

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES

ČESKÁ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ V PRAZE.

TŘÍDA I.

ZŘÍZENÍ KRAJSKÉ
V ČECHÁCH.

SEPSAL

Dr. BOHUSLAV RIEGER.

ČÁSŤ II.

ÚSTROJÍ SPRÁVY KRAJSKÉ V L. 1740-1792.

SEŠIT 1.

PŘEDLOŽENO DNE 18. BŘEZNA 1892.

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.
1892.

§ 1. Rozhled po vývoji krajských úřadů v Čechách 1740—1792.

Vývoj zeměpanské správy ze stavovské. I. Vojenská a berní soustava hr. Haugvice r. 1748. Česká dvor. kancelář a král. místodržitelstvo zrušeny novými centralistickými, zeměpanskými úřady r. 1749. Odtud vyplývající reformy krajské správy v českých zemích. Dokonané postátění krajských úřadů v Čechách r. 1751. Zavedení krajské správy v zemích rakouských za příkladem zemí českých; snaha po vzájemné assimilaci.

II. Reorganisace ústřední a zemské správy v letech 1760—63, nikoli také krajské. R. 1768—69 pomýšlelo se na reformu krajskou pro české i rakouské země společně. Cesta cís. Josefa r. 1771 obnovila jednání zvláště pro české země, ale r. 1772 skončilo bez úspěchu. Zavedení krajské i okresní správy v Haliči r. 1773. Polepšení platů hejtmanům v českých zemích r. 1774, nikoli též adjunktům a komisařům. Nedostatečný stav krajských úřadů. R. 1777 navrženo zavésti v Čechách a na Moravě řádně placené komisaře dle okresů, avšak cís. Josef přál si tam vrchní ředitele nad kraji. R. 1778 válka zamezila již usnesené rozmnožení statu krajských úřadů v Čechách, a za Marie Terezie reforma již neprovedena.

III. Organisace ústřední a zemské správy r. 1782. Zdokonalení činnosti správních úřadů, také krajských r. 1781. Jednostejné zásady z r. 1782 pro politické zařízení všech zemí neuherských. Průtah všeobecné organisace krajských úřadů do r. 1783. Reforma v Čechách zvláště. Úřednický stát josefinský: úřednické řády, rozvoj zřízení byrokratického, šíření příslušnosti krajských úřadů, soustava úředních visitací. — Leopold II.; poměr stavů ku krajské správě.

(Dodatek.) Stoupání nákladu na krajskou správu v Čechách v 18. století, ze 7.500 přes 100.000 zl.; zejm. r. 1748 a 1751, pak 1783.

Krajské zřízení v Čechách ve svém vývoji do Marie Terezie prožilo mnohé měny. V době pobělohorské za úpadku zemské ústavy, za převahy absolutismu stavovská samospráva, pokud vůbec se zachovala, časem přetvářela se ve správu zeměpanskou: — krajské obce a jich sjezdy zanikly; všecka krajská správa naposled soustředila se jediné v osobách král. krajských hejtmanů. Tito sice ještě podrželi jistý ráz stavovský, samosprávný, ale přece v ústrojí i v působnosti ponenáhlu větší měrou stávali se zeměpanskými úředníky. Novověký absolutismus za Marie Terezie a Josefa II. důraznými změnami konečně dovršil tento vývoj: dokonáno bylo postátění úřadu krajských hejtmanů, systemisováno i ostatní zeměpanské úřednictvo, zahrnuté slovem „krajský úřad“. Prvé celkem provedla

Marie Terezie r. 1751, druhé hlavně teprve císař Josef r. 1783. Napotom v politické správě rozhodovalo již jediné zeměpanské úřednictvo, nastoupila absolutistická úřadovláda.

Zeměpanská reforma krajské správy je vůbec doplňující částí státních reforem terezínských a josefinských. Souvisí především s novou organisací úřadů dvorských a zemských; byla vlastně jich důsledkem. Je tudíž nutno, abychom zároveň přihlíželi ke správě dvorské a zemské, byť jen stručně.

I. Válkou o rakouské dědictví z r. 1740—8 Marie Terezie nabyla trpkých zkušeností. Zejména musila míti na mysli korunování kurfirsta bavorského Karla Albrechta za krále českého r. 1741, ztrátu skoro celého Slezska s Kladskem r. 1742, a nebezpečí ztráty Čech z r. 1745. Mírem v Cáchách r. 1748 sice domohla se konečného mezinárodního uznání pragmatické sankce, základu to nerozlučné státoprávní unie zemí rakouských, českých a uherských. Ale chtějíc i nadále čeliti nebezpečnému sousedu, pruskému králi Fridrichu II., a pokud možno zase nabýti celého Slezska, musila za příkladem svého souseda také uvnitř pevným úsilím hleděti upevňovati a soustřeďovati moc státní, neobyčejně napínati berní a vojenské síly svých dědičných království a zemí.

K tomu cíli Bedřich Vilém hrabě Haugvic, předseda král. úřadu Slezského, vypracoval plán nové „militární, kontribuční, kamerální a bankální soustavy", dle níž berními smlouvami se stavy zemí českých a rakouských (po případě uherských) měl vládě na 10 let pojistiti se pevný roční příjem 14 millionů zl. na vydržování stálého vojska 100.000 mužů. Tento plán byl konečně přijat ve státní konferenci ze dne 20. ledna 1748 (panovnice s vědomím svého důvěrného rádce, svob. pána Bartensteina již napřed potají jej schválila) — a sice přes odpor českého nejvyššího kancléře Bedřicha hraběte Harracha, jenž se bránil obtížení českých zemí proti obvyklé repartiční proporci, a když nemohl proniknouti, navrhl, aby vůbec všecky státní potřeby (celkem 25—27 mill. zl.) byly uhražovány povolením stavovským. Hrabě Harrach také po usnesení státní konference odepřel zastupovati plán Haugvicův před stavy českými a moravskými; totéž pak učinil i předešlý český nejvyšší kancléř, Filip hrabě Kinský, jenž již prve hájíval obvyklé repartiční proporce mezi zeměmi českými a rakouskými. Protož panovnice vyslala na Moravu a pak do Čech hraběte Haugvice jako zvláštního král. komisaře. Vskutku podařilo se jemu a Rudolfu hraběti Chotkovi tam i v zemích rakouských (kromě Korutanska) dosíci od stavů přijetí nové finanční a vojenské soustavy. Uhry zůstaly stranou.

Následkem nepřízně „ministrů" a zvláště odporu Harrachova Marie Terezie svěřila hraběti Haugvicovi netoliko ujednání desítiletých berních

recessů se stavy, ale i vůbec provádění nové soustavy v zemích českých i rakouských. K tomu cíli přidala mu zvláštní dvorskou komisi o 4 přísedících, po jednom z české a z rakouské dvorské kanceláře, dvorské komory a generálního vojenského komisařství; panovnice se svým chotěm v týdenních schůzích osobně řídila tyto záležitosti. Podlé toho důsledně i v zemích zřízeny zvláštní deputace, jimž byly výhradně svěřeny záležitosti vojenskohospodářské (militare mixtum), kontribuční a komorní. Tímto způsobem česká dvorská kancelář již r. 1748 byla vyloučena z provádění nové soustavy. Podobně byli z něho vyloučeni král. místodržící v Čechách a král. tribunál na Moravě, kdež tento úkol převzaly král. deputace, tam pod Václavem Kazimírem svob. p. Netolickým z Eisenberka, zde pod Jindřichem Kajetánem svob. p. Blümegenem, kteříž oba měli zásluhy o recessy. Ostatně obmezena zároveň působnosť sněmů a stavovských zemských výborů, jelikož stavové berními recessy vzdali se vlastního obstarávání hospodářské správy vojenské, a jelikož i působnosť stavovských berních orgánů ve příčině povolené kontribuce těsně byla podřízena novým zeměpanským deputacím.

Tento úspěch Haugvicovy soustavy, znamenité povznesení zeměpanské moci zvábily Marii Terezii ještě dále, že neohlížejíc se na práva a privilegia svých zemí a netázajíc se jich stavů, ze své vlastní moci provedla úplný státní převrat. Mělať zaměřeno zvláště proti státní samostatnosti koruny České, proti české dvorské kanceláři, jež představovala svéprávnost českých zemí ve správním a soudním ohledu, proti ministerské prý všemocnosti nejvyššího českého kancléře, a vůbec proti předstíraným (tak pravila) zemským a stavovským privilegiím. Protož vlastním listem ze dne 1. května 1749 zrušila dvorské kanceláře českou i rakouskou, jež byly nejvyššími správními a soudními úřady svých zemí. Naproti tomu odlučujíc justici od správy, a slučujíc vespolek země české a rakouské, zřídila dva ústřední úřady českorakouské: directorium in publicis et cameralibus, krátce in internis, a nejvyšší úřad či místo soudní. Důsledně zařízeny tak též úřady zemské, soudní zvlášť a politické zvlášť: těmto dáno jméno: repraesentace a komora (jen v Dol. Rakousích vláda). V Čechách zrušen úřad dosavadních král. místodržících, a nejvyšší zemští úředníci, kteří jimi bývali, odkázáni do zvláštního soudního konsessu, podobně i na Moravě král. tribunál obmezen na záležitosti soudní, kdežto nové deputace pod jiným jménem převzaly veškeru politickou správu.

Také o tyto nové úřední organisace zasloužil se hrabě Haugvic, a s ním svob. pán Bartenstein. V čele nového direktoria (název byl vzat z Pruska) stál právě sám hrabě Haugvic, jakožto praesident, později kancléř. Soustředilo v sobě také záležitosti dosavadní dvor. komory; mimo to

jednou týdně účastnil se jeho schůzí nejvyšší vojenský komisař, a rovněž tak i předseda bankovní deputace a kommerčního direktoria Rudolf hrabě Chotek. Zprvu direktorium mělo vlastně ráz přípravného, podřízeného úřadu, tak že hlavní záležitosti vyřizovaly se v samé státní konferenci za osobního účastenství Marie Terezie, kteráž tam schvalně i nadále přibírala Bedřicha hraběte Harracha. Když však tento dlouho nepřežil převrat, jejž nedovedl zabrániti (také Filip hrabě Kinský zemřel již zač. r. 1749), a když nová soustava byla již v pravidelném chodu, panovnice napotom neuznávala potřeby, aby státní konferenci in internis stále svolávala. A tak politické direktorium spolu s nejvyšším úřadem soudním staly se základem nového centralisovaného státu českorakouského, „pravým základním kamenem zachování monarchie“, jejž Marie Terezie zvláštními pamětnými spisy všem svým nástupcům zachovávati doporučila.[1])

Tyto veliké ústavní i správní reformy a převraty z r. 1748 a 1749 odrážely se i ve krajské správě zemí českých. Berní recessy v Čechách a na Moravě z téhož dne, 30. července 1748, pak se zástupci stavů projednané „systemalní patenty“, jež o nové soutavě vydány v Čechách dne 6. září, na Moravě již dne 26. července 1748, — nově rozšířily a upravily působnosť krajských hejtmanů. Ku provádění soustavy dostali i své zvláštní instrukce, a podřízeni v oboru kontribučním a vojenském výhradně novým zeměpanským úřadům, král. deputacím, následujícího roku pak v celém oboru politické správy král. repraesentacím a komorám. Mimo to i postavení jejich změnilo se tím, že r. 1748 plat hejtmanský byl zvýšen na 2000 zl., tedy vlastně zdvojnásoben (a sice v Čechách erár převzal polovici nového nákladu, kdežto dosud na krajské hejtmany ničím nepřispíval); následujícího roku pak již začalo se požadovati, aby hejtmany nebyli stavové usedlí v témže kraji. Takto krajští hejtmané stávali se zase značně odvislými od zeměpanské vlády, musili vlastně úplně věnovati se vzrůstající státní správě, zvláště provádění nové kontribuční soustavy a péči o dobro poddaného poplatnictva, k jehož ochraně v Čechách tehda zřízen zvláštní soud poddanský. Konečně vedlé postavení hejtmanů byly též upraveny poměry jich pomocníků, tedy celého krajského úřadu. Za starším příkladem moravským ustanoveni v Čechách r. 1748 stálí průvodčí komisaři; na Moravě zase r. 1749 zřízeni krajští substituti, jelikož tam nebyli dva hejtmané v kraji jako v Čechách, nýbrž pouze jediný. Mimo to hejtmané následkem zvýšeného platu byli zavázáni pořádně vydržovati krajské sekretáře a písaře.

---

[1]) Srov. naše pojednání: Dílo centralismu v 18. století, v Osvětě 1888 str. 1 sl., 193 sl. Viz také níže § 13 a 14.

Krajské úřady v Čechách a na Moravě ani teď ještě nebyly jednostejně zařízeny; rovněž tak ne krajská správa v rakouském Slezsku. Tam zůstávalo celkem při zařízení provedeném za hraběte Haugvice r. 1744. Pod „král. úřadem“ (od 1743), resp. pod repraesentací a komorou (od 1749) byli tři „zemští starostové“, každoročně potvrzovaní, z nichž každý měl k ruce zeměpanského exekučního komisaře a kasíra; nebylo tam průvodčích komisařů, ani sekretářů nebo protokolistů; později přibyli ještě substituti zemských starostů.

Krátce po reformách z r. 1748 a 1749 došlo v Čechách ještě k další úpravě krajského zřízení, k větší assimilaci s moravským a slezským. Ukazovalť se v Čechách provádění nové soustavy nedostatečným a hrabě Haugvic jako prve, tak zase nyní musil starati se o vhodné opravy; i zajisté nebyl v pochybnosti o tom, že přirozeným základem vší zeměpanské správy, a zvláště nové berní soustavy, bude jen dokonané postátění úřadů krajských. Na jaře r. 1750 byla do Čech vyslána zvláštní dvorská komise, aby ve všech krajích vyšetřovala řízení krajských úřadů a zvláště nespořádané poměry kontribuční, aby zároveň opatřila nápravu dle patentů a navrhla další reformy. Komise ta byla svěřena tajnému radovi Frant. hraběti Larischovi ze Slezska, jenž jako hrabě Haugvic byl obeznámen s krajskou správou slezskou a moravskou, jež zeměpanskému rázu hověly více než česká. Hrabě Larisch r. 1750 vykonal svůj úkol ve třech krajích; nejen hleděl opatřiti větší pořádek při krajských úřadech, a lepší ochranu poddaných proti utiskování vrchnostenskou správou, nýbrž vystoupil i s rozličnými návrhy, jimiž směřoval též k reorganisaci krajského zřízení. Porady, jež o tom konal v Praze ku konci r. 1750 s král. repraesentací a se zástupci českých stavů, nevedly k dohodnutí, tak že potom obnoveny ještě ve Vídni. Tu pak v prvé polovici ledna 1751 Marie Terezie ve státní konferenci rozhodla pro reorganisaci. Tudíž byla také provedena i přes odpor předsedy král. repraesentace svob. pána Netolického; také stavovští zástupci podvolili se rozhodnutí panovnice.

Reskriptem z 23. ledna 1751 bylo zrušeno staré pravidlo stavovského státu v Čechách, že bývali v kraji dva hejtmané, pán a rytíř; nařízeno nové rozdělení krajské a dosazeno 16 krajských hejtmanů, samostatně úřadujících, jimž přidáni adjunkti. Úřadu hejtmanskému pevně vtisknut ráz zeměpanské služby z povolání tím, že hejtmanům předepsáno stálé úřední sídlo ve krajských městech, a že služné jejich znova zvýšeno (erár totiž převzal platy sekretářů) a vypláceło se jim jediné z kasy komorní. Jen v tom ještě jevila se stará tradice stavovská, že na místa krajských hejtmanů i nadále bývali jmenováni páni a rytíři požívající českého in-

kolátu, a že ještě zůstávalo při každoroční obnově úřadů, — tak tomu bylo i na Moravě a ve Slezsku.

Reformy krajské správy z let 1748—1751 byly tak pronikavy, že v ústrojí krajských úřadů po dlouhou dobu potom nelze znamenati žádné význačnější novoty. V Čechách i po r. 1751 až do počátku sedmileté války r. 1756 pilně se dohlíželo, aby nové zařízení dostalo se do náležitého pořádku a udržovalo se v dobrém chodu. Tak ještě r. 1751 hrabě Larisch vyslán byl znova do Čech na visitaci jednoho kraje, a sice společně se dvěma rady král. repraesentace, Frant. Jos. hrabětem Pachtou a Frant. Jos. Liebšteinským hrabětem z Kolovrat, kteří pak jakožto zvláštní král. komisaři vyšetřování krajská dále sami prováděli. Tím způsobem působnosť nové zeměpanské správy přiváděla se k větší platnosti, a jmenovitě poddanému lidu zjednávala se lepší státní ochrana proti přehmatům a nepořádkům správy patrimonialní.

Veliký význam krajské správy, jak v českých zemích historicky se vyvinula a ponenáhlu přijala na se povahu zeměpanské služby z povolání, nejlépe ukazuje se nám ve faktu, že tato správa za Marie Terezie stala se základním vzorem a pramenem politického zřízení dědičných zemí rakouských, že podlé ní byla nově utvořena zeměpanská správa ve čtvrtích nebo krajích těchto zemí. Přičiněním hraběte Haugvice již r. 1748 zavedeni krajští hejtmané ve Štyrsku a Krajině, potom v Korutansku, konečně r. 1753 v Rakousích a r. 1754 v Tyrolsku.[2]) Organisace ty měly

[2]) Hock (öst. Staatsrath, 69) nazývá krajské úřady, jakožto prvý od stavů neodvislý státní úřad v zemích, „nezapomenutelným dílem hraběte Haugvice". Instrukce pro krajské hejtmany v Krajině vydána dne 9. listop. 1748; vedlé nových krajských hejtmanů zachováni také stavovští průvodčí komisaři, avšak napříště stavové měli je navrhovati pro approbatione. Reskriptem z 16. listop. 1748 schváleno rozdělení krajských hejtmanů ve 5 čtvrtích ve Štyrsku, a dána jim instrukce; průvodčí komisaři byli tam odstraněni. Reskript z 2. květ. 1750 zavedl tam nové rozdělení krajů, jež nazvány dle krajských měst; instrukce z r. 1748 ještě r. 1769 byla v platnosti. Reskript z 23. led. 1750 předepsal instrukci pro krajské hejtmany v Korutanech, kdež stavové nepřijali Haugvicovy berní soustavy, a Marie Terezie nově berně vybírati dala, jak pravila, „jure regio". (Akta arch. min. vnitra.) — Reskriptem z 24. července 1753 dosazeni krajští hejtmané v Rakousích pod Enží (dle 4 čtvrtí), „jako se již stalo ve všech německých zemích dědičných", a dána jim náležitá instrukce (Cod. Austr. V, 782; Arneth, Gesch. M. T., IV, 39—41, 510 n. 32, uvádí obsah instrukce i jména prvých krajských hejtmanů v Rakousích p. E.). — V Tyrolsku protáhlo se zřízení šesti krajských úřadů, dosazení hejtmanů a vydání instrukce až do reskriptu z 1. června 1754; načež reskriptem z 26. října 1754 vydána ještě nově vysvětlená instrukce pro krajské čili čtvrtní hejtmany, a zvláštní instrukce pro správce vrchního úřadu (Oberamtspfleger) v Bregenci, — byltě tento vrchní úřad teprve dvor. dekretem z 16. břez. 1786 přeměněn na krajský úřad pro Vorarlbersko. (Akta arch. min. vnitra; v Hor-

tam tím větší váhu, že v rakouských zemích idea veřejné správy byla vlastně pohlcena dědičností poměrů manských a širým vývojem moci patrimoniální, že úřady zemské neměly jiných správních nástrojů než zemské stavy a ve druhé řadě místní vrchnosti, — teprve novými krajskými úřady povstala tam veřejná a sice zeměpanská správa, která v jednotlivých částech zemí jala se o to pečovati, aby státní nařízení také skutečně byla prováděna, kterou stát zjednával si vlastní přístup k poddanému lidu, poddanému dosud spíše vrchnostem nežli státu, a která tedy soukromou moc patrimoniální na venkově tak říkajíc mediatisovala. Protož zejména ve příčině zemí rakouských právem vyslovil životopisec Marie Terezie, Arneth, že sotva které druhé opatření její mělo větší význam a spasitelnější následky, nežli dosazení krajských úřadů.[3])

Ústrojí a působnost krajských úřadů v rozličných zemích za Marie Terezie ještě daleko nebyly tak jednostejné, jako později za císaře Josefa. Byť i na poli politických a správních zákonů jevila se značná snaha assimilační, přece hledělo se také k historickým rozdílům a zvláštním poměrům zemským, a obyčejně zařízení a zákony, jež vláda všeobecně chtěla zaváděti, za rady a pomoci zemských úřadů ještě se přispůsobovaly jednotlivým zemím zvláště. Ani v českých zemích ústrojí a působnost krajské správy nebyla vesměs jednostejnou, a krajská správa jejich ze své strany v nejednom ohledu celkem lišila se od krajské správy zemí rakouských, rovněž ne jednostejné. Hlavní rozdíl za Marie Terezie byl ten, že krajské úřady v zemích českých měly podstatně větší působnost v záležitostech kontribučních, tak že krajské úřady v zemích rakouských

---

mayrovu Taschenb. für die vaterländ. Gesch. XXVII., 1838, str. 343 otištěno zajímavé zdání vládního kancléře tyrolského, Jos. svob. p. Hormayra k Marii Terezii z 9. břez. 1753 „o nivellování Tyrolska s českými a německými provincemi, zejm. o zřízení krajských úřadů“.)

[3]) Tak praví Arneth, Gesch. Maria Theresia's IX, 337, dodávaje, že ovšem působnost krajských úřadů mohla si cestu klestiti teprve zvolna a ponenáhlu. Poukazuje totiž k velikosti krajů a malému počtu krajských úředníků; k tomu, jak poddaným za těžko bylo se svými stížnostmi obrátiti se ke vzdálenému krajskému úřadu, a že se jim bylo obávati pomsty svých pánů; ke společenskému a příbuzenskému spojení těchto s krajskými hejtmany, kteří zprvu výhradně a později nezřídka byli bráni ze statkářské šlechty. Podobně Arneth, mluvě ku konci svého díla o výsledcích celé vnitřní vlády terezínské, praví, že nikdy nebude dosti vysoce oceněno, co ve prospěch massy obyvatelstva bylo za Marie Terezie vykonáno krajskými úřady a pozemkovým berním katastrem; nicméně přikládá pak ještě větší cenu skutkům panovnice v oboru kultu a vyučování (X, 739). — A. Wolf (Oest. unter M. T., 241) pokládá ústav krajských úřadů každým pádem za nejdůležitější z veškeré správy; jím stát dosahoval reální půdy pro všecky své účely, a t. d.

měly na starosti hlavně „publicum“ (bděly zejména nad prováděním zákonů a nařízení, nad dobrou policií, a ochraňovaly poddané proti vrchnostem), jakož také byly činny při správě vojenské. Mimo to v jednotlivých případech krajským úřadům českých zemí příslušelo jednati a rozhodovati, kde v rakouských zemích úřady ty měly asi ještě spíše ráz úřadů dozorčích a výkonných.[4])

Přirozeně za terezínské centralisace zvláštní správní poměry jedněch i druhých zemí působily vzájemně na sebe; netoliko české země původně byly vzorem pro zeměpanskou správu rakouskou, ale potom i naopak zase podléhaly vlivu této, až naposled Josefem II. nastoupil panovník jednostejně vše nivellující. Tento assimilační vývoj soustavně oceniti bude však teprve tehda možno, až bude vylíčeno také ústrojí a působnost krajské správy v zemích rakouských.[5])

---

[4]) Reskript z 24. července 1753 o zavedení krajských hejtmanů v Dolních Rakousích a připojená jich instrukce mluví jen o zastávání záležitostí in publico et politico (Cod. austr. V., 782; Arneth, IV., 39—41). Dvor. dekret z 6. října 1753 pak rozšiřuje tento úkol, propůjčil jim ve všem tutéž aktivitu, jakou měli hejtmané „v ostatních rak. dědičných zemích“, vyjímaje jediné contributionale; šlo při tom hlavně o záležitosti správy vojenské (Cod. austr. V., 806). Následkem toho potom reskriptem z 11. ún. 1754 péče o vojenské pochody a přípřeže byla odňata zemským vrchním komisařům čtvrtním, i svěřena krajským hejtmanům, a jim přidaným zeměpanským krajským komisařům (ib. V, 846). Přes to připadala pak krajským úřadům rakouským přece také jistá působnost v oboru kontribučním (srov. dvor. dekret z 10. dubna 1756, Cod. austr. V, 1115). — Ve společném přednesení dvor. úřadů z 12. ledna 1763 — o zařízení úřadů v českých dědičných zemích — praví se, že v těchto zemích všecko záleží na namáhavém officium krajských hejtmanův, a že jediné od něho závisí správné docházení berní (arch. dvor. kanc. III A 4). Ve přednesení z 8. dubna 1774 — o hmotných poměrech krajských hejtmanů v Čechách a Moravě i zemských starších ve Slezsku — dvor. kancelář praví, že důležitost a široký rozsah prací krajských úřadů ve všech druzích záležitostí je samozřejma, a že již byla obšírně vyložena ve přednesení z 24. března t. r. o krajských hejtmanech vnitrorakouských. Krajské úřady v českých zemích prý vedlé toho musejí obstarávati ještě contributionale, jež samo v sobě se záležitostmi s tím souvislými tolik je zaměstknává, jako skoro všecka ostatní agenda dohromady (arch. dv. kanc., III A 5). Rovněž tak ve státní radě svob. pán Gebler připomínal, že sice krajští hejmané českých zemí stáli si hmotně lépe, nežli vnitrorakouští, ačkoli služné těchto právě nedávno bylo zvýšeno, — že však z druhé strany sluší zříti k tomu, že první mají daleko větší práci ve příčině kontributionálu (votum z 13. dubna 1774, akt stát. rady 1774 n. 914).

[5]) Úkol náš obmezuje se vlastně na líčení krajské správy v Čechách; dle příležitosti hleděli jsme i k Moravě a Slezsku. Stopovati blíže krajskou správu zemí rakouských nebylo nám možno; kde však se nám při studiu namanuly jednotlivé rozdíly této správy, vytkli jsme je svým místem.

II. Sedmiletá válka (1756—63) podrobila nové terezínské státní zřízení těžké zkoušce. Slezska nebylo dobyto, nesmírná finanční břemena spolu s válečnými trampotami vyčerpala takořka poslední síly zemí, stát byl neobyčejně zadlužen. Sama správní organisace se tříštila a uvolňovala, nedostačovala všem svým úkolům. Státní konference in internis se neodbývala; také Haugvicovo direktorium nestačilo soustřediti veškeru politickou správu tou měrou, jako prve, — počet dvorských úřadů a komisí, podřízených přímo panovnici, páčil se na 18, a jednotě správy nedosti pomáhaly koncertace předních chefů. Při takovém stavu věcí státní kancléř Václav hrabě Kounic přičinil se u Marie Terezie o to, že již v prosinci r. 1760 zřízena byla státní rada, jakožto nejvyšší úřad pouze poradný, jemuž bylo pečovati o jednotné, soustředné vedení vnitřních záležitostí zemí českých a rakouských pospolu. R. 1762 a 1763 následovala druhá terezínská organisace dvorských a zemských úřadů, — jen k nové úpravě úřadů krajských tehda nedošlo.

Tyto správní reorganisace působily sice také na vývoj krajské správy. Ale o nějaké reformě krajských úřadů začalo se jednati teprve když v r. 1768 a následujících opětně jednalo se o rozšíření aktivity dvorských a zemských úřadů, a když také správní agenda po krajích větší měrou znova vzrůstala. Nicméně za Marie Terezie došlo jen k jednotlivým, dosti důležitým opravám neb opatřením. Celkem od r. 1768 až do císaře Josefa máme před sebou vlastně dlouhou historii porad a jednání o krajské správě, a teprve r. 1783 dospělo se ke skutku podstatnému, k nové systemisaci josefinské.

Na místo direktoria nastoupila zatím počátkem r. 1762 „česká a rakouská dvorská kancelář“, a v čelo její postaven Rudolf hrabě Chotek jakožto „český nejvyšší a první rakouský kancléř“. Správa finanční byla svěřena dvorské komoře, kreditní deputaci a dvorské komoře účetní. O reorganisaci úřadů zemí českých bylo jednáno zvláště pospolu, i protáhla se do června r. 1763, kdy v Čechách a na Moravě zařízena král. zemská gubernia, ve Slezsku zase král. úřad; teprve v prosinci 1764 oběma guberniím dostalo se celkem stejné úřední instrukce. Praesidium českého gubernia bylo svěřeno dočasnému nejvyššímu purkrabí, moravského zemskému hejtmanu; v Čechách také konsess nejvyšších zemských úředníků v prosinci r. 1763 byl spojen s guberniem, tak že tito dosáhli zase nějakého vlivu na politickou správu zemskou. Než jakkoli veliký byl význam všech těchto reforem, naopak ve správě krajské byly vlastně jen obnovovány některé starší pořádky, válkou zašlé; přikazováno zase vyšetřovati krajské úřadování, zaváděna opět řádná renovace krajských

hejtmanů, hleděno na jich místa získati vážených, zámožných osob ze stavů a p.[6])

Vláda byla příliš zaměstknána organisací vyšších úřadů a plány k povznesení kleslých financí, než aby byla sestoupila zároveň k reformám prvé zeměpanské instance. R. 1765 přistoupilo k tomu též ochabnutí vůle a podnikavosti Marie Terezie po smrti jejího chotě cís. Františka, neméně smrt hraběte Haugvice, jenž od r. 1761 byl vlastní duší státní rady; tuť nepronikło ani naléhání spoluvládce cís. Josefa II., jenž koncem r. 1765 napsal pamětný spis o tom, kterak by státní správa nejlépe se měla zaříditi. Teprve r. 1768 pozorujeme nové vzpružení neb obrození vládní činnosti, byť i z části zůstávalo toliko při poradách.

Agendy dvorských úřadů, jako dříve r. 1762 a 1765, tak zase r. 1768 a 1771 byly nově upravovány, a podlé toho řídila se i působnost úřadů zemských. Podnětem císaře Josefa nastaly roku 1771 také změny v osobách řídících státníků; po Rudolfu hraběti Chotkovi nastoupil místo nejvyššího kancléře nejprve Karel Bedřich hrabě Hatzfeld, potom Jindřich Kajetán hrabě Blümegen, kdežto hrabě Hatzfeld dostal se do státní rady jakožto dirigující státní ministr. V Čechách téhož roku stal se nejvyšším purkrabím Karel Egon kníže z Fürstenberka, a zároveň nejvyšší zemští úředníci při českém guberniu byli zase zbaveni svého vlivu na politickou zemskou správu. Vedlé těchto změn, jimiž také příslušnost zemských úřadů byla rozšiřována, pozorovati je vůbec nový vzrůst správních záležitostí. Byly to jmenovitě úsilnější péče o hospodářský blahobyt zemí (o policii a commerciale) a všeobecná vojenská konskripce. V českých zemích přistoupily zvláště nouze z l. 1770—72, patrná nutnost oprav urbárních a všeliké jiné nedostatky státní správy, seznané císařem Josefem na jeho cestě po českých zemích r. 1771. Za takových poměrů podstatná důležitost úřadů krajských jakožto prvé zeměpanské instance byla ve vládních kruzích jasně uznávána, a důsledně musilo jednati se o takovou jich organisaci, aby četným svým úkolům do pravdy mohly dostačovati.[7])

---

[6]) O reorganisacích správy dvorské a zemské z l. 1760—63, pak i 1771 srov. Osvětu 1888, str. 289—305. Níže viz § 13.

[7]) Tak v protokollu státní rady z 12., 15., 17. a 19. srp. 1768, ad 18. praví se: „Krajské úřady bez pochybnosti počítati jest mezi nejdůležitější úřady ve státě, jelikož krajským hejtmanům náleží executivum všech nařízení ve krajích jim svěřených, oni vyšetřují facta ve všech připadnostech, podávají zprávy úřadům, také kde nutno začasté opatřují pomoc v naléhavých záležitostech“ (akt st. r. 1768, ad 3095). Již r. 1763 dvorská kancelář ve přednesení ze 7. října nazvala krajské úřady „in der That die wahre Triebfeder der Befolgung aller a. h. Verordnungen im Lande“ (arch. dv. kanc. III. A 5).

Marie Terezie již r. 1768, nařizujíc obsáhlé porady o vnitřní vládní soustavě, pomýšlela na reformu krajských úřadů. Státní rada pak zejména projednala návrhy, jež v té příčině podal nejvyšší kancléř Rudolf hrabě Chotek; potom nově zřízená státohospodářská deputace následujícího roku předložila panovnici též osnovu instrukce pro krajské hejtmany dědičných zemí vůbec, a zároveň obecně navrhla potřebné rozmnožení a lepší placení krajského úřednictva. Tím způsobem připravovala se nová další assimilace krajské správy zemí českých i rakouských. Avšak konečně k opravě nedošlo. Všeobecná instrukce hejtmanská r. 1769 sice již dosáhla nejvyššího schválení, ale nebyla vyhotovena, až prý pro dědičné země bude vydán jednostejný generalní policejní řád, — a kompilace jeho nechtěla se dařiti. Co pak se týkalo nové systemisace krajských úřadů, státohospodářská deputace byla poukázána, aby v dorozumění s dvor. finančními úřady vypracovala podrobný návrh „se zřetelem k rozdílným zřízením zemí a k rozdílnosti samých krajů,“ — a na ostří otázky finanční věc uvízla. Za to aspoň vláda obracela tehda zřetel k dosazování dobrých sil na místa krajských hejtmanů, adjunktů a komisařů (i těmito měli býti pouze páni a rytíři), jakož pak od uchazečů začala se požadovati jistá odborná příprava, i theoretická, jmenovitě ze věd policejních a komorních (1766, 1770), i praktická (1771—73).

Cesta císaře Josefa v říjnu 1771 arci přiváděla reformu krajské správy znova na denní pořádek — a sice tentokráte pro české země zvláště. Zemské úřady v Čechách, na Moravě a Slezsku musily mu podati vypracování o otázce, kterak rozšířiti aktivitu krajských hejtmanů, a lépe upraviti dohled po krajích. Mimo to císař ve druhém oddělení zprávy o své cestě navrhl ještě zvláštní novoty; jsa totiž toho mínění, že je zvláště nutno opatřiti lépe dohled k samým krajským úřadům, přál si, aby v Čechách a na Moravě byli zřízeni krajští vrchní ředitelé, každý nad 4, resp. 3 kraji, a v každém kraji aby podlé krajského hejtmana byl zřízen vojenský ředitel kantonu. O těchto nových myšlenkách však nebylo tehdáž ani jednáno. Státní rada, projednávajíc r. 1772 hlavně třetí oddíl císařovy zprávy, úhrnem byla téhož náhledu, jaký vyslovily české zemské úřady: — měli-li krajští hejtmané úkolům svým dostačiti, bylo nevyhnutelně nutno, přidati jim řádně placené adjunkty a komisaře; pak bylo by možno vykázati jim po krajích zvláštní visitační okresy, v nichž by podrobněji dohlíželi ke správě vrchnostenské, kdežto radům guberniálním příslušela by visitace úřadování krajského.

Avšak celé toto jednání z r. 1772 nemělo hrubě jiného výsledku, nežli že dvorské a české zemské úřady ještě znova byly vyslýchány o opatřeních, jež se měla státi. Skutečně došlo jen k jednotlivým opra-

vám, jmenovitě byl krajským úřadům přidělen dosavadní personál kommerční. Zatím nejvyšší kruhy nikterak nebyly vůbec sjednoceny ve svých náhledech o vnitřní vládní soustavě, též o krajských reformách, jak to zejména ukazují dva pamětní spisy, jež r. 1773 sepsali císař Josef a státní kancléř Kounic. Pokud jde o krajskou správu, císař zejména přál si zase zvláštních vrchních úřadů, jež by dohlížely ku krajským úřadům, kdežto kníže Kounic navrhoval, aby kraje byly děleny na okresy, v nichž by sídlili a úřadovali „krajští“ úředníci pod dohledem krajských hejtmanů, — a myšlénku tu vykládal zejména pro Halič, r. 1772 nabytou.

Císař Josef považoval tento rozdíl konečně za formálný, neboť prý tím spůsobem krajští hejtmané v Haliči úkolem hlavně dozorčím stali by se vlastně vrchními řediteli, a „krajský“ úředník v okresu zastával by vlastně záležitosti „krajského hejtmana v Čechách“. Protož také vskutku myšlénka Kounicova byla r. 1773 provedena při organisaci krajské správy v Haliči, kdež pod krajskými hejtmany ustanoveni byli ředitelé okresní, a kraje samy byly neobyčejně rozsáhlé. *)

Konečně také v Čechách, Moravě a Slezsku na základě zpráv, jež podali předsedové zemských úřadů, r. 1774 aspoň služné krajských hejtmanů o něco bylo zvýšeno, a zvláště určeny částky, jež měli platiti podřízenému personálu kancelářskému (protokollistovi, kancelistům a poslům), což upevnilo jeho veřejnou, úřední povahu. Přes to krajské „úřady“ byly tu v jistém úpadku, jelikož adjunkti jako takoví zůstávali bezplatnými, a platy komisařů byly velmi nízké (v Čechách na 400 a 200 zl.,

*) Již sám kníže Kounic v pamětním spisu z dubna 1773, a sice v nástinu správní organisace Haličské mínil, aby bylo zřízeno pouze málo krajů, ale velikých, tak že by krajští hejtmané byli jako by zemskými hejtmany (s platem nejméně guberniálních radů, atd.); ovšem by se pak lišili od krajských hejtmanů jiných zemí tím, že by nebyli zároveň dirigenty a exequenty. Císař pak v billetu z 20. dub. 1773 mínil, že by pro celou Halič postačily nejvýše 3 nebo 4 podobné malé „provinciální vlády“ s krajskými hejtmany (arch. stát. kanceláře, přednášky, ad 20. dub. 1773). Avšak potom dle návrhu guvernéra hraběte Pergena bylo v Haliči zavedeno 6 krajů a krajských úřadů, jichž obvody dle slov Josefa II. byly nemnoho menší než celé Korutany (Arneth, Gesch. M. T. X., 87; nota císaře Josefa ze Lvova z 5. srp. t. r. v aktu st. r. 1773 n. 2768.) Zprvu měly tyto kraje děliti se na 59 okresů; potom dle nejv. rozhodnutí z 29. července 1774 zůstalo při 6 krajích a pouze 19 okresích (po 3 v kraji, jen v jediném 4; akt stát. r. 1774 n. 1922; Arneth X., 92). Teprve v pros. 1775 nový guvernér hrabě Auersperg předložil instrukce pro krajské úřady i pro „direktory“ dosazené do jednotlivých okresů (Arneth, X., 94.) — Ostatně při zařizování Haliče bylo zříno zvláště ku poměrům zemí českých; Arneth X., 82 sl., 91 sl., 94; Maasburg, Geschichte der ob. Justizstelle, 2. vyd., 29 n. 56, 30; srov. Osvětu 1888, 602.

na Moravě 250 zl.). Proto také krajskou kancelář málo navštěvovali (bydlívali zhusta na venkově), a vlastně svému úřadu pouze pomáhali v jednotlivých záležitostech; bylo vůbec nad lidské síly žádati, aby úřednictvo tak špatně postavené s horlivostí a prospěchem věnovalo se svému úřadu. Krajská správa závisela tedy vlastně na osobě krajských hejtmanů za pomoci sekretářů, kdežto přece bylo patrno, že hejtmané sami bez pomoci řádně systemisovaného „úřadu" nemohli zastati neobyčejně vzrůstající agendu, zejména po kraji rozsáhlém všude dohlížeti ke skutečnému plnění zákonů, ku pravému stavu a chodu správy vrchnostenské. Ostatně v Čechách v letech 70tých zvláště tenčil se počet zámožných, usedlých hejtmanů a komisařů, a klesala i mravní vážnost úřední; jmenovitě komisaři již nebyli považováni za nestranné a počestné úředníky! Také důvěra lidu ke krajské správě byla dosti silně otřesena zejména selským povstáním z r. 1775.

Přes to vše, když nejvyšší purkrabí kníže Fürstenberg začátkem roku 1776 přímým podáním u panovnice domáhal se lepšího obsazení krajských úřadů v Čechách, zejména řádného placení adjunktů a komisařů, ve Vídni odbývali tuto snahu poukázáním, že i v jiných zemích krajský personál měl malý plat, a že by eráru vzešel veliký náklad, kdyžby se platy měly všude zvýšiti. Nedbalo se toho, že již r. 1771 české gubernium poctivou a pilnou službu po krajích prohlásilo za lidsky nemožnou, nebudou-li polepšeny hmotné poměry adjunktů a komisařů; ve Vídni posud mínilo se, že na úředníky ve skutečné zeměpanské službě se nacházející lze naléhati, aby každým pádem řádně konali své povinnosti v celém rozsahu. Za tím účelem tedy přikazováno zavésti zase visitace krajských úřadů. Zvláště pak bylo předepsáno, aby adjunkti a komisaři, pokud brali jakékoli služné nebo plat od eráru, bydlili ve krajských městech a denně účastnili se úředních prací v krajské kanceláři, jak prý je to zavedeno na Moravě a jinde; vůbec odkazováno k nutnosti odborné praktické přípravy úřednictva, na níž také kníže Fürstenberg byl kladl váhu.

Avšak přese všechnu tehdejší polemiku dvorské kanceláře a státní rady proti Fürstenbergovým požadavkům nastal ve Vídni r. 1777 obrat smýšlení, jehož podnět není nám blíže znám. Začátkem toho roku sám předseda dvorské komory, Leopold hrabě Kolovrat předložil soustavný návrh o lepší organisaci krajských úřadů v Čechách, kterýž potom měl se přispůsobiti také pro Moravu podlé jejího zřízení a tamějších zemských poměrů. Hrabě Kolovrat pokládal za nevyhnutelně nutné zlepšiti platy krajského personálu v Čechách, tak že prý v zájmu veřejné služby erár dále nesmí zdráhati se větší oběti. Hlavní reforma měla záležeti v tom,

aby kraje dělily se na okresy, a řádné placení krajští komisaři se sídlem v těchto okresích aby dohlíželi ke správě vrchnostenské. Návrh došel souhlasu zvláštní mimořádné dvorské koncertace, a také státní rada vyslovila se proň s tím rozdílem, že by krajští komisaři měli bydliti a pracovati při krajském úřadě, a do svých okresů pouze na visitace dojížděti.

Tu však císař Josef zdvihl prudký odpor proti návrhům úřadů, prohlašuje, že „ničeho neznamenají“. Vystoupil znova se svou myšlénkou, že především je potřebí ustanoviti v Čechách 4 a na Moravě 2 vrchní krajské ředitele, aby dohlíželi ke správě krajské a ji visitovali. Marie Terezie povolujíc tomuto mínění nařídila především uvážiti, kterak by se dali zavésti takovíto vrchní dozorci nad kraji. Dvorské úřady trvaly však na svém „dokonalém“ přesvědčení, že hlavní vadou krajské správy v českých zemích nikterak není nedostatečný dohled ku krajským úřadům, nýbrž že špatným je samo jich vnitřní zařízení, že personál je skrovný, nedosti spůsobilý a nedostačitelně placený; k dohledu nejspíše mohli by se ustanoviti guberniální radové, aniž by se tvořil zvláštní prostřední úřad mezi guberniem a krajskými úřady. Rovněž tak smýšlela celkem státní rada, a Marie Terezie dle návodu Kounicova mínila záměru císařovu jen potud jíti vstříc, že již chtěla ustanoviti v Čechách 4 a na Moravě 2 dvorní rady pouze na čas k tomu cíli, aby na spůsob král. komisařů, podřízených přímo dvorské kanceláři, krajskou správu na místě ohledali a sestavili celkový plán její reformy. Avšak císař Josef rozhorleně prohlásil, že by to byl naprosto přímý opak jeho mínění, dle něhož vrchní ředitelé krajští musí býti vůbec stálou prostřední instancí. Na tom v květnu 1777 jednání uvízlo.

Začátkem r. 1778 Marie Terezie dvorským úřadům nařídila zase poradu o organisaci krajských úřadů v Čechách. Porada opět domáhala se toho, aby osobní a platební status krajský byl značně rozmnožen; dozorčího úkolu, jejž by měli míti krajští vrchní ředitelé, mínila dojíti nejlépe ustanovením čtyř radů při guberniu, jakožto krajských visitátorů a referentů. Také státní rada vzhledem k nastávající válce bavorské zatím neradila k podobné novotě, jakou by byli krajští vrchní ředitelé, a Marie Terezie otázku tu odložila. Naproti tomu českému guberniu bylo nařízeno podati návrh krajského personálu dle nového statu; koncem května 1778 návrh byl podán, ale válka zabránila jeho provedení z nedostatku financí. Tu císař Josef uprostřed následujícího roku zase navrhl, aby byl zřízen aspoň jeden nebo dva dozorci ku krajským úřadům: výsledek byl však jen ten, že gubernia české i moravské koncem r. 1779 byla vyzvána, aby podala nový návrh na obsazení krajských úřadů, jakož i návrh na lepší dohled k nim, spolu s osnovou nové instrukce. Když pak české gubernium těmto požadavkům vyhovělo, Marie Terezie začátkem června 17 0 nařídila

zase koncertaci dvorské kanceláře s dvorskými úřady finančními, tak aby jí o novém statu krajského úřednictva v Čechách bylo podáno docela zevrubné společné vypracování. Za života panovnice k reformě již nedošlo.

III. Také za císaře Josefa systemisace krajských úřadů v Čechách zdržela se do r. 1783 a ve skutečnosti vlastně do r. 1784, — musilať vyčkati, až na ni došla řada při nastávající reorganisaci všeho státního zřízení. Josef II. totiž nemyslil na reformu krajské správy v zemích koruny české zvláště (jak tomu bylo za Marie Terezie od r. 1771), nýbrž na reformu celkem jednostejnou v zemích českých a rakouských i v Haliči; vedlé toho pak reforma krajská ještě splétala se s reorganisací úřadů zemských, ano i dvorských.

Co se týče správního uspořádání říše císař Josef na jaře r. 1781 nejprvé mínil zaříditi tři dvor. kanceláře, rakouskou, českou a uherskou, v nichž by se soustředila správa politická, soudní i finanční až na jistý obor financí všem zemím společný; každému z těchto tří ústředních úřadů pak měly býti podřízeny jen tři zemské vlády či úřady a jen tři stavovské sněmy. Avšak císař Josef konečně zas ustoupil od podobné úpravy, kteráž by byla porušila územní centralisaci českorakouskou, a nahradila ji novou centralisací předmětovou neboli spojováním různých větví státní činnosti v jednotném úřadě, a kteráž by byla přeměnila, resp. potlačila zvláštní stavovská zřízení některých dědičných zemí. Císař tudíž v říjnu a listopadu 1781 nařídil pouze novou organisaci zemských úřadů, jež měly vésti politickou i všecku finanční správu pospolu; i rozhodl se pak také zmenšiti jich počet. Dle toho i správa Slezska dvor. dekretem z 5. dubna 1782 byla přidělena guberniu moravskoslezskému v Brně.[9]) Potom také (nedlouho po propuštění nejv. kancléře hraběte Blümegena) v říjnu r. 1782 zařídil pro politickou a finanční správu jednotný úřad dvorský: „spojenou českorakouskou dvor. kancelář, dvor. komoru a bankovní deputaci“, a v čelo postavil Leopolda hraběte Kolovrata, dosud předsedu dvor. komory a banka, jakožto „král. českého nejvyššího a rakouského prvního kancléře“.[10])

Již od počátku jednalo se též o reformy správy krajské, a sice v jisté souvislosti se zemskou. Císař koncem ledna 1781 předložil státní

---

[9]) Administrativní spojení Moravy a Slezska bylo uvedeno ve skutek dvor. dekretem z 20. června 1782, č. 52 sb. z. s.; d'Elvert, Verwaltgsg. 448. Podobně bylo r. 1782 nařízeno, aby guvernér Štyrskokorutanský ve Hradci převzal správu vévodství Krajinského, a guvernér v Terstu správu spojených hrabství Gorice a Gradisky, avšak spojení to bylo teprve 1783 provedeno; č. 164, 193 sb. z. s., též dvor. dekrety ze 4. října 1782 (kop. 10), z 17. července a 23. října 1783 (kop. 98, 99).

[10]) Viz Hock-Bidermann, öst. Staatsrath. 112 sl.; Dílo centralismu v 18. století, v Osvětě 1888, 596 sl.; níže § 13.

radě nástin, kterak by se vůbec dalo dosíci správnější a větší činnosti všech politických úřadů (dvorských, zemských i krajských), ale při tom ještě nemluvil o jich reorganisaci. Při správě krajské náleželo jednak zabezpečiti platný dohled krajských hejtmanů i personálu ku plnění zákonů, k vrchnostenské správě, a tedy zároveň dáti hejtmanům jistou trestní moc naproti této, jednak též opatřiti dobré obsazení krajských úřadů, zejména pilnými, spůsobilými hejtmany, i dohled k nim občasnou gubernialní visitací. Císaři šlo tu o země české i rakouské bez rozdílu, a rovněž státní rada přidržela se tohoto všeobecného stanoviska, ačkoli mluvila zejména o krajské správě české (o níž již dlouho se jednalo), a o zařízeních, jež by právě podlé ní mohla se zavésti také v zemích rakouských, zejména ve příčině žádoucího dohledu ku krajským úřadům. Po těchto poradách byl dne 31. března 1781 do všech zemí vydán dvor. dekret o větší a správnější aktivitě politické správy, ve kterém však nebylo řeči o formě úřadů. Nicméně již státní rada k tomu poukázala, že zejména dobré správy krajské není možno docíliti bez jisté organisace, a tak skutečně již r. 1781 jednalo se o ni zejména v Haliči a v Tyrolsku,[11]) a neméně i v Čechách; potřeba její jevila se tím větší, že právě byla rozšiřována také meritorní příslušnost krajských úřadů.

České gubernium zvláště koncem května t. r. dovolávalo se svých předešlých návrhů na reformu krajských substitutů a komisařů, jelikož prý krajští hejtmané rozmnožené agendy jináče zastati nemohou. A v září t. r. nejvyšší purkrabí kníže Fürstenberg zase naléhal na novou systemisaci krajských komisařů, kteří by se mohli poděliti o zvláštní okresy a v nich také sídliti. Koncem roku byl podán také soustavný „hlavní návrh" o lepším obsazení krajských úřadů v Čechách. Přes to vše tyto kroky neměly výsledku, jelikož zatím právě začínaly při dvoře porady o novém zařízení politické správy zemí neuherských vůbec, a jednotlivé organisace měly řiditi se teprve pravidly všeobecně přijatými.

Císař Josef dne 24. ledna 1782 sdělil státní radě své „zásady" pro politické zařízení zemí. Co se týče úřadů zemských, tu (vedlé nařízeného již soustředění správy kamerální, bankální a horní) náleželo hlavně všecku správu stavovskou spojiti se zeměpanskou, podříditi ji této, tudíž zrušiti stavovské výbory a za to přidati guberniím zvláštní stavovské přísedící či zástupce. Při úřadech krajských šlo hlavně o to, aby za krajské hejt-

[11]) Srov. protokolly 9. a 10. schůze z 25. a 29. května 1781 o záležitostech Haličských, ad 6. o spořádání krajských úřadů (akt st. r. n. 2056); přednesení dvor. kanc. z 28. července 1781 o aktivitě a organisaci krajských úřadů v Tyrolsku, s nejv. rozhodnutím z 15. srpna 1781 (akt st. r. n. 1833).

many (na nichž tak říkajíc vše záleželo) byli dosazeni mužové činní a spůsobilí, aby se ustanovil dostatečný počet krajských komisařů, jimž by se vykázaly okresy k občasné visitaci či objížďce, aby také krajští hejtmané dvakráte ročně své kraje visitovali, jakož aby vůbec všemu krajskému úřednictvu dostalo se dostatečných platů dle drahotních poměrů. Státní rada v této příčině mimo jiné připomínala, že počet komisařů a okresů (v nichž by tito nesídlili), i výši platů potřebí stanoviti pro každou zemi zvláště. Jmenovitě pak kníže Kounic, jakkoli mínil, že zásady císařovy v theorii jsou dobré, a že v podstatě se dají uskutečniti, přece velice radil, aby jejich applikace, zejména pokud šlo o správu stavovskou, vesměs byla ještě prve projednána se dvorskými a zemskými úřady.

Dle toho císař Josef dne 1. března 1782 sdělil své „zásady“ také dvorské kanceláři, hrubě jich nezměniv kromě toho, že upouštěl od myšlénky zříditi při úřadě dvorském stavovské zemské referenty, a že nově stanovil, aby krajští hejtmané v pořadí i služném byli úplně na roveň postaveni guberniálním radům. Zároveň nařídil, aby dvorská kancelář ve společné koncertaci s finančními úřady a s příštím praesidentem zemské vlády Vídeňské projednala jak zařízení zemského úřadu, tak zvláště opravu úřadů krajských v Dolních Rakousích.[12]) Josef II. vůbec nové organisace rád zaváděl nejdříve v této zemi a ve Vídni — podobně bylo tomu i při soudních reformách —, a mimo to ještě Halič zdála se mu mnohdy vhodným polem pro všelikou novotu. A tak tedy i pro politické zřízení jiných zemí v podrobnostech důležitým byl zvláště průběh porad o reformě krajské v Dol. Rakousích a v Haliči. Tuto totiž reorganisace byla již v proudu, jelikož krajská správa haličská měla zase jaksi nazpět přispůsobiti se zemím ostatním, totiž mělo zrušiti se 19 úřadů okresních a dosavadních 6 úřadů krajských, načež tam bylo zavedeno 18 krajů, jež dělily se toliko na okresy visitační, beze zvláštních okresních úřadů.[13])

---

[12]) Billety z 1. března 1782 k českorakouské dvor. kanceláři a k hraběti Pergenovi, zemskému maršálku a příštímu předsedovi zemské vlády dolnorakouské (akt stát. r. 1782 n. 241). Dále protokoll nařízené koncertace z 20. března 1782, s nejv. rozhodnutím z 5. dubna t. r. (akt st. r. n. 935). O krajském resp. městském hejtmanu a policejním řediteli Vídeňském srov. níže § 6, III, 1. O konečném příštím zařízení krajských úřadů v Rakousích p. E. viz přednesení dvor. kanceláře z 26. čce. 1783, s nejv. rozhodnutím z 8. srpna t. r. (akt st. r. 2682). Jednotlivé doklady, že Dolní Rakousy byly jinde za příklad, vyskytnou se svým místem.

[13]) Svob. pán Gebler již původně při organisaci z r. 1774 mínil, kdyby byla res integra, že by lépe bylo zříditi 20 krajů, nežli 6 krajů a 19 okresů (akt st. r. n. 1922). Viz přednesení dvor. kanc. z 24. ledna 1782 ve příčině instrukce a vyhlašovacího patentu o novém zařízení krajských úřadů v Haliči, s nejv. rozhodnutím ze 17. února t. r. (st. r. n. 257); a předložení opravené jich instrukce z 20. ún., s nejv.

Vše to nebránilo, aby již při Dolních Rakousích a Haliči nebyly ve skutek uváděny myšlénky a požadavky, které vlastně jevily se prve zvláště v zemích českých. Tak nejvyšší úmysl děliti kraje na visitační okresy zakládal se na snaze, která v Čechách již od r. 1771 vždy znova se hlásila; stejné postavení krajských hejtmanů s guberniálními rady bylo pro české země navrhováno již 1777; vůbec jednání o reformu krajských úřadů v Čechách za posledních let terezínských tvořilo věcně podstatný základ pro všeobecnou reorganisaci josefinskou. Ovšem že jednostejnost, kterou si obliboval cís. Josef, vedla nyní k nejedné vzájemné assimilaci správních poměrů rozličných zemí. Přes to vše ústrojí krajských úřadů ani tehda nebylo naskrze jednostejno, zejména ne co do počtu a platů krajských komisařů. Vůbec definitivní krajská i zemská organisace protahovala se ještě do r. 1783, vlastně až do začátku r. 1784, kdy teprve v zemích neuherských již vesměs vstoupila ve skutek.[14]) Později císař

rozhodnutím z 24. února 1782 (st. r. n. 526); instrukce sama má datum 26. ún. 1782 (v arch. dvor. kanc.) R. 1783 přišel do Lvova sám císař Josef (st. r. n. 2447), a zemský referent haličský při dvor. kanceláři Margelik vykonal visitaci zemské správy haličské (st. r. n. 3827). — O vlivu těchto organisací na země české budiž tu něco připomenuto. Dle nejv. rozhodnutí o § 157 haličské krajské instrukce dvor. dekret z 22. března 1782 (kop. 131) hned také jinde nařizoval pravidelné objížďky hejtmanů i komisařů po krajích a okresech; i došlo k nim v Čechách skutečně, ale byly pak zase odloženy do reorganisace a řádného určení objížďkových okresů. Dvor. dekret z 15. března 1783 nařídil, aby schválená již instrukce krajských hejtmanů v Haliči byla upravena i pro krajské úřady moravské (d'Elvert, Verwaltgsg., 448). Také v poradách Pražských z 11., 14. a 16. září 1783 dovoláváno se vzoru haličského ve příčině stejného postavení, ano i střídání krajských hejtmanů s gub. rady, načež reskript z 27. října t. r. co do manipulace vůbec slíbil českému guberniu zaslati přepisy haličské ku použití (arch. dv. kanc. III, A 4). R. 1785 registratury krajských úřadů haličských, měly po zdání státní rady zaříditi se dle plánu Sonnenfelsova (Hock-Bidermann, öst. Staatsrath, 129); svob. pán Margelik sestavuje r. 1786 osnovu všeobecné manipulační instrukce pro úřady krajské zajisté měl také zřetel ku předpisům haličským (stát. r. n. 5125).

[14]) Dvor. dekret z 26. břez 1784 (Krop. VII, 942 sl.; též sb. z. s. č. 268) vyhlásil úřadům seznam krajů, hejtmanů a sídel ve všech „českých a rakouských německých zemích dědičných“ dle nové úpravy. V Rakousích Dolních byly 4 kraje (čtvrti), v Horních také 4, ve Štyrsku 5, v Korutanech 2, v Krajině 2, v Terstu 1, v Gorici a Gradišce 1, v Tyrolsku 5; v Čechách 16, v Moravě a Slezsku 8, v Haliči 18. „Vrchní úřad“ v Bregenci prohlášen 16. břez. 1786 za krajský úřad Vorarlbergský (Krop. IX, 924, sb. z. s. č. 533). Bukovina, jež do té doby měla prozatímnou správu vojenskou, byla r. 1786 úplně spojena s Haličí jakožto jeden její kraj (Krop. XI, 925). — Opětujeme, že nebylo naším úkolem stopovati dále krajskou správu jiných zemí. Z akt státní rady buďtež tu uvedeny ještě tyto: Protokoll koncertace dvor. úřadů se zemskými praesidenty hr. Khevenhüllerem a hr. Brigidem z konce srpna 1782 o politickém zařízení jednak zemí vnitrorakouských, jednak hrabství Gorice a Gradišky (s Terstem),

Josef správu „krajskou“ zaváděl také v Uhrách[15]) a Nizozemí[16]), arci vlastně jen v tom smyslu, že ve větších územních okresech dosazoval

s nejv. rozhodnutím z 26. září t. r. (akt st. r. 1782 n. 3212, k tomu o Vnitrorakousku n. 3296, 3527). Protokoll o dvor. koncertaci s hr. Khevenhüllerem z 31. čce. 1783 o politickém připojení Krajiny ke guberniu vnitrorakouskému, s nejv. rozhodnutím z 13. srp. t. r. (st. r. n. 2754), a relace o tom z března 1784 (st. r. n. 908). Přednesení dvor. kanceláře z 20. čna. 1783 o koncertaci s hrabětem Thürheimem o zařízení Rakous nad Enží, s nejv. rozhodnutím z 15. čce. t. r. (st. r. n. 2362). Protokoll koncertace z 3. a 4. říj. 1783 s hrabětem Heistrem o zařízení Tyrolska, s nejv. rozhodnutím z 27. říj. t. r. (st. r. n. 3625); srov. i dvor. dekret z 6. pros. 1788 o některých změnách ve krajském rozdělení Tyrolském, Krop. XVI, 1195.

15) Císař Josef komitáty v Sedmihradsku zrušil již reskriptem z 3 čce. 1784. Potom reskriptem z 18. března 1785 prohlásil i staré stoličné či komitátní zřízení v Uhrách za zrušené (jmenovitě stavovské generální kongregace), a rozdělil zemi na 10 krajů neboli distriktů, v jichž čelo postavil královské, t. zeměpanské komisaře. Tito měli titul tajných radů a 6000 zl. platu; dle instrukce z 13. břez. 1786 podléhali jim především místožupané komitátů, a těmto dále služní; naproti tomu vrchní župané zachovali jen titul, pořadí a hlas v říšském sněmě, ale neměli vlivu na skutečnou správu komitátních záležitostí. (Cornova, Stransky's Staat von Böhmen, VI, 275 sl.; Wolf-Zwiedineck, Oest. unter M. Th., J. II u. Leop. II., 295; Jäger, Jos. II u. Leop. II, 244.) Nové kraje uherské rovnaly se tedy nejspíše krajům haličským z r. 1774, přesahujíce svojí rozlohou všecky jiné kraje. Také král. komisaři v Uhrách byli více než krajští hejtmané jinde; dle dvor. dekretu z 22. dub. 1787, jenž sdělil pořadí politických úředníků v Uhrách a stanovil poměr jich k úředníkům zemí neuherských, první místožupan rovnal se krajskému hejtmanu, druhý místožupan a sekretář král. komisaře prvému kraj. komisaři, atd. (kop. 1786—7, 358; publ. XVI, 1). Ostatně za Josefa II. připouštělo se přímé dorozumění či dopisování mezi komitáty a kraji neuherskými, dle dvor. dekr. z 21. říj. 1784 a čes. kraj. cirkuláře z 21. led. 1788 (Krop. VII, 948, XVI, 1211). Přes to vše josefinské zařízení v Uhrách jistou měrou mělo krajskou správu za vzor. Tak ku př. císař Josef billetem z 20. led. 1787 poslal uherskému kancléři hraběti Pálffymu manipulační instrukci krajských úřadů, aby jednostejně byla zavedena v Uhrách a jen málo se pozměnila, hlavně v názvech; i měla dvor. kancelář uherskosedmihradská užiti při tom rady svob. pána Margelika, původce oné instrukce (akt stát. rady 1787 n. 875; srov. i n. 933, 1113). — Král. komisaři, jak známo, nemohli postačiti k opatření rekrutů a zásobení vojska, tak že císař Josef r. 1788 a 1789 dal jimi zase svolávati kongregace komitátů, a tyto na některých místech vůbec jaly se obnovovati starou správu, až konečně obecný odpor Uhrů donutil nekorunovaného krále uherského vůbec k restauraci politického zřízení nejv. rozhodnutím z 28. ledna 1790.

16) Císař Josef edikty z 1. led. 1787 dal v Belgii zavésti novou správní soustavu; tu také celá země bez ohledu na dosavádní provincie byla rozdělena na 9 krajů se zeměpanskými intendanty v čele, kteří však také sluli krajskými hejtmany; (v Brusselu na př. byli páleni slamění panáci s nápisem: capitaine du cercle: Cornova n. u. m. 343 sl. mluví stále o krajských hejtmanech, naopak Wolf-Zwiedineck n. u. m. 282 o intendantech). Nová správní soustava, i vůbec souvislý absolutismus budily v Nizozemí nemenší odpor, než v Uhrách; jak známo, došlo tam ke vzpouře r. 1789.

zeměpanské politické úředníky na spůsob krajských hejtmanů. Ve věci však tato zařízení více nebo méně lišila se od krajského zřízení zemí rakouských, českých i Haliče, jež přece v základních rysech bylo jednostejné.

Ze zemí neuherských organisace v Čechách dospěla celkem nejpozději ke skutku. Po kolika letech marného úsilí návrhy českého gubernia o krajských úřadech z r. 1781 zůstávaly zase ležeti u dvorské komory. Přes to císař Josef, dotvrdiv byrokratickou soustavu, jal se tehdáž knížete Fürstenberga jakožto zemského chefa činiti odpovědným za činnost úřadů v zemi, což hlavně v záležitostech tolerančních bylo pro něho choulostivé. Fürstenberg tedy v dubnu r. 1782 bránil se zase požadavkem všeobecné reformy krajských úřadů, bez níž prý nelze dojíti náležitého vykonávání nejvyšších rozkazů (také konduitní listy prokazovaly nedobré obsazení krajských úřadů v Čechách). Obrana taková sice budila jistý odpor dvor. kanceláře a státní rady; ale císař koncem května t. r. přece kázal si podati společné zdání dvorské kanceláře a komory o navržené krajské systemisaci, mezitím náleželo na místa úřadníků neschopných ihned jiné navrhnouti. Po čtyřech dnech však císař, jsa znova nespokojen s chodem náboženských záležitostí v Čechách, dal Fürstenberga vyzvati k resignaci. Odstoupení nejvyššího purkrabí pak vedlo zase jen k odkladu krajské reorganisace.

Teprve v listopadu 1782 Frant. Ant. hrabě Nostic, byv jmenován nejvyšším purkrabím, měl panovníkovi předložiti plán o příštím zařízení vnitřní správy království Českého vůbec, — také krajská reforma již po tolikáté musila se projednávati zase od začátku. Hrabě Nostic podal nejprvé návrh o guberniu a krajských úřadech. Při těchto kladl důraz na dělbu krajů v okresy i na zvýšení všech platů, jak to obojí již r. 1778 pro české země bylo usneseno; dvorská koncertace celkem souhlasila, jen přála si menší počet okresů (tři, ne čtyři, jak mínil Nostic), a odporovala myšlénce z r. 1778, že by krajští komisaři měli v okresech těch také míti sídlo, tedy státi se vlastně úředníky okresními. Tu však císař dne 20. pros. 1782 prohlásil, že návrhů nijak nelze užiti, jelikož nevyhoví nezměnitelným zásadám, jež začátkem roku vytkl; protož podrobně znova předepsal své zásady pro správu zemskou i krajskou v Čechách. Šlo tu hlavně o gubernium, zvlášť o připojení správy stavovské. Ve příčině krajské reformy zbývalo císaři ukázati pouze k úrovni hejtmanů s gubernialními rady, a k tomu aby sídla úřadů byla přiměřeně položena; a přece tato reforma měla se odložiti jakožto doplňující část reorganisací v zemi vůbec, — však prý úředníci, kteří tolik let s nízkým platem se spokojili,

také ještě mohou dočekati konce jednání, a místo nespůsobilých a neprospěšných lze ihned jiné ustanoviti.

Hrabě Nostic začátkem r. 1783 podal svá vyjádření o všech bodech nejvyššího rozhodnutí z 20. pros. 1782. Ale teprve za pobytu císařova v Praze v září r. 1783 nejvyšší kancléř hrabě Kolovrat projednal body ty společně s guberniální komisí, a císař rozhodl konečně o administrativním zařízení Čech reskriptem z 27. října 1783; mělo pak bezpečně vstoupiti v platnost 1. lednem 1784. Tu však zase hrabě Nostic důtklivou předstávkou v měsíci listopadu domáhal se toho, aby císař ustoupil od svémocného úplného zrušení zemského výboru, a reorganisace k nelibosti panovníkově protáhla se do dvor. dekretu z 12. února 1784. Tu teprve došlo ke jmenování krajského úřednictva dle nové systemisace (s platem od začátku roku); stavovský výbor ve staré podobě přestal teprve koncem května, a celý zemský status došel schválení v srpnu t. r.

A tak po dlouhém úsilí od r. 1768 složení 16 krajských úřadů v Čechách bylo řádně doplněno, rozmnožen počet dobře placeného, zeměpanského úřednictva. Krajští hejtmané byli postaveni na roveň guberniálním radům se 2000 zl. služného, aniž by z něho vydržovali jaký personál. Kraje rozděleny celkem každý na 3 visitační okresy (jen dva kraje na 2, jeden na 4), tedy týž počet, jaký byl navržen r. 1778; s tím shodoval se i počet placených komisařů, kteří sídliti měli ve krajském městě a okresy pouze objížděti. I bylo jim vykázáno služné 800, 700 a 600 zl., jako r. 1778 (kdežto dosud měli 400 a 200 zl., adjunkti jako takoví nic); sluli: prvý, druhý, třetí krajský komisař, kdežto titul krajského adjunkta nebo vicehejtmana byl zavržen. Konečně určen pro každý kraj sekretář s 500, protokollista se 300, 2 kancelisté po 200 zl. (jak navrhoval hrabě Nostic r. 1782), mimo to dle počtu okresů tři jízdní zemští dragouni po 250 zl. na místě dosavadních krajských poslů.

Totéž bylo složení 8 krajských úřadů moravskoslezských na základě dvorských koncertací s novým předsedou gubernia, Ludvíkem hrabětem Cavrianim ze dne 1. a 4. února, 6. března a 5. dubna 1783, jež došly rozhodnutí dvor. dekrety z 15. března a 14. dubna t. r. Při tom šlo arci též o organisaci gubernia, oběma zemím společného, a byli mu přidáni 2 přísedící stavovští jako potom v Čechách. Nicméně konečný status moravskoslezský z měsíce září r. 1784 uváděl větší počet krajského úřednictva, než byl předtím; zároveň odstraněn titul vicehejtmanský, jenž dosud se tu udržel. Ve pěti krajích bylo tehda po 4, v jednom 5 a v obou krajích slezských po 6 krajských komisařích, a sice následkem toho, že na Moravě správa bankální byla sloučena s politickou, a úředníci bankální připojeni krajským úřadům jako krajští komisaři se 600 zl. platu.

Avšak obnovením zvláštní bankální správy od r. 1786 nastoupil zase předešlý status normální.[17])

Reorganisace krajských úřadů z r. 1783 byla dosti důkladna, než aby byla za císaře Josefa ještě znova se měla měniti. Jediné v l. 1785—7 přibyli ještě krajští komisaři školní. Mimo vlastní úřad krajský stáli v Čechách ještě krajští kasíři a kontroloři, jakož i krajští lékaři a ranhojiči, jelikož byli placeni od stavů; ostatně v těch ohledech nebylo v zemích stejné organisace, přece však krajská instrukce ze zač. r. 1787 orgány zdravotní již vůbec počítala k úřadům krajským. Při skutečném zavedení josefinské pozemkové berně r. 1789 nastávalo však přece ještě důležité, ano podstatné rozmnožení zeměpanského úřednictva, ne sice krajského, ale okresního; byli zaváděni zvláštní výběrčí okresní, ale neměli dlouhého trvání.

Přehled krajské reorganisace za Josefa II. byl by kusým, kdybychom ještě vůbec nepřipomenuli úředních řádů, jež měly zabezpečiti mocnou účinnost josefinské správní hierarchie a krajských úřadů zvláště.

Jednak to byly zvýšené požadavky odborné přípravy praktické i theoretické, tak že místa náleželo obsazovati jen dle spůsobilosti a bez rozdílu stavu. Jednak byla držána přísná kázeň, již od r. 1781 sloužily zevrubné listy konduitní. Císař od zeměpanských úředníků žádal vůbec plnou obětavost ke státní službě, jak to sám vyložil ve svém t. zv. pastýřském listu z konce r. 1783. Pro poměry politického úřednictva rovněž bylo důležitým, že r. 1785 a 1787 upraven byl jistý řád postupu a pořadí; při tom císař si přál střídání úředníků ve službě krajské, zemské i dvorské, tak aby nabyli lepší znalosti rozličných poměrů místních a správních, všestranné spůsobilosti.

Mimo to již r. 1781 při vyšších úřadech bylo zavedeno i dovršeno byrokratické řízení, neobyčejně zvýšena moc úředních chefů nad úředníky

[17]) Přednesení spojené českorakouské dv. kanceláře z 22. února 1783 o koncertaci se dvor. účetní komorou a s hr. Cavrianim o zřízení moravskoslezském, s nejv. rozhodnutím z 13. března t. r. (akt st. r. n. 677); dva billety cís. z 28. února a 4. břez. (ib. n. 755, 802); protokol dvor. kanceláře o koncertaci z 6. března 1783 ve příčině dodatečných návrhů hr. Cavrianiho, s nejv. rozhodnutím z 13. března t. r. (ib. n. 848); cís. billet z 5. dubna t. r. o třech představkách hr. Cavrianiho (ib. n. 1300); protokol koncertace z 5. dubna t. r. o návrhu příštího individualního obsazení gubernia a 8 kraj. úřadů moravskoslezských, s nejv. rozhodnutím z 12. dubna 1783 (ib. n. 1346). Dále přednesení dvor. kanceláře z 10. dubna 1783 o odevzdání vrchních bankálních úřadů na Moravě a Slezsku úřadům krajským, s nejv. rozhodnutím z 13. dubna t. r. (ib. n. 1351); přednesení dvor. kanceláře z 6. května 1784 o osobním a platebním statu všech moravskoslezských úřadů, s nejv. rozhodnutím z 13. května 1784 (ib. n. 1623). O Moravě a Slezsku vůbec d'Elvert, Verwaltgsgesch., 448 sl., 458 sl.; status z r. 1784 a 1786 tamtéž 483 sl., 488 sl. Ostatně dle příležitosti poukazujeme k oběma zemím.

i samým řízením. Tudíž také krajským hejtmanům podobně dostalo se přiměřené větší moci při úřadech krajských. S byrokratickým směrem tím souviselo, že i obor působnosti všech politických úřadů byl rozšiřován. Tak jmenovitě hned r. 1781 byla v Čechách rozšířena také meritorní příslušnost krajských hejtmanů; tudíž úřad dosud zčásti jen dohledací a výkonný nabýval víc a více povahy místa rozhodujícího, a to bylo důležito zvláště v poměrech poddanských, jež podléhaly zase reformám. V l. 1784 a 1785 znova jednalo se o rozšíření aktivity úřadů zemských i krajských, až došlo k němu dvor. dekretem z 25. května 1786 (pro všecky země neuherské). Potom i vnitřní manipulace krajských úřadů, již zprvu opravovaná, doznala soustavné úpravy všeobecnou instrukcí z 12. ledna 1787, čímž mělo se dosíci řízení rychlejšího i správnějšího, bez velikých formalit.

Konečně podstatnou část nových zařízení tvořila úplná soustava správního dohledu a úředních visitací. Úřady nižší musily úřadům vyšším občasně předkládati rozličné pravidelné zprávy i vůbec svoje jednací protokolly. Mimo to každý úřad vyšší měl periodicky vyšetřovati úřady podřízené, tak že úřadu dvorskému náležela visitace úřadů zemských, a těmto krajských, po krajích pak hejtmané i krajští komisaři ze své strany konali ji naproti správě vrchnostenské; o všem tom pak podávaly se pilné zprávy nahoru. Při systemisaci r. 1783 bylo to snad právě nejvýznačnější reformou, že byli zřízeni krajští komisaři, jimž byly vykázány zvláštní visitační okresy; pro své objížďky, jež musili všude konati zprvu častěji, pak jen jednou do roka, dostali také zvláštní instrukci z 11. března r. 1784. Visitace ty byly vskutku mocným prostředkem kontroly naproti zřízení patrimoniálnímu, a to tím důležitější, čím více vzrůstaly správní úkoly státu josefinského.

Vůbec úřady krajské za Josefa II. staly se účinným nástrojem vší vládní politiky, všelikých snah centralismu a osvíceného absolutismu; z činnosti jejich obyvatelstvo nejlépe poznávalo, že žije ve všemocném státě úřednickém. Jistým dokladem této účinnosti jsou stížnosti, s nimiž zemští stavové v Čechách po smrti císaře Josefa obraceli se k Leopoldovi II. Stěžováno si hlavně na působnost krajských úřadů v záležitostech poddanských a zvláště urbárních, rovněž tak v záležitostech školských a náboženských; především pak vrchnosti cítily se vůbec obtěžovány občasnými krajskými objížďkami. Avšak stavové čeští — jichž odpor proti zeměpanské správní soustavě nikterak nerovnal se odporu Uhrů a Belgičanů, jimž bylo brániti se náhlému převratu proti ústavním poměrům — celkem nedosáhli ničeho jiného, nežli že byly zapovídány přehmaty krajských úředníků, a ukládána jim umírněnost. Požadavek, aby místa

krajských hejtmanů a komisařů byla zase vyhražena stavu panskému a rytířskému, rovněž byl zamítnut. Jen v jednotlivých ohledech císař Leopold změnil správní zařízení josefinská; tak zejména upustil od ročních list konduitních. Při správě ústřední odloučil zase finance od správy politické, zřídiv reskriptem z 31. ledna 1791 zvláštní dvorské místo finanční a kommerční. —

(Dodatek.) Vizme ještě, kterak vůbec vzrůstal finanční náklad krajské správy v Čechách v 18. století. Na počátku jeho platy krajských hejtmanů činily tu pouze 7.500 zl.; ale za Karla VI. dostoupily již výše 24.000 zl., jež stavové čeští hradili z pokladny domestikální. Za Marie Terezie při zavedení nové berní soustavy r. 1748 stát musil zase odhodlati se ke zvýšení platů, ano i k vlastnímu přispívání. Náklad na krajské hejtmany se zdvojnásobil, dostoupiv výše 48.000 zl.; k částce té pojilo se i zvýšené služné 3 městských hejtmanů Pražských, 3600 zl. Mimo to r. 1748 přibyl také náklad na služné stálých průvodčích komisařů, celkem 12.000 zl. Všecky tři položky činily dohromady 63.600 zl. Z toho stavové platili na krajské hejtmany tutéž částku jako dříve, 24.000 zl. a na městské hejtmany 2550 zl.; naproti tomu erár platil na krajské hejtmany druhou polovici, 24.000 zl., na městské hejtmany jen 1050 zl. Nelze jistiti, že snad stavové čeští hradili také náklad na průvodčí komisaře.[18])

Avšak již r. 1751 následkem nového rozdělení krajů a redukce krajských hejtmanů (ze 24 na 16) nastalo nové rozdělení a některé zvýšení platův: úhrnem však náklad nestoupl, nýbrž stát mínil při krajské správě spíše uspořiti. Služné krajských hejtmanů počítalo se nyní na 32.000 zl., kdežto služné městských hejtmanů ještě stouplo na 6.000 zl.; náklad na menší počet komisařů klesl na 10.000 zl. Naproti tomu přibyl zvláštní výdaj na krajské sekretáře (kteří do té doby dostávali svůj plat od krajských hejtmanů): 8000 zl., a na krajské posly: 1600 zl. Všecky

---

[18]) Udané částky lze vypočísti z počtu hejtmanův a komisařův, a jich služného. Mimo to uvádějí se v jednáních r. 1751 (v. níže). Také v poradách o reorganisaci zemských úřadů v českých zemích r. 1762 a 1763 byl přirovnáván status z r. 1748 (arch. dvor. kanc. III., A 4). Dle toho r. 1748 před zvýšením platů obnášel náklad na krajské hejtmany (po 1200 a 800 zl.) 24.000, na průvodčí komisaře 12.000 zl. Tehdáž prý stavové platili obě tyto částky per 36.000 ze své kasy ad camerale. Avšak (jak vysvítá z jednání r. 1751) stavové částku 24.000 zl. na krajské hejtmany před reformou r. 1751 vypláceli přímo ze své kasy, tedy při stavovském berničném úřadě; z druhé strany stavové r. 1751 na komisaře nepřispívali, a sama komorní platebna vykazovala pro ně částku 12.000 zl. Za války dědické stavové ovšem hradili náklad na vojenskou kancelář místodržitelskou a na diéty průvodčích komisařů; ale reskriptem z 8. led. 1748 byli toho nadále ušetřeni (sněm 1749, octavo). Stálí komisaři průvodčí byli zřízeni teprve potom.

tyto výdaje činily tedy pouze 57.600 zl., bez 3 městských hejtmanů a 2 komisařů jen 51.000 zl., což byl vlastně úhrn dle jména, neboť po srážce majetkové daně, resp. arrhy, skutečný náklad státu, pokud se týče skutečný příjem úřednictva byl něco menší.[19])

[19]) Dle přednesení direktoria z 14 led. 1751 (arch. dv. kanc. III., A 5) předseda repraesentace svob. pán Netolický počítal služné krajských a městských hejtmanů od země i eráru na 51.600 zl., dle nové úpravy (když také služné městských hejtmanů ze 1200 zvýší se na 2000 zl., na roveň hejtmanů krajských) pouze na 38.000 zl. Přebytku 13.600 zl. mínilo direktorium užiti na placení 16 krajských sekretářů ex camerali 8000 zl., a i po srážce nákladu na nové krajské kasy, asi snad 2800 zl., měla zbýti úspora. Rovněž mělo se dojíti úspory snížením počtu průvodčích komisařů; za to však mělo se ustanoviti ještě několik krajských poslů. Těchto návrhů přidržel se reskript z 23. led. 1751 při úpravě služného. — Naproti tomu repraesentace ve zprávě z 5. března 1751 vykazovala dotyčné příjmy per 57.452 zl. 30 kr., totiž od eráru na krajské hejtmany 24.000, na městské 1050, na komisaře 12.000, kdežto stavovský příspěvek počítala napříště pouze na 20.402 zl. 30 kr. Výdaje stavěla pouze na 54.652 zl. 30 kr.; počítalať služné kraj. a měst. hejtmanů po srážce majetkové daně (10%) na 34.200 zl., mimo to arrhu z tohoto služného pro tajnou kasu na 2452 zl. 30 kr., dále na komisaře 10.000, na sekretáře 6400 a na posly 1600 zl. Repraesentace totiž mínila, že v Chrudimsku stačí 1 komisař, a že sekretáři dosti budou míti na služném 400 místo 500 zl. Chtěla tím vyspořiti služné 2000 zl. pro svého třetího radu panského stavu, hr. Věžníka, a 800 zl. pro 4. radu panského stavu, hr. Sinzendorfa, jelikož tehda při repraesentaci byli jen 4 placení radové, 2 páni a 2 rytíři; 4. panský rada repraesentace byl by dostal služné arci teprve odumřením čtyř komisařů redukcí postižených, kteří doživotně měli dále bráti 400 na místě 200 zl.; při tom by erár získal ještě arrhu ze služného krajských sekretářů a hraběte Věžníka. Přes to reskript z 27. března 1751 (kop. 103 sl.) setrval na tom, že krajským sekretářům nutno dáti plat 500 zl., a počítal, že zbude pro 3. panského radu repraesentace 1200 zl. (po odumření komisařů s 800 zl.). Tu však repraesentace v nové zprávě z 15. dubna 1751 vypočítala tento přebytek zase na 1722 zl. 13¼ kr. (s arrhou). Tentokráte totiž příjmy udávala pouze na 54.400 zl. 30 kr., odečítávajíc tu z položky na krajské hejtmany 10%, z položek na městské hejtmany a komisaře 5% arrhy, celkem 3052 zl. 30 kr.; naproti tomu udávala výdaje na 53.390 zl., počítajíc v to i doživotní přídavky 3 komisařů (čtvrtý již zemřel), tak že pro 3. panského radu repraesentace již tehda zbývalo 1122 zl. 16²/₃ kr., resp. po srážce arrhy 1010 zl. 30 kr., — repraesentace odečítala tu z výdajů vedlé 10% srážky ze služného krajských a městských hejtmanů ještě 5% srážky z nákladu na komisaře, sekretáře a posly. Ani tentokráte výpočet nedošel souhlasu při hlavní účtárně direktoria, jež místo přebytku vypočítala naopak ještě schodek; proto reskriptem z 22. května 1751 (kop. 104) vyžádána od repraesentace nová zevrubnější zpráva o rozvržení salárního fondu pro krajský personál. Avšak repraesentace zprávou ze 4. června 1751 setrvala na svém výkazu, a vysvětlovala rozdíl tím, že účtárna direktoria počítala arrhu i ze stavovského příspěvku 20.402 zl. 30 kr., kdežto stavové si vyhradili, aby se z něho arrha nepočítala. Reskript z 19. června 1751 (kop. 73) připověděl tedy, že co nejdříve dojde nejvyšší rozhodnutí o věci; toto není nám známo. — Akta dílem v archivu dvor. kanc. III., A 5, dílem v arch. místodrž., contrib. II 5 : 1.

Z druhé strany zástupcové českých stavů v lednu r. 1751 vymínili si, aby stavovský příspěvek na krajské hejtmany zmenšil se o částku potřebnou na zařízení filialních kas ve 4 nových krajích, a naproti tomu připustili, aby ostatek příspěvku na příště nevyplácel se hejtmanům ze stavovské pokladny, nýbrž stavové měli jej odváděti do pokladny komorní. Sněm v únoru t. r. vskutku to schválil, ačkoli „jediné z ohledu k nejvyšší vůli J. c. k. Veličenstva a k nejposlušnějšímu její vykonání", neboť disposice příjmy domestikálními byla by prý mohla stavům býti zachována, a krajští hejtmané i příště, jako dříve, byli by mohli býti vypláceni při vrchním úřadě berničném, jen kdyby se určilo, kteří z nich své služné mají si tam vybírati, a kteří u kasy komorní. Odtud stavové čeští, kteříž od r. 1748 o náklad krajské správy dělili se s erárem, nadále na služné krajských a městských hejtmanů pouze eráru odváděli příspěvek 20.402 zl. 30 kr. A tak i v této stránce zjevilo se postátění krajských úřadů z r. 1751.[20]) Uvedený příspěvek pak již zůstával stálým břemenem domestikálních příjmů českých stavů, jen že roku 1768 byl vypočítán na 22.662 zl. 30 kr.[21])

Po r. 1751 náklad na krajské správu zůstával dlouho ve stejné výši. Teprve když krajské správě r. 1772 přiděleny byly také záležitosti kommerciální, slíbeno přidati krajským hejtmanům a komisařům služné venkovského personálu kommerčního per 9600 zl., ale teprve dle toho, jak personál ten bude odumírati. Potom r. 1774 zvýšeno služné krajských

[20]) Dle zápisu mimořádné schůze direktoria z 18. led. 1751 nejvyšší purkrabí hr. Kolovrat a nejv. komorník hr. Buquoy zprvu dověřovali se, že stavům bude ponechána disposice domestikálním příspěvkem 24.000 zl., tak aby i nadále někteří krajští hejtmané byli poukázáni k výplatě při vrchním berničném úřadě; avšak potom tato schůze shodla se, že stavové podrží pouze disposici částkou vyminěnou na zařízení 4 nových kas, — nejvyšší purkrabí si jen vyhradil, že věc ještě dříve předloží stavům, a zašle od nich formální vyjádření. Potom ex consessu diaetali in arce Pragensi dopsáno povolně repraesentaci dne 26. února 1751 (v arch. dv. kanc. III., A 5). Sněm počítal náklad na nové kasy per 3881 zl., t. na 4 pokladníky po 500, na 4 kontrolory po 100 zl., a na dopravu peněz 1481 zl. Dle toho mínil do komorní kasy odváděti ročně hotově 20.402 zl. 30 kr. Částku tu sluší tak vysvětliti, že stavové platili původně 26.550 zl. (2550 na městské hejtmany); po srážce 3881 zl. zbývalo vlastně 22.669, avšak z toho srážela se ještě daň majetková 10% (2266 zl. 30 kr.).

[21]) Dle českého statu z r. 1762 stavové platili ad camerale na krajské a městské hejtmany tutéž částku jako r. 1751, totiž 20.402 zl. 30 kr. (v. přednesení dvor. úřadů z 12. led. 1763, arch. dv. kanc., III. A 4). Avšak dle dvor. dekretu z 21. dub. 1768 (kop. 99) byl tento příspěvek počítán na 22.662 zl. 30 kr., a stavovské předstávce v té příčině nebylo vyhověno. Dle dvor. dekretu z 24. října 1769 o stavovském „praeliminárním systému" činily domestikální příspěvky na všeliké kamerální služné celkem 59.281 zl. 10 kr.; v tom byl i příspěvek na král. městské a krajské hejtmany (contrib., B 23 : 1).

ıejtmanů (spolu pro kancelářský personál) o 2.400 zl., kdežto bylo navrhoáno zvýšení o 8.300 zl.[22]) Polepšení to však nedotýkalo se adjunktů a omisařů. Začátkem r. 1778, když sám předseda dvorské komory hrabě Kolovrat prohlásil, že stát nesmí se lekati zvýšení platů pro krajský ersonál v Čechách, byl navrhován status na 77.520 zl., kdežto dosavadní očítal se prý na 52.000 zl. (ovšem bez městských hejtmanů); za to ıohly odpadnouti mnohé mimořádné platy a pense, povolené krajským ubstitutům, adjunktům a komisařům. Ale válka bavorská spůsobila státu ových výdajů, tak že za Marie Terezie ke zvýšení platů již nedošlo.[23])

Za císaře Josefa II. dle nové systemisace krajských úřadů českých a základě dvor. dekretu z 27. říj. 1783 krajští hejtmané tak jako radové uberniální měli služné 2000 zl., mimo to 200 zl. příspěvku na kancelář – celkem 35.200 zl.; krajští komisaři služné 800, 700 a 600 zl. — celkem 3.000; sekretáři 500, protokolisté 300 a kancelisté 200 — celkem 16.000; onečně noví zemští dragouni 250 — celkem 11.750 zl. Definitivní zemský tatus ze srpna 1784 vykazoval podlé toho na krajskou správu v Čechách áklad 95.950 zl., a připočteme-li výdaje domestikální na krajské kasy 13.700) a krajské fysiky a chirurgy (5.600), tedy 115.200 zl.[24]) Dodati luší, že r. 1786 přistoupilo ještě 12.000 zl. ze stavovského domestika na ové krajské komisaře školní. A koncem r. 1789 nastal na krátko také namenitý náklad na orgány ustanovené při zavedení josefinské pozemové berně, zejména na 184 zeměpanské výběrčí okresní.[25])

Dle našeho přehledu náklad na krajskou správu v Čechách během 0 let vystoupil ze 7.500 zl. na více než 100.000 zl., změna to zajisté

---

[22]) Dvor. dekr. z 18. květ. 1772 v kop. 215—224. Dvor. dekr. z 4. a 24. června 774 v kop. 45, 121, arch. dvor. kanc. III, A 5.

[23]) R. 1776 žádalo se z Prahy, aby služné komisařů bylo zvýšeno o 6.600 zl. 2. 1777 navrhovalo se ve Vídni přidati krajským hejtmanům 6.400 zl. na diéty za esty po kraji, vicehejtmanům dáti služné 9.600 zl., a zvýšiti náklad na komisaře okresích, na písaře jim přidané a na posly (celkem 45 nebo 53 komisařů po 800, 00 a 600 zl.). Status navržený dvorskou komisí ze dne 14. ún. 1778 vystupoval na 7.520 zl., v čem bylo obsaženo hlavně zvýšení služného komisařů na 33.600. Status rajský nebýval vždy stejně udáván. Tak ve statu z r. 1762 uváděl se náklad na rajskou správu (bez městských hejtmanů) pouze na 50.680 zl., totiž na hejtmany 0.480 zl. (po srážce arrhy), na komisaře 10.600, sekretáře 8000, posly 1600 zl. Roku 778 udával se na 52.000 zl. Na konci r. 1782 páčil se na 54.100 zl.; ale na začátku . 1783 vykázán pouze na 52.295 zl., dle opraveného počtu na 52.010 zl. Akta v arch. vor. kanc., III, A. 5.

[24]) Dvor. dekr. z 27 října 1783 ad 7 et 16, v arch. dvor. kanc. III, A 4. Status ro Čechy přidaný dvor. dekretu z 16. srpna 1784, v arch. místodrž., publ. A 1 : 23, kop. 357. V pros. 1782 navrhoval hr. Nostic status krajské správy per 83.280 zl.

[25]) V. níže § 11.

docela neobyčejná. Číslice ty samy nám ukazují, že na počátku 18. stol. správa krajská ještě z větší části spočívala na čestných úřadech krajských stavů, s malým příspěvkem ze zemské pokladny; že však tato stará správní soustava v 18. století konečně vzala za své, a že naproti tomu časem povstala ve krajích vyvinutá soustava zeměpanských, dobře placených úřadů z povolání. I lze z oněch číslic pochopiti také rozdíl mezi silou a důrazem, jakými asi působila správa jedna a druhá; kterak zejména povznesla se síla správy státní, zvláště krajské, za Marie Terezie r. 1748 a 1751, kdy stát na krajskou správu v Čechách začal vésti řádný náklad, a kterak její účinnost mohla znova stoupnouti za Josefa II., kdy stát tento náklad najednou téměř zdvojnásobil.[26])

Arciť vzrostl také náklad na jiné úřady. R. 1784 status krajských úřadů v Čechách činil téměř tolik, co status zemských soudních úřadů (112 tisíc) a přes třetinu všeho zemského statu beze soudních úřadů (292 tisíc zl.).[27])

---

[26]) Ovšem nelze stanoviti přímý a stejný poměr mezi vzrůstem nákladu a účinností úřadů; zejm. nesluší zapomenouti, že úřad hejtmanský zastávali druhdy namnoze zámožní, na svých statcích usedlí stavové, jichž existence nikterak nezávisela na úředním platu.

[27]) Status zemský z r. 1784 udává pevný náklad na 293.217 zl. 36 kr., s osobními přídavky na 303.818 zl. 53 kr. (jinde uvádí se 302.342 zl. 7 kr.). V úhrnu tom jsou obsaženy výdaje na gubernium (spolu se stavov. repraesentanty, administratory bankálním a domaniálním, a s horními rady; per 100.071 zl. 36 kr. stabilně), na administraci bankální a domaniální, na krajské úřady, na veškeré kasy (kasu kreditní, komorní a bankální, stavovskou, horní a kasy krajské), na účtárnu, rectificatorium, lékaře a j. — Status úřadů soudních z r. 1783 činil 118.000 zl., s osobními přídavky 135.696 zl. 14¼ kr. (na soud appellační, zemský s deskami, personál u obou soudů promiscue sloužící, účtárnu sirotčí a opatrovnickou, úřad fiskální). Opravený status dle dvor. dekr. z 14. říj. 1784 čítal stabilně 112.800 zl. (bez fiskálního úřadu), s přídavky 129.536 zl. 25¼ kr. — Každé bližší porovnávání možno jen v podrobnostech. Rovněž není snadno přehlédnouti poměr statu krajského k zemskému v době předcházející; proto uvádíme jen několik číslic. Dle výkazů z r. 1762 počítal se status český roku 1748 na 65.188 zl. 28 kr. ex camerali; stavové odváděli prý ad camerale na krajské hejtmany a průvodčí komisaře 36.000 (sami platili personál místodržících 31.608 zl. 20 kr., jenž však potom byl potažen k repraesentaci). R. 1762 počítán byl status v Čechách na 105.458 zl. 52 kr. ex camerali, se stavovským příspěvkem na 138.543 zl. 25½ kr., a kdyby se přičetly platy uprázdněné, na 149.376 zl. 45½ kr.; mimo to platili stavové z vlastní kasy 8.957 zl. 31 kr. (zejm. na appellační komoru). Jako příspěvek stavovský ad camerale uvádělo se 20.402 zl. 30 kr. na krajské a městské hejtmany, 12.682 zl. 3½ kr. na služné personálu zemského úřadu, také při konsessu nejv. zem. úředníků. (Hock, öster. Staatsrath, str. 18 uvedl status zemských úřadů za r. 1765 částkou 146.3 tisíc zl.) Před josefinskou úpravu nejvyšší purkrabí hr. Nostic na zač. r. 1783 vypočítal salární status všech úřadů v král. Českém (i soudních) na 194.383 zl. 53½ kr. ex camerali, 58.213 zl. 53½ kr. z pokladny stavovské, tedy

Podobným způsobem stoupl také náklad na krajskou správu na Moravě a ve Slezsku. I činil r. 1784 dle josefinské systemisace 66.369 zl., kdežto politický zemský status počítal se na 156.253 zl. 24 kr. (s přídavky 166.347 zl. $50^2{}_3$ kr.), a s připočtením soudních úřadů obou zemí, i stavovského úřednictva moravského náklad dosahoval vůbec výše 229.289 zl., mimo osobní přídavky 20.119 zl. 26²/₃ kr.[28])*)

---

celkem 253.213 zl. 53¹/₂ kr., což pak bylo opraveno na 250.609 zl. 10¹/₂ kr. Pouze výdaje sněmovní, výdaje na zemské cvičitele a na krajské fysiky i chirurgy nebyly v tom obsaženy; ovšem ale všecky platy mimořádné. Akta o tom vesměs v arch. dvor. kanc., III, A 4.

[28]) D'Elvert, Verwaltungsgesch., 483—488, a j. — Na Moravě krajští hejtmané (6 počtem) měli služné: na zač. 18. století hejtman panského stavu 800 zl., rytířského 500 zl.; od r. 1732 prvý 1200, druhý 800 zl.; r. 1748 bez rozdílu po 2000 zl., tedy celkem 12.000 zl. (ex camer.); r. 1774 přidáno jim celkem 900 zl. Od r. 1736 neslo domesticum náklad na 19 průvodčích komisařů: 4750 (vedlé toho byly i jiné platy komisařské), od r. 1754 i náklad na 6 kraj. sekretářů 1.800 zl. Mimo to camerale platilo 2800 zl. na fysiky, a domesticum 2800 zl. na zemské výběrčí. Ve Slezsku r. 1749 platilo camerale 6.840 na zemské starosty, městské administratory atd.; domesticale bylo ušetřeno. — R. 1784 osm kraj. hejtmanů moravských i slezských mělo celkem 17.600 zl., 37 krajských komisařů 24.000 zl., 8 sekretářů 4.000, 8 protokolistů, 22 kancelistů a 24 zemských dragounů 12.800 zl., atd. Na politický zemský status přispívalo tehda stavovské domestikum moravské 18.875 zl., slezské 2086 zl.; moravští stavové platili mimo to 2800 zl. na pět zemských výběrčí. Sr. výše n. 17. — R. 1762 platilo camerale na Moravě na úřady i soudy 92.083 zl., ve Slezsku 30.427 zl.

*) Poznámka. Při aktech státní rady (v c. a k. domácím, dvor. a stát. archivu ve Vídni) cituje se ročník a číslo spisů. Při archivu dvor. kanceláře neboli nyní ministerstva vnitra citují se pouze kartony spisů, označené literou a dvěma čísly, ku př. A III. 5; kartony jsou spořádány dle předmětu a rozličných zemí, a spisy jsou v nich urovnány pořadem dle dáta. — V archivu Pražského místodržitelstva jsou fascikuly ze starší doby označeny písmenou a číslem; potom od r. 1748 dělí se dle správních odvětví (publicum, contributionale, ꝛc.) a spolu na jistá období, jsou pak do r. 1785 označeny písmeny a čísly, jakož i podčísly, od r. 1786 pouze dvojím číslem, větším a menším. Období jsou: 1748—55, potom nestejně: tak při publicum 1756—63, 1764—73, 1774—83, 1784—85, 1786—95, při contributionale však 1756—83, 1784—85, 1786—95; období zpravidla necitujeme, stačíť přihlížeti k roku uváděného spisu. Dále jsou v archivu místodrž. od roku 1748 knihy dvor. reskriptů, od 1764 do 1783 knihy dvor. dekretů, z pravidla dvě za rok, a každý měsíc je zvláště paginován; citujeme prostě kopiář (kop.) a stránku, rozuměj: dotyčného roku a měsíce. Rokem 1784 začínají knihy normalií, dotyčný ročník pak uvádí normálie pod běžným číslem; citujeme rovněž jen kopiář a číslo. Vedlé toho jsou i knihy generalií, podobně zařízené, jichž obsah většinou je již mezi normáliemi (citujeme: kop. gen.). Některé patenty uvádíme dle čísel archivního seznamu. — Kropáčkovu sbírku zákonů a nařízení z l. 1740—80 v 8 sv., z 1780—90 v 18 sv. (prvých 11 ve dvojím vydání), z 1790—92 v 5 sv. citujeme: Krop., svazek a stránku (rozuměj dotyčné doby). Pro dobu josefinskou je příručnější Rothova chronologická sbírka zákonů českých ve 3 svazcích, i citujeme svazek a číslo.

Kap. I. Vlastnosti, příprava a konduita krajského úřednictva.

§ 2. Požadavek usedlosti a vyššího stavu. Znalost zemských jazyků.

I. Vývojem zeměpanské byrokracie celkem klesá účastenství stavů ve státních úřadech. R. 1749 a 1751 ruší se pravidlo, že krajští hejtmané mají býti v kraji usedlí, a to pán a rytíř pospolu; potom připouští se i šlechta neusedlá. R. 1763 statkáři jsou vítáni pro větší vážnost krajského úřadu. R. 1769 vyhražuje se nejvyššímu rozhodnutí, jmenovati usedlé v témže kraji nebo neusedlé. V posledním 10letí Marie Terezie úřady namnoze si přejí zámožných, usedlých stavů z důvodů úřední důstojnosti a nedostatečného platu. Avšak císař Josef r. 1782 připouští i občany bez nobilitace. Komisaři již za Marie Terezie zčásti byli z měšťanstva. Leopold II. r. 1791 zachovává rovnost občanů v úřadech.

II. Od r. 1749 jazyk český vytlačuje se z jednání mezi úřady. Nicméně od krajského úřednictva požaduje se i dále znalost obou zemských jazyků; ve krajích německých připouštějí se však výjimky. Doklady z doby terezínské i josefinské ve příčině krajských hejtmanů, sekretářů, komisařů, také školních. I za Leopolda II. celkem žádá se znalost zemských jazyků.

V 18. století vykonal se u nás převrat ve zřízení úřadů a úřednictva: dovršil se vývoj zeměpanské byrokracie. Lišila se od úřednictva stavovského jistě neméně, nežli zase ono od pánů a úředníků patrimoniálních, u nichž povaha veřejná vůbec byla zatlačena. Tento rozdíl ovšem nebyl nový; byl nastíněn již ve předešlých stoletích, ale živel zeměpanský dlouho nemohl nabýti své konečné, plné převahy. Byla naopak doba, kdy skoro všecky veřejné úřady měly ráz a nátěr stavovský, a ještě v době převládajícího absolutismu (po 1620) státní úřady zůstávaly zaplněny úřednictvem stavovským. Teprve ponenáhlu připravoval se v povaze úřednictva obrat, jenž konečně vítěznou silou dokonal se za Marie Terezie a Josefa II. A toto poslední stadium stopujeme zvláště ve správě krajské.

Kolik v době státu stavovského a ještě v prvých dobách absolutismu vážil při úřednictvu požadavek vyššího stavu, tolikéž v době státu zeměpanského, byrokratického znamenal celkem požadavek odborného vzdělání

a povolání. Jedno i druhé — také při krajské správě — tvoří kriterium své doby. A jako stát stavovský jenom ponenáhlu přeměnil se v novověký, rovněž tak jen ponenáhlu nový požadavek vstupoval na místo požadavku starého; v jisté době oba požadavky snášely a mísily se vespolek. Teprve ku konci 18. století byla zřejmě prohlašována zásada rovné přístupnosti úřadů všemu státnímu občanstvu, bez rozdílu stavu, podlé skutečné odborné spůsobilosti; a zásada ta pak arci stala se jednou ze základních politických svobod a práv nového státu ústavního.

Tento process ve vlastnostech úřednictva shodoval se jednak s rozvojem státní správy, státních úkolů, zároveň se vzrůstem vládní moci panovníků, úpadkem ústavy stavovské; jednak s rozvojem věd právních a státních, a s pokroky vysokých škol; jednak vůbec s celým vývojem společenského a občanského života.

Osvícený absolutismus potřeboval úřednictva, jež by theoreticky i prakticky bylo odborně vzděláno, jež by zúplna věnovalo se úřadu jakožto svému výhradnému povolání, jež by nezáviselo na vlivu zájmů stavovského společenstva. Proto pomáhal vytvářeti znenáhla novou společenskou třídu, nový stav z povolání, jenž odlučoval se od staršího společenského ústrojí, byl podstatným živlem ve tvořícím se společenstvu novověkém, ve společenstvu, kteréž nejprve podléhalo absolutnímu, rovnému státnímu poddanství, aby potom povzneslo se také k rovnému státnímu občanství. A to co takto stát činil pro své nové úřednictvo, a pro vychování jeho zvláštního vědomí a sborového ducha, nikterak nebylo marným; zeměpanské úřednictvo navzájem odplácelo státu, monarchii. Bylo předním nástrojem osvíceného absolutismu, nástrojem někdy a z části jen mechanickým, ale namnoze také vědomým a ochotným. Vsávajíc do sebe nové idey, také samo z vlastního přesvědčení stávalo se tlumočníkem a šiřitelem „všeobecného státního blaha". A za Josefa II. tato ideologická propaganda nejednou vyrovnávala se síle náboženské víry, ano fanatismu (třeba že někdy byl to spíše fanatismus nevěry); císař sám prohlásil se fanatikem t. zv. státního blaha, a chtěl, aby všichni úředníci ho následovali. Arci nebylo snadno, ba ani možno, dostačovati vysokým, ba ideálním požadavkům tohoto panovníka. V rozsáhlém stroji státních úřadů nutně ozývala se také zase síla setrvačnosti, kterou nejlépe illustrují neustálé stesky císařovy na mechanické jednání, nedostatek ducha, staré zlořády a předsudky, i jiné vlastnosti, které slovu byrokracie zjednávají jistou příhanu. Ale i přes tyto výtky vždy znova bude se poukazovati, že veliká část vývoje novověkého státu, jeho politických a společenských řádů, jeho kultury, zakládá se přece jenom na dlouhé práci, kterou vykonala zeměpanská byrokracie, vlastní „státní služba".

Přihlédněme již blíže k jednotlivým hlavním vlastnostem, jež za terezínského a josefinského státu shledáváme na politických úřednících prvé zeměpanské instance, v úřadech krajských. Nebude nevhod, zachovati při tom, pokud možno, pořádek genetický, tedy ukázati dříve k tomu, co bylo ještě dědictvím státu staršího.

I. Obnovené zřízení zemské spolu s potvrzením zemských privilegií z r. 1627 zachovalo některé formy státu stavovského. Mimo jiné i v této době převládajícího již absolutismu stavové a země měli záruku jisté ústavnosti a vnitřní samosprávy v tom, že přední úřady, také krajské, byť i byly vesměs královskými, přece byly vyhraženy domácímu stavu panskému a rytířskému, především usedlému. Takto stavové, majíce ve svých rukou veřejnou správu, a působíce na zákonodárství panovníkovo, vždy ještě zachovávali ve státě platné politické postavení. Avšak v 18. stol. nadešla doba, kdy se shledávalo, že i Obn. Zř. Z. příliš obmezuje práva zeměpanské vlády, že hoví „více přednostem země, než zájmu panovníkovu", a že i pobělohorští nejvyšší zemští úředníci jsou spíše stavy než úředníky.[1]) A tak v době tohoto nového, vyššího absolutismu pozorujeme v mocnářství Rakouském mimo jiné také to, co v Evropě vůbec dříve nebo později nastávalo, že totiž činné účastenství aristokracie v politických úřadech neustále klesalo (anglická gentry zatlačena se svým historickým selfgovernmentem teprve v našem století). Šlechta, zejm. pozemková, statkářská, ustupovala ze svých posic ve státě, ztrácela ochotu i způsobilost, aby veřejnou správu sama zastávala. Především ale běh ten byl dílem samé státní vlády, která všeliké zřízení zemské a stavovské zbavovala moci a váhy, a která pro svou činnost hledala také jiné úřednictvo, jež by nemělo těch vlastních zájmů: patrimoniálních, stavovských a zemských, jež by v politickém a společenském ohledu mělo jiný úkol, než právě měli úředníci ze stavů.

Tento process za Marie Terezie a Josefa II. dál se také ve správě krajské. Je nesnadno dostatečně jej vyložiti, dokud není blíže vylíčeno, jaké postavení šlechta v tehdejším státě vůbec zaujímala, a pokud také z jiných úřadů byla znenáhla zatlačována. V tom ohledu budiž tu aspoň připomenuto, že Marie Terezie pečovala o společenské přednosti a zájmy šlechty, pěstovala její stavovské vědomí, sbližovala šlechtu různých zemí, poutala ji ke svému dvoru, a tvořila také jednostejné šlechtictví rakouské. Naopak zase šlechta jí sloužila, stavovský odpor proti nejedněm reformám a proměnám namnoze pozbýval své ostrosti; ano Marie Terezie vůbec

[1]) Srov. úsudek Marie Terezie ve „Zwei Denkschriften der Kais. Maria Theresia" vydaných Arnethem v Arch. f. öst. Gesch., Bd. 47, S. 300.

našla ve šlechtě oddané státníky, kteří pomáhali jí pracovati na nových státních řádech. Avšak panovnice jináče nepřála zemským a stavovským praerogativám a privilegiím, jež pokládala za obyčeje příčící se obecnému blahu. Protož venkoncem povznesení zeměpanské moci a centralisace v l. 1748 a 1749, i následující ustraňování všeho stavovského zřízení a vlivu mimoděk musilo za její vlády zároveň oslabiti politické postavení šlechty vůbec. Tak již po r. 1760 v nově organisovaném nejvyšším úřadě, ve státní radě, připadal veliký vliv také mužům původu vlastně občanského, pod titulem baronským, — byť jinak přední úřady a hodnosti zůstávaly ještě v rukou vysoké šlechty. Potom císař Josef, jakkoliv i za něho v čele dvorských a zemských úřadů stáli šlechticové starých rodů, dokonce již hleděl samovládně ničiti starý vliv šlechty ve státní správě, potlačovati její přední postavení v ohledě politickém i společenském zároveň, aby tím spíše vzrůstal užitek a dobro „většího počtu“, všeobecný státní blahobyt.[2])

Co do správy krajské, již prvé správní reformy Marie Terezie vedly k opouštění starobylého požadavku, aby krajští hejtmané byli usedlí stavové, a měli statek právě v tom kraji, jejž měli spravovati. Ještě r. 1746 žádalo se, aby dva nově jmenovaní hejtmané učinili se usedlými ve svém kraji (v něm se habilitovali), aneb aspoň stále tam přebývali. Avšak to se mělo změniti po zavedení nové berní soustavy. Marie Terezie, nedbajíc předpisu Obn. zř. z. ve čl. A 48, reskriptem z 20. září 1749 nařídila král. repraesentaci, aby ku příští obnově byli jí navrženy osoby neusedlé v tom kraji, ve kterém měly býti hejtmany.[3]) Pravidlo to patrně chtělo vyloučiti, aby snad hejtman ve veřejných povinnostech, zejména při vojenských dodávkách a dopravách, neulehčoval svému statku na ujmu druhých krajských obyvatelů. Ale s druhé strany trhalo se tím pouto vížící hejtmana k zájmům vlastního kraje, a byl to spolu krok k odchylce další, ku připouštění osob vůbec neusedlých.

---

[2]) Srovnej: A. Wolf, Geschichtl. Bilder aus Oesterreich: II. Bd.: Aus dem Zeitalter des Absolutismus u. der Aufklärg., str. 13 sl., 36 sl. Schwicker, Die letzten Jahre M. T., I, 20 sl. Hock-Bidermann, öst. Staatsrath, 150—166 (o poměru císaře Josefa ku šlechtě); též Meynert, Joseph II., 12—13. Jak uvedl d'Elvert, Verwaltgsgesch., 420 sl., 432, ještě dle titulárního kalendáře na r. 1782 všichni radové dvor. kanceláře (až na jednoho) a nejv. soudního místa ve Vídni, dále gubernia, zemského a manského soudu, tribunálu, desk, krajští hejtmané a jich substituti na Moravě byli šlechtici; jedinou výjimku tvořila místa přístupná také stavu učených. O nejvyšším soudním místě Maasburg, Gesch. der ob. Justizstelle, 2.. vyd., 20, 33. — O poměru Marie Terezie ke stavům a starým formám státu stavovského viz i naše pojednání v Osvětě 1888, str. 9 sl., 203 sl. O stavovském živlu při zemském úřadě Pražském níže § 13.

[3]) Předpis ten známe jen z následujícího jednání; v. n. 4. Srov. Kraj. Zř. I, 220, 233—4.

Proto prý nejvyšší služba vyžaduje o to dbáti, aby posloupně jak v Čechách, tak ve všech dědičných zemích ke krajským úřadům byli vždy navrhováni vážení mužové usedlí (possessionirte), náležité rozvážnosti a nezištnosti. Takový byl tehda náhled samého nejvyššího kancléře, Rudolfa hr. Chotka, a bezpochyby také nejv. purkrabí, Filipa hr. z Kolovrat, jenž byl právě ve Vídni přítomen. Ani Marie Terezie tehdáž nic nenamítala proti této snaze, ale přímého předpisu o požadavku usedlosti nevydáno.[8])

Podobně když po nedlouhé době r. 1768 začalo se jednati o opravách při krajských úřadech, Rudolf hr. Chotek zase soudil, že i nejjadrnější instrukce nebudou míti účinku, nebudou-li především dosazováni dosti spůsobilí krajští hejtmané. Proto pokládal za potřebné zrušiti novější prý zápověď, kteráž od krajského úřadu vylučovala osoby usedlé v témže kraji, a přímo naopak vrátiti se ke staré tradici, jež prý zvláště dobře se osvědčovala, že ku krajským úřadům vybíraly se jediné osoby usedlé v témže kraji, ježto bez odporu mívaly o svém kraji nejlepší vědomost, a samy byly účastny v jeho blahobytu. Avšak státní rada, v níž vysoká šlechta již rozhodného vlivu neměla, souhlasila jen se zrušením oné zápovědi, a za povážlivé považovala všeobecně stanoviti pravidlo opačné, kterým by vláda vázala si ruce, a nemohla pak někdy dosaditi také jiné hodnější osoby. A tento náhled došel souhlasu panovnice.[9]) Reskriptem ze 7. ledna 1769 bylo tedy rozhodnuto, že nemá býti žádného zvláštního pravidla, zdali napříště ke krajským úřadům mají býti ustanovováni „usedlí v témže kraji nebo neusedlí", a samé panovnici zůstalo vyhraženo jmenovati statkáře nebo vůbec osoby beze statků.[10]) Takto pravidlo Ohn.

[8]) Zdání dvor. kanceláře z 7. října a nota nejv. kancléře z 20. října 1763 (v arch. dv. kanc. III, A 5). V císařském rozhodnutí, jež končí slovy „de reliquo placet", není zvláštního rozhodnutí o věci; potom ani v reskriptu z 24. října 1763 ke guberniu o otázce usedlosti ničeho se nepraví. Možno, že zdaru této snahy ve příčině Čech nepřály také poměry v zemích rakouských, kde nežádala stará tradice na základě zemských privilegií, aby byli hejtmané v témže kraji usedlí; ale i tam hejtmany byli vesměs šlechtici.

[9]) Protocollum commissionis z 6. pros. 1768 v aktech státní rady, konvolut ad n. 3095 ai 1768. Přítomni byli kníže Starhemberg, hrabě Blümegen a svobodní páni Borié, Binder, Stupan a Gebler. Marie Terezie rozhodla takto: „wie alle Sachen in dieser Welt hat diese Sach ihr pour et contre, mithin reservire mir es allein possessionirt oder unpossessionirt zu benennen."

[10]) Arch. dvor. kanc., III, A 5; arch. míst., contrib., F 2 : 1, kop. 42; Cod. austr. VI, 1169. Dle předcházejícího jednání dalo by se mysliti, že žádala se usedlost, a že sporno bylo jen, třeba-li usedlosti v témže kraji. Ale rozhodnutí Marie Terezie patrně šlo dále; v reskriptu uvádí se nejprve „possessionirte in dem nämlichen Kreise oder unbegüterte," potom dokonce jen „begüterte oder unbegüterte" (v Krop. V, 398 uvedeno pouze toto druhé vyjádření).

Zř. z. o usedlosti krajských hejtmanů i nadále zůstávalo porušeno, ač tak, že ani osoby v témže kraji usedlé nebyly v zásadě vyloučeny. Bylo by však mylno viděti v tomto rozhodnutí také připuštění nešlechticů na místa hejtmanská.

V Čechách také poměrně více než v zemích rakouských, kde nebylo staré tradice, usedlí stavové bývali krajskými hejtmany, byť i ne vždycky v témže kraji. Ano císař Josef po své cestě českými zeměmi r. 1771 uznal za dobré vytknouti o krajských hejtmanech, že „hlavně musil by býti odstraněn zlozvyk, který je nyní zaveden za příčinou láce a snazšího živobytí, že většina jich je také usedlou v témže kraji, kde jsou krajskými hejtmany, což představuje judicem et partem v jedné osobě“.[11]) Přes to ještě po delší dobu ve vysokých úředních kruzích nepřestávala snaha, aby ku krajské správě byly získány zámožné a usedlé osoby stavovské, — ač právě ve skutečnosti jich v ní ubývalo.

Tak ve státní radě dirigující státní ministr hrabě Hatzfeld r. 1772 prohlásil za prospěšné vyhledávati za krajské hejtmany lidi „z rodu“, kteří nejsou odkázáni pouze na služné; vážnost hejtmanovy osoby, byť i byla věcí zevnější, také prý velice podporuje plnění zákonů. Hrabě Hatzfeld sám sice prohlašoval vyšší rod za pouhý dar osudu, nicméně mínil, že prozatím třeba ještě šetřiti trvajícího všeobecného předsudku, jenž si vážil vysokého rodu; a předsudku tomu prý asi nasvědčovalo lepší vychování vyšší šlechty. V skutku schůze státní rady tehda souhlasila, aby toto Hatzfeldovo připomenutí bylo sděleno dvorské kanceláři k další úvaze.[12]) Státní rada také r. 1774 a 1777 vůbec nečinila námitek, když za příčinou větší vážnosti úřadu se uznávalo, že krajští hejtmané musí býti stavu panského a rytířského, a pokud možno zámožní.[13]) Ještě za císaře Josefa, když r. 1781 jednalo se o dobré obsazení hejtmanských míst, hrabě Hatzfeld přál si, aby se našli uchazeči, kteří by vedlé obratnosti měli také něco jmění a byli z dobrého domu. Za týmž účelem také státní rada svob. pán Kresel radil zameziti, aby šlechtici a zvláště zámožní věnovali se správě zemské a dosahovali předních míst, aniž by

---

[11]) Relation von des Kaisers Reise durch Mähren, Schlesien u. Böhmen 1771; anderte Abtheilung, vom 8. Nov. 1771 (v aktech státní rady 1772 I/I, ad n. 76).

[12]) Votum hraběte Hatzfelda o odpovědi českého gubernia na 15 otázek cís. Josefa z r. 1771; protocollum commissionis de sessionibus habitis die 21. et 26. Apr., 2. et 9. Maji 1772; billet k hr. Blümegenovi z 8. srp. 1772 (akta státní rady 1772 n. 2181).

[13]) Akta státní rady 1774 n. 914, 1777 n. 692; viz níže n. 15 a 16.

prve byli sloužili po krajích. Rovněž pokládal krajské úřady v Čechách dle jich původu za vyhražené šlechtě.[14])

Tím spíše i v jiných úřadech staré tradice hlásily se k platnosti. Tak r. 1774 dvorská komora spolu s účetní komorou radily, aby nadále do krajských úřadů vybíraly se hlavně zámožné osoby panského a rytířského stavu, náležité spůsobilosti, které by při vlastních důchodech spíše se služným vycházely: neboť, ačkoli se uznávala potřeba větších platů, přece zatím nezdálo se možno, opatřiti na to náklad. Tuť prý mohou za příklad býti starší časy, kdy i nejváženější rodiny o místo hejtmanské jak o milost se ucházely, z vyhlídky na příští postup; táž příčina že ještě vždy by měla týž účinek. Avšak dvorská kancelář byla z části jiného mínění. Nespoléhajíc na vliv nejisté vyhlídky postupu, soudila, že jednoduše proto hlásí se málo stavovských osob v kraji usedlých, z vážených rodů a zámožných, jelikož by měly z hejtmanského místa více škody než užitku, zejména když musily bydliti ve krajském městě, daleko od svých statků, a když úřední povinnosti proti době před r. 1748 nepoměrně vzrostly. Jinak by prý dvorská kancelář sama ráda dávala přednost spůsobilým uchazečům, kteří by byli z váženého rodu a měli dostatečné jmění. Vzhledem k tomu Marie Terezie tehda zvýšila služné krajských hejtmanů.[15]) Ašak jakmile z té stránky potřeba zámožných, usedlých úředníků trochu se zmenšila, zase ještě z jiné dávala se pocifovati. Za příčinou nutné větší vážnosti krajských hejtmanů mimořádná porada dvorských úřadů z r. 1777 souhlasila s míněním Leopolda hraběte Kolovrata, předsedy dvor. komory, že hejtmané musí býti stavu panského nebo rytířského. Zároveň pak radilo se, aby členové bohatších nebo dobrých rodin, také panského a rytířského stavu, kteří by chtěli připravovati se ke skutečné službě, byli ustanovováni beze služného jakožto nadpočetní vicehejtmané.[16])

Podobně i v komisi Pražského gubernia, zřízené pro lepší obsazení krajských úřadů koncem r. 1781, ozval se ještě hlas ve prospěch požadavku usedlosti, resp. aspoň vyššího stavu. Guberniální rada svob. pán Kotz požadoval ve zvláštním zdání, aby za krajské hejtmany byli dosazováni výhradně páni a rytíři v témže kraji usedlí, a činil to jednak z důvodů stavovské ústavy, jednak proto, že k tomuto úřadu potřebí

---

[14]) Votum hr. Hatzfelda z 24. ún. a svob. p. Kresla z 28. února 1781 v aktech státní rady 1781 n. 252. Kreslovo mínění o krajských úřadech v Čechách (z r. 1781) uvádí Hock-Bidermann, öster. Staatsrath, 166: sami jsme na ně nepřišli.

[15]) Zápis dvorské komory z 19. břez. 1774, přednáška dvor. kanceláře z 8. dub. 1774, v arch. dv. kanc. III, A 5.

[16]) Zápis mimořádné koncertace z 13. břez. 1777 v arch. dv. kanc. III, A 5.

značné vážnosti a dostatečných hmotných prostředků, a mimo to i znalosti zemědělství. Také celá guberniální komise uznávala, že krajský hejtman i adjunkt musejí požívati aspoň skutečného stavu rytířského, třeba jen propůjčeného ex speciali dispensatione regia; a to sice vzhledem k tomu, že častěji bývají bráni k rozličným komisím, k nimž potřebí osob vyššího stavu, jako k volbám prelátů a k projednáváním zemskodeskovým. Ale naproti tomu komise pokládala vždy ještě za „problém, lze-li ku krajským úředním službám usedlých pánů s prospěchem státu užívati?“ (co právě r. 1769 bylo nejvyšší úvaze vyhraženo); a dokonce obracela se proti tomu, aby kdo byl hejtmanem v témže kraji, kde byl usedlým. Ostatně většina komise patrně přála tomu, aby také lidem občanského původu bylo usnadněno dosáhnouti místa hejtmanského. Praví£ dosti krasořečně ve svém zdání: „Arci£ jest úřad krajského hejtmana vzácné postavení, jež velká šlechta, zastávajíc je ke vší spokojenosti, může učiniti lesklejším; ale také nižší stav udržuje lesk úřadu, když mu neschází podstatných a úřadu přiměřených ctností; a proti historickým faktům právem lze postaviti nynější kvetoucí stav svobodných republik, za nějž neděkují velké a statkářské šlechtě, nýbrž šťastnému výběru státních služebníků, jimž správa jejich byla přikázána podle jich podstatných schopností. A jakkoli neusedlým krajským hejtmanům nedostává se prostředků, aby zevnějším dvorem přiváděli obecného člověka až k tomu, aby se úctou třásl (bis zur bebenden Verehrung zu bringen), přece krajský hejtman zůstane v očích poddaného vždy ještě dosti lásky a úcty hodným, když bude tak placen, že bude s to, aby sebe a svou rodinu poctivě vydržoval, a zároveň vlídně a blahosklonně jednal se svými podřízenými.“ [17])

---

[17]) Akta při zprávě gubernia z 29. listop. 1781 v arch. mist., contrib. F 2: 1. Zvláštní votum svob. pána Kotze není přiloženo, ovšem ale jiný referát, bezpochyby od svob. pána Wassmutha, a zpráva komise ke guberniu z 5. list. t. r., sepsaná patrně profesorem z Mayeru; se zprávou souhlasil také hrabě Nostic, nejvyšší zemský hofmistr. — Dle znění zprávy komise byl by Kotz dokonce požadoval stav panský v kraji usedlý; avšak dle referátu Wassmuthova lze o tom pochybovati. Wassmuth prohlásil souhlas se zásadou Kotzovou, že hejtman krajský má býti vyššího stavu, „protože hned od počátku zemské ústavy toto místo až podnes takovými osobami bylo zastáváno.“ Ovšem prý nesluší z místa toho vylučovati ostatní krajské úředníky i sekretáře stavu občanského, když se k vyššímu stavu habilitují. Avšak otázku usedlosti, zejm. usedlosti v témže kraji, dlužno prý posuzovati ne dle starobylosti, nýbrž dle nynějších časů. Proti usedlosti uvádělo se, že státní služba vyžaduje plné, nedělené pozornosti, a že by výlučné právo usedlé šlechty utlumilo všecku horlivost a naději ve stavu nižším. Když by pak hejtman byl usedlým v témže kraji, zůstával by blud či předsudek, že hejtman při státních břemenech sebe a svých poddaných ušetřuje, a jiným statkům více než slušno přitěžuje. Znalost hospodářství není podstatným požadavkem, jelikož hejtmanovi nenáleží vésti hospodářství jednotlivců, nýbrž zastávati

Naproti všemu tomu císař Josef, nastoupiv sám vládu, nemínil činiti rozdílu mezi úřednictvem šlechtickým a občanským. Již r. 1781 kladl váhu hlavně na „morálné síly" krajských hejtmanů; potom dne 29. května 1782, aniž by jaké zvláštní odůvodnění za potřebné pokládal, jednoduše přikázal, aby nejvyšší purkrabí na místě docela neschopných krajských hejtmanův, adjunktův a personálu ihned navrhl jiné schopné a poctivé, „bez ohledu, zdali jsou zemskými obyvateli (Landesmitglieder), usedlými nebo šlechtici, aneb nikoli". A toto stanovisko napotom již zůstávalo v platnosti, aniž by státní úřady dále něco namítaly. Za Josefa II. tedy jednotlivci v Čechách pronikli na místa krajských hejtmanů, aniž by byli stavu panského a rytířského, tedy buďto šlechtici (Edle), nebo občané.[18])

Byl to jen následek starších poměrů, že i za císaře Josefa páni a rytíři zůstávali a také ještě jmenováni byli krajskými hejtmany, a to v Čechách i jinde. Ve příčině Dolních Rakous císař vytýkal to r. 1789, že krajské služby byly propůjčovány skoro jen osobám stavu panského a rytířského. De jure však již přece platila novověká zásada, že při stejné odborné spůsobilosti úřady krajské všem občanům bez rozdílu stavu stejně jsou přístupny; to zejména jeví se ve předpisu, kterým r. 1785 ustanoven byl řád postupu politického úřednictva beze zmínky o přednosti osob stavovských pro místa krajských hejtmanů nebo gubernialních radů.[19])

veřejné záležitosti svého kraje. Vyšší stav však má se žádati také proto, aby některý hejtman, jenž k dosažení svého místa musil zaplatiti taxy za stav rytířský, při 3leté resignaci o toto své místo nepřišel, a pak jako osoba stavu rytířkého beze služby nebyl by s to vykonávati svou spůsobilost občanskou.

[18]) Rozhodnutí cís. Josefa o přednášce dvor. kanceláře z 19. květ. 1782 v arch. dv. kanc. III, A 5; akt státní rady 1782 n. 1643. Již dvor. dekretem z 29. květ. 1782 (kop. 134) guberniální sekretář Josef Duchet, spolu aktuár normálních škol, jmenován byl hejtmanem kraje Chrudimského. Rozhodnutím z 12. list. 1786 Karel Reymann, prvý komisař Klatovský jmenován byl krajským hejtmanem Budějovickým vzhledem k tomu, že si získal zásluh při nové berní regulaci (akt státní rady 1786 n. 4414). Rozhodnutím z 28. břez. 1787 Kouřimský kraj. komisař Pulpán, jenž podobně vyznamenal se v záležitostech rektifikačních, jmenován byl hejtmanem Chrudimským (akt st. r. 1787 n. 1295). Na Moravě prvým krajským hejtmanem občanského stavu byl od 1787 Leopold Schulz, dříve prof. polit. věd (d'Elvert, Verwaltgsg. 357, 673). Poměr rytířů a pouhých šlechticů nesnadno stopovati, jelikož rozdíl jejich nebývá zvláště označen. Seznam krajských hejtmanů všech dědičných zemí (kromě Uher), vyhlášený po nové systemisaci josefinské na jaře 1784 uvádí v Čechách 1 hraběte, 1 svob. pána a 1 občana, kdežto mezi hejtmany moravsko-slezskými byli 2 hrabata a 4 svob. páni (Krop. VII, 942 sl.). O Moravě vůbec d'Elvert n. u. m. 425, 432, 672 sl.

[19]) Dvor. dekret z 6. květ. 1785, arch. míst., publ. A II., n. 1, Krop. IX. 882. O Dolních Rakousích: Hock-Lidermann, str. 165–6; za tou příčinou císař místo navrženého hraběte Hoyosa jmenoval krajským hejtmanem jistého Boruského. Císař spíše naopak byl nakloněn, dávati někdy okázalé toho doklady, že nedává šlechtě

Zbývá v té příčině připomenouti, že pokud šlo o místa komisařská, vlastně již za Marie Terezie připouštěli se na ně také pouzí šlechtici i občané, ale nebylo tomu trvale. Místa krajských adjunktů tak jako místa samých hejtmanů zůstávala za této panovnice stále vyhražena stavu panskému a rytířskému. Avšak částečně jinak bylo s místy stálých komisařů průvodčích (později krajských). R. 1748 bylo sice nařízeno, aby na tato místa byli dosazováni zvláště zemští stavové, pokud možno usedlí, tak aby z nich časem mohli býti krajští hejtmané. Avšak následkem vyšetřování hraběte Larische r. 1750 byl výslovně připuštěn také stav měšťanský. Jen pokud místa komisařů, zejména prvých, spojována byla s místy adjunktů, měšťané přirozeně musili zase zcela ustupovati šlechtě.[20]) Naproti tomu ve druhém období vlády terezinské k návrhu českého gubernia dvor. dekretem z 25. říj. 1771 bylo zase uznáno za správné, že místa krajských adjunktův i komisařů náleží obsazovati jediné osobami stavu panského a rytířského, jako prý také dosavad k tomu se přihlíželo.[21])

Proto právě osoby stavu panského a rytířského r. 1772 byly odkazovány k úřední praxi, a r. 1773 k návštěvě veřejných přednášek o krajské praxi. Avšak tento požadavek spolu s požadavkem stavu rytířského přece se nevztahoval na ty, kdo již ve krajských službách se nacházeli; po případě jednotlivci byli zvláště dispensováni. Jenom krajskými adjunkty ani déle sloužící komisaři stavu měšťanského státi se nemohli bez povýšení svého stavu.[22]) Také když ve dvorské koncertaci r. 1777

---

přednosti, byť tím i jednotlivci bylo vlastně křivděno; tak vyplývá z Hocka-Bidermanna, str. 150—166. R. 1785 císař nepropůjčil uprázdněné místo guberniálního rady v Praze hraběti Swertsovi, jenž jako stavovský deputovaný byl již přísedícím gubernia (a deputovaným těm byl zvláště slíben zřetel při jmenování gubernialních radů), nýbrž krajskému hejtmanu Litoměřickému, šlechtici z Mayeru, a sice jak pravil: „um das Kastenwesen nicht aufkommen zu lassen."

[20]) O tom srov. níže § 9.

[21]) Dvor. dekret v arch. dv. kanc. III A 5; contrib. F 1 : 1, kop. 208. Při dvoře jako dosud tak i napříště bude prý k tomu přihlíženo; ale také gubernium se své strany nemá navrhovati jiných uchazečů, nežli spůsobilé osoby panského a rytířského stavu. Proto byla tehdáž odmrštěna žádost protokolisty nižšího stavu při krajském úřadě Čáslavském za místo přespočetného komisaře: vzhledem k jeho kolikaletým dobrým službám mělo se naň pamatovati při nějaké jiné službě.

[22]) Viz níže § 9, i § 3. Dle dvor. dekretu z 27. srp. 1773 (kop. 176) krajský praktikant Prácheňský Jos. Jindř. z Wischru, měl pro své zvláštní schopnosti pro hoc casu býti dosazen za přespočetného kraj. komisaře, ačkoli mu scházel stav rytířský. Dle dvor. dekretu z 2. květ. 1774 (kop. 199), jestliže Josef Braun po 23 let bezplatně konal krajské služby komisařské a nebylo lze mu nic vytýkati, měl při apertuře býti ustanoven za placeného 2. kraj. komisaře, ačkoli mu scházel stav rytířský. Ačkoliv prý požadavky r. 1773 pro krajské služby předepsané týkaly se pouze osob, jež byly

o reformě krajských úřadů v Čechách žádalo se, aby krajští hejtmané ku svým komisím v kraji přibírali krajského komisaře, výslovně připomínalo se, kdyby tento neměl stavu rytířského, že nemůže účastniti se komisí, při kterých dle zemské ústavy účastné osoby musejí býti stavu rytířského.[23]) Z druhé strany r. 1778 krajským sekretářům, byť byli stavu občanského, otevříti se měl postup na místa komisařská. Nicméně ještě dle názoru gubernia z r. 1781 krajský adjunkt musil požívati stavu rytířského, aspoň ze zvláštní král. dispense.[24]) Avšak potom za cís. Josefa II., jak jsme uvedli, nebylo toho potřebí ani pro místa hejtmanská. Ostatně tehda vzalo za své také volné účastenství stavů v jednotlivých správních komisích a výkonech (§ 3.)

V těchto poměrech, jak je zavedl císař Josef, nenastal obrat ani za Leopolda II. Stavové čeští ovšem stěžovali si na josefinskou krajskou správu zejména za příčinou krajských objížděk a vyšetřování, jakož i provádění poddanských reforem vůbec; a neopomenuli při tom ve svých desideriích domáhati se starého práva a privilegia na úřady krajské, tak jako také na jiná důležitá postavení ve správě i soudnictví. Avšak po josefinské vládě nebyly časy stavovským poměrům a požadavkům již hrubě příznivy. A tak Leopold II. dvor. dekretem z 28. října 1791 rozhodl, že stavům nelze výhradně zabezpečiti místa krajských hejtmanů a komisařů, „jelikož při těchto důležitých úřadech předně na tom záleží, aby se dostaly pouze nejhodnějším a nejschopnějším bez rozdílu stavu.“ Však již také v hlavních pravidlech, které Leopold II. r. 1791 stanovil o obsazování politických úřadů, bylo mezi jiným uvedeno, že úřad krajského hejtmana, jeden z nejdůležitějších ve státě, má býti propůjčován osobám zvláště spůsobilým, pravých politických zásad, bez rozdílu stavu, jakož také, že osoba usedlá vůbec není spůsobilou, aby byla krajským

---

již ve službě, přece žádost měšťana Nymburského, Jakuba Schütze, za místo komisařské byla zamítnuta dvor. dekretem z 28. července 1775 (kop. 81), a týž teprve dvor. dekretem z 7. pros. 1778 stal se přespočetným komisařem vzhledem ke službám pro krajskou správu konaným. Srov. § 3 n. . . Tamže srov. k r. 1776 ustanovení druhého komisaře Ant. Körperta a přespočetného komisaře Zicha z Rosenfeldu, ačkoli jim scházel stav rytířský. Dvor. dekretem z 11. břez. 1774 (kop. 138) místo 2. komisaře Budějov. uděleno bylo praktikantu dvor. kanceláře u českého oddělení Frant. z Holdenriedu s podotknutím, že požíval českého stavu rytířského a inkolátu. Rakovnický komisař Jan z Lunay dosáhl místa krajského adjunkta a komisaře v Chrudimsku (se 100 zl.) zároveň s propůjčením stavu rytířského a českého inkolátu bez tax, dle dvorního dekretu z 6. břez. 1776 (kop. 29, 156).

[23]) Zápis mimořádné koncertace z 13. břez. 1777 (arch. dv. kanc. III, A 5); statní rada mlčky s tím souhlasila (akt 1777 n. 692).

[24]) O sekretářích v. níže § 12; srovn. tady n. 17.

hejtmanem nebo komisařem v témže kraji, jelikož je třeba obecenstvo zbaviti obavy před strannictvím úřadu.[25]) —

II. Jako stavovská podoba státu v Čechách vyžadovala, aby státními úředníky byly domácí osoby stavovské, tolikéž nyní se stanoviska novověké ústavnosti právem lze podstatnou váhu dáti politickému i národnímu požadavku, aby úřednictvo bylo znalé jazyků zemských. Požadavek ten však není nový, neboť již Obn. Zř. Z., odstraňujíc výsadné právo jazyka českého, zavedlo rovné postavení jazyka českého i německého. Ani absolutní a centralisovaný stát minulého století formálně nezrušil právního postavení jazyka českého v zemi, a vyžadoval od svého úřednictva znalost tohoto jazyka, jak tu můžeme vytknouti ve příčině krajské správy.

Dokud trvala česká dvorská kancelář a české místodržitelstvo (do r. 1749), jazyk český nikterak nebyl vyloučen z obcování úřadů mezi sebou; a byť i fakticky převládala němčina, přece nikterak nebyla sama oprávněna, ba v některých ohledech spíše naopak po přednosti, ano i výhradně užívalo se češtiny. Tak právě co se týče krajské správy, obvyklá renovace úřadů dála se jen po česku. Čeští místodržící naposled ještě dne 3. července 1748 v jazyku českém podali české dvor. kanceláři obšírnou zprávu o roční obnově krajských hejtmanů, a na tom základě byl vydán český renovační reskript z 31. července 1748 (přednesení dvor. kanceláře panovnici bylo ovšem německé, ale po jejím rozhodnutí reskript sám byl i koncipován i expedován česky.[26]) Rovněž místodržící dne 27. srp. t. r. vydali krajským hejtmanům pouze český intimát, obesílajíce je k sobě na hrad Pražský k vykonání přísahy a zapravení povinných tax.[27]) Sluší pak dodati, že renovační reskript tehdáž nebyl pouze ustálenou formulí o potvrzení nebo novém jmenování krajských hejtmanů, nýbrž že obsahoval také všeobecná nařízení, nebo připomenutí ve příčině krajské správy, jakož i zvláštní výtky jednotlivcům.[28])

---

[25]) Dvor. dekret z 28. říj. 1791 ad 6, v arch. míst., publ. II., 1. kop 431. Dekret „české“ dvor. kanceláře z 2. září 1791 na základě cís. listu ze 7. března 1791 ad 4; Krop. IV., 330. — Podobně i moravští stavové v desideriích r. 1790 žádali, aby krajskými hejtmany byli jmenováni jediné páni a rytíři, — ale dvor. dekretem z 29. dub. 1791 dostalo se jim za odpověď, že jen za stejných poměrů spůsobilosti a zasloužilosti lze míti zření k osobám stavovským (ď Elvert, Verwaltgsg., 461).

[26]) Srov. české reskripty z 5. dub. 1746, 2. června 1747 a 31. července 1748 (koncepty od dvor. rady p. Voříkovského z Kundratic) v arch. dvor. kanc., III., A 5; opisy také v zemském archivu. Rovněž arch. míst., K 26 : 1; relace místodržících z 3. čce. r. 1748 v contrib., H 1 : 1.

[27]) Arch. míst., K 26 : 1; opis v zem. arch.

[28]) Kraj. zř. I., 232.

o reformě krajských úřadů v Čechách žádalo se, aby krajští hejtmané ku svým komisím v kraji přibírali krajského komisaře, výslovně připomínalo se, kdyby tento neměl stavu rytířského, že nemůže účastniti se komisí, při kterých dle zemské ústavy účastné osoby musejí býti stavu rytířského.[23]) Z druhé strany r. 1778 krajským sekretářům, byť byli stavu občanského, otevříti se měl postup na místa komisařská. Nicméně ještě dle názoru gubernia z r. 1781 krajský adjunkt musil požívati stavu rytířského, aspoň ze zvláštní král. dispense.[24]) Avšak potom za cís. Josefa II., jak jsme uvedli, nebylo toho potřebí ani pro místa hejtmanská. Ostatně tehda vzalo za své také volné účastenství stavů v jednotlivých správních komisích a výkonech (§ 3.)

V těchto poměrech, jak je zavedl císař Josef, nenastal obrat ani za Leopolda II. Stavové čeští ovšem stěžovali si na josefinskou krajskou správu zejména za příčinou krajských objížděk a vyšetřování, jakož i provádění poddanských reforem vůbec; a neopomenuli při tom ve svých desideriích domáhati se starého práva a privilegia na úřady krajské, tak jako také na jiná důležitá postavení ve správě i soudnictví. Avšak po josefinské vládě nebyly časy stavovským poměrům a požadavkům již hrubě příznivy. A tak Leopold II. dvor. dekretem z 28. října 1791 rozhodl, že stavům nelze výhradně zabezpečiti místa krajských hejtmanů a komisařů, „jelikož při těchto důležitých úřadech předně na tom záleží, aby se dostaly pouze nejhodnějším a nejschopnějším bez rozdílu stavu.“ Však již také v hlavních pravidlech, které Leopold II. r. 1791 stanovil o obsazování politických úřadů, bylo mezi jiným uvedeno, že úřad krajského hejtmana, jeden z nejdůležitějších ve státě, má býti propůjčován osobám zvláště spůsobilým, pravých politických zásad, bez rozdílu stavu, jakož také, že osoba usedlá vůbec není spůsobilou, aby byla krajským

---

již ve službě, přece žádost měšťana Nymburského, Jakuba Schütze, za místo komisařské byla zamítnuta dvor. dekretem z 28. července 1775 (kop. 81), a týž teprve dvor. dekretem z 7. pros. 1778 stal se přespočetným komisařem vzhledem ke službám pro krajskou správu konaným. Srov. § 3 n. . . Tamže srov. k r. 1776 ustanovení druhého komisaře Ant. Körperta a přespočetného komisaře Zieha z Rosenfeldu, ačkoli jim scházel stav rytířský. Dvor. dekretem z 11. břez. 1774 (kop. 138) místo 2. komisaře Budějov. uděleno bylo praktikantu dvor. kanceláře u českého oddělení Frant. z Holdenriedu s podotknutím, že požíval českého stavu rytířského a inkolátu. Rakovnický komisař Jan z Lunay dosáhl místa krajského adjunkta a komisaře v Chrudimsku (se 400 zl.) zároveň s propůjčením stavu rytířského a českého inkolátu bez tax, dle dvorního dekretu z 6. břez. 1776 (kop. 29, 156).

[23]) Zápis mimořádné koncertace z 13. břez. 1777 (arch. dv. kanc. III, A 5); statní rada mlčky s tím souhlasila (akt 1777 n. 692).

[24]) O sekretářích v. níže § 12; srovn. tady n. 17.

hejtmanem nebo komisařem v témže kraji, jelikož je třeba obecenstvo zbaviti obavy před strannictvím úřadu.[25]) —

II. Jako stavovská podoba státu v Čechách vyžadovala, aby státními úředníky byly domácí osoby stavovské, tolikéž nyní se stanoviska novověké ústavnosti právem lze podstatnou váhu dáti politickému i národnímu požadavku, aby úřednictvo bylo znalé jazyků zemských. Požadavek ten však není nový, neboť již Obn. Zř. Z., odstraňujíc výsadné právo jazyka českého, zavedlo rovné postavení jazyka českého i německého. Ani absolutní a centralisovaný stát minulého století formálně nezrušil právního postavení jazyka českého v zemi, a vyžadoval od svého úřednictva znalost tohoto jazyka, jak tu můžeme vytknouti ve příčině krajské správy.

Dokud trvala česká dvorská kancelář a české místodržitelstvo (do r. 1749), jazyk český nikterak nebyl vyloučen z obcování úřadů mezi sebou; a byť i fakticky převládala němčina, přece nikterak nebyla sama oprávněna, ba v některých ohledech spíše naopak po přednosti, ano i výhradně užívalo se češtiny. Tak právě co se týče krajské správy, obvyklá renovace úřadů dála se jen po česku. Čeští místodržící naposled ještě dne 3. července 1748 v jazyku českém podali české dvor. kanceláři obšírnou zprávu o roční obnově krajských hejtmanů, a na tom základě byl vydán český renovační reskript z 31. července 1748 (přednesení dvor. kanceláře panovnici bylo ovšem německé, ale po jejím rozhodnutí reskript sám byl i koncipován i expedován česky.[26]) Rovněž místodržící dne 27. srp. t. r. vydali krajským hejtmanům pouze český intimát, obesílajíce je k sobě na hrad Pražský k vykonání přísahy a zapravení povinných tax.[27]) Sluší pak dodati, že renovační reskript tehdáž nebyl pouze ustálenou formulí o potvrzení nebo novém jmenování krajských hejtmanů, nýbrž že obsahoval také všeobecná nařízení, nebo připomenutí ve příčině krajské správy, jakož i zvláštní výtky jednotlivcům.[28])

---

[25]) Dvor. dekret z 28. říj. 1791 ad 6, v arch. míst., publ. II., 1. kop 431. Dekret „české“ dvor. kanceláře z 2. září 1791 na základě cís. listu ze 7. března 1791 ad 4: Krop. IV., 330. — Podobně i moravští stavové v desideriích r. 1790 žádali, aby krajskými hejtmany byli jmenováni jediné páni a rytíři, — ale dvor. dekretem z 29. dub. 1791 dostalo se jim za odpověď, že jen za stejných poměrů spůsobilosti a zasloužilosti lze míti zření k osobám stavovským (d'Elvert, Verwaltgsg., 461).

[26]) Srov. české reskripty z 5. dub. 1746, 2. června 1747 a 31. července 1748 (koncepty od dvor. rady p. Vořikovského z Kundratic, v arch. dvor. kanc., III., A 5; opisy také v zemském archivu. Rovněž arch. míst., K 26 : 1; relace místodržících z 3. čce. r. 1748 v contrib., H 1 : 1.

[27]) Arch. míst., K 26 : 1 : opis v zem. arch.

[28]) Kraj. zř. I., 232.

Při slavném renovačním aktu patrně staré stavovské tradice kázaly dávati přednost češtině. Vláda vůbec ve styku se stavy užívala namnoze češtiny, jakožto předního zemského jazyka, jak to znamenati při sněmovním zřízení ještě za Marie Terezie, ano i samého Josefa II.; — a také místodržící (nejvyšší úředníci zemští), i krajští hejtmané osobně byli ještě zemskými stavy.[29])

Naproti tomu státní převrat r. 1749, totiž zrušení české dvor. kanceláře a starobylého místodržitelstva, značil také znamenité zatlačení českého jazyka v jednání úředním. Ačkoliv i potom jazyk český zachovával jistou platnost, pokud se týče přednost, přece celkem terezínská centralisace byla skutečně spolu germanisací. To znamenáme také při obsazování krajských úřadů, na něž nyní působily nové zeměpanské úřady: directorium in internis a repraesentace i komora. Od té doby renovační zprávy a reskripty byly německé, a tento poměr zajisté byl jen dotvrzen, když r. 1751 také sami krajští hejtmané stali se úředníky docela zeměpanskými. Pouze dekrety resp. patenty, jež krajští hejtmané dostávali jakožto úřední kreditivy naproti krajskému obyvatelstvu, vystavovaly se i nadále dle starých formulí spolu česky i německy.[30]) Rovněž tak repraesentace dopisovala si s krajskými hejtmany celkem jen po německu, což arci bylo pobídkou, aby i mezi nimi a vrchnostmi fakticky víc a více převládala němčina.[31])

Jakkoli v těchto poměrech již obráží se nám pozdější německá byrokracie, přece nebylo v zásadě pochybno, že krajští úředníci mají znáti jazyk obyvatelstva, se kterým je jim obcovati. Také osvícený absolutis-

[29]) Srovnati lze naše články „Z germanisačního úsilí 18. věku“ v Osvětě 1887, strana 385 sl., 497 sl., 587 sl.; o jazykových poměrech na sněmích a v úřadech str. 590 sl.

[30]) Srov. akta arch. dv. kanc., III, A 5. V kopiáři Pražské repraesentace našli jsme jen ještě jeden český reskript z 29. srp. 1750 o jmenování krajského hejtmana stavu rytířského v Čáslavsku (kop. za září 37). O českých a německých patentech hejtmanských podává doklad ku př. reskript z 24. říj. 1763 v arch. dv. kanc. III., A 5.

[31]) V aktech arch. míst. vyskytl se nám po terezínském převratu snad jediný český úřední spis; krajští hejtmané Čáslavští totiž dne 15. srpna 1749 zaslali král. repraesentaci český přípis a výkaz stavů svého kraje, kteří z ochoty dali se potřebovati v některých krajských záležitostech a komisích (contrib., II 1 : 6). Ovšem větší část úřední korrespondence krajských hejtmanů byla z akt vyloučena a zničena; pokud se zachovala, je německá, tak jako cirkuláře zemského úřadu k hejtmanům. Tudíž v míst. archivu nacházejí se z těchto dob v jazyku českém pouze některá veřejná vyhlášení, pravidelně jen překlady, nebo staré české formulky (jako svolání sněmu a j.); mimo to přiložené české písemnosti od měst a vrchností, neb od obcí a jednotlivců.

mus, byť nikterak nečinil zadost historicko-politickému postavení jazyka českého ve království Českém, přece musil ve krajské správě chtěj nechtěj jistým způsobem uznávati přirozené právo tohoto jazyka, — právě proto, že opravdově chtěl a ve vlastním zájmu také musil působiti ve prospěch poddaných — a veliká většina lidu v Čechách neznala německy. Ovšem že za tehdejšího úpadku českého národa vyskytovali se v úřadech také pouzí Němci, tak že pak osoby znalé obou zemských jazyků sluly utraquisty, a ve Vídni zejm. později s oblibou byly zvány „nationalisty". Utraquismus považoval se při krajské správě v Čechách za pravidlo. Ale praxe bývala přece někdy shovívava a dopouštěla výjimky ve příčině krajů — jak se pravilo — německých neb i „pouze německých". Které kraje to byly, nebylo docela ustáleno, aspoň ne zvláště nařízeno; obyčejně uváděly se Loketsko a Žatecko, někdy také Litoměřicko. V těchto krajích tedy připouštěli se také jednotliví úředníci češtiny neznalí, kdežto z „českých krajů" se vylučovali. Nicméně z některých dokladů vysvítá, že veřejná správa vlastně jen v Loketsku bývala pouze německou, ano že dokonce ani z tohoto kraje jazyk český nebyl docela vyloučen. [32])

[32]) Ani v Žatecku, pokud se týče, ani v Loketsku veřejné užívání češtiny nebylo jako by z nějakého uzavřeného území vyloučeno; tak můžeme to doložiti ve příčině vyhlašování zákonů. Když se ukázalo, že systemální patent kontribuční i tam, kde lid znal pouze česky, nacházel se pouze v tisku německém, Marie Terezie nařídila reskriptem z 27. květ. 1752, aby tento patent ihned byl česky otisknut a po krajích rozdělován; tu pak repraesentace dne 5. června t. r. české otisky (jež asi ještě měla v zásobě) poslala do všech krajů s výjimkou jediného krajského podílu Loketského (Contrib., A 4 : 27). Později přihlíželo se, aby důležitá nařízení byla vyhlašována samému lidu, a tu přirozeně bylo se řiditi dle jazykových poměrů nikoli jednotlivého kraje v celku, nýbrž dominií a vlastně obcí. Tak urbární instrukce z r. 1774 měla každému dominiu, na kterém třeba jen z části česky se mluvilo, dodati se v otisku německém i českém, a neméně i každé obci podlé rozdílnosti jejího „nářečí", dle reskr. z 28. břez. 1774 (kop. 260—2; otištěno pod č. XIX. při pojednání „O poměru českých stavů k reformám poddanským za Marie Terezie", výroč. zpráva král. čes. spol. nauk za 1891) Za císaře Josefa r. 1786 krajské úřady musily podati zevrubné výkazy o potřebě českých i německých výtisků patentů a cirkulářů; a podlé toho guberniální expedit dne 26. září t. r. byl poukázán zasílati přiměřený počet obojích do všech krajů, tak že i do Loketska české výtisky přicházely. — I jináče lze uvésti, že za cís. Josefa aspoň v části Žatecka znalost jazyka českého pokládala se za nutnou k úřední krajské objížďce (srov. notu 38); že roku 1788 v každém kraji, tedy ani Loketsko nevyjímaje, byly ještě školy aspoň z části české (srov. notu 42); že všichni komisaři školní a všichni komisaři krajští byli napomínáni, aby se přiučili češtině, pokud ji snad neznali (ovšem také za příčinou možného postupu v čes. krajích). Proti výrazům jako „pur teutscher Kreis" vyskytuje se také „pur böhmischer Kreis"; ale nelze ani z tohoto, ani z onoho dovozovati důsledky, jež by snad nyní mohly býti časovými, ale nikoli historicky správnými.

Přihledněme nejprve k úřadu krajských hejtmanů. Když Marie Terezie po obnovení své vlády v Čechách r. 1743 umínila si krajským hejtmanem Kouřimským jmenovati cizince Františka svob. p. Defina, jemuž zároveň udělila český inkolát s prominutím tax, česká dvorská kancelář neopominula panovnici namítati, že nebyl znalým české řeči, jež je „ve všech krajích kromě Žatecka a Litoměřicka nejvýše nutnou“, a že tedy nelze jeho užiti než v některém německém kraji, jichž v Čechách je pouze dvé (k Žatecku patřilo tehdáž i Loketsko). V skutku Marie Terezie r. 1743 jmenovala svob. p. Defina do Žatecka.[33]) R. 1748 pak jednalo se o přeložení jeho do Berounska, leč byl opět ponechán v Žatecku, když dvor. kancelář zase namítala, že je českého jazyka docela neznalým, a Berounsko že je krajem výhradně českým (pur böhmisch), kdežto Žatecko zváno tehdáž krajem pouze německým (pur teutsch).[34]) Při postátění krajských úřadů zač. r. 1751 repraesentace a direktorium navrhli za krajského hejtmana Kouřimského Jana hraběte Sternberga; ale Frant. hrabě Larisch, jsa tehda o návrzích vyslechnut jakožto král. komisař, jenž kraje české vyšetřoval, vyslovil se proti tomu také z toho důvodu, že hrabě Sternberg nebyl české řeči mocen, a že tedy při vyšetřováních musil spoléhati docela na krajského sekretáře (patrně docházelo tu na tlumočnictví). Sám hrabě Haugvic souhlasil s touto námitkou, a pravil ve svém přednesení ze 17. ledna 1751, že navržený hrabě „nota bene není znalým české řeči, kterážto v tomto ryze českém kraji nyní je tím nutnější, že příště bude v něm ustanoven jenom jeden hejtman a prve bývali dva“; že tedy „nemůže dobře podržeti se“. Avšak Marie Terezie, nedbajíc tehda těchto předních hlasů, rozhodla ze své vůle: „Sternberga ještě ponechati“. Nicméně Jan hrabě Sternberg krátce po svém jmenování sám vzdal se svého místa, a byl jmenován hejtman jiný.[35])

---

[33]) Reskript z 6. srpna 1743 a předcházející přednesení dvor. kanceláře v arch. dv. kanc. III, A 5. Zároveň měl býti jmenován svob. pán Sobek krajským hejtmanem v Chrudimsku. Dvor. kancelář zprvu namítala, že tento nyní nežádal za místo hejtmanské; když pak Marie Terezie trvala na tom, že Defin i Sobek dle vlastního jejího slibu musejí býti umístěni, tu dvor. kancelář mínila, že nejen Defina, ale také Sobka dosaditi lze pouze do německého kraje, — tedy také tento nebyl češtiny mocen. Marie Terezie pak „umístila“, jak praví, Sobka při král. úřadě v Opavě.

[34]) Reskript z 31. července 1748 s dotyčným přednesením v arch. dv. kanc. III, A 5; opis také v zem. archivu.

[35]) Přednesení hraběte Haugvice z 17. ledna 1751 a připojené zdání hraběte Larische bez dáta, v arch. dvor. kan. III, A 5, opis v zem. arch. Srov. reskript z 23. ledna 1751 (kop. 143); již reskriptem z 4. června 1751 byl hejtmanem v Kouřimsku jmenován Ant. Klement Voříkovský z Kundratic, jenž před tím byl tam hejtmanem stavu rytířského.

Podobné stanovisko platilo i za císaře Josefa, jenž v konduitních listách úřednictva žádal též udání o znalosti řečí. R. 1782 dle výsledku jistého vyšetřování proti krajskému hejtmanu Táborskému, Ignácovi z Ottilienfeldu, spojená česká a rakouská dvor. kancelář vyslovila se, že bude nutno při nejbližší příležitosti přeložiti jej do „německého" kraje, jelikož „není znalým české řeči, jež přece v docela českém Táborském kraji je nutnou". Také státní rada vesměs s tím souhlasila, a císař Josef tudíž nařídil restituci suspendovaného tehdáž hejtmana s dodatkem, že má býti přeložen, jakmile uprázdní se některý krajský úřad německý". V skutku Ignác z Ottilienfeldu při krajské reorganisaci na zač. 1784 dostal se do Žatecka.[36])

Také od ostatního krajského úřednictva požadovala se znalost jazyka českého. Tak zejména krajští sekretáři dle předpisu krajských instrukcí pro Čechy z r. 1731 měli vesměs býti „obou zemských řečí slovem i písmem dostatečně znalými"; a předpis ten beze změny byl pojat i do osnovy nové instrukce pro krajské úřady v Čechách z r. 1780 Nicméně snad v praxi vyskytovaly se jednotlivé odchylky od všeobecné zásady.[37]) Po-

[36]) Akta státní rady r. 1782 n. 2526, a dvor. dekret z 3. srpna 1782 v kop. 8. V referátu státní rady užito jiných slov než ve dvor. kanceláři, a sice že česká řeč „v celém Tábor. kraji je nutna". S návrhem dvor. kanceláře souhlasili Gebler, Martini i hr. Hatzfeld. Tento pouze mínil (1. srpna t. r.), že Ottilienfeld nemá hned býti vyměněn hejtmanem z německého kraje, jelikož útratami přesídlení byl by nezaslouženě trestán také tento druhý hejtman, kdežto prý Ottilienfeld kraj přece dobře spravoval, a z přednesení dvor. kanceláře nezdálo se vyplývati, že české řeči vůbec není znalým, nýbrž jen že nemá znalosti úplné (nicht vollkommen besitze); protož hrabě Hatzfeld mínil, aby Ottilienfeld teprve při uprázdnění německého krajského úřadu byl tam přesazen, a podlé toho rozhodl také císař dne 2. srpna 1782. Srov. přednesení z 11. prosince 1783 a dvor. dekr. z 12. února 1784 ad 8, v arch. dv. kanc. III, A 4. — Když nejv. purkrabí r. 1787 navrhl přeložiti krajského hejmana Litoměřického (kdysi Boleslavského) barona Ehrenburga do Berounska, rozhodl císař Josef dne 28. března 1787 takto: „In dieser Verwechslung mit dem Ehrenburg erscheint klar eine Contradiction darin, dass mir der oberste Burggraf selbst bemerkt hat, den Ehrenburg, weil er der böhm. Sprache nicht kündig ist, in einen der deutschen Kreise, wie der Leutmeritzer, Saatzer oder Ellbogner ist, setzen zu müssen, da er jedoch nunmehr in den Berauner, als einen ganz böhm. Kreis zu stehen kömmt. Ich will also mein Urtheil über eine solche Veranlassung einsweil in suspenso belassen, u. die Anstellung des Ehrenburg in dem Berauner, dann des Reisky in dem Leutmeritzer Kreise beaugenehmen" (akta státní rady 1787 n. 1295).

[37]) Instrukce kraj. hejtmanů z r. 1731, čl. 25; instr. kraj. sekretářů z t. r. čl. 2; osnova instrukce kraj. úřadů, předložená v dubnu 1780 českým guberniem dvorské kanceláři, čl. 30 (arch. dv. kanc., III A 5). — Při vyšetřování kraje Rakovnického r. 1752 shledal hrabě Pachta, že sekretář Karel Haupt, jinak dobrý úředník, neznal jazyka českého „tam nevyhnutelného", tedy dle reskriptu z 11. listop. 1752

dobně bylo také při krajských komisařích za Marie Terezie i za Josefa II. I tu jednotliví úředníci, kteří ztěžka učili se češtině, byli dle příležitosti překládáni do krajů, kde čeština neviděla se tolik nutnou.[38]) Jak praxe v té příčině někdy byla shovívava, lze viděti zejména na příkladu německého průvodčího komisaře Jana Jiřího Bechmanna. Jakkoli nebyl

(kop. 116) náleželo jej zaměniti utraquistou z jiného kraje. Následkem toho repraesentace dne 19. prosince t. r. přikázala zaměniti jej krajským sekretářem Loketským, Ludvíkem Ledvinkou jakožto utraquistou, neboť prý v Loketsku potřebí sekretáře pouze němčiny mocného. Avšak krajský hejtman bránil se tomu, a reskriptem ze 3. března 1753 bylo mu povoleno Ledvinku podržeti, kdežto v Rakovnicku mělo se státi „jiné opatření"; tudíž pak repraesentace dne 8. března t. r. oznámila Rakovnickému hejtmanu, že má Haupta podržeti, ale také poukázati jej „k lepšímu vzdělání se v jazyku českém" (arch. míst., contrib. II 1 : 13).

[38]) Když repraesentace r. 1762 navrhla ternu na místo kraj. komisaře v Klatovsku, byla za příčinou úspory mimořádných platů reskriptem z 17. dubna t. r. (kop. 33) poukázána dříve hledati, není-li v jiném kraji komisař supernumerární anebo pensista neb invalidní důstojník, který by byl českého jazyka znalým. Gubernium ve zprávě z 29. května 1778 poukázalo k tomu, že Budějovický komisař p. z Holdenriedu neuměl česky, a že již také proto mělo by se ho snad užiti — v jiných dědičných zemích, a snad k úřadu soudnímu (contrib., A 2, ad 1). Vzhledem k tomu dvor. dekret z 19. února 1779 (kop. 49) přikázal, aby dle příležitosti byli z Budějovicka do „některého německého kraje" přesazeni dva komisaři jinak sice chválení, p. z Holdenriedu a svob. p. z Damniz, „protože z neznalosti českého jazyka nemohou tam ve svých úředních jednáních s prospěchem vycházeti". Následkem vyšetřování krajského úřadu Táborského nařídil dvor. dekret z 3. srp. 1782 (kop. 8), aby přespočetný krajský adjunkt baron Werner, jelikož byl češtiny úplně neznalým, přeložen byl zvláště do Jindřichova Hradce „k dohledu na tamější německou krajinu" (též akta státní rady 1782 č. 2526). Tam zůstal několik let; teprve na základě konduitních listin za r. 1788 císař Josef rozhodnutím z 10. dubna 1789 nařídil, aby tento táborský krajský komisař pro nedostatek znalosti českého jazyka byl zaměněn někým z německých krajů češtiny znalým (akta státní rady 1789 n. 1202). Také aspoň v části Žatecka byla uznávána potřeba českého jazyka. České gubernium totiž dovolilo dne 22. května 1789 vzhledem k tomu, že tamější kraj. komisař Menshengen neuměl česky, a že prvý komisař p. ze Strernwitzu byl zaměstknán berní a urbární reformou, aby kraj Žatecký, jako r. 1787 se stalo, zase byl rozdělen pouze na dva okresy pro krajskou objížďku, kterou vykonati měli komisaři p. ze Steigru a Menshengen (arch. míst., publ. II n. 190). — Na doklad, že stát josefinský také jinde při krajské správě přihlížel k tomu, aby úředníci znali jazyk lidu, stůjž toto. Při visitaci, kterou r. 1784 na Moravě a Slezsku vykonal dvor. rada p. ze Strernwitzu, ukázalo se, že v Těšínsku dva krajští komisaři nebyli znalí polského jazyka, nutně tam potřebného; císař Josef tedy rozhodnutím z 19. pros. 1784 kázal komisaře (jednoho) pro neznalost polštiny dle příležitosti přeložiti do jiného kraje, „kde se více německy mluví", a vůbec dal moravskoslezskému guvernérovi učiniti výtku, že v Těšínsku ustanovil dva komisaře „neznalé jazyka polského neb českého" (akta státní rady 1784 n. 5104). O tom jak i do Haličských krajů hledali se úředníci znalí jazyka českého srov. Osvětu 1887, str. 604, n. 2.

mocen češtiny, byl r. 1770 jmenován přespočetným komisařem ve Klatovsku s tím dodatkem, že bude-li pilně konati svou povinnost, má se naň pamatovati při nejbližším uprázdnění místa ve „kraji, v němž také německá řeč je obvyklá". Téhož roku pak dostal místo druhého komisaře — ve Chrudimsku, a teprve r. 1774 k jeho vlastní žádosti, jelikož nebyl češtiny mocen, bylo rozhodnuto, že má býti přesazen do „některého německého kraje", buďto při uprázdnění místa nebo výměnou. Ale přece zůstal na svém místě. Tu však po dvou letech proti úřední povinnosti vpletl se do jistých záležitostí svobodníků Litomyšlských a byl proto suspendován; po vyšetření věci byl sice zase dosazen na své místo, ale měl zdržovati se v Chrudimi pod stálým dohledem krajského hejtmana (nikoli v Litomyšli), — a poněvadž vždy ještě nebyl znalým české řeči, měl dle dvor. dekretu z 22. března 1776 již skutečně při prvé příležitosti býti přesazen do „německého kraje". I dostal se konečně ještě téhož roku do Loketska.[39])

Příčiny, proč od úřednictva požadovala se znalost českého jazyka, jsou ostatně na snadě při prvé zeměpanské instanci, jakou byly krajské úřady. Správně vyslovilo se o tom (a to sice i ve příčině přespočetných komisařů) české gubernium ve své hlavní zprávě o lepším zařízení a obsazení krajských úřadů v Čechách z 29. května 1778. Praviloť takto: „A jelikož úřední povinnosti krajského komisaře v tom záleží, aby dohlížel, by nejvyšší rozkazy byly řádně plněny, by poddaný z jedné strany byl přidržován ke své povinnosti, ale z druhé strany také nebyl přetěžován, k tomu však český jazyk, protože největší část království je česká, nevyhnutelně je potřebným, aby mohl rozuměti poddaným, když přijdou o poučení, dáti jim odpověď, vysvětliti jich pochybnosti a nesnáze, a při vyšetřováních ohledati listiny jako urbáře, smlouvy, trhy atd., kteréžto také většinou jsou české, — tedy by za přespočetné krajské komisaře v českých krajích rovněž neměl nikdo býti připuštěn, než ten, kdo je znalým jak německého, tak českého jazyka". Slova „v českých krajích" byla do konceptu zprávy připsána teprve později mezi řádky; patrně zdálo se guberniu přece jenom potřebí obmeziti toto zdání ze šetrného ohledu k jednotlivým pouhým Němcům. Mínění českého gubernia bylo ve Vídni mlčky uznáno; ale výslovného předpisu o tom tehdáž vydáno nebylo.[40])

[39]) O jmenování Bechmanna dvor. dekr. z 11. dubna 1770 (kop. 118 sl.). Když prý ke službě ve Klatovsku přece nebyl řádně ustanoven, gubernium mělo jej tam ex offo uvésti do aktivity dle dvor. dekretu z 30. června 1770 (kop. 152). O jmenování jeho v Chrudimsku dvor. dekr. z 6. října a 1. prosince 1770 (kop. 146, 173); o jeho žádosti za přesazení dvor. dekret z 29. července 1774 (kop. 119); dále dvor. dekrety z 22. března a 20. prosince 1776 (kop. 132, resp. 95).

[40]) Zpráva zvláštní gub. komise, resp. gubernia dvor. kanceláři z 29. května 1778 v arch. míst., contrib. A 2, ad 1 (56); také v arch. dvor. kanc. III, A 5.

Zvláště lze vytknouti, že za císaře Josefa r. 1786 také od nových krajských komisařů školních požadovala se v Čechách znalost češtiny, ačkoli přece školství bylo vesměs poněmčováno. Uchazeči o nové úřady měli býti zkoušeni mimo jiné v tom směru, zda-li prý také jak při vyučování dětí, tak ve společenském obcování mají dostatečnou obratnosť, v jazyku českém zběhle se vyjadřovati, „neboť český jazyk ve většině krajů v zemi ještě vždy je nevyhnutelný.“ [41]) A r. 1788 české gubernium dne 6. března zase nařizovalo krajským úřadům, aby školní komisaři dle potřeby poměrů hleděli si osvojiti znalost českého jazyka, pokud by jí snad přece ještě neměli; a po roce mělo se guberniu oznámiti, kterak se tomu vyhovělo. Pravilť úřad zemský, že „dosud v žádném kraji nejsou školy naskrze německé, nýbrž každý kraj má také české, alespoň zčásti“, a že tedy rozvoj školství v celku i v jeho částech nevyhnutelně vyžaduje, aby každý školní krajský komisař vedlé jazyka německého byl znalým také českého.[42])

Za Leopolda II. dostalo se podobného napomenutí k učení se češtině všem krajským komisařům vůbec, pokud někteří přece nebyli jí mocni. Guberniálním nařízením z 11. srpna 1791 bylo totiž uloženo veškerým krajským úřadům, aby krajským komisařům, kteří se nepřičiňovali češtinu si osvojiti, oznámily, že tím více mají o to se vynasnažiti, jelikož by jináče jen sami sobě musili připočísti, když nebude lze míti k nim zřetel při postupování v některém z „českých krajů“. Zda-li tato pobídka ve vlastním zájmu Němců byla dosti nutkavou, ovšem není jisto dle příkladů a zkušeností doby předcházející.[43])

---

[41]) Tištěné návěští vrchního školního ředitelstva v Čechách, Krop. X, 571 (567).

[42]) Kop. 120; Krop. XVI, 1212, Roth III č. 500. Dle konduitních list za r. 1788 císař Josef rozhodnutím z 10. dubna 1789 nařídil, aby školní komisař Budějovický Jan Kretzer pro neznalost českého jazyka zaměněn byl jiným z německých krajů (akta stát. rady 1789 n. 1202). Srov. Osvětu 1887, str. 396 sl.

[43]) České gub. nař. z 11. srpna 1791 v kop. 326, publ. II. n. 257. Dle dvor. dekretu z 26. února 1818 krajští úředníci měli býti dokonale mocni jazyka té země nebo krajiny, v níž byli ustanoveni; d'Elvert. Verwaltgsg., 463.

§ 3. Požadavek praxe; praktikanti. Přednášky o krajské praxi.

Rozličné spůsoby praxe. I. Krajští praktikanti a úředníci přespočetní. Krajská služba předpokládá od r. 1771 praxi, resp. zvláštní praktický kurs od r. 1773. Snaha po větším výcviku. Praxe při guberniu. Této nutně předchází praxe krajská, 1785 a 1787; další postup praktikantů. (Dodatek). Samosprávná ochota krajských stavů neboli komise neúředníků, v záležitostech berních a vojenských, politických i soudních. II. Přednášky o krajské praxi. Jan šl. Mayern r. 1773 veřejným učitelem této nové „vědy" v Praze. Jeho učebnice r. 1776. Snaha zavésti učení to také jinde. Kompilátor Josef Kropáček.

Ještě za Karla VI. hledělo se spíše na praktickou zkušenost stavů ve krajských záležitostech, nežli na politické studium, které dosud bylo zanedbáno. Arci šlechta namnoze bývala práva znalou, a bylo jí to na prospěch i v politické službě; však také justice a správa v úřadech dosti se nedělívaly (i při krajské správě byla judicialia), a přechod ze služby soudní do politické nebyl obmezován, nýbrž spíše podporován. Mimo toto právní vzdělání Karel VI. vůbec pečoval o to, aby mezi krajskými stavy šířila se praktická znalost krajského úřadování; za tím účelem chtěl hejtmany krajské častěji měniti, a kázal si podávati výkazy zemských obyvatelů, kteří z ochoty dávali se potřebovati v úředních záležitostech.[1])

Samosprávná ochota krajských stavů k veřejným výkonům a komisím dlouho nahražovala všeliké praktikování ve krajské správě. A tento docela volný způsob praxe, jenž vztahoval se pravidelně jen na některé, jednotlivé záležitosti, zachoval se ještě po celou dobu vlády terezínské (o tom v dodatku). Ale vedlé toho záhy přicházel v obyčej hotovější způsob, vyšší stupeň krajských praktikantů a kandidátů s titulem přespočetných komisařů, jakož i druhých nebo přespočetných adjunktů. Při této druhé formě praktikant byl již úředníkem, třeba jen prozatímným; tu vedlé praktické přípravy šlo také zároveň o výpomoc v úřadě a o jistější naději postupu, mimo to supernumerárům povolovala se někdy adjuta. V jisté době byl to asi nejvhodnější, ne-li jediné dobře možný způsob, získati potřebný dorost ke státní službě. Avšak nadešla doba,

---

[1]) Kraj. Zříz. I., 237, 255.

kdy vývoj praxe i praktikantů pokročil dále; rozšířil se třetí způsob: vlastní praktikanti, bez jiného titulu a pořadí, právě jako přípravný noviciát nějaký čas trvající, z něhož stát mohl rekrutovati síly prakticky osvědčené. Za Marie Terezie teprve ponenáhlu vyvíjela se tato instituce; tím zároveň jistá doba praxe stávala se vůbec podmínkou dosažení místa úřednického. Plná úprava toho následovala teprve za Josefa II.

I. Když za Marie Terezie měnila se vládní a správní soustava, řídící kruhy musily si přáti, aby se cvičily a vzdělaly nové síly, jež by s ochotou sledovaly záměry nové soustavy. Proto r. 1750 také při král. repraesentaci připuštěni byli auskultanti neb akcessisté, ač ne na dlouho; mimo to žádalo se od justičních radů, když aspirovali k zemskému úřadu, aby sloužili prvé nějaký čas jako krajští hejtmané.[2]) Touže dobou byli vyzváni schopní mladí šlechticové, kteří chtěli aspirovati na místa krajských hejtmanů, aby se vypravili ku král. komisaři, hr. Larischovi, a při jeho vyšetřovací komisi důkladně se přiučili všemu, čeho žádalo se ku krajské službě; i slibováno, že při renovacích zvláště bude dbáno těch, kdo se vyznamenají. Vskutku také někteří kandidáti súčastnili se tehdejších vyšetřování, a dostalo se jim patřičného návodu od hr. Larische, původce zeměpanské reformy krajských úřadů.[3])

---

[2]) Dle reskriptu z 9. února 1750 mladí lidé měli na zkušenou míti přístup (akcess) k poradám repraesentace, bez propůjčení titulu nebo pořadí; v. i reskripty z 28. ún. a 2. květ. 1750. Ale reskriptem z 11. břez. 1752 zase sešlo se zřízení těchto akcessistů neb auskultantů (contrib. A 1 : 17). O justičních radech v politické službě viz § 7. Ovšem jako do r. 1749 podlé nejvyšších zemských úředníků bývali někteří místodržící přespočetní, tak i při repraesentaci bývali pak přísedící a radové bezplatní a přespočetní; neméně i při obnoveném guberniu r. 1763 byli supernumerární assesoři. Při král. tribunátu na Moravě, jenž již z prvu byl zařízen jako zeměpanský úřad, a při němž nejvyšším zemským úředníkům dostalo se hlasu teprve za Karla VI., byl větší vývoj přespočetných assessorů resp. auditorů dle reskriptů z r. 1744 a 1747; d'Elvert, Verwaltgsgesch. 231—2.

[3]) Reskript z 20. června 1750, v arch. dv. kanc. III., A 5; contrib. H. 1 : 8, kop. 32—5. Reskript z 11. července 1750 (kop. 74—6) zrušiv suspensi tří krajských hejtmanů, poukázal osoby, jež byly prozatímně dosazeny na jejich místo, a nyní měly zase odstoupiti, aby při hraběti Larischovi dále se cvičily v záležitostech, jež krajský hejtman má znáti; pak že při aperturách tím spíše bude se k nim hleděti. Zároveň zaslány byly guberniu memoriály 12 uchazečů o místa hejtmanská, aby zatím praktikovali u hr. Larische. Mezi nimi byl i Frant. Jos. Liebšteinský hrabě Kolovrat, (jenž právě prozatímně zastával suspendovaného hejtmana Hradeckého panského stavu) a Vincenc hrabě Vratislav, kteřížto pak byli jmenováni radami repraesentace, a vynikli ve snahách o zdokonalení krajské správy. — Dle reskr. z 20. června 1750 mladíkům, kteří budou praktikovati při hraběti Larischovi, slíben byl přední zřetel již pro příští renovaci; ale když zač. r. 1751 počet míst hejtmanských byl snížen, byla tato obsazena hejtmany dosavadními. Marně ku př. navrhoval hr. Larisch v lednu t. r.,

Potom zač. r. 1751 zavedeni v Čechách krajští adjunkti zřejmě za účelem řádného praktikování vyšších stavů ve krajské správě. Vedlé toho bylo krajským hejtmanům ukládáno, aby přijímali a cvičili mladé praktikanty neb akcessisty. Avšak záhy byl jim propůjčován titul adjunktů a komisařů přespočetných, zejm. od času sedmileté války; snad že jen za tyto tituly s nadějí postupu bylo lze získati osob vyššího stavu, aby prakticky vzdělávali se v obstarávání krajské správy takovou měrou, jakou toho žádal vyšší rozvoj správy.[4])

Teprve když již nabylo se poznání, že je nutno žádati jisté theoretické vzdělání, byly vydány také bližší předpisy o přípravném praktikování budoucích úředníků. Když totiž gubernium r. 1771 ukazovalo k nedostatku osob způsobilých zastávati krajské služby, tu císař Josef jakožto spoluvladař své matky vydal rozhodnutí, že gubernium napříště nemá nikoho navrhnouti ke skutečnému místu při krajských úřadech, kdo by se nevykázal vysvědčením krajského hejtmana, že prve po několik let s dobrým prospěchem cvičil se ve krajské úřední praxi; tak prý potom vždycky bude dobrý dorost způsobilých osob, jež budou již obeznalé ve krajské správě.[5]) Toto nařízení dvor. dekretu z 1. ún. 1771 bylo asi příčinou, že nejvyšší purkrabí kníže Fürstenberg v březnu násl. roku vládě navrhl, aby se zařídil zvláštní praktický kurs pro kandidáty krajské služby; načež

---

aby v Kouřimsku na místě hr. Sternberga byl jmenován krajským hejtmanem usedlý tam Jan Lev z Erlsfeldu, jež stále se byl účastnil operací vyšetřovací komise a obzvláště se vyznamenal při uloženém jemu místním vyšetřování docela kleslých míst Šternberku, Jankova a Ostředku.

[4]) Reskriptem z 11. list. 1752 (kop. 116) byl poukázán krajský hejtman Rakovnický (v Praze), aby přijímal a službě přicvičoval způsobilé mladíky jako praktikanty. Rovněž tak král. komisař hr. Pachta uložil krajskému hejtmanu Žateckému pečovati o ustanovení úředních akcessistů nebo praktikantů, dle reskr. z 31. srp. 1753 ad 4 (kop. 111 sl.). Tato dvě připomenutí týkala se však asi zároveň nižších míst kancelářských. — Již dle reskr. z 14. říj. 1752 ustanoven byl na zkoušku své schopnosti „praktikant" panského stavu při kraj. úřadu Litoměřickém (kop. 33; v indexu sluje tam „adjunktem"), jenž pak po roce, 13. říj. 1753 jmenován skutečným adjunktem Berounským (kop. 29—30). O jmenování supernumerářů „zu Excolirung seiner Fähigkeit", „zu seiner Einleitg." a p. viz § 9.

[5]) Dvor. dekret z 1. ún. 1771 v arch. dv. kanc. III. A 5, kop. 160—1. Ku př. dvor. dekretem z 26. srp. 1771 (kop. 143) bylo guberniu nařízeno, aby jistého mladého hraběte z Theresiana vyšlého ustanovilo ad practicandum, ale bez titulu, při krajském úřadě Plzeňském. Dle gub. nařízení z 6. ún. 1772 krajské úřady měly krajským obyvatelům vyššího stavu znova sděliti starší nejv. rozhodnutí, že aspiranti krajské služby musí dříve slyšeti vědy komorní a policejní, jakož také při některém kraj. úřadě cvičiti se v kancelářské manipulaci a nabýti dokonalé známosti obecných zákonních předpisů (contrib. F 1 : 1, 18).

r. 1773 skutečně byly v Praze zavedeny veřejné obligátní přednášky o krajské úřední praxi neboli krajské úřední vědě (viz II.).

Mezitím reskript z 10. července 1772 vůbec vyhlásil nutnost jisté praktické přípravy ke správní službě, a jaksi základním způsobem stanovil, že lze praktikovati jednak při úřadech krajských, jednak i při zemských a dvorských. Zemským úřadům nařídil, že příště k nižádné civilní službě nemají snadně navrhnouti osob stavu panského a rytířského, jež by prve po několik let nebyly se cvičily buď při úřadě krajském, anebo při některém radovi neb sekretáři zemského nebo dvorského úřadu. I náleželo tedy těmto osobám netoliko vykázati se patřičnými vysvědčeními o pilném přičinění a nabyté schopnosti, nýbrž také podrobiti se spolehlivým zkouškám. Tím způsobem, pravilo se, kavalírům, kteří vycházejíce z akademií a škol, nehodlají oddati se stavu vojenskému, zjednán bude návod ke službám civilním; také v tomto oboru bude jim lze vzdělati se na užitečné členy státu. [6]) V Čechách však potom (na místě tohoto praktikování) vyžadovala se pilná návštěva přednášek o krajské úřední praxi, jakož i příslušná zkouška.

Avšak již r. 1776 nejvyšší purkrabí, kníže Fürstenberg, zase mínil, že každý aspirant po odbytí praktického kursu, prve než by byl ustanoven, měl by ještě po jeden rok bydliti ve krajském městě a tam praktikovati, tak aby po roce byli odstraněni ti, kdo by ukázali malou schopnost nebo píli. Avšak dvor. kancelář pokládala každý další požadavek za tvrdý, za vylučování schopných nemajetných uchazečů; a státní rada s tím souhlasila. Protož dvor. dekret z 17. dubna 1776 guberniu dal pouze moc, aby aspirantům, kteří krajské úřední přednášky již poslouchali, po přísaze mlčelivosti povolovalo praxi při krajských úřadech v Praze, nebo na venkově. Také mělo občas vyžádati si jich listy konduitní, a míti přední zřetel k nejschopnějším a nejpilnějším z těchto praktikantů. [7])

---

[6]) Reskript z 10. července 1772 v archivu dvor. kanc. III., B 1; kop. 53—4, Krop. VI., 504, srov. d' Elvert, Verwaltgsg., 432, 462. Současně dvorský dekret z 10. července 1772 (kop. 56) přikázal přísedícího zemského soudu i deleg. fiskálního konsessu hr Schaffgotsche k praktikování při jednom ze kraj. úřadů v Praze. Podobně učinil reskr. z 28. květ. 1773 (kop. 183) ve příčině appell. rady Margelika de Lauro. Dv. dekretem z 9. říj. 1772 (kop. 194) povoleno ustanovení ad praxim při krajském úřadě Čáslavském. Rudolf hrabě Morzin měl býti ustanoven při některém krajském úřadě ad praxim s mimořádným platem 200, potom 300 zl., dle dv. dekretů z 1. července a 13. srp. 1774 (kop. 109, 58).

[7]) Přednešení dvor. kanceláře z 30. března a dvor. dekret ze 17. dubna 1776 v arch. dvor. kanc. III., A 5; contrib. F 1 : 1, 20, Krop. VII., 518; k tomu akt státní rady 1776 n. 833. Ostatně vedlé praktikantů také ústav úředníků přespočetných byl pokládán za užitečný.

Pražské gubernium, resp. nejvyšší purkrabí nicméně ani později nevzdali se náhledu, že úřední praxi nutno učiniti přímo závaznou. Jmenovitě když císař Josef II. z jara r. 1782 začal naléhati na knížete Fürstenberga, aby mu odpovídal za celou zemskou správu, tento tvrdil, že je prve nutna všeobecná reformace krajského úřednictva. Do úřadu vstupuje prý se bez náležitého vzdělání, ježto odbytí škol nestačí, a nedostává se skutečné praktické štěpnice, i bezpečné methody zkušební; a přece pak již stále postupuje se až k hodnosti krajského hejtmana. Proto kn. Fürstenberg mimo jiné navrhoval, aby 3 krajské úřady v Praze umístily se v téže budově jako gubernium, a zařídily se za řádné praktické štěpnice (Pflanzschule) aspirantů pro ostatní krajské úřady v zemi. Každý aspirant musil by tam praktikovati, podstoupiti přísné praktické zkoušky guberniální, a potom při konkursu, jenž by na uprázdněná místa byl vypisován, vybírali by se do krajů ti nejlepší. Avšak dvor. kancelář ani tentokráte nesouhlasila s předepsáním praxe v Praze, jelikož by to uchazečům méně zámožným přišlo za těžko. Není prý dobře možno, aby se do úřadů byli dostali lidé neschopní, ač jestliže gubernium šetřilo předpisův o návštěvě krajských úředních přednášek a přísné z nich zkoušce přede dvěma guberniálními rady, a jestliže přihlíželo k vysvědčením o nějakém praktikování při krajských úřadech. Podobně i ve státní radě soudilo se, že navržená štěpnice nebyla by dostatečnou, že je především nutno vlastní praktikování a to nejen v Praze, nýbrž při každém dobrém krajském úřadě.[8])

Když potom kníže Fürstenberg odstoupil, nový nejvyšší purkrabí hrabě Nostic měl to na mysli, aby kavalíři i nadále vzdělávali se na užitečné státní služebníky, a po jistém noviciátu mohli nastupovati ve

[8]) Přednesení dvor. kanc. z 19. květ. 1782, v arch. dvor. kanc. III., A 5; akt státní rady 1782 n. 1643. Svobodný pán Kresel (26. květ.) mínil, že jen v praxi nabude se znalosti země, znalosti generalií a jich použití na skutečné případy, znalosti úředního slohu a j. Praktikanti v krajích měli by před ustanovením zkoušeni býti jen ze znalosti hlavních generalií a z řádného sepsání a ústního přednesení o věcech, jež mohou znáti; mimo to třeba pátrati po jich mravech a zachování. Hlavní město prý vůbec není tak vhodné ku věnování se službě; spíše by schopnější mladíci již jako praktikanti mohli býti ve krajích střídáni, aby nabyli větší znalosti země. Naproti tomu hrabě Hatzfeld praxi v Praze pod očima gubernia přece měl za dobrou. Srov. také níže n. 39. — Kníže Fürstenberg také již ve své zprávě k císaři z 9. září 1781 vyjádřil se, že by ku praxi v okresech nikdo neměl býti ustanoven, kdo by prve nebyl guberniální komisí prakticky zkoušen ze skutečných vypracování, neboť prý státu velice na tom záleží, aby hned z počátku při ustanovení úředníka hledělo se k jeho způsobilosti, a tento nebyl státu napotom doživotním břemenem (arch. míst., contrib. F 2 : 1).

vyšší správní služby. Proto hned koncem r. 1782 jal se domáhati toho, aby i při guberniu bylo dovoleno míti praktikanty neb auskultanty (což zatím bylo zase zakázáno,[9]) a sice beze všelikého práva k postoupení na uprázdněná místa skutečná. Dvorská kancelář však auskultování při guberniu pokládala za nepřiměřené, a mínila, že jen při krajských úřadech připustiti lze bezplatné praktikanty. Nicméně hrabě Nostic hájil svého mínění tím, že jen při vyšším úřadě možno dosíci obratnosti v rozumném posuzování krajské úřední práce, a tak došel souhlasu jeho prostředkující návrh, aby praxe začínala se při krajském úřadě, a ti, kdo by vynikli, aby po roce nebo po několika letech přicházeli do praxe při radech guberniálních, a jakožto auscultatores měli přístup k radním schůzím. Sám císař Josef na to přistoupil; tudíž bylo stanoveno reskriptem z 27. října 1783, že nelze připustiti supernumerárů ku praxi při radním stole zemského úřadu, že však mohou praktikovati a pracovati při krajských úřadech a u jednotlivých guberniálních radů.[10])

---

[9]) Dle nařízení v Čechách ze 7. ledna 1774 (Krop. VII., 3) příště při zemských úřadech neměli žádní praktikanti býti ustanovováni, jediné mohli praesidenti praktikování dovoliti synům zasloužilých úředníků. Reskript z 14. říj. 1774 (kop. 82—86) zapověděl při guberniu všecky koncipisty i akcesisty, i kdyby chtěli sloužiti zdarma.

[10]) Podání hr. Nostice císaři z 29. list. 1782, zápis o dvorské poradě s hrab. Nosticem z 13. pros. 1782 (arch. dv. kanc., III., A 4). Novému nejvyššímu purkrabí šlo o to, aby nebylo rozpaku při volbě, když by ubyli tehdejší starší radové guberniální; také myslil při tom na místa nejv. zemských úředníků. Dokládalť, že nejv. zem. komorník hr. Nostic, nejv. z. maršálek hr. Sternberg, nejv. zemský sudí hr. Pachta, a praesident appellací hr. Věžník byli již staří lidé; kde prý se po jich smrti najdou nástupci, když jsou zakázáni auskultatoři, když není noviciátu. Dvor. kancelář zase mínila, že je to mladým lidem škodlivo, když svou dráhu začínají hned u vyššího úřadu; u gubernia jsou již vypracované záležitosti, a není příležitosti k důkladnému cviku v úředním řízení. Naopak z praxe při kraj. úřadech má stát i ten prospěch, že když krajští hejtmané postoupí nebo uprázdní se místo ve krajském úřednictvu, ihned je možno dosaditi nejobratnější praktikanty, znalé úřední manipulace. K tomu rozhodnutí císaře Josefa z 20. prosince 1782 ad 15, a reskript z 27. říj. 1783 ad 15 (arch. dv. kanc. III. A 4). — Již v led. 1782 při jednání o zásadách politické organisace v zemích státní rada Gebler vyslovil domnění, že císař i nadále dovolí praktikanty při krajských úřadech, aby mladí lidé cvičili se ve službě, a mohli se hlásiti při uprázdnění míst komisařských (stát. r. n. 241). Proti tomu nebylo námitek. Protož také při organisaci krajských úřadů moravsko-slezských r. 1783 bylo zvláště vytknuto, že tito praktikanti zůstanou (d'Elvert, Verwaltgsg., 451). Když pak tamější gouvernér hr. Cavriani r. 1784 žádal za dovolení, aby spůsobilí krajané (Landeskinder) po odbytí studií mohli býti přijímáni do praxe u zemského soudu i polit. úřadů, císař Josef rozhodnutím z 29. květ. 1784 dopustil žádanou praxi při radech, krajských úřadech a advokátech (akt státní rady 1784 n. 1897).

Konečně ve všech dědičných zemích dle dvor. dekretu z 6. května r. 1785 každý aspirant správní služby, nechať byl jakéhokoli stavu, vůbec musil cvičiti se nejprvé při krajských úřadech, aby mohl dostati se za praktikanta ke guberniu k referentům. Dvor. dekret z 8. března 1787 pak vyměřil tuto počátečnou, přípravnou praxi při krajském úřadě nejméně na rok dobré pilné služby. Tytéž předpisy stanovily zároveň určitý řád postupu politického úřednictva. Tudíž praktikanti při gubernialních radech mohli dle řádu z r. 1785 státi se nejprve koncipisty při guberniu, potom krajskými komisaři, a dále buďto zase dostati se za sekretáře ke guberniu nebo při zvláštní schopnosti postoupiti při samém krajském úřadě; krajští hejtmané napříště měli býti bráni jediné z nejlepších sekretářů nebo komisařů. Dle řádu z r. 1787 pak z guberniálních praktikantů mohli se státi buďto gub. koncipisté nebo hned třetí a čtvrtí krajští komisaři. Předpisy ty měly státu zároveň zabezpečiti, aby netoliko noví uchazeči, ale i sloužící úředníci postupně nabývali větší praktické znalosti a zkušenosti, aby nikdo nedocházel vyššího místa, aniž by v praxi prošel všecky stupně pořadí. Zvláště bylo tím zavedeno také střídání ve službě při úřadě zemském a krajském, podobně jako císař Josef zaváděl střídání se úředníků zemských a dvorských za příčinou lepší znalosti poměrů zemských.[11])

Ovšem bylo ku praxi potřebí zvláštního připuštění nebo ustanovení; k tomu také vyžadoval se dříve průkaz o odbytých studiích. Praktikantů, kteří by se nevykázali právními a politickými studiemi, dle výslovného předpisu z r. 1787 mohlo používati se jediné k opisování, zanášení, registrování a podobným mechanickým pracem, a mohli postoupiti nejvýše za krajské protokolisty. Za touže příčinou také moc krajských úřadů přijímati konceptní praktikanty byla r. 1786 potud obmezena, že musily dříve podati oznámení guberniu a předložiti předepsaná vysvědčení ucha-

---

[11]) Dvor. dekret z 6. května 1785 v arch. dv. kanc. III, B 1, kop. 245, Krop. IX, 882, Roth II č. 525. Dle aktu státní rady 1785 n. 1669 zavdala podnět k tomuto předpisu představka nejvyššího purkrabí hrab. Nostice proti nařízenému obsazení jednoho místa guberniálního rady osobou z úřednictva krajského, kdežto hrabě Nostic dle staršího cís. slibu chtěl je míti obsazeno stavovským deputovaným, hr. Sweertsem; při té příležitosti hrabě Nostic také dokládal, že nejlépe připravil by se dobrý dorost krajských komisařů, potom hejtmanů a konečně guberniálních radů, kdyby mladí lidé bezplatně cvičili se při guberniu. — Dvor. dekret z 8. března 1787 ad e; publ. I, 1, kop. 585, Krop. XIV, 1029, Roth III č. 99; k tomu akt státní rady 1787 n. 85 a 629. Ostatně o postupu a pořadí úřednictva na jiném místě více; praktikanti arci neměli žádného úředního pořadí, nejsouce ještě úředníky.

vyšší správní služby. Proto hned koncem r. 1782 jal se domáhati toho, aby i při guberniu bylo dovoleno míti praktikanty neb auskultanty (což zatím bylo zase zakázáno,[9]) a sice beze všelikého práva k postoupení na uprázdněná místa skutečná. Dvorská kancelář však auskultování při guberniu pokládala za nepřiměřené, a mínila, že jen při krajských úřadech připustiti lze bezplatné praktikanty. Nicméně hrabě Nostic hájil svého mínění tím, že jen při vyšším úřadě možno dosíci obratnosti v rozumném posuzování krajské úřední práce, a tak došel souhlasu jeho prostředkující návrh, aby praxe začínala se při krajském úřadě, a ti, kdo by vynikli, aby po roce nebo po několika letech přicházeli do praxe při radech guberniálních, a jakožto auscultatores měli přístup k radním schůzím. Sám císař Josef na to přistoupil; tudíž bylo stanoveno reskriptem z 27. října 1783, že nelze připustiti supernumerárů ku praxi při radním stole zemského úřadu, že však mohou praktikovati a pracovati při krajských úřadech a u jednotlivých guberniálních radů.[10])

---

[9]) Dle nařízení v Čechách ze 7. ledna 1774 (Krop. VII., 3) příště při zemských úřadech neměli žádní praktikanti býti ustanovováni, jediné mohli praesidenti praktikování dovoliti synům zasloužilých úředníků. Reskript z 14. říj. 1774 (kop. 82—86) zapověděl při guberniu všecky koncipisty i akcesisty, i kdyby chtěli sloužiti zdarma.

[10]) Podání hr. Nostice císaři z 29. list. 1782, zápis o dvorské poradě s hrab. Nosticem z 13. pros. 1782 (arch. dv. kanc., III., A 4). Novému nejvyššímu purkrabí šlo o to, aby nebylo rozpaku při volbě, když by ubyli tehdejší starší radové guberniální; také myslil při tom na místa nejv. zemských úředníků. Dokládalť, že nejv. zem. komorník hr. Nostic, nejv. z. maršálek hr. Sternberg, nejv. zemský sudí hr. Pachta, a praesident appellací hr. Věžník byli již staří lidé; kde prý se po jich smrti najdou nástupci, když jsou zakázáni auskultatoři, když není noviciátu. Dvor. kancelář zase mínila, že je to mladým lidem škodlivo, když svou dráhu začínají hned u vyššího úřadu; u gubernia jsou již vypracované záležitosti, a není příležitosti k důkladnému cviku v úředním řízení. Naopak z praxe při kraj. úřadech má stát i ten prospěch, že když krajští hejtmané postoupí nebo uprázdní se místo ve krajském úřednictvu, ihned je možno dosaditi nejobratnější praktikanty, znalé úřední manipulace. K tomu rozhodnutí císaře Josefa z 20. prosince 1782 ad 15, a reskript z 27. říj. 1783 ad 15 (arch. dv. kanc. III. A 4). — Již v led. 1782 při jednání o zásadách politické organisace v zemích státní rada Gebler vyslovil domnění, že císař i nadále dovolí praktikanty při krajských úřadech, aby mladí lidé cvičili se ve službě, a mohli se hlásiti při uprázdnění míst komisařských (stát. r. n. 241). Proti tomu nebylo námitek. Protož také při organisaci krajských úřadů moravsko-slezských r. 1783 bylo zvláště vytknuto, že tito praktikanti zůstanou (d'Elvert, Verwaltgsg., 451). Když pak tamější gouverneur hr. Cavriani r. 1784 žádal za dovolení, aby způsobilí krajané (Landeskinder) po odbytí studií mohli býti přijímáni do praxe u zemského soudu i polit. úřadů, císař Josef rozhodnutím z 29. květ. 1784 dopustil žádanou praxi při radech, krajských úřadech a advokátech (akt státní rady 1784 n. 1897).

Konečně ve všech dědičných zemích dle dvor. dekretu z 6. května r. 1785 každý aspirant správní služby, nechať byl jakéhokoli stavu, vůbec musil cvičiti se nejprvé při krajských úřadech, aby mohl dostati se za praktikanta ke guberniu k referentům. Dvor. dekret z 8. března 1787 pak vyměřil tuto počátečnou, přípravnou praxi při krajském úřadě nejméně na rok dobré pilné služby. Tytéž předpisy stanovily zároveň určitý řád postupu politického úřednictva. Tudíž praktikanti při gubernialních radech mohli dle řádu z r. 1785 státi se nejprve koncipisty při guberniu, potom krajskými komisaři, a dále buďto zase dostati se za sekretáře ke guberniu nebo při zvláštní schopnosti postoupiti při samém krajském úřadě; krajští hejtmané napříště měli býti bráni jediné z nejlepších sekretářů nebo komisařů. Dle řádu z r. 1787 pak z guberniálních praktikantů mohli se státi buďto gub. koncipisté nebo hned třetí a čtvrtí krajští komisaři. Předpisy ty měly státu zároveň zabezpečiti, aby netoliko noví uchazeči, ale i sloužící úředníci postupně nabývali větší praktické znalosti a zkušenosti, aby nikdo nedocházel vyššího místa, aniž by v praxi prošel všecky stupně pořadí. Zvláště bylo tím zavedeno také střídání ve službě při úřadě zemském a krajském, podobně jako císař Josef zaváděl střídání se úředníků zemských a dvorských za příčinou lepší znalosti poměrů zemských.[11])

Ovšem bylo ku praxi potřebí zvláštního připuštění nebo ustanovení; k tomu také vyžadoval se dříve průkaz o odbytých studiích. Praktikantů, kteří by se nevykázali právními a politickými studiemi, dle výslovného předpisu z r. 1787 mohlo používati se jediné k opisování, zanášení, registrování a podobným mechanickým pracem, a mohli postoupiti nejvýše za krajské protokolisty. Za touže příčinou také moc krajských úřadů přijímati konceptní praktikanty byla r. 1786 potud obmezena, že musily dříve podati oznámení guberniu a předložiti předepsaná vysvědčení ucha-

---

[11]) Dvor. dekret z 6. května 1785 v arch. dv. kanc. III, B 1, kop. 245, Krop. IX, 882, Roth II č. 525. Dle aktu státní rady 1785 n. 1669 zavdala podnět k tomuto předpisu představka nejvyššího purkrabí hrab. Nostice proti nařízenému obsazení jednoho místa guberniálního rady osobou z úřednictva krajského, kdežto hrabě Nostic dle staršího cís. slibu chtěl je míti obsazeno stavovským deputovaným, hr. Sweertsem; při té příležitosti hrabě Nostic také dokládal, že nejlépe připravil by se dobrý dorost krajských komisařů, potom hejtmanů a konečně guberniálních radů, kdyby mladí lidé bezplatně cvičili se při guberniu. — Dvor. dekret z 8. března 1787 ad e; publ. I, 1, kop. 585, Krop. XIV, 1029, Roth III č. 99; k tomu akt státní rady 1787 n. 85 a 629. Ostatně o postupu a pořadí úřednictva na jiném místě více; praktikanti arci neměli žádného úředního pořadí, nejsouce ještě úředníky.

vyšší správní služby. Proto hned koncem r. 1782 jal se domáhati toho, aby i při guberniu bylo dovoleno míti praktikanty neb auskultanty (což zatím bylo zase zakázáno,[9]) a sice beze všelikého práva k postoupení na uprázdněná místa skutečná. Dvorská kancelář však auskultování při guberniu pokládala za nepřiměřené, a mínila, že jen při krajských úřadech připustiti lze bezplatné praktikanty. Nicméně hrabě Nostic hájil svého mínění tím, že jen při vyšším úřadě možno dosíci obratnosti v rozumném posuzování krajské úřední práce, a tak došel souhlasu jeho prostředkující návrh, aby praxe začínala se při krajském úřadě, a ti, kdo by vynikli, aby po roce nebo po několika letech přicházeli do praxe při radech guberniálních, a jakožto auscultatores měli přístup k radním schůzím. Sám císař Josef na to přistoupil; tudíž bylo stanoveno reskriptem z 27. října 1783, že nelze připustiti supernumerárů ku praxi při radním stole zemského úřadu, že však mohou praktikovati a pracovati při krajských úřadech a u jednotlivých guberniálních radů.[10])

---

[9]) Dle nařízení v Čechách ze 7. ledna 1774 (Krop. VII., 3) příště při zemských úřadech neměli žádní praktikanti býti ustanovováni, jediné mohli praesidenti praktikování dovoliti synům zasloužilých úředníků. Reskript z 14. říj. 1774 (kop. 82—86) zapověděl při guberniu všecky koncipisty i akcesisty, i kdyby chtěli sloužiti zdarma.

[10]) Podání hr. Nostice císaři z 29. list. 1782, zápis o dvorské poradě s hrab. Nosticem z 13. pros. 1782 (arch. dv. kanc., III., A 4). Novému nejvyššímu purkrabí šlo o to, aby nebylo rozpaku při volbě, když by ubyli tehdejší starší radové guberniální; také myslil při tom na místa nejv. zemských úředníků. Dokládalť, že nejv. zem. komorník hr. Nostic, nejv. z. maršálek hr. Sternberg, nejv. zemský sudí hr. Pachta, a praesident appellací hr. Věžník byli již staří lidé; kde prý se po jich smrti najdou nástupci, když jsou zakázáni auskultatoři, když není noviciátu. Dvor. kancelář zase mínila, že je to mladým lidem škodlivo, když svou dráhu začínají hned u vyššího úřadu; u gubernia jsou již vypracované záležitosti, a není příležitosti k důkladnému cviku v úředním řízení. Naopak z praxe při kraj. úřadech má stát i ten prospěch, že když krajští hejtmané postoupí nebo uprázdní se místo ve krajském úřednictvu, ihned je možno dosaditi nejobratnější praktikanty, znalé úřední manipulace. K tomu rozhodnutí císaře Josefa z 20. prosince 1782 ad 15, a reskript z 27. říj. 1783 ad 15 (arch. dv. kanc. III. A 4). — Již v led. 1782 při jednání o zásadách politické organisace v zemích státní rada Gebler vyslovil domnění, že císař i nadále dovolí praktikanty při krajských úřadech, aby mladí lidé cvičili se ve službě, a mohli se hlásiti při uprázdnění míst komisařských (stát. r. n. 241). Proti tomu nebylo námitek. Protož také při organisaci krajských úřadů moravsko-slezských r. 1783 bylo zvláště vytknuto, že tito praktikanti zůstanou (d'Elvert, Verwaltgsg., 451). Když pak tamější gouvernér hr. Cavriani r. 1784 žádal za dovolení, aby spůsobili krajané (Landeskinder) po odbytí studií mohli býti přijímáni do praxe u zemského soudu i polit. úřadů, císař Josef rozhodnutím z 29. květ. 1784 dopustil žádanou praxi při radech, krajských úřadech a advokátech (akt státní rady 1784 n. 1897).

Konečně ve všech dědičných zemích dle dvor. dekretu z 6. května r. 1785 každý aspirant správní služby, nechať byl jakéhokoli stavu, vůbec musil cvičiti se nejprvé při krajských úřadech, aby mohl dostati se za praktikanta ke guberniu k referentům. Dvor. dekret z 8. března 1787 pak vyměřil tuto počátečnou, přípravnou praxi při krajském úřadě nejméně na rok dobré pilné služby. Tytéž předpisy stanovily zároveň určitý řád postupu politického úřednictva. Tudíž praktikanti při gubernialních radech mohli dle řádu z r. 1785 státi se nejprve koncipisty při guberniu, potom krajskými komisaři, a dále buďto zase dostati se za sekretáře ke guberniu nebo při zvláštní schopnosti postoupiti při samém krajském úřadě; krajští hejtmané napříště měli býti bráni jediné z nejlepších sekretářů nebo komisařů. Dle řádu z r. 1787 pak z guberniálních praktikantů mohli se státi buďto gub. koncipisté nebo hned třetí a čtvrtí krajští komisaři. Předpisy ty měly státu zároveň zabezpečiti, aby netoliko noví uchazeči, ale i sloužící úředníci postupně nabývali větší praktické znalosti a zkušenosti, aby nikdo nedocházel vyššího místa, aniž by v praxi prošel všecky stupně pořadí. Zvláště bylo tím zavedeno také střídání ve službě při úřadě zemském a krajském, podobně jako císař Josef zaváděl střídání se úředníků zemských a dvorských za příčinou lepší znalosti poměrů zemských.[11])

Ovšem bylo ku praxi potřebí zvláštního připuštění nebo ustanovení; k tomu také vyžadoval se dříve průkaz o odbytých studiích. Praktikantů, kteří by se nevykázali právními a politickými studiemi, dle výslovného předpisu z r. 1787 mohlo používati se jediné k opisování, zanášení, registrování a podobným mechanickým pracem, a mohli postoupiti nejvýše za krajské protokolisty. Za touže příčinou také moc krajských úřadů přijímati konceptní praktikanty byla r. 1786 potud obmezena, že musily dříve podati oznámení guberniu a předložiti předepsaná vysvědčení ucha-

---

[11]) Dvor. dekret z 6. května 1785 v arch. dv. kanc. III, B 1, kop. 245, Krop.IX, 882, Roth II č. 525. Dle aktu státní rady 1785 n. 1669 zavdala podnět k tomuto předpisu představka nejvyššího purkrabí hrab. Nostice proti nařízenému obsazení jednoho místa guberniálního rady osobou z úřednictva krajského, kdežto hrabě Nostic dle staršího cís. slibu chtěl je míti obsazeno stavovským deputovaným, hr. Sweertsem; při té příležitosti hrabě Nostic také dokládal, že nejlépe připravil by se dobrý dorost krajských komisařů, potom hejtmanů a konečně guberniálních radů, kdyby mladí lidé bezplatně cvičili se při guberniu. — Dvor. dekret z 8. března 1787 ad e; publ. I, 1, kop. 585, Krop. XIV, 1029, Roth III č. 99; k tomu akt státní rady 1787 n. 85 a 629. Ostatně o postupu a pořadí úřednictva na jiném místě více; praktikanti arci neměli žádného úředního pořadí, nejsouce ještě úředníky.

zečova, tedy takměř praktikanty pouze navrhovaly.[12]) Ostatně instrukce krajských úřadů z r. 1787 také praktikanty krajského úřadu výslovně počítala k jejich statu, a zavázala je podvolovati se všem úředním jednáním, které by jim uložili krajský hejtman nebo jeho náměstek a krajský sekretář, aby tím způsobem došli návodu ku krajskému úřadování.[13])

Také dle pravidel císaře Leopolda o obsazování politických úřadů z r. 1791 mohl ku konceptu při úřadě zemském a dvorském býti jediné ten ustanoven, kdo vedlé předepsaného studia se vykázal, že nějaký čas s dobrým prospěchem strávil v praxi u krajských úřadů.[14])

Ku konci budiž připomenuto, že v Haliči za cís. Josefa byla systemisována místa šlechtických krajských praktikantů s platem 150 zl.; a jelikož tamější „nationalisté" většinou prý nemohli se vykázati odbornými studiemi, anebo raději obraceli se ke službě soudní, byli ku konkurenci r. 1789 vyzváni také mladí šlechtici z českých zemí a z Dolních Rakous, kteří již studovali, a mohli býti z domova podporováni, dokud by na lepší místa nepostoupili.[15])

(Dodatek.) V prvých letech vlády terezínské krajští hejtmané ještě podávali výkazy osob, jež se daly potřebovati k některým výkonům a komisím v kraji. I při zavedení nové berní soustavy renovační reskript r. 1748 kázal místodržícím, aby hejtmany přidržovali k podávání výkazův o této služební ochotě osob vyššího i nižšího stavu; místodržící pak jim připomínali, aby k rozličným krajským komisím přibírali též osoby panského stavu. Nicméně zdá se, že za nedlouho z výkazů těch sešlo.[16]) Slušíť

[12]) Srov. ve příčině studií dvor. dekrety z 23. června 1784, 21. srpna 1786, a 8. března 1787 v § 4, I. Již tu se mluví o ustanovení ku praxi nebo přijetí; dvor. dekret z 2. srpna 1788 výslovně zapověděl, aby před připuštěním ku praxi nikoho nebylo v kancelářích upotřebováno (publ. I, 192). Jestliže praktikant z praxe vystoupil, již se k němu dále nehledělo, jako by byl sám zřekl se všech c. k. služeb, dle dvor. dekr. z 19. června 1789, Krop. XVIII, 539, Roth III č. 1038. — Ve dvor. dekretu z 21. srpna 1786 mluví se o přijímání praktikantů krajským úřadem, patrně tedy nebylo vyhraženo zemskému chefovi; srov. k tomu t. zv. politické zřízení z 26. května 1786 pro gubernium v § 43 a 50 a pro krajské úřady v § 16, Krop. XIV, 939 sl., XI, 847 sl.

[13]) Manipul. instr. krajských úřadů z 1787, §§ 1, 16; Krop. XI, 876 sl.

[14]) Dv. dekret z 2. září na zákl. cís. billetu ze 7. března 1791, ad 8; Krop. IV, 332.

[15]) Dvor. dekret z 29. dubna 1789 k zem. chefům v Čechách, Moravě a Dolních Rakousích, v arch. dvor. kanc., III A 5.

[16]) Kraj. Zříz. I, 253—6. Reskript z 31. července 1748 v arch. dv. kan. III A 5, v arch. míst. K 26 : 1. Pohnutkou byla asi zpráva místodržících z 3. července t. r., že „jenom Plzeňští krajští" poslali výkaz osob vyššího stavu, kteří „se v krajských důležitostech za komisaře potřebovati dali" (contrib. II 1 : 1). Přibírání stavu panského, jež bylo zvláště nařízeno r. 1746, uvádí se ad b) ve pravidlech hejtmanům

míti na mysli, že novým rozvojem krajských úřadů, jmenovitě zavedením stálých průvodčích komisařů r. 1748 a dále krajských adjunktů r. 1751, poklesla potřeba samosprávné ochoty krajských stavů k jednotlivým úředním výkonům, najmě ve správě berní a vojenské. Tím arci poklesl i význam této ochoty. Stát sice ještě nepohrdl podobnou výpomocí, také od měšťanův a hospodářských úředníků, kdykoli síla úřadů k něčemu nestačila; ale zajisté raději viděl, aby vyšší stavové na místě jednotlivých výkonů byli volni vůbec bezplatně zastávati místa úředníků, jakožto adjunkti nebo přespočetní komisaři.

Systemální patent r. 1748 svěřil vyšetřování a vysvědčování živelních škod výhradně a bezplatně stálým průvodčím komisařům. Teprve za nové bonifikační soustavy z r. 1774 shledáváme se zase s mimořádnými komisaři, kteří ke každému vyšetřování musili teprve vykonati zvláštní přísahu, načež požívali diéty 45 kr. denně ze stavovského fondu domestikálního, tak jako vlastní krajští komisaři nebo adjunkti; ovšem mělo se jich užívati toliko, když by tito nestačili.[17]) Také k sequestracím vrchnostenských důchodů za účelem vymahání dlužné berně (extraordinarii) mělo užívati se stálých průvodčích komisařů s diétou 30 kr. denně; ale nedělo se tak výhradně, poněvadž se žádalo, aby sekvestr zůstával na místě. Předpis ten sic opětně býval obcházen, tak že průvodčí komisaři obstarávali sekvestraci při několika dominiích zároveň, nicméně měla-li tato skutečně býti platnou, začasté bylo nutno sáhnouti k mimořádným komisařům ad hoc. Za tou příčinou dvor. dekret z 8. července 1774 výslovně povolil, kdyby dva řádní komisaři, po případě také přespočetný, nestačovali k sekvestraci vrchnostenských důchodů, aby se k ní užilo

r. 1748 připomenutých (K 26 : 1, opis zem arch.). Zachovala se nám ještě česká konsignace „těch pánův obyvatelů vyššího stavu, kteří v nějakém buď královské neb zemské služby se týkajícím jednání skrz čas à 1ma. Aug. 1748 až ult. Julii 1749 potřebovati se dali“, od kraj. hejtmanů Čáslavských z 15. srpna 1749 (contrib. H 1 : 6). Ve výkazu tom uvádějí se pouze 2 osoby panského stavu (jednou byl stálý prův. komisař Jan Adam Rašín svob. pán z Ryzenburku) a 5 rytířů; záležitosti, kterých se súčastnili, byly pouze judiciální: komisse ve sporech o rušenou držbu (de momentanea possessione), pečetění a inventování stavovských pozůstalostí, srovnávání rozličných rozepří mezi obyvateli, jmenovitě komise „strany rozličných rozepří mezi kr. městem Kutnou Horou a tamějším panenským klášterem sv. Voršily“. — Za podobnou ochotu dostávalo se jednotlivcům také zvláštní pochvaly; ku př. ve dvor. dekretu z 31. srpna r. 1753 (kop. 128).

[17]) Dvor. dekret z 12. května 1775, kop. 6—8; Mayern, Kreis. Wiss., otázka 39 ad 4. Zároveň byli k vyšetřování přibíráni jeden nebo dva z nejbližších, hospodářství znalých úředníků, kteří však tuto službu měli konati bezplatně amore publici na sousedskou oplátku (poškozené místo mělo jim jen příležitost opatřiti); Mayern, Kreis. Wiss., otázka 35 ad 3.

jiných osob vyššího stavu nebo bezpečných usedlých měšťanů, zároveň bylo lze zvýšiti diéty ze 30 na 45 kr. denně, aby tím spíše našli se lidé, kteří by se takovými exekucemi, či vlastně sekvestracemi zabývali.[18]) Po čas bylo krajských obyvatelův užíváno i při vymahání kontribuce poddanské.[19])

Za sedmileté války stálí průvodčí komisaři nemohli stačiti ku provádění a zaopatřování vojska na pochodě, tak že hned r. 1756 nutno bylo užívati k tomu i jiných průvodčích komisařů ze stavu panského, rytířského i městského. Avšak r. 1757 vedl se spor o to, kdo jim má

[18]) Systemalní patent z r. 1748 a instrukce k němu přidané mluvily jen o sekvestraci stálými průvodčími komisaři. Avšak vzhledem ku předpisu o setrvání na místě (pod trestem sesazení) užívalo se i jiných sekvestrů. Ku př. reskript z 22. ún. r. 1749 (kop. 35) odkazoval deputaci k tomu, že v Žatecku najdou se mezi krajskými stavy osoby, jež propter emolumentum rádi dají se potřebovati k sequestracím, když by průvodčí komisař v Chebsku usídlený k nim nestačoval. Hrabě Larisch shledal při svém vyšetřování, že vedlé prův. komisařů volily se za sekvestry většinou osoby vyššího stavu, a sice lidé, kteří prý jednak neměli pravého pojmu o účtech a nebyli schopni učiniti pokladniční závěrku, jednak takoví, proti nimž krajští hejtmané netroufali si jednati s pravou přísností; protož všeliké takové nepořádky náleželo odstraniti, dle reskr. z 31. července 1750 ad 5 (kop. za srpen 116). Snad ale i potom zase jednotlivě vypomáhali zvláštní sekvestři. — Dv. dekr. z 8. července 1774 v kop. 37; týž předpis znova připomínal se ve dvor. dekr. z 9. září 1774, kop. 57. Osobám vyššího stavu bezpochyby povoloval se vyšší poplatek (od vrchností) než měšťanům; aspoň Mayern n. u. m., v otázce 89, mluví o 30 až 45 kr. denně.

[19]) Tak bývali krajští obyvatelé zvláštními komisaři k vedení kontribuční administrace na místech v kontribučním úpadku se nacházejících, berouce za to všecky požitky kontribučního úředníka, od platu suspendovaného. Kontribuční administrátor dostával zvláštní dekret od kraj. úřadu, i mohl jej tento při nedbalosti hned zase propustiti a ustanoviti jiného, pokud to nebyl právě stálý průvodčí komisař, jehož nedbalost náleželo udati zemskému úřadu ku potrestání (nařízení repraes. do krajů z 5. února 1750, contrib. H 1 : 16, B 1 : 2). Hrabě Larisch arci shledal při tom některé nepořádky, jež také odstranil. — Ačkoli kontribuce poddaných měla vymáhati se vojenskou exekucí s denním poplatkem 3 kr. za muže, přece krajští hejtmané, když na ně někdy pod hrozbou sesazení doléháno bylo o splacení kontribuce nebo vymožení vojenských dodávek, užívali i jiných exekventů s poplatkem 30, 45 kr. i více, jmenovitě ovšem měšťanů. Tak se dálo zejm. za 7leté války, kdy stavové r. 1762 stěžovali si na to panovnici, a jednalo se též o to, aby krajští hejtmané takové přílišné náklady exekuční nahradili; avšak za jistých podmínek bylo jim to r. 1763 prominuto. Leopold Krakovský hr. Kolovrat, jenž jako zvláštní komisař v Čechách vyšetřoval utiskování poddaných při vojenských dodávkách a dopravách, mínil, aby příště v nedostatku vojínů dovoleno bylo užívati za exekventy nejbližších měšťanů s 15 nebo nejvýše 30 kr. denně; veřejně však něco takového nebylo vyhlášeno (promemoria hr. Kolovrata přiložené reskriptu z 12. března 1763, cotrib. B 1 : 1).

platiti diéty, zda-li stavové nebo erár. Stát stále svaloval výdaje ty na zemi, a patrně zůstalo při tom ve příčině komisařů, kteří prováděli vojsko, nikoli však těch krajských konduktorů, kteří obstarávali dopravu vojenských zásob.[20])

Všeobecný případ, kde krajských obyvatelů podobně užilo se ve veřejných záležitostech, byla zejména všeobecná konskripce r. 1770 nařízená, kterou v každém kraji podlé čtvrtí společně prováděli 4 důstojníci a 4 komisaři krajským úřadem ustanovení. Především byli to krajští adjunkti a komisaři, ale vedlé nich jiné spolehlivé osoby, tolik, kolik jich bylo kde třeba: těmto mimořádným „průvodčím komisařům", jak byli zváni, tak jako řádným byly z prvu povoleny diéty 1 zl., potom 2 zl. denně z kasy komorní.[21]) Rovněž tak r. 1773, když připravovala se v Čechách oprava urbářů zvláštní dvorskou komisí, a vrchnosti do jisté lhůty měly krajským úřadům podati svá urbární udání, byla proti nedbalým nařízena sekvestrace, ano vyslání krajského hejtmana, adjunkta, komisaře, a kdyby nestačili, i jiných komisařů ad locum, aby na útraty vrchností urbární ozná-

---

[20]) O dietách dočasných průvodčích komisařů jednal již reskript z 8. ledna 1757; použilo se jich hlavně při instradování pluků z Nizozemí do Čech. Reskript z 2. dubna r. 1757 (kop. 63—4) pak určitě prohlásil, že provádění vojska buď musí obstarati krajské úřednictvo, anebo má se díti na útraty země. Stavovský zemský výbor bránil se tomu (patrně na základě recessu), byť i uznával, že „krajští" komisaři nemohli stačiti při pochodech a dodávkách, a že nutno bylo vypomáhati si průvodčími komisaři (dočasnými). Avšak panovnice trvala na svém rozhodnutí (reskr. z 30. srpna a 22. října 1757, kop. 80, 69; ve druhém reskriptu mluví se o ustanovování prův. komisařů stavy; avšak jistě zřizovaly je i krajské úřady). Tu sami stavové znova žádali, aby erár platil takovou výpomoc, aby tedy byly na to upozorněny krajské úřady: zároveň domáhali se náhrady 7000 zl., jež mezitím z domestikálního fondu byly již vyplaceny. Přes to vše dostalo se stavům zase odpovědi reskriptem z 22. pros. r. 1757 (kop. 100), že sice stát zřídil stálé průvodčí komisaře k obstarávání voj. pochodů; pokud by však nestačili, že to vždy ještě náleží zemi, aby beze státního příspěvku pochody obstarala. Ale nejlepší prostředek všemu tomu se vyhnouti prý bude, když krajští komisaři v takovém případě budou ku pochodům ex officio užívati městských radních. Dle reskriptu z 20. června 1763 (kop. 40) stavové čeští převzali platiti pouze ty komisaře, kteří vedli vojsko nebo válečné zajatce od stanice ke stanici, nikoli však osoby, jež konaly služby krajských konduktorů při dopravě zásob, a jež dle opětného příkazu náleželo již odstraniti. Proto tedy kraj. konduktoru Litoměřickému byly odepřeny žádané diéty, ale kraj. hejtman měl k němu pro jeho zásluhy míti zření při možných sekvestracích nebo jiných komisích spojených s nějakým užitkem. — Dle návrhu instrukce kraj. hejtmanů z r. 1780, čl. 15, náleželo při silných vojenských pochodech za komisaře užívati spůsobilých úředníků a měšťanů zdarma, amore publici.

[21]) Reskript z 10. břez. 1770 ad 9, v kop. 214; dvor. dekr. 21. července a 6. října 1770, kop. 97, 17.

mení sami sestavili.[22]) I jinak ještě zřizováni byli z obyvatelstva komisaři k jednotlivým správním výkonům dle naskytlé potřeby.[23])

Konečně veřejná služba vyšších stavů trvala i v záležitostech soudních. I tu sice krajští adjunkti a komisaři vzhledem k požitkům z některých komisí požívali přednosti před stavovskými ochotníky, ačli že sami byli stavu panského neb rytířského; tak bylo jmenovitě při spečetění a inventuře stavovských pozůstalostí, i při vyšetřování rozepří momentaneae possesionis. Přece však potřebovalo se také stavů jmenovitě ve sporech o rušenou držbu, jež byly nejzávažnější ze soudních záležitostí krajského úřadu; tu právě krajský hejtman dle zákonův a starého obyčeje nemohl sám jednati, nýbrž musil věc vyšetřovati a dobré zdání k rozsudku podávati společně s komisaři vyššího stavu, poněvadž právní pravidla žádala ku posouzení sporných záležitostí soutěže několika osob.[24]) Snad také ještě při mírném urovnávání rozepří stavové vypomáhali krajskému úřadu.

Vše to byly skrovné zjevy a stopy staré samosprávné ochoty ve krajské správě. Klesnutí její bylo jen přirozeno při rostoucím rozvoji správního ústrojí zeměpanského. Jmenovitě pak byla pouhým ochotníkům další dráha zastoupena v posledním desítiletí vlády terezínské krajskými přespočetnými úředníky a praktikanty, i požadavkem náležité odborné přípravy, po příp. pravidelné úřední praxe. Tu komise z ochoty měly sice ještě hodnotu jednotlivé výpomoci, ale již se k nim nehledělo jako ku přípravě a zásluze, jež by zjednávaly přístup k státním úřadům. Nicméně za Marie Terezie podobná výpomoc v jednotlivých případech byla ještě jaksi za službu pokládána, tak že dotyčný ochotník mohl státi se úředníkem bez průkazu studií.[25]) Není však pochyby, že josefinské reformy

[22]) Dvor. dekr. z 28. září 1773 (kop. 118—128); za sekvestraci náleželo v tomto případě platiti dvojnásobný sekvestrační poplatek.

[23]) Ku př. dv. dekretem z 3. dub. 1778 (kop. 4.) byl schválen návrh gubernia, aby k odvodu a nakoupení konskribovaných dělostřeleckých a vozatajských koní krajské úřady vybrali obratné, koní znalé politické komisaře; komisaři vyššího stavu měli požívati diét 3 zl., měšťanští 2 zl. denně. Dle instrukce své z r. 1731 čl. 21 (osnova r. 1780 čl. 22) krajští hejtmané mohli k policejním přehlídkám užívati spolehlivých osob; avšak r. 1749 stavové přestali při tom platiti diéty z kasy domestikální, jelikož každému městu a každé vrchnosti náleželo, aby na svém území svým nákladem pečovalo o svou vlastní i veřejnou bezpečnost.

[24]) Tak zpráva české repraesentace z 9. pros. 1750, ad 3; contrib. H 1 : 16. Také Mayern, Kreis. Wiss., otázka 419. Krajští úředníci nebyli vždy dosti spůsobilí k těmto soudním komisím, anebo bývali jinak zaměstknáni. Srovn. v n. 16 výkaz r. 1749 z kraje Čáslavského.

[25]) Tak dv. dekret z 12. led. 1776 (kop. 79, contrib. F 1 : 1, 17)) opětně připomenul guberniu, že stav rytířský a zkoušky ze krajské úřední vědy žádati sluší

z r. 1783 značily naprostý konec podobných starších tradicí. Tu vzali za své také mimořádní komisaři průvodčí, resp. exekuční, kteří do té doby zachovali se na Moravě; takovíto průvodčí komisaři mívali pouze diety ze stavovské kasy domestikální.[26])

II. Podnět ku praktickým přednáškám o „krajské úřední vědě“ zavdala osobnost k nim zvláště spůsobilá, Jan Mayer, šlechtic Mayern (von Mayern). Muž tento, opustiv povolání advokátní, r. 1746 stal se krajským sekretářem Kouřimským, a vynikl již při zavádění nové berní soustavy z r. 1748; konal také platné služby komisařské v sedmileté válce, načež opětně osvědčil se ve svém sekretářství, a r. 1770 pro zásluhy o manipulaci krajských úřadů povýšen byl do stavu šlechtického s prominutím tax.[27]) Jelikož krajský úřad Kouřimský nacházel se v Praze, Jan šl. Mayern míval tu asi příležitost zaváděti mladé šlechtice do krajské

---

pouze od nových uchazečů míst komisařských, nikoli od osob, jež již dříve sloužily při krajském úřadě. Proto prý Josef Zich z Rosenfeldu, jehož krajský hejtman z nedostatku úředního personálu s prospěchem užíval v naskytlých komisích, měl býti ustanoven bezplatným přespočetným kraj. komisařem v Boleslavsku. Dvor. dekretem z 7. ún. 1778 (kop. 55; srov. dv. d. z 23. led. 1778, kop. 37) Jakub Schütz, měšťan a radní Nymburský dostal titul přespočetného kraj. komisaře v Boleslavsku vzhledem k tomu, že již několik let konal prospěšné služby ve krajských úředních záležitostech; platu mu nedáno, dokud nepostoupí na místo skutečné. Dvor. dekret z 3. dub. 1776 (kop. 41) udělil místo placeného 2. komisaře v Rakovnicku Antonínu Körpertovi, bývalému zemskému válečnému a provinciálnímu konskripčnímu komisaři, ačkoliv se mu nedostávalo jinak potřebného vyššího stavu. — Návrh instrukce hejtmanské z r. 1780 ovšem vypustil předpis instr. z r. 1731 čl. 8., že krajští hejtmané místodržitelstvu každoročně měli podávati výkaz krajských obyvatelů, kteří dali se potřebovati v některé expedici pro publico, kdežto prý místodržící budou jej přikládati ke své zprávě o renovaci hejtmanů (za tím účelem, aby se při ní i při jiných příležitostech mohlo dbáti zasloužilých obyvatelů).

[26]) D'Elvert, Verwaltgsgesch., 353 n., 355, 451 n.

[27]) Stručný životopis Jana Mayern vydán i s jeho podobiznou v Rieggrově: Archiv für Gesch. u. Statistik, bes. f. Böhmen, I, str. 108—112; k čemu srovnati lze článek od p. Ant. Rybičky ve Slov. Nauč. V., 192 (podlé toho Wurzbach, XVIII., 135), a dáta uvedená při pensijní žádosti Mayera samého v aktech státní rady r. 1785 n. 1001. — Mayer narodil se dne 25. pros. 1713 v Chomůtově; studoval práva v Praze, a za vedení známého Dr. Felixe z Ebenholzu věnoval se povolání advokátnímu, a teprve r. 1746 (nikoli 1745) stal se krajským sekretářem Kouřimským. Za sedmileté války polní maršálek br. Daun užíval jej za komisaře k vojenským pochodům, a pak přidělil jej trvale generálnímu kvartýrmistru hr. z Guasco. Po válce vrátil se na své předešlé místo, jež byl zastával vynikajícím spůsobem. Již r. 1751 vydal spis: Anleitung zur Manipulation der Kreisregistraturen. Osvědčil se při vyšetřování krajské správy dvorským komisařem hr. Larischem (1750—1), a později, jak se podobá, účastnil se také vyšetřování poddanských útisků na panství Dobříšském po boku krajského hejtmana Kouřimského (1769—70). Více níže.

praxe, a snadně přišel na myšlénku, že by se mohla zavésti pravidelná, soustavná cvičení v úředních záležitostech. Pro tento záměr pak našel podporovatele v Karlu Egonu knížeti z Fürstenbergu, jenž roku 1771 byl jmenován nejvyšším purkrabím; neboť tento doufal tím způsobem také znova povzbuditi klesající účastenství šlechty v politické státní službě.

Kníže Fürstenberg již v březnu r. 1772 ponavrhl nejvyššímu kancléři hraběti z Blümegen, že při krajském úřadě Kouřimském zavede praktický kurs pro krajské aspiranty, tak aby tito pod vedením hejtmana i sekretáře ve krajské kanceláři po jisté hodiny denně pracovali, aby takto byli uváděni do krajského úředního řízení, a na základě vysvědčení o způsobilosti tu nabyté aby před jinými mohli býti do krajů ustanovováni. Naproti tomu žádalo se, aby zasloužilému sekretáři Janu šl. Mayern dostalo se platu 500 zl., jenž tehdáž úmrtím se uprázdnil. Avšak dvorská komora, nevědouc o celém návrhu, žádosti té nevyhověla.

Po roce byl návrh znova připomenut při příležitosti, kdy appellační rada Jan Václav Margelik de lauro byl poukázán ku praxi při krajském úřadě Kouřimském. Tehdáž bylo nejvyššímu purkrabí nařízeno, aby Mayera o návrhu obšírněji vyslechl. Tento nabídl se odbývati úplný běh o krajském řízení v době asi dvou let, jestliže jeho přednášky budou všeobecně prohlášeny za nutný průkaz způsobilosti, a když za účelem přednášek bude mu v úřadě ulehčeno. Chtěl denně konati řádné přednášky o celém zřízení krajských úřadův a jich agendách, probírati úřední manipulaci v 7 odděleních s ohledem na generalie, i prováděti také kasuistické případy a písemné práce. Nejvyšší purkrabí úsilovně podporoval Mayerovu nabídku. Tentokráte návrh došel příznivého přijetí, neboť uznávalo se, že „k dobru nejvyšší služby a k blahu země“ napříště měl odstraniti nedostatek šlechticů, kteří by byli ku krajským úřadům spůsobilí, znalí „provinciálních ústav, nejvyšších generalií a krajských úředních záležitostí“. Sama Marie Terezie rozhodla se, že „die sache ist so heylsam das die 500 fl. mehr wohl nicht anzusehen sein“.[28])

Tudíž reskriptem z 9. července 1773 byla v Praze zřízena a Janu šl. Mayern podlé jeho vlastní osnovy svěřena stolice řádných přednášek „o krajské úřední manipulaci“, spolu s praktickými cvičeními. Krátce potom byl mu také propůjčen titul „veřejného učitele krajsko-úřední praxe“, a úředně mluvilo se tytýž o učiteli nebo profesoru krajsko-úřední

[28]) Přednesení dvor. kanceláře z 25. června 1773 na základě zprávy nejv purkrabí z 16. červ. t. r., v arch. dv. kanc. III, A 5, a akt státní rady 1773 n. 1449 s notou hr. Hatzfelda z 1. července t. r.

„vědy“. Nová stolice nebyla přímo přivtělena universitě, nýbrž stála zvlášť o sobě pod guberniem, resp. pod komisí pro toto učení u gubernia zřízenou. Učitel sám zůstával zároveň krajským sekretářem Kouřimským, ač tak, že jeho syn byl mu přidán za sekretářského adjunkta.[29])

Dvouletý běh přednášek a cvičení náleželo děliti dle předmětů tak, aby dva ročníky posluchačů mohly jej současně navštěvovati a vždy ve dvou letech celý běh dokonati. Dohled ke kursu uložen jednak krajskému hejtmanu Kouřimskému, v jehož úřadě se konal, jednak guberniu; koncem každého roku dva guberniální radové, kteří dříve byli krajskými hejtmany, měli konati zkoušky posluchačů. Panovnice vůbec přála novému podniku tou měrou, že k jejímu vlastnímu přání gubernium každého měsíce mělo dvoru oznamovati jména stavovských mladíků, kteří běh skutečně navštěvovali a zvláště se vyznamenávali; také jména těch, kdo vynikli při ročních zkouškách, náleželo dvoru zvláště oznamovati. Nad to reskript z 9. července 1773 slíbil těm, kdo při druhé roční zkoušce obstojí, že před jinými dostane se jim míst placených krajských komisařů a adjunktů, která nejdříve se uprázdní. Ano týmž reskriptem dvouletá návštěva Mayerových přednášek a cvičení, jakož i vysvědčení o odbytých zkouškách napříště byly v Čechách prohlášeny vůbec za nutnou podmínku přijetí osob stavu panského a rytířského do krajských služeb.[30])

---

[29]) Reskript z 9. července 1773 v kop. 66—71, Krop. VI, 605—7. Z uvedených 500 zl. dostal Jan Šl. Mayern pouze 200 zl. (k sekretářskému služnému per 500 zl.), kdežto 300 zl. dáno jeho synu Antonínu Františkovi, jenž již druhý rok byl krajským kancelistou, jakožto sekretářskému adjunktovi sub spe successionis, aby pod otcovým dohledem zastával práce sekretářské (také dekr. dv. kom. ze 7. srp. 1773, kop. 173). — Uvedený titul propůjčen byl Mayerovi dvor. dekretem z 10. září 1773, kop. 184 naproti tomu ve dvor. dekretu ze 17. února 1775 sluje profesorem vědy o krajsko-úředních manipulacích, ve dvor. dekr. z 17. dub. 1776 učitelem „der kreisämtl. Wissenschaften“. Na titulu své učebnice z r. 1776 nazývá se sám c. k. veřejným učitelem vědy krajsko-úřední (kr. Wissenschaft). V Beschreibung von Prag z r. 1787, II, 79 stolice veřejného vyučování ve „kreisämtliche Wissenschaften“ uvádí se arci v pojednání o Pražské universitě.

[30]) Reskript z 9. července 1773 n. u. m. Když Marie Terezie již byla schválila návrhy dvor. kanceláře z 25. června t. r., hrabě Hatzfeld dle svobody propůjčené státní radě podal jí 1. července připomenutí proti cís. rozhodnutí ve dvojím směru. Jednak opíral se adjungování tuze mladého syna Mayerova, což ale Marie Terezie ponechala jako jedinou odměnu otcovu. Jednak opíral se obligátnosti Mayerových přednášek pro šlechtice i nešlechtice, jelikož bude dostatečným, když před ustanovením bude se požadovati jistá praxe, třebas i při venkovských krajských úřadech, a jen ceteris paribus připouštěl přednost Mayerových posluchačů. Avšak Marie Terezie mu odpověděla, že již do svého rozhodnutí připojila slovo „vorzüglich“; stojíť na přednášce dvor. kanceláře: dass . . . „künfftig vorzüglich keiner in creüs ämbtern an-

Ovšem byli z tohoto předpisu vyňati ti, kdo již nacházeli se ve službě při krajských úřadech.[31]) Jinak Mayerovy přednášky, jak potvrdila guberniální komise, měly skutečně dobrý prospěch; a dvor. dekret z 17. dubna r. 1776 znova připomenul pravidlo, že nikdo nemá býti připuštěn ku krajské službě, kdo prve neprokáže svou spůsobilost pilnou návštěvou těchto přednášek a zkouškou z nich.[32]) Nicméně je možno, že během času, zejména po nastoupení cís. Josefa tohoto pravidla nebylo dosti šetřeno, a že snad i návštěva Mayerova kursu nebyla pilnou neb dostatečnou, když kníže Fürstenberg r. 1782 zvláště domáhal se toho, aby tři krajské úřady Pražské byly zařízeny za praktické štěpnice krajského úřednictva, a aby zavedeny byly přísné praktické zkoušky guberniální.[33]) Také není známo, že by za císaře Josefa byla znova připomínána obligátnost přednášek o krajské úřední vědě, i zdá se, že v Čechách s pravidla toho ponenáhlu sešlo, když ve druhých zemích podobného předpisu nebylo, a když vůbec kladla se váha spíše na praxi v úřadech samých.

---

gestelt werde die nicht schonn alda sich prüffen lassen", a v aktech státní rady zní totéž místo: „künftig vorzüglich jene in Kreisämbtern angestellt werden, die schon allda sich prüfen lassen." Reskript však vrací se k obligátnosti Mayerových přednášek aspoň pro stav panský a rytířský.

[31]) Ve dvor. dekr. z 28. července 1775 (kop. 81) praví se při jedné příležitosti, že ovšem požadavky předepsané r. 1773 ve příč. krajské služby dotýkají se pouze osob, jež mají teprve nově býti přijaty. Dvor. dekret z 12. ledna 1776 pak opětně připomínal českému guberniu, že požadavek rytířského stavu a zkoušek z krajsko-úředních věd pro místa krajských komisařů týkal se jediné uchazečů nových, nikoli takových, kteří již dříve byli ve krajských službách, poněvadž lze se o nich domnívati, že ve kraj. záležitostech mají větší znalost a zkušenost (kop. 79; contrib. F 1 : 1, 17).

[32]) O prospěchu přednášek v. přednesení dvor. kanc. z 10. února 1775 v jejím arch. III, A 5, i akt státní rady t. r. n. 413; gubernium zároveň připomínalo, že nestačí pouhé povzbuzování studující mládeže, kdežto píle učitele i žáků mohla býti ochlazena novými příklady, že ku krajským službám dosazeny byly osoby cizí. Dle dvor. dekretu z 17. února 1775 (kop. 82—84) tehdáž arci ještě nemohl ve platnost vejíti předpis z r. 1773, aby nikdo ze stavu panského neb rytířského bez dvouleté návštěvy Mayerova kursu nebyl připuštěn do krajské služby, protože kurs ten počal teprve minulým rokem, a ještě nebyly podány zprávy o výsledku guberniálních zkoušek; avšak gubernium, když mu bylo obsazovati místa krajských komisařů, mělo míti zřetel na vynikající posluchače. — Dvor. dekret z 17. dubna 1776 mluví o potřebě kursu a zkoušek docela všeobecně, což vysvětliti lze tím, že tehda místa komisařská zpravidla byla přístupna pouze osobám vyššího stavu; akt stát. rady 1776 n. 833, přednesení dvor. kanc. v jejím arch. III, A 5; arch. míst., contrib. F 1 : 1, 20, Krop. VII, 518.

[33]) Viz výše n. 8.

Důležito bylo, že Jan šl. Mayern jako prvý a vlastně jediný učitel svého předmětu sepsal také potřebnou učebnici. Již v lednu r. 1775 české gubernium předložilo jeho práci dvorské kanceláři pod názvem „stručného výtahu z generalií a patentů spadajících do contributionale, publicum a militare, i do zařízení krajských úřadů“. Práce ta byla sice jakožto užitečná schválena, ale náleželo ještě ji rozšířiti a důkladně přehlédnouti; mimo to měla býti vytištěna jen jako jiné učební knihy, nikoli však autoritate publica na náklad eráru (jak bylo mínilo gubernium).[34]) Tak se stalo, i vyšla v Praze r. 1776 pod názvem „Einleitung zur kreisämtlichen Wissenschaft im Königreiche Böheim“. Mayerovi bylo vysloveno nejvyšší zalíbení nad jeho prací, a jakkoli připravovala se kompilace všech generalií, přece bylo nařízeno poraditi jeho učebnici všem dominiím a jich úředníkům.[35])

Učebnice sama je rozvržena na sedm oddílů dle „pořádku systemálního“, totiž podlé rozdělení krajské agendy, jaké bylo zavedeno r. 1751 po vyšetření krajské správy hrabětem Larischem. Jsou to: 1. contri-

[34]) Dvor. dekret z 17. února 1775 v kop. 82—84; k tomu přednesení dvorské kanceláře z 10. února, spolu s rozhodnutím cís. Josefa jakožto spoluvládce v arch. dv. kanc. III, A 5; akt státní rady 1775 n. 413. — Mayerův „Kurz gefasster Auszug deren in das Contributionale, Publicum u. Militare, dann die kreisamtl. Verfassg einschlag. Generalien u. Patenten, durch kurze Fragstücke u. Beantwortgn erörtert: zum Nutzen sowohl deren sammentlichen Kreisämtern, als auch Obrigkeiten u. derenselben Beamten, welche von diesen a. h. Anordngn u. Systemalverfassgn keine vollkommene Kantnus haben u. besitzen“ obsahuje 300 otázek a odpovědí pod běžnými čísly (na 80 fol. listech, v arch. dvor. kanc.). Komise zřízená nad krajskými úředními vědami, gubernium, i dvor. kancelář a státní rada pokládaly práci vesměs za užitečnou; avšak oba poslední úřady nechtěly soukromé práci propůjčiti státní autoritu, aniž uložiti hospodářským kancelářím povinnost knihu si opatřiti. Bylť hlavním účelem spisu vychovati spůsobilé kraj. úředníky, a byla prý již připravena kompilace českých generalií od dvor. koncipisty Kröhnyho. Protož spisovateli a jeho dědicům bylo pouze slíbeno bezplatné výhradné privilegium, a gubernium mělo všem úředníkům knihu doraditi. Rovněž nebylo vyhověno Mayerově žádosti za zvýšení služného na 800 zl., jako měli jiní učitelé, jelikož tehda nejv. rozhodnutím nebyly dovoleny žádné přídavky; byl mu slíben pouze zřetel, až odchová několik spůsobilých úředníků. — Gubernium mínilo, že z Mayerova spisu odpadnouti mohly summární výtah zřízení kontribučního a vlastní úřední manipulace; avšak dvor. kancelář soudila naopak, aby Mayer manipulaci úplně vyčerpal i v částech, jichž se nedotekl, zejména aby vyměřil i povinnosti menšího krajského úřednictva, a uvedl čeho třeba k řádnému vedení protokolu a zachování pořádku v registratuře. S tiskem náleželo sečkati, až by působnost při liquidaci a bonifikaci živelních škod mohla býti vypsána dle nově hotovené instrukce. Vůbec komise zřízená nad učením krajskoúředním měla spis zevrubně přehlednouti a srovnati s citovanými generáliemi; a měl se připojiti také věcný rejstřík.

[35]) Dvor. dekret z 26. července 1776 v kop. 74.

butionale, 2. publica, 3. militare, 4. diaetale, 5. commerciale, 6. camerale, 7. judiciale vel quasi; a připojen ještě dodatek o krajské kancelářské manipulaci. Ku každé ze 482 otázek, jež učebnice v záhlavích uvádí, podává se souvislý výklad, obyčejně stručný a jasný, s citováním dotyčných nařízení. Proto tato kniha, jakkoli nepostačuje požadavkům novější systematiky, svého času právem byla všeobecně pokládána za velmi užitečnou a potřebnou úředníkům krajským a vrchnostenským, i každému, kdo o politické správě chtěl se poučiti, a to tím více, že ještě nebylo po ruce žádné sbírky zákonů. Ačkoli byla jen soukromou prací, přece byla schválenou učebnicí, a zvlášť úředně revidována; tudíž vydává podnes spolehlivé svědectví o veřejné správě a úřední praxi za Marie Terezie. Za císaře Josefa ovšem mnoho změnilo se v politických zákonech, tak že kniha stárla, a přece již nedošlo k novému vydání. Pouze r. 1788 ještě za vedení Mayerova jako jistý doplněk byl v Praze vydán „Handbuch des Kreisamtsdienstes in den k. k. Staaten“, jenž v podobě slovníčku obsahuje dosti skrovné výtahy zákonů v abecedním (a časovém) pořádku.

Péče Mayerova o pěstění soustavné znalosti domácího správního práva záhy došly uznání. Již r. 1776 byl jmenován radou českého gubernia a sice z vlastního popudu Marie Terezie a s prominutím tax, a svěřen mu důležitý referát o záležitostech robotních po gub. radovi Janu ze Streruwitzu, jenž tehda přidělen byl Olivieru hraběti Wallisovi jakožto dvorskému komisaři pro vyšetřování poddanských stížností v Čechách. Při tom Jan šl. Mayern zároveň byl povinen ve svých přednáškách pokračovati, ač asi nedálo se to již při krajském úřadě Kouřimském, a tím snad utrpěla praktická cvičení, jež s přednáškami bývala spojena.[36]) Také v novém úředním postavení získal si zásluh o záležitosti poddanské a krajskou správu vůbec; v l. 1778—83 byl členem a referentem guberniální komise pro reorganisaci krajských úřadů v Čechách. Teprve začátkem r. 1785 po službě nezcela 40leté k vlastní žádosti byl dán na odpočinek, a současně císař Josef jeho staršího syna Ant. Bedřicha, tehda krajského hejtmana Litoměřického, jmenoval guberniálním radou na otcově místě.[37])

[36]) Reskript z 12. dubna 1776 v kop. 53; požíval služného 2000 zl. ad personam. Dle biografie Rieggrovy po skončení Wallisovy komise sám dokonal její dílo jako referent poddanských praegravací v celé zemi, a sice k nejv. spokojenosti.

[37]) Akt státní rady r. 1785 n. 1001 o přednesení dvor. kanceláře z 21. února t. r.; cís. rozhodnutím z 16. března povolena jubilovanému pense $^{2}/_{3}$ jeho služného. Ant. Fridr. šl. Mayern krátce potom stal se radou dvor. kanceláře, a sice pokud se nemýlíme zemským referentem pro Čechy. Mladší syn Arnošt byl při otcově smrti (26. list. 1789) krajským komisařem.

Přes to Jan šl. Mayern snad ještě nějaký čas zastával svoji stolici krajské úřední vědy; zemřel r. 1789 v 76. roce svého věku.[38])

Za Marie Terezie a Josefa II. jediná Mayerova stolice krajské úřední praxe v Praze byla zvláště věnována nauce o politických zákonech neboli nynějším správním právu. Jinak tehda v celém Rakousku nedošlo k podobnému vyučování, a to ani za císaře Josefa, jenž přece chtěl, aby úředníci dobře znali státní nařízení i ducha jejich, a aby spolu s občanstvem také byli přesvědčeni o prospěšnosti všech jeho záměrů, a jenž také v oboru vyučování vůbec podporoval směr praktický. V skutku nelze říci, že by císař Josef toto odvětví veřejného vyučování nebyl měl na mysli.

Když svým billetem z 24. ledna 1782 vytkl hlavní zásady organisace zemské správy, oznámil mezi jiným svůj úmysl, aby „ihned“ byla zařízena „praktická škola pro krajské úřední záležitosti“, kde by uchazeči řádně mohli býti zkoušeni, a kde by dokonce dala se vyšetřovati také schopnost již sloužících i nových krajských hejtmanů a komisařů. Avšak konečně císař od tohoto úmyslu zase upustil. Ve státní radě namítal mu totiž svob. pán Gebler, jednak že schopnost skutečného vyššího úřednictva krajského nejsprávněji posouditi může jediné představený úřad zemský a dvorský, jednak že po dokonaném právnickém studiu nejlepší školou ve krajských úředních záležitostech je sama skutečná praxe pod spůsobilým krajským hejtmanem. Stejné bylo mínění druhých státních radů, jakož i dvorské koncertace, jížto úmysly císařovy v březnu 1782 byly k další úvaze oznámeny.[39])

Nicméně, když dolnorakouský krajský substitut svob. pán Otterwolf, patrně povzbuzen jsa příkladem v Čechách, r. 1782 předložil plán praktické školy krajsko-úřední, císař Josef přece jemu dovolil, aby stolici tu vzal na sebe, ač tak, že prve měl sepsati a ke schválení předložiti svou učebnici (učebnice Mayerova dle úsudku státního rady svob. pána Martiniho přece dosti dobře se nevydařila); ostatně bylo míněním císařovým, že nejlepší znalosti kraj. úředních záležitostí dojde se vlastním praktiko-

---

[38]) Aspoň v Beschreibung von Prag z r. 1787, II, 79 uváděl se ještě mezi učiteli; naproti tomu ve předmluvě ku příruční knize o krajské službě z r. 1788 sluje již bývalým učitelem.

[39]) Akta státní rady 1782 n. 241 a 935: „Grundsätze zur Ländereinrichtung“ sub. 12, vota svob. pána Geblera a Kresla i hr. Hatzfelda, cís. billet z 1. břez. t. r.; zápis koncertace z 20. břez. o zařízení polit. zemského úřadu a krajských úřadů v R. p. E., i Vídeňského magistrátu, vota státních radův a císařské rozhodnutí z 5. dubna 1782. V billetu z 24. ledna mluví se jen o vyšetřování schopnosti hejtmanů, v rozhodnutí z 5. dub. však také komisařů.

váním u krajských úřadů. Svobodný pán Otterwolf pak tomuto rozhodnutí nevyhověl.[40])

Teprve koncem r. 1786 zase známý kompilátor terezínských a josefinských zákonů, Josef Kropáček (Kropatschek), předložil císaři plán praktických přednášek o všech větvích politického úřadování. Císaři zdál se tak dobře sestaveným, že billetem z 13. prosince 1786 k nejv. kancléři hr. Kolovratovi nařídil důkladně uvážiti, zdali by se nemohly zavésti na universitách i gymnasiích, a že by snad napotom nikdo neměl dostati se ke krajskému neb jinému úřadu, kdo by se nevykázal podobným učením, „což by snad bylo užitečnější, než policejní a komorní vědy, které jen ideálně, toto však prakticky ukazuje a na ruku dává to, co v zemi se nařizuje a provádí, a jež by pak zároveň titéž učitelé vědy policejní a komorní mohli přednášeti“. Následkem toho dvorská studijní komise podala císaři vyjádření, že vedlé všeobecné průpravy theoretické ovšem je potřebí také návodu praktického, a sice že by se nemělo obojí zvlášť děliti, nýbrž výkladu theoretickému aby hned připojoval se praktický, aby tedy učitelé politických věd zastávali stolice „polit. věd a praktické úřední znalosti“ zároveň. Tím způsobem Kropáčkův plán vedl vlastně k cís. rozhodnutí z 14. led. 1787, že těmto professorům náleží zároveň míti zření ku platným zařízením domácím.[41])

Ačkoli plán Kropáčkův nebyl přijat, jen odměněn, a ačkoli původce jeho nebyl uznán za spůsobilého ku profesuře a k veřejným vědeckým přednáškám, císař Josef rozhodnutím z 3. říj. 1787 přece mu za jistých podmínek dovolil konati soukromá čtení o „zákonoznalství a krajské úřední praxi“.[42]) Ostatně Kropáček hleděl praktickým potřebám posloužiti

[40]) Akta st. r. 1782 n. 4264. Předložený plán byl dosti příznivě posuzován; majorita zem. úřadu dolnorak. za příkladem Čech pokládala věc za užitečnou, a zem. maršálek hr. Pergen mínil, že by tato škola mohla býti zařízena nikoli ve Vídni, nýbrž v Korneuburgu. Dvor. kancelář ve přednesení z 14. prosince 1782 souhlasila s majoritou zemského úřadu. Císař ve svém rozhodnutí z 20. prosince t. r. chtěl navrhovateli povoliti vybírání kolejného, nikoli však služné aniž odměnu.

[41]) Akta státní rady 1787 n. 108 o přednesení studijní komise z 30. pros. 1786. Hock-Bidermann, ö. Staatsr., 129 (přednášky o „zákonoznalství a úřední manipulaci“).

[42]) Rozhodnutím z 14. ledna 1787 dostalo se Kropáčkovi pochvaly a remunerace 200 dukátů, ano slíbena mu i profesura dotyčného oboru, bude-li uznán za schopna; potom rozhodnutím z 21. února 1787 byl jmenován registrátorem dvor. kanceláře (stát. r. 1787 n. 108, 766). Dle cís. rozhodnutí z 3. října 1787 (stát. r. n. 4011) směl dvor. koncipista Kropáček konati soukromé přednášky tak, aby to nevadilo jeho úřední službě, a bez všeliké veřejné autorisace, tak aby obecenstvo nedomnívalo se, že je jich potřebí k ustanovení v úřadech, nebo že postačí vysvědčení z nich (dvor. kancelář byla vůbec proti Kropáčkově žádosti).

vydáním příručních knih. Vydalť: „Buch für Kreisämter oder Leitfaden zur Landes- u. Kreisbereisung" ve 3 svaz. o 4 odděl. v l. 1789—90, později „Commentar des Buches für Kreisämter" v 5 svaz., 1794—1803. Nejplatnější zásluhy získal si ovšem pilnou sbírkou terezínských a josefinských zákonů, tak že vzhledem k ní josefinská vláda tehdáž upustila od úřední sbírky politických zákonů, kterou pořiditi měla politická kompilační komise.[43]) Dodati sluší, že Kropáček původně již jako krajský sekretář Táborský r. 1782 do tisku chystal prvou částť své sbírky zákonů pod názvem „Kreisamtliches Handbuch". Také druhý krajský adjunkt Táborský Josef z Tröstenbergu nabízel se tehdáž vládě, že sepíše „Dienstleitungsplan für die böhm. Kreisämter", ale nabídka jeho dle posudku prof. Mayera nebyla přijata.[44])

---

[43]) Kropáček vydal ještě „Oesterreichs Staatsverfassung, vereinbart mit den zusammengezogenen Gesetzen", v 10 svaz. 1794—1810. O jeho Buch für Kreisämter je zmínka v § 18. Kropáčkova sbírka josefinských zákonů je rozvržena na tato hlavní oddělení: 1. záležitosti dominií a poddaných, 2. policie a bezpečnost, 3. studie a censura, 4. záležitosti duchovní a nadační, 5. vojenské, 6. kommerční, 7. kamerální, 8. soudní, 9. pravidla úřadů krajských a všeho úřednictva. Každé oddělení rozpadá se na řadu dalších rubrik, tak že toto mnohonásobné třídění zhusta stěžuje přehled zákonů, aniž by tím sbírka nabyla zároveň povahu příručné pomůcky. Lépe (dle předmětů chronologicky) zařízena byla úřední sbírka politických zákonů za Josefa II., kterážto však byla vydána pouze úřadům, nebyla v obchodu, a sahala jen do konce r. 1784. Srov. připomenutí Dr. Václ. Gustava Kopce k jeho „östr. polit. Gesetzkunde", I. — Kropáčkova sbírka zákonů Leopolda II. je zařízena pouze chronologicky, se 2 rejstříky. Tu však začíná také úřední t. zv. sbírka politických zákonů.

[44]) Dle dvor. dekretu z 24. června 1782 (kop. 128) nebylo s hlediska censury námitek proti tisku Kropáčkova rukopisu „Kreisamtliches Handbuch", ale pokud sahal do politicum, nařídil císař, že má býti přezván „Sammlung der vom J. 1781 bis 1782 erflossenen a. h. Verordnungen", a že se má označiti co práce podniknutá ze soukromé píle kompilátorovy. Ale k tisku tehda přece nedošlo (srov. Právník, 1891, str. 815, n. 27). — Již dne 10. května 1781 české gubernium bylo vyzváno, aby při zprávě o reorganisaci krajských úřadů mělo zření na proposice Tröstenbergovy, jenž u Hilgartnera v Jindř. Hradci vydati mínil dílo nahoře uvedené, jež si byl rozvrhl na 14 instrukcí: 1. o národní osvětě, školství a vyučování, 2. contributionale a vůbec národní jmění, atd. Dvor. dekret z 17. srpna 1782 (kop. 68) dal sice spisovateli vysloviti zaslouženou pochvalu za jeho píli, ale nedopustil, aby „Kreisämtliche Dienst leistung für das Kön. Böheim" byla vůbec vydána tiskem, ježto prý obsahovala pouze nedokonalou kompilaci generalií, a také návrhův o novém způsobu úřední manipulace nedalo se užíti. V archivu míst. (contrib., A 2 : 1) je zachováno obšírné zdání gub. rady a prof. Mayera, i gub. zpráva dvorské kanceláři z 27. července 1782, jež byly podkladem uvedeného dvor. dekretu; mimo to ještě vyjádření normální školské komise z 24. srpna 1782 o výtahu z Tröstenbergova díla, pokud šlo o školství, i výtah sám na 21. str. Mayern mimo jiné mínil, že by byl Tröstenberg lépe učinil, kdyby byl pokračoval v jeho „Einleitung zur kreisämtl. Wissenschaft".

Z druhé strany přednášky theoretické přece nestačovaly praktické potřebě veřejného vyučování, až potom přece konečně povstal nový obor, čtení o politickém zákonodárství, ku kterému zvláště byli zavázáni učitelé věd politických. Na tom základě pak Dr. Václav Gustav Kopec k vyzvání známého Vídeňského profesora Watterrotha r. 1807 podnikl prvý vědecký spis o „rakouském politickém zákonoznalství.“ [45])

[45]) Dr. W. Gustav Kopetz (učil pak v Praze): Östreichische politische Gesetzkunde oder systematische Darstellung der polit. Verwaltung in den deutschen, böhmischen und galizischen Provinzen des östreich. Kaiserthumes. Z díla toho vyšel pouze 1. a 2. svazek r. 1807 a 1819. O tomto novém oboru vyučování srov. Watterrothovu předmluvu k 1. svazku.

§ 4. Studium věd právních a státních.

Reforma právnického studia v 18. století. I. Za Marie Terezie a Josefa II. studium stává se znenáhla závazným pro politickou službu, a sice 1. vědy policejní a kamerální r. 1766 a 1770, 2. krajská úřední věda v Čechách r. 1773, 3. studium práv vůbec r. 1771, zúplna r. 1784. R. 1784 ani praktikanti nepřipouštějí se bez vysvědčení o studiích. R. 1787 úředníkům nestudovaným zabraňuje se další postup, ale volno jim studia doplniti. Také Leopold II. nepřipouští do konceptní služby bez průkazu studií.

II. Směr tehdejšího vyučování: 1. Právo církevní; učebnice Rieggrova a j. 2. Všeobecné právo státní a mezinárodní; učebnice Martiniho. Státní právo římsko-německé. 3. Popisné státní vědy: říšské dějiny německé a statistika. 4. Vědy policejní a kamerální. Sonnenfels, (jeho žák Buček). Čtení o úředním slohu 1784; zřetel k platným zákonům 1785.

Za Marie Terezie vykonal se ve právnickém studiu důležitý obrat. V době předcházející, tak aspoň se praví, jurisprudence stávala se učeným řemeslem, jež nesouviselo s právním životem lidu a státu. Avšak za Marie Terezie a Josefa II. naopak opírala se o rationalismus (byť i nepomíjela základů historických), i stala se jakoby ohniskem státních reforem. Právo přirozené se svým odvětvím, všeobecným právem státním, mělo vůbec býti základem veškeré právní nauky. A v témže duchu něco později působily také vědy politické. Nové theorie všeobecného státního blahobytu, vládní omnipotence a podřízenosti církve státu, nabývajíce ponenáhlu větší moci ve veřejném mínění, musily platně sloužiti „osvícenému“ státnímu absolutismu, tak jako navzájem samy činně naň působily.

Reforma právnického studia za Marie Terezie záležela především ve zřízení stolic pro nové učební předměty, pak také v novém studijním řádu, jenž byl r. 1753 vydán pro universitu Vídeňskou, a následujícího roku zaveden i v Praze, — dle něho hlavně také řídilo se studium pozdějších panovníků Josefa a Leopolda.[1]) Universita Vídeňská vůbec stále

---

[1]) Arci nelze nám vypisovati všech poměrů studia právnického za Marie Terezie a Josefa. Viz: Dr. W. E. Wahlberg, Gesammelte kleinere Schriften ɔc, II str. 1—54: „Die Reform der Rechtslehre an der Wiener Hochschule seit deren Umwandlg. zu einer Staatsanstalt“. R. Kink, Rechtslehre an der Wiener Universität. Schnabel, Gesch. der Prager jurid. Fakultät seit dem J. 1654, 3 svaz. Riegger, Materialien zur alten u. neuen Statistik von Böhmen: „Abriss der neueren Gesch. u. gegenwärt. Verfassg. des juristischen Studiums auf der Prager Universität“, 1787, II, 381 sl., III, 463 sl., VI, 13. Hock-Bidermann, 519 sl. Meynert, Jos. II, 87 sl. Arneth, Gesch. M. T., IV, IX. A. Wolf-Zwiedineck, Öst. ɔc, 151, 201 sl., 276. Schwicker, M. T., I, 65 sl., 92 sl. Jäger, Jos. II. u. Leop. II., 143 sl., 149 sl.

požívala přední péče státní, tak že učení Pražské právě nebylo v obecném rozkvětu.[2]) Ve Vídni zejména působili přední zástupci nového ducha v právním oboru, Riegger ve právu církevním, Martini ve právu přirozeném a jeho žák Sonnenfels ve vědách politických; a také všichni tři přímo působili na vývoj státního života, zastávajíce zároveň důležitá postavení úřadní.

Přes to vše i ten, kdo zplna souhlasí s „osvíceným" a „josefinským" směrem učení právnického, nemůže zapříti, že tehdejší reformy nebyly vesměs příznivy volnému bádání a vědeckému rozvoji vysokých škol. University bývaly dosud zvláštními korporacemi; ale Marie Terezie a Josef nepřáli jim potřebné akademické autonomie, a učinili z nich ústavy státní. Fakultám dáváni státní direktoři, a dohled jejich neméně než předpis učebnic obmezoval ducha vědeckého; se starou svobodou ve vyučování zanikala pak i svoboda v učení se, — vše mělo říditi se účely státními. Ještě větší měrou, než za Marie Terezie, bylo tak za císaře Josefa, jenž na místě universit raději zaváděl pouze lycea, a přál praktickému utilitárnímu směru vyučování. Vyšší školy měly prý souviseti s nižšími a s vychováním národním, jakož i připravovati státu dobré úředníky a „užitečné" státní občany. Podlé toho také na právnických fakultách r. 1784 byla zavedena němčina jakožto jazyk vyučovací.[3]) A kdežto dle prvých reform terezínských ve studiu převládalo právo obecné, později také právu partikulárnímu, domácímu věnovala se větší pozornost, což ovšem mělo také svou dobrou stránku.

Není pochyby, že nové směry právnického studia, zejména po sedmileté válce, mocně působily na mysl státního úřednictva, nastávajícího

[2]) Po slavné době Pražského právn. učení za prof. Neumanna z Puchholzu († 1743) válkou o rakouské dědictví nastoupil zase úpadek (Ott, o osudech právních studií při univ. Karlo-Ferd., 1887, str. 23). A ačkoli mezi učiteli vyskytají se ještě znamenitá jména: Azzoni, Bourguignon, přec i přes zavedení nových stolic právn. fakulta a vůbec universita Pražská za Marie Terezie mnoho neslynula. Universitě Vídeňské dostalo se nejedné přednosti; stolice Pražské nebývaly vždy po zásluze obsazovány; návštěva cizích studujících přestala a zámožní mladíci chodívali do Vídně. Tak aspoň stýskal si Pelcl ve své České kronice o době Josefa II. (rukopis v Roudnici).

[3]) Také za císaře Josefa byly dřív upravovány poměry a řády university Vídeňské, a sloužily pak za jednostejný vzor všem krokům dalším. Tak také nejprve při jednání o Vídeňské universitě císař Josef v pros. 1782 vyslovil zásadu, že ve přednáškách (na místě latiny) užívati sluší jazyka německého, jako prý pravého jazyka „zemského a mateřského" i „národního" (Hock-Bidermann, 525; Meynert, Joseph II., 90—1). Nicméně nařízení z 12. července 1784 dopouštělo na právnické fakultě užívati latiny při právu církevním, jelikož byli k němu zavázáni také všichni bohoslovci, kteří prý nebývali vždy němčiny mocni; Krop. VI, 402 sl. (368).

i skutečného, a že pomohly konečně vychovati vlastní pokolení úředníků josefinských. Proto budiž nám dovoleno stručně vypsati, předně pokud které předměty studia právnického byly pro politické a zvláště krajské úřednictvo závazny, neb aspoň se mu doporoučely, a za druhé jaký byl asi směr těchto přednášek vzhledem k učitelským instrukcím a předepsaným učebnicím, zvláště na Pražské universitě. Přispěje to i k osvětlení působnosti zeměpanských úřadů krajských ve správě policejní a národohospodářké, jakož i duchovní.[4])

I. Teprve po dlouhém vývoji státního a společenského života studium právo- a státovědecké stalo se podmínkou spůsobilosti k dosažení politických úřadů. V tom ohledu správa šla za justicí, při níž znalost práva mnohem dříve byla za nutnou pokládána (úřady soudní namnoze byly vůbec příkladem pro organisaci vyšších úřadů správních). Ještě terezínský stát, jakkoli záhy hleděl povznésti pokleslé studium práv, jmenovitě také studium práva veřejného, přece dlouho spokojoval se tím, že při obsazování státních úřadů pouze sliboval míti zřetel k uchazečům, kteří nabyli odborného theoretického vzdělání. Teprve ve druhém období terezínské vlády studium prohlášeno za závazné a nevyhnutelné pro politickou službu, a vedlé toho připovídána přednost těm, kdo ve studiu vynikli. Státu josefinskému bylo pak opětovati nebo zostřovati předpisy starší, jakož i s větší přísností a důsledností hleděti ke skutečnému zachovávání všech zákonných požadavků veřejné služby.

1. Závaznost studia pro politické služby byla poprvé stanovena r. 1766 a 1770 ve příčině věd policejních a komorních, jež těšily se zvláštní podpoře Marie Terezie, avšak až do r. 1784 k fakultě právnické nenáležely. Když roku 1763 ve Vídni byla znova zřízena stolice těchto předmětů, tu v zemích byla prohlášena pouze připověď, že při přijímání do zeměpanské služby dostane se přednosti těm, kdo tyto vědy s prospěchem poslouchali. Jakmile však dotyčné stolice i jinde byly zavedeny, ihned Marie Terezie rozhodla do všech zemí českých a rakouských dvor. dekretem z 11. června 1766, že příště nikdo nemá býti připuštěn do

[4]) Nelze nám tu ukázati, pokud ku právům vyžadovalo se prve studium filosofické nebo zkouška z něho (Riegger, n. u. m. III, 483). Také nezdržíme se při právu soukromém a trestním; jen stůj zde zmínka o mimořádné stolici pro praktické právnictví. Již koncem r. 1740 proslulý Azzoni povolán byl ku přednáškám o praxis bohemica, ale pak dosáhl jiné řádné stolice (Schnabel, I 67, 127, 161, II 137; Čelakovský v Ottově Slov. Nauč., II, 1139—40). R. 1754 uvádí se profesorem předmětu Jan Leopold Burggraff; r. 1763 Josef Jan Feigel z Feigelfeldu; 1776 Frant. Jos. Gross; 1778 Jos. Trottmann; od r. 1788 suppl oval stolici tuto prof. Ferd. Voldřich. R. 1800 stolice soudní praxe a práva provinciálního (českého) byla pak prohlášena za řádnou.

služby při krajských úřadech (čítajíc do toho i komisaře), kdo by prve vědy policejní a komorní si neosvojil a zkoušky z nich neodbyl.[5]) Mimo to napříště při všech c. k. úřadech politických, komerčních a finančních slušelo dávati přednost uchazečům, kteří se vykážou dobrými vysvědčeními jak ze práva přirozeného, všeobecného státního a mezinárodního, tak i ze vědy policejní a komorní, jakož i z komerčního a merkantilního účetnictví. Při tom Marii Terezii záleželo zvlášť i na vyšší šlechtě: byloť r. 1769 uloženo českému guberniu, aby ji poukázalo ku poslouchání věd policejních a komorních, a každoročně zasílalo panovnici seznamy větší šlechty v Čechách, jež súčastnila se „tak užitečného vyučování“.[6]) Konečně dle dvor. rozhodnutí z 3. listop. 1770, kdo by se mimo jiné předepsané požadavky nevykázal věrohodnými vysvědčeními ze studia věd policejních a komorních, vůbec neměl dostati se k úřadu politickému, buď si zeměpanskému, buď si stavovskému nebo městskému.[7])

Tyto předpisy o přednosti osob obeznalých v tehdejší politické theorii, ano o nevyhnutelnosti tohoto studia byly nejednou obnoveny, a stát neopomenul přihlížeti také ku přísnosti zkoušek a svědomitosti vysvědčení, jež političtí učitelé vydávali.[8]) Ostatně studium věd policej-

[5]) Reskript z 31. říj. 1763 v kopiáři 101, Krop. IV., 254. Dekret z 11. června 1766 v arch. dv. kanc. III., A 5, v kop. 47, Krop. V., 59, Cod. austr. VI., 810; do zemí předorakouských na místě slov kreisämtliche Bedienstung mělo se užíti slov landesfürstlicher Dienst. — Když státní rada dne 6. pros. 1768 projednávala návrhy hr. Chotka o reformě kraj. úřadů, a šlo o zřízení dvou adjunktů, podotýkala zároveň, že na tato místa mají býti navrženi pouze uchazeči, kteří vedlé dostatečného studia byli dosti znalí věd policejních a komorních (akt st. r. n. 3095). Nepochybně také pamětný spis předsedy dvor. účetní komory, hr. Zinzendorfa o vzdělání, jmenování, výcviku a povyšování úřednictva (srov. Hock-Bidermann, 34) měl vliv na další pokrok požadavku odborné přípravy.

[6]) Dv. dekret z 5. července 1766 v kopiáři 21, Krop. V, 71 (tuto je řeč o kameralním a nikoli komerčním účetnictví); ostatně dle dv. dekretu z 19. července 1766 náleželo „aritmetikům“ přednášeti zároveň sady z morálky a policie (kop. 96). Dv. dekret z 15. července 1769 v kop. 67, Krop. V., 441.

[7]) Dvor. rozhodnutí z 3. list. 1770, Krop. VI., 303. Dle reskriptů z 1. led. 1769 a 4. list. 1771 gubernium nemělo nikoho navrhnouti za koncipistu, kdo vedlé studia práv nenabyl zároveň dostatečné znalosti věd policejních a kamerálních (kop. 10 sl., 13 sl.; d'Elvert, Verwaltgsg., 410).

[8]) Ku povzbuzení studia věd policejních a komorních již dvorní dekret z 26. března 1769 nařídil ve Pražských kollegiích i jinak v zemi znova vyhlásiti dotyčná nařízení se sliby v nich obsaženými (kop. 134, Krop. V., 415). Také dvor. dekretem z 19. říj. 1771 nařízeno obnoviti četná nařízení ve příčině politických věd a jejich nevyhnutelnosti, a vůbec při zadávání míst neměla nikomu dopouštěti se výjimka z jakéhokoli předepsaného studia (kop. 141); neméně obnoveny předpisy o nutnosti právnických studií k veřejným úřadům dv. dekretem z 29. července 1775

ních a komorních bylo státem terezinským doporučováno také k jiným povoláním; za nevyhnutelné prohlášeno ku přestoupení ze služby soudní do politické, ano i pro místa judiciální sama.[9]) Co se týče zvláště úřední služby krajské, při níž závaznost tohoto studia nejdříve byla stanovena, sluší uvésti, že při důležitých důvodech bylo lze od případu k případu vyžádati si nejvyšší dispensi od řádného vyučení ve vědách policejních a komorních; osoby dispensované měly však pilně čítati knihy tohoto oboru. Ostatně obyvatelé stavu panského a rytířského byli zvláště na to upozorňováni, že ku krajským službám mimo jiné potřebí také návštěvy přednášek o těchto vědách. Jediné při osobách již sloužících návštěva ta se nežádala.[10])

(Schnabel, Gesch. der Prager jurid. Fakultät, II., 60). — Již dvor. dekret z 5. července 1766 přikázal učitelům věd policejních a komorních, i také přirozeného, mezinárodního a všeobecného státního práva, aby pod přísným odpovídáním vydávali posluchačům vysvědčení svědomitě, nestranně a teprve po nejpřísnějších zkouškách; zároveň měli stejně svědomitě po každém kursu odváděti seznam těch, kdo před jinými obzvláště vynikli, spolu s udáním jich mravův a chování. Také dvor. dekr. z 19. říj. 1771 přikázal profesorům politických věd konati nejpřísnější zkoušky a vydávati vysvědčení co nejsvědomitěji, ano zakázal jim vydati komu vysvědčení, kdo by nezasloužil známku prvé třídy; ku konci každé části náleželo konati řádná examina ve přítomnosti protektora. Ostatně o vydávání vysvědčení dle pravdy srov. již nař. Víd. z 25. ún. 1764, Krop. IV., 264.

[9]) Dv. dekret z 19. říj. 1771 (l. c.) rozšířil předpisy o studiu věd komorních na služby judiciální; a dv. dekr. z 20. čna. 1772 vytkl, že i ten, kdo ze služby judiciální chce přestoupiti do politické nebo k úřadu, při kterém projednávají se politica a justicialia zároveň, musí prve předložiti vysvědčení z věd policejních a komorních (kop. 110, Krop. VI., 488); rovněž advokáti, když žádali za službu politickou nebo kamerální, musili býti znalí věd policejních a komorních, dle dvorního dekretu z 27. květ. 1771, kop. 159. — Po uplynutí dvou let potřebných k vyučení v těchto vědách a v novém způsobu účetním, neměl nikdo bez tohoto studia býti přijat za přísežného zemského účetního a městského syndika, dle dvor. dekr. z 26. břez. 1769 n. u. m. Co do služeb městských vzhledem k tomu, že platy většinou byly malé, byl výše uvedený předpis z roku 1770 změněn v ten smysl, že k těm, kdož vedlé ostatních potřebných vlastností prokážou studium věd policejních a komorních, sluší míti přední zřetel zejm. při službách s ročním příjmem aspoň 400 až 500 zl., dle dv. dekr. z 7. prosince 1770 (Krop. VI., 306). — Pozoruhodno, že dle dvor. dekretu z 19. srp. 1769 náleželo učiniti opatření při fakultě filosofické a theologické, aby dle přání panovnice také kandidáti stavu duchovního vedlé studií svého povolání zjednali si nějakou známost o vědách polic. a komor., jež jim samým i státu ve všelikém ohledě jsou užitečnými, a sice buď posloucháním veřejných přednášek nebo soukromou pílí (kop. 83, Krop. V., 443). Dle Arnetha IX., 205—6. bylo původně úmyslem panovnice, aby uchazečům o fary zeměpanského patronátu při konkursní zkoušce byly kladeny též otázky aspoň ze základů vědy policejní.

[10]) O dispensích srov. dv. dekret z 15. března 1771 při jmenování jednoho přespočetného kraj. adjunkta a dvou přespočetných kraj. komisařů; rozhodnutí pa-

2. Za příkladem věd policejních a komorních r. 1773 také veřejné přednášky o krajské úřední praxi byly prohlášeny v Čechách za nutnou podmínku přijetí do služeb krajských (§ 3, II.).

3. Naproti tomu není nám z doby terezínské znám předpis, že by celé studium práv vůbec nebo zejména studium práva veřejného po krajích bylo obligátním pro politickou službu po krajích. Když byly pro právníky zavedeny veřejné přednášky o říšských dějinách německých a o právu přirozeném, státním a manském, bylo r. 1748 a 1749 pouze slibeno, že při obsazování státních úřadů (vůbec) bude se zvláštní zřetel míti k těm, kdo tyto nové přednášky pilně budou navštěvovati. Ano i tehda, když již vědy policejní a komorní staly se závaznými pro krajskou službu, dv. dekret z 5. července 1766 neopomenul sice prohlásiti právo přirozené, mezinárodní a všeobecné právo státní za „základ veškeré policie", ale zase jen sliboval při obsazování úřadů politických a finančních přednost těm, kdo vysvědčeními učitelů prokážou dobrý prospěch v těchto i oněch předmětech. Potom však dvor. dekret z 19. říj. 1771 přikázal nikomu nedávati vysvědčení ze studia kamerálního, kdo by byl nenabyl dostatečného pojmu o právech, — to však neznačilo ještě požadavku úplného studia právnického, zvlášť i všech novějších větví. Teprve když za císaře Josefa roku 1784 obligátní vědy policejní a komorní s vědami právními byly spojeny na jediné fakultě, když staly se závěrečným předmětem studia právo- i státovědeckého, následovalo z toho samo sebou, že k službě politické vůbec a k službě při úřadě krajském zvláště vyžadovalo se nejen studium policejní a komorní, ale vůbec úplné právnické studium dle předepsaného řádu studijního.[11])

Císař Josef sám celkem sice nevydal podrobných předpisův o tom, která vysvědčení ku které službě jsou nutna, avšak kladl plnou váhu na

---

novnice znělo: „dise 3 will dispensirn doch niemahls anders als das mir selbe vorgetragen werden' (arch. dvorské kanceláře III., A 5, kop. 184). Dvor. dekretem z 4. srp. 1769 (kop. 19) bylo dovoleno, aby Klatovský krajský hejtman užíval jistého uchazeče jako přespočet. kraj. komisaře, až dostatečně prokáže svou schopnost a znalost policej. a komorních věd, aby mohl dosíci místa kraj. adjunkta. Nejvyšší dispense připouštěly se zajisté i po dv. dekr. z 19. října 1771 uvedeném v notě 8. České gubernium r. 1772, samo obnovujíc nejvyšší nařízení, dalo zpraviti krajské obyvately vyššího stavu, že ku krajským službám nutno poslouchati vědy policejní a komorní, cvičiti se v kancelářské manipulaci a nabýti známosti v generaliích; gub. generale z 6. ún. 1772 v arch. místodrž., contrib. F 1 : 1, 18.

[11]) Reskript z 21. ledna 1749 u Schnabla, (Gesch. der Prager jurid. Fakultät, I., 127; také reskript z 30. května 1748 v Ott. Slov. Nauč. IV., 502 ad Bourguignon. Dv. dekrety z r. 1766 a 1771 uvedeny výše v n. 6 a 7. O poměru stolice policejní a komorní k fakultě právnické, viz tu níže: II., 4.

to, aby úřednictvo konceptní bylo theoreticky vzděláno, což také náleželo poznamenávati v konduitních listách. Nařídil tedy dvor. dekretem z 23. června 1784, aby úřady přihlížely ke studijním vysvědčením, dle jakosti toho kterého úřadu předepsaným, jakožto ku conditio sine qua non, a to sice nejen při obsazování skutečných úřadův, ale i přijímání praktikantův a akcesistů, jelikož tato místa vedou dále k oněm.[12]) Ve příčině služby krajské bylo ještě zvláště dodáno dv. dekretem z 21. srpna 1786, že krajské úřady prve než přijmou některého praktikanta, mají o tom učiniti oznámení guberniu a za příčinou svého ospravedlnění přiložiti od něho vysvědčení dle předpisů. [13]) Císař Josef po svém obyčeji nespokojil se pouze nařízením věci, nýbrž hleděl i důvody svého jednání vyložiti v úvodu dvor. dekretu z 23. června 1784. Shledal, jak praví, že při přijímání do státní služby zhusta nebylo přihlíženo, aby studia uchazečů byla řádně a se známkou prvé třídy dokonána, tak že pak úřady obsazují se lidmi nepřipravenými a tedy méně spůsobilými. Z druhé strany mladíci pilní jsou tím vlastně trestáni za to, že svá studia dokonávají dle zákonů, ježto opouštějíce university a lycea později, nenacházejí tak snadně místa ke svému ustanovení. Konečně z toho, že nehledí se na vysvědčení ze věd, vzchází i mnohá ujma školnímu fondu vzhledem ke školnímu platu, jenž byl tehda zaveden (arci s tím výsledkem, že počet studujících klesl).

Profesoři počátkem každého roku posluchače práv poučovali o nejvyšším nařízení z 23. června 1784 ve příčině nutnosti vysvědčení z věd právních a politických k soudní nebo politické službě. Zároveň ze státního hlediska byla předepsána jednostejná pravidla o spůsobu veřejných zkoušek, jež mimo jiné směřovala k tomu, aby ze studií byl každý vyloučen, kdo by nejevil dostatečnou píli nebo schopnost. Však je vůbec známo, že obmezování studia na mládež zvláště nadanou nemělo pouze sloužiti rozkvětu

---

[12]) Devátý sloupec konduitní listy dle dv. dekretu z 13. ledna 1781 obsahuje v sobě otázku: „ob er (der Beamte) Studien u. was für Sprachen besitze“. Dv. dekret z 23. června 1784 u Krop. VII, 949 (951), u Rotha II, č. 184 (také nařízení čes. soudu appel. z 30. července, kop. 334); nejen guberniu ale také podřízeným úřadům se připomíná, aby dotyčné předpisy měly stále na mysli.

[13]) Vysvědčení studijních potřebí nebylo pouze při službě kancelářské nebo registraturní, k čemuž prý krajská úřední praxe nepomáhala. České gubernium poukázalo krajské úřady, aby nikdy „nenavrhovaly“ někoho za praktikanta, kdo by se jim nevykázal vysvědčeními o dokonaných studiích, vzhledem k tomu, že (dle normálu z 6. května 1785) praktikant krajský postupuje nejprve za praktikanta při radech gubernialních a pak dále. Dv. dekr. z 21. srpna a čes. nař. z 31. srpna 1786 u Krop. IX, 908 (910), u Rotha II č. 1091.

povolání praktických, nýbrž mělo také státní službě přiváděti úředníky zvláště spůsobilé, ano vynikající.[14])

Z druhé strany opětované naléhání cís. Josefa na prokazování studií ku konceptní službě a praxi mělo v zápětí ještě jiné následky.[15]) Dotklo se to i úředníků již sloužících, pokud svých míst dosáhli prvé bez náležité přípravy. Císař totiž dvor. dekretem z 8. března 1787 stanovil řád pro postup politických úředníků, a úřednictvu, které nemohlo se vykázati právnickými a politickými vědomostmi, zabránil vůbec postup na vyšší místa, totiž na místa gubernialních radů a krajských hejtmanů. Mimo to zakázal, aby nižší úředníci kancelářští jakož i praktikanti bez průkazu studií vůbec nepřipouštěli se výše ke službě konceptní.[16])

---

[14]) O každoročním poučování právníků dv. dekret z 28. pros. 1785 v kop. 297: dle Schnabla n. u. m. II, 60 měli se poučovati o všech předpisech, tak aby tím živěji měli na mysli, která vysvědčení jsou nutna ku dráze při soudních nebo politických úřadech. — Pravidla o zkouškách ze 7. září 1784 v Krop. VI, 419—422; k tomu Meynert, Kaiser Joseph II., str. 81.

[15]) Dvor. dekret z 11 listopadu 1784 (kop. 552) prohlásil, že politické studium sice nelze sprostiti školního platu, že však nařízení vydaná k jeho podpoře mohou býti v jedno snesena a nově vyhlášena, a že vůbec sluší přísně hleděti na studijní vysvědčení; tím se mělo čeliti obavě, že při politickém studiu následkem školného ubude posluchačů. Dle dvor. dekretu z 6. prosince 1786 císař nařídil opět uložiti úřadům, aby nikdo ani ku konceptní praxi nebyl připuštěn bez řádných průkazů z potřebných právních a politických studií. Podnět k tomu zavdal případ, kde se vymlouváno, že jistý auskultant či praktikant v bureau svého rady pouze opisuje, — jakož prý vůbec pod rozmanitými záminkami požadavek studií se obcházel (arch. míst., publ. I, 1; kop. 443; jakožto dvor. rozhodnutí pro Čechy z 22. prosince 1786 u Krop. XI, 931, u Rotha II č. 1198). Také z konduitních list pro Čechy ukázalo se, že při krajských úřadech byli dosazováni mladíci, kteří studií nekonali; zejména uváděli se praktikanti u kraj. úřadu Pracheň., Rakov. a Klatovského. Následkem toho nařídil císař dne 20. ledna 1787, že podobní praktikanté nemohou se připouštěti ku konceptu, a předpis ten pak byl pojat do řádu o postupu z 8. března t. r. (akt st. r. n. 85, 629). — Ve příčině Haliče dv. dekr. z 6. prosince 1787 u Krop. XIV, 1017; mimo to prohlásil tam dv. dekr. z 12. srpna 1789, že sujets mixtes nemohou dojíti zeměpanské služby, jestliže studia svá nekonají dokonale dle předepsaného studijního řádu, Krop. XVIII, 543. O Předním Rakousku v. dv. dekr. z 26. ledna 1789, ib. 539.

[16]) Již nejv. rozhodnutím z 20. ledna 1787, vydaném o konduitních listách z Čech, prohlásil císař, že je mu to velmi nepříjemné, když seznává, že mnozí krajští komisaři sotva měli nižší školy (totiž gymnasia), a málokteří byli znalí věd právních a politických; i náleželo poukázati české gubernium, aby krajské komisaře toho druhu dle stávajícího již nařízení nikdy nenavrhlo za krajské hejtmany nebo gub. rady (akt st. r. 1787, n. 85; o tomto „stávajícím" nařízení není nám ničeho známo). Potom císař billetem z 8. února 1787 předepsal teprv určitý soustavný řád o pořadí a postupu politických úředníků, jenž byl vyhlášen dvor. dekretem z 8. března 1787 (akt st. r. n. 629, Krop. XIV, 1027 sl., Roth III, č. 99). Skuteční úředníci od dvor. sekretáře

Při tak mocném, bezohledném rozkazu ukázalo se arci nutným, aby se aspoň upravil spůsob, jakým by úřední tvo mohlo doplňovati nedostatek studií. Císař učinil to dvor. dekretem z 11. června 1787. Slušnost prý žádá, aby úředníkům skutečně jmenovaným byla usnadněna náprava nedostatku, jehož příčinou nebyla toliko jich vlastní chyba, a sice tak, že mohli podrobiti se zkouškám pouze z neslyšených částí vlastního studia k povolání, kdykoli z některého předmětu se připravili. Naproti tomu ti, kdo nebyli ještě skutečně ustanoveni, měli beze shovění nejen nahraditi mezery ve studiu k povolání, nýbrž aspoň ve hlavních částech také nedostatek přípravy studiem filosofickým, jež snad byli pominuli. Náprava pak záležela buďto v řádné návštěvě přednášek nebo ve zkouškách na universitě, jež veřejný učitel měl konati ve přítomnosti direktora s přiměřenou důkladností, tak aby spolehlivě byly zjištěny vědomosti osob, o jichž prospěchu nebylo jiného dokladu. Jestliže tento předpis úředníkům skutečně neustanoveným zdá se obtížným, mají prý to „považovati za následek své domýšlivosti, jež je pohnula stavěti svůj lehkomyslný úsudek proti nejlépe míněným úmyslům státu, a mají nyní svůj blud poznati, ale také těšiti se (!) tím, že jim bude možno, napraviti jej ke svému vlastnímu prospěchu“.[17])

Panovník tedy chtěl, aby veliká část celé úřednické hierarchie oddala se ještě studiím, a doháněla vědomosti, jichž se jí snad nedostávalo zejména z nových právních a politických theorií. Při tom snadně mohlo tu i tam dojíti ku příliš přísnému výkladu předpisu o předkládání vysvědčení z dokonaných studií. Tak stalo se i při českém guberniu, jež proto bylo dvor. dekretem z 8. května 1788 upozorněno, že tento předpis nesluší tak přesně vykládati při krajských komisařích a guberniálních sekretářích, kteří již více let skutečně sloužili a osvědčili své praktické vědomosti a svou obratnost; tu prý stačí také vysvědčení z těch právních

---

až ke krajskému sekretáři nemohli bez průkazu studií postoupiti výše než na místo dvor. sekretáře, a i pak mohli býti přiděleni jediné referentům předmětovým, nikoli zemským. Ustanovení krajští protokollisté, jakož i guberniální a krajští kancelisté nesměli bez průkazu studií dostati se ku konceptu nebo k jinému důležitému oboru; podobně i praktikantů bez studií bylo lze užívati pouze ku pracím mechanickým (opisování, zanášení, registrování), i mohli postoupiti jen až za krajské protokollisty. V bureaux zemských a dvorských úřadů nesluselo vůbec přijímati jiné praktikanty, než kteří se vykázali práv. a polit. vědomostmi a nejméně rokem dobré krajské praxe.

[17]) Dv. dekr. z 11. června 1787, Krop. XIII, 531, Roth III č. 216. Osobám skutečně neustanoveným bylo volno navštěvovati veřejné přednášky, platiti školné a podstupovati obyčejné semestrální zkoušky, — ježto nikdo, jenž nepožíval stipendia, nebyl nucen přednášky navštěvovati; jinak konány zkoušky, kdykoli byl kdo z některého předmětu připraven.

věd, jimž vyučovalo se v době jich studií, kdy ještě všechny nově povinné předměty nebyly předepsány.[18])

Také císař Leopold II. ve svých zásadách pro obsazování politických úřadů z r. 1791 trval na tom, aby ani při nejmenším úřadu nikdo se nepřipustil ke službě konceptní (ani za praktikanta), kdo by se neprokázal studiem věd právních i politických.[19])

II. Přihlédněme také ke směru, jakým za Marie Terezie a Josefa II. neslo se vyučování zvláště právu veřejnému a vědám státním, s ohledem na universitu Pražskou.

1. Učitel práva církevního byl zavázán instrukcí z r. 1754, aby ve svých čteních řídil se vždy zásadou: reddere quae caesaris sunt, caesari, et quae dei sunt, deo. Proto měl náležitě vyvraceti kanony, jež ubližovaly světské státní výsosti, aniž by však hrubě rušil povinné úcty k církvi a její viditelné hlavě. Neméně měl připomínati, že světská moc papežská vztahuje se pouze na církevní stát, a že tedy církevní kanony, pokud kterým přísluší přednost před právem římským (císařským), požívají své zákonné platnosti výhradně na základě výslovného nebo tichého schválení zeměpánova. Veřejnému právu církevnímu náleželo učiti vůbec se zřetelem k zvláštním poměrům „národní církve" německé (dle říšských zákonů), a zároveň přirovnávati církevní právo protestantů.[20])

[18]) Dvor. dekr. z 8. května 1788 v arch. míst., publ. XXVI, 87; kop. 192. Proto tedy guberniální sekretář svob. pán z Damnitz, jenž na universitě studoval jus naturae, instituta a vědy komorní, ostatní studia pak dle vysvědčení konal doma, jak to tehda zejména u šlechty bylo obyčejem, a jenž sloužil již 19. rok, mohl prý býti navržen za krajského hejtmana. Naproti tomu jiní dva kandidáti měli svá studia prve doplniti. Dle dv. dekr. z 18. května 1789 sekretáři při politických úřadech mohli dostati se na místa radů bez každé další zkoušky, pokud se vykázali dobrým odbytím theoretického právního studia; Krop. XVIII, 538, Roth III č. 1006. — Také stačiti měla vysvědčení universit cizozemských, pakliže byla úplná. Vůbec od úředníků již skutečně sloužících náleželo také vysvědčení cizozemských universit přijímati za platná.

[19]) Kabinetní rozhodnutí k cís. vlast. listu ze 7. břez. 1791, Krop. IV, 335, výkaz ten žádal cís. vl. list ad 8. od koncipistů nebo protokolistů dvor. a zem. úřadu, ib. 332. Již dvor. dekretem z 24. ún. 1791 byla úřadům uložena přísnosť bez výjimky, aby nikdo nebyl připouštěn ke zkouškám, a tím méně ustanoven, kdo by předem nevykázal, že s dobrým prospěchem odbyl úplný kurs právní, i politické vědy; Krop. III, 221 (srovn. 134). — Za cís. Františka dvor. dekretem z 30. června 1792 (Blaseck, VI, 351) bylo prohlášeno, že přespočetní krajští komisaři sice mohou dále postupovati bez výkazu znalosti věd právních a státních, že však při místech třetích komisařů nebude k nim přihlíženo, dokud tu budou uchazeči se studiemi; po případě měli tedy svá studia doplniti.

[20]) Instrukce otištěna u Schnabla n. u. m. II, 125—129; Wahlberg n. u. m. 25, Riegger n. u. m. 468—472. Církevní právo protestantské nutno prý připojovati za příčinou vzdělání úředníků ke službě při nejvyš. soudech něm. říše a v něm.

Od r. 1772 byly v Praze učebnicí Institutiones jurisprudentiae eccleiasticae od nejproslulejšího tehda profesora právnické fakulty Vídeňské, 'avla Josefa z Rieggru. Muž tento (1705—1775) vynasnažil se jako učitel , spisovatel reformovati nauku práva církevního na positivním a historickém ákladě (nikoli snad podlé světové filosofie); zároveň pak jakožto rada lvorské kanceláře a referent v církevních záležitostech byl v Rakousku ırvým původcem tak zvaného josefinismu, vystupujícího vlastně již :a Marie Terezie. Riegger bojoval vůbec proti papežské přemoci a zatával se moci státu, třeba samostatně upravovati záležitosti oboru duhovního, pokud nedotýkaly se katolického dogmatu. Když později ı studiu theologickém rozhodoval vlastní theolog císaře Josefa, broumovský ıpat Frant. Štěp. z Rautenstrauchu, tu na místě knihy Rieggrovy r. 1784 :a učebnici byla předepsána kniha Vídeňského profesora Pehema: jus ccles. universum. Tato čelila ještě více proti církevním řádům, přidržujíc e úplně nauky Justina Febronia, jenž proti régimu papežskému stavěl 'yšší moc koncilií a samostatné poslání biskupů.[21]) Ostatně církevní právo ıylo namnoze považováno již jen za přídavek státního práva; dle návrhu ıředsedy studijní komise, Gottfrieda van Swieten jednalo se již o to, že ıy jako zvláštní předmět mohlo odpadnouti, jelikož prý církevní právo 'e státě je mu vůbec nepochopitelným.[22])

erritoriích; učitel měl jednak vyvraceti omyly protestantů, jednak připravovati poluchače k dokonalejšímu pojímání nejvyšší církevní moci císaře i katolických stavů ıad protestantskými poddanými dle jich vlastních zásad (jura circa sacra tam najestatica quam territorialia). Ostatně také poměry církve gallikanské působily na ıový směr nauky práva církevního (srovn. n. 30). — Na počátku čtení náleželo předıášeti dějiny církev. práva, potom veřejné právo církevní dle spisku: principia juris ıublici eccles. catholicorum ad statum Germaniae accomodata; za učebnici předepsán ıyl zatím Pichlerův: candidatus abbreviatus jurisprudentiae sacrae, — v Praze čteno lle něho ještě r. 1771. Ostatně ve Vídni od r. 1766 a v Praze od r. 1772 měl býti pouze ediný světský učitel církevního práva, a sice při práv. fakultě (zároveň pro theology).

[21]) Již normale Pražské university z r. 1774 chtělo, aby církevní právo za příkladem Fleuryho bylo spracováno v pořádku soustavném, tak aby se opustil pořádek lekretálů; opat Rautenstrauch († 1785) ve svém spise o zařízení theologického studia lokonce prohlašoval dekretály většinou za nepotřebitelné, za pouhou schránku církevních dějů. Týž opat sestavil: synopsis juris eccles., dle níž měly se řídíti veškeré ady k doktorským disputacím (nař. r. 1776 a 1779). Po Rieggrovi byl ve Vídni proesorem círk. práva žák jeho Eybel, jenž však pro nepřátelství k církvi musil svou stolici r. 1779 opustiti, a spisy jeho byly zakázány; po něm následoval Pehem. Feronia nazval císař Josef r. 1781 svým orthodoxním Febroniem. — Srov. Arneth, IX, 84 sl.; Wolf-Zwiedineck, Oesterreich oc., 202, s Rieggrovou podobiznou; Wahlberg ı. u. m. 38—9; Jäger, Josef II. u. Leop. II. 51—2, 12, 94.

[22]) Sonnenfels ve svém líčení rakouského vyučování, sepsaném r. 1786 pro caevnu Kateřinu, praví, že církevnímu právu vyučuje se při právu státním; děje prý

Na Pražské universitě vynikl v novém směru nauky prof. státního práva Jos. Frant. Lothar Schrodt († 1777), jenž od r. 1765 vedlé řádného učitele církevního práva, jenž byl ze starší školy a trochu stár, míval mimořádná čtení o veřejném právu církevním, a vydal také „institutiones juris canonici ad ordinem decretalium Gregorii IX.“ [23]) Jakožto dobrý učitel nového práva církevního byl pak za cís. Josefa chválen také prof. Ferd. Voldřich († 1800).[24]) Dodati sluší, že stoupencem nového směru na Pražské universitě od r. 1782 byl také profesor církevních dějin Kašpar Royko, — stalyť se r. 1787 církevní dějiny obligátním předmětem pro studující práv.[25])

---

se tak jen proto, aby zabezpečila se práva trůnu proti nárokům t. zv. duchovní moci, aby ukázala se bezdůvodnost osobených reálních a personálních svobod (G. Wolf, Unterrichtswesen in Oest. unter Josef II, str. 57). Skutečně dle dvor. dekretu z 10. srp. 1787 po starším příkladu Vídeňském také v Praze učitel přirozeného práva měl do všeobecného práva státního pojati všeobecné právo církevní jakožto část celku (kop. za 1786-7, 485). Srov. také text k n. 30. — O záměru Gottfrieda van Swieten z r. 1788 psal Kink, Rechtslehre an der Wiener Universität, str. 67—8. Aspoň o veřejném právu církevním mohli, tak se soudilo, dostatečně své posluchače poučiti učitelé církevních dějin, státního práva a politických věd. Bylo to zajisté důsledným požadavkem doby, která záležitosti církevní docela podřizovala moci státní, klerus chtěla považovati za způsob státních úředníkův, a samo náboženství oceňovala především jako zařízení ku prospěchu policie.

[23]) Dle Wurzbacha, XXXI, 307—8, byl Schrodt (nar. 1727 ve Würzburgu) slavným právním učencem z doby Marie Terezie, jehož památka prý není po zásluze dosti zachována; dokládá se o něm Püttra (Literatur oc. II., 129), Adaucta Voigta a Faustina Procházky. Srov. také Rieggra n. u. m., III., 481. V Beschreibg. von Prag 1787, II., 74 ještě se o něm mluví (ač již nebyl na živu), že prý svými institucemi kanon. práva (p. I.—III., Dresdae, 1769—76, neukonč.) vhodně ustanovil meze moci světské a duchovní.

[24]) Ferd. Woldrzich (1737—1800) byl profesorem círk. práva v Praze již od r. 1772; r. 1787 převzal také stolici práva praktického i civilního řádu. Roku 1788 byl rektorem, roku 1795 povýšen do stavu šlechtického s titulem von Ehrenfreund. Tiskem uvádí se od něho dvě pojednání z práva církevního. Rybička ve Slovníku Nauč. IX., 1236; dle Wurzbacha, LVII., 256—7 byla velice schválena jeho vyučovací methoda.

[25]) Dle dvor. dekretu z 10. srpna 1787 za příkladem Vídně také v Praze byli právníci poukázáni poslouchati přednášky o církevních dějinách společně s theology (kop. 1786—7, 485). Učebnice byla původně od Schröckha, ale dvor. dekretem z 24. srpna 1788 (kop. 366) předepsána jiná od prof. Víd. university Dannenmayra; o proticírkevním směru tohoto srov. Kink n. u. m., 66—7, Hock-Bidermann, 502. — Štyrský kněz Kašpar Royko, známý zastáváním se m. Jana Husi proti Kostnickému koncilu, byl jmenován učitelem církevních dějin v Praze dv. dekretem z 7. pr. 1782 (kop. 19). Proti jeho knize: „Einleitg. in die christl. Religions- und Kirchengeschichte“ podal Pražský arcibiskup námitky, a císař Josef dv. dekretem z 5. ún. 1789 (kop. 81) Royka poukázal říditi se nařízením z 29. prosince 1787 (Krop. XIII., 530);

2. Učitel práva veřejného dle instrukce z r. 1754 četl o všcobecném veřejném právu (státním a mezinárodním), neboli „oné části práva přirozeného, jež pozoruje lidi jakožto občany a celé národy, a učí o jich vzájemných povinnostech a právech osob panujících a poslouchajících v každém státu“. Ve všeobecném státním právu je prý „vlastní sídlo pravého učení o nejvyšší moci, nevyhnutelně nutné ke všeobecnému blahu, a o právech jejích vůbec i zvláště; tuť pak profesor nemůže studující mládeži nikdy dost vštípiti užitečnost a nutnost Majestátu, jeho neodvislost na zemi, jeho nedotknutelnost ve všech možných státních formách, následovně se strany poslouchajících povinnou zvláštní lásku, povinnost a poctu; i může je ozbrojiti proti zhoubným bludům, jež někteří monarchomachové roztrousili pod uměle vymyšlenými zdánlivými důvody“. Učebnicí byl zprvu spis Böhmerův, a náleželo dovolávati se zvláště Huga Grotia.[26])

Avšak normale o zařízení university z r. 1774 předepsalo v Praze jakožto učebnici spis Vídeňského prof. Karla Ant. de Martini: positiones de jure civitatis (1768), tak jako pro soukromé právo předepsány jeho: de lege naturali positiones, jež obě později vyšly také německy. Martini (1726—1800) proslul v Rakousku jednak jako učitel a spisovatel, jenž tu především rozšířil právovědu rationalistickou, a byl zároveň zastancem osvětové filosofie, ač choval se při tom s jistou umírněností. Jednak jako

---

neměl tedy ve spisech ani v soukromých hovorech se žáky nic tvrditi proti katolickému náboženství, aniž převraceti nebo jinak vykládati to, co musil učiti veřejně; i ve věcech, které nebyly přímo dogmaty, ale zasluhovaly úcty a vážnosti, měl skutečné vady mírně odkrývati. Srov. Rybičku ve Sl. N. VII., 738—9.

[26]) Instrukce (spolu pro něm. státní právo) otištěna Schnablem n. u. m. II, 130 sl.; Riegger n. u. m. 472 sl., o Vídni Wahlberg n. u. m. 23 sl. Profesor měl důkladně vykládati „pravé hlavní zásady, z nichž ostatní učení této vědy vyplývá“, a vyvraceti zásady nepravé, zejm. též in materia de jure sacrorum, jelikož spory vznikající v té příčině s ohledem na protestanty nelze jinak rozhodnouti než dle všeobecného práva veřejného, a také katolíci se tím poučí, zdali a pokud sahají v tom práva majestátní. — Justus Henning Böhmer (1674—1748), prof. v Halle a mistr protest. cirk. práva, vydal: Introductio in jus publicum universale (ex genuinis juris naturae principiis deductum et in usum juris publici particularis quarumcunque rerumpublicarum adornatum, 1710, 1725). V instrukci praví se, že Grotiův spis de jure belli ac pacis skoro u všech národů a v poměrech mezinárodních požívá takové vážnosti, jako snad žádná jiná soukromá práce; nicméně má prý učitel důkladně vyvrátiti chyby, jichž snad G. se dopustil. Ostatně citují se Puffendorf, Boecler, Heineccius, Cocceji, Hornius, Huber, Schmier a „essai sur le gouvernement civil“, jenž prý bezpochyby pochází od slavného Fénélona. — Ostatně již za Karla VI. dv. reskriptem ze 4. pros. 1725 bylo nařízeno, aby v Praze četlo se právo veřejné dle syntagma juris publici od Burkharda Struvia († 1738), i právo přirozené a mezinárodní dle Grotiova spisu de jure belli et pacis; avšak později čtení ta zase přestala (Schnabel, I. 65, Ott n. u. m. 24).

rada nejvyššího soudu, dvorské kanceláře a státní rady, také co člen komise studijní a zákonodárné (kompilační) získal si znamenitých zásluh o veřejné vyučování a o práce zákonodárné (byl také redaktorem obč. zákonníka západohaličského z r. 1797).[27])

Co do práva veřejného učebnice Martiniho byla věrným odleskem náhledův osvíceného absolutismu. Jako jiní rationalisté chtěl stát dovoditi rozumově z povahy a přirozenosti člověka, a za tím účelem vycházel z hypothésy o jeho přirozeném či přírodním stavu, který docela příčí se stavu společenskému a státnímu, i vůbec historickému vývoji. Důsledně byla mu t. zv. právním důvodem státu smyšlená původní státní smlouva, resp. několik prasmluv za sebou. Při tom Martini ovšem nedržel se „monarchomachů“ či stoupenců lidové svrchovanosti, nýbrž prasmlouva o ordinatio civitatis vedla dle něho především k monarchii, jež je nejlepší vládní formou. Arciť absolutistický směr nebyl tak výlučný, aby u něho potlačil některé základní snahy individualismu, aby se nesnášel s oblíbenými náhledy ducha času neboli tehdejší „osvěty“; a tak Martini mluvil současně o vlastním právu panovníkovu, i o svrchovaném lidu, nejen o všemocnosti státu, ale i o stavech, kteří prý lid repraesentují (ačkoli jim nezbývalo působnosti). Státní účel shledával Martini v bezpečnosti poddaných, potom ve blahu státním, všeobecném (salus publica, utilitas communis), jemuž ustupuje blaho i právo jednotlivcovo. Toť byla právě úřední theorie osvíceného despotismu, jenž mínil poddané poručníkovati a nutiti je ku blahu a štěstí právě dle svých náhledů a po svém spůsobu: a tento přelud státního blaha pak na dlouho ještě zanechal po sobě tradice státu blahobytného a policejního.[28])

---

[27]) Wurzbach XVII, 33 sl.; Arneth, IX, 191; Wolf-Zwiedineck, Oest. ɔc, 202 sl. s podobiznou; Maasburg, Gesch. der ob. Justizstelle, 2. vyd., 94 sl. a j., s podobiznou; Hock-Bidermann, 107; a j. Martini nastoupil stolici práva přirozeného ve Vídni r. 1754, a zastával ji i při svém pozdějším úředním povolání aspoň částečně; teprve zač. 1782 postoupil ji úplně Zeillerovi, jenž od r. 1774 byl jej zčásti zastával. Vyučoval také pozdější panovníky Josefa a Leopolda II. R. 1779 byl povýšen za svob. pána (před tím, ačkoli Tyrolan, dosáhl také českého inkolátu).

[28]) Dle Martiniho „stát je zařízení, jež povstalo z vůle a rozmyslu lidu, a sice smlouvou, a nikterak není výtvorem přírody nebo boha; tvůrcem státního řádu je člověk“. Po původním pactum unionis et subjectionis následuje ordinatio civitatis, jejíž spůsob byl sice v libovůli celku, ale přece mnohé a důležité důvody mohly lid vésti k tomu, aby svou vlastní státní moc svěřil občanu jedinému, aby ji vznesl na krále, neboť je to zajisté „menším zlem“ než občanské nepokoje. Protož potom „král není služebníkem lidu; spravuje svá vlastní práva a vládne státu z vlastního práva, nikoli cizího“. Lid krále dosadivší již nestojí nad králem, poněvadž se mu při tom zároveň podrobil, podobně jako není nad pána svého povýšen ten, kdo se dá do otroctví nebo služby námezdné. Blaho „státní“ zase opravňuje vládu dohlížeti i k sou-

V Praze až do r. 1787 všeobecné právo státní a mezinárodní tvořilo jednu stolici se státním právem německým, a teprve t. r. dle nového studijního rozvrhu převzal ony dva předměty učitel práva přirozeného, jenž zase instituce práva římského přenechati musil učiteli pandekt.[29])

Také při positivním státním právu, jímž rozumělo se státní právo říše římsko-německé, náleželo přidržeti se zásad vytknutých pro přednášky o všeobecném státním právu, i také vůbec sledovati vládní snahy ku povznesení císařského rodu rakouského v Německu. Dle instrukce z r. 1754 učitel měl přihlížeti k zachování práv reservátních, jež císaři příslušela dle zákonův a obyčeje, aniž by proto ještě rušil nepochybná territoriální práva říšských stavů; načež při výkladu těchto práv měl uváděti a dovozovati zvláštní výsady rodu rakouského „ve příčině koruny České, arcivévodství Rakouského, Nizozemí a jiných zemí dědičných“. Z druhé strany proti všelikému papežskému zasahání do výsostí císařských náleželo hájiti moci státní jako bohem dosazené a ve světských věcech nejvyšší na zemi; mimo to i vykládati říšské zákony, jimiž byly upraveny náboženské poměry v Německu.[30]) Zprvu byla předepsána učebnice od Mascova,

kromému vlastnictví každého jednotlivce, neboť „státu záleží“ na tom, aby nikdo špatně svého neužíval; jmění církevní nepřestává býti státním, jakož státu vůbec přísluší jus eminens nad duchovními statky i osobami, atd. (Schwicker, Maria Theresia, 94—97, 41). — K jakým až důsledkům jednotliví stoupenci rationalismu a práva přirozeného dospívali, lze posouditi z promočních thesí Jana Koflera r. 1789 na universitě Vídeňské; sám císař Josef přikázal větší obezřelost při censuře podobných thesí, aby nebyly vykládány státu nebezpečně „bei dem gegenwärtigen, ohnehin fast allgemeinen Schwindel für Freiheit u. Unabhängigkeit“ (za franc. revoluce); G. Wolf, Unterrichtswesen in Oest. unter Jos. II., 61, Kink n. u. m. 69.

[29]) Dvor. dekret z 10. srpna 1787 (kop. 1786—7, 485); podobné rozdělení předmětů bylo ve Vídni zavedeno o rok dříve. Mimo to učitel práva přirozeného převzal od stolice pandekt také právo trestní. Tyto předměty přednášely se v prvém ročníku, kdežto pro druhý rok předepsal dvor. dekret z 13. srpna 1788 (kop. 349) právo římské, zákony zemské a německé říšské dějiny. Německé státní právo a vědy politické tedy teprve následovaly. — V Praze byl učitelem práva přirozeného v l. 1758—97 Jos. Ant. Schuster (snad otec známého prof. a komentátora občan. zákoníka Michala Schustra).

[30]) Posluchači měli nabyti vědomostí theoretických i praktických zároveň. Ve příčině poměrů k moci duchovní instrukce doporoučela (i ke všeobecnému státnímu právu) „výborné dílo de concordantia sacerdotii et imperii, jež sepsal slavný a učený arcibiskup Pařížský Petrus de Marca“; povinná úcta k církvi a její viditelné hlavě neměla býti porušena. — Wahlberg připomíná, že spůsob, jakým státní právo přednášel Jan Jakub Moser (jenž praktické, a ne již zastaralé právo snášel a zevně pořádal), nedošel ve Vídni souhlasu; spory caesariánů a kurfirsteniánů, učení o moci knížecí, o mezích moci státní a církevní a j. měly se posuzovati také dle všeobecného, v rozumu založeného státního práva, se zvláštním zřetelem ke vládním zásadám rakouského domu (n. u. m. 23).

učeného pěstitele říšských dějin, později od Jana Štěpána Püttra, předního to soustavného vykladatele státního práva staré říše římskoněmecké.[31]) Ostatně ke státnímu právu pojilo se i právo manské.[32])

Také normale z r. 1774 kázalo při německém státním právu poznamenávati „zvláštní státní právo dědičných zemí".[33]) Lesk císařské koruny římskoněmecké spolu s tehdejším centralismem arci zastiňovaly existenci zvláštního státního práva českého a uherského. Teprve po nastoupení císaře Františka II. dvor. dekretem z 23. srpna 1792 byla v Praze zřízena mimořádná stolice „českého státního práva" a svěřena Dr. Josefu Veithovi († 1824).[34])

Stolici státního práva všeobecného a německého zastávali v Praze učitelé známého jména. Od r. 1748 byl to Jan Frant. Bourguignon, později dvorní rada, člen terezínských kompilačních komisí a organisátor soudnictví Haličského;[35]) od r. 1754 již uvedený prof. Schrodt;[36]) od r. 1778 Jos. Ant. rytíř Riegger, syn proslulého kanonisty, vydavatel důležitých děl pro českou historii a statistiku;[37]) od r. 1782 Václav Dinzenhofer, historik český, syn slavného Pražského stavitele.[38])

---

[31]) Jan Jakub Mascov, prof. v Lipsku († 1761), vydal: principia juris publici imperii Romano-Germanici. Normale z r. 1774 dopouštělo čísti dle Selchova, Mascova nebo Püttra; r. 1784 předepsán Püttrův: kurzer Begriff des teutschen Staatsrechts (institutiones juris publici Germanici). Pütter, prof. v Göttingách, (1725—1807) byl sice logický, systematický právník, ale vpraviv se do podivné stavby německé říše, nechápal vyššího lidského a národního významu a úkolu státu (ani národního významu zřízení stavovských), aniž zastával se veřejných svobod občanských a zemských proti převládajícímu absolutismu. Viz o něm Mohl, Gesch. der Staatswissenschaft, II., 424 sl., také H. Schulze, Einleitg. in das deutsche Staatsrecht, str. 86—90.

[32]) Také při výkladu práva manského učitel připojovati měl manské zákony české a rakouské (Riegger n. u. m. 472).

[33]) Schnabel n. u. m. II., 143. Schrötter ve své „ratio studii juridici in universitate Vindobonensi" (1775) připomíná zvláště, že sluší vykládati také privilegia, jež přísluší v Německu Čechám (Chur Böhmen); Riegger n. u. m. 473. Srov. i n. 40.

[34]) Schnabel n. u. m. III., 24, 27, 29, 40, 42, 43, 44, 69, 80, 113. Veith vydal „Statist. Übersicht der böhm. Staatsverfassung und Landescultur von den ältesten Zeiten bis auf Ferd. II.," v Praze r. 1798.

[35]) Čelakovský v Ottově Sl. N., IV, 502. Srov. Massburg, Gesch. der ob. Justizstelle in Wien, 22, 26, 27 n. 54 a 55, 105 n. 74; ve 2. vyd. 125 a j.

[36]) V. napřed notu 23. Schrodt vydal také: Dissertatio de jure successionis femineae in inclyto regno Bohemiae, Pragae 1750; Systema juris publici universalis, Pragae 1765, Bamb. 1780; Systema juris gentium, Pragae 1768, Bamb. 1780; Dissertatio de origine et finibus juris de non evocando et privilegii de non appelando in J. R. G., 1772. Dle Wurzbacha nebyl přízniv českému státnímu právu.

[37]) Wurzbach, XXVI, 121—129; Rybička ve Slov. Nauč. VII, 421; Kalousek, Gesch. der k. böhm. Ges. der Wiss., 59, 75 sl. a j. Jos. Ant. z Rieggru (nar. 1742

3. Pro stolici německých dějin říšských nebyla vydána zvláštní instrukce, a studium toto v Praze, jako pohřešitelné, nacházelo se v jistém úpadku. Avšak r. 1765 bylo předepsáno, že při zkouškách ze státního práva sluší posluchače zkoumati zároveň z dějin říšských, a státních spolků a mírů; přednášky tyto tedy pojímaly v sobě také partikulární právo mezinárodní. V Praze byla učebnice od Struveho nebo Püttra; později za císaře Josefa pouze tato.[39])

Normale z r. 1774 kázalo míti zřetel ke zvláštním dějinám dědičných zemí, k čemuž doporoučelo se zvláště rakouské státní právo od státního publicisty, dvor. rady Frant. Ferd. Schröttra. Teprve ze Leopolda II. pomýšlelo se zavésti také zvláštní čtení o dějinách mocnářství rakouského, ačkoli prý to vedlé německých dějin říšských a statistiky není nutné.[40])

---

v Inšpruku) r. 1778 dostal se do Prahy za prof. státního práva a zároveň skutečného gub. radu. Přednášel již po německu, co mu r. 1781 bylo vytknuto. R. 1782 opustil své postavení v Praze, stav se dvor. radou knížete Schwarzenberga ve Vídni; r. 1786 dosáhl zase místa rady při českém guberniu (nemyslíme, že také stolice). Hlavní díla jsou: Materialien zur alten u. neueren Statistik von Böhmen, 12 sv., 1787—99; Archiv für Gesch. u. Statistik, insbes. von Böhmen, 3 sv. 1792—95. Jako sekretář král. české spol. nauk četl r. 1791 za přítomnosti Leopolda II. „über die Verhältnisse der Stände von Böhmen zu ihren Regenten, u. über die Grenzen ihrer Rechte“.

[38]) Wurzbach, III, 308; Slov. Nauč. II, 187. Václav Dinzenhofer (1750—1805) byl před tím profesorem stát. práva v Inšpruku; vydal hlavně Acht u. zwanzig genealog. Tafeln der böhm. Fürsten, Herzoge und Könige, durch Anmerkgen erläutert, nebst der chronolog. Tafel der böhmisch-mährischen Fürsten u. Marggrafen, v Praze 1805. V Rieggrově Zeitschrift für Böhmen von Böhmen jest od něho také pojednání „Begriffe für's Volk von der bürgerlichen Freiheit u. Gleichheit“ (I, n. 5).

[39]) Riegger n. u. m. III. 476—480 (zároveň o evropské statistice). Dle Schröttra učitel měl podrobně vyložiti události, jež sloužily k vysvětlení právního a politického stavu Německa. R. 1780 předepsáno, že nikdo nemá připustiti se do přednášek o německém státním právu, kdo prve neodbyl direktoriální zkoušku z dějin říšských. — Již r. 1766 pomýšlelo se připustiti za učebnici Püttrův Grundriss der Staatsveränderungen des teutschen Reichs, ale ještě r. 1771 čténo v Praze o Struveovi; normale mluví o Püttrovi, Walchovu nebo Mascovu; 1784 předepsán Pütter. Srov. n. 41.

[40]) Normale doporoučelo vedlé Schröttra také positiones historicae dějepisce Jana z Gaspari († 1768); Schnabel II, 143. O osnově nového studijního řádu z r. 1791, Schnabel III, 16, 20. — Schrötter (1736—80) vedlé svého postavení ve dvor. a státní kanceláři stal se r. 1774 na čas direktorem práv. fakulty Vídeňské, a hleděl tam povznésti studium právohistorické. Nebyl osvětovým rationalistou, ovšem ale obhájcem absolutní panovnické moci na základě historickém a právním. Ve svých pěti „Abhandlungen aus dem österr. Staatsrechte“ 1762—66, v nichž otiskl mnohé listiny, vypsal: 1) privilegia domu rakouského, 2) jeho tituly a říšské arciúřady, 3) holdování a klenoty arciknížecí, 4) práva souvislá se zemskou výsostí, 5) řád dědické posloupnosti a poručenství arciknížat rakouských. Tím stal se zakladatelem nauky o rakouském státním právu, resp. jeho dějinách. České a uherské státní právo, jež se vymykaly z rámce

Z druhé strany normale z r. 1774 přikázalo, by profesor dějin říšských četl také evropskou statistiku dle Achenwalla nebo Totzeho. Uznávalať se, že tím kandidáti politické služby neobyčejně mnoho poznají, co by s velikým prospěchem zavésti se mohlo i ve státech rakouských. Avšak v Praze učilo se tomuto předmětu teprv od r. 1780.[41]) Za císaře Josefa věnován zřetel také statistice vlastního mocnářství a jednotlivých jeho částí. Za Leopolda II. pak r. 1791 byla zřízena zvláštní stolice pro všeobecnou a rakouskou statistiku, kdežto profesor německého státního práva převzal i říšské dějiny.[42])

4. Zvláštní důležitost přisuzovala Marie Terezie vědám politickým, jež r. 1770 zemským úřadům byly doporučeny za vzor, dle kterého bylo jim pečovati o commercium, fabriky a rolnictví a j.[43])

Po několik let (do 1754) četl ve Vídni o komorních vědách Jan Jiří z Justi, jenž své dílo: Staatswirtschaft z roku 1755 věnoval Marii

něm. státního práva, ovšem ponechal celkem stranou. Ve svých polemikách s Püttrem vydal anonymně také „Abhandlung von dem Sitz- u. Stimmrechte der Krone Böheim bei den Reichsberathschlagungen u. dem dieser Krone hierin gebührenden Rang“. Wien, 1769. Wurzbach, XXXII, 8—12; srov. Pütter, Literatur ɔc, II, § 422, 679.

[41]) Ve Vídni četla se evropská ústavní statistika již od r. 1768. R. 1784 předepsána učebnice od Achenwalla, otce německé statistiky; ale v Praze r. 1787 prof. Mader četl dle Totzeho. Ve statistice náleželo při každém státu předeslati krátce jeho dějiny, potom vyložiti hranice, commercium, vládní formu a vše, co patřilo k politickému stavu v nejširším sm., zároveň dle možnosti uvésti nejnovější události, k čemuž vláda chtěla učiteli pomůcky opatřiti. — Při úpadku, v jakém bylo v Praze studium dějin říšských, nedocházelo ke čtením o statistice, až po smrti prof. Alberta Douzeaidansa (četl od 1755; † 1779). Při následujícím konkursu na stolici dějin říšských a statistiku předepsány kandidátům dvě otázky ze statistiky: 1) v jakém poměru je církev francouzská ke stolici papežské, a v čem záleží její tak slavná svoboda? 2) jakých hlavních maxim Španělsko především má se přidržeti ke zvelebení své moci a štěstí? R. 1780 prohlášeno, že byť i statistika o sobě přinášela velikého užitku, přece nelze žádného posluchače k ní nutiti, jelikož ku povolání všech není nutnou. Protož zprvu i za nového prof. Jos. Jak. Madra bývali v obou jeho čteních obyčejně jen 2 až 3 posluchači; ale návštěva zase se vzmáhala. Riegger n. u. m. 477 sl.

[42]) V Praze četlo se od r. 1782 také o statistice zemí dědičných, erbländ. Staatskunde; Riegger, n. u. m. 383. Dvor. dekret z 10. list. 1784 přikázal, aby profesoři věd politických na lyceích, kteří nečetli o celé učebnici Sonnenfelsově, posluchačům svým za to vyložili zřízení té země, v níž lyceum se nacházelo, na způsob partikulární zemské statistiky; koncem r. 1786 náleželo dvorské studijní komisi zaslati k nahlédnutí rukověť, dle níž učitelé politických věd vyučují zřízení provincialnímu (Provinzialverfassg., kop. 552). — R. 1808 studium něm. státního práva a něm. dějin říšských bylo zastaveno (Schnabel, III, 30).

[43]) Dvor. dekret z 30. března 1770, kop. 151; d'Elvert, Verwaltgsg. 356 (ad 30. list. t. r.); Krop. VI., 181 vynechal dodatek poukazující gubernia na vědy policejní, obchodní a kamerální.

Terezii, jakožto prý theorii abstrahovanou hlavně z její praxe, kdežto svůj spis: System des Finanzwesens z r. 1766 věnoval Bedřichu Velikému.[44]) Neměl však nástupce; až teprve r. 1763 na Vídeňské universitě zase byla zřízena stolice věd policejních a komorních, jež byla svěřena Josefovi ze Sonnenfelsu (1733—1817). Tento postupně vydal a císaři Josefovi věnoval své „Grundsätze der Polizei-, Handlungs- u. Finanz-Wissenschaft“ ve 3 svaz., 1765, 1768, 1776, jež napotom až do polovice našeho století byly předepsanou učebnicí, kdežto jeho žáci byli dosazeni do stolice věd policejních a komorních, jež Marie Terezie časem zřídila i při jiných universitách a lyceích. I potřebí tu krátce poukázati k naukám Sonnenfelsovým, aniž bychom jinak líčili jeho působení jakožto vládního a dvor. rady, a jako hlavy Vídeňských osvětářů vůbec.[45])

Dle Sonnenfelsa státní věda vůbec jest učením o státním blahobytu. Stát má působiti k největšímu rozmnožení obyvatelstva, a zároveň pečovati o to, aby všichni lidé byli užitečně zaměstknáni, — tak nejspíše dosáhne se všeobecného blahobytu. Toť jsou hlavní zásady, jež stejně pronikají všecky čtyři větve státní vědy:

1. politiku čili nauku o bezpečnosti zevnější, 2. vědu policejní, totiž nauku o bezpečnosti vnitřní, 3. vědu obchodní, nauku o rozmnožení prostředkův obživy, 4. vědu finanční, učení to o státních důchodech. Vědu obchodní liší v kupeckou (o prospěchu soukromém), a vyšší, politickou (o zaměstknání co možno největšího počtu lidí), tak že tato věda obsahovala v sobě nauku národohospodářskou vůbec.

Nemaje smyslu pro historické základy společenského a státního života, Sonnenfels představoval si stát a jeho právní důvod podlé theorií Rousseauových, jehož ve spisech svých rád se dovolával. Nicméně hleděl hověti také politickým zásadám domácí monarchie, jak to činil jeho učitel Martini; však při stoupencích osvíceného absolutismu vůbec vyskytuje se jistá směs náhledů liberálních a absolutistických zároveň. Naproti právům soukromým zůstával liberálním, stavě ku př. „starší, nepromlčitelná lidská práva“ selského lidu proti pozemkovým závadám, starobylé držbě; ale ne tak proti zeměpanské vládě, jejíž autority neohrožoval revolučním jádrem nauky o nezcizitelnosti svobod občanských, a naprosté svrchovanosti tak zvané volonté générale. Tu naopak přál celkem absolutismu, třeba že v jednotlivých náhledech s panovníky svými se rozcházel. „Ne-

[44]) O Justim srov. Roscherovu Gesch. der Nationaloekonomik in Deutschland, str. 444—465.

[45]) Absolutistický eklekticismus Sonnenfelsův podrobně vylíčil Roscher n. u. m., 533—552. Wurzbach, XXXV., 317—343; Arneth, IX., 200 sl.; Wolf-Zwiedineck, Öst. oc., 204—9 s podobiznou; Hock-Bidermann, 59 sl.; atd.

protektoru, Frant. hr. Věžníkovi.[50]) Za cís. Josefa při zrušení Pražské studijní komise přestal tento protektorát, a stolice věd policejních a komorních přidělena fakultě právnické dvor. dekretem z 1. ledna 1784. Od té doby „vědy politické“ tvořily závěrek studia právnického, zároveň předmět třetího rigorosa a veřejné disputace doktorské.[51])

[50]) Buček byl jmenován dv. dekretem ze 17. květ. 1766 (kop. 159) a sice zatím bez platu, potom od 1. list. 1766 dostal služné 800 zl.; mimo to vykázán mu roční příspěvek 100 zl. na opatření nově vycházejících knih (9. července t. r. bylo jako základ poukázáno 600 zl.), r. 1769 pak prohlášeny knihy ty za majetek universitní; r. 1770 Buček dostal roční přídavek ad personam 400 zl. ex camerali. K přednáškám jeho v listop. 1767 vykázána příhodná místnost v Karolinu. Když při jedné veřejné disputaci Bučkem držané mezi these dostalo se leccos velice nesrovnalého, obrana sama se nezdařila, a vůbec vzbuzena byla všeobecná nelibost, nařídil dv. dekr. z 9. července 1768 (kop. 59), aby učitel věd policejních a komorních (podobně jako učitelé krásných věd a metallurgie) ihned přidělen byl fakultě filosofické, a ve svém akademickém jednání podřízen direktoru této fakulty. Potom sice dle dvor. dekretu z 26. břez. 1769 (kop. 134) měla prof. Bučkovi vyslovena býti nejvyšší spokojenost, že se staral o zvelebení městského hospodářství, a že píše pojednání, kterak by se dali vzdělati lepší hospodářští úředníci (mělo se to pak zaslati do Vídně), jelikož prý panovnice má zalíbení ve všem, co v dědičných zemích, zejména v Čechách, může známosti o policii a státním hospodářství více rozšířiti. Zároveň však předseda appell. komory, hr. Věžník, byl jmenován protektorem studia věd policejních a komorních, jenž měl přihlížeti, aby také veřejné akty při tomto studiu konaly se v pořádku a slušnosti, a spisy veřejně vydávané nebyly sepsány v pohoršlivých výrazech. R. 1772 také v Praze u censurní komise a prof. Bučka provésti se měla nejv. zápověď, aby v politických vědách napříště neprobírala se otázka o zrušení útrpného mučení a trestu smrti, i vůbec všecky these čelící proti vyhlášeným zákonům a již o sobě velice pohoršlivé; při výkladu Sonnenfelsovy učebnice náleželo tyto otázky i jiné předměty pouze juridické buď docela pominouti, anebo vyložiti dle stávajících zemských zákonů (dvor. dekr. z 22. srp. 1772, kop. 148, a z 14. list. 1772, kop. 96). Mimo to, když Buček předstávkou domáhal se některých kroků k utvrzení politického studia, jež dosud velmi málo prý prospívalo, dvor. dekretem z 5. pros. 1772 (kop. 39—42) nařízeno bylo protektoru, aby Bučka za příčinou některých neslušných výrazů o zemském a dvorském úřadu k větší mírnosti poukázal, a bedlivě přihlížel, by Buček do svých přednášek nepletl věci, jež u posluchačů budí protivné dojmy, a místo užitku mohly by obecenstvu býti na škodu. Protektor hr. Věžník byl od r. 1762 předsedou komory appellační, a zároveň předsedou komise universitní a studijní při repraesentaci, od r. 1763 při guberniu; mimo to byl na čas také předsedou politické kompilační komise.

[51]) Dvor. dekret z 1. led. 1784 (kop. 2). Učitelé politických věd v tichosti a bezplatně povýšeni za doktory práv, a přiřaděni ostatním profesorům fakulty, tak že mohli po řadě zastávati také děkanství a spojené direktorství; příště ku konkursu o stolici polit. věd nutno bylo vykázati se hodností doktorskou; od násl. školního roku učitelé polit. věd zkoušeli ze svých předmětů při třetím rigorosu. Vzhledem k tomu, že Buček obával se klesnutí počtu posluchačů, když politické studium bude podrobeno školnímu platu, přikázáno nařízení o něm znova vyhlásiti a přísně hleděti

Prof. Buček ostatně v Praze v l. 1776—18 zastával zároveň stolici polního hospodářství, kteráž byla důležita zvláště pro úřednictvo vrchnostenské.[52]) Potom za císaře Josefa dvor. dekretem z 10. list. 1784 bylo uloženo všem učitelům politických věd na universitách a lyceích, aby zároveň vykládali Sonnenfelsův spis o úředním slohu (Geschäftsstyl) jakožto všeobecnou učebnici, kterážto obsahuje prvé základy „pro nastávající rakouské kancelářské úředníky.“ I náleželo také ve vysvědčeních zvláště poznamenávati prospěch posluchačů v úředním slohu.[53]) Vůbec za příkladem samého Sonnenfelsa, jenž povolán byl opravovati při dvoře sloh a jazyk zákonů josefinských, r. 1784 bylo dopuštěno, aby profesorům politických věd mohla při guberniích svěřena býti slohová úprava veřejných zemských vyhlášek (nařízení a návěští). Také prof. Buček převzal tento úkol v Praze r. 1786.[54])

Konečně císař Josef uvažuje, že politická a juridická čtení stanou se užitečnějšími, když posluchači zároveň seznají zemské zákony, kdekoli tyto odchylují se od práv obecných, dvor. dekretem z 10. břez. 1785 uložil všem učitelům věd právních a státních, aby při svých přednáškách poučovali posluchače též o platných zákonech. A začátkem r. 1787 bylo to obnoveno zvláště pro učitele věd policejních a komorních, tak že ku theorii pojiti se měly počátky pozdější nauky o politickém zákonodárství.[55]) V podobném směru profesoři na lyceích nečtli celou vědu komerční a fi-

---

ku předepsaným vysvědčením (dv. dekr. z 11. listopadu 1784, kop. 552). Dv. dekret z 30. list. 1786 dodal, že jako ve Vídni, tak i jinde při každém veřejném hájení thesí náleží uváděti také články z polit. věd (kop. 1786—7 č. 88). Srov. dv. dekr. z 6. července 1784, kop. 297, a z 14. září a 10. list. 1787, kop. 868, 693 o tom, že polit. studium tvořilo závěrek studia právnického.

[52]) O tom níže v § 17.

[53]) Dvor. dekret. z 10. list. 1784, kop. 547. Již začátkem r. 1781 Sonnenfels byl poukázán sepsati podobnou pomůcku o úředním slohu, a na podzim t. r. jednalo se o to, aby o tom konal veřejné přednášky; Hock-Bidermann, str. 128, 126.

[54]) Dle dvor. dekr. z 11. břez. 1784 (kop. 106) měl veřejné vyhlášky upravovati buďto člen gubernia, anebo, kde byly university a lycea, tedy třebas také profesor politických věd. Dle dvor. dekr. z 2. břez. 1786 (kop. 74) na radu gubernia byla Bučkovi uložena revise veškerých patentův a čtvrtletních výtahů ve příčině jazykové správnosti a slohu. Ostatně srov. níže § 19. — O působení Sonnenfelsa jakožto státního stylisty Hock-Bidermann, 126-7; Meynert, Joseph II, 8 sl. 198 sl. Ostatně v tom je jedna z analogií mezi Sonnenfelsem a Bučkem, že oba účastnili se prací při kompilaci politických zákonů; o Sonnenfelsovi Hock-Bidermann n. u. m., 124 sl.

[55]) Dvor. dekret z 10. břez. 1785, kop. 115. Krop. VIII, 533 (535); proto bibliotheky byly zavázány chovati sbírky zákonův a nařízení. K r. 1787 srov. výše str. 70.

nanční, za to však byli zavázáni vykládati ve svých čteních také statistiku té země, v níž lyceum se nacházelo.[56])

Zvláště zbývá nám dodati, že císař Josef, přibližeje k theoretickým a praktickým vědomostem učitelů věd politických, pokládal je — za výborně způsobilé k úřadům krajským, a když tito učitelé žádali za upravení svého postupu, rozhodl dvor. dekretem z 29. srp. 1787, že mohou požadovati, aby dle svého služebního stáří byli ustanoveni při krajských úřadech. Tím nejlépe označil poloúřední postavení těchto učitelů v době josefinského státu, jehož intencím v několika směrech sloužili.[57])

[56]) Dvor. dekret z 10. list. 1784, kop. 547. Z vědy „obchodní" četli jen oddíly o rolnictví a manufakturách, z vědy finanční oddíl o daních; pouze úvod učebnice Sonnenfelsovy a věda policejní probírány na lyceích celé. — Na lyceu Olomúckém přednášel vědy policejní a komorní prof. Leopold Schulz, jenž tam r. 1772 přesazen byl z Celovce; také v Opavě byla podobná stolice, ale císař Josef zase ji zrušil (d'Elvert, oest. Verwaltgsgesch. 356.) Dle zprávy král. úřadu Slezského z 18. říj. 1771 byla tehda táž osoba Opavským městským administrátorem a zároveň profesorem policejních věd, se 600 zl. platu; akta státní rady r. 1772 I ll ad 76.

[57]) Dvor. dekret. z 29. srp. 1787 (kop. 1786—7, 532). Olomúcký prof. Schulz byl prý za císaře Josefa prvým krajským hejtmanem občanského stavu na Moravě (d'Elvert n. u m. 357). Prof. Buček nedosáhl místa krajského hejtmana v Budějovicích, když za ně žádal zač. r. 1787 (nebyl ani v ternu); akt státní rady 1787 n. 185.

§ 5. Konduita.

I. Náboženské vyznání; zednářství. Úřední přísaha. 1. Služební horlivost. T. zv. pastýřský list cís. Josefa r. 1783 žádá úplné věnování se státní službě. 2. Dovolená za Marie Terezie; absenční taxa r. 1774. Za Josefa: licenční taxa r. 1781, zadržení platu po 6 nedělích r. 1786. Úřední hodiny. 3. Obmezení vedlejších zaměstknání. 4. Zištnost a strannictví. Zápověď darů a deputátů 1748, 1769, srozumění s vrchnostenskými úředníky 1771 a j. 5. Zadlužení; obstávka platu.

II. Konduitní zprávy za Marie Terezie, zvláště o podřízeném krajském personálu. Konduitní listy cís. Josefa r. 1781 a jich účinek. R. 1785: moc chefů při nich, význam pro postup úředníků. Zostření r. 1787: propouštění nepilných a p. Přísnost, ano bezohlednost cís. Josefa k úřednictvu.

Za Marie Terezie krajské úřednictvo musilo býti vyznání katolického, neboť na základě Obn. Zř. Z. nekatolíci v Čechách neměli práv občanských a nepřipouštěli se. [1]) Avšak císař Josef tolerančním patentem z 13. října 1781 dopustil, aby akatolíci tolerovaných vyznání na základě zvláštních dispensí mohli dosahovati také civilních (ne jen vojenských) služeb a úřadů. Dispensace ta dotýkala se ponejvíce úřadů vrchnostenských a obecních, ale konečně také zeměpanských, a zůstalo při ní i za Leopolda II.[2]) Ostatně v konduitních listách josefinských mimo jiné také se uvádělo, zdali který úředník vede život zbožný a křesťanský.

[1]) Obn. Zř. Z. A 23; srov. Kraj. Zříz. I., 302—306. Také vrchnostenští úředníci, rychtáři a konšelé poddaných měst a vesnic měli býti zavázáni zvláštní náboženskou přísahou. Že krajští hejtmané musili býti katolíky, plynulo nejen z toho, že bývali zemskými stavy, ale i z jich přísahy a instrukce; instrukce z roku 1731 předpisovala výslovně, že také krajští sekretáři musí býti katolíky. Předpisy ty zachovávala též osnova krajské instrukce z r. 1780.

[2]) Toleranční patent z 13. říj. 1781 ad 7, a patent v Čechách z 13. ún. 1782 (Krop. II., 422 sl., 433; Roth I. č. 232, 335). Šlo-li o místo, při němž vrchnosti příslušelo samo obsazení anebo potvrzení vykonané volby, udílela dispensi sama vrchnost po předchozím oznámení krajskému úřadu. Úředníci, kteří přestoupili k vyznání akatolickému, měli na základě dispense zůstati ve svých službách, dokud nestanou se jich nehodnými špatným chováním nebo svým jednáním proti katolickým spoluobčanům. Naproti desideriím českých stavů v záležitostech tolerance Leopold II. dvor. dekretem z 21. říj. 1791 zachoval celkem status quo, také dispensace ke přístupu do „veřejných“ úřadů a služeb, k inkolátu a j. (kop. 417). — Nenahodily se nám doklady dispensací pro místa úředníků krajských. Meynert (Jos. II., 16) uvádí, že císař Josef rozhodnutím z 8. pros. 1780 kázal propustiti akatolického krajského kancelistu „cum causali ne proto, že je jiného náboženství, ale že se vydával za katolíka a není jím, tedy jednal falešně“.

Rovněž za Marie Terezie bylo opětně zapovídáno svobodné zednářství, a dvor. dekret z 8. list. 1766 každého úředníka, jenž by se dal do zednářského bratrstva, prohlásil napříště ipso facto za zbavena svého místa, a sice tak, že i nadále měl již zůstati neschopným ku každé jakékoli zeměpanské službě; jakož také každý zednář vůbec prohlášen za neschopna, aby dosáhl podobné služby. Přes to zednářství vzmáhalo se potají, a tato zápověď nebyla, jak se zdá, hrubě prováděna. Tak na př. když r. 1776 ukázalo se, že Klatovský krajský hejtman Šebastián hrabě Künigl — otec předního šiřitele zednářství v Čechách, appellačního rady Kašpara Heřmana hr. z Küniglu — byl zednářem, ne-li hlavou lože, dostalo se mu pouze přísné výtky a úřadu svého neztratil.[3]) Naopak za poslední doby terezínské vlády a napotom ještě více vidíme zednáře v důležitých státních úřadech v Čechách.[4]) Za císaře Josefa svobodné zednářství koncem r. 1785 bylo vůbec státem veřejně uznáno pod některým obmezením, ježto panovník byl si vědom, že vzájemná podpora zednářských bratří nesrovnávala se vždy se zájmy spořádané státní služby.[5])

---

[3]) Dvor. dekret z 8. listopadu 1766 (v kop. 38) mluví o bratrstvu svobodných zednářů a růžového kříže. V červnu 1776 kníže Fürstenberg podal ke dvoru oznámení, že na kraj. hejtmana hr. Künigla v Klatovech došla z Drážďan zásilka knih zednářských, a radili on i dvorská kancelář, zapověditi zednářské schůze, jež podlé zásilky v Čechách se konaly. Marii Terezii nepříjemně dojal tento „nešťastný“ zjev v Čechách, a přikázala pilný pozor, aby podobným schůzkám ihned bylo zabráněno, a jí samé zpráva podána (při tom vůbec nemělo se mluviti o zednářství, jako by šlo jen o zapovězená conventicula). Císař Josef vyslovil se tehda proti vládnímu zakročování, že stačí, aby se netrpěly veřejné schůzky zednářské; Arneth, IX., 398—9. Srov. vůbec Kalousek, Gesch. der kön. böhm. Gesell. der Wiss., str. 11 sl.; A. Wolf, Gesch. Bilder aus Oest. II., 348—9.

[4]) R. 1779 uvádí se co mistr lože skotské Jan Markvart Kotz svob. p. z Dobrže, gubernialní rada, býv. kraj. hejtman Berounský; r. 1783 co mistr jiné lože gub. rada hrabě Filip Clary; zednářem byl také gub. rada Riegger. Velmistrem české province byl 1783 Frant. V. hrabě Stampach, vicepraesident appell. soudu; po veřejném uznání zednářstva r. 1785 byl zaň volen Prokop hrabě Lažanský, vicepraesident gubernia, (kdysi hejtman Rakovnický), ale pro spory s bratřími hodnosti velmistrovské zase se vzdal. Také nejvyšší purkrabí hrabě Nostitz byl prý zednářem, ač o tom není bezpečné zprávy.

[5]) Známý dvor. dekret z 14. pros. 1785 na zákl. cís. listu z 11. t. m.; arch. dv. kanc. IV. M 3, Krop. VIII., 249 sl., Roth II. č. 801, Meynert n. u. m. 112. Císař nepřál zednářskému „kejklířství (Gaukeleien)“, avšak pokud prý zednáři budou pěstovati také humanní snahy, chtěl je vzíti pod ochranu a dohled státu, „jelikož v dobře spořádaném státu nic nemůže trvati bez jistého pořádku a vedení“. Ve krajských městech a na venkově nepřipouštěly se lože a schůze zednářské, a na přestupky stanovena pokuta 300 dukátů, jako na hry hazardní; jména všech sbratřených zednářů náleželo oznamovati zemskému chefovi, a dále dvoru. Císař pravil ve svém

Ostatně krajští hejtmané svou přísahou a úřední instrukcí byli zavázáni ku věrnosti a stálosti vládnoucímu dědičnému králi českému, i dědicům podlé pragmatické sankce; jakož i vůbec slibovali povinnosti úřadu svého konati pilně a poslušně, nestranně a nezištně, i zachovávati úřední tajemství. Také podřízené krajské úřednictvo mělo býti pod přísahou.[6])

Tyto předpisy úřední přísahy a instrukce patrně ukazují, že stát nežádal od svých úředníků pouze jistou intellektuální a technickou schopnost, které lze nabyti studiem a praxí, nýbrž také jistou povahu a mravní zachování. Váha, jakou kladl na tuto stránku, nejlépe nám vysvitne, když nejprve blíže přihlédneme, kteraké asi byly tyto mravní požadavky, a potom vypíšeme zvláště spůsob, kterým opatřován byl vůbec státní přehled a dohled ve příčině úřednické konduity. Ponejvíce tyto úřednické řády nedotýkaly se pouze krajského úřednictva — měly všeobecnou platnost; ale přece bude možno, přihlížeti zvláště k němu.

1. Podstatným požadavkem bývala vůbec pilnost či horlivost ve službě, a to již za Marie Terezie. K jejímu povzbuzení bylo přikázáno r. 1748, aby zemépanské služby zadávaly se ne dle senia, ale dle píle; a předsedům úřadů byla dána moc, nepilné úředníky suspendovati, ano i propouštěti, resp. k panovníkovi o propuštění se obraceti. R. 1774 dokonce bylo nařízeno, aby nepilní služebníci a úředníci, kdyžby předchozí napomenutí nespomohla, napříště byli hned propouštěni — bez pense.[7]) Císař Josef pak od r. 1781 požadoval, aby v konduitních listách o každém úředníku se udávalo, zdali ve své povinnosti jevil horlivost obzvláštní, prostřední nebo špatnou. I prostřední horlivost, jak uvidíme níže při výkladu konduitních list, měla v zápětí napomínání, po případě pak prosté propuštění ze služby (bez nároků na pensi). A tytéž následky míval za Josefa II. i zvláštní hřích proti služební píli, nedostatek poslušnosti, jejž

---

listu, že zednářské spolky fanatickým užším spojením mohly snadně zvrhnouti se při vyšších v nezcela dokonalou slušnost proti podřízeným, kteří nejsou s nimi v témže svazku. Pelcl, jenž zednářům nebyl přízniv, psal o nich ve své rukopisné kronice doby Josefa II. k r. 1785: že tolik se rozmohli, až při všech úřadech měli převahu; žádal-li který zednář něčeho u úřadu, mohl prý skoro zpředu býti jist, že dosáhne svého cíle, mohl spoléhati na hlasy svých spolubratří, a zhusta prý muž jinak zasloužilý byl odstrčen jediné proto, že nebyl zednářem. Tento zlořád ve státě chtěl prý císař Josef odstraniti svým nařízením z r. 1785.

[6]) O přísaze hejtmanské dle Obn. Zř. Z. A 48, i dle reskriptů z 11. črna. 1731 a z 31. července. 1748 pojednáno již blíže v Kraj. Zř. I., 229—231; pozdější formulář přísahy té neznáme. O přísežnosti adjunktů a komisařů srov. níže § 9, sekretářů i ostatních osob kancelářských § 12.

[7]) Reskript z 5. srp. 1748 a dvor. rozhodnutí z 11. čec. 1774; Krop. I, 67, VII, 71.

za zostřené byrokratické soustavy ještě méně bylo lze trpěti, než za Marie Terezie.

Jakou horlivost ve službě a jako lásku ke všeobecnému dobru císař Josef vůbec žádal, vyložil nejlépe sám v t. zv. pastýřském listu neboli připomenutí ke všem státním úředníkům ze dne 4. prosince 1783.[8]) Za příkladem svého panovníka každý úředník měl věnovati se „službě státu“ všemi silami, celou oddaností, a nemíti na mysli nežli všeobecno, prospěch „většího počtu“. „Kdo nemá lásky ke službě vlasti a svých spoluobčanů, kdo se neshledává roznícen zvláštní horlivostí pro dosažení dobra, ten není pro úřad udělán, a není hoden, aby měl čestné tituly a bral platy“. „Kdo má na zřeteli pouze utile nebo honorificum své služby, a obsluhu státu považuje za vedlejší věc, ten to má raději napřed říci a opustiti úřad, jehož není hoden a k němuž není, a jehož správa vyžaduje vroucí duši pro dobro státu, a dokonalé odříkání seba sama a všech pohodlí“.

Císař Josef spolu dával úřednictvu znáti, že je ve státě monarchickém, a že musí s úmysly svého panovníka býti úplně za jedno. Pokládal to za svou povinnost ke státu, aby přísně trval na plnění všech svých rozkazů bez výminky. Dvorské a zemské úřady byly prý jen k tomu, aby vůli a smýšlení, jež panovník projeví, určitěji vykládaly, a pilně a bez výminky plnily. Ovšem neopomíjel svá nařízení vysvětlovati, úředníky „osvěcovati“, tak aby sami s jistou mravní volností a z přesvědčení shodli se s jeho úmysly, a chutě s celou oddaností je plnili za účelem „státního“ blaha. Úřednictvo prý nesmí, jak se namnoze ještě děje, jednati pouze řemeslně, mechanicky, rabsky, — sice že by bylo lépe odstraniti tak veliký počet úřadů, jenž stojí milliony zl., a vláda by mohla obcovati také přímo s vrchnostmi nebo s krajskými hejtmany. Protož každý přednosta úřadu, také krajský hejtman, musí osvojiti si hlavní normální nařízení a pravého jich ducha, hledati dobrou jejich stránku a ne pouze rub, určitěji vysvětlovati smýšlení a záměry panovníkovy, vyhledávati cesty k jich splnění a všemožně o ně pečovati, přemýšleti o opravách a stále hleděti na dobro ve všech částech. Ostatně hierarchický poměr nikdy nesmí vaditi, aby všichni státní úředníci vůbec jako přátelé a bratři

[8]) Sděleno státní radě 13. pros. 1783 (akt n. 4309); dvor. dekretem z 9. pros. t. r. bylo gubernium poukázáno, aby cís. poučení sdělilo mimo jiné také krajským hejtmanům, pokud se jich obsah dotýkal (kop. 83). Celý cís. list o 14 čl. otištěn u Krop. V, 181—201 (251 sl.); výtah podal Meynert, Jos. II, 10—12. Roth I, č. 995 pouze cituje „nejv. připomenutí a instrukci“ veškerým c. k. státním úředníkům z 1. pros. t. r. — Také cís. billetem z 10. července 1785 byla státním úředníkům zvláště pod tresty přikázána přičinlivost v plnění nejvyšších rozkazů; Krop. IX, 882, Roth II č. 630. Byl to patrně následek rozhorlení císařova, o němž mluví Meynert n. n. m. 202—3.

jednali společně k jednomu obecnému cíli, ku prospěchu státní služby.[9]) Jestliže takto úřednictvo bude jednati, pak teprve péče o ně bude „opatřením otcovským, z něhož každý jednotlivec v monarchii má míti svůj užitek a dobro“.

Kterými směry tato byrokratická horlivost se měla bráti, tím císař Josef ve svém t. zv. pastýřském listě z r. 1783 také se netajil. Pravilť: „Jelikož dobro může býti jenom jedno, totiž to, jež dotýká se všeobecna a největšího počtu, a rovněž tak všecky province mocnářství tvoří jen jeden celek, a tedy mohou míti pouze jediný cíl, protož nutně přestati musí každá žárlivost, každý předsudek, který dosud mezi provinciemi a národy, pak mezi správními odvětvími tolik zbytečných psanic působil . . .; národnost, náboženství nesmí v tom všem činiti žádného rozdílu, a všichni musí jako bratři v jediné monarchii stejně působiti, aby navzájem sobě prospěli“.[10]) A tak státní byrokracie za Josefa II. měla býti ještě ochotnějším a platnějším nástrojem a služebníkem všelikého centralismu a uniformity, absolutismu a státní omnipotence, než tomu již bylo za Marie Terezie.

2. Jednou ze známek pilnosti bylo, že krajští úředníci neměli se vzdalovati svého úřadu a sídla. Instrukce hejtmanská z r. 1731 žádala, aby hejtmané neodcházeli do svého kraje bez příčiny a bez jisté zprávy, kde jich lze najíti. K odjezdu ze svěřeného kraje uvnitř země, zvláště do Prahy, potřebovali zvláštní dovolené či licence od zemského úřadu, a tento neměl ji udíleti často v témže roce a bez důležité příčiny ne přes 8 dní. Konečně k odjezdu ze země a jmenovitě do Vídně krajští hejtmané měli prostředkem zemského úřadu vyžádati si licenci od samého panovníka.[11])

---

[9]) Úředníci nemají svou práci počítati podlé hodin a stránek, aniž odkládati důležité expedice na poradní neb obvyklé expediční dny. Vše zbytečné budiž odstraněno; žádné formality (spory o pořadí, ceremonie a p.) nebuďte službě na překážku, nerozhoduj v ní žádná přízeň nebo nepřízeň, žádné osobní zájmy a příjemnost, každý bez samolibosti uč se ode druhého atd.

[10]) Pastýř. list ve čl. 8; také ve čl. 9. vytýká se, že rozličné části a jmenovitě „branche“ jedné monarchie dostatečně neuznávají své vzájemné souvislosti. — Jindy psal císař Josef svému bratru Leopoldovi: „monarchie musí tvořiti jednu jedinou, ve všech zařízeních a břemenech stejnou provincii“, „jednu jedinou massu, jež týmže spůsobem se spravuje“. Srov. Huber, Politik K. Josephs II, beurtheilt von seinem Bruder Leopold von Toscana, str. 5.

[11]) Instrukce hejtmanů z r. 1731 čl. 13.; Kraj. zříz. I, 263. K renovaci náleželo podávati zprávu, zdali hejtmané často se nevzdalovali.

Tyto předpisy zůstávaly v platnosti i za Marie Terezie.[12]) Reformou r. 1751 arci nastala krajským hejtmanům povinnost bydliti ve stálém sídle úřadu, tedy celkem ve krajském městě, a neměli ani na své statky v kraji často odcházeti. Také stálí průvodčí komisaři a krajští adjunkti nesměli se libovolně vzdalovati ze svého obydlí; ti však zhusta nebydlívali při krajském úřadě, a teprve r. 1776 byli k tomu zavázáni, tak aby zároveň pilně navštěvovali krajskou kancelář.[13]) V posledním desítiletí terezínské vlády plenum gubernia mohlo udíleti licenci také k odjezdu ze země, kdežto povolení k odjezdu z kraje dával sám nejvyšší purkrabí; ano od r. 1778 také k cestě do Vídně vyžadovalo se buďto nejvyšší licence anebo licence od zemského chefa, kterýž o ní podával oznámení ke dvoru. Naproti tomu však bylo zavedeno důležité obmezení všech absencí ab officio v tom, že dvor. dekret z 3. června 1774 stanovil jistou absenční taxu (jako při vojsku); krajský hejtman platiti měl za každý týden dovolené vzdálenosti od úřadu dukát, druzí krajští úředníci ex camerali placení, t. adjunkt, komisař a sekretář, 1 zl. 30 kr.[14])

Za císaře Josefa předpisy licenční nejednou se změnily. Jakkoli moc chefů zemských byla rozšiřována, přece zůstalo dvorskému úřadu

[12]) Ještě osnova instrukce z r. 1780 opakuje předpis z r. 1731 jediné s tou změnou, že při licenci uvnitř země mluví se o nejvyšším purkrabí, nikoli místodržících. — Dle reskriptu z 24. břez. 1749 místodržící měli sice hejtmany poukázati k žádání dovolené dle předešlých předpisů u místodržících, ale tito měli pokaždé vyslechnouti král. deputaci, zdali ničeho nenamítala, a pak teprve doprovoditi žádost licenční svým zdáním k české dvor. kanceláři (contrib. H. 1 : 13). Reskript z 21. břez. 1750 nařídil, aby krajští hejtmané i průvodčí komisaři žádosti za absenční licenci od panovníka podávali u král. repraesentace, aby tato svým zdáním je doprovodila; a sice, jak dodal reskript z 4. května 1750, měla vždy positivně raditi k povolení neb odmítnutí (contrib., H 2 : 6, resp. H. 1 : 4, kop. 75). — Stůj tu jednotlivý příklad. Otokar hrabě Sternberg dostal za rok třikráte dispensi či licenci na 14 dní, 8 dní, do 3 neděl na Moravu za příč. jisté dědičné záležitosti reskripty z 3. led., 19. července. a 4. říj. 1749 (kop. dodat., 1, 32, 17). Žateckého kraj. hejtmana Frant. Hochberga z Hennersdorfu dovolil reskript z 13. břez. 1751 (kop. 24) na 2 měsíce do Moravy. Pohnutky bývaly rozličné; tak dvor. dekret z 22. června 1770 (kop. 106) dovolil Budějovickému hejtmanu Štěpánu baronu Des Feigny la Tournelle absenci 8 dní k vykonání pouti do Mariazellu, kdežto mu zároveň bylo vytknuto, že žádal přímo na nejv. místě, a nikoli předepsanou cestou.

[13]) O sídlu kraj. úřednictva srov. § 6 a 9.

[14]) Mayern, Kreis. Wiss., č. 482. Reskript z 14. říj. 1774 o aktivitě gubernia (kop. 82 sl.) dovoluje tomuto udíleti absenční licence ze země, ale jen uvnitř dědičných zemí, podlé nového regulativu taxovního a ne na dobu příliš dlouhou; úředníci, kteří šli do Vídně, neměli panovníka obtěžovati. O dovolené do Vídně viz dále nařízení v Čechách z 17. květ. 1778, dvor. dekret ve Hradci z 1. pros. 1778 a dvor. dekret z 27. květ. 1780 u Krop., VIII, 195, 216, 476.

vyhraženo udíleti dovolenou ze všech „c. k. států“, do hlavního sídelního města, jakož i vůbec dovolenou přes jistou dobu, — neboť jednak panovník nechtěl býti přímo obtěžován prosbami nebo stížnostmi úřednictva ze zemí, jednak dbalo se toho, aby služného nebylo požíváno v cizině, nýbrž zůstávalo v dědičných zemích.[15]) Z druhé strany císař Josef nově upravoval finanční obmezení absencí od úřadu. Tak již dvor. rozhodnutím z 5. ledna 1781 předepsal, aby všem c. k. úředníkům za dobu dovolené nepřítomnosti srážělo se 10% služného, a kdyby který byl nepřítomen přes dovolený čas, měl ztratiti celé čtvrtletní služné. Avšak již dvor. dekretem z 28. února t. r. uznáno za dobré prohlásiti, že ona taxa či karence má místo jediné při odchodu z c. k. států nebo ke dvoru, pak také vůbec při licenci přes 6 neděl (tu však jen za čas přebývající). Dále r. 1782 stížena dovolená „kromě země“ (ausser Landes), kteroužto josefinský stát rozuměl dovolenou do zemí cizích, nikoli do jiné dědičné země, a sice tím, že služné úředníka za celou dobu jeho nepřítomnosti snižovalo se na míru pense, tak jako by již byl jubilován.[16]) R. 1786

[15]) Zprávy naše nedostačují k bližšímu vypsání všech licenčních poměrů. Ve dvor. dekretu z 18. květ. 1781 (Roth I. č. 118) uvádí se pouze, že zemský chef nesmí uděliti licenci v zemi nebo ji prodloužiti přes 6 neděl bez karence 10% z platu; tedy s karencí mohl uděliti také delší licenci. Dle dvor. dekretu z 10. květ. 1782 (Roth I č. 437) „každý chef“ směl bez taxy uděliti licenci v zemi na 4 neděle a ještě ji prodloužiti na 14 dní nebo z důležitých příčin na 3 neděle (šest neděl vůbec počítalo se úředníkovi k dobru); dovolená delší mohla se uděliti jen se schválením dvor. úřadu, podobně jako dovolená ke dvoru nebo do cizích zemí. Podlé toho také krajští hejtmané udíleli šestinedělní dovolenou podřízenému úřednictvu; dle gub. nař. z 3. čce. 1782 (Roth I č. 487) náleželo guberniu oznámiti, když někdo z kraj. úřednictva od úřadu se vzdálil bez dovolení hejtmanova. Avšak dvor. dekrety z 6. a 13. srp. 1784 po zvýšení platů úřadů soudních odstranily normální 6nedělní absenci kapů a radů; a chef pouze dle případné potřeby směl jednotlivcům dovoliti, aby po nějaký čas soudních prací se zdržovali (o čemž náleželo císaři podávati roční výkaz), Krop. VII, 921, Roth II. č. 224. Nepraví se, že tento předpis platí i pro úřady politické; nicméně také tuto asi odstraněn byl „obyčej šestinedělní absence“, neboť praví tak dvor. dekret z 19. ún. 1789 (kop. 109), jenž znova přikazuje, že žádnému úředníku místa dvorského nebo zemského nesluší dáti dovolenou beze zvláště naléhavých příčin, a i pak jen na obmezený čas (podobně dvor. dekr. z 30. led. 1789, kop. 73, o úřednictvu montanistickém). — Dle t. zv. politického zřízení z 26. květ. 1786, čl. 42 zemským chefům byla dána moc udíleti radům a úředníkům (také krajským?) dovolenou v zemi i do jiných děd. zemí s výjimkou sídelního města až do 3 měsíců, arci tak aby to nebylo na škodu služby, a aby se vyhovělo předepsaným taxám (Krop. XIV, 958). K tomu o gubernia k r. 1764 a 1771 srov. d'Elvert, Verwaltgsg., 408, 411.

[16]) Dvor. rozhodnutí z 5. led. a dv. dekret z 28. ún. 1781, Krop. IV, 92; od taxy byli osvobozeni ti, kdož nebrali služného nebo jiného důchodu od eráru. Dále dvor. dekret z 10. květ. 1782, Roth I č. 437; zároveň byly v platnosti ponechány taxy a pokuty stanovené na nedovolenou nepřítomnost in loco officii. Ad 4. mluví se

obmezeny vůbec delší dovolené předpisem, že služné úředníků nepřítomných po 6 nedělích se zastavuje; zadržaný plat náleželo po srážce licenční taxy děliti mezi ty, kdo zatím zastávali práci nepřítomného. Jediné nemoc sprošťovala úředníka licenční taxy i rozdělení služného.[17]) Naproti tomu za Leopolda II. od zač. r. 1792 zabrání platu nastupovalo tenkráte, když úředník překročil absenční lhůtu jemu povolenou, a nemohl se vykázati její prodloužením.[18])

Josefinský stát přihlížel také k tomu, aby úředníci svůj úřad pilně navštěvovali. Známo je, že zejména pro úředníky kancelářské byly zavedeny frequentační denníky, v nichž se zaznamenával čas jejich přítomnosti v úřadě.[19]) Pokud se týče úřadů krajských instrukce z r. 1787 stanovila pro podřízené úředníky úřední čas na 8 hodin denně (o dvojí návštěvě), ale při záležitostech naléhavých neb obšírných náleželo pracovati přes čas. Proto také krajskému hejtmanovi byla dána moc, aby po některém marném napomenutí přiměřenou srážkou na služném trestal krajské úředníky, kteří ve pracích byli líní nebo nedbalí, nezachovávali úředních hodin nebo v naléhavých případech zpěčovali se pracovati přes čas.[20])

---

o licenci „ausser Landes", a patrně míní se „zemí" „něm. a uherské dědičné země", jako ad 2. Dle dvor. dekretu z 22. čce. 1782 úředníci cestující „ze země", jimž se srážela část služného, nemusili platiti ještě 10% taxu licenční (kop. 87, Roth I č. 514, Krop. IV, 93). Dvor. dekret z 5. pros. 1782 (kop. 6) výslovně vysvětlil, že dovolenou „kromě země" rozumí se dovolená do některé cizí země, nikoli do jiné země dědičné.

[17]) Dvor. dekret z 21. a 30. list. 1786, Krop. XI, 840, 663. O tom, že nemocný je prost taxy licenční, dvor. dekret z 27. list. 1783 (kop. 139), a že je prost rozdělení platu, dvor. dekr. z 20. ún. 1787, Krop. XIV, 635. Již dle dvor. dekretu z 18. květ. 1781 částku platu zadrženou úředníkovi, jenž zůstal nepřítomen přes dovolený čas, slušelo děliti mezi přítomné, Roth I, č. 118.

[18]) Dvor. nař. z 20. led. 1792, Krop. V, 114. Ostatně o absenční licenci za Leopolda II. srov. Krop. II, 45, 48, 54. Těmito předpisy nic se nezměnilo při licencích, jež chefové dosavad povolovali; kde licence závisela ode dvora, slušelo za ni žádati u chefa, aby žádost svým zdáním tam doprovodil, dle dekr. just. pro Č. z 19. říj. 1790, Krop. V, 12.

[19]) Frequentační denníky zavedl nejprve Karel hrabě Zinzendorf, předseda dvor. účetní komory, při podřízených účtárnách (Hock-Bidermann, 130). Dvor. dekret pro Čechy z 18. list. 1785 zavedl je pro úředníky exhibitní, expeditní a registraturní; nepraví se však, že tyto „Erscheinungstabellen" neboli „Tagbögen" také při kraj. úřadech měly se zavésti; Krop. IX, 863 sl. (859 sl.) Roth II č. 756, 769. K tomu dv. dekr. z 23. led. 1787, Krop. XIV, 997, Roth III, č. 38.

[20]) Instrukce z r. 1787, § 58, 59 a 9; Krop. XI, 907, 878. Přes čas náleželo pracovati, dokud obšírné záležitosti, po příp. zatím zanedbané méně důležité práce nebyly vypracovány. V neděli a ve svátek, nebylo-li naléhavých záležitostí, krajští úředníci mohli se dohodnouti o střídání ve službě. — Osnova instrukce z r. 1780 čl. 32 prostě připomínala kraj. hejtmanům, aby dbali o pilnou návštěvu úřadu.

3. V minulém století státní služba zřejmě stávala se výhradným povoláním úřednictva; zpravidla také každý úředník měl své síly soustřediti v určitém a zvláštním úřadě. Proto i kumulace úřadů byla obmezována; ano josefinský stát nepřál ani tomu, aby úředníci byli ustanovováni za poručníky sirotků.[21]) Dokonce již nesnášela se s úřadem rozličná zaměstknání vedlejší, která mohla příčiti se pravým zájmům státní služby, uváděti úředníka do cizí odvislosti nebo ve strannictví, neb aspoň zřetel jeho odvraceti od vlastního veřejného povolání a úkolu.

Tak za Marie Terezie (jako již za Leopolda I.) pod trestem sesazení zapovídalo se zeměpanským úředníkům, aby stranám v jejich záležitostech nesloužili za agenty, sollicitátory, konsulenty a korrespondenty, — kterýžto obyčej býval arci na ujmu úřední nestrannosti a povinnosti, a zvláště pomáhal rušiti úřední tajemství mezi úřady i naproti stranám. V tom ohledu císař Josef netoliko netrpěl podobné soukromé agencie a služby, ale ani dopisování, odporučování nebo poučování v úředních záležitostech mezi úředníky samými.[22])

Krajští hejtmané již svou úřední přísahou byli zavázáni, zvláště nepřijímati od vrchností vedení hospodářské správy nebo dohledu; a předpis ten byl znova dotvrzen za vyšetřování hraběte Larische r. 1751. R. 1765

---

[21]) Dle dvor. rozhodnutí z 19. května 1781 úředník neměl zastávati více než jednu službu, leč by druhá služba byla tak skrovnou, že by ji mohl zastati sám bez náměstka (Krop. V, 207 resp. 277). Dle dvor. dekretu z 25. října 1784 soudy neměly státního úředníka jmenovati poručníkem neb opatrovníkem, leč by za to žádal jure sanguinis; za důvod se uvádělo jednak, že služba úředníkovi nedopouští, aby podobnému úkolu náležitě se věnoval, jednak že soudy budou moci tím důkladněji dohlížeti k jednání poručníků (Krop. VII, 891, 952, Roth II, č. 297).

[22]) O Leopoldovi I. srov. d'Elvertovu Verwaltgsgesch. 433. Dle nařízení ve Vídni z 19. června 1756 důstojníci a služebníci v cís. službě a přísaze pod trestem sesazení neměli sloužiti stranám za agenty, a sollicitovati jejich záležitosti, tím méně vyzdvihovati za ně expedice a vybírati peníze; dvor. dekretem z 29. července 1772 pak všem zeměpanským úředníkům bylo znova pod kasací zakázáno agentování (Krop. III, 333, VII, 507). Rovněž tak za císaře Josefa dvor. rozhodnutím z 21. list. 1783 byly „napříště" pod kasací zapovězeny korrespondence úředníků Vídeňských s úředníky v zemích nebo se stranami o úředních záležitostech a propůjčení služeb, neméně dávání a přijímání rekommendací, aneb uvědomění zemských referentů, kterak by své zprávy měli zaříditi (Krop. V, 206 resp. 276; spolu dvor. dekr. z 27. list. t. r. u Rotha I, č. 992). Také dvor. dekret z 22. června 1787 pod ztrátou služby zapovídal c. k. úředníkům všecky soukromé agencie a korrespondence (Krop. XIV, 1030; srov. kop. n. 442, kop. gen. 1786—7 n. 377). — Dle gub. nař. ve St. Hradci z 11. ún. 1784 všecky c. k. úřady v žádném případě neměly se přímo obraceti ke dvorskému úřadu, nýbrž měly svá oznámení podávati vždy představeným úřadům zemským (Krop. VII, 931).

obmezeny vůbec delší dovolené předpisem, že služné úředníků nepřítomných po 6 nedělích se zastavuje; zadržaný plat náleželo po srážce licenční taxy děliti mezi ty, kdo zatím zastávali práci nepřítomného. Jediné nemoc sprošťovala úředníka licenční taxy i rozdělení služného.[17]) Naproti tomu za Leopolda II. od zač. r. 1792 zabrání platu nastupovalo tenkráte, když úředník překročil absenční lhůtu jemu povolenou, a nemohl se vykázati její prodloužením.[18])

Josefinský stát přihlížel také k tomu, aby úředníci svůj úřad pilně navštěvovali. Známo je, že zejména pro úředníky kancelářské byly zavedeny frequentační denníky, v nichž se zaznamenával čas jejich přítomnosti v úřadě.[19]) Pokud se týče úřadů krajských instrukce z r. 1787 stanovila pro podřízené úředníky úřední čas na 8 hodin denně (o dvojí návštěvě), ale při záležitostech naléhavých neb obšírných náleželo pracovati přes čas. Proto také krajskému hejtmanovi byla dána moc, aby po některém marném napomenutí přiměřenou srážkou na služném trestal krajské úředníky, kteří ve pracích byli líní nebo nedbalí, nezachovávali úředních hodin nebo v naléhavých případech zpěčovali se pracovati přes čas.[20])

---

o licenci „ausser Landes“, a patrně míní se „zemí“ „něm. a uherské dědičné země“, jako ad 2. Dle dvor. dekretu z 22. čce. 1782 úředníci cestující „ze země“, jimž se srážela část služného, nemusili platiti ještě 10% taxu licenční (kop. 87, Roth I č. 514. Krop. IV, 93). Dvor. dekret z 5. pros. 1782 (kop. 6) výslovně vysvětlil, že dovolenou „kromě země“ rozumí se dovolená do některé cizí země, nikoli do jiné země dědičné.

[17]) Dvor. dekret z 21. a 30. list. 1786, Krop. XI, 840, 663. O tom, že nemocný je prost taxy licenční, dvor. dekret z 27. list. 1783 (kop. 139), a že je prost rozdělení platu, dvor. dekr. z 20. ún. 1787, Krop. XIV, 635. Již dle dvor. dekretu z 18. květ. 1781 částku platu zadrženou úředníkovi, jenž zůstal nepřítomen přes dovolený čas, slušelo děliti mezi přítomné, Roth I, č. 118.

[18]) Dvor. nař. z 20. led. 1792, Krop. V, 114. Ostatně o absenční licenci za Leopolda II. srov. Krop. II, 45, 48, 54. Těmito předpisy nic se nezměnilo při licencích, jež chefové dosavad povolovali; kde licence závisela ode dvora, slušelo za ni žádati u chefa, aby žádost svým zdáním tam doprovodil, dle dekr. just. pro Č. z 19. říj. 1790, Krop. V, 12.

[19]) Frequentační denníky zavedl nejprve Karel hrabě Zinzendorf, předseda dvor. účetní komory, při podřízených účtárnách (Hock-Bidermann, 130). Dvor. dekret pro Čechy z 18. list. 1785 zavedl je pro úředníky exhibitní, expeditní a registraturní; nepraví se však, že tyto „Erscheinungstabellen“ neboli „Tagbögen“ také při kraj. úřadech měly se zavésti; Krop. IX, 863 sl. (859 sl.) Roth II č. 756, 769. K tomu dv. dekr. z 23. led. 1787, Krop. XIV, 997, Roth III, č. 38.

[20]) Instrukce z r. 1787, § 58, 59 a 9; Krop. XI, 907, 878. Přes čas náleželo pracovati, dokud obšírné záležitosti, po příp. zatím zanedbané méně důležité práce nebyly vypracovány. V neděli a ve svátek, nebylo-li naléhavých záležitostí, krajští úředníci mohli se dohodnouti o střídání ve službě. — Osnova instrukce z r. 1780 čl. 32 prostě připomínala kraj. hejtmanům, aby dbali o pilnou návštěvu úřadu.

3. V minulém století státní služba zřejmě stávala se výhradným povoláním úřednictva; zpravidla také každý úředník měl své síly soustřediti v určitém a zvláštním úřadě. Proto i kumulace úřadů byla obmezována; ano josefinský stát nepřál ani tomu, aby úředníci byli ustanovováni za poručníky sirotků.[21]) Dokonce již nesnášela se s úřadem rozličná zaměstknání vedlejší, která mohla příčiti se pravým zájmům státní služby, uváděti úředníka do cizí odvislosti nebo ve strannictví, neb aspoň zřetel jeho odvraceti od vlastního veřejného povolání a úkolu.

Tak za Marie Terezie (jako již za Leopolda I.) pod trestem sesazení zapovídalo se zeměpanským úředníkům, aby stranám v jejich záležitostech nesloužili za agenty, sollicitátory, konsulenty a korrespondenty, — kterýžto obyčej býval arci na ujmu úřední nestrannosti a povinnosti, a zvláště pomáhal rušiti úřední tajemství mezi úřady i naproti stranám. V tom ohledu císař Josef netoliko netrpěl podobné soukromé agencie a služby, ale ani dopisování, odporučování nebo poučování v úředních záležitostech mezi úředníky samými.[22])

Krajští hejtmané již svou úřední přísahou byli zavázáni, zvláště nepřijímati od vrchností vedení hospodářské správy nebo dohledu; a předpis ten byl znova dotvrzen za vyšetřování hraběte Larische r. 1751. R. 1765

---

[21]) Dle dvor. rozhodnutí z 19. května 1781 úředník neměl zastávati více než jednu službu, leč by druhá služba byla tak skrovnou, že by ji mohl zastati sám bez náměstka (Krop. V, 207 resp. 277). Dle dvor. dekretu z 25. října 1784 soudy neměly státního úředníka jmenovati poručníkem neb opatrovníkem, leč by za to žádal jure sanguinis; za důvod se uvádělo jednak, že služba úředníkovi nedopouští, aby podobnému úkolu náležitě se věnoval, jednak že soudy budou moci tím důkladněji dohlížeti k jednání poručníků (Krop. VII, 891, 952, Roth II, č. 297).

[22]) O Leopoldovi I. srov. d'Elvertovu Verwaltgsgesch. 433. Dle nařízení ve Vídni z 19. června 1756 důstojníci a služebníci v cís. službě a přísaze pod trestem sesazení neměli sloužiti stranám za agenty, a sollicitovati jejich záležitosti, tím méně vyzdvihovati za ně expedice a vybírati peníze; dvor. dekretem z 29. července 1772 pak všem zeměpanským úředníkům bylo znova pod kasací zakázáno agentování (Krop. III, 333, VII, 507). Rovněž tak za císaře Josefa dvor. rozhodnutím z 21. list. 1783 byly „napříště“ pod kasací zapovězeny korrespondence úředníků Vídeňských s úředníky v zemích nebo se stranami o úředních záležitostech a propůjčení služeb, neméně dávání a přijímání rekommendací, aneb uvědomění zemských referentů, kterak by své zprávy měli zaříditi (Krop. V, 206 resp. 276; spolu dvor. dekr. z 27. list. t. r. u Rotha I, č. 992). Také dvor. dekret z 22. června 1787 pod ztrátou služby zapovídal c. k. úředníkům všecky soukromé agencie a korrespondence (Krop. XIV, 1030; srov. kop. n. 442, kop. gen. 1786—7 n. 377). — Dle gub. nař. ve Št. Hradci z 11. ún. 1784 všecky c. k. úřady v žádném případě neměly se přímo obraceti ke dvorskému úřadu, nýbrž měly svá oznámení podávati vždy představeným úřadům zemským (Krop. VII, 931).

pak bylo předepsáno, že žádný krajský hejtman nesmí zároveň podržeti jakoukoli jinou službu vůbec.[23])

Vůbec bylo r. 1764 zakázáno, aby napříště žádný c. k. služebník neb úředník přímo nebo nepřímo neúčastnil se soukromého nebo veřejného nájmu. Potom dle dvor. rozhodnutí z 28. března 1776 veřejní nebo c. k. úředníci napříště neměli dovoleno, míti nějaké účastenství v soukromém nebo veřejném nájmu, v nějakém obchodu neb obchodní společnosti, nebo v továrnách, jelikož prý jejich zapletení do podobných podniků z mnohých ohledů mohlo míti špatné následky. Nicméně bylo nutno dbáti stávajících již poměrů, a tedy byla dopuštěna dvojí výjimka. Jednak úředníci-statkáři směli na svých statcích ku zvelebení výživy svých poddaných zřizovati fabriky, nakládati na ně peníze nebo vlastní pravé látky a plodiny; nesměli však zakládati podobné podniky na statcích cizích, ani ke stávajícím přistoupiti nějakým podílem. Jednak úředníci, kteří již měli továrny, aneb účastnili se jich neb obchodních společností, měli býti zvláště oznámeni představenému úřadu tak, aby na nejvyšší místo mohl býti předložen náležitý jich seznam.[24])

4. Instrukce z r. 1731 i formule úřední přísahy z r. 1748 zakazovaly krajským hejtmanům každý „respectus personarum“, a zároveň všelikou zištnost. I bývalo stále péčí vlády, aby státní úřednictvo pokud možná uchovala nákazy stranictví a ziskuchtivosti.[25])

---

[23]) Formule přísahy hejtmanské z r. 1748 zakazuje přijímati nebo podržeti — bez nejvyššího vědomí — soukromé administrace a dohledy, a bráti za to nebo za jinou ochotu plat, pensi neb odměnu (arch. míst., K 26 : 1). Dle reskriptu z 9. led. 1751 vůbec žádný hejtman nesměl od vrchností přijímati hospodářskou administraci (Krop. I, 246; kop. 47 sl., kde se uvádí, že krajští hejtmané bývali administrátory a sekvestry). I potom na př. průvodčí komisař Táborský, p. z Hostiny, spravoval a obstarával soukromé hospodářství svého krajského hejtmana, hraběte Millesima, ale reskript z 29. října 1751 (kop. 140) prohlásil to za nedovolené, tak že výše uvedené předpisy patrně asi platily také pro komisaře. — Dvor. dekret z 29. června 1765 na zákl. cís. billetu z 19. června t. r., v arch. dv. kanc. III, A 5, kop. 116, Krop. IV, 408.

[24]) O pachtu nař. v Rak. z 20. října a v Čechách z 29. října 1764, Krop. IV, 294. Také dle dvor. dekretu z 15. července 1787, v Haliči vyhlášeného, zeměpanští úředníci v žádném případě nesměli najímati statky, Krop. XIV, 1030. Dvor. rozhodnutí z 28. března a dvor. dekret z 6. dubna 1776, Krop. VII, 502—3, 514—5; v prvém žádalo se oznámení do pěti, ve druhém do tří měsíců; ve druhém praví se, že se to „znova“ nařizuje pro příště.

[25]) Ostatně císař Josef zapovídal též osobní stranictví mezi úředníky (srov. pastýř. list, čl. 10). Proto dle dvor. dekretů z 12. listopadu a 15. prosince 1789 (kop. 677, Roth III, č. 1204) náleželo příště při všech úřadech vůbec pečlivě dbáti, aby v témže úřadě nebyli úředníci v 1. stupni příbuzenství nebo švakrovství.

Hned při prvých terezínských reformách r. 1748 a 1751 hrozilo se krajskému úřednictvu propuštěním z úřadu, kdyby přijímalo jaké odměny a dary, nebo dopouštělo se jiných zištností.[26]) Mimo nenáležité vybírání diét neb kancelářských sportulí a jiných poplatků, také vyžadování přípřeží a posylek, přihlíželo se, aby zejména přestaly diskrece, které dosud bývaly v obyčeji, neboť za nové berní soustavy krajští úředníci měli přestávati na svém nově upraveném platu.[27]) Také novoroční dary a vůbec naturální dávky v jistých ročních dobách byly zapovídány pod náhradou ve prospěch pokladny chudých se strany dárcovy i příjemcovy.[28]) Záka-

---

[26]) Instrukce krajských hejtmanů z r. 1748, vydaná za příčinou nové berní soustavy, ve čl. 9 pod trestem propuštění zapovídá hejtmanům i průvodčím komisařům přijímati dary nebo požadovati přípřeže a posilky (contrib. A 4 : 7). Rovněž následkem vyšetřování hraběte Larische ve Hradecku a Bechyňsku reskripty z 9. ledna a 29. října 1751 opětně pod trestem kasace, po případě i citelného trestu tělesného, zakázaly všemu krajskému úřednictvu přijímati diskrece a praesenty; prvý reskript uvádí také sekretáře a kancelisty, a dovolává se příkladu Moravy a Slezska, kde podobné jednání co nejpřísněji je odstraněno (kop. 47 sl., 133 sl.; Krop. I, 247, 313). Na Moravě patent z 26. července 1748 zakázal krajskému úřednictvu přijímati jakékoli dary nebo „Kuchelregalien“ (d'Elvert, Verwltgsg. 353).

[27]) Při renovaci 1751 hrabě Larisch namítal proti hejtmanovi pro Budějovicko navrženému, že dle pověsti diskrece dříve obyčejné, ale při nové soustavě veřejně zakázané, ještě pravidelně a sice na penězích vyžadoval; také hr. Haugvic vyslovil se pak proti němu, poněvadž se cítil povinen, osoby, jež nebyly v dobré pověsti, pokud možno vzdalovati ze zeměpanských služeb (arch. dv. kanc. III, A 5). Reskriptem z 29. října 1751 (kop. 133 sl.) dva průvodčí komisaři v Bechyňsku pro přijímání zakázaných diskrecí a některé nepořádky byli úřadu zbaveni, třetímu dána důtka s hrozbou amoce; v Budějovicích magistrát předložil hraběti Larischovi změněný kontribuční účet za r. 1749 a 1750 s vynecháním diskrecí pro krajské hejtmany, sekretáře, kancelisty a j. Sesazený hejtman podílu Táborského musil pak nahraditi bezprávně přijaté diskrece, resp. mzdy poslů (reskr. z 8. prosince 1751, kop. 97). — Ovšem že i později vyskytovalo se podobné jednání. Reskriptem z 16. září 1758 (kop. 31) sesazen kraj. hejtman Plzeňský H. z B. pro interessationes a přijímání darů; ale potom reskriptem z 18. listopadu 1758 (kop. 48) byl restituován potud, že mohl býti ustanoven v jiném kraji. Po smrti kraj. hejtmana hr. B. ukázalo se, že při komisi konané na Třeboni r. 1767 přijal praesenty a zaopatření — na útraty poddaných; i měla vrchnost dle dvor. dekretu z 13. ledna 1775 (kop. 90 sl.) proto hojiti se na jeho dědicích.

[28]) Již reskript z 19. a 20. prosince 1749 zakázal vůbec žádati a přijímati dary novoroční (s jistou výjimkou vrátných, Krop. I, 133), načež reskript z 3. ledna 1752 ještě zvláště zapověděl dary v naturaliích, které města, obce a jednotlivci k novému roku a v jiných dobách dávávali úřadům dvorským a zemským, i také krajským (Krop. I, 345, tu sice nemluví se o krajských úřadech, ale dle Kreis. Wiss. č. 481 reskript vztahoval se i na ně). — Ostatně ku př. také guberniální instrukce z r. 1764, česká i moravská, přísně zapovídaly všeliké „Seelen-, Justiz- u. Landverderbliche munera“ (d'Elvert, n. u. m. 408).

zům těm arci bylo tehdáž bojovati s obecným mravem a obyčejem; a dle toho sluší skutečné poměry poněkud mírněji posuzovati.

Patent z 18. února 1769 ještě soustavněji a přísněji při veškerém zeměpanském úřednictvu snažil se zameziti všeliké dary v úředních záležitostech a služebních výkonech, nechať se kryly jakýmkoli titulem, buďsi za namáhání a práci, nebo ze vděčnosti, a třebas dostalo se daru jenom úředníkově rodině. Úředníka, který by proti tomu jednal, mělo čekati sesazení vedlé pokuty dvojnásobné a arbitrárního trestu.[29]) Ale přes to vše bylo r. 1773 za dobré uznáno, zase zvláště zapověditi všem krajským hejtmanům, aby nepřijímali od vrchností darů, které tyto v jistých dobách vůbec dávaly na telatech, beráncích, pivu a p. Ba ještě za císaře Josefa r. 1785 znovu byly zapovídány každoroční dary viktuálií a deputáty, jež prý dominia proti znění patentu z r. 1769 „vždy ještě" dávala krajským hejtmanům a krajskému úřednictvu.[30])

Ostatně ve druhém období terezínské vlády nebylo divu, když průvodčí komisaři nebývali vesměs docela nezištnými, protože plat jejich 400 resp. 200 zl. (adjunkti co takoví platu vůbec neměli) docela nebyl poměrným ku práci, jež se na nich žádala. České gubernium r. 1771 dokonce se vyslovilo, že každý, kdo z krajského úřednictva v tak nepříznivém postavení zůstal posud poctivým a horlivým služebníkem, musil býti skoro povznešen nad všecky lidské slabosti, a dávati přednost pouhému vnitřnímu vědomí přede vším zevnějším prospěchem a životním pohodlím! A začátkem r. 1776 nejvyšší purkrabí stěžoval si, že komisaři a adjunkti při místních komisích zdarma přijímali stravu u vrchnostenských úředníků, což prý mohlo nepříznivě působiti na vyšetřování poddanských stížností.[31])

---

[29]) Patent z 18. února 1769 (Krop. V, 404) stanoví poenam dupli také pro ty, kdo by přísežného úředníka přímo nebo nepřímo chtěli obdarovati a uplatiti, — mimo to neschopnost ke službě pro ty, kdo by podobným spůsobem chtěli dosíci nebo dosáhli nějaké služby, a suspensi nebo sesazení pro zapletené agenty, advokáty a prokurátory.

[30]) Dvor. dekret z 17. září 1773, kop. 102, Krop. V, 619; podobně reskript z 12. ledna 1775 zapovídal úřednictvu vrchnostenskému přijímati od poddaných dary k jmeninám, k novému roku a k svátkům, Krop. VII, 157. Dvor. dekret z 4. září 1785 v Krop. IX, 880. — Ostatně bývaly v obyčeji také novoroční dary z peněz veřejných: dle dvor. dekretu z 4. května 1786 (kop. 114) napříště zastavovaly se novoroční dary, jež ještě toho roku v částce 1438 zl. 32 kr. dostali nejvyšší zemští úředníci, guberniální radové a podřízené úřednictvo guberniální, stavovské a při zemském soudu.

[31]) Odpověď českého gubernia na 15 otázek císaře Josefa z 1771, v aktech státní rady 1772 I/II ad n. 76. Akt státní rady r. 1776 n. 833. Svobodný pán Kresel arci vytýkal (4. dubna), že nejvyšší purkrabí sáhal ke generálním obžalobám; měl-li jakých průtahů, měl dle toho zakročiti a dáti jeden nebo dva výstražné příklady. Jen ztracený člověk a k ničemu neschopný, byl by s to, za oběd nebo několik obědů,

Byť pak tyto žaloby neslušelo snad bráti do slova, přece bylo to jen na místě, že dvor. dekret z 5. října 1771 krajskému úřednictvu zvláště výslovně zapověděl všeliké srozumění a strannictví s úředníky vrchnostenskými, a to sice pod sesazením s úřadu a po případě i citelnějším trestem. Dále také dvor. dekret z 17. dub. 1776 prohlásil za nedovolené, aby krajští úředníci při místním vyšetřování bezplatně se stravovali u vrchnostenských úředníků.[32]) R. 1788 dokonce bylo zakázáno, aby vyšetřující komisaři u osob ve vyšetřování súčastněných vůbec ani za plat nebrali stravy a bytu, leč by v místě vyšetřování patrně nebylo možno jiného si zjednati.[33])

Císař Josef ve svém t. zv. pastýřském listě r. 1783 vůbec zištnost každého druhu (bez rozdílu, zda-li jde o zisk peněžitý neb o jiné ohledy) prohlásil za „zkázu vší služby a za nejvíce neodpustitelnou neřest státního úředníka“. Chef, který svým podřízeným zištnost trpí, jedná prý křivě proti své přísaze, a neméně podřízený, jenž svého představeného neudá.[34])

5. Stát také přihlížel, aby úředníci nebyli tak zadluženi, že by svého úřadu již nezastávali s náležitou vážností, a pokud se týče, svědomitostí.

Dle dvor. rozhodnutí z 1762 náleželo suspendovati úředníka, jenž by přišel v úpadek, dokud by se neprokázalo, že byl bez viny, že jednal jako člověk počestný, neboť prý nelze pokládati za vrchnostenskou osobu toho, kdo má potřebu salvi conductus. Podobně byla r. 1764 stanovena ztráta služby na ty zeměpanské úředníky, kteří byli uvězněni pro dluhy a ve 14 dnech neopatřili si prostředků ke svému propuštění.[35]) Mimo to byly obmezovány obstávky úřednických platů, resp. úředníci byli proti nim chráněni. R. 1770, ačkoli zůstaly dovoleny obstávky do polovice platu, bylo pro ně předepsáno stručné řízení, a odstraněny nákladné pře exekuční po povolení a ospravedlnění obstávky; vůbec c. k. úředníci, zvláště s malým služným, pokud toto na dluhy postačovalo, neměli býti přiváděni do exekučních a jiných pří. Ovšem náleželo každou obstávku

---

pokud trvá komise, dopustiti se nespravedlivosti; na vsích zhusta není hostince, a kdyby vrchnostenskému úředníkovi musilo za stravu býti placeno, bylo by to prý snad ještě nebezpečnějším. Kresel tedy tuto věc považoval za malichernou, při níž se zdržovati často je spíše na škodu, než k užitku.

[32]) Dvor. dekret z 5. října 1771, vydaný již před příchodem císaře Josefa do Čech, kop. 65, Krop. VI, 407; cirkulář do krajů poslán 31. října t. r., contrib. F 6: 1. Dvor. dekret ze 17. dubna 1776, Krop. VII, 516.

[33]) Dvor. dekret z 4. prosince 1788, Krop. XVI, 1187; Roth III, č. 797.

[34]) Pastýřský list, čl. 4. —

[35]) Dvor. rozhodnutí ve Vídni z 8. března 1762, Krop. IV, 102; dvor. rozhodnutí ve Vídni z 22. prosince 1764, Krop. IV, 294.

oznámiti představenému úřadu. Později patentem z r. 1777 byly napříště bezvýjimečně zakázány obstávky a zabavení platů, jež nepřesahovaly 1000 zl.[36])

Císař Josef dával si o zadlužení úřednictva podávati pravidelné zprávy v konduitních listách. Zakázal výplatu služného obstavovatelům bez povolení představeného úřadu; tudíž ani krajské filialní kasy, když krajští úředníci v Čechách od r. 1787 brali služné přímo u nich, neměly bez povolení gubernia žádné obstávky přijímati.[37]) Naproti tomu císař Josef začátkem r. 1787 zase zrušil obmezení obstávky úřednického služného (jako již dříve u pensí), a ponechal úvaze soudcově, aby dlužníkovi stanovil potřebnou výživu, ale tak, aby nepřesahovala polovici služného nebo pense. Zároveň hodlal přísně zabrániti, aby zeměpanští úředníci nedělali dluhů, všeobecným předpisem, že bez okolku náleželo ze služby propustiti ty, kteří je udělali svévolně a lehkomyslně, a nemohli svým věřitelům opatřiti jiné jistoty, nežli svých platů; jmenovitě pak náleželo propustiti ty, jež by obstávka služného stihla přes rok a den. Následkem toho každý zadlužený úředník musil se vykázati úřadu (zemskému resp. podřízenému) o tom, vznikly-li jeho dluhy z nehod nebo svévolně; i náleželo vše důkladně posouditi, a v tomto případě zadluženého úředníka bez průtahu propustiti, v onom navrhnouti, aby byl v úřadě svém podržán.[38])

V témže směru také Leopold II. r. 1791 prohlásil za nespůsobilé ke všem způsobům služby i k dosažení dekretů volitelnosti a k volbám ty, kdo sami velice se zadlužili (nikoli jen dluhy zděděnými) a dělali dluhy s patrnou lehkomyslností.[39])

Dodati sluší, že úředníci pro dluhy propuštění mohli sice po čase zase býti ustanoveni, ale dle rozhodnutí cís. Josefa z r. 1784 léta prvé

---

[36]) Dvor. dekret z 11. října 1770, Krop. VI, 285—6. Patent z 24. října 1777, Krop. VIII, 90; arci zápověď nedotkla se práv již nabytých; patent chtěl také zameziti zakupování kvitancí na služné.

[37]) Tak dle čes. gub. nařízení z 23. února 1787, Krop. XIII, 197, XIV, 1010, Roth III, č. 75. — Dle dvor. dekretu z 2. prosince 1782 kasy měly sice přijímati od soudů intimace obstávek a zastaviti výplatu úředníkům, ale s výplatou obstavovatelům sečkati měly do příkazu představeného úřadu; proto dle čes. gub. nař. z 7. dub. 1788 také nemohl postačiti intimát soudu směnečného a obchodního, a bylo nutno žádati u gubernia o příkaz ke komornímu pokladnímu úřadu, Krop. XVI, 596—7. O přednosti při sejití několika obstávek srov. dvor. dekr. k čes. appell. soudu z 7. září 1790, Krop. III, 39.

[38]) Dvor. dekret z 29. ledna 1787, Krop. XIV, 640—1, Roth II, č. 46. O obstávkách také dvor. dekret z 29. března, v Čechách z 20. února 1787, Krop. XIV, 639; také dekret nejv. s. z 15. ledna 1787, kop. 219, Roth II, č. 23.

[39]) Dvor. dekr. z 18. července a 12. srpna 1791, Krop. IV, 200.

služby nemohla se jim vpočítati při vyměření výslužného.[40]) Naproti tomu úředníka, jenž ve službě dopustil se zpronevěry, vůbec nemělo se již nijak užívati; úředník pro zločin sesazený byl dle předpisu z r. 1761 vůbec neschopen každé zeměpanské služby.[41])

II. Nemalou váhu pro výchovu zeměpanského úřednictva i pro vývoj úředních řádů mohlo míti pravidlo, že o vlastnostech a chování krajského úřednictva podávaly se pravidelné, občasné zprávy. Dle nich vláda mohla pečovati o nápravu všelikých vad, jež by na správním ústrojí se vyskytaly. Nicméně za Marie Terezie po prvých reformách časem ochabla pevná ruka, která by konduitních zpráv ku prospěchu státní služby byla účinně využitkovala, a tudíž význam jejich asi poklesl. Teprve Josef II. vystupuje s plnou přísností naproti státnímu úřednictvu, učinil každoroční konduitní listy jedním ze stěžejných zařízení svého úřednického státu.

Pokud šlo o samy krajské hejtmany, starobylá jich obnova zastupovala nejlépe pravidelnou zprávu konduitní (§ 7). Avšak rozvoj vedlejšího úřednictva vedl také k tomu, že reskriptem z 20. pros. 1749 král. repraesentaci bylo nařízeno, aby každého půl léta podávala direktoriu zprávu o chování a píli všeho personálu, jenž jí byl podřízen při krajských úřadech.[42]) Potom i pro průvodčí komisaře byla předepsána každoroční renovace, ale zase s ní sešlo; tudíž po reformě z r. 1751 zase jen podávaly se pololetní zprávy o chování podřízeného krajského úřednictva, totiž adjunktů, komisařů i sekretářů. A při tom zůstalo již napořád až do času cís. Josefa.[43]) Naproti tomu o krajských hejtmanech zvláštní zprávy kon-

---

[40]) Dvor. dekret z 13. dubna 1784, Krop. VII, 949, Roth II, č. 111. Toto rozhodnutí učinil císař při příležitosti, když se jednalo o pensi Karla V. svob. pána z Ř., redukovaného direktora distriktu Kolomyjského v Haliči, jenž kdysi jako krajský „viceadjunkt" pro dluhy byl s úřadu propuštěn. — Týž jsa krajským adjunktem Klatovským přišel v úpadek, ale tehda žádalo se, aby byl v úřadě ponechán; dvor. dekret z 4. května 1770 (kop. 12) žádal prve zprávu, zda-li V. s věřiteli se vyrovnal, a kdyby věřitelé neupustili od exekuce proti jeho osobě, měl na jeho místo býti navržen někdo jiný.

[41]) Reskript pro všecky děd. země z 1. června 1761, Krop. I, 66. Dle dvor. dekretu z 8. břez. 1772 úředníka zpronevěřilého nemělo se více užívati k c. k. službám, aniž směly se mu ukládati jaké komise a služební záležitosti; Krop. VI, 440. — Úředníkům, kteří nebyli sesazeni nebo ze své viny propuštěni, slušelo v expedicích i nadále dávati poslední služební karakter, se spojenými přednostmi, dle dvor. dekr. z 9. března 1787, Krop. XIV, 1027.

[42]) Reskr. z 20. pros. 1749 v contrib. A 7: 1, kop. dodat. 22; náleželo podávati výkaz individuální, zároveň též o kancelářském personálu zemského úřadu. Reskript z 4. června 1750 (kop. 4) nařízení to opětoval.

[43]) Srov. i § 9. Ještě osnova instrukce krajských hejtmanů z r. 1780 ve čl. 8 poukazuje tyto, aby o krajském personálu pololetně podávali zprávy konduitní. Zatím

duitní se nepodávaly, kromě zpráv renovačních, jež pozbývaly váhy úpadkem renovace vůbec. Ovšem že chování hejtmanů bylo snáze chováno v patrnosti; zvláště měsíční výkazy dlužných berní po krajích neustále vydávaly platné svědectví o jich horlivosti ve službě.[44])

Individuální zprávy o konduitě podřízeného krajského úřednictva byly sestavovány krajskými hejtmany, a zemský úřad podával dále zprávu ke dvoru. Na jich základě jednotlivci bývali napomínáni a po případě propouštěni. Obyčejně již zemský úřad sám v mezích své moci opatřoval nápravu nebo pokárání vad, načež opatření jeho bývala ještě z dvorského místa schvalována nebo doplňována. Z druhé strany zachovalému úřednictvu ku povzbuzení jeho horlivosti zpravidla náleželo oznámiti nejvyšší spokojenost nebo zalíbení.[45])

Tyto konduitní zprávy nevyrovnaly se josefinským. Císař Josef tak říkaje nastoupil své panování ve znamení konduitních list; byly prvým základem, na němž potom svůj úřednický stát dále budoval. Jejich zdrojem byla záliba tohoto panovníka ve vojenských řádech, jež byla u něho vzrostla, když jako spoluvladař své matky jen ve vojenství měl volnější ruku. Za příkladem vojska vůbec chtěl vládnouti celou úřední hierarchií jakoby bezvolným strojem, jednostejně a centralisticky; a konduitní listy

---

přišlo v obyčej nazývati je také konduitními listami, ku př. ve dvor. dekretu z 5. září 1777 (kop. 10). Dvor. dekret z 30. pros. 1780 (kop. 114) schválil, že gubernium krajské hejtmany v Litoměřicích, Táboře a Čáslavi poukázalo, aby napříště „konduitní listy“ sestavovali určitě, podrobněji a úplněji.

[44]) Srov. o renovaci § 7 a o dohledu § 14 a 15.

[45]) Srov. § 9 a 12. Na základě pololetních zpráv o konduitě podřízeného kraj. úřednictva vyslovovala se nejv. spokojenost aspoň s těmi, kteří byli pilní a dobře se chovali, proti kterým nevidělo se nějak zakročiti. V reskriptech, později dvor. dekretech o tom vydávaných také schvalují se napomínání, emendace a korrekce se strany zemského úřadu; vyžaduje se dohled a příště zpráva, zdali úředníci varovaní se polepšili, po příp. návrh na změnu. Ovšem tyto dvor. dekrety, zejm. pozdější, zhusta činí dojem pouhé formality; dvor. úřad sám patrně zřídka zakročoval a ponechával hlavní péči o dobrou konduitu úřadu zemskému, jehož zprávy bral vlastně na vědomí. Ku př. reskript z 15. června 1754 (kop. 32) dal podřízenému personálu krajských úřadů vysloviti nejvyšší spokojenost; pouze v Loketsku napomenut komisař k lepšímu plnění povinnosti, a v Hradecku místo adjunkta, jenž stále meškal v Praze, jinak obsazeno. Dle reskriptu z 3. led. 1756 (kop. 15) repraesentace měla hned sesaditi Táborského adjunkta a oba komisaře Loketské, kdyby dle zpráv svých hejtmanů do čtvrt léta se nepolepšili, i navrhnouti místo nich jiné. Reskript z 13. listopadu 1756 (kop. 10), jenž všecky hejtmany na rok dále potvrdil, propustil jednoho adjunkta, a varoval jiného a 3 komisaře. Srov. reskripty z 1. února a 26. čce. 1755 (kop. 5, 50), z 10. ún. a 30. čna. 1759 (kop. 26, 69), z 26. led. 1760 (kop. 77), z 13. břez., 7. srp. a 31. pros. 1762 (kop. 17, 4, 103), z 2. čce. 1763 (kop. 14), dvor. dekrety z 3. ún. a 27. čce. 1764 (kop. 22, 64), atd., atd.

při vojsku obvyklé zdály se mu jedním z prostředků, jimiž v úřednictvu mínil dosíci přísné poslušnosti, kázně a sborového ducha, jakoby při vojsku.[46])

Císař Josef již v prosinci r. 1780 zpravil státní radu o spůsobu, kterým všeobecně chtěl zavésti konduitní listy. Tato mu namítala, že tajnými posudky představených, bez kontroly a obrany, nedosáhne se správného ocenění úřednictva; že třeba jisté záruky pro nestrannost posudků, po případě že je se báti též útrpnosti chefů s podřízenými, jež by zejména tenkráte mohla býti škodlivou, když by chefové při návrzích na obsazení míst napotom cítili se vázáni obsahem list konduitních. Mimo to nepokládalo se za slušné, aby panovník byl zanášen detaily o každém sebe menším úředníku, ani za dobře možné, aby jediný formulář vystačil stejně pro veškeré úřady. Avšak císař Josef nedbal těchto námitek, jelikož byl právě rozhodným přítelem individualného čili byrokratického zařízení úřadů, milovníkem jednostejnosti, a jelikož rád netoliko vládl, ale po případě také sám spravoval.[47])

A tak tedy císař Josef dvor. dekretem z 13. ledna 1781 předepsal formulář o konduitě správního úřednictva, dle něhož v 15 rubrikách udávati náleželo jeho osobní, rodinné a majetkové poměry, vzdělání a schopnosti, znalost jazyků a zemí, chování a vlastnosti služební.[48]) Tím způsobem ku podstatnému prospěchu zeměpanské služby představení úřadů

[46]) Meynert (Josef II., str. 4) vytkl právě při výkladu o zavedení konduitních list, že cís. Josef do státní správy vnášel náhledy militaristické. Srov. také Jäger Joseph II. u. Leopold II., str. 36—37, dle něhož josefinské vládě byl vyčítán despotismus militární.

[47]) Hock-Bidermann, oest. Staatsrath, 130. Císař obrátil se ke státní radě dne 25. pros. 1780, a již dne 28. pros. ke dvor. kanceláři, od níž vyžádal si pouze vyjádření, pokud snad bude třeba přispůsobiti formulář konduitních list, které při dvor. radě vojenské byly zavedeny pro osoby civilní a kancelářské (též Meynert n. u. m.)

[48]) Při soudních úřadech zavedeny konduitní listy již dne 5. ledna 1781. Dvor. dekret z 13. ledna 1781 v contrib. A 2 : 2, Krop. V, 119—121 (189—191), Roth II, č. 21; také dekret dvor. kom. z 17. ledna 1781 v kop. 51. Dvor. dekret dovolával se toho, že již dříve jednou podávání konduitních list vůbec bylo v obyčeji (kdy, není nám známo). Rubriky konduitních list byly tyto: 1. charge nebo karakter, 2. jméno a příjmení, 3. stáří, 4. léta služby, 5. kde úředník dříve sloužil, 6. je-li ženat, s dětmi nebo bezdětek, 7. má-li vlastních prostředků, 8. zda-li ve své povinnosti jeví obzvláštní, prostřední nebo špatnou horlivost, 9. studia a znalost jazyků, 10. znalost více zemí a kterých, 11. k čemu je úředník nejspůsobilejším, — zda-li k pokladnictví, účetnictví, konceptu, registratuře, kanceláři, zda-li je dobrého písma, pak zná-li a jakou manipulaci důchodkovou, 12. vede-li život zbožný a křesťanský, 13. jeví-li k nadřízeným úctu a poslušnost, 14. zda-li v obcování je snášelivým, skromným, nebo nepokojným a v úřadě svém nevrlým, 15. je-li oddán hře, pití nebo dělání dluhů, anebo jiným a kterým výstupkům. (V contrib. A 2 : 2 zní pátá rubrika jinak: pořadí nebo léta nynější charge). Dvor. dekretem z 22. ledna 1784 byla

v zemích i při dvoře postupně až k samému panovníku měli nabývati vědomosti o celé povaze podřízeného úřednictva. Veškeré úřady, také krajské, byly proto poukázány, aby koncem každého roku sestavovaly a podávaly spolehlivé konduitní listy dle předpisu. Od 1781 krajští hejtmané tedy činili předepsaná udání o kvalifikaci krajského personálu, a sice až dolů ke kancelistům, od r. 1784 též o krajských dragounech; a udání ta přicházela postupem konečně i do rukou státní rady a samého panovníka. Mimo to hejtmané také sami o sobě podávati měli spolehlivé vyjádření ve příčině prvých desíti rubrik předepsaného formuláře.[49])

Zemský chef dle předpisu z r. 1782 měl veškeré konduitní listy uschovávati ve své soukromé kanceláři, s pomocí jediného důvěrníka, tak aby nikomu nepřicházely do známosti, a jen chefovi samému sloužily při obsazování míst. Každoročně také měl je zasílati nejvyššímu kancléřovi k vlastním rukoum. Podobně t. zv. pastýřský list císařův z r. 1783 přikazoval zemským chefům, aby sami nebo důvěrníkem každoročně visitovali krajské úřady, dokládaje, že těchto visitací měli používati hlavně k tomu, aby opravili listy konduitní, a vyzvěděli a stanovili mínění obecenstva o úřednících.[50])

Josefinské zařízení konduitních list nezůstávalo bez platných účinků, zvláště když také státní rada a sám císař pilně si jich všímali. Tak z konduitních list za r. 1780 a 1781 státní rada seznala, že krajské úřady v Čechách nebyly dobře obsazeny, a že tedy při nové úřední organisaci potřebí bude mnohé změny. Zejména ukázala se v novém světle nedostatečnost krajských adjunktů a komisařů, a poznání to zajisté přispělo k potomní reformě těchto míst.[51]) Císař sám vyslovil se o prvých

---

zemským chefům a krajským hejtmanům zvlášť uložena nejbedlivější pozornost na chování a náklady státních úředníků, jmenovitě při kasách a peněžní manipulaci (Krop. VII, 949, Roth II, č. 14).

[49]) O vlastním sebeposouzení kraj. hejtmanů vyšlo v Čechách gub. nař. z 15. ún. 1781, Krop. V, 122 (192). Ovšem sešlo s dosavadních pololetních zachovacích zpráv či list podřízeného krajského úřednictva. Rovněž dle gub. nař. z 3. července 1782 (Roth II, č. 487) sešlo se čtvrtletních oznámení in privato, a jen tehda náleželo podati zprávu guberniu, když někdo z personálu krajského úřadu vzdálil se bez dovolení hejtmanova.

[50]) Dvor. dekret z 14. června 1782 v kop. 58. Připomenutí cís. Jos. ke státnímu úřednictvu na konci r. 1783 ve čl. 13, Krop. V, 181 sl. (251 sl.).

[51]) Když státní radě v květnu 1782 (akt u. 1589) předloženy byly konduitní listy ze všech „něm." dědičných zemí s výjimkou Haliče za r. 1780 a 1781, hrabě Hatzfeld ve příčině Čech připomínal, že někteří krajští hejtmané byli uvedeni jako prostřední a málo schopní (zčásti pro stáří), tak že při zemském zařízení dojde na mnohou změnu; vůbec prý při krajských úřadech nacházeli se veskrze lidé docela nezámožní a takoví, kteří nikdy nebudou moci býti dosazeni za hejtmany, kdežto by

konduitních listách z Čech v ten smysl, že mnozí úředníci, zvláště při krajských úřadech, nijak nedostačovali své povinnosti, ano někteří dokonce i delší dobu úplně služby se vzdalovali, že tedy tito jednotlivci měli se z toho zodpovídati, a kdyby se řádně nevykázali, docela býti propuštěni. Vůbec pak nařídil důrazně napomenouti veškeré úředníky, o nichž bylo udáno, že ve službě jevili horlivost prostřední.[52])

Ostatně důležitost konduitních list ještě nově stoupla r. 1785, když byl stanoven řád postupu politického úřednictva. Císař Josef totiž vlastním listem z 31. října 1785 vydal nové poučení o konduitních listách za tím účelem, aby postup úředníků napříště mohl jimi se říditi. Žádal tedy největší správnost bez jakéhokoli osobního strannictví, tak aby byl každý líčen, jakým byl. Zemský chef měl konduitní listy radů a praesidiálních úředníků — zajisté i krajských hejtmanů — hotoviti v dorozumění s vicepraesidentem (nebo prvým radou); rubriky o jich vlastnostech, způsobilosti a pilnosti měli sami vyplniti a listy podepsati, — neboť měli za správnost dle povinnosti a svědomí svou ctí ručiti, a především co nejpřísněji se zodpovídati, kdyby časem ukázala se nespůsobilost těch, jež

---

přece z krajských komisařů měli býti vybíráni nejspůsobilejší hejtmané. Rovněž tak svob. pán Kresel pozoroval, že při některých krajských úřadech zvláště adjunkti a komisaři sloužiti nemohli pro stáří a vady; že někteří dávali se ve službě zřídka potřebovati nebo po leta ne, a sice nejvíce v těch krajích, jež (pokud Čechy znal) nejhůře byly spravovány, tak že pak některému hejtmanovi zbývali sotva dva upotřebitelní: — to prý tedy především potřebovalo pomoci. — Při jiné příležitosti dne 26. května 1782 (akt st. r. n. 1643) svob. pán Kresel rovněž vytýkal, že krajské úřady v Čechách dle zkušenosti i dle konduitních list nebyly dobře obsazeny, zejm. pokud šlo o adjunkty a komisaře. Při tom mínil, že vedlé konduitních list, jež gubernium dostávalo od kraj. hejtmanů, každý referent anebo jen chef gubernia měl by míti ještě tabellu, do které by poznamenával, jak adjunkt, komisař nebo praktikant v jednotlivé záležitosti se vyznamenal nebo jaké chyby dopustil; tak by se nabylo velikého světla k povyšování úředníků.

[52]) Dvor. dekret z 14. června 1782 v contrib. A 2 : 1, kop. 58, na základě císařského rozhodnutí z 22. května t. r. dle aktu st. r. 1782 n. 1589, resp. 24. května dle Meynerta n. u. m., str. 5. — Prostřední pilnost projevili u krajských úřadů jeden adjunkt v Hradecku, čtyři přespočetní komisaři v Boleslavsku a Kouřimsku, jeden protokolista a 4 kancelisté. Zvláště slušelo zaslati zprávu, kterak se zodpovídají přespočetný adjunkt Rakovnický hrabě F., jenž r. 1780 po celou dobu byl nepřítomen, a přespočetný komisař Čáslavský B. ze Sl., jenž po celý r. 1781 ani kroku ve službě neučinil. Dvor. dekretem z 28. září 1782 (kop. 152) byla pak prvému uložena větší horlivost, druhého však přikázáno hned propustiti jakožto nenapravitelného Avšak také prvý byl později sesazen dvor. dekretem z 18. dubna 1783 (kop. 138). O těchto dvou přespočetných úřednících v. také dvor. dekrety z 3. a 10. března 1781 (kop. 7, 18). Sluši připomenouti, že dle nařízení z r. 1776 od úředníků bezplatných se nežádalo, aby bydlili ve krajském městě, a stále navštěvovali krajskou kancelář.

oni za spůsobné naznačili. V další řadě gubernialní radové zase zčásti vlastnoručně měli hotoviti a podpisovati konduitní listy svých sekretářů a koncipistů, a rovněž představení kancelářského personálu listy svých podřízených; neméně měli tak činiti krajští hejtmané ve příčině krajského úřednictva. Veškeré tyto listy, jichž formulář byl tištěn, náleželo potom odevzdávati zemskému chefovi, aby dle svého zdání vykonal potřebné snad opravy. Koncem října konduitní listy ze zemí měly se podávati dvorské kanceláři a odtud koncem prosince dále státní radě. Ostatně císař přikázal listy tyto chovati v největší tajnosti, ve vlastním uzamčení dvorského nebo zemského chefa, poněvadž prý měly sloužiti pouze účelům veřejné správy, a tímto spůsobem jednak ušetřovalo se dobré jméno úředníka špatně popsaného, jednak chefové sami mohli své podřízené tím volněji posuzovati.[53])

Toto zvýšení tajné praesidiální moci stalo se dosti povážlivým, když úřední přednostové v únoru r. 1786 byli poukázáni, aby pod ochranou tajemství označili úředníky, kteří by zasloužili býti pensionováni nebo propuštěni. Císař tehdáž zase nedbal námitek státní rady, jež si přála některých záruk proti zneužívání konduitních list.[54]) Také byl rok 1786 vskutku „zlým rokem“, a namnoze došlo k podobným neb i větším změnám v úřednictvu než při původní josefinské reorganisaci.[55])

[53]) Vlastní list z 31. října 1785 u Krop. XI, 841 sl. (839), a dotyčný dvor. dekret ze 17. listopadu 1785 v kop. 523, publ. A XI, 4; sbírka zák. soud. č. 493. O úřednictvu mincovním, horním a solním podobně vydán dvor. dekret z 30. prosince 1785, kop. 602; pak vůbec dvor. dekret z 6. února 1786, Roth II, č. 858. Při úřadě dvorském hotovení list příslušelo nejvyššímu kancléři s kancléřem i vicekancléřem. Rubriky, jež nemusily býti vyplněny vlastnoručně od chefů, byly psány praesidialními kancelářemi, pokud se týče vyplňovány úřednictvem samým. — Dle dvor. dekretu z 13. února 1786 krajští hejtmané za příčinou vepsání služebních let měli pokaždé si dáti předložiti ustanovovací dekrety podřízeného úřednictva; Krop. XI, 844 (842). Později gub. nařízením v Čechách z 21. září 1787 krajské úřady byly zavázány, konduitní listy zasílati zemskému chefovi in duplo nejdéle do 15. října; Krop. XIV, 937, Roth III, č. 327. Původně dle direktoria zpráv z 16. července 1781 podávaly je koncem listopadu; Krop. V, 134 sl. (204).

[54]) Hock-Bidermann, u. u. m, 131—132. Zejména se dokládalo, že je nesnadno rozhodovati o osudu úředníků, kde přednostové bezprostřední a přednostové vyšší rozdílně je líčí. Dále, prve než který úředník se propustí na základě konduitní listy, měla by se mu jeho lista sděliti, aby si mohl úřední cestou stěžovati proti svému kalkulu. Ostatně se také vytýkalo, že tajná moc chefů mate hlasování gremií. V témže smyslu dvorská kancelář r. 1786 uznávala potřebným, aby přednostům při křivém posudku pohrozilo se týmž trestem, jaký by jinak stihl úředníka křivě posouzeného. Ale ani toho císař tehdáž nedbal.

[55]) Císař Josef během necelých prvých dvou let své vlády pensionoval 18 dvor. radů (Hock-Bidermann, 103). Nejv. kancléř hrabě Blümegen musil r. 1782 resignovati,

Tak i co se týče Čech, císař Josef vyjádřil se v billetu z 24. října r. 1786, že služba nacházela se tam v žalostném stavu, tak že „tak důležité království, jako Čechy, nemožno déle tím spůsobem spravovati", a že nutna byla podstatná pomoc. Dle výpovědi nejvyššího purkrabí hr. Nostice i vicepraesidenta gubernia hr. Lažanského při guberniu prý nebylo lze potřebovati pěti radů, a nebylo ani jediného sekretáře, jenž by mohl dále postoupiti; a podobně krom jediného hraběte Sweertsa v celé zemi prý nebylo krajského hejtmana, jenž by byl schopen zastávati místo guberniálního rady.[56]) Když potom došly konduitní listy z Čech, sama dvorská kancelář mínila, že guberniu náleží se zodpovídati, proč osoby nečinné nechalo ještě postupovati. A císař Josef rozhodnutím z 20. ledna r. 1787 dal českému guberniu a zároveň také jiným nařídití, aby se všemi úředníky, kteří ke svému úřadu nejsou spůsobilí, bez okolků bylo naloženo dle normálu (pensijního), a úředníci nepilní a neposlušní aby bez okolků byli propuštěni. Marně mínila státní rada, že by tito měli dříve ještě býti napomenuti, a že guberniu nutno přísně uložiti svědomité posuzování.[57])

---

aniž by po 47leté službě dostalo se mu jakékoli známky uznání; téhož roku v Čechách nejv. purkrabí kníže Fürstenberg byl poukázán odstoupiti, a na Moravě zemský hejtman hr. Blümegen byl dán na odpočinek, (ib., 133, 135, 137, 350). O roku 1786 v. Hock-Bidermann, 138—139; k tomu billet císaře Josefa z 24. října 1786 v aktech st. r. 1786 n. 4206. Také zemský referent pro Moravu při dvor. kanceláři, Streeruwitz, byl tehda pro slabé zdraví dán do pense s celým platem. Ve Vnitrorakousku císař přikázal odstraniti krajské hejtmany v Hradci, Lublani, Celovci a Novém Městě, a zčásti zároveň jmenoval jejich nástupce dle pouze osobního uznání. — Dvorní rada Raab, známý původce soustavy pro abolici roboty, byl — propuštěn; teprve na přímluvu hr. Zinzendorfa dostal zase místo vicepraesidenta v Terstu, ale zemřel před odjezdem na místo (A. Wolf, Gesch. Bilder, II, 277).

[56]) Billet cís. Josefa ke dvor. kanceláři z 24. října 1786, na základě jeho cesty v některých dědičných zemích (akt státní rady 1786 n. 4206). Vicepraesident hrabě Lažanský byl prý nucen, dělati zároveň referenta a sám mnohé kusy vypracovati. Císař tedy dal 3 gubernialní rady, jež mu oba chefové naznačili, jubilovati, jednoho dispensoval od další služby, a jednoho přísedícího (stavov. repraesentanta) přeložil ke krajskému úřadu v Litoměřicích. Zároveň nařídil jubilovati nespůsobilé gub. sekretáře a vyhledati na jich místa nejspůsobilejší dvor. koncipisty nebo také krajské komisaře, jakož také nejspůsobilejší z komisařů měl býti povolán ke dvor. kanceláři za sekretáře. — R. 1785 zdálo se to císaři předstíráním, když hr. Nostic jediného hr. Swertsa z hejtmanů pokládal za schopna zastávati místo guberniálního rady (srov. § 8, I).

[57]) Akt státní rady 1787 n. 85 o přednesení dvor. kanceláře ze 4. ledna 1787 ve příčině konduitních list veškerého c. k. úřednictva v Čechách (guberniem zaslaných). Dle návrhu zem. chefa byl jubilován kraj. hejtman Chrudimský Duchet, jelikož prý jevil malou horlivost ve službě; tedy týž, kterého císař r. 1782 byl ustanovil proti návrhu všech úřadů (ostatně pravilo se o něm vlastně, že obratnost neodpovídala

Na tom základě představení všech úřadů dle dvor. dekretu z 8. března 1787 měli každoročně ke konduitním listám připojovati seznam úředníků, kteří by zasluhovali pro tělesnou nebo duševní neschopnost býti dáni na odpočinek, anebo pro nedbalost, nesnášelivost a špatné chování (tedy jistou vinu) býti propuštěni. Seznamy tyto měly přicházeti až do rukou samého panovníka. Ano, již mezi rokem před novou konduitní listou měli propouštěni býti úředníci, kteří po nejvýše dvojím napomenutí se nepolepšili; stačilo učiniti o tom motivované oznámení dvorskému úřadu. Po dvou letech, v září 1789, bylo úřednictvu zvláště oznámeno, že napříště chefové zemští a úřední představení v každé následující listě červeným křížkem označí ty úředníky, jimž ve přecházející listině dostalo se známky špatné nebo jen prostřední horlivosti, anebo necností službě škodlivých, aby tím rychleji se dalo posouditi, zdali po napomenutí se polepšili čili nic.[58])

Vzhledem k tomuto zostření celé soustavy konduitních list císař úředním přednostům v červenci 1787 konečně pohrozil po případě týmž trestem, jejž by ze stranictví nebo zlé vůle připravovali úředníku špatně líčenému: — žádala se od nich co nejpřísněji ryzí pravda, a náleželo jim jednati po řádném vyšetření, a nikoli jen libovolně anebo slepě na denunciace.[59]) Arci je pochybno, zdali tato hrozba sama byla dostatečnou zárukou pro postavení těch, kdo ve státní službě hledali své povolání. A rovněž tak nebylo dosti o to postaráno, aby při zadávání míst a postupu úřednictva nerozhodovalo také lichocení mocným chefům, nýbrž jediné pravá spůso-

horlivosti, že jako gub. sekretář v konceptu býval lépe na místě, než jako krajský hejtman). Naproti tomu neschválil jubilaci barona Ehrenburga. Ve příčině krajských komisařů bylo císaři „velice nepříjemno“ poznati, že mnozí z nich sotva prošli nižší školy, a jen nepatrný počet studoval právní a politické vědy; někteří praktikanti pak byli ustanoveni před dokončením studií. — O cís. rozhodnutí z 20. ledna 1787, jež bylo vydáno celkem dle mínění většiny státní rady, resp. o nařízeném pensionování a propouštění, vyšel dvor. dekret z 25. ledna 1787 (publ. I : 1; sub 5. ledna t. r. v kop. 1786—7 : 175), též dvor. dekret z 19. února 1787, Krop. XIV, 938. — Srov. o moravskoslezských konduitních listách cís. resoluci z 3. března 1787, kterouž také politické úřady byly poukázány na předpis daný tehdáž nejvyššímu soudu o listách konduitních (akt st. r. n. 859).

[58]) Dvor. dekret z 8. břez. 1787, Krop. XIV, 936, Roth III. č. 121; dvor. dekret z 10. září 1789 v kop. 525, Krop. XVIII, 528, Roth III č. 1114, (též publ. XV, 1, XV, 4). — Meynert (Joseph II, 203) cituje z r. 1788 cís. rozhodnutí o konduitních listách; dle toho úředníci s pouze prostřední horlivostí měli v nejv. jméně býti varováni, že jen sami sobě budou musiti přičísti své propuštění z úřadu, jestliže během téhož roku nevyznamenají se obzvláštní horlivostí ve službě, o čemž zemský chef ve příštích listách měl svědomitě pověděti ryzí pravdu, bez osobní přízně nebo nepřízně; ti však, jichž horlivost byla špatná nebo nedostatečná, jestliže již jednou chefem byli marně napomenuti, měli bez okolků býti propuštěni.

[59]) Dvor. dekret z 5. července 1787, Krop. XIV, 937, Roth III č. 230.

bilost a zásluha. Přes to vše stát josefinský celkem dosáhl asi ne-li lepšího' aspoň obratnějšího a čilejšího úřednictva, než jaké byl našel.[60])

Sluší tu na konec vůbec zmíniti se, kterak císař Josef k úřednictvu byl přísným, po případě bezohledným a nešetrným až do křivdy.[61]) Známo je, kterak své nespokojenosti nejednou ulevoval jizlivým posměchem a drsnými přezdívkami, jež tvoří zvláštní illustraci k jeho t. zv. pastýřskému listu. Tak na př. r. 1784 nazval úředníky bídnými, opovržlivými tvory, kteří toliko dvacetníky se pohnouti dávají, tak že bude nutno, polepšovati je jako námezdné lokaje srážkami na služném od prvního do posledního. Ale horší bylo, že císař dle probuzené nevrlosti také jednal, že při nelibých zprávách úředníky bez okolků náhle propouštěl, a že přímluva úřadů a státní rady nemilost panovníkovu někdy jen ještě zostřovala; také nepovrhoval bezejmennými denunciacemi. Nicméně s druhé strany budiž vytknuto, že panovník nejednou po nějakém čase zas ustupoval od trestů, které svědčily, že přísná spravedlnost tytýž bývá i mstou.[62])

Budiž tu uveden některý doklad bezohledné přísnosti Josefa II. k úřednictvu krajskému. Znám je případ krajského hejtmana Rakovnického, Filipa hr. Kolovrata, syna předsedy dvor. komory a potom nejvyššího kancléře Lepolda hr. Kolovrata. Císaři byla o něm dána zpráva, že jakožto komisař provádějící zrušení ženského kláštera v Doxanech tomuto odňal

[60]) Také u samého císaře Josefa rozhodovalo někdy zalichocení, nebo záliba v těch, kdo zevně hověli jeho oblíbeným tendencím. Tak ku př. možno připomenouti vyjádření výborného úředníka, jako byl Karel hrabě Zinzendorf, že císař na něm chtěl, aby při katastrální (berní) a urbární komisi užíval podřízených úředníků, kteří si získali jeho přízně lichocením a povolností (A. Wolf, Gesch. Bilder oc, II, 278). K tomu lze srovnati, co uvedl Pelcl ve své rukopisné kronice, jakým prý spůsobem mnozí jednotlivci dosáhli míst krajského hejtmana, dvor. rady a vicepraesidenta (v posudku o císaři, při zprávě o jeho smrti). Podobně poznamenal ku konci r. 1789, že v okolí císařově byli krásní duchové, belletristé a vychlubníci, ale bez solidnosti, kdežto jiní jako Kaunic, Kolovrat a Chotek byli tehda ignorováni a předmětem posměšku; a tak prý v politické správě, jako ve vojsku nebude lépe, dokud nebude zase dbáno rady solidních státních služebníků.

[61]) Tak vytkli již Hock-Bidermann, öst. Staatsrath, str. 130—146; o přísnosti k úřednictvu, také Meynert, Joseph II, 201—203.

[62]) Srov. vůbec Hock-Bidermanna a Meynerta n. u. m. Císař Josef nebyl přítelem zvláštních remunerací úřednictva; avšak dvor. dekretem z 20. června 1782 úředníkům, kteří udají nepříslušnosti v zeměpanské službě slíbil přiměřenou odměnu a milostivý zřetel; kop. 169, 170, Krop. V, 205, Roth I č. 475, sb. z. s. č. 53. O přijímání denunciací bezejmenných Meynert n. u. m., 6—7, dle něhož pečlivé jich vyšetřování bránilo, aby nevznikla děsivá soustava udavačská. — Dle pat. ze 7. srp. 1762 přijímaly se jediné denunciace s udáním jména (aspoň panovníkovi nebo státní radě); Krop. IV, 116. Leopold II. obmezil použití anonymních udání dv. dekretem pro D. Rak. z 19. pros. 1791; Krop. IV, 610.

všecky drahé věci do té míry, že mu nezbyly přiměřená vasa sacra k bohoslužbě ve svatém týdnu. Tudíž za tento pohoršlivý čin rozhodnutím z 16. dubna 1782 nařídil hraběte ihned propustiti, a guberniu tak špatnou volbu komisaře vytknouti, — ačkoli všichni státní radové mínili, že bylo ještě potřebí, aby vina důkladněji se vyšetřila. Otec takto propuštěného ucházel se proň o milost, a hrabě Hatzfeld připomínal císaři, že obviněný hejtman vůbec ještě nebyl slyšán, může-li se ospravedlniti. Tu teprve císař dopustil vyslechnouti Filipa hr. Kolovrata, načež v srpnu t. r. sesazení jeho sice ponechal jako trest za přenáhlení, ale „z milosti“ mu dovolil, aby navrátil se na své dřívější místo jako appellační rada, ač bez původního pořadí. Teprve r. 1788 císař vyhověl zase žádosti nejvyššího kancléře za místo krajského hejmana v Loketsku pro syna jeho Filipa.[63])

Touže dobou (v břez. 1782) císař Josef kázal jubilovati krajského hejtmana Chrudimského, Jana Adama svob. pána Rašína z Riesenburgu, protože v záležitostech tolerančních po třikráte dopustil se nesprávnosti. Jelikož prokázal 41 let dobré služby, byl mu za pensi vyměřen celý jeho plat. Ale císař ex post dne 15. června t. r. rozhodl, že Rašínovi nenáleží žádná pense, protože vzbudiv nespokojenost byl proto z úřadu odstraněn. Tu dvor. komora namítala, že nebyl propuštěn, nýbrž dán do jubilace, a že za své pobloužení bude dosti potrestán, když po 40leté službě sesadí se do nižší třídy pense, tak že by dostal $^2/_3$ služného. Také státní rada jednomyslně ujímala se Rašína vzhledem k jeho nemajetnosti a ke starším dobrým službám — bylť mezi krajskými hejtmany dříve vynikal; sám osvícenec Gebler dokládal, že v Čechách vůbec mnozí ze staré generace podlé svého vychování nemohli najednou vpraviti se do „křesťanské“ soustavy toleranční. Císař konečně povolil mu plat jubilační, ale jen poloviční. Teprve r. 1787 Rašín domohl se zase pense dvoutřetinové.[64]) Hůře

---

[63]) Hock-Bidermann, 135—6; Wurzbach ve svém životopisném slovníku XII, 384 sestavil literaturu, jež vznikla o tomto případě, dle čehož obvinění hejtmana spočívalo na chytře smyšlených lžích. (Dle Pelclovy kroniky byl hrabě sesazen proto, že prý při zrušení kláštera jeptišek v Doxanech nevedl si dosti mužně.) Srov. o věci blíže akta státní rady r. 1782 n. 1120, 1305, 2695, 3089. Sesazení bylo do Čech intimováno již dvor. dekretem z 17. dubna 1782 (kop. 24), a již dvor. dekretem z 27. dub. t. r. (kop. 71) bylo nařízeno ustanoviti Rakovnickým hejtmanem pensionovaného svob. p. z Langendorfu, ačli byl k tomu spůsobilým. Potom dvor. dekretem z 30. dub. t. m. (kop. 146) povoleno, že Filip hr. Kolovrat bude možná „z milosti“ moci vrátiti se k appellaci, jestliže jsa slyšán se ospravedlní; že však nebude lze ustanoviti jej při krajských úřadech. Konečně dvor. dekret z 17. srp. 1782 (kop. 57) na základě zprávy komise pro zrušení klášterů zastavil další vyšetřování, a hraběti „z milosti“ dovolil zmíněný návrat k appellaci. — K r 1788 akt. st. r. n. 1814.

[64]) Rašín byl dán do jubilace dvor. dekretem z 19. břez. 1782 kop. 188; akt st. r. n. 784), a dvor. dekretem z 27. květ. 1782 (kop. 108) bylo mu poukázáno celé

bylo s krajským komisařem Chrudimským Josefem Braunem, jenž r. 1783 z nejvyššího rozhodnutí byl propuštěn, protože podnikl vyšetřování některých poddaných z deismu. Krajský úřad, gubernium, dvor. kancelář i státní rada podporovali jeho žádost, aby byl znova dosazen do předešlé služby, ježto byl 26 let dobře a výborně sloužil a sice bezplatně, a ježto nemluvil přímo o deistech, nýbrž jen omylem vyjádřil se, že jistí poddaní byli „podezřelí" z deismu. Císař však prohlásil, že žádosti Braunově nelze vyhověti.[65])

Jako v Čechách, tak i jinde lze stopovati, že císař někdy byl nakhylen, jednati příliš přísně. Tak když na Moravě krajský hejtman Jihlavský svob. pán Rebentisch v konduitní listě byl zapsán jako úředník „prostřední horlivosti", císař nařídil jej propustiti, a trval na tom i přes námitky samého zemského chefa; potom však přece podařilo se státní radě, přesvědčiti císaře, že Rebentisch měl právo na lepší osud, a císař konečně povolil (1788), aby byl jubilován.[66]) Arci že snad nejednou jistá přísnost proti krajským hejtmanům jako výstraha byla na místě.[67]) A jindy

služné 1500 zl. za pensi. Avšak císař rozhodnutím z 15. června 1782 odepřel mu každou pensi (akt st. r. n. 1884, dvor. dekret z 16. června t. r., kop. 35). Potom ve státní radě (akt 1782 n. 2049) ujímali se Rašina Kresel, Martini, Gebler i Hatzfeld. Kresel ku př. uváděl, že za těch 16 let, kdy on sám v Praze sloužil u konsessu, repraesentace a gubernia, Rašín vždycky byl pokládán za jednoho z nejlepších hejtmanů, a několikráte byl navržen za guberniálního radu; Kresel ovšem byl tehda již 13 let ve Vídni a neznal Rašína osobně, i mínil, že k chybám svedlo jej snad pouze stáří a tím vzrůstající náboženská horlivost, že však zajisté byl hoden nejvyšší milosti. Císař rozhodnutím z 30. čna. 1782 povolil mu jen polovici služného, totiž 750 zl. (dvor. dekret z 1. čce. t. r., kop. 2). R. 1787 však dostal 1000 zl. (akt st. r. n. 4313). — Zvláště lze připomenouti, že r. 1774 Rašínovi vedlé Chrudimska na jeden rok byla svěřena zároveň správa Hradecka, aby tam po dvou jiných krajských hejtmanech zavedl pořádek, a vyučil nástupce (dvor. dekr. z 2. září a 8. říj. 1774, kop. 80, 92).

[65]) Braun byl propuštěn dvor. dekretem z 10. čna. 1783 (kop. 44), a žádost jeho odmítnuta rozhodnutím z 23. srp. t. r. (akt st. r. n. 1885 a 2969). Podotknouti sluší, že dvor. dekretem z 19. květ. 1783 (kop. 88) bylo zapovězeno pouze deisty vyhledávati, a teprve dv. dekr. z 10. čna. 1783, kterým Braun byl propuštěn, zakázal také mluviti o deismu, aby prý i samo jméno jeho bylo „úplně vypleněno".

[66]) Případ ten uvedli Hock-Bidermann (132) na doklad, že přímluva státní rady přece někdy pomohla (ačkoli zase jindy věc jen zhoršila). Také předchůdce Rebentischův, Jihlavský hejtman p. z Bossi byl r. 1783 bez pense propuštěn, a teprve roku 1784 k jeho žádosti bylo povoleno bližší vyšetřování věci, i dostal se znova za kraj. hejtmana do Hradiště (akt. st. rady 1783 n. 3974 a 1784 n. 1693). Podobně byl na Moravě za příčinou deistů r. 1786 sesazen správce kraj. úřadu Brněnského (Hock-Bidermann, 369—370).

[67]) Tak na základě denunciací zavedeno bylo vyšetřování proti kraj. hejtmanu Bydžovskému P. (jehož spůsobilost při krajské reorganisaci byla zvláště chválena, akt st. r. 1785 n. 4517). Nevyšetřil se sice proti němu žádný přečin, který by kasaci měl

císaři naopak zdálo se potřebí, jednotlivé hejtmany chrániti proti nepříznivým úmyslům úřadů nadřízených, jak to v Čechách ukazuje zvláště případ Max. svob. pána Ehrenburga.[68])

Za Leopolda II. nastával pak v poměrech úřednických jistý obrat potud, že dvor. dekretem pro všecky dědičné země z 13. srpna 1790 napříště docela sešlo s podávání každoročních konduitních list.[69])

---

v zápětí, ale ukázalo se, že hejtman byl vůbec člověk líný, lehkomyslný a zištný (zdržoval se i s rodinou po více dní u hospodářských úředníků), tak že byl v opovržení obyvatelstva; zároveň jeho neznalostí vznikaly nepořádky v úřadě, a byl v nenávisti u krajského personálu. Protož císař rozhodnutím z 8. květ. 1785 jej propustil. Potom však někteří poddaní prosili, aby byl znova dosazen, a to panovníka pohnulo, že již 20. čce. t. r. z milosti povolil, aby P. při příležitosti mohl zase jinde býti ustanoven (akta státní rady 1785 n. 1825 a 2861). — Nejv. rozhodnutím z 26. srp. 1786 krajský hejtman Budějovický, p. z O., byl simpliciter úřadu zbaven, protože se učinil „nejvýše podezřelým" ze strannictví a mrzské zištnosti, když mu bylo vyšetřovati útisky a nezákonné činy preláta Vyšněbrodského; zároveň císař nařídil preláta dáti do klausury a klášteru zříditi abbéa commendataire-a (vše to stalo se následkem denunciace bývalého ředitele Vyšněbrodského; akt st. r. 1786 n. 3179).

[68]) Tak následkem obvinění z trestných skutků české gubernium r. 1782 suspendovalo s platu a úřadu kraj. hejtmana Táborského p. z Ottilienfeldu; suspense ta byla ve Vídni vzata na vědomí, ale vyžadovala se brzká zpráva o zavedeném vyšetřování (dvor. dekret z 25. dub. t. r., kop. 194). Majorita gubernia pak navrhovala jubilaci suspendovaného, jediné hrabě Nostic vyslovil se pro restituci, a císař dne 2. srp. t. r. vskutku rozhodl se pro tuto, ano dal suspendovanému nahraditi také zadržaný plat, jelikož vyšetřené nesprávnosti jen za menší pokládal; celá věc byla posuzována spíše jako „komplot" proti krajskému hejtmanovi, a zejm. krajský sekretář Kropáček sesazen s důtkou (akt st. r. 1782 n. 2526; dvor. dekret z 3. srp. 1782, kop. 8). — Krajský hejtman Boleslavský, baron Ehrenburg již r. 1782 žádal za nejv. ochranu proti amoci guberniem (srov. dv. dekret z 1. února t. r., kop. 2). Arci ukázalo se, že gubernium ve zprávě o novém lepším obsazení krajských úřadů pouze navrhlo, aby byl jubilován; z té strany tedy zasloužil důtku, ale jináče cís. rozhodnutím z 18. čce. 1783 nařízeno ještě mnohem důkladnější vyšetření věci, neboť císař prohlásil, že zná Ehrenburga jako horlivého a obratného služebníka, a že mu vyšetřování s hrabětem Bolzou u předešlého nejv. purkrabí spůsobilo některé nepříjemnosti (akt st. r. 1783 n. 2483). Hrabě Nostic opět navrhl jeho jubilaci, ale Ehrenburg dvor. dekretem z 12. ún. 1784 byl zase ponechán na svém místě (arch. dv. kanc. III A 4; akt st. r. 1783 n. 4517). Násl. roku pak Ehrenburg byl zvolen a potvrzen za stavovského repraesentanta při guberniu, reskriptem z 7. září 1785 (arch. dv. kanc. IV, H 4). Ale r. 1786 hr. Nostic i vicepraesident hr. Lažanský mínili, že ho tu nelze potřebovati; a císař zase jej určil za kraj. hejtmana do Litoměřic (rozhodnutím z 24. říj. t. r.; akt st. r. n. 4206), a v rozhodnutí z 20. led. 1787 znova zamítl jej jubilovati, jak by bylo náleželo podlé konduitní listy (stát. r. n. 85); potom však povolil zemskému chefu v tom, že Ehrenburg měl býti přeložen do Berounska, ačkoli se jindy uvádělo, že nebyl češtiny mocen (rozhodnutím z 28. břez. 1787; st. r. n. 1295).

[69]) Krop. II. 13.

Kap. II. Složení krajského úřadu.

§ 6. Počet krajů a hejtmanů. Stálé úřední sídlo.

I. Od r. 1748 oba hejtmané dělí se o kraj, pokud jde o contributionale. R. 1750 vrhuje se odstraniti dualismus hejtmanů dělbou agendy politické a soudní. Neshoda šetřujícího dvor. komisaře hr. Larische s král. repraesentací o krajskou organisaci. arie Terezie v lednu 1751 rozhodla se pro zeměpanskou reformu, a stavovští zástupci ji podvolili. Nové krajské rozdělení se 16 hejtmany ve krajských městech. Poléjší jednání o nové rozdělení krajské.

II. Dvor. komisař hr. Larisch r. 1750 požaduje stálé úřední sídlo ve krajských ěstech; r. 1751 to nařízeno. Přeložení jednotlivého krajského sídla jinam; v Hracku 1779, Bydžovsku 1784. Jednání o přeložení krajských úřadů Kouřimského, ıkovnického a Berounského z Prahy do krajů; Slané a Beroun r. 1787. Stálých edních místností nebo budov nebylo.

III. 1. Praha zůstávala kromě krajů. Městští hejtmané; jedná se však o jich ıšení 1771, 1782. Praha pokládati se má jako zvláštní kraj; nicméně 1783—4 měla rozděliti pod tři krajské hejtmany. R. 1785 konečně místo městských hejtmanů stupuje policejní ředitel. — 2. Poměr krajského hejtmanství Loketského k Chebsku. 1773 král. purkrabí Chebský zrušen a Loketský hejtman správcem úřadu purkrabého; r. 1788 zrušen tento název. — 3. Purkrabí kraje Hradeckého obyčejně byl ›nem zemského úřadu; r. 1783 pouhý titul.

Dle historické tradice bývali v Čechách v každém kraji dva hejtané, jeden stavu panského, druhý rytířského, kdežto na Moravě v dobách ›bělohorských byl zaveden pouze jediný hejtman krajský. Bylo tedy Čechách za Marie Terezie zprvu 24 krajských hejtmanů ve 12 krajích. ato tradice — zároveň stavovská výsada a ústavní právo, neboť zakláıla se na Obn. Zř. Z. A 48 a na zemských privilegiích, — udržovala ıtou měrou rovné postavení stavu panského a rytířského ve veřejné ›rávě; a jináče měla své výhody i vady.[1]) Konečně však novověkému ›solutnímu státu dualistické nebo kollegiální vedení krajské správy dvěma ›jtmany nezdálo se pohodlným a vhodným, a za příkladem Moravy bleıno záhy jiné, aspoň částečné rozluštění dosavadního stavu věcí. Staroıvný poměr obou hejtmanů v kraji vskutku začal se měniti již r. 1748,

[1]) Kraj. Zříz. I, 260—1.

neboť již tehda se přikazovalo, aby se dělili zprvu o jednotlivé větve krajské správy, potom o území svého kraje.

Nejprve dle instrukce král. deputace z 14. července 1748 v každém kraji, pokud nebyl tuze rozsáhlý, dohled na záležitosti kontribuční měl býti přidělen jedinému hejtmanovi, tak aby naléhal na správné placení berní, vymáhal je exekucí a podával zprávy deputaci; toliko ve velikých krajích náleželo tuto působnost děliti mezi oba hejtmany. Avšak potom dělení působnosti dle oborů bezpochyby nezdálo se vhodným. Proto dle instrukce krajských hejtmanů z r. 1748 tito měli se schválením deputace vůbec rozděliti si kraje ve 2 podíly s ohledem na své bydliště, tak aby potom když by jeden něco nevykonal, nevymlouval se na druhého. Tato dělba krajů týkala se však pouze oboru deputaci přikázaného, totiž správy kontribuční a vojenské. Naproti tomu v ostatní správě, politické a soudní (pod místodržícími), zůstalo v platnosti staré rozkrajení beze změny, a v tomto oboru byli hejtmané poukázáni, aby jako dříve pilně si dopisovali, ve všem byli zevrubně dorozuměni, aby žili v dobré shodě a v pokoji, aby spojenými silami pečovali o státní službu i dobro svěřeného kraje.[2])

Instrukce hejtmanská z r. 1748 zároveň předepsala, aby hejtmané, kteří nebyli v kraji usedlí (neměli tam statku), zvolili si bydliště v tom podílu kraje, jenž jim připadl, tak aby poddaní měli k nim snazší přístup,

[2]) Instrukce deputace z 14. července 1748, II, čl. 2, contrib. A 1 : 1; instrukce krajských hejtmanův o systemálním patentu, čl. 6, contrib. A 4 : 7. — Místodržící v renovační zprávě z 3. července 1748 žádali vzhledem k nové berní a vojenské soustavě za zvláštní přísné napomenutí „společných krajských hejtmanů“ k dokonalé shodě (ačkoli jinak bývali k tomu napomínáni každoročně při přísaze), contrib. H 1 : 1. Podlé toho renovační reskript z 31. července 1748 přikázal hejtmanům, že mají „vespolek, totiž jeden úřadu-účastník neb spolu-oud s druhým, již předtím nařízeným způsobem, z strany všech a všelijakých krajských důležitostí slušně, vejmezně a budouceně lépeji, než se až posavád stalo, korrespondirovati, a vždy vespolek v dobrém srozumění státi, jeden bez druhého, krom nejvyšší potřeby nic neexpedirovati, a jestližeby co takového přece nevyhnutelně státi se muselo, svému ouřadopomocníku, o tom bez prodlení správu dáti, následovně oni krajští hejtmanové panského stavu sobě nic víceji, nežli co jim patří osobovati, a tím spůsobem všichni při jich úřadě k fedrování nejv. služby Naší každého času pilnými a bedlivými se ukazovati“; arch. dv. kanc. III, A 5. Proto také „nota“ pro pány krajské hejtmany při jejich přísaze z r. 1748 uváděla, že v úřadní působnosti ani hejtman stavu panského, ani hejtman stavu rytířského nemá žádné přednosti si osobiti, nýbrž že pokládají se pro paribus in officio; dále byli napomenuti k lepšímu dorozumění než dosud, zejm. aby jediný sám privative ničeho neexpedoval, a bylo-li to nutno, soudruha svého ihned o věci zpravil; arch. míst. K 26 : 1, opis. zem. arch.

a oni sami snadnější dohled ke svému krajskému podílu. Ostatně podíly ty nijak nemusily býti stejné; hejtmanovi, jemuž byl přikázán větší kus kraje, mohli (aspoň ve větších krajích) býti přiděleni dva stálí komisaři, a soudruhovi jeho pouze jeden. Rovněž nebyly krajské podíly stálými; rozdělení mohlo měniti se s novými hejtmany podlé jich sídel.[3])

Kraje dělily se tím způsobem i za král. repraesentace a komory, jež nastoupila po deputaci a místodržících. Zvláště budiž doloženo, že r. 1749 nově jmenovanému hejtmanu kraje Kouřimského, Janu hraběti Sternbergovi bylo povoleno, aby krajskou kancelář stavu panského choval ve svém domě v Praze (vzhledem k tomu, že v Praze byla také filialní kasa, a že Vyšehrad náležel již ku Kouřimsku), kdežto pak hejtmanské kanceláři stavu rytířského měla býti přidělena vzdálenější část kraje, a hejtman Voříkovský z Kundratic za bydliště zvolil Benešov. Docela nestejné byly podíly či okresy krajských hejtmanů v Rakovnicku, tak že hejtman panského stavu ku konci r. 1750 domáhal se nového rozdělení; připadloť mu veliké území se $^3/_4$ úhrnného počtu usedlostí. Také ve Chrudimsku krajský hejtman panského stavu obstarával pouze tři větší dominia spolu s městem Chrudimí.[4])

Není divu, že královskému komisaři, jenž r. 1750 českou krajskou správu vyšetřoval, hraběti Larischovi nové dělení krajů nezdálo se vesměs prospěšně provedeno, a že tedy také při správě kontribuční jisté dorozumění obou hejtmanů jevilo se vhodným, ne-li nutným. V Kouřimsku prý hejtman panského stavu měl málo dělati, ne-li nic, a jeho soudruh rytířský skoro vše; onen pak tohoto nepodporoval pod záminkou, že to neb ono místo nepatřilo do jeho podílu. Proto reskriptem z 29. srpna 1750 bylo sice zachováno dělení krajův in contributionali, jež prý bylo zavedeno s dobrým rozmyslem; ale repraesentace měla dbáti, aby práce byly mezi hejtmany poměrně rozděleny, jakož aby koncem každého měsíce scházeli

---

[3]) Instrukce k systemálnímu patentu, čl. 8 a 9.

[4]) O Kouřimsku reskript z 15. listop. 1749 v kop. 17; rozdělení míst s udáním počtu usedlostí, jak je oba hejtmané smluvili, a dne 19. prosince 1749 repraesentaci a komoře podali ke schválení, je zachováno v contrib. H 1 : 7. — V Rakovnicku hejtman panského stavu obstarával $2697^{51}/_{64}$ usedlých, kdežto jeho soudruhovi rytířskému připadlo na malém území pouze $784^{42}/_{64}$; prvý chtěl tedy napříště přejmouti $2058^{40}/_{64}$ proti $1423^{54}/_{64}$ usedl., jež by měl na starosti druhý. Podnětem této žádosti z 19. prosince 1750 byl cirkulář repraesentace z 1. prosince t. r., aby úřední expedice nadále nebyly vyhlašovány střídavě secundum turnum, nýbrž aby k urychlení věci každý hejtman ve svém okresu je dal cirkulovati. Contrib. H 4 : 1. — O Chrudimsku v. přednesení direktoria z 14. ledna 1751, v arch. dv. kanc. III A 5.

se ke zkoumání výkazů dlužné berně, a společně uvažovali další kroky, jež by potom každý sám ve svém podílu prováděl a z toho odpovídal.[5])

Toto dělení krajův a krajské správy mezi 2 hejtmany tvořilo důležité praecedens. Bezpochyby právě že bylo jen částečné, nedosti vyrovnané, a jako by teprve na zkušenou, nutkalo k tomu, aby kraje vůbec rozdělily se soustavně v trvalé podíly, jež by každý hejtman zvláště sám spravoval, — ač-li by snad nebyla lepší dělba dle předmětu.

Hrabě Larisch totiž vyslovil se r. 1750 při vyšetřování Čáslavska, že by snad působnost dvou hejtmanů v kraji dala se rozděliti tak, aby jednomu bylo přikázáno contributionale a publicum, druhému judiciale. Byla tedy král. repraesentaci nařízena deliberace s hrabětem Larischem o tom, kterak by tato jeho myšlenka dala se provésti. Potom v srpnu t. r. repraesentace byla z Vídně zvláště upozorněna, že by snad bylo nejlépe, rozděliti království České quoad contributionale na 18 krajů, a quoad judiciale pouze na 6 krajů. Tím spůsobem prý by zůstal týž počet hejtmanů jako dosud, eráru by nevzešel větší náklad, a přece by krajská agenda byla lépe obstarána, jelikož by rozsáhlá politická správa byla svěřena většímu počtu hejtmanů, a neveliký sbor judiciální ponechal by se jen menšímu počtu; zároveň shodovalo by se to s novou státní soustavou, kterou politická správa vůbec odlučovala se od justice.[6])

Deliberace král. repraesentace s hrabětem Larischem o této a jiných otázkách veřejné správy konala se v Praze v bytu Larischově dne 30. list. 1750, a súčastnili se jí také nejvyšší purkrabí Filip hrabě Kolovrat a nejv. maršálek a komorník zemský Frant. Leopold hrabě Buquoy. Z repraesentace samé dostavila se deputace, totiž předseda Václav Kazimír svob. pán Netolický a radové Karel Bedř. hrabě Hatzfeld, Frant. Jos. hrabě Pachta a Frant. Xaver hrabě Věžník. Této poradě dvorský komisař hrabě Larisch předložil již hotové vypracování, kteréž po odstavcích se projednávalo, i zdálo prý se, jak dí zpráva repraesentace, že porada většinou souhlasila

[5]) Reskript z 29. srpna 1750, ad 2; kop. za září 26—7. Také reskript ze dne 9. ledna 1751 (o Hradecku) vytýkal blud, že poučení, jež král. komisař dal jednomu z hejtmanů, netýkalo se obou, tedy zároveň i druhého podílu kraje; z čehož prý povstávaly konnivence hodné pokárání, a opatření krajského úřadu zbavovala se své vážnosti; kop. 49—50.

[6]) Reskript z 31. července 1750 o vyšetřování Čáslavska ad IX (kop. za srpen 131—132). Nelze prý ve Vídni předvídati, jaké nesnáze by v Čechách mohly vzejíti z podobného rozdělení záležitostí soudních a kontribučních (nepravilo se vůbec politických); také by jednomu z hejtmanů snadně připadlo příliš mnoho, druhému příliš málo, a rovněž nevědělo se, kterak by dalo se děliti utile, jež plynulo jediné ze soudních záležitostí. Reskript z 29. srpna 1750 o vyšetřování Kouřimska ad 5 (kop. za září 29—30).

s větší částí návrhů Larischových, přece však žádalo se, aby ve příštích schůzích vedl se společný protokol, a podlé toho také zpráva byla sestavena. Ale hrabě Larisch nesvolal další porady, a když Netolický v souhlasu s repraesentací třetího dne přišel k němu dále se doptat, prohlásil proti nadání, že se rozhodl podati panovnici svou zvláštní zprávu (nám neznámou), jelikož prý seznal, že repraesentace v žádném bodu s ním nebyla srozuměna, nýbrž byla docela jiného, jeho referátu naskrze protivného mínění; aby tedy repraesentace rovněž podala svou zprávu zvláště.[7]) Není možno se mýliti, že nejpřednější příčinou tohoto rozporu byla právě reforma krajských úřadů, neboť repraesentace docela zastávala se dosavadního jich zřízení proti uvedené myšlénce hr. Larische.

Král. repraesentace a komora mínila ve své relaci, že prospěch zeměpanské správy i obecenstva žádal, aby tehdejší rozdělení krajů a krajských hejtmanů bylo zachováno, a to sice hlavně z dvojího důvodu. Především veřejná služba neobyčejně by utrpěla, kdyby na místě 24 hejtmanů, kteří za nové soustavy všichni velice byli zaměstknáni četnou a naléhavou agendou politickou a kontribuční, dosazeno bylo hejtmanů pouze 18, a kdyby podlé toho bylo 18 krajů. Jednak by za menšího počtu hejtmanů poplatnictvo ve svých záležitostech a žalobách — proti nejvyššímu záměru — mělo stížený přístup ku krajskému úřadu, a také sami hejtmané nemohli by tak snadně vykonávati potřebná místní vyšetřování. Jednak by zavedení většího počtu krajů bylo spojeno s velikými spletkami v zařízení katastrálním a v reparticích berničného úřadu a filialních kas (dle 12 krajů), jak tomu bylo také r. 1714 při snížení počtu krajů ze 16 na 12. Zároveň pak to bylo by potřebí 18 krajských kas, což by vyžadovalo větší náklad od eráru nebo ze stavovského domestika (tehda těsně obmezeného), anebo zůstalo by nadále jen 9 kas, což by při měsíčním odvodu berní velice bylo obtížno i poplatnictvu, i dohlížejícím krajským hejtmanům. Ostatně také nesouhlasilo se s míněním hraběte Larische, že krajští hejtmané naprosto musejí míti stálé sídlo tam, kde se nacházejí filiální kasy.

Z druhé strany král. repraesentace neradila oddělovati judicialia od státních agend krajských. Neboť hejtmané celkem neměli do justice zasahati; zbývaly jim tedy pouze skrovné a řídké záležitosti, které sami nerozhodovali, nýbrž vlastně pro soudy instruovali a připravovali, i nemohli tím hejtmané schopní a pilní ve veřejné správě býti zdržováni, jako také nikdy na tyto práce si nestěžovali. Nejdůležitějším předmětem byly ne-

[7]) Zpráva repraesentace z 9. pros. 1750 o návrhu modi manipulandi pro krajské registratury ve příčině rei tributariae, a o nařízeních daných do všech krajů, zejm. Kouřimska; se jmény Netolického, hr. Pachty (referenta), hr. Zinzendorfa a p. ze Seyfertu; v arch. míst., contrib. H 1: 16.

velmi četné spory o rušenou držbu, kteréž nutno bylo vyšetřovati společně oběma hejtmany i jinými komisaři vyššího stavu, a sice neodkladně, při čemž někdy bývalo potřebí učiniti prozatímná politická opatření, — tu tedy jako i v jiných záležitostech mixti fori právě ukazovala se potřeba neděliti obor a úřad politický od soudního, a nezavdávati ještě podnětu ke sporům o příslušnost. Konečně hejtmané obmezení na judicialia čili justiční radové nesloužili by bezplatně, a ze soudních požitků by nebyli živi, kdežto s druhé strany erár musil by na sebe převzíti také placení krajského kancelářského úřednictva, když by vlastní krajští hejtmané přišli o požitky, jež sotva stačily jim na útraty jejich cest po kraji, nerku-li na vydržování kanceláře (zvláště když jim bylo uloženo chování poslů).

Ve Vídni tyto náhledy Pražské repraesentace prozatím došly jistého ohlasu. Aspoň direktorium in publicis et cameralibus v mimořádné schůzi z 28. pros. 1750, k níž byli povoláni svob. pán Netolický a hrabě Larisch, usneslo se, aby při nastávající renovaci krajští hejtmané, pokud možná, nebyli měněni a větší „mutace" jejich ponechala se na další dobu, až bude vyšetřování všech krajů dokonáno. Dle toho Marie Terezie v skutku již schválila jmenování hejtmanů podlé dosavadního zařízení. Než potom hraběti Larischovi asi přece podařilo se získati panovnici pro své náhledy v jiné formě, totiž k pouhé dělbě územní, nikoli dle předmětu, jakož také hrabě Haugvic asi platně to podporoval. Marie Terezie totiž, ustupujíc zase od učiněného již rozhodnutí, v konferenci in internis začátkem ledna 1751 projevila úmysl zavésti v Čechách ve krajské správě jiné zřízení, tak aby v menších krajích bylo po jednom krajském hejtmanu, větší kraje aby byly rozděleny, jakož také, aby všichni krajští hejtmané sídlili při krajských kasách, a z úspory získané snížením jejich počtu, aby jim byl dán příplatek na vydržování dobrých krajských sekretářů.[8])

Na tom základě předseda repraesentace, svob. pán Netolický, jejž panovnice o provedené věci nejprve vyslechnouti nařídila, soudil, že by království České mohlo míti 16 oddílů, tak že by jen 4 největší kraje: Bechyňský, Hradecký, Plzeňský a Žatecký rozdělily se každý na dva kraje. Podlé toho pak sestavil rozpočet nákladu na krajské a městské

---

[8]) Zdání mimořádné schůze direktoria z 28. pros. 1750 a zdání direktoria z 14. ledna 1751, v arch. dvor. kanc. III, A 5; opisy v zem. arch. Předmětem mimořádné schůze uvádělo se nové jmenování krajských hejtmanů v Čechách na základě renovační zprávy repraesentace a komory ze 14. září t. r., tedy nikoli zvláštní zpráva tohoto úřadu a hraběte Larische po nezdařené poradě z 30. list.; se strany direktoria přítomni byli předseda hrabě Haugvic, hrabata Rudolf a Jan Chotkové a 5 dvorních radů.

hejtmany, krajské sekretáře, i na nové filialní kasíry a kontrolory (náklad na tyto odečítal z dosavadního stavovského příspěvku); dále vytkl vhodná úřední sídla, i udal, kteří krajští hejtmané, celkem dle senia, by měli býti podržáni, a kteří by propadli redukci. Avšak Netolický zároveň podal panovnici ještě zvláštní notu, ve které prý silně dorážel na snížení počtu krajských hejtmanů, usiluje dokázati, že není-li dokonce nemožným, přece je spojeno s největšími nesnázemi a inkonvenciemi.

Naproti tomu direktorium ve zdání podaném hrabětem Haugvicem dne 14. ledna 1751 vyslovilo se pro reformu. K zamezení veřejného hluku radilo, aby bylo na oko zachováno dosavadní rozdělení 12 krajů s jejich jmény, ale 4 největší kraje Netolickým naznačené aby byly rozděleny na 2 oddělení pode jménem krajských podílů.[*]) Také Pracheňsko a Chrudimsko byly prý kraji velikými, ale nebylo třeba jich děliti, protože většinou nacházely se v nich veliká dominia, a tedy práce hejtmanů nebyla tak velikou, jak by se dle rozsáhlosti krajů zdálo. Ostatně souhlasilo se s počtem 16 krajů a úředními sídly, jak je navrhl Netolický ježto prý země bude takto poměrně stejně rozdělena, a krajská sídla vhodně stanovena. Dále direktorium vyslovilo se rozhodně pro to, aby napříště v každém kraji resp. krajském podílu byl dosazen jediný krajský hejtman. V té příčině dovolávalo se příkladu Moravy a Slezska, kde bylo po jediném krajském hejtmanu resp. zemském starostovi, a přece prý agenda spolehlivěji a rychleji byla obstarávána nežli v Čechách. Protož i tuto (kde při novém rozdělení žádný kraj nevyrovná se Brněnskému a Olomúckému) jediný krajský hejtman dobře bude moci svůj úřad zastávati, když za příkladem Moravy hejtmanům přidají se přísežní adjunkti (jakých v Čechách nebylo), a mimo to po dvou průvodčích komisarech. Ostatně direktorium z části rozcházelo se s Netolickým v rozpočtu celého nákladu krajské správy, a žádalo, aby stavové svůj dotyčný příspěvek na ni odváděli do kasy komorní, a hejtmanům více ničeho přímo nevypláceli.

Marie Terezie schválila tyto návrhy direktoria s dodatkem, aby před vyhotovením byly ještě dříve projednány s nejv. purkrabím hr. Kolovratem a nejv. maršálkem hr. Buquoyem. Neboť za příčinou některých otázek, o nichž hrabě Larisch ve své Pražské poradě se nedohodl, také stavovští deputáti byli do Vídně povoláni. Oba nejv. zemští úředníci podali svá připomenutí k oněm návrhům, aniž by v podstatě troufali si odporovati nejvyššímu rozhodnutí; však to byly vlastně jen důsledky reforem vyšších úřadů, a postavení krajských

---

[*]) Příčinou této opatrnosti bylo, že dosaváde změny ve krajském rozdělení vždy byly prve ujednány s českým sněmem. Srov. Kraj. Zř. I, 11 sl., 14, kde v notě uveden dotyčný odstavec z přednesení direktoria z 14. led. 1751.

hejtmanů mělo se hmotně polepšiti. Tudíž dne 18. ledna 1751 konala se ještě mimořádná schůze direktoria se svob. pánem Netolickým a se zástupci českých stavů, — byli to vedlé uvedených dvou nejv. zemských úředníků ještě kanovník Ant. Petr svob. pán Příchovský a Hochberg z Hennersdorfu.[10]) Dle žádosti těchto deputátů jednak mělo se dbáti toho, aby při redukci krajských hejtmanů na 16 netrpěla judiciální agenda konsessu nejv. zemských úředníků, a aby také krajští adjunkti v tom oboru se qualifikovali. Dále prý muselo zůstati při starém rozdělení krajů; také ve krajích, v nichž zůstanou dva hejtmané (v podílech), nemělo býti žádné změny quoad situationem, a jediné by každému z obou hejtmanů byla individuálně přikázána místa, na něž by dohlížel. Konečně (vedlé některých opatření při berních kasách) žádalo se, aby stavům zůstala disposice zemským příspěvkem na správu krajskou per 24.000 zl., aby totiž vyplácel se i nadále přímo vrchním úřadem berničným. Direktorium přistoupilo na prvé dvě žádosti, tak aby expedice byla upravena po návrhu deputátů; ve třetí otázce bylo však konečně usneseno, že stavové z domestikálního příspěvku podrží pouze částku připadající na služné čtyř nových filialních kasírů a kontrolorů i na dopravu kontribuce, a ostatek že budou odváděti do kasy komorní, — nejvyšší purkrabí jen si vyhradil, že toto finanční urovnání ještě předloží stavům a zašle o něm formální stavovské prohlášení. Marie Terezie prostým „placet“ schválila tento výsledek porady.

Takto tedy reskriptem z 23. ledna 1751 nařízena byla terezínská reforma krajských úřadů v Čechách. Záležela krátce v tom, že království České de facto bylo rozděleno na 16 krajů se 16 krajskými hejtmany, jimž bylo vykázáno stálé sídlo ve krajských městech, a přidáni krajští adjunkti, — reskript sám úředně mluvil jen o 12 krajích, ale 16 dílech, tak že 4 větší kraje rozpadaly se ve dva krajské podíly. Odtud byli tito

---

[10]) Protokol mimořádné schůze direktoria z 18. ledna 1751 quoad Bohemica; v arch. dv. kanc. III A 5, opis v zem. archivu. Z direktoria byl přítomen předseda Haugvic, dvor. radové p. z Kannegiessru (referent pro Čechy), p. z Cetto, p. z Kranichstätten, sekretář Otto (Ottovský?); „ex parte statuum Regni“ jmenují se hrabata Kolovrat, Buquoy, svob. páni Netolický, Příchovský, Hochberg. Dle reskriptu z 14. pros. 1750 (kop. 27) po návratu hrab. Larische byli k deliberacím do Vídně za české stavy povoláni: nejv. purkrabí Kolovrat, z duch. stavu děkan baron Příchovský, z pan. stavu Leopold hr. Buqoy, z rytířského pak kraj. hejtman Plzeňský Josef Joachim Schmidgräbner z Lusteneckn. Místo tohoto tedy nastoupil potom Hochberg z Hennersdorfu (snad František, krajský hejtman Loketský, nebo Jan Antonín, kraj. h. Berounský, oba však panského stavu). O této deputaci stavů zejména za příčinou vymahání dlužných berní anteceessuálních k rukoum stavovské kasy srov. contrib. 1748—55, B 1 : 4.

krajští hejtmané: Kouřimský, Berounský, Rakovnický, Litoměřický, Boleslavský, Bydžovský, Hradecký, Chrudimský, Čáslavský, Táborský, Budějovický, Pracheňský, Klatovský, Plzeňský, Žatecký a Loketský.[11])

Reformu samu nazvati lze dokonaným postátěním krajských úřadů; hlavní jeho znaky byly: zavedení úředního sídla ve krajských městech; zvýšení služného, kteréž se hejtmanům vyplácelo jediné z pokladny komorní; vůbec jisté nešetření staré stavovské povahy krajských úřadů, která žádala, aby hejtmany byli pán a rytíř v témže kraji usedlí; tím také odstraněno kollegiální vedení úřadu, a nastoupilo zařízení byrokratické. Jelikož pak krajští hejtmané již prve bývali králem jmenováni, vývoj zeměpanských úřadů z povolání mohl po r. 1751 hlavně jen v tom směru se doplniti, že později vyžadovalo se ještě určité vzdělání odborné. Arci nesluší tu zapomenouti také vyššího rámce, ve kterém nová krajská správa se nacházela: — nemalá část jejího postátění zakládala se vůbec v podřízení pod vyšší, zeměpanské úřady, jaké zavedl u nás centralistický státní převrat z l. 1748—1749. A plný význam postátění vysvitne nám dokonce teprve při výkladu stále rostoucí, rozsáhlé působnosti novověké zeměpanské správy, kdy teprve ukáže se, jakým úkolům sloužily nové krajské úřady, jakožto přední, věrný nástroj osvícené absolutní vlády.

Rozdělení krajské a počet hejtmanů, jak byly v Čechách stanoveny Marií Terezií r. 1751 zůstaly téměř sto let beze změny. Nicméně neplyne z toho, že by po r. 1751. snad nebyly více žádné nedostatky pozorovány v zemském rozkrajení. V posledním desítiletí terezínské vlády zase docházelo se ku poznání, že v Českých zemích byly kraje příliš veliké, než aby hejtmané mohli dostatečně k nim dohlížeti. Poznání to vedlo především k myšlénce, že potřebí krajským hejtmanům přidati větší personál a děliti kraje na okresy, o jichž dohled rozmnožené úřednictvo by se podělilo (§ 9 a 10). Avšak totéž poznání přivádělo vládě na mysl také ještě otázku, zdali by nebylo radno zavésti kraje méně rozsáhlé, tedy zvýšiti počet krajů i hejtmanů.

Tak císař Josef po své cestě českými zeměmi r. 1771 mínil ve druhém oddílu své relace, že velikost tamějších krajů vyžadovala, aby krajskému hejtmanu byli přidáni dva adjunkti, z nichž by sice jeden byl při něm, avšak druhý jakožto vicehejtman úřadoval by „v okresu od kraje

---

[11]) Reskript z 23. led. 1751 v kopiáři 138—156, contr. H 5: 1. — Tento reskript o reformě krajských úřadů za Marie Terezie, jak svědčí poznámka na přednesení Haugvicově ze 17. led. 1751, byl při vylučování nepotřebných akt z archivu dvorské kanceláře r. 1818 zničen; tudíž nachází se tam (III A 5) pouze opis, jenž tam byl r. 1836 z Prahy poslán. Toť také jeden z nepěkných dokladů, jak se u nás v archivech „skartovávalo“.

oddělenémʺ nebo-li „podíluʺ s touže autoritou, jaká příslušela hejtmanovi v jeho podílu. Takto sice počet krajů byl by zůstal týž, ale každý kraj byl by se rozpadl na 2 krajské podíly (snad jeden větší, druhý menší), jak to r. 1751 bylo provedeno při Bechyňsku, Plzeňsku, Žatecku a Hradecku, — arci s tím rozdílem, že tentokráte nové podíly neměly býti úplně rozloučeny a samostatny, nýbrž mezi hejtmanem a vicehejtmanem přece měly zůstati jisté úřední úvazky. Tato myšlénka cís. Josefa však zůstala nadále nepovšimnuta, ani sám její původce k ní se nevrátil.[12])

Za to když na jaře r. 1772 státní rada jednala o výsledcích císařovy cesty z minulého roku, obecně se to uznávalo, že kraje v Čechách byly příliš veliké. Svob. pán Kresel prohlásil to přímo za hlavní vadu, dokládaje, že v Pruském Slezsku, jež bylo o třetinu menší než Čechy, nacházelo se něco přes 40 „zemských radůʺ (Landräthe; jináče mohli se přirovnávati krajským hejtmanům), a že každý z nich měl adjunkta, průvodčí komisaře, a 1, 2 i 3 jízdné zemské dragouny. Hrabě Hatzfeld pak přímo vystoupil s návrhem, že by království České mohlo rozděliti se na 21 krajů místo dosavadních 16, a sice tak, že by z 8 krajů utvořilo se 13, totiž z Litoměřicka a Boleslavska 4 kraje, pak z Pracheňska a Berounska, z Rakovnicka a Kouřimska, z Chrudimska a Čáslavska, vždy ze dvou tři, tedy 9 krajů. Cís. billetem z 8. srpna 1772 bylo dvorské kanceláři uloženo věc tu uvážiti, a kancelář tudíž obrátila se zase na české gubernium, aby od stavů vyžádalo a svým zdáním doprovodilo vyjádření, zda-li takovýto návrh Nejmenovaného jest užitečným a nutným, a kterak by nejsnáze dal se provésti. Avšak stavovský zemský výbor vyslovil mínění právě opačné, dovolávaje se toho, že do té chvíle nevyskytla se žádná stížnost ani z veřejné, ani ze soukromé strany proti trvajícímu zemskému či krajskému rozdělení, a že naopak rozmnožení krajů bezprostředně mělo by v zápětí spíše větší břímě komorního eráru i stavovského domestika

[12]) Relation von des Kaiser Reise durch Mähren, Schlesien u. Böhmen 1771; anderte Abtheilg. vom 8. Nov. 1771 (akta státní rady 1772 I/I, též I/III, ad n. 76). Krajský vicehejtman měl úřadovati samostatně, ale zprávy své posílati krajskému hejtmanovi a skrze něho dále. Komise v podílu vicehejtmanově měl odbývati krajský hejtman, a naopak v podílu hejtmanově vicehejtman. Nařízení a důležitější zprávy, zvl. ve příč. ubytování, zásobení nebo konskripce, měl krajský hejtman sdíleti s podřízenými adjunkty a s direktorem kantonu, s nimi se raditi, společných prostředků se uchopiti nebo doraditi, také společná jich zdání v jediném protokolu dále podávati. Hejtman, vicehejtman i adjunkt měli „každýʺ (?) míti potřebný personál. — Také zpředu na jiném místě své zprávy pravil cís. Josef: „Die Kreise in Böhmen, Mähren u. Schlesien sind schier die mehresten zu grossʺ. Rovněž tak ve svém pamětním spisu z r. 1773 klade na to váhu, že po celé říši sluší zavésti krajské úřady, kde ještě nebyly, že však jich obvody nemají býti tuze veliké (Hock n. u. m. 29).

následkem většího počtu krajských hejtmanů i personálu. Také české gubernium souhlasilo se stavovskou představkou potud, že neshledávalo hlavního nedostatku zeměpanské služby v počtu krajských hejtmanů, nýbrž v nedostatečnosti podřízeného úřednictva a v malém platu. Vskutku tehda k ničemu dále nedošlo.[13])

Když pak na jaře 1777 začaly se rozsáhlé porady o lepší zařízení krajských úřadů v Čechách, také předseda dvor. komory hrabě Kolovrat a s ním mimořádná dvorská koncertace vyslovila se proti tomu, aby krajské úřady v Čechách byly rozmnoženy, jelikož by to mělo za následek změnu v samé zemské ústavě, a zvětšilo by i náklad na úřednictvo a písemné práce při guberniu. Hrabě Hatzfeld i tentokráte sice pokládal za žádoucí, aby se určil větší počet krajů, neb alespoň aby větší kraje, totiž aspoň Čáslavský, Litoměřický, Boleslavský a Prachenský, rozdělily se na 2 podíly resp. kraje; i dokládal, že podobné zavedení krajských podílů r. 1751 provedlo se bez velikých nesnází. Konečně však sám ustoupil od návrhu na 20 krajů, aby se jím nezdržovala ostatní reforma, podotýkaje, že od jejího úspěchu bude časem záviseti, zda-li přece nebude potřebí změniti i samo rozkrajení.[14])

Odtud již nadobro zaniká snaha po jiném krajském rozdělení v Čechách. Opětně sice mluvilo se o velikosti českých krajů, jmenovitě některých, jež prý krajští hejtmané nemohou dobře přehlížeti, ale pomoc hledala se jinde, totiž v dělbě krajů na okresy a v ustanovení komisařů k okresům zvláště dohlížejících.[15]) Zůstalo tedy v Čechách od r. 1751 skoro sto let stále 16 krajských hejtmanů.

---

[13]) Vota svob. pána Kresla a hr. Hatzfelda, zápis schůzí z 21. a 26. dubna, 2. a 9. května 1772, jakož i billet k nejv. kancléři hr. Blümegenovi z 8. srpna 1772 (akta státní rady 1772 n. 2181). Dále dvor. dekret z 24. srpna (kop. 155), gub. intimace z 3. září, vyjádření stav. výboru z 5. října, a zpráva gubernia dv. kanceláři z 29. října 1772 (arch. míst., contrib. F 4 : 1). Dvor. kancelář ve přednesení ze dne 13. listopadu t. r. jednala zatím jen o přeložení krajského úřadu Čáslavského a Bydžovského, tak že cís. Josef ji upomínal, aby urychlila své zdání v otázce většího rozdělení českých kraj. úřadů (arch. dv. kanc., III A 5). Příčinou odkladu asi bylo, že šlo vůbec o celé „hlavní zařízení“ kraj. úřadů, jež pokládalo se za odvislé od sestavení generálního zemského policejního řádu (srov. dv. dekr. z 21. listop. 1772, kop. 146; arch. dv. kanc., u. m.).

[14]) Protokol mimoř. koncertace z 13. března 1777, v arch. dv. kanc. III A 5; protokol komise konané státní radou z 15. břez. t. r., v aktech stát. rady 1777 n. 692. Hr. Hatzfeld počítal náklad spojený s tímto rozmnožením krajských úřadů asi na 20.000 zl. Z druhé strany ukazovalo se i k možným zmatkům ve stavovských krajských reparticích a v nové zemské mapě.

[15]) Tak vytýkal velikost krajů v Čechách císař Josef v nedatované notě z druhé polovice března 1777 (akt st. r. n. 692), hrabě Hatzfeld ve votu z 13. listopadu 1779

Na Moravě v této době tak jako již prve bylo stále 6 krajů a 6 hejtmanů, totiž Brněnský, Olomúcký, Přerovský, Hradištský, Znojemský a Jihlavský. V Rakouském Slezsku při jeho organisaci za Marie Terezie r. 1744 byli zřízeni tři zemští starostové, ve knížectví Těšínském sídlem v Těšíně, v rakouském podílu knížectví Opavského a Krňovského sídlem v Opavě, a v podílu knížectví Nisského sídlem ve Vidné. Avšak za josefinské reorganisace z r. 1783 dosavadní zemští starostové (Landesälteste) přezváni krajskými hejtmany, a na místě tří ustanoveni pouze dva, Těšínský a Krňovský, jelikož také země sama byla rozdělena pouze na 2 kraje.[16]) Jako české kraje, tak i moravské byly velikými, avšak nikterak nerovnaly se krajům haličským dle původní terezínské organisace, neboť těchto bylo pouze šest; organisace pozdější však utvořila v Haliči krajů 18.[17])

II. Reforma r. 1751, jak jsme uvedli, uložila krajským hejtmanům stálé, pevné úřední sídlo a bydliště. Podnět k tomu zavdal r. 1750 hrabě Larisch ze dvojí příčiny. Jednak shledával při svém vyšetřování, že nepořádný stav krajských registratur z velké části pocházel z toho, že krajští hejtmané bydlili na svých statcích a častokráte bývali měněni, tak že akta musila se vydávati nástupcům a jinam převážeti. Z druhé strany vytýkal, že krajští hejtmané neměli dostatečného styku s krajskými kasami, když bývali od nich kolik mil vzdáleni; tu byly jim pouze posílány měsíční výkazy dlužníků, kdežto pak filiální kasíři záviseli jedině od vrchního berničného úřadu. Ostatně vzdálenost hejtmanů od krajských

---

(akt st. r. n. 1639) a z února 1781 (akt st. r. n. 252), rovněž nejv. purkrabí kníže Fürstenberg ve zprávě k císaři z 9. září 1781 a v dekretu ke komisi pro lepší obsazení kraj. úřadů z 6. října 1781 (contrib. F 2:1).

[16]) Kraj. Zř. I, 244. Dvor. dekretem z 5. dubna 1782 správa slezská byla spojena s moravskou, a tudíž dle další organisace z r. 1783 moravskoslezskému guberniu bylo podřízeno celkem 8 krajských úřadů. Rozdělení 6 krajů moravských namnoze změnilo se lepším arrondováním; vedle toho utvořen kraj Těšínský a Krňovský. Tento počet nezměnil se při nových změnách ve hranicích krajských z r. 1792; avšak josefinské pomísení Slezských územků s Moravskými zase napraveno. Za josefinské organisace sídlo krajského úřadu Olomuckého bylo přeloženo do Mor. Nového Města, Přerovského z Olomúce do Hranic, Jihlavského do Vel. Meziříče (srov. akta stát. r. 1783 n. 677, 848, 1346, pak ještě n. 4120 a r. 1784 n. 1678). Ale Leopold r. 1792 povolil zase návrat do Olomúce a Jihlavi (tuto teprve 1794 skutkem). Podobně přeložen byl krajský úřad z Krňova zase do Opavy (skutkem 1793), i slul pak kraj Opavským místo Krňovského. D'Elvert, öst. Verwaltgsgesch., 448 sl., zejm. 449, 463—4. O terezínské organisaci Slezska, tamže 336—7, a tuto str. 5; o Josefinské organisaci moravskoslezské tuto str. 21—2.

[17]) Původní kraje Haličské nutno přirovnati zamýšleným čtvrtím v Čechách; srov. § 14 o plánu vrchních krajských ředitelů, a v § 1 str. 12.

měst také poddaným ztěžovala vyhledávání úředního poučení a pomoci. Vzhledem k tomu všemu král. repraesentace v červenci 1750 byla poukázána, aby společně s hrabětem Larischem uvážila, kterak by se dalo zavésti, by ne-li oba, aspoň jeden z krajských hejtmanů bydlil ve krajském městě při kase a stále pečoval o její správu. Avšak repraesentace majíc ještě zření k starším domácím řádům, nesouhlasila úplně s návrhem hraběte Larische. Tento chtěl svou myšlenku provésti všeobecně, jako conditio sine qua non, kdežto repraesentace mínila, že by jen ti hejtmané mohli býti poukázáni k bydlení při filialních kasách, kteří neměli statků. Dovolávalať se stálé zkušenosti, že ku správnému odvodu berní pomáhala pravá horlivost a schopnost hejtmanova, ne-li jedině, aspoň spíše než jeho přítomnost při kase, zvláště když krajští hejtmané zřídka vyznali se v pokladní manipulaci berních úřadů. Naproti tomu vykázáním bydliště ve krajském městě by se stížil výběr dobrých uchazečů, poněvadž bylo jim příhodnější a snazší žíti na svých statcích a tam také vydržovati úřední kancelář. Ostatně horliví hejtmané přicházívali k filiální kase v době berního odvodu.[18])

Avšak tu právě jistá přirozená souvislost všeho krajského ústrojí ukázala se mocnější, než tyto ohledy; stát v jistém smyslu tak říkajíc historicky zase obracel se ku krajským městům. Tam kdysi nacházely se orgány soudní a berní, tam konaly se sjezdy a všeliká důležitá jednání; teprve při úpadku ostatního krajského ústrojí krajští hejtmané sami představovali krajskou správu, a stavovská jich povaha byla docela zjevnou v tom, že vůbec úřadovali na svých statcích (kromě berního účtování). Převládající absolutismus až do Marie Terezie to tak celkem ponechával. Ale tu již znovuzřízení jiných orgánů krajských zase počalo jeviti svou historickou moc a přítažlivost: když stavové čeští r. 1714 byli pohnuti ke zřízení filialních kas ve krajských městech, byl to moment, jenž jistou svou souvislostí ve spolku s novověkým vzrůstáním úkolů státní správy časem musil konečně vésti k usídlení hejtmanů ve krajských městech, k vítězství stálé povahy jejich veřejného úřadu nad osobním pohodlím úředníků, byť ze stavů dosud vybíraných, ale přece vlastně zeměpanských.

[18]) Reskript z 31. července 1750 ad 9 a 10, kop. za srpen 130, 132—4. Zpráva repraesentace z 9. pros. 1750 ad passum 10, contrib. H 1: 16; ve příčině krajské registratury poukazovalo se k dosazování spůsobilých, lépe placených sekretářů. — Také reskript z 29. srp. 1750 (kop. za září 24 sl.) nařídil repraesentaci porokovati s hr. Larischem o bydlení kraj. hejtmana při kase vzhledem k nepořádkům v Kouřimsku; panovnice chtěla, aby filiální kasa Kouřimská byla přenesena do Českého Brodu, a zároveň aby se tam usídlil jeden ze kraj. hejtmanů, po případě že tam bude bydleti oběma hejtmanům. Srov. již předpis hejtmanské instrukce z r. 1748 o bydlišti hejtmanů neusedlých.

Marie Terezie byla si vědoma, co žádala povaha novověkého zeměpanského úřadu, a v lednu r. 1751 ve státní konferenci pevně se rozhodla, že všichni krajští hejtmané bydliti měli při krajských kasách. Tudíž při všeobecné reformě krajských úřadů reskript z 23. ledna 1751 vykázal 13 krajským hejtmanům stálé sídlo ve krajských městech při kasách — v Táboře a Budějovicích, Plzni a Klatovech, Žatci, Loktu, Král. Hradci a Bydžovu, v Litoměřicích, Písku, Chrudimi, Čáslavi a Ml. Boleslavi — a pouze hejtmanům Kouřimskému, Rakovnickému a Berounskému sídlo v Praze, a to z té příčiny, že také filiální kasy těchto tří krajů zůstaly v Praze.[19]) Účinek tohoto předpisu objevil se ihned, zejmena v tom, že někteří krajští hejtmané žádali za dispensi, aby mohli bydliti jinde, nebo za přeložení krajské kasy a jich bydliště zároveň; o žádostech těch pak sice bylo slyšáno také mínění zemského výboru, ale konečně nebylo jim vyhověno. Méně přehlednouti se dal účinek další, že zámožná šlechta napotom pozbývala chuti, krajskému hejtmanství se věnovati.[20])

Nový předpis sice přímo nepříčil se stavovskému ústavnímu požadavku, aby krajští hejtmané byli usedlého stavu panského a rytířského ale stát příhodně se jím emancipoval od stavovských statkářů. Až do té doby

---

[19]) Reskr. z 23. ledna 1751, ustanovuje sídla kas i krajských hejtmanů, při Žateckém krajském podílu uvedl vlastně: Kadaň nebo Žatec. Kadaň byla uvedena vzhledem k tomu, že tam od r. 1714 byla filiální kasa kraje Žateckého; ale tato přenesena pak do Žatce, jak tomu dle návrhu svob. pána Netolického chtělo již direktorium ve svém zdání z 14. led. 1751.

[20]) K četnější snad resignaci r. 1751 ovšem nedošlo. Ve přednášce direktoria z 14. led. t. r. uvádí se, že zasloužilý, dobrý krajský hejtman Rakovnický, Karel Jos. Hildprand z Ottenhausenu bezpochyby nebude chtíti přesídliti ze svého statku do Prahy; vskutku byl sice zase hejtmanem jmenován, ale již reskript z 27. března 1751 (kop. 113) schválil vyžádanou od něho resignaci „pro stáří“. Také krajský hejtman Kouřimský, Jan hrabě Sternberg, resignoval krátce po jmenování, ačkoli již r. 1749 měl svou kancelář ve svém domě v Praze. Před koncem r. 1751 resignoval také Táborský hejtman Václav hr. Millesimo, a zač. r. 1752 Boleslavský, Josef hr. Trautmansdorf, oba sice zároveň proto, že vyšetřování jejich úřadů nevypadlo právě příznivě (zvl. v Táboře), — ale i tak bylo to dokladem, že hejtmanství za nových poměrů mnohému pánu stávalo se vůbec nepohodlným. — Svob. pán Václav Petr Dobřenský marně žádal za dispensi, aby nemusil bydliti v Čáslavi, resp. aby jeho sídlo spolu s fil. kasou mohlo býti v Kutné Hoře, reskr. z 5. června 1751, kop. 37. Podobně Václavu hraběti z Millesima nebylo dovoleno bydliti na statku v Nemyšli, hodinu od Tábora a dokonce ne přenésti tam fil. kasu s krajskými úředními knihami; byť i někdy odešel na svůj statek, přece měl svůj pevný domicil míti v Táboře, a meškati tam zejm. ku konci měsíce (když se odváděly berně), reskr. z 15. květ. 1751, kop. 54. Janu Václavu La Motte z Frintroppu nedovoleno přenésti sídlo z Bydžova na jeho statek Holovousy, reskr. z 17. července 1751, kop. 49.

stát vyhledával stavů po jejich statcích; nyní musili statků svých opouštěti, aby jinde sloužili státu, a stávali se úředníky především jen svému povolání se věnujícími. V pevném bydlišti krajských hejtmanů jasně jevilo e postátění a stabilisování krajských úřadů vůbec; bylоť základem nového rozvoje jich vnitřního ústrojí. Při stálém úředním sídle mohli snáze rozvíjeti se stálí vedlejší úředníci krajští, adjunkti a komisaři; krajská kancelář, nejsouc již držána na statku hejtmanově, zřejmě sama v sobě jevila svou veřejnou povahu; jmenovitě krajský sekretář, do té doby řece jen úředník hejtmanův, ve krajském městě mohl již spíše státi se stálým zeměpanským úředníkem. Vše to mělo nepodcenitelný vliv na lepší řadování po krajích, na spořádanou státní správu. I nemohlo býti pochybno, že stát dosáhnuv jednou podobného stabilisování krajských úřadů, napotom již nemohl od něho upustiti. Mohlo sice jednati se o volbu jiného krajského města, jestliže snad dosavadní bylo nevhodně položeno; avšak hejtmané musili již vždycky bydliti tam, kde bylo sídlo kanceláře, úřadu.

Direktorium těšilo se r. 1751, že krajská města většinou se nacházela uprostřed svých krajů. Avšak všude tomu nebylo, a tam časem jednalo se o změnu. Tak jmenovitě r. 1771 za cesty císaře Josefa po Čechách krajští hejtmané Čáslavský a Bydžovský žádali za přeložení svých krajských úřadů do municipálních měst Ledče a Jičína. Zemský výbor namítal, že by to bylo na škodu král. měst Čáslavi a Bydžova, kdežto gubernium, a vlastně také dvorská kancelář s přeložením souhlasily; potom však celá ta otázka byla poodložena.[21]) Z jiného důvodu jednalo se o to,

[21]) Akt státní rady 1772 n. 2181. Cís. vlastním listem z 8. srpna 1772 bylo nařízeno vyslechnouti gubernium o návrhu krajských hejtmanů Čáslavského a Bydžovského, aby krajské úřady byly přeloženy jinam více do středu krajů. Zemský výbor, jenž byl o věci nejprve slyšán, namítal, že král. města Č. a B. byla by tím zkrácena ve svém konsumu, v reálním a fikticiálním výdělku, ve měšťanské živnosti; ostatně prý posud nebylo stížnosti proti dosavadnímu bydlišti hejtmanů, a jiní hejtmané mohli by přijíti s podobnými žádostmi. Naproti tomu gubernium, shledávajíc námitky ty nepatrnými, chtělo krajské úřady přeložiti do Ledče a Jičína. Žádné král. město, tak se pravilo, nemá ve věci nějakého práva; podobná zařízení zemská závisí jediné na libovolném nejvyšším nařízení, a soukromý prospěch musil by vždycky ustoupiti všeobecnému, kde se jedná o zvelebení zeměpanské služby a pohodlí veškerých krajských obyvatelů; však prý také komise rektifikační při svém odhadu asi neměla zření k bydlišti krajského úřadu. Dvor. kancelář sice přiznala jistou váhu mínění zemského výboru ve přič. král. měst, (že také kasy byly ve kraj. městech), a nechtěla rozhodnouti, zdali návrhy kraj. hejtmanů pošly ze zřetele k zeměpanské službě nebo z vlastní jim příhodnosti; nicméně ničeho nenamítala proti přeložení kraj. úřadů spolu s filialními kasami, jelikož Čáslav a Bydžov ležely v končinách svých krajů. Císař Josef jakožto spoluvladař odložil rozhodnutí, až bude podáno zdání o rozdělení Čech na více krajů (přednáška dvor. kanceláře z 13. listopadu

kde by se měl umístiti krajský úřad Kralovéhradecký, když z krajského města stala se pevnost. R. 1776 vznikly tam neshody mezi velitelem a krajským hejtmanem, načež Marie Terezie prohlásila to za nevhodné, aby úřad krajský vůbec nacházel se v pevnosti. Z ohledu ke král. městům šlo nejprve o Trutnov nebo zejména Jaroměř; potom však krajský úřad dostal se aspoň zač. r. 1779 do Hořiněvsi, a tam zůstával, ačkoli později jednalo se také o přeložení do Smiřic a do Žirče.[22]) Jiné změny za Marie Terezie se nestaly.[23])

1772 s cís. rozhodnutím z 21. list. t. r., v arch. dvor. kanc. III A 5; dvor. dekret z 21. list. 1772, tamtéž, i v kop. 146).

[22]) Když r. 1776 povstaly rozmíšky mezi kraj. hejtmanem z Bienenbergu a plukovníkem p. z Gavaux, rozhodla se Marie Terezie pro přeložení krajského úřadu z Hradce jinam: „indem in kein fahl convenirt in einer vestg selbes (creiis ambt) zu habn“; proto dvor. dekretem z 23. srp. 1776 vyžádán o tom návrh gubernia po vyslechnutí zemského výboru, i slušelo hleděti na potřebné bezpečí krajské kasy i na ubytování kraj. personálu (arch. dvor. kanc. III A 5, kop. 65). Zemský výbor namítal, že by Král. Hradci ubylo 19 usedlých, ale naopak se zase uvádělo, že když H. stal se pevností, s četnějším vojskem přibylo mu konsuma i výdělku; proto přes námitky zemského výboru i gubernia, dvor. dekretem z 22. list. 1776 (kop. 75) nařízeno vyvoliti jedno ze král. měst v kraji, Jaroměř nebo Trutnov. Na tom trváno i přes další námitky, a přes návrh zemského výboru, aby aspoň krajská kasa byla v Hradci ponechána, dvor. dekrety z 4. července a 5. září 1777 (kop. 7, 7). Později shledáváme, že byly povoleny útraty $58^1/_2$ zl. při přeložení krajského úřadu z Hradce do Hořiněvsi, dekr. kom. z 29. dub. 1779 (kop. 89). Dosud však se jednalo o přeložení do Jaroměře, a když dvor. komora prohlásila, že erár k úpravě potřebné budovy ničím přispěti nemůže, mělo ji gubernium provésti za 2000 zl., jež Jaroměř k tomu nabídla, anebo vzhledem k nemalé výhodě, jež městu tomu vzejde, pohnouti je ještě k doplacení nákladu, dvor. dekr. z 18. září 1779 (kop. 60). Násl. roku však rozhodla Marie Terezie, že krajský úřad umístí v zámku komorního panství Smiřického, jejž hospodářský úřad měl upraviti pro hejtmana, personál, kancelář, registraturu i kasu; zemský výbor pak měl uhraditi náklad přestěhování z domestikálního fondu, dv. dekr. z 15. července 1780 (kop. 47). Cís. Josef však dle návrhu gubernia schválil přeložení kraj. úřadu Hradeckého z Hořiněvsi na býv. jesuitské panství do Žirče, dvor. dekr. z 19. června 1781 (kop. 83); zámek tamější byl také c. k. stavebním ředitelem abbé Grubrem upravován pro byty krajského personálu, dv. dekr. z 12. říj. 1782 (kop. 65). Avšak dle vyhlášeného seznamu krajských hejtmanů a sídel z jara 1784 bylo sídlo kraj. úřadu přece ještě v Hořiněvsi (Krop. VII, 942 sl.).

[23]) Kraj. hejtman Loketský, hr. Lažanský, r. 1755 domáhal se toho, aby jeho úřední sídlo bylo přeloženo do Karlových Varů a tam aby mu byl vykázán volný byt, reskr. 24. říj. 1755 ad 14 (kop. 87—8). Když r. 1773 krajský hejtman Loketský stal se správcem král. purkrabského úřadu Chebského, sídlo krajského úřadu zůstalo v Lokti, ačkoli se před tím jednalo o přeložení do Chebi, a byl již také zemský výbor o tom slyšán; reskr. 14. květ. a 11. pros. 1773, kop. 200, 108 sl. — V září 1767 zamítnuta byla žádost Frant. Perglera z Perglasu, kraj. hejtman Prachěňského, aby krajský úřad i s filiální kasou přeložil se z Písku do Horažďov (kop. za září 49, dle indexu).

Císař Josef, když jednalo se o nové nařízení zemské správy v Čechách, v prosinci 1782 sice předepsal, že krajské úřady dle možnosti sluší přeložiti do nejpřiměřenější polohy jich krajů, a tři krajské hejtmany z Prahy převésti do krajských měst. Ale reskriptem z 27. říj. 1783 konečně všecky krajské úřady byly ponechány ve svých dosavadních sídlech.[24]) Teprve r. 1784 vlastním listem z 27. září, v Jaroměři daným, císař Josef nařídil sám přímo nejvyššímu purkrabí, aby krajský úřad Bydžovský byl přeložen do Jičína; a tak se také stalo.[25])

Mimo to později došlo ke změně sídel dvou krajských úřadů, jichž sídla byla v Praze; ale stalo se tak teprve po dlouhých jednáních, o nichž e zvláště se zmíniti. V Kouřimsku, Rakovnicku a Berounsku krajská města nacházela se v končinách svých krajů, a ve středu nebylo příhodných měst, zejm. k bezpečnému umístění krajských kas; naopak Pražská města ležela uprostřed všech tří sousedních, nevelikých krajů. A když jich filialní kasy hned od počátku r. 1714 byly v Praze, tu dle zásady r. 1751 stanovené také krajským úřadům vykázáno bylo bydliště kromě krajských měst a kromě samých krajů, poblíže kas. Přes to již za Marie Terezie r. 1772 a 1776 jednalo se o přeložení těchto krajských úřadů na venkov do krajů, ale marně.[26]) Potom, jak praveno, císař Josef v pro-

[24]) Státní rada svob. p. Martini podotkl 19. pros. 1782, že by bylo užitečnějším přeložiti celý krajský úřad na vhodnější místo, než povoliti, aby tam, kde úřady nacházely se v končině svých krajů, byl exponován krajský komisař. To bylo podnětem k uvedenému rozhodnutí cís. Josefa z 20. pros. 1782 ad 16 (akt st. rady n. 4303; arch. dv. kanc. III A 4). V poradách Pražských z 11., 14. a 16. září 1783 pak jednoduše se mínilo, že nehledě ke 3 úřadům v Praze, ostatních 13 úřadů již se nacházelo ve krajských městech (ačkoli to nebylo ve všem vhod); podlé toho bylo rozhodnuto v reskr. z 27. říj. 1783 ad 16; arch. dv. kanc. III A 4). Srovn. seznam krajů, hejtmanů a jich sídel v dědičných zemích, vyhlášený dvor. dekretem z 26. března 1784, Krop. VII, 942 sl. Mayerův Handbuch des Kreisamtsdientes, str. 152—153, opravuje vyhlášený seznam z r. 1784 pozdějšími změnami.

[25]) Vlastní list v arch. dvor. kanc. III A 5; na podzim 1784 přesídlení bylo již provedeno (srov. dv. dekr. z 29. list. 1784; arch. míst., publ. A II n. 77). Město Bydžov ovšem žádalo za navrácení krajského úřadu z Jičína; žádost byla sice císařem poznamenána, ale na základě zprávy podané dvorskou kanceláří přece zamítnuta nejv. rozhodnutím z 12. dub. 1785 (akt. st. r. n. 1387). — O přeložení krajských úřadů v Moravě a Slezsku srovn. n. 16.

[26]) Srov. o tom mínění svob. pána Netolického a direktoria ve přednesení z 14. led. 1751; ve příčině Berounska poukazováno také k tomu, že řeka Vltava (bez mostu) stěžovala přístup z jedné části kraje do druhé (arch. dv. kanc. III A 5). — Když r. 1772 jednalo se o přesídlení kraj. úřadů Čásl. a Bydž., samo gubernium prohlásilo, že ještě více potřebí přeložiti kraj. úřady Pražské na venkov do krajů, jelikož poplatníci byli od nich 8 až 10 mil vzdáleni, i nabízelo se, že udá místa příhodná. Ale dvor. kancelář nesouhlasila, a rozhodnutí bylo zatím odloženo do všeobecné re-

sinci 1782 nařídil, aby krajské úřady vůbec pokud možná přeloženy byly do nejpřiměřenější polohy ve svých krajích, a 3 Pražští krajští hejtmané poukázáni byli do svých krajských měst. To ovšem nebyla poloha přiměřená, a nejvyšší purkrabí, hr. Nostic nemeškal širokým výkladem namítati, že by přeložení tří krajských úřadů z Prahy ani nebylo ve prospěch eráru, ani neposloužilo veřejnému zájmu. Mimo jiné uváděl, že nebylo možno 3 filialní kasy jinam přeložiti a od hlavní berní kasy odloučiti; pak že v Praze, středisku celého království, kde zároveň nacházely se vojenské, politické a soudní zemské úřady, téměř neustále vyžadovaly se některé služby od sousedních krajských úřadů.[27]) V skutku podařilo se hr. Nosticovi r. 1783 odvrátiti císaře od učiněného rozhodnutí. Za to však císař chtěl, aby města Pražská, jež dosud v žádném

---

formy krajských úřadů (v. n. 21). Později při příležitosti jmenování nového hejtmana Berounského Marie Terezie nařídila dne 23. pros. 1776, aby příště žádný krajský hejtman v Praze nebydlil, a nový hejtman aby hned usídlil se ve středu svého kraje. Avšak dvor. kancelář dovolávala se důvodů z r. 1751 a odkladu věci z r. 1772, tak že Marie Terezie zatím zase upustila ode změny (dle přednesení dvor. kanceláře z 4. led. 1777 s rozhodnutím z 11. ledna t. r.) Také mimořádná dvorská porada z 13 března 1777 uznávala, že při 3 Pražských kraj. úřadech nutno činiti výjimku ze zásady a povinnosti hejtmanů, aby bydlili ve krajském městě (arch. dv. kanc. III A 5)

[27]) Dle zprávy hr. Nostice z 3. dubna 1783 stavové již r. 1750 platně hájili se proti odloučení 3 filialních kas od hlavní kasy berní; a vskutku prý musejí tyto jí pomáhati když někdy nemá dosti peněz na anticipáty. Na Pražském hradě byly se značným nákladem upraveny pro ně místnosti, kdežto ve krajích nebylo města přiměřeně položeného, s dostatečnými budovami pro kasu a četné krajské úřednictvo, anebo je zabralo vojsko na depositoria, i musil by erár budovy upraviti. Mimo to musilo by se kasirům vyměřiti cestovné (k hlavní kase) a zříditi zvláštní kasir pro Pražská města, jelikož tato byla rozdělena mezi dotyčné 3 filialní kasiry. Aby pak kraj. hejtman bydlil poblíže kasy, to bylo nutno nejen vůbec za příčinou dohledu a visitace kas, ale zejména proto, že dle nové manipulace filialní kasir každodenně musil denníky své hejtmanovi předkládati. Dále krajské úřady v P. musily skoro denně opatřovati přípřeže pro voj. pochody a dopravy a p.; bylo by tedy nutno ustanoviti tu z těchto krajů po jednom stálém kraj. komisaři, jehož by se v kraji nedalo užívati, také by v čase cvičebního ležení nevystačil; a v době válečné musívali hejtmané jednati dle společné úrady. Z jiné strany z těchto 3 krajů většina vrchností, inspektorů, účetních a revidentů bydlila v Praze. Jedné části dominií by se ulehčilo, kdyby úřady byly ve kraj. městě; ale za to by se zase ztížilo jiným, zejména Prahy blízkým, ježto Rakovník jest od ní vzdálen 7, Kouřím 5 a Beroun 4 míle, nehledě k tomu, jak daleko měly by ku př. Roudnice, Velvary a j.; v Berounsku pak vadívaly Vltava a Berounka. Když by se za úřední sídla vyvolily Slané Český Brod a Dobříš, nebylo by tam přístřeší pro četné krajské úřednictvo, a města ta nemohla potřebné budovy zříditi. Konečně prý Pražské kraj. úřady hodily zvláště za opravdové štěpnice, kde mnozí mladíci, zdržujíce se u rodičů nebo přát dobře mohli praktikovati. Arch. dv. kanc. III A 4.

kraji nebyla, byla přidělena třem krajským úřadům v Praze sídlícím, ale ani k tomu nedošlo, jak níže uvidíme.[28])

Přes to nebyla tím věc ještě odbyta. Když na jaře 1782 začalo se jednati o přeložení gubernia z Pražského hradu do města, nejv. purkrabí kníže Fürstenberg navrhl císaři, aby spolu s guberniem také 3 Pražské krajské úřady byly umístěny v Klementinu. Císař umístil gubernium konečně v bývalé jesuitské kolleji na Malé straně, ale na krajské úřady neměl tehda zřetele.[29]) Než když r. 1786 zas osobně prohlížel rozličné Pražské budovy, jako byl již r. 1783 učinil, přece vyslovil přání, aby pro 3 krajské úřady v Praze vyhledaly se vlastní místnosti ve zrušených klášterech nebo v jiných domech erárních, aspoň pro kancelář, registraturu a pokoj ke komisím, a sice pro Kouřimský kraj na Novém městě, pro Berounský na Malé straně a pro Rakovnický na Hradčanech. Nebylo prý právě nutno, aby tam byly zároveň byty hejtmanů, jelikož by se tím zvětšil náklad.[30]) Tu však začátkem r. 1787 byly císaři předloženy o tom plány prof. Hergeta s rozpočtem na 10.000 zl., a to nebylo mu po chuti. Protož dvorským dekretem 8. června 1787 raději zase rozhodl, aby tyto krajské úřady, všecky neb aspoň dva byly přeloženy do svých krajů, jelikož prý je to vždycky vadou, když krajské úřady nejsou ne-li ve středu, aspoň vůbec ve svých krajích. I zdálo se císaři nejvhodnějším, aby za příčinou přípřeží a vojenských dodávek zůstal v Praze krajský úřad Kouřimský; Rakovnický pak, aby se přeložil do Slaného, a Berounský do Berouna nebo po případě do Dobříše. V skutku bez dalších překážek dva poslední krajské úřady dostaly se do Slaného a do Berouna.[31])

[28]) Rozhodnutí cís. Josefa z 20. pros. 1782 ad 16; cís. rozhod. z 19. říj. 1783 ad 16 a 17; reskr. z 27. říj. 1783 ad 17. Státní rada Martini mínil (13. říj.), že otázka, zdali je nemožno 3 krajské úřady z Prahy přeložiti, závisela z části od místních poměrů a nejv. rozhodnutí (akt st. r. 1783 n. 3482). Vytknouti sluší, že veřejně vyhlášený seznam z r. 1784 (Krop. VII, 942 sl.) uvádí mezi sídly krajských úřadů Kouřim, Rakovník a Beroun, — a přece sídlo dotyčných úřadů bylo v Praze!

[29]) Dvor. dekret z 14. břez. 1782 (kop. 94) na základě cís. vlastního listu sdělil guberniu, že císaři bylo již s dobrým důvodem několik návrhů učiněno, aby rozličná dikasteria z Pražského hradu byla přeložena do města, i vyžádán návrh o tomto přeložení i soustředění všech soudních a jiných úřadů v jediné budově. Nejv. purkrabí ve svém návrhu z 6. květ. t. r. obmezil se na umístění gubernia a příslušných departementů v Klementinu, spolu s 3 kraj. úřady; ale dvor. dekret z 27. čce. 1782 (kop. 133) prohlásil toto za zbytečné, a přikázal podati podrobný návrh na umístění všech soudních a jiných úřadů v jednom místě bez ohledu na krajské úřady. Potom jednání vlekla se do přítomnosti císařovy v Praze v září 1783.

[30]) Cís. vlastní list k hr. Nosticovi, v Praze dne 4. října 1786, kop. 343; akt stát. r. n. 3968.

[31]) Gubernium dne 24. led. a 9. břez. 1787 podalo plány o umístění Pražských krajských úřadů nákladem 10.581 zl., ale mohly prý býti úspory; dvor. kancelář

Zbývá ještě připomenouti, že jakkoliv od r. 1751 sídlo krajských úřadů bylo ustáleno, přece ani terezinský, ani josefinský stát nepostaraly se o stálé úřední budovy nebo jen místnosti. Krajští hejtmané tedy musili ze svého platu vedle vlastního bytu najímati také místnosti pro kancelář a registraturu. Není pochyby, že již za Marie Terezie jednotlivě byla pociťována potřeba stálých úředních místností, ale erár zpěčoval se podnikati podobné náklady, jaké stavovské domestikum (a z části i král. města) mělo s umístěním krajských kas.[32])

Ani při josefinské reorganisaci nedošlo k jinému opatření. Jen výjimkou při jednotlivých krajských úřadech císař ustupoval od pravidla, že eráru nepřísluší, aby (při zvýšeném služném krajských hejtmanů) staral se o úřední místnosti pro krajskou správu. Jmenovitě v resolucích z 11. a 13. května 1784 vyslovil se, že krajským úřadům nesmějí se zařizovati nebo stavěti nové domy, neboť kdyby se to mělo učiniti pro všecky, „náklady by nikdy nepřestaly.“ [33]) Nicméně když koncem r. 1786 jednalo se o vydání

podala zdání 26. dub., a teprve 8. června vydán dvor. dekret o císařovu rozhodnutí (arch. dv. kanc. III, A 5; akt st. r. 1787 n. 1985). Zatím také císař dne 24. květ. 1787 rozhodl, že se má v Praze zrušiti klášter bosých karmelitů, ale nemá se jeho užíti pro krajský úřad (stát. r. n. 2093). Nejv. rozhodnutím z 10. list. 1787 zamítnuta byla žádost města Rakovníka za přeložení krajského úřadu ze Slaného do Rakovníka (akt st. r. n. 4610). Srov. také níže o kraj. kasách § 11. — Mayerův Handb. des Kreisamtsdienstes, 1788 str. 152—3 praví, že krajský úřad Kouřimský posud byl v Praze, ale že dle posledního rozhodnutí příště „má“ přijíti do Kouřimi. O tom se nám zpráva nenaskytla, a o provedení pochybujeme (srov. § 11 o kasách). Jisto jest, že později krajský úřad Kouřimský, ano také Berounský byly zase v Praze, kdežto přeložení Rakovnického do Slaného bylo trvalé; Kostetzky, System der polit. Gesetze Böhmens, I, str. 227.

[32]) Ku př. již r. 1755 Loketský krajský hejtman, hrabě Lažanský žádal za přikázání volného bytu, a reskriptem z 24. října t. r. (ad 14, kop. 87—8) bylo tehda vysloveno, že vůbec veškerým kraj. hejtmanům rád by se dopřál ve krajském městě bezplatný, stálý a k úřední manipulaci pohodlný byt; i měla repraesentace vyjádřiti se, jakým nákladem takové byty (Freiquartiere) pro krajské úřady by se daly opatřiti. Potom časy sedmileté války a zhoršení financí státních nemohly přispěti ku provedení tohoto dobrého úmyslu. R. 1774 krajští hejtmané dosáhli zvýšení služného mimo jiné též proto, že se ukazovalo k jich břemenu, míti byt zároveň pro kancelář a registraturu (v. § 8).

[33]) Na Moravě a Slezsku bylo předepsáno dvor. dekretem z 15. března 1783, že krajské kasy měly býti vždy v tom místě, ano pokud možná i v témže domě, kde byl krajský úřad (d'Elvert, öst. Verwaltgsgesch., 452). Podlé toho i v Čechách (kdež r. 1783 nedošlo k žádnému přeložení krajských úřadů, jak tomu bylo na Moravě) bylo by možno bývalo nařízditi, aby krajští hejtmané bydlili pokud možná v tom domě, kde již byly umístěny krajské kasy; ale po podobném nařízení není stopy. — Nejv. rozhodnutím z 11. května 1784 zároveň byl zamítnut návrh, aby krajský úřad Štyrskohradecký byl umístěn v býv. mincovně; tuto náleželo prodati ve dražbě

manipulační instrukce pro krajské úřady, dvorská kancelář přece mínila, že je potřebí stálých úředních místností, a navrhla, kde by nebylo vhodných budov státních (zrušených klášterů a j.), aby se nákladem eráru zvláště opatřila budova pro stálý byt krajského úřadu i krajského hejtmana (tento že by platil činži): — tím že by se zabránilo zmatkům v registraturách, kteréž vždy ještě vznikaly stěhováním krajských hejtmanů, jakož také jiné vady. Avšak císař Josef i tentokráte rozhodnutím z 30. pros. 1786 prohlásil, že nikterak nelze upustiti od dosavadního pravidla, a sice ani co do bytů krajského úřednictva, ani co do umístění samých krajských kanceláří. A tak ani manipulační instrukce z r. 1787 ničeho nezměnila na tom, že krajské úřady celkem byly v bytech krajských hejtmanů.[34])

III. 1. Za Marie Terezie a Josefa II. již také král. města značnou měrou podléhala vrchnímu dohledu krajských úřadů (v. § 16). Jediné města Pražská napořád byla vyňata z krajského rozdělení a zřízení. Vyvíjely se sice jednotlivé styky mezi nimi a sousedními kraji; a zvláště viděli jsme, že se tam nacházely úřady tří krajů, v jichž středu Praha ležela.[35]) Města Pražská sama od r. 1547 v politickém ohledu byla podřízena zvláštním třem hejtmanům městským, Staroměstskému, Novoměstskému a Malostranskému (tomuto r. 1688 podřízeny byly i Hradčany), a hejtmany ty bylo lze stavěti po bok hejtmanům krajským.[36])

(akt stát. r. 1784 n. 1624). Totéž pravidlo obsaženo v nejv. rozhodnutí z 13. května r. 1784 (akt st. r. n. 1678); pro tenkráte však císař přece schválil společný návrh moravskoslezského gubernia i stavů, aby tito zakoupili pro Olomúcký krajský úřad v Mor. Novém městě jediný tam vhodný dům za 4000 zl., a tento aby byl upraven jak pro byt hejtmanův, tak pro bankální a stavovské kasy (arci stavové měli bráti také činži; hejtman sám měl platiti 200 zl.). Výše uvedli jsme, že ve příčině krajských úřadů Pražských i Královéhradeckého císař byl ochoten ustoupiti od pravidla.

[34]) Akt státní rady 1786 n. 5125.

[35]) Filialní kasíři kraje Kouřimského, Berounského a Rakovnického přijímali také berně z měst Pražských, srov. napřed n. 27. Zajisté i ve příčině policie byly styky mezi Prahou a sousedními kraji, jakož policejní komise při guberniu zvláště dbala bezpečnosti v Praze. Vyšehrad, ačkoli ležel ještě uvnitř Pražských zdí, počítal se již ku kraji Kouřimskému.

[36]) Čelakovský, Privilegia měst Pražských (v ukazovateli slova: hejtmané královští v městech Pr., hejtmanství městská). R. 1751 bylo služné městských hejtmanů ze 1200 zl. zvýšeno na 2000 zl., na roveň krajských hejtmanů; ale pro sekretáře nebylo nic zvláště povoleno. Také byli ve Pražských městech dva průvodčí komisaři. Reskriptem z 18. ledna 1755 (kop. 119) zamítnuta žádost městských hejtmanů za vzdávání vojenské pocty; srov. i reskript z 16. listopadu 1754, kop. 93. — Když se uprázdnilo hejtmanské místo Menšího města Pražského úmrtím Max. Bechyně z Lažan, zastával je na čas hejtman Staroměstský za odměnu 50 dukátů (dle dvor. dekretu z 3. pros. 1766); načež dvor. dekretem z 7. března 1766 (kop. 23) panovnice udělila je dosavadnímu krajskému hejtmanu Kouřimskému Ant. Klem. Voříkovskému z Kundratic

V této době však jednalo se již o zrušení jejich. Když r. 1771 císař Josef na své cestě po českých zemích meškal v Praze, jeden z guberniálních radů podal jemu návrh, jak by se čtyři Pražské magistráty daly v jeden spojiti, a následujícího roku jednalo se o tomto spojení s předpokládáním, že by pak městských hejtmanů nebylo potřebí.[37]) Podobně r. 1781 nejvyšší purkrabí, kníže Fürstenberg navrhoval, aby všecka tři města Pražská byla podřízena jednomu policejnímu řediteli.[38]) Rozhodným pak stal se příklad města Vídně, neboť císař Josef miloval zařízení jednostejná, jak je nejprvé upravoval v Dolních Rakousích. Vydávaje své „zásady pro zařízení zemí", předepsal dne 1. března 1782, že město Vídeň zaříditi se má „jako pátý krajský úřad" pod městským hejtmanem nebo vrchním policejním dozorcem.[39]) Podlé toho císař, když se jednalo o nov…

v uznání jeho mnoholeté zkušenosti in publicis, provincialibus et judicialibus. — Ostatně uvádíme, že dle dvor. dekretu ze září 1767 (kopiář chybí, dle indexu 74) kontribuční repartice v Praze měly se díti vždy za účastenství městských hejtmanů a král. rychtářů. Městským hejtmanům ukládalo se také vymáhání dlužných berní od domů deskových, klášterů a budov duchovních (dvor. dekret z 5. května 1768, kop. 128); proto po případě hrozilo se jim také zastavením platu, jestliže nedoplatků řádně nebudou vymáhati, a podobně hrozilo se také hejtmanu Pražského hradu ve příčině jeho jurisdikce (dvor. dekret z 14. července 1768, kop. 69). Městským hejtmanům arci příslušela také péče o policejní zřízení Pražské, pro něž při zemském úřadě bývala zvláštní komise zařízena.

[37]) O návrhu spojení měst Pražských r. 1772 pojednal Čelakovský, n. u. m. str. CI—CIII. O návrhu z r. 1771 je zpráva v aktech státní rady 1772 I/II, convol. ad 76; srov. tamže 1772 n. 2181, 1773 n. 1266, 1774 n. 359. Dvor. dekret z 24. srpna r. 1772 v kop. 159; Marie Terezie dala se přesvědčiti přednesením dvorské kanceláře (v dorozumění s nejv. soudním místem), že návrh nejmenovaného byl by na škodu netoliko zeměpanské službě, ale také obecnému městskému blahobytu, i byl tedy zamítnut dvor. dekretem z 25. února 1774 (kop. 179).

[38]) Fürstenberg totiž ve zprávě z 9. září 1781 (contrib. F 2:1) navrhl, aby se zrušily některé komise při guberniu, také komise pro policii a bezpečnost, a za to aby byl pro Pražská města zřízen jediný ředitel policejní s potřebnými policejními komisaři, a jiný ředitel ke správě zastavárny, přádelny, chudobince, nemocnice, pracovny a jiných zaopatřovacích ústavů; oba ředitelé, za obory své odpovědní, měli býti přímo podřízeni zemskému chefovi.

[39]) Cís. billet z 1. března 1782 ke dvor. kanceláři a k hraběti Pergenovi, příštímu předsedovi zemské vlády v Dol. Rak. (akt státní rady 1782 n. 241). Městskému hejtmanu Vídeňskému měl se svěřiti celý obvod uvnitř linií; o policii a tajných věcech měl referovati jediné zemskému chefovi, kdežto v ostatním oboru měl býti podřízen zemskému úřadu jako jiní krajští hejtmané. Potom na základě porad ze dne 20. března 1782 rozhodl císař dne 5. dubna t. r., že ve Vídni v městě a uvnitř linií má býti dosazen jeden „krajský hejtman", a pod zemským chefem zvláštní policejní ředitel (akt stát. r. 1782 n. 935). Potom však sešlo s ustanovení dvou úředníků. Co uvádí o Vídni G. Wolf, Gesch. der Archive in Wien, str. 152., není správno.

zařízení správy království Českého, v prosinci r. 1782 předepsal za pravidlo, že „město Praha pro svou velikost má býti považována tak říkajíc za zvláštní kraj, a tedy má v ní býti pouze jediný městský hejtman, a opatřiti se soustředění čtyř magistrátů v jediný“.[40])

Nejvyšší purkrabí, hrabě Nostic jal se sice namítati, že v Praze nestačí jeden městský hejtman, nýbrž že by snad měla býti dvě města, totiž Malá Strana s Hradčany a Nové Město se Starým, tedy dva magistráty a dva hejtmané. Myšlenka ta pak ještě v říjnu 1783 ve státní radě byla pokládána za vhodnou, jen že svob. pán Martini mínil, že po reorganisaci dvou magistrátů městských hejtmanů vůbec nebude potřebí.[41]) V hlavní otázce však císař stál pevně na svém úmyslu, a sjednocení měst Pražských bylo provedeno konečně dvor. dekretem z 12. února 1784. Naproti tomu vzhledem k tomu, že gubernium pokládalo za nutné, aby krajské úřady Kouřimský, Berounský a Rakovnický byly ponechány v Praze, císař změniv svůj původní úmysl, reskriptem z 27. října 1783 nařídil bez okolku propustiti všecky městské hejtmany, a přiděliti Malou Stranu krajskému hejtmanu Berounskému, Hradčany Rakovnickému, a Staré i Nové Město Kouřimskému.[42])

Nejvyšší purkrabí hrabě Nostic neměškal opříti se dělbě Prahy mezi tři krajské úřady, ukazuje ke spletkám, jež by vznikaly při guberniu a při magistrátu závislém od tří krajských hejtmanů najednou; i dovolával se předešlého rozhodnutí panovníkova, že Prahu slušelo považovati za kraj, a že by tu tedy měl býti jeden městský hejtman, jenž by zároveň dohlížel k policii a bezpečnosti. S tím souhlasila také dvorská kancelář, kdežto ve státní radě vrchu nabylo mínění svob. pána Martiniho, že sice je povážlivo děliti Prahu mezi 3 krajské hejtmany, že však jako ve Vídni ani v Praze při jediném magistrátu nebude třeba žádné prostřední vrchno-

[40]) Cís. rozhodnutí z 20. prosince 1782 ad 17, v aktu st. r. n. 4303; arch. dvor. kanc. III, A 4.

[41]) Zpráva hr. Nostice z 3. dubna 1783 ad 17, arch. dv. kanc. III, A 4. Praha je prý jedním z největších měst Evropy, a předčí snad většinu jich délkou (měří-li se od nejvyššího konce Hradčan k nejzazšímu konci Nového Města). Všecka Pražská města dohromady nejsou sice tak veliká jako nejmenší kraj v Čechách; ale sluší dbáti také počtu obyvatelstva a nepokojné povahy života velkoměstského v poměru k venkovu. Ostatně nejv. purkrabí žádal za povolení společné úrady s novým předsedou appellačního soudu, jelikož městským hejtmanům a magistrátům příslušela také působnost v záležitostech soudních. — V zápisu porad Pražských z 11., 14. a 16. září r. 1783 je pouze zmínka o vypracování dalšího návrhu o Praze. S votem svob. p. Martiniho z 13. října 1783 byli srozuměni Reischach a Kounic, akt st. r. n. 3482.

[42]) Reskript z 27. října 1783 ad 17 (III, A 4); zároveň nařízeno, aby Pražské magistráty bez okolků byly spojeny v jediný. O spojení Prahy: Čelakovský n. u. m. CVI sl.; dvor. dekret z 12. února 1784 v kop. 73.

stenské osoby mezi ním a guberniem. Ale císař Josef nelibě snášel, že reorganisace jeho v Čechách potkávaly se s nesnázemi, a snad právě proto myslil, že formálně nesmí v praničem popustiti, tak aby úřadům vštípil pravou poslušnost. Protož dvor. dekretem z 12. února 1784 setrval na tom, že v Praze netřeba žádného městského hejtmana, že města Pražská mají býti přidělena třem krajským úřadům, ale vedlé toho že také sjednocený magistrát má býti přímo podřízen guberniu, jako to bylo při magistrátu Vídeňském. Dle vysvětlení, jež připojila dvorská kancelář, předseda vlády dolnorakouské v některých případnostech ve Vídni však užíval jednoho městského hejtmana aspoň jakožto lieutenanta de police. Hrabě Nostic prý tedy měl pro Pražský magistrát navrhnouti rychle instrukci v záležitostech policie a bezpečnosti, a vytknouti předměty, jež by snad záhodno bylo vésti krajskými hejtmany, guberniem nebo jeho předsedou, — ale všecky městské hejtmany náleželo bez okolků sprostiti služby.[43])

Přes to hrabě Nostic o své ujmě odkládal propustiti Pražské městské hejtmany, poněvadž prý se nevědělo, kdo by jinak záležitosti policie a bezpečnosti zastával po ten čas, než spojený magistrát bude ustaven. Patrně chtěl tím způsobem zároveň vyhnouti se užití krajských hejtmanů v Praze sídlících, jakož také není známo, že by snad byl kdy vytkl předměty, jež by se těmto hejtmanům v Praze mohly přikázati.[44]) Nový

---

[43]) Hrabě Nostic podal své námitky dne 27. listop 1783, a nejv. kancléř hr. Kolovrat ve přednesení z 11. pros. 1783 souhlasil, že je v Praze potřebí jednoho městského hejtmana. Také ve státní radě souhlasil s tím svob. p. Reischach, ale nikoli Martini (24. pros.), jenž dosáhl souhlasu hr. Hatzfelda a kn. Kounice (akt st. r. 1783 n. 4517). Císař rozhodl v Římě dne 20. ledna 1784 (reprod. 6. ún., exped. 12. ún.) v tato slova: „Závady zde uvedené nejsou tak veliké, aby z toho vyplývala nutnost ustanoviti prostředkující vrchnostenskou osobu. České gubernium má ve příčině tohoto přidělení Pražských měst třem krajským úřadům a dotyčného nexu s magistrátem k tomuto chovati se tak, jak ke zdejšímu chová se dolnorakouská vláda"; a na jiném místě: „Všecka Pražská města mají se tak, jak přikázáno, bez okolků postaviti pod jeden magistrát, a netřeba tam žádné prostřední vrchnosti, nýbrž je šetřiti téhož, co ve Vídni" (též arch. dvor. kanc. III, A 4). Dle toho vydán dvor. dekret z 12. února 1784 k nejvyššímu purkrabí hraběti Nosticovi; v. ad 10 a 6 a) (tamže; také v arch. míst., publ. A I: 23). Vzhledem k nařízení z 27. října 1783 náleželo městské hejtmany propustiti, služné jejich zabrati pro aerario, a hned podati zdání, jak s nimi naložiti dle normálu podlé služebních let a majetnosti, i jakým způsobem sluší vésti policii a politické záležitosti Prahy.

[44]) List hraběte Nostice hraběti Kolovratovi z 25. února 1784, a odpověď tohoto z 4. března t. r. (arch. dv. kanc. III, A 4). Nejvyšší kancléř pouze ponechával uznání nejvyššího purkrabí, kterak do ustanovení nového magistrátu dá zatím obstarávati záležitosti, jež dosud náležely městským hejtmanům.

magistrát pak sice v srpnu r. 1784 začal úřadovati. Ale hrabě Nostic zase použil dvor. dekretu z 12. srpna 1784, slibujícího zaříditi Pražskou policii jednostejně dle jiných zemí a ustanoviti pro ni zvláštní orgány. Protož zatím zase ponechal městské hejtmany, až jak bude upraveno zřízeni policejní. Nově zamýšlenou organisací přirozeně též odpadal starší úmysl panovníkův, přiděliti Prahu třem hejtmanům krajským. Když pak v lednu r. 1785 dvorská kancelář zase dotazovala se příčiny, proč městští hejtmané ještě nebyli zrušeni, a proč jich agenda nebyla přenesena na politický senát spojeného magistrátu, gubernium znova mínilo, že by tito hejtmané měli býti ponecháni až do úplného stabilisování policie. Avšak tentokráte dvor. dekretem z 21. února 1785 nařízeno již konečné jich propuštění, jelikož prý nová policejní organisace dle vzoru Vídeňského v Praze co nejdříve bude zavedena, ano vskutku již se uskutečňuje, a že se ještě očekávalo zdání gubernia. Vzala tudíž městská hejtmanství za své, a hned potom spatřujeme v Praze zvláštního policejního ředitele, Jana Jakuba Reismanna z Riesenberka. Jelikož pak nové policejní ústrojí mělo jisté styky s krajskými úřady, bude nám k němu ještě na jiném místě poukázati.[45])

2. Zvláštní postavení měl krajský hejtman Žatecký, potom Loketský vzhledem k četným lénům v Loketsku, a k okresu Chebskému; bylť Chebsko r. 1714 spolu s Loketskem přiděleno Žatecku, r. 1751 pak připočtěno kraji Loketskému. Žádalo se, aby krajský hejtman byl znalým práva, zvláště manského, tak aby mohl zastávati rozličné komise, jež by mu uložila appellační komora jakožto hejtmanství i soud německých lén koruny České; také musil býti spůsobilým zastávati všeliké komise pohraničné.[46]) Ostatně krajskému hejtmanu Loketskému ovšem náleželo říditi

[45]) Dvor. dekret z 24. ledna 1785 (při příležitosti, kdy městští hejtmané žádali za ponechání honorářů z uzavírání pozůstalostí); zpráva gub. z 10. února 1785; dvor. dekret z 21. února 1785, s gub. intimací z 3. března t. r. (arch. míst., publ. 1784—5. A II, 90). V gub. nařízení z 17. května 1785 mluví se již o nově ustanoveném policejním řediteli Pražském (Krop. VIII, 214, Roth II, č. 559). — Podotknouti sluší, že již nařízením z 10. srpna 1784 jednotliví členové magistrátu byli zřízeni za komisaře bezpečnosti a za komisaře policejní (tržební), a že tyto záležitosti spravovati měl magistrát pod vrchním vedením a dohledem gubernia (Krop. VI, 165, Roth II, č. 218), — a přece ještě, jak jsme uvedli, zůstali v činnosti také městští hejtmané.

[46]) Srov. o starší době Kraj. Zř. I, 226, 314. Reskriptem z 23. ledna 1751 byl jmenován kraj. hejtmanem Loketským Frant. Hochberg svob. pán z Hennersdorfu (ačkoli s tím hrabě Larisch nesouhlasil) vzhledem k tomu, že jak pravil hr. Haugvic, hejtmanům kraje Žateckého a zvláště Loketského podílu zároveň je svěřen okres Chebský, a že velmi často se ho užívá v záležitostech německých lén a v cizích territoriích při komisích (zpráva hr. Haugvice z 17. ledna 1751; III, A 5). Když pak tomuto hejtmanu povoleno bylo přeložení do Boleslavska, až by dokončil Chebskou

správu berní a zčásti také politickou v Chebském okresu, — třeba že pro tento okres ještě r. 1749 byla zvláštní berní quota vyměřena, a teprve po 7leté válce v l. 1766—68 provedena tam katastrální rektifikace, a berně placeny podlé toho.[47]) V téže době pak začalo se přísněji nastupovati, aby i manové z Aše, tak jako všichni stavové Chebští beze všeho zastírání výsadami naprosto byli poddáni politické správě gubernia a krajského úřadu Loketského.[48])

Hodnost krajského hejtmana Loketského také zavdala příležitost k odstranění hodnosti král. purkrabí Chebského, jenž byl delegovaným komisařem Pražské appellační komory jakožto hejtmanství německých lén

---

komisi, reskr. ze 17. června 1752 (kop. 55) žádal na jeho místo někoho, kdo by byl zkušený ve správě krajské dle nové soustavy, měl známost záležitostí manských a dobré prudentiale za příčinou tamějšího choulostivého sousedství. I byl pak jmenován kraj. hejtmanem Loketským Max. Václ. hrabě Lažanský vzhledem ke své zkušenosti jak in oeconomicis, tak in feudalibus (reskr. z 21. října 1752, kop. 82). Vedle toho i kraj. hejtmanu Žateckému Frant. svob. p. de Fin uloženo bylo zastávati expedice od appellační komory ve přič. německých lén (reskr. 9. pros. 1752, kop. 30), ale po několika měsících byl jinam přesazen. — Dle reskr. z 24. září 1757 (kop. 93) referát o městě Chebi a tamějším okresu při repraesentaci byl přidělen spolu se záležitostmi manskými, konsistořskými a poštovními komisi hraniční pod předsedáním Frant. hraběte Věžníka, jenž praesidium této komise podržel, i když zač. r. 1762 byl jmenován předsedou appellační komory.

[47]) Z jara r. 1749 vykázáno jednomu ze stálých průvodčích komisařů kraje Žateckého sídlo v Chebsku (srov. § 9); r. 1751 magistrát Chebský měl krajskému úřadu Loketskému předložiti berní subrepartice (srov. § 16). Z obou těchto případů je viděti, že Chebsko vždy ještě hledělo brániti se tomu, by se s ním jednalo stejně jako s jinou částí království Českého. — Dle reskr. z 15. února 1749 mělo Chebsko až do rektifikace přispívati stou částí k ordinariu, dvoustou k extraordinariu; potom platilo řádnou berni dle usedlosti, mimořádnou dle vrchnostenské exaequace (Mayern, Kreis. Wiss., otázka 21).

[48]) Tak dle dvor. dekr. z 24. ledna 1766 (kop. 92) gubernium mělo do Aše vyslati krajského hejtmana Loketského aneb obratného kraj. adjunkta a komisaře s potřebným vojskem k mocnému provedení konskripce tamějšího obyvatelstva. V listopadu 1766 (kop. 32) uloženo krajskému hejtmanu, aby všeliké Zedtwitzovské protesty vracel a trval na poslušnosti. Potom násl. roku, jako se stalo již 27. břez. a 10. dub., tak zejména dvor. dekretem z 29. května 1767 (kop. 135) opětně bylo k tomu poukázáno, že Loketskému kraj. hejtmanu „v okresu Ašském, tak jako v celém Chebském kraji bez rozdílu“ přísluší guberniální nařízení a rozkazy vykonávati a proti odpíračům bez další poptávky užívati prostředků donucovacích; krajský hejtman měl ve všem jednou pro vždy držeti se stálého pravidla, že s Ašskou jurisdikcí bez výjimky jednati má týmže spůsobem, jako se všemi ostatními místy krajskými, jinak že by na jeho námitky a nepotřebné poptávky na nejvyšším místě hledělo se velice nelibě. — Nicméně některých výsad Ašských přece se šetřívalo, a to i za cis. Josefa

uny České.[49]) Když r. 1769 purkrabství to se uprázdnilo, hejtman ketský prozatímně je zastával, i bylo r. 1770 nařízeno, aby je zastával aždé i při neprázdni purkrabově.[50]) Avšak nový purkrabí ve 3 letech řel, a Marie Terezie z jara r. 1773 uzavřela uspořiti jeho místo přenim krajského úřadu Loketského do Chebi, a dosazením tam krajského tmana dobře práv znalého. Reskriptem z 11. prosince 1773 byla věc tečně provedena: místo Chebského purkrabí úplně navždy zrušeno, žto kraj. hejtman Loketský pod titulem správce král. úřadu purkrabho měl vykonávati všelikou právomocnost s hradem Chebským spojenou, ibec všecku agendu vyměřenou v instrukci z r. 1770; ostatně (v ohledu tickém) dána mu v okresu Chebském vesměs stejná působnost jako statním kraji. Sídlem krajského úřadu pak zůstal přece Loket, ale Chebi ustanoven krajský adjunkt, zároveň 1. komisař; tomuto i hejtu Loketskému povolen roční příspěvek po 200 zl. z komorní kasy. stě na obě tato místa náleželo dosazovati uchazeče netoliko s potřebi vědomostmi politickými, ale také obeznalé ve právech, zejmena ských, tak že pokaždé náleželo o nich slyšeti komoru appellační. časně Marie Terezie nařídila, aby za příčinou dokonalého srovnání bska s královstvím Českým gubernium s appellací umluvily odstranění ištní soudní právomocnosti hradu Chebského, tak aby krajskému hejtu Loketskému naproti Chebskému rytířstvu a duchovenstvu nepříslušely

---

[49]) Schmidt von Bergenhold, Gesch. der Privatrechtsgesetzgebg. u. Gerichtsasg. im Kön. Böhmen, 313—316, 442. Srov. Haimerl, Deutsche Lehenshauptmannft, kdež otištěna také poslední instrukce Chebského purkrabí z 20. března 1770.

[50]) Dvor. dekret z 1. září 1769 (kop. 6) schválil, že gubernium po odvolání bského purkrabí Leopolda hr. Claryho prozatímně ustanovilo kraj. hejtmana Lokého, aby na čas zastával publica et feudalia. Zároveň shotovena tehda nová ukce purkrabská, dv. dekr. z 6. října 1769 a 30. března 1770 (kop. 19, 174). o to dle dvor. dekr. z 6. července 1770 (kop. 16) mělo zůstati při tom, aby při nci nebo za nepřítomnosti a jiné neprázdni purkrabově agendu jeho, jak se to d zachovávalo, zastával kraj. hejtman Loketský, jelikož počasný senior Chebského stva nebyl k tomu spůsobilým; v požitcích stál Chebský purkrabí na rovni s krajmany. Proto také purkrabímu byl odepřen příspěvek na posly, jelikož prý publica mějším okresu expeduje kraj. úřad Loketský, a jelikož poslové v záležitostech a v manských věcech byli placeni stranami: však prý rovněž tak nepřísluší pěvek kraj. hejtmanům, kteří publica musí obstarávati (ve příčině osvobození od ovního porta vyslovena byla rovnost purkrabího s kraj. úřady již dvor. dekretem . května 1768, kop. 96). Zatím byl na místo uprázdněné postupem hr. Claryho ován reskriptem z 20. ledna 1770 (kop. 84) Frant. Karel svob. pán de Fin se ým 2000 zl.; a sice měl 1200 zl. od eráru, 200 zl. příjmů z úřadu, 400 zl. od ského rytířstva i klášterů, 200 zl. od měšťanstva.

žádné jiné jurisdikční výkony, než jaké měl každý krajský hejtman naproti stavům krajským dle zemských zákonů nebo dle příkazů vyšších úřadů.[51])

Nicméně hodnost správců Chebského purkrabství ještě nadále se zachovala. Teprve za císaře Josefa jurisdikční normou z r. 1784 přestala právomocnost spojená s tímto purkrabstvím, a přešla na zemský soud. Naproti tomu nový appellační soud, jakožto německé lenní hejtmanství, užíval hejtmana a prvého komisaře krajského úřadu Loketského i nadále ve svém oboru. Konečně však ani název správce král. purkrabského úřadu Chebského nebyl císaři Josefu více po chuti; a tak r. 1788 bylo přikázáno, aby kraj. hejtman Loketský neskládal zvláštní přísahy jakožto správce tohoto úřadu, poněvadž tento úřad byl na vždy zrušen a s Loket-

---

[51]) Dvor. dekr. z 14. května 1773 (kop. 200); o přeložení kraj. úřadu z Loktu do Chebi měl býti slyšán zemský výbor; ostatně mělo gubernium vyjádřiti se o Chebských námitkách, a zejm. spolu s appellační komorou dorozuměti se, které záležitosti z purkrabské instrukce z r. 1770 měly by se uložiti krajskému hejtmanovi, a dále, co by se mělo nařiditi pro užší spojení Chebského okresu s král. soudy českými, a vůbec pro jednostejnost politického i soudního zřízení, jak ve příčině klášterů a rytířstva, tak i města Chebi; srov. i dv. dekr. 21. květ. 1773, kop. 92. — Reskript z 11. pros. 1773, kop. 108—121, Krop. VI, 634. Loketský hejtman p. z Ottilienfeldu, jenž zatím purkrabství zastával, byl definitivně ponechán na svém místě, a krajský komisař Frant. Jan Vořikovský z Kundratic ustanoven adjunktem ve Chbi. Prvému ponechány prozatím také hradní příjmy, ale se závazkem platiti z nich služné hradního správce i ostatního personálu hradního úřadu. Stavové Chebští sproštěni svého ročního příspěvku 600 zl.; také erár sám uspořil. Adjunkt měl s pomocí hradního správce zastávati všecku hradní jurisdikci, jež by byla žádala přítomnosti hejtmanovy, ovšem dependenter od tohoto, i stále pečovati nejen o hradní jurisdictionale, nýbrž také o oeconomicum a policii města Chebi; pravidelně mělo postačiti, když hejtman jednou za měsíc přijde dohlednout; (srov. i dv. dekrety z 8. ledna a 17. června 1774, kop. 59, 146). — Chebští stavové tehda sami žádali za podřízení českým soudním úřadům, na roveň ostatním stavům zemským. Proto zvláštní komise pod předsedáním hraběte Věžníka, předsedy komory appellační, měla uvážiti: 1. lze-li snad podříditi vyšším král. českým soudům rytíře, kteří měli právo inkolátní, jakož i obec města Chebi (jako jiná král. města) ve všech záležitostech mimo feudalia, neméně i kláštery in causis realibus et rei persecutoriis; 2. naopak komoru appellační určiti za soud 1. stolice těm rytířům a jiným tamějším osobám vyššího stavu, které neměly inkolátu ani nebyly many; 3. Chebští manové (čítajíc v to Ašské držitele lén v Chebsku), kteří neměli českého inkolátu, měli zůstati pod pravomocností appellační komory. Statky měly zůstati: 1. ve knihách vedených appell. komorou jakožto soudem německých lén, 2. ve knihách purkrabských, 3. ve knihách městských; i slušelo pouze uvážiti, nebylo-li by lze allodní statky stavů i statky městu Chebi patřící a městskou obcí držané vložiti do českých desk zemských, načež by jich potom nikdo nemohl nabýti bez práva inkolátního. Komise měla konečně uvážiti také vykoupení hradních jurisdictionalií a příjmů městem Chebi nebo jiné zcizení, tak aby mohlo býti zrušeno také místo hradního správce (reskr. 11. pros. 1773).

ským hejtmanstvím spojen; měl tedy hejtman ve své přísaze pouze vůbec býti poukázán na instrukci z r. 1770, a o Chebsku nenáleželo činiti žádné zvláštní zmínky, poněvadž s Loketskem tvořilo jediný kraj.[52])

Po nastoupení cís. Leopolda stavové čeští domohli se však toho, že místo purkrabí Chebského mělo býti zase obsazeno jakožto hodnost pouze čestná, jakmile prý toho dopustí okolnosti.[53])

3. Připojeno budiž, že ještě trvala hodnost purkrabí kraje Hradeckého, byť úřad, vlastně soud tohoto úředníka byl již vlastně pominul. Avšak jakožto jeden z nejvyšších zemských úředníků byl spolu místodržícím království Českého. Purkrabí Jan Kryštof Bořek Dohalský z Dohalic připojil se ku protikráli Karlu Albrechtu Bavorskému, a stal se členem jeho „dvorské deputace" z r. 1742, načež po návratu terezínské vlády byl r. 1743 zbaven svého úřadu. Purkrabím kraje Hradeckého byl pak jmenován Josef Joachim Vančura z Řehnic, a když r. 1748 stal se zemským podkomořím, místo purkrabské na čas docela osiřelo.[54]) Teprve začátkem r. 1751 Jan Kryštof Bořek Dohalský znova dosáhl purkrabství kraje Kralohradeckého, a byl jmenován zároveň radou král. repraesentace a komory, podobně jako jím byl zemský podkomoří Arnošt Vilém Malovec z Chýnova. Tito dva nejvyšší zemští úředníci, kteří byli povoláni do gremia repraesentace, zároveň ještě navštěvovali soudní konsess nejv. zem. úředníků, ale Marie Terezie r. 1754 dispensovala je od konsessu, tak že jej neměli navštěvovati, jelikož prý tím byli nemálo rušeni ve své práci při politickém zemském úřadě.[55])

Dohalský koncem r. 1757 byl povýšen za svobodného pána, nicméně i nadále podržel purkrabství kraje Hradeckého, ačkoli dle Obn. Zř. Z. A 37 bylo navždy vyhraženo stavu rytířskému. Po zrušení repraesentace

[52]) Schmidt n. u. m., 431—432, 442. Dvor. dekret z 9. června 1788, kop. 241; pro tenkrát zůstalo již při tom, že gubernium dalo vykonati přísahu starším způsobem. — Cís. rozhodnutím z 8. října 1786 byl dán do výslužby Voříkovský z Kundratic, prvý kraj. komisař Loketský a „adjunkt purkrabského úřadu Chebského" (akt stát. rady 1786 n. 3827).

[53]) Dvor. dekret z 12. srpna 1791 ad 33, kop. 116½; Kalousek, Čes. stát. právo, 520, 525. Historische Aktenstücke über das Ständewesen in Oest., II, 138, 150.

[54]) Arneth, Gesch. M. T., I 345, II, 225, 231; Palacký, Přehled nejv. důstojníků a úředníků zem. a dvor. ve král. Čes., tab. IV. Vančura jako král. komisař sněmu z 23. října 1747 do 29. října 1748 ještě slul purkrabím kr. Hr.; — jakožto jeden ze 4 stavovských deputátů, kteří po ujednání recessu súčastnili se ve Vídni porad o kontribučním systemalním patentu z r. 1748, slove však jen „vicepurkrabím kr. Hr." (?); arch. míst., contrib. A 4. Reskript z 21. listop. 1750 (kop. 119) na čas, dokud místo purkrabí Hradeckého nebude obsazeno, propůjčil Králové Hradci část z mýtních požitků, jež jinače náležely tomuto purkrabí.

[55]) Reskripty z 27. led. 1751 (kop. 98), z 20. ún. 1751 (kop. 65), z 25. květ. 1754 (kop. 72).

byl r. 1763 jmenován také zase členem gubernia. Následujícího roku byl však povýšen do stavu hraběcího, a tu bylo mu dovoleno, aby místo purkrabí kraje Hradeckého mohl postoupiti za jisté požitky gubernialnímu, dříve appellačnímu radovi Janu Marcellovi z Hennetu. Tudíž po resignaci Dohalského tento reskriptem z 1. června 1764 byl jmenován purkrabím kraje Hradeckého, a zároveň podržel své místo gubernialního rady. Rytíř Hennet také r. 1771 zůstal členem gubernia in publicis, ačkoli druzí nejvyšší zemští úředníci odkázáni byli zase do gubernia in judicialibus.[56] R. 1780 následoval v purkrabství kraje Hradeckého Joachim Nesslinger ze Selchgraben, jenž však nebyl členem politického gubernia; r. 1783 pak vůbec vzalo za své také gubernium in judicialibus.

Když takto císař Josef svými reformami r. 1783 z nejvyšších zemských úřadů z valné části učinil pouze čestné hodnosti, naskytla se také otázka, zdali tehdejšímu purkrabí kraje Kralohradeckého ponechati se měl požitek soukromých mýt u Hradce, jejž míval in partem salarii z $^5/_6$, kdežto $^1/_6$ bral Králové Hradec. Jak byla věc rozhodnuta, není nám známo; ale potom purkrabské místo se uprázdnilo, a tak zdá se, že při tom, neli dříve, též ony požitky byly zastaveny. Aspoň po nastoupení Leopolda II. bylo guberniu v dubnu 1790 zvláště oznámeno, že o prázdné místo purkrabí kraje Hradeckého nikdo při dvoře se neucházel. R. 1791 byl však zase nový purkrabí, a sice guberniální rada Matěj Jos. ze Smittmeru.[57]

---

[56]) Reskript z 22. června 1763, kop. 62 sl., contrib. A 5: 1. Reskript z 1. čna. 1764, kop. 126. Reskript z 20. srp. 1771, kop. 175 sl., contrib. A 15: 1. Rytíř Hennet dne 7. dub. 1780 stal se zemským podkomořím, a zároveň zůstal ještě radou gubernia (podkomoří jemu předcházející nebyl členem gubernia politického). — Později následkem „inkonveniencí“, jež se několikráte udály, dvor. rozhodnutím z 4. ún. 1768 výslovně bylo prohlášeno, že rytíř zastávající úřad rytířskému stavu vyhražený nemůže býti povýšen do panského stavu, dokud prve dobrovolně se nevyjádří, že při svém povýšení úřadu toho se vzdá (Krop. V, 237).

[57]) Dvor. dekretem z 25. září 1783 většina nejv. zem. úředníků byla ponechána pouze ad honores (Hist. Aktenst. ü. d. Ständewesen in Oest. II, 131). O požitku mýt u Hradce (ve 3 stanicích, zejm. v Trotině a Klenči) srov. dvor. dekrety z 18. dub. a 27. list. 1783, kop. 77, 137. Nesslinger, jejž Palacký n. u. m. uvádí jen pro dobu 1780—82, byl tehda ještě purkrabím, neboť koncem r. 1783 žádali z Vídně zvěděti služební leta „nynějšího“ purkrabí. Bezpochyby došlo potom k inkameraci purkrabských požitků; ostatně r. 1783 soukromá mýta byla celkem zrušována. Teprve po Nesslingrovi toto místo za Josefa II. nebylo snad více obsazeno (výslovně patrně nebylo zrušeno). Dvor. dekret z 22. dub. 1790, kop. 172. Srov. Kalouskovo České státní právo, 518, 524 (ad 25 a 26), 533 o desideriích českých stavů a rozhodnutí cís. Leopolda z 1791.

§. 7. Obnova a jmenování krajských hejtmanů.

1. Jmenování hejtmanů náleželo vždy panovníkovi, suspense časem také guberniu. Návrhy úřadu zemského a dvorského, i vlastní vůle panovníkova. Za hejtmany dosazováni také soudní radové a vojíni, hlavně však úředníci krajští. 2. Renovace hejtmanů zachovala se i za Marie Terezie, ale po r. 1751 klesala na konfirmaci, zejména za 7leté války. Řádná renovace r. 1763, avšak jen na dvě leta, od r. 1764 a 1769 pouze na tři leta; její konec r. 1781. 3. Po r. 1777 šlo v Čechách vůbec o nové obsazení krajských úřadů. Úmysly cís. Josefa v té příčině r. 1781 a 1782; resignace nejv. purkrabí kníž. Fürstenberga. Nové obsazení za nejv. purkrabí hr. Nostice r. 1783—84. Josefinská nařízení o postupu na místa krajských hejtmanů.

1. Ve shodě s Obn. Zř. Z. A. 48 král český jmenoval a propouštěl krajské hejtmany; a výkon tohoto královského práva nepřenechával nikomu jinému, neboť důležitost těchto úřadů vždy byla uznávána. Jen docela mimořádně za sedmileté války generální zemský komisař Frant. Jos. hrabě Pachta v zimě r. 1759—60 byl zmocněn, aby krajské hejtmany sesazoval a jiné jmenoval, jelikož i nejzazší prostředky byly tehdáž vhod k zaopatření vojska v Sasku.[1]) Ostatně i tehda, když Marie Terezie začala rozšiřovati působnost dvorských a zemských úřadů, byla hned z předu v poradách r. 1768 stanovena zásada, že v zemích obsazování míst radů a krajských hejtmanů musí zůstati vyhraženo nejvyššímu schválení. Zásada ta pak nikdy nepouštěna s mysli. Také císař Josef, předpisuje ve svých listech z 24. led. a 1. břez. 1782 hlavní zásady politického zařízení v zemích, neopomenul vytknouti, že místa krajských hejtmanů obsazují se jediné zeměpánem. A tutéž zásadu vyslovil i Leopold II. ve svých základních pravidlech o obsazování politických úřadů z r. 1791.[2]) Ostatně krajští hejtmané v Čechách také přísahali vládnoucímu dědičnému králi českému. I byli tu tedy krajské úřady a krajští hejtmané v pravdě „královskými“ úřady a úředníky, tak jako král. repraesentace a komora,

[1]) Reskripty z 19. pros. 1759 v kop: 45, 46—48; srov. níže § 13.

[2]) Protokol komise z 6. pros. 1768 v aktech státní rady 1768 ad 3095; při úpravě působnosti gubernia r. 1771 a 1774 i místa krajských adjunktů byla vyhražena nejvyššímu rozhodnutí. Cís. listy z 24. led. a 1. břez. 1782 v akt. st. r. 1782 n. 241; při zásadě té zůstalo i dle t. zv. polit. zřízení zemského z 26. května 1786, Krop. XIV., 959, srov. též akt státní rady 1785 n. 3647. Dvor. dekret z 2. září 1791 na základě cís. vlast. listu z 7. břez. t. r., Krop. IV., 328 sl.

Zbývá ještě připomenouti, že jakkoliv od r. 1751 sídlo krajských úřadů bylo ustáleno, přece ani terezínský, ani josefinský stát nepostaraly se o stálé úřední budovy nebo jen místnosti. Krajští hejtmané tedy musili ze svého platu vedle vlastního bytu najímati také místnosti pro kancelář a registraturu. Není pochyby, že již za Marie Terezie jednotlivě byla pociťována potřeba stálých úředních místností, ale erár zpěčoval se podnikati podobné náklady, jaké stavovské domestikum (a z části i král. města) mělo s umístěním krajských kas.[32])

Ani při josefinské reorganisaci nedošlo k jinému opatření. Jen výjimkou při jednotlivých krajských úřadech císař ustupoval od pravidla, že eráru nepřísluší, aby (při zvýšeném služném krajských hejtmanů) staral se o úřední místnosti pro krajskou správu. Jmenovitě v resolucích z 11. a 13. května 1784 vyslovil se, že krajským úřadům nesmějí se zařizovati nebo stavěti nové domy, neboť kdyby se to mělo učiniti pro všecky, „náklady by nikdy nepřestaly.“ [33]) Nicméně když koncem r. 1786 jednalo se o vydání

podala zdání 26. dub., a teprve 8. června vydán dvor. dekret o císařovu rozhodnutí (arch. dv. kanc. III, A 5; akt st. r. 1787 n. 1985). Zatím také císař dne 24. květ. 1787 rozhodl, že se má v Praze zrušiti klášter bosých karmelitů, ale nemá se jeho užíti pro krajský úřad (stát. r. n. 2093). Nejv. rozhodnutím z 10. list. 1787 zamítnuta byla žádost města Rakovníka za přeložení krajského úřadu ze Slaného do Rakovníka (akt st. r. n. 4610). Srov. také níže o kraj. kasách § 11. — Mayerův Handb. des Kreisamtsdienstes, 1788 str. 152—3 praví, že krajský úřad Kouřimský posud byl v Praze, ale že dle posledního rozhodnutí příště „má“ přijíti do Kouřimi. O tom se nám zpráva nenaskytla, a o provedení pochybujeme (srov. § 11 o kasách). Jisto jest, že později krajský úřad Kouřimský, ano také Berounský byly zase v Praze, kdežto přeložení Rakovnického do Slaného bylo trvalé; Kostetzky, System der polit. Gesetze Böhmens, I, str. 227.

[32]) Ku př. již r. 1755 Loketský krajský hejtman, hrabě Lažanský žádal za přikázání volného bytu, a reskriptem z 24. října t. r. (ad 14, kop. 87—8) bylo tehda vysloveno, že vůbec veškerým kraj. hejtmanům rád by se dopřál ve krajském městě bezplatný, stálý a k úřední manipulaci pohodlný byt; i měla repraesentace vyjádřiti se, jakým nákladem takové byty (Freiquartiere) pro krajské úřady by se daly opatřiti. Potom časy sedmileté války a zhoršení financí státních nemohly přispěti ku provedení tohoto dobrého úmyslu. R. 1774 krajští hejtmané dosáhli zvýšení služného mimo jiné též proto, že se ukazovalo k jich břemenu, míti byt zároveň pro kancelář a registraturu (v. § 8).

[33]) Na Moravě a Slezsku bylo předepsáno dvor. dekretem z 15. března 1783, že krajské kasy měly býti vždy v tom místě, ano pokud možná i v témže domě, kde byl krajský úřad (d'Elvert, öst. Verwaltgsgesch., 452). Podle toho i v Čechách (kdež r. 1783 nedošlo k žádnému přeložení krajských úřadů, jak tomu bylo na Moravě) bylo by možno bývalo nařiditi, aby krajští hejtmané bydlili pokud možná v tom domě, kde již byly umístěny krajské kasy; ale po podobném nařízení není stopy. — Nejv. rozhodnutím z 11. května 1784 zároveň byl zamítnut návrh, aby krajský úřad Štyrskohradecký byl umístěn v býv. mincovně; tuto náleželo prodati ve dražbě

§. 7. Obnova a jmenování krajských hejtmanů.

1. Jmenování hejtmanů náleželo vždy panovníkovi, suspense časem také gubernia. Návrhy úřadu zemského a dvorského, i vlastní vůle panovníkova. Za hejtmany dosazováni také soudní radové a vojíni, hlavně však úředníci krajští. 2. Renovace hejtmanů zachovala se i za Marie Terezie, ale po r. 1751 klesala na konfirmaci, zejména za 7leté války. Řádná renovace r. 1763, avšak jen na dvě leta, od r. 1764 a 1769 pouze na tři leta; její konec r. 1781. 3. Po r. 1777 šlo v Čechách vůbec o nové obsazení krajských úřadů. Úmysly cís. Josefa v té příčině r. 1781 a 1782; resignace nejv. purkrabí kníž. Fürstenberga. Nové obsazení za nejv. purkrabí hr. Nostice r. 1783—84. Josefinská nařízení o postupu na místa krajských hejtmanů.

1. Ve shodě s Obn. Zř. Z. A. 48 král český jmenoval a propouštěl krajské hejtmany; a výkon tohoto královského práva nepřenechával nikomu jinému, neboť důležitost těchto úřadů vždy byla uznávána. Jen docela mimořádně za sedmileté války generální zemský komisař Frant. Jos. hrabě Pachta v zimě r. 1759—60 byl zmocněn, aby krajské hejtmany sesazoval a jiné jmenoval, jelikož i nejzazší prostředky byly tehdáž vhod k zaopatření vojska v Sasku.[1]) Ostatně i tehda, když Marie Terezie začala rozšiřovati působnost dvorských a zemských úřadů, byla hned z předu v poradách r. 1768 stanovena zásada, že v zemích obsazování míst radů a krajských hejtmanů musí zůstati vyhraženo nejvyššímu schválení. Zásada ta pak nikdy nepouštěna s mysli. Také císař Josef, předpisuje ve svých listech z 24. led. a 1. břez. 1782 hlavní zásady politického zařízení v zemích, neopomenul vytknouti, že místa krajských hejtmanů obsazují se jediné zeměpánem. A tutéž zásadu vyslovil i Leopold II. ve svých základních pravidlech o obsazování politických úřadů z r. 1791.[2]) Ostatně krajští hejtmané v Čechách také přísahali vládnoucímu dědičnému králi českému. I byli tu tedy krajské úřady a krajští hejtmané v pravdě „královskými“ úřady a úředníky, tak jako král. repraesentace a komora,

---

[1]) Reskripty z 19. pros. 1759 v kop: 45, 46—48; srov. níže § 13.

[2]) Protokol komise z 6. pros. 1768 v aktech státní rady 1768 ad 3095; při úpravě působnosti gubernia r. 1771 a 1774 i místa krajských adjunktů byla vyhražena nejvyššímu rozhodnutí. Cís. listy z 24. led. a 1. břez. 1782 v akt. st. r. 1782 n. 241; při zásadě té zůstalo i dle t. zv. polit. zřízení zemského z 26. května 1786, Krop. XIV., 959, srov. též akt státní rady 1785 n. 3647. Dvor. dekret z 2. září 1791 na základě cís. vlast. listu z 7. břez. t. r., Krop. IV., 328 sl.

a později král. gubernium. Také jimi tak sluli, ačkoli od času císaře Josefa jednotlivě také jinak byli zváni.[3])

Původně i suspense krajských hejtmanů buďto jen ab officio neb a salario, aneb od obojího bývala ode dvora z Vídně nařizována, po případě zemský úřad byl zvláště zmocněn, aby za jistých poměrů hejtmany suspendoval.[4]) Avšak v letech sedmdesátých gubernium také samo mohlo to již učiniti, ač tak, že bez prodlení podávala se zpráva ke dvoru a čekáno další rozhodnutí; hejtmana propustiti vždy zůstávalo vyhraženo samému panovníku.[5]) Tak tomu bylo i za císaře Josefa, kdy moc zemských

[3]) O přísaze hejtmanské dle Obn. Zř. Z. A 48, a pozdějších přídavků do r. 1748 viz Kraj. Zř. I, 229—231; znění přísahy z doby josefinské nepodařilo se nám zjistiti. — Mayerova Kreisämtl. Wissenschaft z r. 1776 napořád píše „königl. Kreisamt", atd.; rovněž tak i za cís. Josefa vyskytuje se „kön.", ku př. v zákonech z roku 1786 v Krop. XI, 572, 641, 658, 856 atd. Jen osaměle vyskytá se i pro Čechy: „c. k. krajský úřad", tak r. 1784 ve Krop. VI, 569. Tytýž i gubernium jednotlivě slulo „c. k.", podobně jako se mluvívalo o „k. k. Staaten", „k. k. Erbländer", a j. v.; mimo to zeměpanští úředníci na rozdíl od jiných sluli za císaře Josefa někdy také jen „císařskými" („k." značí někdy kaiserlich, někdy königlich). Dle josefinského patentu o podobě žádostí a podání k úřadům z 2. ledna 1782 (Krop. I, 12 resp. 18 sl., V, 138 resp. 209 sl.) náleželo psáti krátce „löbliches Kreisamt", bez dalšího přídavku. — Také na Moravě krajští hejtmané a ve Slezsku zemští starostové sluli královskými (srov. o Moravě d'Elvert, Verwaltgsg. 172, 234, 321, 425, o Slezsku 336—7; arci že tomuto spisovateli zejmena v době josefinské líbil se již jen titul c. k.).

[4]) Ku př. reskriptem z 20. června 1750 byla nařízena suspense tří krajských hejtmanů ab officio následkem vzrůstání berních dluhů, načež král. repraesentace na jich místa měla prozatímně dosaditi spůsobilejší osoby; avšak reskriptem z 11. čec. 1750 suspendovaní byli z milosti znova dosazeni do svých úřadů (kop. 32 sl., 74 sl.; contrib. H 1: 8). Reskriptem z 13. srp. 1757 (kop. 37 sl.) suspendován krajský hejtman Žatecký ab officio et salario pro svévolné spletky, a bylo mu pohroženo úplnou amocí, kdyby příště neposlouchal repraesentace nebo jejího předsedy svob. pána Netolického; potom zase reskriptem z 15. říj. 1757 suspense byla zrušena (kop. 52 sl.). Po r. 1763 suspense bývaly nařizovány dvor. dekrety; ku př. dvor. dekret z 6. pros. 1764 (kop. 22) obsahuje suspensi hejtmana Chrudimského pouze ab officio, ve dvor. dekretu z 7. čec. 1768 (kop. 37) je řeč o suspensi hejtmana Bydžovského a salario. Hrozby suspensí nebo uzavřením služného užívalo se zejména k docílení horlivého vymáhání berní, mimo to za příčinou opatření rekrutů a zásobení vojska, včasného podání některých zpráv, pilného vyšetření poddanských praegravací a p.

[5]) Předpisy rozšiřující moc gubernií o krajských hejtmanech zvláště nemluvívají. Avšak dle reskriptu z 14. října 1774 čl. 6 české gubernium mohlo všecky úředníky, i sekretáře a rady (jichž jmenování od něho přece nezáviselo) dle uznání suspendovati, jen amoce bez rozdílu byla vyhražena nejvyššímu rozhodnutí (kop. 85); také již r. 1771 guberniím byla propůjčena moc nařiditi substituci úředníků až do 3 měsíců (d'Elvert, Verwaltgsg. 410). Protož není pochyby, že také krajští hejtmané mohli zemským úřadem býti suspendováni. Tak na př. r. 1775 české gubernium samo při selských nepokojích na panství Třeboňském a vůbec v Budějovicku suspendovalo

gubernii opětně byla rozšiřována; ovšem že dle tehdejší byrokratické soustavy suspendování krajských hejtmanů i guberniálních radů příslušelo samotnému zemskému chefu, jenž byl povinen ihned je oznámiti k nejvyššímu potvrzení.[6]) Mimo to pak zemští chefové za císaře Josefa byli oprávněni zaměniti krajské hejtmany s gubernialními rady nebo naopak (§ 8, I). Ostatně sluší připojiti, že za Marie Terezie dopouštěly se ještě soukromé úmluvy o přenechání místa hejtmanského nebo jeho výměnu, arci jen s nejvyšším schválením.[7]) Docela zvláštní byl případ, že Marie Terezie r. 1774 krajskému hejtmanu Chrudimskému svěřila na jeden rok zároveň hejtmanství Hradecké, s požíváním obojího platu hejtmanského.[8])

---

tamějšího krajského hejtmana, hraběte B.; tento podal předstávku na nejvyšší místo, a dvor. dekret z 18. srp. t. r. (kop. 58) před rozhodnutím o ní žádal od gubernia zprávu, zdali a pokud byl v kraji pokoj obnoven, a zdali co dále proti hejtmanovi bylo vyšetřeno. Potom dle dvor. dekretu z 19. led. 1776 (kop. 41) další vyšetřování proti tomuto suspendovanému hejtmanovi bylo zrušeno, a bylo mu dovoleno, aby svého místa se vzdal s pensí 600 zl. ročně.

[6]) Moc chefů zemských byla rozšířena zejména dvor. dekretem z 18. května 1781 a 16. srp. 1782 (srov. níže § 13 a 20); měli také ručiti za potrestání a amoci úředníků vinných nebo neschopných, ale byli povinni učiniti o tom dříve náležité udání. Dle rekriptu k hraběti Nosticovi z 27. říj. 1783 ad 11. nesměl sice žádný úředník býti propuštěn, dokud o tom nedošlo schválení ode dvora, avšak zemský chef mohl úředníky suspendovati ab officio et salario, povinen jsa ihned to oznámiti s udáním příčiny (arch. dv. kanc. III A 4). Dle dvor. dekretu z 26. května 1786 čl. 46 zemský chef mohl státní úředníky nepilné, nedbalé, neposlušné nebo jinak proti povinnostem jednající na nějaký čas a sice až do 3 měsíců suspendovati s úřadu i platu, nebo potrestati je mírnou srážkou na služném; avšak jestliže podobné tresty týkaly se guberniálních radů nebo krajských hejtmanů, musil je pokaždé ihned udati ku potvrzení (höchste Hofbestättigung, Krop. XIV, 961). — Příklad suspense krajského hejtmana guberniem je r. 1782 v Táborsku, kde však po vyšetření věci hejtman Ignác z Ottilienfeldu byl restituován, a též interkalár jeho platu od času suspense úplně mu byl vrácen (dvor. dekr. z 25. dubn. 1782, kop. 61; dvor. dekr. z 3. srp. t. r., kop. 8; srov. výše v § 2 str. 47; § 5 str. 122 n. 68.).

[7]) Ku př. krajský hejtman Budějovický, Jan Adam hrabě Netolický z Eisenberka a hejtman Berounský Jan Nedvorský z Březí dorozuměli se navzájem o přesídlení, i bylo pak „resolvováno" panovnicí reskriptem z 8. února 1759 (kop. 67). Dvorskými dekrety z 28. května a 17. června 1774 (kop. 194, 153) Marie Terezie schválila postoupení hejtmanství Boleslavského sestárlým Rašínem tamějšímu adjunktovi svobodnému pánu Ehrenburgovi, i s platem hejtmanským, ale pod výjimkou, že naopak zase Ehrenburg měl postoupiti Rašínovi plat 400 zl., který bral ze všeobecné komorní pokladny, a mimo to 600 zl. ad dies vitae srážkou z platu hejtmanského, a to bez rozdílu, třeba by Rašín dostal jiné místo; kdyby pak Ehrenburg zemřel dříve, měl také nástupce jeho býti povinen platiti Rašínovi oněch 600 zl. Dvor. dekretem z 10. čec. 1772 (kop. 56) přísedící zem. soudu a konsessu in C. S. P., Frant. Arnošt hrabě Schaffgotsch poukázán byl na kraj. hejtmana Berounského, svob. pána Kotze, aby tento dal mu všecku příležitost cvičiti se v krajské praxi, nahlížeti

stenské osoby mezi ním a guberniem. Ale císař Josef nelibě snášel, že reorganisace jeho v Čechách potkávaly se s nesnázemi, a snad právě proto myslil, že formálně nesmí v praničem popustiti, tak aby úřadům vštípil pravou poslušnost. Protož dvor. dekretem z 12. února 1784 setrval na tom, že v Praze netřeba žádného městského hejtmana, že města Pražská mají býti přidělena třem krajským úřadům, ale vedlé toho že také sjednocený magistrát má býti přímo podřízen guberniu, jako to bylo při magistrátu Vídeňském. Dle vysvětlení, jež připojila dvorská kancelář, předseda vlády dolnorakouské v některých případnostech ve Vídni však užíval jednoho městského hejtmana aspoň jakožto lieutenanta de police. Hrabě Nostic prý tedy měl pro Pražský magistrát navrhnouti rychle instrukci v záležitostech policie a bezpečnosti, a vytknouti předměty, jež by snad záhodno bylo vésti krajskými hejtmany, guberniem nebo jeho předsedou, — ale všecky městské hejtmany náleželo bez okolků sprostiti služby.[43])

Přes to hrabě Nostic o své ujmě odkládal propustiti Pražské městské hejtmany, poněvadž prý se nevědělo, kdo by jinak záležitosti policie a bezpečnosti zastával po ten čas, než spojený magistrát bude ustaven. Patrně chtěl tím způsobem zároveň vyhnouti se užití krajských hejtmanů v Praze sídlících, jakož také není známo, že by snad byl kdy vytkl předměty, jež by se těmto hejtmanům v Praze mohly přikázati.[44]) Nový

[43]) Hrabě Nostic podal své námitky dne 27. listop 1783, a nejv. kancléř hr. Kolovrat ve přednesení z 11. pros. 1783 souhlasil, že je v Praze potřebí jednoho městského hejtmana. Také ve státní radě souhlasil s tím svob. p. Reischach, ale nikoli Martini (24. pros.), jenž dosáhl souhlasu hr. Hatzfelda a kn. Kounice (akt st. r. 1783 n. 4517). Císař rozhodl v Římě dne 20. ledna 1784 (reprod. 6. ún., exped. 12. ún.) v tato slova: „Závady zde uvedené nejsou tak veliké, aby z toho vyplývala nutnost ustanoviti prostředkující vrchnostenskou osobu. České gubernium má ve příčině tohoto přidělení Pražských měst třem krajským úřadům a dotyčného nexu s magistrátem k tomuto chovati se tak, jak ke zdejšímu chová se dolnorakouská vláda“; a na jiném místě: „Všecka Pražská města mají se tak, jak přikázáno, bez okolků postaviti pod jeden magistrát, a netřeba tam žádné prostřední vrchnosti, nýbrž je šetřiti téhož, co ve Vídni“ (též arch. dvor. kanc. III, A 4). Dle toho vydán dvor. dekret z 12. února 1784 k nejvyššímu purkrabí hraběti Nosticovi; v. ad 10 a 6 a) (tamže; také v arch. míst., publ. A I: 23). Vzhledem k nařízení z 27. října 1783 náleželo městské hejtmany propustiti, služné jejich zabrati pro aerario, a hned podati zdání, jak s nimi naložiti dle normálu podlé služebních let a majetnosti, i jakým spůsobem sluší vésti policii a politické záležitosti Prahy.

[44]) List hraběte Nostice hraběti Kolovratovi z 25. února 1784, a odpověď tohoto z 4. března t. r. (arch. dv. kanc. III, A 4). Nejvyšší kancléř pouze ponechával uznání nejvyššího purkrabí, kterak do ustanovení nového magistrátu dá zatím obstarávati záležitosti, jež dosud náležely městským hejtmanům.

bývalo pouze skutečné jmenování krajských hejtmanů intimováno.[10]) Od r. 1763 podávalo návrh král. gubernium, se kterýmž konsess nejv. zem. úředníků zase byl spojen; avšak vliv nejvyšších zemských úředníků na jmenování krajských hejtmanů celkem vzal za své r. 1771, kdy byli odkázáni pouze do judiciálního senátu, kterýž pak 1783 byl zrušen. Když za cís. Josefa r. 1781 jednalo se vůbec o nové jmenování krajského úřednictva, vypracovala návrh nejprve zvláštní gubernialní komise, načež také gubernium a zemský chef podali své zprávy ke dvoru. Za byrokratické soustavy josefinské mělo pak arci zvláštní váhu mínění samého zemského chefa.[11])

O návrzích zemského úřadu podával své zdání úřad dvorský, a sice původně česká dvor. kancelář, od r. 1749 directorium in publicis et cameralibus, od konce r. 1762 „česká a rakouská dvor. kancelář", od konce r. 1782 „spojená českorakouská dvor. kancelář, dvor. komora a bankovní deputace". Po nějaký čas, když v l. 1765—1771 contributionale nezáviselo na dvor. kanceláři, nýbrž na dvor. komoře, také tato súčastnila se při návrzích krajských hejtmanů, ale koncem r. 1768 dvorská kancelář dosáhla zase zrušení této soutěže. Naproti tomu po zřízení státní rady koncem r. 1760 tento poradný sbor míval ještě poslední votum o jmenování krajských hejtmanů před panovníkovým rozhodnutím.[12])

---

[10]) Srov. Kraj. Zř. I, 226—7 o renovacích r. 1742 a 1743. Instrukce deputace z 14. července 1748, II, 10 v arch. míst., contrib. A 1: 1. Již r. 1748 renovační zpráva místodržících byla zvláště sdělena denominovanému předsedovi deputace, svob. pánu Netolickému, jelikož prý provedení nové berní a vojenské soustavy hlavně na něm záleželo, a musil krajskými hejtmany veřejné dávky vymáhati (referát k reskr. z 31. července 1748, arch. dv. kanc., opis zem. arch.) R. 1750 zprávu podala repraesentace po slyšení soudu komorního, ale když potom Marie Terezie rozhodla se pro reformu kraj. úřadů, bylo jmenování hejtmanů znova slyšán Netolický a pak také král. komisař Frant. hr. Larisch (jeho zdání ad 17. led. 1751 v arch. dv. kanc., opis zem. arch.) — Insinuace jmenování hejtmanů i prozatímných kraj. správců konsessu nejv. zem. úředníků viz v contrib. 1748—56, H 1: 4, 5, 6 a j.

[11]) Dle instrukce českého gub. r. 1764 (art. II, 2. oddíl contributionale, čl. 10) gubernium mělo panovníkovi podávati pokaždé zprávu, kteří ze kraj. hejtmanů měli se podržeti, a zdali a kdo nově ustanoviti, neboť záviseli od gubernia ve příčině publicorum, contributionalis et militaris (podobně kázala instrukce gub. mor.; d'Elvert, Verwaltgsg., 402). Srov. vůbec § 13 o přeměnách zemského úřadu; k tomu § 15 o kraj. referátech, kde zároveň jsou uvedeni jednotliví referenti o obsazování krajských úřadů. O obsazování za cís. Josefa viz níže.

[12]) Rozdělení agendy mezi dvor. kanceláří a úřady finančními dle reskriptu z 6. říj. 1765 a dvor. dekr. z 23. list. t. r. (kop. 10 sl., 58 sl.) potom dle reskr. z 4. list. 1771 (kop. 13 sl., d'Elvert, Verwaltgsgesch., 410.) Ku konci r. 1768 nejvyšší kancléř hrabě Chotek při jednání o reformě krajských úřadů žádal, aby jich obsazování bylo ponecháno jediné dvor. kanceláři bez konkurrence dvor. komory; státní rada ničeho

Obyčejně dle možnosti byla navrhována terna kandidátů; ale panovník nedržel se vždy navrženého pořadí, ano někdy rozhodl i vůbec proti mínění svých úřadů. Přece však zpravidla nepomíjel aspoň mínění to slyšeti; také žádosti za místa hejtmanská přímo jemu podaná posílány zpravidla do Prahy zemskému úřadu, aby k nim přihlížel a o nich se vyslovil.[13]) Marie Terezie zajisté jen v osamělých případech jmenovala krajského hejtmana beze zdání úřadu zemského resp. aspoň dvorského.[14]) Císař Josef při své náklonnosti k osobnímu spůsobu vlády a k zasahování do oboru všech správních úřadů spíše řídil se někdy prostě svými vlastními vědomostmi bez rady úřadů, anebo proti jejich vůli. Nicméně s druhé strany utvrzená soustava byrokratická vlastně vyžadovala od

nenamítala, jelikož prý krajští hejtmané beztoho ve většině své působnosti závisí na dv. kanceláři, a pokud jde o vymahání kontributionálu tehda dvor. komoře podřízeného a j. dávek, že lze je k němu platněji přidržovati cestou dvor. kanceláře, jakožto jich představeného úřadu, — podlé toho také rozhodla Marie Terezie v pros. 1768 (schůze státní rady z 6. pros. 1768, konvolut ad n. 3095).

[13]) Navrhování terny bylo starším pravidlem, a zachovávalo se nadále. Tak ku př. když Marie Terezie přijala resignaci krajského hejtmana Plzeňského, hraběte Lažanského, dvor. dekret z 17. února 1764 (kop. 142) požadoval od gubernia návrh tří osob na uprázdněné místo. Ještě r. 1781 guberniální komise navrhujíc dne 29. list., kterak znova obsaditi všech 16 míst hejtmanů, pro každé z nich uváděla ternu, jelikož prý si netroufala odchýliti se od předpisu; gub. rada Kotz ve svém zvláštním votum navrhoval pouze jednotlivce (contrib. F 2: 1). — Žádosti za místa hejtmanská byly z Vídně posílány do Prahy „zu gutachtlicher Reflectirung“ při renovaci; ku př. viz k září 1749 kopiář dodat. str. 9, 11, 12; r. 1750 v dubnu kop. 17, v srpnu 56, atd. Později bývaly podobné žádosti četnější pro místa adjunktů a komisařů, nežli hejtmanů.

[14]) Srov. k r. 1743 výše str. 46, n. 33. Když při vyšetřování hraběte Larische r. 1750 v Čáslavsku sesazen byl Frant. Vražda z Kunwaldu, Marie Terezie jmenovala místo něho Václ. Vojt. Karvinského z Karvinu, aniž by o něm vyslechla repraesentaci; tato však ještě téhož roku chtěla jej zase odstraniti, a sice jak se zdálo hr. Larischovi, jen z vášně, že byl jmenován bez jejího účastenství (zdání hr. Larische ad 17. ledna 1751, arch. dv. kanc., op. zem. arch.). Dvor. dekretem z 1. dub. 1766 (kop. 1) panovnice proprio motu udělila místo kraj. hejtmana v Kouřimsku Bydžovskému adjunktu Streeruwitzovi. Podobně přikázala dvor. dekretem z 22. října 1779 (kop. 86), aby prvý adjunkt Žatecký Ignác Ott z Ottilienfeldu pro své znamenité služby, zejm. za poslední války, dosazen byl za hejtmana hned při první apertuře beze všeho navrhování. — Naproti tomu Rakovnický hejtman, Severin baron z Langendorfu byl z vlastního popudu Marie Terezie jubilován, a příčiny toho nebyly prý známy. Proto r. 1781 gubernium i dvorská kancelář znova jej navrhly za hejtmana; také státní rada souhlasila, jediné hrabě Hatzfeld mínil, že k jubilaci Langendorfa byla nějaká příčina, a poukazoval k tomu, že dvor. komisař hrabě Wallis v Rakovnicku druhdy našel nepořádky (akt st. r. 1781 n. 1478). Císař Josef pak na jaře 1782 Langendorfa vskutku učinil zase hejtmanem Rakovnickým (dv. dekr. z 27. dubna a 31. května 1782, kop. 71, 130).

něho, aby zase stříkal se pouhé osobní libovůle, a důvěřoval těm chefům, které si vyvolil, a které činil odpovědnými za všechny podřízené úředníky. A tak při jmenování krajských hejtmanů císař Josef vlastně kolísal mezi důvěrou k chefům zemským, mezi kritikou dvorské kanceláře a státní rady, a mezi vlastní, kabinetní vládou.[15])

Již napřed jsme ukázali, pokud stát terezínský a josefinský od kandidátů krajského hejtmanství požadoval vyšší stav a usedlost, přípravu praktickou a theoretickou, i jistou mravní povahu. Zbývá dodati, že při terezínských reformách slibovalo se, že za hejtmany budou obíráni zejména stálí průvodčí komisaři (1748), resp. krajští adjunkti (1751).[16]) Mimo to přihlíželo se zvláště k radům soudním.

[15]) Když císař Josef vlastním listem z 24. ledna 1782 vytkl pravidlo, že krajské hejtmany jmenovati přísluší jediné zeměpánu, hrabě Hatzfeld (31. ledna) prohlásil to sice za slušné, ale dodal, že i zemský chef má míti na tom podíl svým dobrozdáním, jelikož by mu bylo těžko prováděti uložené předpisy lidmi, kteří své povýšení aspoň poněkud jemu neděkují (akt státní rady 1782 n. 241). Když v květnu 1782 jednalo se o místo krajského hejtmana v Chrudimi, gubernium, dvor. kancelář i státní rada vesměs souhlasily, aby byl jmenován hrabě P., quieskovaný administr. rada z Temešváru, jenž prve leta byl krajským adjunktem, ale císař rozhodl dne 25. květ. t. r.: „Das vorgeschlagene Subject taugt nichts, ich ernenne hiezu den Duchet“ (tento byl gub. sekretářem a prozatímně právě spravoval krajský úřad Chrudimský; akt st. r. 1782 n. 1628). Když stavovský zástupce při guberniu hrabě Swerts navržen byl za guberniálního radu, císař 28. dubna 1785 ze svého popudu jmenoval jej kraj. hejtmanem v Litoměřicích (akt st. r. 1785 n. 1669). R. 1785 gubernium chtělo krajský úřad Bydžovský svěřiti Václavu hr. Cavrianimu, jenž již r. 1783 za kraj. hejtmana byl navržen; dvor. kancelář nechávala věc nerozhodnutou, uvádějíc vedlé něho Josefa Stránského ze Stránky a Jana z Launay; císař dne 4. čce. t. r. podlé státního rady Martiniho rozhodl pro posledního (akt st. r. 1785 n. 2668). Také Stránský téhož roku stal se hejtmanem v Boleslavsku; ale Václav hr. Cavriani nemohl dojíti místa. Při obsazení hejtmanství Budějovického r. 1786 hrabě Hatzfeld ujímal se Cavrianiho, jenž byl již několikráte navržen za hejtmana, ale císař rozhodnutím z 12. listopadu t. r. jmenoval Karla Reymanna pro zásluhy při berní regulaci (marně vysvětloval Hatzfeld, že Cavriani, jelikož právě prozatímně spravoval krajský úřad, beze své viny nedostal se k berní regulaci, aby si při ní mohl získati zásluhy; akt st. r. 1786 n. 4414). Naproti tomu Václav hr. Cavriani byl pak zvolen za stavovského repraesentanta při guberniu, a byl 4. pros. 1786 císařem potvrzen (arch. dvor. kanc. IV, H 4) Když Karel Reymann krátce po svém jmenování zemřel, dvor. kancelář a většina státní rady navrhovala za Buděj. kraj. hejtmana radu českého zemského soudu p. ze Sternecku, ale císař rozhodl dne 17. ledna 1787 pro svobodného pána Reiského, „weil der Landeschef, der für die Auswahl stehen muss, selben vorzüglich vorschlägt“ (akt st. r. 1787 n. 185). A zase krátce na to císař dle návrhu nejv. purkrabí dne 23. ún. r. 1787 schválil přeložení kraj. hejtmana barona Ehrenburga z Litoměřic do Berouna, a barona Reiského z Budějovic do Litoměřic (akt st. r. n. 1295).

[16]) Dle zprávy deputace z 10. října 1748 bylo úmyslem panovnice, aby za stálé průvodčí komisaře byli dosazováni zvláště zemští stavové (Landeskinder), pokud

Již Karel VI. reskriptem z 15. led. 1740 nařídil místodržícím, aby při obnovách hejtmanů navrhovali také rady komory appellační panského a rytířského stavu, pokud by tomu nebylo nic na překážku. Důvodem tohoto nařízení bylo, že dobří úředníci při král. appellaci musili mnoho let seděti bez platu, a neměli příležitosti cvičiti se in provincialibus, kdežto přece bylo s prospěchem, aby v úřadech krajských byly též osoby v soudních záležitostech zkušené.[17]) Také Marie Terezie tomu přála. R. 1752 nařídila, aby dva soudní radové několikráte týdně byli přibíráni k sezením repraesentace; potom však změnila své rozhodnutí v ten způsob, že členové král. úřadů soudních, jestliže měli chuti ku politické službě a aspirovali k zemským úřadům, povinni byli nejprvé po několik let dáti se potřebovati za krajské hejtmany, aby takto nabyli známosti zemských záležitostí.[18]) Vskutku soudní radové bývali také členy vedlejších komisí při zemském úřadě, a jednotlivci stali se i přímo jeho členy (aniž by prvé byli hejtmany)[19]); mimo to po celou dobu Marie Terezie jednotlivci, jmenovitě radové soudu appellačního, stávali se krajskými hejtmany.[20])

---

možno usedlí, tak aby se z nich mohli vychovati dobří krajští hejtmané (contrib. II 2 : 2). Reskript z 23. ledna 1751, zaváděje v Čechách krajské adjunkty, poukazoval je, aby qualifikovali ve správě politické, kontribuční a soudní, aby dle potřeby mohli hejtmany zastupovati a tak „raziti si cestu ku příští promoci" (kop. 146, a j.).

[17]) Renovační reskript z 15. ledna 1740: „I jakož my při tom naše raddy při král. appelací od ouřadův krajských vyvržené míti nemíníme, tak jakž při nastávajících proměnách v vaších Nám dáti přicházejících správách na ně hned řečené appellací raddy naše tak ze stavu panského, tak rytířského, pokudž by tomu nic na odpor nebylo, vždy spomínati, kdyby ale tomu co v cestě stálo, Nám to v vědomost uvésti . . . nepominete". Vskutku také reskriptem z 22. pros. 1740 (již za Marie Terezie) Šebastián Řehoř Losy z Losenau byl pro r. 1741 jmenován krajským hejtmanem Berounským, a sice s podržením místa appellačního rady (arch. dv. kanc. III, A 5).

[18]) Reskripty z 11. března a 15. srpna 1752, contrib A 1 : 17 (druhý reskript s dátem 12. srpna, recept. 15. aug., ale dle kop. 37 : 15. srpna). Přibírání soudních radů k repraesentaci bylo nařízeno na místě předešlého auskultování mladých lidí: koncem roku měla se podávati zpráva o jejich pilnosti a schopnosti. Ale toto přibírání justičních radů patrně setkalo se s některými překážkami. Srov. také str. 52 n. 2; a k r. 1769 níže § 8, I, n. 12.

[19]) O vedlejších komisích při repraesentaci a gubernìu srov. § 13. Ku př. radové repraesentace Karel Bedřich hrabě Hatzfeld, Frant. Jos. hr. Pachta. Frant. hrabě Věžník sloužili dříve při soudu appellačním. Při organisaci gubernia r. 1763 appellační rada Jan Marcell z Hennetu stal se placeným, a appellační rada Filip Krystián hrabě Sternberg přespočetným radou guberniálním (reskript z 22. června 1763, kop, 62 sl., contrib. A 5 : 1). Doklady ty může rozmnožiti, kdo porovná jména radů politického zemského úřadu se jmény přísedících král. soudů, jak je uvádí Schmidt von Bergenhold v 1. přídavku své Gesch. der Privatrechtsgesetzgebung u. Gerichtsverfassung in K. Böhmen.

[20]) Doklady: Mezi hejtmany r. 1748 nově jmenovanými byl rada komory nad appellacemi Jan Václav Bechyně z Lažan, pro Bechyňsko (K 26 : 1). R. 1753 Karel

Při značné pružnosti, jakou jednotlivé předpisy a pravidla v dobách absolutismu mívaly, arci stávalo se, že za krajské hejtmany jednotlivě byly dosazovány též osoby, kteréž neměly praxe politické ani soudní; přednosti takové zejména dostalo se někdy vyšším důstojníkům vojenským.[21]) Arci že proti podobnému jednání vznikal též odpor, zvláště

Ignác hrabě Clary a Aldringen, rada appellační a zároveň assessor delegovaného konsessu in C. S. P. et C., žádal za místo krajského hejtmana; dostal nejprve místo krajského adjunkta při jednom ze 3 krajských úřadů v Praze, a měl se mu dáti plat komisařský, jenž nejprve se uprázdní, dle reskr. 1. pros. 1753 (contrib. H 2:1; v. též reskr. 8. pros. 1753, kop. 36—7); po roce svěřeno mu prozatímně místo krajského hejtmana v Chrudimi jakožto „správci krajského úřadu“, s hejtmanským služným, arci bez platu („pense“) 500 zl., jenž nedávno byl mu propůjčen, reskr. z 28. pros. r. 1754 (kop. 125, contrib. H 1:5); když pak násl. roku král. komisař hr. Kolovrat shledal, že pilným přičiněním krajskou správu po svém předchůdci uvedl do pořádku, byl hr. Clary za odměnu ustanoven kraj. hejtmanem, reskr. 27. břez 1756 (kop. 99 sl.); r. 1763 stal se radou gubernia (§ 8, I). Appellační rada Frant. hrabě Příchovský, svob. pán z Příchovic, byl jmenován krajským hejtmanem Berounským reskriptem 1. října 1760 (kop. 49). Appell. rada Leopold hr. Berchthold jmenován krajským hejtmanem Budějovickým reskriptem z 18. ledna 1763 (kop. 61). Na místo sesazeného kraj. hejtmana Táborského dosazen appellační rada Leopold hrabě z Bubna a Litic s výhradou své hodnosti i pořadí, reskr. 21. ledna 1763 (kop. 101). Appellační rada Jan Václav Margelik de Lauro až do uprázdnění některého kraj. úřadu byl přikázán s mimořádným platem 400 zl. krajskému hejtmanu Kouřimskému, aby mu tento nejen poskytoval příležitost ke cviku a praxi krajského úřadu, ale také dal mu nahlížeti do agendy a akt, a užíval jeho v sepisování krajských úředních nařízení a zpráv, reskr. 28. května 1773 (kop. 183). Později bylo guberniu nařízeno, aby při návrhu na obsazení hejtmanství Budějovického pamatovalo na appell. radu Margelika, dv. dekr. 19. ledna 1776 (kop. 41); avšak místa toho pak nedostal, nýbrž stal se radou guberniálním, r. 1778 povolán do Vídně za referenta urbárních a poddanských záležitostí pro Moravu a Slezsko a r. 1779 jmenován skutečným dvor. radou při české a rakouské dvorské kanceláři. Filip Krakovský hrabě Kolovrat, rada appellační, syn předsedy dvor. komory, byl jmenován krajským hejtmanem Rakovnickým dne 21. srpna 1780 (kop. 116); o něm srov. výše str. 119. — Frant. Arnošt hrabě Schaffgotsch, přísedící zemského soudu a konsessu in C. S. P. hledal krajskou praxi a místo hejtmanské, v. výše n. 7. Frant. hrabě Čejka z Olbramovic byl při svém jmenování hejtmanem r. 1773 přísedícím konsessu in C. S. P. et C. (též přísedícím soudu komorního), § 8, I.

[21]) Po sedmileté válce dle reskriptu z 3. září 1763 (kop. 8) gubernium mělo podati renovační zprávu a navrhnouti po případě také vojíny. Reskript z 24. říj. 1763 (kop. 115) pak jmenoval krajským hejtmanem Klatovským podplukovníka (pluku Anhalt-Zerbst) Štěpána des Feignes. Dvor. dekretem z 3. května 1771 (kop. 20) Lagounský podplukovník Severin baron Langendorf jmenován krajským hejtmanem Rakovnickým. Častější bylo jmenování důstojníků krajskými adjunkty a průvodčími komisaři, načež později stávali se i krajskými hejmany (§ 9). — Dvor. dekrety ze ... pros. 1771 a 27. ledna 1772 (kop. 217, 253) místo krajského hejtmana Kouřimského

když i od ostatního krajského úřednictva začala se požadovati odborná příprava theoretická a praktická, a když vyhlídka na další postup měla pro ně dvojnásobnou cenu při špatných hmotných poměrech, v jakých se nacházelo. Tak tedy přálo sobě české gubernium r. 1771, aby bylo obecným, neporušitelným pravidlem, že krajský úřad nikdy nesvěří se nikomu jinému, byť to byl kdokoli, než kdo již skutečně jako adjunkt ve krajské správě se cvičil a podal důkazy své způsobilosti. Neméně hrabě Hatzfeld r. 1772 pokládal to za nemalé zlo, že při výběru krajského úřednictva zhusta nebyla zachována náležitá opatrnost, že někdy stávali se hejtmany lidé nesloužívší nebo militares, jichž vojsko nepotřebovalo. Protož také později dvor. dekret ze 17. dubna 1776 prohlásil „opětnou" nejvyšší vůli i rozkaz, aby české gubernium na uprázdněná místa hejtmanská navrhovalo „obzvláště přede všemi jinými" zdatné, zasloužilé krajské adjunkty.[22]) Teprve za císaře Josefa došlo r. 1785 a 1787 k určitému řádu pro postup politického úřednictva, kterým přestaly všeliké zvláštní cesty a způsoby, jimiž za starších dob bylo lze dosíci místa hejtmanského bez vlastní odborné přípravy (o tom níže).

2. V prvém období vlády terezínské zůstával v platnosti článek Obn. Zř. Z. A 48, že král český každoročně obnovuje jmenování krajských hejtmanů. Reformy let 1748 a 1751 nedotkly se jeho. Všeobecná obnova či renovace krajských hejtmanů konala se i dále každoročně, a tak tento starobylý ústavní obyčej ještě za Marie Terezie vydával svědectví o tom, že zeměpanští hejtmané vznikli přetvořením ústavu stavovského a samosprávného. R. 1751 bylo renovace pominuto pouze pro jediný rok, protože renovace předcházející protáhla se více než jindy do vojenského roku.[23])

---

uděleno radovi zemské administrace v Temešvárském banátu Ignáci Hanischovi z Greifenthalu, býv. kraj. adjunktovi.

[22]) Odpověď českého gubernia k sedmé otázce cís. Josefa z r. 1771; akt stát. r. 1772 I II, ad 76. Votum hraběte Hatzfelda přiložené protokolu schůzí z 21. a 26. dubna, 2. a 9. května 1772 (st. r. n. 2181); také svob. pán Löhr vyslovil se pro normál, aby jen adjunkti hejtmany se stávali. Rovněž tak r. 1776 svob. pán Löhr (5. dub.) žádal, aby za hejtmany byli navrhováni schopní adjunkti, a státní rada souhlasila, aby se tak dálo „obzvláště přede všemi jinými" (akt st. r. n. 833); dle toho se řídil dvor. dekret ze 17. dubna 1776 (arch. dv. kanc. III A 5; Krop. VII, 518).

[23]) O renovacích do r. 1748 viz Kraj. Zříz., I 225 sl., 235 sl. Reskript ze dne 23. října 1751 (kop. 46): Seind Wir gnädigst nicht gemeint, für heuer die sonst gewöhnliche Generalrenovation deren Kreishauptleuten vorzunehmen, sondern es haben die dermalen angestellten Subjecta bis auf Unsere fernere a. h. Resolution in ihren jetzigen Posten zu verbleiben. Známo starší praecedens z let 1692, 1743 (I, 237, 238 n. 14). — O pravidelném času obnovy Kraj. Zříz. I, 228. Od Karla VI. řídil se rok hejtmanský podlé roku vojenského (od 1. list.). Dle reskriptu z 11. list. 1747

Renovace nevadila tomu, aby z hejtmanů ponenáhlu de facto stávali se úředníci stálí, ustaviční. Z počátku v době válečné nebylo na čase úřednictvo měniti; po válce pak Marie Terezie docela opustila příklad Karla VI, jenž si přál krajské hejtmany častěji měniti, a vzhledem ke správním reformám přidržela se r. 1748 a 1750 pravidla opačného, jelikož se doufalo, že nová berní a vojenská soustava lépe bude prováděna úředníky dosavadními, jistou měrou již zkušenými, jen když se jim dostane patřičného dalšího návodu.[24]) A tak při následujících renovacích hejtmané bývali ve svých úřadech skoro vesměs potvrzováni; toliko jednotlivci byli nově jmenováni.[25]) Ostatně všeobecná obnova hejtmanů nebránila, aby

---

náleželo renovační zprávu podávati nejdéle koncem srpna; dle reskriptu z 20. květ. 1748 měla se podati pro tenkráte již aspoň před koncem června, dle reskriptu z 9. srpna r. 1749 začátkem září, dle reskriptu z 20. dubna 1754 (kop. 93) v srpnu; contrib. II 1 : 1.

[24]) Při zavedení nové soustavy r. 1748 bylo potvrzeno 20 hejtmanů, a pouze čtyři, 2 páni a 2 rytíři, ve 4 krajích nově jmenováni. Důvodem toho bylo, že nastávající předseda deputace, svob. pán Netolický mínil, že hejtman prostřední, ale úřadování znalý, lépe se vpraví do nové soustavy, nežli začátečník; česká dvor. kancelář s tím souhlasila, poukazujíc k tomu, že provádění nové soustavy závisí hlavně na Netolickém, jemuž bude krajskými hejtmany veřejné dávky vymáhati; také Marie Terezie to schválila („wie in Mähren resolvirt"; reskr. z 31. července 1748, v arch. dv. kanc. III A 5, opis zem. arch.; arch. míst. K 26 : 1, kop. dodat. za srpen 34). Také mimořádná schůze direktoria z 28. pros. 1750 za přítomnosti svob. p. Netolického a hraběte Larische přijala za zásadu, aby až do úplného vyšetření všech krajů hejtmané nebyli snadně měněni, jelikož by nové osoby tak snadně se nevpravily do nové soustavy, a dosavadním dostalo se zatím korrekce nebo lepšího návodu zčásti hrabětem Larischem, zčásti rozličnými novými předpisy; zatím očekávala se od nich větší horlivost; Marie Terezie opět souhlasila (arch. dv. kanc. III A 5, opis zem. arch.). Avšak při obnově z ledna r. 1751 nutno bylo redukovati počet hejtmanů ze 24 (dva z nich byli jen prozatímní) na 16; hledělo se při tom na senium a spůsobilost, tři hejtmané byli dosazeni do jiného kraje, nikdo nebyl nově jmenován. Také když krátce po této renovaci došlo k resignaci dvou hejtmanů, nástupci jejich byli vzati z hejtmanů redukovaných (reskr. z 23. ledna 1751 s přednesením direktoria z 14. led. a zdáním hr. Larische a hr. Haugvice z 17. ledna t. r., v arch. dv. kanc. III A 5, opis zem. arch.; k tomu reskr. z 27. března a 4. června 1751, kop. 113, 51).

[25]) Renovační reskript z 11. list. 1752 (kop. 55) na místo jednoho propuštěného hejtmana dosadil prozatímného správce, a potvrdil všecky ostatní hejtmany. Renovační reskript z 19. října 1754 (kop. 111—113) propustil pouze jednoho hejtmana, reskript z 24. října 1755 (kop. 78) uznal pro zeměpanskou a zemskou službu za prospěšné hejtmany vesměs potvrditi. — Při zeměpanské reformě r. 1751 byli krajskými hejtmany: v Táborském podílu Bechyňska Václav Caretto hrabě Millesimo, v Budějovickém podílu Václav Vojtěch Karvinský z Karvinu; v Plzeňském podílu Plzeňska Ferd. Jáchym svob. pán Rummerskirchen, v Klatovském podílu Josef Jáchym Schmidgräbner z Lusteneggu; v Žateckém podílu Žatecka Frant. svob. pán de Fin (Defin), v Loketském Frant. Hochberg svob. pán z Hennersdorfu; v Hradeckém podílu Hradecka Václav Vančura svob. pán z Řehnic, v Bydžovském Jan Václav La Motte z Frintroppu;

hejtmané nedbalí a provinilí již mezi rokem byli propouštěni, a renovační reskripty neopomenuly jim tím hroziti. V skutku většina změn před sedmiletou válkou udála se tehdáž mezi časem, a z nemalé části zavdalo k nim příčinu vyšetřování krajské správy zvláštními komisaři; někteří hejtmané sami resignovali.[26])

Zatím však r. 1751 změnila se stará podoba renovačního aktu. Při zavedení nové berní soustavy r. 1748 krajští hejtmané ještě tak jako dosud byli povoláni k místodržícím do Prahy, a sice každý stav zvláště. Tu hejtmané vykonali předepsanou přísahu dědičné královně české, a byli v nejvyšším jméně osobně napomenuti, aby se chovali dle svých instrukcí a vůbec vydaných nařízení; zároveň dostávali své dekrety a patenty a platili náležité taxy. Také musili zvláštní komisi ku prozkoumání předložiti úřední protokolly a repertoria. Mimo to pak dostalo se jim od král. deputace ještě zvláštního poučení o nové berní a vojenské soustavě.[27]) Avšak dle reskriptu z 23. ledna 1751 krajští hejtmané byli již naposled

v Litoměřicku Jan Karel Běšín z Běšin; v Pracheňsku Jan Martin Běšín z Běšin; v Chrudimsku Jan Bertold Záruba svob. pán z Hustiřan; v Čáslavsku Václav Dobřenský z Dobřenic; v Boleslavsku Jan Josef hrabě Trautmannsdorf, v Kouřimsku Jan hrabě Sternberg; v Rakovnicku Karel Jos. Hildprand z Ottenhausenu; v Berounsku Jan Ant. Hochberg svob. pán z Hennersdorfu (reskript z 23. ledna 1751, kop. 138 sl.); krátce potom následkem resignace dvou hejtmanů jmenován v Rakovnicku Jan Filip Hartmann hrabě z Klarsteinu a v Kouřimsku Ant. Klement Voříkovský z Kundratic. Více následkem jednotlivých změn mezi časem než snad následkem renovací stalo se, že při vypuknutí 7leté války r. 1756 z hejtmanů tuto uvedených byli v úřadě již jen: svob. páni Dobřenský a Vančura, hrabě Hartmann, a rytíři Lamotte, Schmidgräbner, Kundratic a Jan Martin Běšín (srov. reskript z 27. břez. 1756, kop. 99 sl.). Tehdáž byli hejtmany: v Chrudimsku Karel Ign. hrabě Clary (předtím správcem), v Berounsku Jan Nedvorský z Březí, v Boleslavsku Josef svob. pán Rašín z Riesenburgu, v Litoměřicku Frant. Václ. Reiský svob. pán z Dubnic, v Plzeňsku Frant. Václ. Haugvic z Biskupic, v Žatecku Ant. Tad. Oudrcký z Oudrče, v Loketsku Max. Jos. hrabě Lažanský, v Táborsku Vincenc hrabě Vratislav jako správce, v Budějovicku Jan Adam svob. pán Netolický z Eisenbergu.

[26]) Když direktorium dne 28. pros. 1750 usneslo se na zásadě, hejtmanů pokud možno neměniti, znělo cís. rozhodnutí takto: „Placet, in das Decret ausdrücklich sezen, das man selbe in dem Jahr abändern würde, wan man mit selben nicht czu friden ist“; dle reskriptu z 23. ledna 1751 repraesentace měla hejtmanům připomenouti, že při nedbalosti budou zaměněni také krom obyčejné renovační doby. Podobné připomenutí je v reskr. z 24. října 1755 a 13. list. 1756. — Srov. § 14 o vyšetřování krajské správy; o přeložení hejtmanů do jiného kraje v § 2, str. 34, n. 5; o resignacích po r. 1751 v § 6, str. 136, n. 20. Že před 7letou válkou celkem přece nastala dosti značná „mutace“ krajských hejtmanů, doloženo v notě předcházející.

[27]) Reskript z 31. července a nařízení místodržících z 27. srpna 1748, dále připomenutí při přísaze hejtmanů, v arch. míst. K 26 : 1, opisy v zem. arch. Panský stav byl obeslán k 17. a rytířský k 25. září t. r. Srov. i Kraj. Zř. I, 229 sl.

obesláni ke starobylému renovačnímu aktu do Prahy před král. repraesentaci; místo každoročního předkládání úředních knih nařízeno příště na místě visitovati úřední kanceláře ve krajských městech. Toliko noví hejtmané přicházeli k zemskému úřadu vykonat přísahy a vyslechnout napomenutí v nejvyšším jméně.[28]) Tím způsobem ovšem každoroční obnova klesala vlastně na pouhé písemné potvrzování hejtmanů.

Ještě více bylo tomu za sedmileté války, kdy soustavná obnova neb obecná „mutace“ hejtmanů nebyla na čase. Tu docházelo vlastně jen ku konfirmacím, a jak se zdá ani řádné qualifikační zprávy a renovační návrhy obyčejným způsobem nebyly podávány.[29]) Přes to údály se mnohé změny v osobách krajských hejtmanů, tak že v říjnu r. 1763 z hejtmanů, kteří byli před válkou r. 1756, jen pět zůstalo ještě dále na svém místě, a mezi nimi byli jen dva, kteří byli hejtmany při reformě r. 1751; skoro všecky změny od r. 1756 nestaly se však za války, nýbrž teprve na konci, zejména při obnově r. 1763.[30])

---

[28]) Ku př. reskr. z 21. října 1752 (kop. 82) a z 1. března 1755 (kop. 104); v prvém mluví se též o installaci.

[29]) Konfirmace obsahují reskripty z 13. list. 1756 (kop. 10), 4. břez. a 30. pros. r. 1758 (kop. 13, 129), 26. ledna 1760 (kop. 77), 11. dubna 1761 (kop. 25), 17. dubna r. 1762 (96). Viděti z toho, že také pravidelná doba obnov nebyla tehda zachována. Rovněž musili z Vídně upomínati repraesentaci o podání renovační zprávy; ku př. reskripty z 18. list. 1758 (kop. 48), 24. října 1761 (kop. 55), 23. ledna 1762 (kop. 77). — V archivu dvor. kanceláře v kartonu III A 5 mezi r. 1751 a 1763 vůbec nezachovala se žádná renovace, ani renovační zpráva (patrně následkem skartování akt).

[30]) Reskriptem z 24. října 1763 bylo potvrzeno 10 hejtmanů, 1 přesazen a 4 nově jmenováni (kop. 115—8; arch. dv. kanc. III A 5). Od r. 1751 zůstali nadále hejtmany Václav Vančura svob. pán z Řehnic v Hradecku, a Ant. Klement Voříkovský z Kundratic v Kouřimsku; z jiných hejtmanů od r. 1751 zemřel začátkem r. 1763 Jan Martin Bešin z Běšin v Prácheňsku, a při renovaci 1763 propuštěni tři: Jan Václav svob. p. La Motte z Frintroppu v Bydžovsku, Václav Dobřenský svob. pán z Dobřenic v Čáslavsku, Jos. Jáchym rytíř Schmidgräbner v Klatovsku; mimo to při renovaci r. 1763 propuštěni také dva jiní: Tadeáš Oudrcký z Oudrče v Žatecku, a Frant. Václ. Haugvic z Biskupic v Loketsku. Potvrzeni byli mimo dva hejtmany již uvedené ještě: Josef Rašín z Riesenburgu v Boleslavsku, Frant. Václ. Reiský svob. pán z Dubnic v Litoměřicku, Max Jos. hrabě Lažanský v Plzeňsku (kdysi v Loketsku), kteří již před válkou byli hejtmany; potom: Jan Mladota ze Solopysk v Chrudimsku, Leopold hrabě Bubna v Táborsku, Leopold hr. Berchtold v Budějovicku, Frant. Pergler z Perglasu v Prácheňsku, Frant. hrabě Příchovský v Berounsku, kteří byli teprve nedávno jmenováni (totiž zač. r. 1763, jen poslední byl od r. 1760). Přeložen byl Jan Josef z Jeřabiny, teprve r. 1763 pro Rakovnicko jmenovaný, do Čáslavska; jmenováni: v Bydžovsku podplukovník Štěpán des Feignes, v Žatecku Karel ze Schrollenbergu, v Loketsku Baltazar z Bossi, v Rakovnicku Jan Václav svob. pán z Wassmuthu.

Po sedmileté válce r. 1763 netoliko byla provedena zase pravidelná obnova, ale české gubernium mínilo, aby krajští hejtmané dle staršího obyčeje přicházeli zase do Prahy přísahat a předkládat svých úředních knih, a sice k uspoření útrat jednou ve dvou letech. Dvorská kancelář shledávala obyčej ten prospěšným, a soudila, že asi pouze válkou byl přerušen, kdy hejtmané musili ve svých krajích zůstávati; zapomnělof se, že byl r. 1751 zrušen. Návrh českého gubernia však mimoděk vedl ještě dále. Nejvyšší dvor. kancléř Rudolf hrabě Chotek totiž přidal se k mínění nejvyššího purkrabí, Filipa hr. Kolovrata, jenž byl právě ve Vídni přítomen, aby — jediné prý ku prospěchu zeměpanské služby — krajští hejtmané byli obnovováni vždy toliko jednou za dvě leta; radil tedy panovnici, aby ráčila ustoupiti od „nejvyššího rozhodnutí“, dle kterého obnova krajských úřadů měla se díti každoročně. Patrně tomuto rádci panovnice již vyšlo z mysli, že roční renovace zakládala se na starém vývoji ústavním a na předpisu Obn. Zř. Z. Marie Terezie schválila tento návrh reskriptem z 24. října 1763, jelikož doufalo se, že renovační akt bude hejtmany poháněti ku větší píli a nezištnosti, a že gubernium snáze bude moci posouditi jich spůsobilost a „zevrubnost“.[31])

Ale již po půl létě shledala panovnice, že je její zeměpanskou a zemskou povinností (Ihres höchsten u. des Landes Dienstes zu sein), aby krajští hejtmané byli obnovováni každá tři léta. Příčiny k tomu snad zavdaly poměry jiných dědičných zemí; neboť tenkráte nařídila to dvor. dekretem z 28. dubna 1764 do všech zemí českých i rakouských, chtějíc takto zároveň přispěti ke všeobecné jednostejnosti správy. Pouze země přední byly vyňaty z tohoto předpisu, a potom i Slezsko, kdež prý ob-

[31]) Zdání dvor. kanceláře ze 7. říj. a Chotka samého z 20. říj. 1763; dv. arch. kanc. III A 5, též kop. 115—118. Chotek následkem ústního vzkazu od panovnice vyslechl mínění nejvyššího purkrabí o bodech, ve kterých dvor. kancelář odchylovala se od mínění gubernia; panovnice sama rozhodla: „und solle die renovation widerumb alle 2 jahr vorgenohmen werden“. — Již reskript z 3. září 1763 (kop. 8) přikázal guberniu bez prodlení podati obyčejnou zprávu renovační, a pominouti každého, kdo by byl vinen nějakou nedbalostí nebo dal příležitost ke slušným stížnostem, nebo neměl potřebného úsudku nebo schopnosti, a na místě jich navrhnouti jiné spůsobilé osoby, po případě také vojíny. Hejtmané reskriptem z 24. říj. 1763 jmenovaní (nikoli potvrzení) předvoláni ku přísaze a napomenutí, s pohrůžkou, že budou zaměněni také kromě obyčejné renovační doby, jestliže nebudou náležitě konati své úřední povinnosti. Napříště pak měli hejtmané dle předešlé observance při guberniu žádati za své potvrzení, a přicházeti se svými manuály a protokolly vždy ve 2 letech. — Příčinou změn byl dílem postup, věk neb úmrtí, dílem že prý někteří hejtmané za války málo dbali prospěchu svěřených krajů a chudého rolnického poplatnictva.

časné potvrzování zemských starostů nebylo v obyčeji.[32]) Při tříletí již zůstalo, ale ve skutečnosti se protahovalo, a bylo třeba renovaci připomínati.[33])

Občasná obnova úředníků již zeměpanských, z povolání, byla již vlastně anachronismem; skutečné stabilisování krajských hejtmanů bylo mocnější, než sama vůle vládních kruhů, zachovati si ještě některý prospěch ze starého stavovského obyčeje, jakou byla renovace. Státní rada v prosinci r. 1768 připomínala, že krajské hejtmanství v českých zemích je pouhé temporaneum, i pokládala za užitečné, aby se občerstvil předpis o tříleté renovaci, a sice bez tax, jelikož prý krajští hejtmané tím způsobem udržovali se ve větší bedlivosti, zemské úřady pak podávaly svědomité informace o každém hejtmanovi, a mohly označiti ty, kdo by mohli býti odstraněni. Dvorská kancelář měla tehda vyjádřiti se, jak by totéž pravidlo příště zavedlo se jednostejně i v zemích rakouských, pokud tam snad ještě nebylo v platnosti. A tak dvor. dekret ze dne 7. ledna 1769 znova stanovil tříletou obnovu krajských hejtmanů, jelikož prý je činila bedlivějšími; a tentokráte zavedl ji též u Slezských zemských starostů, naproti tomu však upustil od renovačních tax.[34])

Krajští hejtmané tedy musili vždy po 3 letech znova žádati za potvrzení; i mluvívalo se ne tak o renovaci, jako spíše o tříleté resignaci a konfirmaci krajských hejtmanů (ostatně za Leopolda I. r. 1685 byla již nařízena resignace po 5 letech, ale neujala se). Ta pak nevyrovnala se účinností staré renovaci, zvláště když od r. 1771 uznával se nárok hejtmanů na výslužné. Došlo-li vůbec ku předkládání krajských úředních knih, zajisté s toho zase sešlo. R. 1773 bylo vůbec prohlášeno, že hejtmanů potvrzených netřeba znova ku přísaze předvolávati, že stačí písemně

[32]) Arch. dv. kan. III A 5, conclusum 5. května 1764 ve příčině Slezska (v zemích předních byly Oberämter); také arch. míst., contrib. F 2: 1, kop. 99. Také ve Slezsku zemští starostové bývali původně každoročně znova potvrzováni, ale bezpochyby z toho brzo sešlo (d'Elvert, Verwaltgsg., 337). — Dle instrukce z 15. pros. 1764 gubernium české i moravské bylo povinno podávati panovnici pokaždé renovační zprávu (instr. čes. gub., 2 oddíl: contributionale, čl. 10, v contrib. A 5: 1; o Moravě d'Elvert, 402).

[33]) Od r. 1763 přišlo k renovaci teprve reskriptem z 1. července 1768 (kop. 15; srovn. dv. dekr. z 15. dub. 1768, kop. 77). Dle toho krajští hejtmané měli koncem 3. roku tím jistěji žádati za své potvrzení, sic jinak náleželo guberniu nečekati a v určitý čas zprávu podati; tehda veškeři hejtmané vyjma jednoho suspendovaného byli na 3 leta potvrzeni, a pouze tři napomenuti k větší horlivosti, aby nebylo třeba mezi třílетím je změniti. — Ku změnám docházelo spíše mezi časem, než při renovaci.

[34]) Protokoll komise z 6. pros. 1768 v akt. st. r., ad n. 3095. Reskript v arch. dv kanc. III A 5; kop. 42, Krop. V, 398, cod. Austr. VI, 1169.

Po sedmileté válce r. 1763 netoliko byla provedena zase pravidelná obnova, ale české gubernium mínilo, aby krajští hejtmané dle staršího obyčeje přicházeli zase do Prahy přísahat a předkládat svých úředních knih, a sice k uspoření útrat jednou ve dvou letech. Dvorská kancelář shledávala obyčej ten prospěšným, a soudila, že asi pouze válkou byl přerušen, kdy hejtmané musili ve svých krajích zůstávati; zapomnělof se, že byl r. 1751 zrušen. Návrh českého gubernia však mimoděk vedl ještě dále. Nejvyšší dvor. kancléř Rudolf hrabě Chotek totiž přidal se k mínění nejvyššího purkrabí, Filipa hr. Kolovrata, jenž byl právě ve Vídni přítomen, aby — jediné prý ku prospěchu zeměpanské služby — krajští hejtmané byli obnovováni vždy toliko jednou za dvě leta; radil tedy panovnici, aby ráčila ustoupiti od „nejvyššího rozhodnutí“, dle kterého obnova krajských úřadů měla se díti každoročně. Patrně tomuto rádci panovnice již vyšlo z mysli, že roční renovace zakládala se na starém vývoji ústavním a na předpisu Obn. Zř. Z. Marie Terezie schválila tento návrh reskriptem z 24. října 1763, jelikož doufalo se, že renovační akt bude hejtmany poháněti ku větší píli a nezištnosti, a že gubernium snáze bude moci posouditi jich spůsobilost a „zevrubnost“.[31])

Ale již po půl létě shledala panovnice, že je její zeměpanskou a zemskou povinností (Ihres höchsten u. des Landes Dienstes zu sein), aby krajští hejtmané byli obnovováni každá tři léta. Příčiny k tomu snad zavdaly poměry jiných dědičných zemí; neboť tenkráte nařídila to dvor. dekretem z 28. dubna 1764 do všech zemí českých i rakouských, chtéjíc takto zároveň přispěti ke všeobecné jednostejnosti správy. Pouze země přední byly vyňaty z tohoto předpisu, a potom i Slezsko, kdež prý ob-

---

[31]) Zdání dvor. kanceláře ze 7. říj. a Chotka samého z 20. říj. 1763; dv. arch. kanc. III A 5, též kop. 115—118. Chotek následkem ústního vzkazu od panovnice vyslechl mínění nejvyššího purkrabí o bodech, ve kterých dvor. kancelář odchylovala se od mínění gubernia; panovnice sama rozhodla: „und solle die renovation widerumb alle 2 jahr vorgenohmen werden“. — Již reskript z 3. září 1763 (kop. 8) přikázal guberniu bez prodlení podati obyčejnou zprávu renovační, a pominouti každého, kdo by byl vinen nějakou nedbalostí nebo dal příležitost ke slušným stížnostem, nebo neměl potřebného úsudku nebo schopnosti, a na místě jich navrhnouti jiné spůsobilé osoby, po případě také vojíny. Hejtmané reskriptem z 24. říj. 1763 jmenovaní (nikoli potvrzení) předvoláni ku přísaze a napomenutí, s pohrůžkou, že budou zaměněni také kromě obyčejné renovační doby, jestliže nebudou náležitě konati své úřední povinnosti. Napříště pak měli hejtmané dle předešlé observance při guberniu žádati za své potvrzení, a přicházeti se svými manuály a protokolly vždy ve 2 letech. — Příčinou změn byl dílem postup, věk neb úmrtí, dílem že prý někteří hejtmané za války málo dbali prospěchu svěřených krajů a chudého rolnického poplatnictva.

časné potvrzování zemských starostů nebylo v obyčeji.[32]) Při tříletí již zůstalo, ale ve skutečnosti se protahovalo, a bylo třeba renovaci připomínati.[33])

Občasná obnova úředníků již zeměpanských, z povolání, byla již vlastně anachronismem; skutečné stabilisování krajských hejtmanů bylo mocnější, než sama vůle vládních kruhů, zachovati si ještě některý prospěch ze starého stavovského obyčeje, jakou byla renovace. Státní rada v prosinci r. 1768 připomínala, že krajské hejtmanství v českých zemích je pouhé temporaneum, i pokládala za užitečné, aby se občerstvil předpis o tříleté renovaci, a sice bez tax, jelikož prý krajští hejtmané tím způsobem udržovali se ve větší bedlivosti, zemské úřady pak podávaly svědomité informace o každém hejtmanovi, a mohly označiti ty, kdo by mohli býti odstraněni. Dvorská kancelář měla tehda vyjádřiti se, jak by totéž pravidlo příště zavedlo se jednostejně i v zemích rakouských, pokud tam snad ještě nebylo v platnosti. A tak dvor. dekret ze dne 7. ledna 1769 znova stanovil tříletou obnovu krajských hejtmanů, jelikož prý je činila bedlivějšími; a tentokráte zavedl ji též u Slezských zemských starostů, naproti tomu však upustil od renovačních tax.[34])

Krajští hejtmané tedy musili vždy po 3 letech znova žádati za potvrzení; i mluvívalo se ne tak o renovaci, jako spíše o tříleté resignaci a konfirmaci krajských hejtmanů (ostatně za Leopolda I. r. 1685 byla již nařízena resignace po 5 letech, ale neujala se). Ta pak nevyrovnala se účinnosti staré renovaci, zvláště když od r. 1771 uznával se nárok hejtmanů na výslužné. Došlo-li vůbec ku předkládání krajských úředních knih, zajisté s toho zase sešlo. R. 1773 bylo vůbec prohlášeno, že hejtmanů potvrzených netřeba znova ku přísaze předvolávati, že stačí písemně

---

[32]) Arch. dv. kan. III A 5, conclusum 5. května 1764 ve příčině Slezska (v zemích předních byly Oberämter); také arch. míst., contrib. F 2: 1, kop. 99. Také ve Slezsku zemští starostové bývali původně každoročně znova potvrzováni, ale bezpochyby z toho brzo sešlo (d'Elvert, Verwaltgsg., 337). — Dle instrukce z 15. pros. 1764 gubernium české i moravské bylo povinno podávati panovníci pokaždé renovační zprávu (instr. čes. gub., 2 oddíl: contributionale, čl. 10, v contrib. A 5: 1; o Moravě d'Elvert, 402).

[33]) Od r. 1763 přišlo k renovaci teprve reskriptem z 1. července 1768 (kop. 15; srovn. dv. dekr. z 15. dub. 1768, kop. 77). Dle toho krajští hejtmané měli koncem 3. roku tím jistěji žádati za své potvrzení, sic jinak náleželo guberniu nečekati a v určitý čas zprávu podati; tehda veškeří hejtmané vyjma jednoho suspendovaného byli na 3 leta potvrzeni, a pouze tři napomenuti k větší horlivosti, aby nebylo třeba mezi tříletím je změniti. — Ku změnám docházelo spíše mezi časem, než při renovaci.

[34]) Protokoll komise z 6. pros. 1768 v akt. st. r., ad n. 3095. Reskript v arch. dv. kanc. III A 5; kop. 42, Krop. V, 398, cod. Austr. VI, 1169.

jim připomenouti jich povinnosti. A jakkoli gubernium po 3 letech podávalo bližší zprávu o chování každého hejtmana, tito bývali vesměs potvrzováni, pokud který z platné příčiny již napřed mezi časem nebyl změněn. Ostatně konfirmace samy zase protahovaly se přes tříletí.[35])

Ještě za císaře Josefa r. 1781 gubernium podalo zprávu o tříleté resignaci krajských hejtmanů za příčinou nového jich potvrzení na tři leta.[36]) Tehda však již nastávaly jiné úřední řády. Jediné svob. pán Kresel ještě poukázal ve státní radě ku prospěchům, jaké renovace druhdy mívala, a soudil, že opouštění tohoto obyčeje bylo příčinou, proč nyní místa krajských hejtmanů nebyla obsazena tak, jak si bylo přáti. Arci renovace prý předpokládala osoby zámožné, kdežto tehda hlásili se ku krajským úřadům pouze nemajetní, a zámožní stavové odmítali (deprekovali) místa, na něž byli navrženi.[37]) Byly to poslední ohlasy starého ústavního obyčeje

[35]) Dvor. dekrety z 26. ún. 1773 kop. 142; contrib. F 2: 1) a z 26. ún. 1777 (contr. F 2: 1) potvrdily hejtmany na další 3 leta. Prvý z nich praví, že netřeba je znova obeslati a pod přísahu bráti; nicméně (dle contrib. n. u. m.) byli zase předvoláni, a in pleno gubernii bylo jim připomenuto, aby se chovali dle své istrukce, a zejm. drželi pořádek v protokolech, registratuře, i v celé úřední manipulaci. Resignaci podávali tehda pouze ti hejtmané, kteří tříletí dokonali. Tak r. 1777 bylo jich 13, kraj. hejtman Budějovický, Berounský a Prácheňský byli ustanoveni teprve nedlouho před tím; gubernium nevidělo příčiny koho z hejtmanů změniti.

[36]) Gubernium dne 26. dub. 1781 podalo do Vídně zprávu o tříleté resignaci hejtmanů; ale dvor. dekret z 12. květ. 1781 (kop. 62), prve než bude rozhodnuto o obecně žádaném jich potvrzení, žádal svědomitou individuální zprávu o vlastnostech, schopnosti a služební horlivosti všeho krajského personálu, spolu s návrhem na dosazení osob nejspůsobilejších dle předpisů dvor. dekretu z 31. břez. 1781. Gub. pak ještě dne 26. květ. 1781 tázalo se, má-li vedlé této individualní zprávy o krajském personálu, přece ještě zaslati obyčejné tříleté resignace hejtmanů. V. contrib., F 2:1.

[37]) Votum svob. pána Kresla z února 1781 v akt. st. r. n. 252. Praví, že již sešlo také s tříleté resignace hejtmanů, kdež to nebylo žádnou hanou, když po tříletí byl jiný hejtman jmenován, jelikož tím nebyli postiženi lidé, kteří by zůstali v nouzi a bez chleba. Tak prý potvrzovali se nejlepší, a byla příležitost zbaviti se slabých, byť i byli poctiví a pilní, nebo obratných a poctivých, kteří nebyli pilni; jestliže pak který dopustil se něčeho proti svým povinnostem, býval po řádném vyšetření a usvědčení také mezi tříletím sesazen. — Kdežto druhdy nejváženější mužové v zemi hlásili se o místa krajská, byly prý případy, kde osoby na venkově žijící, za hejtmany neb adjunkty navržené podávali deprekaci. Také ve votu z 26. května 1782 (st. r. n. 1643) svob. p. Kresel praví, že některé osoby podaly řádné deprekace, když nejv. purkrabí kníže Fürstenberg, usiluje o lepší obsazení krajských úřadů, koncem r. 1781 navrhl je za hejtmany. Deprekace byly příbuzny resignacím. Tak ku př. když r. 1783 dřívější Opavský zemský starosta hrabě Vetter byl jmenován vicehejtmanem Brněnským, podal deprekaci a žádal za své propuštění (akt stát. r. 1783 n. 3165).

českého, z něhož již za Marie Terezie změnou času zbývala čím dál tím víc pouhá forma. Rozumělo se renovaci hejtmanů spíše ještě z hlediska zeměpanské služby, aby totiž úředníci dle potřeby mohli býti zaměněni bez formálného sesazení, nežli ze stanoviska původní myšlénky renovace, že stavové byli povinni nejméně rok zastávati veřejnou správu svého kraje. Za Josefa II. pak vzala za své i ta forma, kterouž úřad hejtmanský lišil se od úřednictva doživotního, jež nepotřebovalo občasného potvrzení, ve kteréž formě, ač již bez vlastního ducha, přece ještě vtělen zůstával podíl stavů ve krajských úřadech, neboli jejich nárok na ně.

3. Ochabnutí krajských renovací ovšem přispělo k tomu, že krajské úřady nebyly vesměs dobře obsazeny. Ale základní příčinou toho bylo vlastně samo postátění krajských úřadů, jelikož vynikající usedlí stavové přestávali ucházeti se o místa hejtmanská i podřízená, kdežto uchazeči nevážení a nezámožní, kteří v úřadě hledali netoliko povolání, ale vlastně všecku svou výživu, stěží mohli naproti tehdejšímu stavovskému společenstvu zachovávati potřebnou úřední vážnost, nestrannost a nezištnost, když od státu dostávalo se již pouze platu nedostatečného. Vláda sic ani nehdáž nezbraňovala přístupu členům vážených a zámožných rodů, naopak vítala je; ale právě oni sami nehlásili se do zeměpanské krajské služby, jak to zejména v letech 70tých bylo patrno. Zvláště špatné postavení krajských adjunktů a komisařů mělo za následek, že se z nich nevzdělávali spůsobilí, obratní hejtmané.[38])

Věru musí nás zaraziti, že ve státní radě svob. pán Kresel r. 1776 mohl vysloviti mínění, že v Čechách již žádný počestný člověk o krajskou službu se neuchází![39]) Byť pak tento výrok svou přílišností byl plně pravdy vzdálen, naopak přece netřeba pochybovati, že při nastávající reformě krajských úřadů přece právem šlo zároveň o lepší obsazení míst hejtmanských i druhých, o úředníky lepších osobních vlastností. Tak

---

[38]) Srov. § 2, I (str. 36 sl.) o nejv. kancléři Chotkovi r. 1763 a 1768, o diri gujícím státním ministru Hatzfeldovi r. 1772, o dvorské komoře i kanceláři r. 1774. O stavu krajského personálu viz § 5, str. 108; § 9.

[39]) Svob. pán Kresel ve votu z 4. dubna 1776 (stát. r. n. 833) praví: „Meines Erachtens sind die Kreishauptleute zu sehr aviliret, wesswegen sich kein rechtschaffener Mann mehr um eine Kreisamtsbedienung bewirbt. 2" auch zu Adjunkten u. Commissarien kann man rechtschaffene Leute schwer mehr bekommen, weil ihnen fast die Hofnung benommen ist, jemals Kreishauptleute zu werden“. Počestní lidé, kteří stali se hejtmany, nesloužívše po krajích, namnoze prý zase sami resignují, naději hledají jinou výživu nebo jiným za plat místa postupují. — Připomenouti služno, že svob. pán Kresel pravil to v polemice proti nejv. purkrabí, knížeti Fürstenbergovi, v níž obhajoval mínění, že i beze zvýšení platů možno od úřednictva žádati řádné plnění povinností (srov. str. 13).

v českých zemích již r. 1777 zamýšlela se všeobecná přehlídka dosavadního krajského úřednictva: při nové systemisaci veškeří krajští úředníci měli býti znova ustanoveni; proto mínilo se, že také všichni hejtmané, i ti, kteří tříletí ještě nedokonali, budou musiti guberniu podati své resignace.[40]) Potom však jednalo se hlavně o úřednictvo vedlejší (§ 10), ačkoli císař Josef, považuje správu krajských úřadů za úkol velice nesnadný, kladl zvláštní na to váhu, aby jejich přednosty byly pouze osoby, jichž poctivost, soudnost, znalost a ryzí horlivost ve službě již po kolik let byly vyzkoušeny.[41])

Na počátku své vlády r. 1781 císař Josef, chtěje docíliti větší a správnější aktivity krajských úřadů, a zejména jich předností, také v skutku chystal se vůbec přihlédnouti k jakosti tehdejších hejtmanů. Proto dvor. dekretem z 31. března 1781 prohlásil, že krajské úřady pro svou důležitost všude musí býti obsazeny „muži, kteří s potřebnou schopností spojují zároveň dobrou vůli a horlivost, pak fysické i mravní síly“ Zemské úřady pod vlastním odpovídáním měly beze všelikých ohledů podati svědomitou zprávu o vlastnostech a službě každého hejtmana, označiti ty, kteří by zvýšené aktivitě nestačovali pro stáří a chatrnost, nepilnost nebo jiné vady, a navrhnouti za ně nejspůsobilejší bez ohledu na služební stáří.[42])

---

[40]) Zápis mimoř. dvorské porady z 13. března 1777, v arch. dv. kanc. III A 5. Také se uvádělo, že hejtmané již velmi dlouho nedbali resignovati, ačkoli k tomu dle ústavy (Verfassung) vždy po 3 letech byli povinni.

[41]) Tak praví se v návrhu, jejž císař Josef dne 23. července 1779 doručil nejvyššímu kancléři hraběti Blümegenovi za předmět porad; srov. přednesení z 4. list. t. r. v arch. dv. kanc. III A 5.

[42]) Vlastní list z 31. ledna 1781 ke státní radě chtěl, aby se zabezpečila řádná služba i konduita hejtmanů. Svob. pán Löhr, jenž prvý podal o tom votum (7. ún.), mínil, že „vskutku záleží vše na dobrém obsazení krajských úřadů“, kde jde o první správné vylíčení fakt a poslední vykonávání daných rozkazů; že tedy obzvláště bude třeba některé hejtmany pro stáří a chatrnost dáti na odpočinek, nepilným přísně pohroziti; i měly od zemských úřadů vyžádati se zevrubné, spolehlivé zprávy o všech hejtmanech. Druhý odstavec cís. vlastního listu z 25. března a dvor. dekretu ze dne 31. března byl pak sepsán hlavně dle tohoto vota (akt st. r. n. 252; arch. dv. kanc. III A 5; contrib. F 2:1, kop. 80; d'Elvert, Verwaltgsg. 443 sl.). Svob. pán Kresel, co se týkalo konduity, totiž prý chování hejtmanů a jich důvěry v kraji, vyslovil politování, že od některého času skoro nikdo nežádal za místo hejtmana, tím méně adjunkta nebo substituta, koho k tomu nenutila veliká nouze. Pak prý naproti stavům v kraji neměl potřebné vážnosti, a chudoba jeho mohla býti nebezpečna. Proto mínil, že by se dosáhlo dobrého kraj. úřednictva, když by šlechtici a zámožní nemohli v politické službě dosahovati předních míst bez předchozí služby ve krajích, a když by se zachovávala tříletá renovace. — Hrabě Hatzfeld rovněž si přál, aby krajské úřady byly obsazeny nejobratnějšími úředníky — možno-li s nějakým majetkem a dobrého rodu — podlé návrhu zemských úřadů, zvláště chefů.

Měla tedy stará garda terezínská hned r. 1781 znamenitě býti občerstvena novými silami, — ale potom nové obsazení hejtmanských míst v Čechách protáhlo se až do josefinské systemisace krajských úřadů zač. 1784. Zatím změna vůbec se odkládala; pouze na jaře r. 1782 dva hejtmané byli zaměněni, když vzbudili zvláštní nelibost císařovu.[43])

České gubernium svěřilo posouzení hejmanů zvláštní komisi, jež r. 1778 byla zřízena pro lepší obsazení krajských úřadů, za předsedání svého rady hraběte Nostice, nejv. sudí dvorského, potom nejv. zemského hofmistra. Výsledek byl ten, že se navrhovalo změniti jediné krajského hejtmana Litoměřického; neboť větší váha kladla se na rozmnožení a lepší placení vedlejších úředníků.[44]) Avšak císař v červenci 1781 přikázal českému guberniu vyšetření zevrubnější, jelikož prý on sám hejtmany ty osobně zná, a někteří mezi nimi docela jistě nepostačují svému úřadu.[45]) Tu guberniální komise obrátila své zření hlavně ke stáří a fysické schopnosti, neboť prý vlastnosti morální posouditi lze pouze z dlouhého osobního obcování; i soudila (teprve ku konci roku), že vedlé krajského hejtmana Litoměřického také Čáslavský, Bydžovský, Chrudimský a Klatovský mohli by se dáti na odpočinek,

[43]) Byli to Filip hrabě Kolovrat v Rakovnicku a Rašín svob. pán z Riesenburgu ve Chrudimsku, o nichž promluveno v § 5, II. Na místo prvého byl jmenován baron Langendorf (výše n. 14), na místo druhého gub. sekretář Josef Duchet (str. 40, n. 18).

[44]) Gubernium dne 26. dubna 1781 vyzvalo hr. Nostice, aby se ujal zase předsedání předešlé komise s týmiž rady. Komise, jejíž referentem byl prof. Mayern, podala svou zprávu dne 17. května; i neshledávala tak podstatných vad, že by krajští hejtmané musili hned býti úplně změněni, kromě Litoměřického p. ze Sch; gubernium pak zaslalo do Vídně souhlasnou zprávu z 25. května t. r. (contrib. F 2, ad 1; arch. dv. kanc. III A 5). Podlé toho dvor. kancelář dne 8. června t. r. učinila přednesení o vlastnostech a schopnostech českých kraj. hejtmanů, podotýkajíc, že p. ze Sch. nemá býti propuštěn, nýbrž jubilován; a státní rada souhlasila (Gebler však mínil, že výslužné p. ze Sch. sluší považovati za nejv. milost); akt st. r. n. 1478.

[45]) Nejv. rozhodnutí z Brusselu dne 1. čec. 1781 (st. r. n. 1478) a dvor. dekret z 10. čec. t. r. (III A 5; contrib. F 2, ad 1; kop. 34): císař dodal, jestliže některý hejtman, tak jako Litoměřický, zažádá za propuštěnou, že se mu má bez nesnáze povoliti, ale „bez dalšího pensionování“. — Když král. úřad Slezský podal zprávu o schopnosti a činnosti zemských starostů a jich podřízeného personálu, nejv. kancléř hr. Blümegen měl dle cís. billetu z 8. května 1781 ještě per privatas uložiti předsedovi svob. pánu Brigidovi, aby dle nejlepšího vědomí a svědomí také jen soukromí udal pravou schopnost každého podřízeného a zvláště zem. starostů, a zároveň naznačil ty, jež by považoval za nejspůsobilejší k těmto úřadům, aby se bylo dle čeho říditi (akt st. r. n. 1123). Když došla zpráva moravského gubernia o vlastnostech tamějších kraj. hejtmanů, císař dne 7. června 1781 z Monsu přikázal, aby gubernium co nejdříve dalo vykonati řádnou krajskou visitaci, a o výsledku podalo svědomitou, nestrannou zprávu (akt st. r. n. 1341).

když by větší aktivitě fysicky nestačovali, mimo to Boleslavský pro některé vady.[46])

Také nejvyšší purkrabí, kníže Fürstenberg se své strany domáhal se náprav při krajských úřadech. V září 1781 prohlásil, že nemůže působnost jejich rozšířiti ještě dále, než učinil (byv k tomu zmocněn při zavádění soustavy byrokratické), dokud ve mnohých krajích dosavadní přednostové, k větší autoritě nespůsobilí, nebudou nahraženi jinými nejspůsobilejšími silami. Zároveň vytýkal, že návrhy na obsazení míst při krajských úřadech vůbec dály se dle senia, bez nutné osobní znalosti, a podlé většiny hlasů při guberniu, kteroužto dříve byl vázán. Protož prý nemohl ručiti za krajské úřednictvo, jehož výběr nezávisel od něho; i ponechával nejvyšší úvaze, zdali ve prospěchu zeměpanské služby nebylo nutno, aby výběr a dosazování krajského úřednictva od hejtmana počínajíc byly ponechány bezprostředně jemu samému na vlastní ručení.[47]) Neméně v dubnu 1782 Fürstenberg zase dovolával se všeobecné krajské reformy, háje se naproti nepořádkům sběhlým s deisty ve Chrudimsku tím, že již dříve byl navrhl změnu tamějšího hejtmana. Málokteří krajští přednostové prý dostačovali svému úřadu, a dokonce nebylo lze očekávati od nich rozumného vykonávání nejvyšších nařízení. Spolu prý byl zřejmý nedostatek osob dosti spůsobilých k místům hejtmanským, jak ukázal se při suspensi krajského hejtmana Táborského.[48])

[46]) Nejv. purkrabí kníže Fürstenberg dne 24. čec. 1781 komisi pro lepší obsazení krajských úřadů přenesl na svob. pána Wassmutha a přidal mu svob. pána Kotze a prof. Mayera. Komise teprve po urgenci podala svůj návrh 12. října, a pak 5. list. znova, jelikož ji Fürstenberg poukázal, aby svou zprávu doplnila zvláště ve příčině komisařů; také hrabě Nostic pak prohlásil, že s komisí úplně souhlasí; svob. pán Kotz však podal zvláštní votum, požaduje na hejtmanech usedlost. Mimo to komise dle staršího předpisu navrhla terny, zvláště když prý jde o praktickou znalost a morální schopnosti, ne o theorii; svob. pán Kotz však navrhoval pouze jednotlivce za hejtmany, a mínil, že by k dosažení nejv. úmyslu měl se vypsati řádný konkurs. Dle návrhu komise byla sestavena zpráva gubernia z 29. list. 1781 (v contrib. F 2:1). Fürstenberg pak sám podal svůj „hlavní návrh“ na lepší obsazení krajských úřadů dne 11. pros. 1781, jak se dovídáme pouze z přednesení dvor. kanc. z 12. května r. 1782 (III, A 5).

[47]) Zpráva knížete Fürstenberga císaři z 9. září 1781, contrib. F 2, ad 1. Rozumíme tomu tak, že Fürstenberg přál si míti moc, aby mohl ustanovovati i samy hejtmany (podobně i všechen kancelářský personál při guberniu a ostatních podřízených úřadech, vyjímajíc gub. rady); jistotně chtěl sám rozhodovati při jich navržení.

[48]) Přednesení dvor. kanceláře z 19. května 1782 o listu Fürstenbergově z 24. dub. t. r. (dv. kanc., III A 5; stát. r. n. 1643). Dvor. kancelář mínila, že všeobecná reforma krajského úřednictva musí dočekati nejvyššího rozhodnutí o nové systemisaci, ale že Fürstenbergovi náleží i mezitím již udati úřední vady, jež by seznal při kraj. přednostech a jich podřízených, a navrhnouti jiné osoby spůsobilejší

Císař zatím předepsal ve svých zásadách o politickém zařízení zemí ze zač. r. 1782, že jmenovati krajského hejtmana přísluší jediné panovníkovi, a že hejtmanem musí býti činný, obratný, poctivý a soudný muž, jelikož veřejná správa hlavně na něm závisí.[49]) I nařídil nyní projednávati novou systemisaci krajských úřadů v Čechách, již tak dlouho odkládanou, a mimo to dal Fürstenberga poukázati, aby ihned jménem udal docela neschopné krajské hejtmany, adjunkty a úředníky, a navrhl, jak místa jejich obsaditi schopnými a poctivými silami bez ohledu, zdali jsou domácími zemskými stavy a šlechtici, nebo ne. Avšak po čtyřech dnech, začátkem června t. r. císař bez vědomí státní rady dal Fürstenberga v soukromí vyzvati k resignaci; neboť opětně prý poznával, že samo gubernium nebylo dobře vedeno, jmenovitě v záležitostech náboženských, a že hledělo všecku vinu svalovati na krajské hejtmany, jež přece samo bylo navrhlo.[50])

Následkem této resignace reforma krajská v Čechách zase zůstávala na odkladu. Teprve nový nejv. purkrabí hrabě Nostic v listopadu 1782 byl zase vyzván, aby navrhl zevrubný plán zemské správy i s personálem, a ve příčině krajských úřadů hned tomu vyhověl. Šlo mu hlavně o novou systemisaci krajského úřednictva, ale rovněž uznával, že obratný a službě dostačující hejtman byl „základem celé státní služby“. Císař tehda, v pros. 1782, odkládal novou krajskou systemisaci až do vyřízení celé zemské reformy. Když mu pak bylo namítáno, že „na působnosti krajských úřadů tak říkajíc všecko záleží“, a že při nich pomoc byla nejnutnější (také mnozí hejtmané byli již staří a chatrní), odvětil, jsou-li gubernialní radové, sekretáři a jiní úředníci, pak krajští hejtmané, adjunkti a komisaři pro stáří nebo jiné vady neschopni nebo neužitečni, že žádá povinnost a láska k dobru vlasti, aby dle okolností bez ohledu byli jubilováni nebo propuštěni, a na jich místa vyhledáni a dosazeni jiní, ano ti nejlepší, kteří byli

---

dle svého uznání. Svob. pán Kresel minil, že by Fürstenberg měl podati zase nový návrh o hejtmanech, následkem deprekací, úmrtí a jiných změn, jež se zatím staly.

[49]) Cís. listy z 24. led. a 1. břez. 1782, ad 1 (akta st. r. n. 241). Všecko prý záleží na tom, aby krajský hejtman podával správné a zevrubné zprávy, on prý také musí všecky rozkazy vykonávati a zaváděti, odstraňovati prvé závady, sám od sebe bez porady jednati, a stále k plnění dohlížeti.

[50]) Nejv. rozhodnutí z Laxenburgu z 29. květ. 1782 v aktu státní rady n. 1643, i v arch. dvor. kanc. III A 5. Cís. billet z 2. června t. r. k nejv. kancléři hraběti Blümegenovi, že císař míní Fürstenberga „v milosti“ propustiti, otištěn u Hock-Bidermanna, str. 350, 137. Již 15. led. 1782 císař Josef, jsa nespokojen s vedením náboženských záležitostí při českém guberniu, přikázal v rozhorlení, aby nejv. purkrabí vydal se na cestu do Vídně, aby se mu tam při dvor. kanceláři dostalo zevrubného ponaučení v záležitostech tolerančních (tamže, 140, 345–6).

známi.[51]) Hrabě Nostic vskutku v únoru 1783 podal napřed návrh prozatímný o jubilování několika hejtmanů, i ostatním personálu podlé dosavadních platů, ponechávaje si později dodati hlavní návrh dle nové systemisace.[52]) Ale již po tolikáté zase nepřicházelo k žádnému skutku. Vše odkládalo se do rozhodnutí o reorganisaci veškeré politické správy v Čechách, ku které došlo teprve reskriptem z 27. října 1783. Na tom základě hrabě Nostic koncem listopadu předložil návrh veškerého krajského úřednictva; všeobecné ustanovení dle nové systemisace pak nastalo teprve dv. dekretem z 12. února 1784 (zčásti s platností od 1. ledna t. r.), jelikož ještě reorganisace gubernia zdržela se Nosticovou představkou proti úplnému odstranění zemského výboru.[53])

Nové josefinské ustanovení z r. 1784, jež bylo trvalé, neboť o renovaci více se nemluvilo, nezpůsobilo v osobách krajských hejtmanů tolik změn, kolik dle předchozího jednání bylo lze očekávati. Nově byli jmenováni celkem jen 4 krajští hejtmané, kdežto Boleslavský proti vůli hraběte Nostice byl potvrzen; ostatní dle návrhu nejvyššího purkrabí byli v úřadě svém potvrzeni (mezi nimi dva r. 1782 nově dosazení), a dostalo se jim stejného pořadí i slušného s gubernialními rady. Dva z hejtmanů byli přeloženi do jiného kraje; na odpočinek byli dáni pouze Litoměřický a Čáslavský; Klatovský a Čáslavský zatím zemřeli.[54]) V následujících letech však

[51]) O vyzvání hraběte Nostice nej. rozhodnutí z 15. list. 1782 (akt st. r. n. 3471). Dále podání jeho císaři z 29. list. 1782, protokol koncertace dvor. kanceláře s hr. Nosticem z 13. pros. t. r., další přednesení z 22. pros. t. r., jakož i dvě nejv. rozhodnutí z 20. a 24. pros. 1782, dle nichž byl vydán dv. dekret z 27. t. m. (arch. dv. kanc. III A 4; st. r. n. 4303, 4356).

[52]) Zpráva hraběte Nostice z 26. ún. 1783 v arch. dvor. kanc. III A 4.

[53]) Představka Nosticova z 27. list. 1783, ad 16. s návrhem kraj. personálu, přednesení hr. Kolovrata z 11. pros. t. r. ad 8, nejv. rozhodnutí z Říma dne 20. ledna 1784 ad 8, i dvor. dekret z 12. ún. 1784 ad 8 (vesměs v arch. dvor. kanc. III A 4; srov. i stát. r. 1783 n. 4417; dvor. dekret též v publ. A I, 23).

[54]) Již před podáním Nosticova návrhu v list. 1783 zemřel Klatovský hejtman hrabě Künigl; Nostic navrhl jubilaci Litoměřického p. ze Schönau, jenž za ni žádal, pak Bydžovského p. ze Sádla a Čáslavského Jeřabinu svob. p. z Beglerbegu, jimž vytýkati se dal pouze vysoký věk, ale poslední pak také zemřel. O Boleslavském hejtmanu svob. pánu z Ehrenburgu srov. § 5 u 68. Žatecký hejtman Kryštof z Milachu sám žádal za přeložení do Klatov, kdežto Táborský Ign. z Ottilienfeldu byl navržen do Žatce dle nejv. rozhodnutí z r. 1782 (§ 2, II). Hejtmany byli jmenováni krajští adjunkti: Ferd. Pacovský z Libína do Čáslavi, Frant. ze Streruwitz do Tábora, Ignác z Papy do Bydžova, Ant. Bedřich z Mayern do Litoměřic; následkem potvrzení hejtmana Boleslavského musil z adjunktů hr. Nosticem navržených ustoupiti dle senia Václav hr. Cavriani. Seznam hejtmanů otištěný vedle dvor. z 26. břez. 1784 u Krop. VII, 912 obsahuje v sobě již změny, jež teprve r. 1785 nastaly v Boleslavsku, Bydžovsku a Litoměřicku. — Pro hejtmany nově jmenované, jakož i pře-

staly se zase jednotlivé změny mezi kraj. hejtmany v Čechách, zejména r. 1785 a 1787, tak že počet hejtmanů z časů Marie Terezie docela se stenčil.[55]) Připojiti sluší, že jako kdysi kníže Fürstenberg, tak i nejv. purkrabí hr. Nostic, i místopředseda českého gubernia hrabě Lažanský nevydávali právě dobrého svědectví o kraj. hejtmanech; mínilť r. 1785 a 1786, že nebylo mezi nimi takových, kteří by dostatečně mohli zastávati místa radů při guberniu.[56]) Proto také hrabě Nostic neužil své praesidiální moci ku střídání hejtmanů s guberniálními rady.

Ostatně když za cís. Josefa r. 1785 stanoven byl jistý pořádek pro postup politického úřednictva, krajští hejtmané napříště měli býti bráni výhradně z nejlepších sekretářů (guberniálních i dvorských) nebo krajských komisařů. Mimo to r. 1787 z postupu na místa hejtmanská byli vyloučeni všichni úředníci bez rozdílu, kteří nemohli se vykázati řádnými studiemi právními a politickými.[57]) Tím způsobem arci také přestupování soudních radů do správy politické za krajské hejtmany celkem vzalo za své, jelikož se jim nedostávalo praktické správní zkušenosti, jakou nové ty předpisy předpokládaly.[58]) Jináče josefinský řád postupu byl arci důležitým pokrokem k docílení dobrých krajských hejtmanů.

Sotva však přispívalo dobrému obsazení krajských úřadů, že císař od r. 1786 dával přednost, ano i zvláštní výsady těm krajským úředníkům,

---

ožené vyhotoveny expedice a patenty; novým poukázán plat ode dne přísahy, ostatním již od 1. led. 1784. Dle listu nejv. kancléře z 4. břez. 1784 obyčejné patenty pro krajské hejtmany měly guberniu teprve býti dodány, jelikož musily se poslati za císařem k podpisu.

[55]) V dubnu 1785 jmenován krajským hejtmanem Litoměřickým hrabě Sweerts, v červnu t. r. v Bydžovsku jmenován Jan z Launay, a na podzim v Boleslavsku Josef Stránský ze Stránky a Greifenfelsu. Koncem r. 1786 jmenováni v Budějovicku Karel Reymann, a v Litoměřicku baron Ehrenburg; hned na to v lednu 1787 v Budějovicku baron Reiský; v březnu přeloženi Ehrenburg do Berounska, Reiský do Litoměřic, a jmenováni baron Eben v Loketsku, a Pulpán v Chrudimsku. V dubnu 1788 jmenován Filip hr. Kolovrat do Loketska; v říjnu 1789 uprázdnilo se také krajské hejtmanství Čáslavské. Doklady o tom byly již uvedeny (§ 2 n. 18, § 5, i tuto).

[56]) Akta státní rady 1785 n. 1669 a 1786 n. 4206; více o tom v § 8, I. Srov. též o konduitních listách § 5, II.

[57]) Řád postupu v nejv. rozhodnutí z 28. dub. a dvor. dekretu z 6. květ. 1785 akt st. r. n. 1669; arch. dv. kanc. III B 1; publ. A II, 1; kop. 245; Krop. IX, 882, Roth I č. 525). Srov. § 4. str. 80 o studiu; mimo to str. 96 o ustanovení učitelů věd politických při krajských úřadech.

[58]) Dva radové nového zemského soudu (dříve staršího soudu appellačního) dostali se za stavovské deputované při guberniu, a sice již r. 1784 hrabě Sweerts, jenž r. 1785 na čas stal se krajským hejtmanem v Litoměřicích, potom r. 1786 svob. pán Macneven (viz § 8, I). R. 1787 rada zemského soudu p. ze Sternecku nedosáhl místa krajského hejtmana (výše n. 15).

kteří byli službou podřízeni vrchní zemské komisi pro zavedení nové pozemkové berně. Tu pak o tom, pokud který krajský komisař zasluhoval snad státi se krajským hejtmanem, rozhodovalo vlastně uznání oné komise, arci jen podlé přičinění toho kterého komisaře o nový josefinský katastr: to však mimo jiné nebylo též ve shodě s platnou byrokratickou soustavou, se vlivem, jaký zemskému chefovi na obsazení politických úřadů v zemi měl náležeti.[59]) Dvor. dekretem z 26. března 1789 dokonce bylo nařízeno, že příště neměl za krajského hejtmana býti navržen, kdo by nebyl opatřen vysvědčením vrchní komise pro berní úpravu o své dobré službě, a nebyl od ní zvláště odporučen.[60])

Jako císař Josef, tak i císař Leopold velikou kladl váhu na dobré obsazení míst krajských hejmanů. Ve svých zásadách pro obsazování politických úřadů z r. 1791 prohlásil tento úřad za jeden z nejdůležitějších ve státě: požadoval, aby za hejtmany bez rozdílu stavu byly voleny pouze osoby, které vedlé vlastností potřebných pro rady správního úřadu skutkem prokázaly činného, rozhodného ducha, které měly pravé politické zásady a dobrou známost zemědělství, a nebyly v témže kraji usedlými. Mimo to pokládal za radné, aby po 3 nebo 4 letech hejtmané ve krajích se střídali, a tak stanouce se potom guberniálními a dvorními rady, byli lépe zemi znalí.[61])

---

[59]) Česká zemská komise pro berní úpravu r. 1786 za přítomnosti císaře Josefa v Praze podala mu představku vyličující výbornou službu svého personálu. Následkem toho nejv. rozhodnutím z 30. list. t. r. byla tomuto vyslovena nejv. spokojenost s dodatkem, že po dokončení díla zachová se obzvláštní zřetel na jeho renumeraci nebo povýšení; náleželo poukázati české gubernium i všecky jiné zemské úřady, aby při uprázdnění míst hleděly na úředníky dle vysvědčení vrchní komise vynikající, ano místa měla jim tak dlouho zůstávati vyhražena, až by vrchní berní komise prohlásila, že jich může postrádati (akt stát. r. n. 4739). Podlé toho byl vydán dvor. dekret z 4. pros. 1786 (kop. 439); gubernium mělo si od vrchní komise vyžádati seznam podobných zasloužilých osob. — Již před tímto rozhodnutím bylo nejvyšší vůlí, aby se odměňovaly zásluhy o novou berní regulaci; z toho důvodu již nejv. rozhodnutím z 12. listop. 1786 jmenován byl hejtmanem Budějovickým Karel Reymann, prvý kraj. komisař Klatovský (akt st. r. 4414). Také baron Eben a Pulpán r. 1787 byli jmenováni hejtmany, vyniknuvše prý v záležitostech rektifikačních (stát. r. n. 1295).

[60]) Dvor. dekret z 26. břez. 1789, Krop. XVIII, 532.

[61]) Vlastní list cís. Leopolda ze 7. břez. 1791 ad 4 a 5 s kabinetním vysvětlením, dle dvor. dekretu „české“ dvor. kanceláře z 2. září t. r.; Krop. IV, 330—1, 334. Střídání nebylo positivně přikázáno, jen za radné prohlášeno. Od krajského hejtmana prý záviselo důkladné vyšetření fakt, vykonávání veřejných nařízení zvláštních i obecných, jakož i ochrana a zachování poddaného v jeho právech, pak i zachování veřejného pokoje a bezpečnosti ve značném okresu zemském, jemu svěřeném.

§ 8. Hodnost a plat krajských hejtmanů.

I. Čestné postavení a hodnosti krajských hejtmanů; postup za gub. rady. 'nahy terezínské od r. 1768 povznésti důstojenství hejtmanské. Císař Josef r. 1782 ozhodl se postaviti je na roveň gub. radům a střídati je s těmito; r. 1784 rozhodnuti to skutkem. Gubernialní radové z kraj. hejtmanů. V Čechách hrabě Nostic přál)iše postupu stavovských deputovaných; ale r. 1785 také tyto přikázáno voliti hejtmanů.

II. 1. Zvýšené služné hejtmanů z r. 1748 a 1751. Diéty, honoráře, taxy. 2. Ve ruhém období terezínské vlády jedná se zase o zvýšení platů. R. 1772 slib přídavků)mmerčních; r. 1773 zvýšení služného hejtmanů v českých zemích. 3. Také za)sefa jde o zvýšení. Hejtmané r. 1782 resp. 1784 postaveni na roveň gub. radům. iéty; honorář z uzamčení pozůstalosti do r. 1788. — Výslužné; normály z r. 1771 a 1781.

I. Důležitost krajských úřadů odrážela se také v hodnosti hejtmanů, čestném jich postavení, pořadí a postupu. Osobní a úřední hodnost 'ajských hejtmanů arci nejevívala se vždy stejným spůsobem, nýbrž 'vala rozdílnou dle poměrů doby.[1]) Poměrně stejnou byla jediné vlastní žnost hejtmanů, jakožto osob stavu panského nebo rytířského, kteráž /ila se zvláště v jich titulatuře,[2]) i v tom, že hejtmané ve krajském ıdě užívali svých osobních pečetí šlechtických.[3]) Vedle této osobní bo stavovské hodnosti měli své důstojenství úřední, kteréž naproti oby-

[1]) Srov. zvláště Kraj. Zř. I, 173, kde krajské hejtmanství v l. 1526—1620 vy-)no jako hodnost zemská, a vytknuta též účasť hejtmanů v širší zemské radě.

[2]) Podotknuto budiž, že k zamezení psanic v nápisech úředních expedicí r. 1770 liké titulatury byly obmezeny v tom směru, že se nepřipojovala jména panství a statků, adresátovi náležely; naopak jeho hodnosti a úřady slušelo vždy udávati (dvor. d. 5. čna. 1770, Krop. VI, 254). Dle stavu svého hejtmané sluli vysoce urozenými p. urozenými a statečnými pány (někdy však hejtmanům stavu rytířského říkalo také slovutní).

[3]) V Čechách patent z 13. říj. 1755 (Krop. III, 247) při všelikých úřadech, é krajských, odstranil na závazných právních listinách obvyklou generalní signaturu r N. N. kön. Kreisamt a pod.), i náleželo listiny takové podpisovati osobně, vlastno-ně, a pečetiti je buď úřední nebo vlastní pečetí, jak při kterém úřadě bylo)byčeji. — Akta krajského úřadu podpisovali a pečetili sami hejtmané, a neměli : činiti jich sekretáři; srov. Kraj. Zř. I, 261, 268. V aktech místodržitelského hivu vyskytly se nám vždy jen osobní voskové pečeti hejtmanů; i nevíme, byla-li ıd přece jaká úřední pečeť krajská, jmenovitě za cís. Josefa. Naproti tomu české bernium užívalo v úředních spisech pečetí papírových, na nichž dvojhlavý orel :orunou, drápů prostých, na prsou svých měl znak český, totiž lva, a nad štítkem kou korunu; nápis pečeti byl: Sig. Officii Regii Gubernii in Regno Bohemiae. ková byla pečeť gubernia za Marie Terezie, ano ještě v prvých letech vlády cís. ısefa, ačkoli tento již v pros. 1780 nařizoval změny dosavadního c. k. znaku.

vatelstvu svěřeného kraje ukazovalo se zejména v hejtmanském patentu, podpisovaném vlastní rukou panovníkovou; patent takový byl jim zvláštním kreditivem, a na jeho základě zemští obyvatelé a vrchnosti byli jim dle zemského zřízení zavázáni ku poslušenství.[4]) Mimo to ku krajské úřední hodnosti přistupovala některá zvláštní čestná práva.

Za Marie Terezie od začátku r. 1749 byl krajským hejtmanům za příčinou „větší autorisace" propůjčován titul „c. k. rady".[5]) Jednotlivci mohli býti také komořími, nikoli však tajnými rady, neboť tato hodnost prý nesnášela se s postavením krajského hejtmana.[6]) Dodatkem k řádu z r. 1751 o pořadí civilních úředníků při schůzce s vojenskými důstojníky bylo r. 1752 rozhodnuto, že krajským hejtmanům příslušela přednost před majory, tedy stejné pořadí s nejmladším podplukovníkem.[7]) Z jiné strany zapovídalo se, aby úředníci vrchnostenští napříště nezvali se nikdy „hejtmany", aby nebyly o to spletky s vojskem.[8])

---

[4]) O tom srovnati lze zvláště protokol dvorské komise z 1. dub. 1777 o lepším zařízení krajských úřadů v Čechách; arch. dvor. kanc. III A 5. V prvých letech vlády terezinské patenty krajských hejtmanů (na způsob patentů o svolání sněmů) byly napřed po celé šíři papíru české, pod tím německé (tak i za Karla VII. r. 1742; srov. Kraj. Zř. I, 227 n. 5). Z pozdější doby v archivu místodrž. patenty nám do rukou nepřišly. Při renovaci r. 1763 uvádí se, že byly „v jazyku českém i německém" (arch dv. kanc. III A 5); ještě r. 1784 byly císařem vlastnoručně podpisovány (dle listu nejv. kancléře z 4. břez. t. r. tamže III A 4).

[5]) D'Elvert, Verwaltgsg. 353 uvádí o tom pro Moravu patent z 6. ún. 1749; nám předpis sám se nenaskytl, arci však řada dokladů (kop. dodat. 1749, květen 26, 29, 45, 46, 47, 48, 49, červen 19, 21; 1749, srp. 9). Dle toho mělo se tohoto titulu dostati vůbec veškerým král. hejtmanům, když oň zažádali; po přijetí za c. k. radu bývali předvoláni do Prahy k vykonání povinnosti (t. přísahy), ačkoli to zajisté byla hodnost pouze čestná. Příklady z pozdější doby v reskr. z 8. květ. 1762 (kop. 24), a ve dvor. dekretu z 3. květ. 1771 (kop. 193), tuto současně s vlastním jmenováním za kraj. hejtmana (dvor. dekret z 3. květ. t. r., kop. 20); možno že již nebylo třeba zvláštní žádosti. — Za císaře Josefa titul ten asi nebyl udílen, jelikož hejtmanům dostalo se titulu gub. radů.

[6]) Tak na př. uvádí se již při renovaci r. 1743, že hrabě Morzin dostal dekret tajného rady, což prý je „incompatible" s úřadem krajským (arch. dv. kanc. III, A 5); i později bylo tomu tak. Arci krajští hejtmané po vystoupení z úřadu mohli státi se tajnými rady; tak ku př. při renovaci v říj. 1763 propuštěn byl dlouholetý hejtman Čáslavský Václav Dobřenský svob. p. z Dobřenic, a reskriptem z 3. pros. 1763 (kop. 164) byl jmenován tajným radou. Příklady hejtmanů jako c. k. komoří podává d'Elvert, Verwaltgsg., 672 sl. (hrabě Althann, Zinzendorf, Salm, svob. pán Sobek).

[7]) Reglement o pořadí z 8. květ. 1751 u Krop. I, 291—3; k tomu reskript z 18. břez. 1752 (kop. 52, Rang mit dem jüngsten Obristlieutenant, vor den Obristwachtmeistern), též reskr. z 16. pros. 1752 (kop. 48). Radové repraesentace měli pořadí jako nejmladší čili poslední plukovníci.

[8]) Reskript ve Vídni z 13. pros. 1749, Krop. I, 133. Zákaz ten zajisté byl i ve prospěch krajských hejtmanů, jimž ostatně v češtině říkáno také prostě „pan krajský".

Měla tedy stará garda terezinská hned r. 1781 znamenitě býti občerstvena novými silami, — ale potom nové obsazení hejtmanských míst v Čechách protáhlo se až do josefinské systemisace krajských úřadů zač. 1784. Zatím změna vůbec se odkládala; pouze na jaře r. 1782 dva hejtmané byli zaměněni, když vzbudili zvláštní nelibost císařovu.[43])

České gubernium svěřilo posouzení hejmanů zvláštní komisi, jež r. 1778 byla zřízena pro lepší obsazení krajských úřadů, za předsedání svého rady hraběte Nostice, nejv. sudí dvorského, potom nejv. zemského hofmistra. Výsledek byl ten, že se navrhovalo změniti jediné krajského hejtmana Litoměřického; neboť větší váha kladla se na rozmnožení a lepší placení vedlejších úředníků.[44]) Avšak císař v červenci 1781 přikázal českému gubernium vyšetření zevrubnější, jelikož prý on sám hejtmany ty osobně zná, a někteří mezi nimi docela jistě nepostačují svému úřadu.[45]) Tu guberniální komise obrátila své zření hlavně ke stáří a fysické schopnosti, neboť prý vlastnosti morální posouditi lze pouze z dlouhého osobního obcování; i soudila (teprve ku konci roku), že vedlé krajského hejtmana Litoměřického také Čáslavský, Bydžovský, Chrudimský a Klatovský mohli by se dáti na odpočinek,

[43]) Byli to Filip hrabě Kolovrat v Rakovnicku a Rašín svob. pán z Riesenburgu ve Chrudimsku, o nichž promluveno v § 5, II. Na místo prvého byl jmenován baron Langendorf (výše n. 14), na místo druhého gub. sekretář Josef Duchet (str. 40, n. 18).

[44]) Gubernium dne 26. dubna 1781 vyzvalo hr. Nostice, aby se ujal zase předsedání předešlé komise s týmiž rady. Komise, jejíž referentem byl prof. Mayern, podala svou zprávu dne 17. května; i neshledávala tak podstatných vad, že by krajští hejtmané musili hned býti úplně změněni, kromě Litoměřického p. ze Sch; gubernium pak zaslalo do Vídně souhlasnou zprávu z 25. května t. r. (contrib. F 2, ad 1; arch. dv. kanc. III A 5). Podlé toho dvor. kancelář dne 8. června t. r. učinila přednesení o vlastnostech a schopnostech českých kraj. hejtmanů, podotýkajíc, že p. ze Sch. nemá býti propuštěn, nýbrž jubilován; a státní rada souhlasila (Gebler však mínil, že výslužné p. ze Sch. sluší považovati za nejv. milost); akt st. r. n. 1478.

[45]) Nejv. rozhodnutí z Brusselu dne 1. čce. 1781 (st. r. n. 1478) a dvor. dekret z 10. čce. t. r. (III A 5; contrib. F 2, ad 1; kop. 34); císař dodal, jestliže některý hejtman, tak jako Litoměřický, zažádá za propuštěnou, že se mu má bez nesnáze povoliti, ale „bez dalšího pensionování“. — Když král. úřad Slezský podal zprávu o schopnosti a činnosti zemských starostů a jich podřízeného personálu, nejv. kancléř hr. Blümegen měl dle cís. billetu z 8. května 1781 ještě per privatas uložiti předsedovi svob. pánu Brigidovi, aby dle nejlepšího vědomí a svědomí také jen soukromí udal pravou schopnost každého podřízeného a zvláště zem. starostů, a zároveň naznačil ty, jež by považoval za nejspůsobilejší k těmto úřadům, aby se bylo dle čeho říditi (akt st. r. n. 1123). Když došla zpráva moravského gubernia o vlastnostech tamějších kraj. hejtmanů, císař dne 7. června 1781 z Monsu přikázal, aby gubernium co nejdříve dalo vykonati řádnou krajskou visitaci, a o výsledku podalo svědomitou, nestrannou zprávu (akt st. r. n. 1341).

svob. pán Borié navrhl vzhledem k základní důležitosti krajské správy, aby na příště za skutečné krajské hejtmany jediné ti byli dosazováni, kdo prve po několik let sloužili jako skuteční radové při guberniu (krajští adjunkti měli postupovati nejprve za gub. rady, a pak teprve za hejtmany). O návrhu tom vyžádáno zdání dvorské kanceláře, jelikož prý krajské úřady v rozličných zemích rozdílně jsou zařízeny, a návrh budil některé námitky ve příčině „ústavy" vůbec.[12]) Nejvyšší kancléř hrabě Chotek vyslovil se proti návrhu, i zůstal stav dosavadní, že zvláště zasloužilí hejtmané dle nejvyššího uznání mohli býti povýšeni za guberniální rady. Za to hrabě Chotek, aby tím spíše našli se hodní, zasloužilí uchazeči o místa hejtmanská, požadoval (vedlé usedlosti), aby zasloužilejším hejtmanům byla povolena hodnost tajných radů, a aby bylo k nim zvláště hleděno při uprázdnění vyšších zemských úřadů. Avšak dle mínění státní rady tehda k tomu nedošlo; však prý panovnice beztoho může zvláště zasloužilé hejtmany dle libosti přiměřeně odměňovati. Jediné přijat byl návrh Chotkův, aby zemské úřady soukromě byly poukázány, by při svých příkazech naproti hejtmanům zdržovaly se všelikého zlehčování.[13])

Také v následujících letech hledělo se, aby krajští hejtmané byli udržováni při náležité vážnosti, resp. aby jimi byly vážené osobnosti; a potřeba toho tehda tím spíše se uznávala, že usedlá šlechta o krajské služby ucházeti se přestávala.[14]) Začátkem r. 1776 nejvyšší purkrabí,

z Dobrže, kraj. hejtman Berounský, povýšen r. 1773 na gubern. radu (srov. dvor. dekret z 16. čce. t. r., kop. 149). Krajský sekretář Kouřimský a učitel krajské praxe Jan šl. Mayern stal se gub. radou r. 1776. Tito všichni, vyjma Strcruwitze, přicházejí jako radové ještě ve statu gubernia z r. 1784 (kop. 357).

[12]) Protocollum commissionis z 12., 15., 17. a 19. srp. 1768 v aktech st. r. 1768 ad n. 3095. Dle nepodepsaného vyjádření z r. 1769 (tamže) také předseda dvor. komory účetní, hrabě Zinzendorf v návrhu o výchově spůsobilých úředníků chtěl tento postup. Avšak nejmenovaný mínil, že by to byl obrácený běh, a službě škodlivý. Ze své strany radil, aby mladý muž, jenž ve 20 letech vyjde ze škol a naučí se vědám kamerálním, nepřicházel hned k úřadu soudnímu, kde rozhoduje se někdy o jmění a životě, nýbrž aby aspoň 3 leta sloužil jakožto krajský adjunkt, čímž by seznal judiciale, camerale, contributionale, politicum, publicum, militare a commerciale; pak by mohl dostati se ku král. appellaci, jež prý jest užitečným úřadem, odtud dále za krajského hejtmana, pak za guberniálního radu a konečně ke dvoru. Takovýto úředník bude znáti vnitřní poměry zemí, a bude rozhodovati prakticky, ne theoreticky a ideálně, což zhusta spůsobuje pouze psanice.

[13]) Protocollum commissionis z 6. pros. 1768 s nejv. rozhodnutím bez dáta (akt st. r. 1768 ad n. 3095); přítomni byli: předseda kníže Starhemberg, hrabě Blümegen a svob. páni Borié, Binder, Stupan a Gebler, jako aktuář Koller.

[14]) Tak zač. r. 1772 hrabě Hatzfeld připomínal, že za hejtmany dlužno voliti toliko lidi zasloužilé, a pokud možná z dobrého rodu a zámožné; a že gubernia krajským hejtmanům chyby jejich vytýkala příliš tvrdými výrazy, čímž jich úřad byl

kníže Fürstenberg mínil, že ku krajským službám dali by se povzbuditi obratní i také zámožní uchazeči vyhlášením, že nikdo nestane se guberniálním radou, kdo by si dříve nezískal zásluh jako krajský hejtman. Avšak ani tento návrh nebyl přijat, neboť dvorská kancelář, byť i přála postupu dobrým hejtmanům, nechtěla jim přiznati výlučný nárok na místa guberniálních radů, jelikož vědomostmi z krajského úřadu nikterak nebyl vyčerpán rozsah agend zemského úřadu. Zejména prý zbývaly záležitosti kamerální, sněmovní, politické s ohledem na sousední cizí státy, i rozličné jiné důležité předměty, jež z části žádaly důkladné právní znalosti, v nichž nevystačilo se krajskou úřední routinou.[15])

Ještě dále než Fürstenberg, chtěl následujícího roku jíti předseda dvor. komory, hrabě Kolovrat, jenž z finančních důvodů ve krajských úřadech přál si míti zámožné pány a rytíře; proto také k jich povzbuzení a ku povznesení autority krajských úřadů chtěl hejtmanům opatřiti větší vážnost. Zvláštní dvorská koncertace souhlasila s míněním hraběte Kolovrata, že by krajský hejtman mohl býti tajným radou (a komořím), aby tedy tato hodnost nikoho nevylučovala z místa hejtmanského. Naproti tomu myšlénka, aby každý hejtman zároveň již byl guberniálním radou, byla jednomyslně zavržena. Pokud prý byl hejtmanem, měl míti pouze pořadí nejmladšího guberniálního rady, a přijda do Prahy, mohl v tomto pořadí dle stavovské přednosti zasedati při guberniu (leč že by jako tajný rada požíval pořadí podlé stáří této hodnosti); a teprve když by k zemskému úřadu byl přesazen jako skutečný rada, mělo mu příslušeti pořadí již ode dne jeho jmenování hejtmanem. Ostatně veškeré úřady, které krajskému hejtmanu dopisovaly, měly mu psáti slušně a uctivě, s patřičnou titulaturou.[16])

---

zlehčován, a skoro nikdo počestný nežádal si jej podstoupiti (votum hr. Hatzfelda k 15 odpovědím českého gubernia z r. 1771; akt st. r. 1772 n. 2181). Císař Josef v pamětném spisu z r. 1773 mínil, že krajskému hejtmanu nutno zabezpečiti značnou volnost, dobrý plat, šetrné zacházení a vyhlídku na postup (Hock-Bidermann, 30). R. 1774 zvýšeno služné hejtmanů v českých zemích také za tou příčinou, aby snáze mohli dostačiti důležité „vážnosti úřední" (v. níže II). Srov. i § 2, I o usedlosti.

[15]) Přednesení dvor. kanc. z 30. břez. 1776, v arch. dv. kanc. III A 5. Dvorské kanceláři přisvědčil ve státní radě svob. pán Kresel, ačkoli to nazýval užitečnou myšlénkou, aby z krajských hejtmanů stávali se guberniální radové; mínil, že úřad hejtmanský byl tehda velice zlehčen (akt st. r. 1776 n. 833).

[16]) Protokoll mimoř. koncertace z 13. března 1777, v arch. dvor. kanc. III A 5. Také schůze, kterou dne 17. března t. r. ve státní radě odbýval hrabě Hatzfeld, souhlasila s předchozí koncertací (n. 692). Pouze dodávala, že by krajští hejtmané jen tehda měli přicházeti do schůzí gubernia s pořadím nejmladších gub. radů, když by je tam nejvyšší purkrabí povolal; a že po svém přesazení ke guberniu měli by míti

námi.[51]) Hrabě Nostic vskutku v únoru 1783 podal napřed návrh prozatímný o jubilování několika hejtmanů, i ostatním personálu podlé dosavadních platů, ponechávaje si později dodati hlavní návrh dle nové systemisace.[52]) Ale již po tolikáté zase nepřicházelo k žádnému skutku. Vše odkládalo se do rozhodnutí o reorganisaci veškeré politické správy v Čechách, ku které došlo teprve reskriptem z 27. října 1783. Na tom základě hrabě Nostic koncem listopadu předložil návrh veškerého krajského úřednictva; všeobecné ustanovení dle nové systemisace pak nastalo teprve dv. dekretem z 12. února 1784 (zčásti s platností od 1. ledna t. r.), jelikož ještě reorganisace gubernia zdržela se Nosticovou představkou proti úplnému odstranění zemského výboru.[53])

Nové josefinské ustanovení z r. 1784, jež bylo trvalé, neboť o renovaci více se nemluvilo, nezpůsobilo v osobách krajských hejtmanů tolik změn, kolik dle předchozího jednání bylo lze očekávati. Nově byli jmenováni celkem jen 4 krajští hejtmané, kdežto Boleslavský proti vůli hraběte Nostice byl potvrzen; ostatní dle návrhu nejvyššího purkrabí byli v úřadě svém potvrzeni (mezi nimi dva r. 1782 nově dosazení), a dostalo se jim stejného pořadí i slušného s gubernialními rady. Dva z hejtmanů byli přeloženi do jiného kraje; na odpočinek byli dáni pouze Litoměřický a Čáslavský; Klatovský a Čáslavský zatím zemřeli.[54]) V následujících letech vša k

[51]) O vyzvání hraběte Nostice nej. rozhodnutí z 15. list. 1782 (akt st. r. n. 3471). Dále podání jeho císaři z 29. list. 1782, protokol koncertace dvor. kanceláře s hr. Nosticem z 13. pros. t. r., další přednesení z 22. pros. t. r., jakož i dvě nejv. rozhodnutí z 20. a 24. pros. 1782, dle nichž byl vydán dv. dekret z 27. t. m. (arch. dv. kanc. III A 4; st. r. n. 4303, 4356).

[52]) Zpráva hraběte Nostice z 26. ún. 1783 v arch. dvor. kanc. III A 4.

[53]) Představka Nosticova z 27. list. 1783, ad 16. s návrhem kraj. personálu, přednesení hr. Kolovrata z 11. pros. t. r. ad 8, nejv. rozhodnutí z Říma dne 20. ledna 1784 ad 8, i dvor. dekret z 12. ún. 17-4 ad 8 (vesměs v arch. dvor. kanc. III A 4; srov. i stát. r. 1783 n. 4017; dvor. dekret též v publ. A 1, 23).

[54]) Již před podáním Nosticova návrhu v list. 1783 zemřel Klatovský hejtman hrabě Künigl; Nostic navrhl jubilaci Litoměřického p. ze Schönau, jenž za ni žádal, pak Bydžovského p. ze Sádla a Čáslavského Jeřabinu svob. p. z Beglerbegu, jimž vytýkati se dal pouze vysoký věk, ale poslední pak také zemřel. O Boleslavském hejtmanu svob. pánu z Ehrenburgu srov. § 5 n 68. Žatecký hejtman Kryštof z Mi lachu sám žádal za přeložení do Klatov, kdežto Táborský Ign. z Ottilienfeldu byl navržen do Žatce dle nejv. rozhodnutí z r. 1782 (§ 2, II). Hejtmany byli jmenováni krajští adjunkti: Ferd. Pacovský z Libína do Čáslavi, Frant. ze Streruwitz do Tábora, Ignác z Papy do Bydžova, Ant. Bedřich z Mayern do Litoměřic; následkem potvrzení hejtmana Boleslavského musil z adjunktů hr. Nosticem navržených ustoupiti dle senia Václav hr. Cavriani. Seznam hejtmanů otištěný vedlé dvor. z 26. břez. 1784 u Krop. VII, 942 obsahuje v sobě již změny, jež teprve r. 1785 nastaly v Boleslavsku, Bydžovsku a Litoměřicku. — Pro hejtmany nově jmenované, jakož i pře-

staly se zase jednotlivé změny mezi kraj. hejtmany v Čechách, zejména r. 1785 a 1787, tak že počet hejtmanů z časů Marie Terezie docela se stenčil.[55]) Připojiti sluší, že jako kdysi kníže Fürstenberg, tak i nejv. purkrabí hr. Nostic, i místopředseda českého gubernia hrabě Lažanský nevydávali právě dobrého svědectví o kraj. hejtmanech; míniliť r. 1785 a 1786, že nebylo mezi nimi takových, kteří by dostatečně mohli zastávati místa radů při guberniu.[56]) Proto také hrabě Nostic neužil své praesidiální moci ku střídání hejtmanů s guberniálními rady.

Ostatně když za cís. Josefa r. 1785 stanoven byl jistý pořádek pro postup politického úřednictva, krajští hejtmané napříště měli býti bráni výhradně z nejlepších sekretářů (guberniálních i dvorských) nebo krajských komisařů. Mimo to r. 1787 z postupu na místa hejtmanská byli vyloučeni všichni úředníci bez rozdílu, kteří nemohli se vykázati řádnými studiemi právními a politickými.[57]) Tím způsobem arci také přestupování soudních radů do správy politické za krajské hejtmany celkem vzalo za své, jelikož se jim nedostávalo praktické správní zkušenosti, jakou nové ty předpisy předpokládaly.[58]) Jináče josefinský řád postupu byl arci důležitým pokrokem k docílení dobrých krajských hejtmanů.

Sotva však přispívalo dobrému obsazení krajských úřadů, že císař od r. 1786 dával přednost, ano i zvláštní výsady těm krajským úředníkům,

———

ložené vyhotoveny expedice a patenty; novým poukázán plat ode dne přísahy, ostatním již od 1. led. 1784. Dle listu nejv. kancléře z 4. břez. 1784 obyčejné patenty pro krajské hejtmany měly guberniu teprve býti dodány, jelikož musily se poslati za císařem k podpisu.

[55]) V dubnu 1785 jmenován krajským hejtmanem Litoměřickým hrabě Sweerts v červnu t. r. v Bydžovsku jmenován Jan z Launay, a na podzim v Boleslavsku Josef Stránský ze Stránky a Greifenfelsu. Koncem r. 1786 jmenováni v Budějovicku Karel Reymann, a v Litoměřicku baron Ehrenburg; hned na to v lednu 1787 v Budějovicku baron Reiský; v březnu přeloženi Ehrenburg do Berounska, Reiský do Litoměřic, a jmenováni baron Eben v Loketsku, a Pulpán v Chrudimsku. V dubnu 1788 jmenován Filip hr. Kolovrat do Loketska; v říjnu 1789 uprázdnilo se také krajské hejtmanství Čáslavské. Doklady o tom byly již uvedeny (§ 2 n. 18, § 5, i tuto).

[56]) Akta státní rady 1785 n. 1669 a 1786 n. 4206; více o tom v § 8, I. Srov. též o konduitních listách § 5, II.

[57]) Řád postupu v nejv. rozhodnutí z 28. dub. a dvor. dekretu z 6. květ. 1785 (akt st. r. n. 1669; arch. dv. kanc. III B 1; publ. A II, 1; kop. 245; Krop. IX, 882, Roth II č. 525). Srov. § 4. str. 80 o studiu; mimo to str. 96 o ustanovení učitelů věd politických při krajských úřadech.

[58]) Dva radové nového zemského soudu (dříve staršího soudu appellačního) dostali se za stavovské deputované při guberniu, a sice již r. 1781 hrabě Sweerts, jenž r. 1785 na čas stal se krajským hejtmanem v Litoměřicích, potom r. 1786 svob. pán Macneven (viz § 8, I). R. 1787 rada zemského soudu p. ze Sternecku nedosáhl místa krajského hejtmana (výše n. 15).

normální předpis o postupu politického úřednictva z 6. května 1785, dle něhož guberniální rady a stavovské deputované náleželo vybírati toliko z krajských hejtmanů, až snad na některý referát předmětový, jako byly záležitosti studijní a duchovní nebo horní a mincovní; dvorní rady pak náleželo napříště vybírati toliko z radů guberniálních.[23]) Nicméně dle dvor. dekretu z 26. května 1786 i nadále byla zachována moc zemských chefů přesazovati krajské hejtmany ke guberniím, a guberniální rady ke krajským úřadům, když na nejvyšší místo oznámili příčiny. A rovněž tak řád pořadí a postupu politického úřednictva z 8. března 1787 zachoval stejný stupeň hejtmanů i radů, i moc zemských chefů zaměňovati jedny s druhými, kde toho žádalo dobro a zdar služby.[24]) Při tom zůstávalo i za Leopolda II., jenž místa guberniálních a dvorních radů celkem vyhražoval bývalým krajským hejtmanům. Teprve cís. František zemským chefům zas odňal právo přesazovati krajské hejtmany ke guberniu a gub. rady ke krajským úřadům; i bylo to vyhraženo samému panovníkovi.[25])

Ve skutečnosti zemští chefové asi zřídka užili své moci k podobnému vystřídání. Aspoň v Čechách nejvyšší purkrabí hrabě Nostic až do svého odstoupení v srpnu r. 1787 vůbec tak neučinil, jelikož tehdejším krajským hejtmanům celkem nepřisuzoval spůsobilosti, aby dobře zastávali místa radů při guberniu. Z části byla toho snad také jiná příčina. Když totiž při zrušení pravidelného zemského výboru r. 1784 zavedeni byli 2 stavovští deputovaní při českém guberniu, v hodnosti dočasných gub. radů (na 6

---

[23]) Nejv. rozhodnutí z 28. dubna a dvor. dekret z 6. května 1785 (akt st. r. n. 1669; arch. dv. kanc. III B 1; publ. A II, 1; jen zčásti Krop. IX, 882, Roth II, č. 525). Císař tu správně oceňuje rozdíl mezi krajským úřadem, jenž rozvinuje vlastní správní činnost, a guberniálními rady, kteří spíše ku kritice její jsou povoláni. Ostatně dvorní sekretáři měli býti posíláni do zemí buď za krajské hejtmany nebo za gub. rady.

[24]) Dvor. dekr. z 26. května 1786, čl. 45; Krop XIV, 960. Dvor. dekr. ze dne 8. března 1787 ad a; kop. 585, Krop. XIV, 1028, Roth III, č. 99. I tu je pozoruhodno, že v cís. billetu z 8. února 1787 gradace původně byla stanovena ve shodě se starším názorem. Na 1. místě byl dvor. rada, na druhém gub. rada, teprve na třetím krajský hejtman a dvor. sekretář; ale pak to císař zase změnil, a krajského hejtmana přesunul do druhé řady, jelikož by jinak střídání hejtmanů a gub. radů nebylo možné (toto zachoval cís. billet ad f; u Krop. passus ten nepřichází); akta stát. r. 1787 n. 629, 1295.

[25]) Srov. Leopoldovy zásady o obsazování politických úřadů z r. 1791, Krop. IV, 330, 331; co se týče střídání hejtmanů s gub. rady, Leopold josefinských předpisů aspoň výslovně nezrušil. Dle dvor. dekr. z 12. pros. 1795 (Blaseck, VI, 327) krajský hejman, jenž při svém jmenování zároveň stal se guberniálním radou, požíval, byv skutečně dosazen ke guberniu, pořadí již dle let své hodnosti gub. rady. Jak dokládá d'Elvert (Verwaltgsg., 462), dotyčná moc zemských chefů byla zrušena dvor. dekretem z 12. června r. 1807, a přesazení vyhradil si sám panovník dvor. dekr. z 13. září 1816.

let), císař Josef dal je ujistiti, že při dobré službě a horlivosti dostane se jim stálých míst skutečných guberniálních radů, když nějaká se uprázdní.[26]) Avšak potom odmítal přípověď tu učiniti skutkem, dávaje přednost krajským hejtmanům. Když tímto způsobem přední z obou stavovských zástupců, Josef hrabě Sweerts, r. 1785 již po třetí měl býti odstrčen, hrabě Nostic podal předstávku v jeho prospěch, dovozuje, jednak že by napříště bylo ještě méně uchazečů o místa stavovských deputovaných, než poprve, jednak že bylo nesnadno posouditi, zdali kteří krajští hejtmané byli by také dobrými referenty při guberniu, a že dosud žádný z nich nežádal za místo skutečného guberniálního rady.[27])

Ale právě to, že hrabě Nostic obecně pochyboval o vhodnosti hejtmanů za gub. rady, bezděky přivádělo k zásadnímu rozhodnutí, jaké nebylo po jeho chuti. Dvorská kancelář (ponechávajíc panovníkově úvaze, pokud chtěl míti zření k Nosticově přímluvě), po prostřednicku mínila, že gubernium potřebovalo radů znalých správy krajské, že však také nesluselo odnímati krajským úřadům nejlepší síly, a že by tedy snad mohli za rady bráni býti hejtmané starší, jimž objížďka krajů byla již obtížnější, a vykazovali se mnoholetou zkušeností. Císař Josef sám spatřoval v Nosticově předstávce „postrašné“ udání, že ani on, ani gubernium neznali a nemohli poznati schopnosti svých krajských hejtmanů a úředníků, a vada ta ovšem by prý žádala nejrychlejší a nejnutnější pomoci, kdyby tu vlastně nešlo spíše o to, aby hrabě Sweerts byl jmenován radou a místo něho za stavovského zástupce byla zvolena osobnost již dlouho žádaná. Císař

---

[26]) O tom list nejv. kancléře hraběte Kolovrata hraběti Nosticovi z 15. března 1784, v arch. dvor. kanc., IV H 4. O stavovských deputovaných lze tu mluviti jen ve styku s úřady krajskými; srov. také § 15 o krajských referátech.

[27]) Když začátkem r. 1785 gub. rada šlechtic Mayern ke své žádosti byl dán na odpočinek, císař rozhodnutím z 16. března 1785 nedosadil na jeho místo hraběte Sweertsa, nýbrž rozhodl se obsaditi je především dobrým hejtmanem a zároveň zvolil k tomu syna jubilovaného rady šlechtice Mayern, s jehož obratností a znalostí v hodnosti hejtmana Litoměřického (teprv od r. 1784) byl prý předešlého roku spokojen (st. r. n. 1001). Rovněž tak po resignaci gub. rady hraběte Sternberga císař nařídil, aby na jeho místo byla mu navržena schopná osoba z veškerého personálu krajských úřadů; tu prý šlo již o třetí odstrčení hraběte Sweertsa. Hrabě Nostic naproti tomu mínil (státní r. 1785 u. 1669), že krajští hejtmané byli známi pouze ze svých zpráv, jež mohly býti dílem někoho jiného, a kdo zasluhoval pochvaly za plnění guberniálních příkazů, že ještě nemusil býti také dobrým referentem při guberniu, a správně posuzovati činy jiných (proto hrabě Nostic doporučoval také bezplatnou praxi při guberniu). Hejtmané prý ani nebudou snadně žádati ke guberniu, jelikož měli titul a pořadí guberniálních radů, a in utili stáli si tehda lépe, a mohli na venkově žíti laciněji. — Josef hrabě Sweerts sloužil dříve 8 let při dřívějším appellačním soudu, a po soudní reorganisaci r. 1783 byl radou nového zemského soudu.

vatelstvu svěřeného kraje ukazovalo se zejména v hejtmanském patentu, podpisovaném vlastní rukou panovníkovou; patent takový byl jim zvláštním kreditivem, a na jeho základě zemští obyvatelé a vrchnosti byli jim dle zemského zřízení zavázáni ku poslušenství.[4]) Mimo to ku krajské úřední hodnosti přistupovala některá zvláštní čestná práva.

Za Marie Terezie od začátku r. 1749 byl krajským hejtmanům za příčinou „větší autorisace" propůjčován titul „c. k. rady".[5]) Jednotlivci mohli býti také komořími, nikoli však tajnými rady, neboť tato hodnost prý nesnášela se s postavením krajského hejtmana.[6]) Dodatkem k řádu z r. 1751 o pořadí civilních úředníků při schůzce s vojenskými důstojníky bylo r. 1752 rozhodnuto, že krajským hejtmanům příslušela přednost před majory, tedy stejné pořadí s nejmladším podplukovníkem.[7]) Z jiné strany zapovídalo se, aby úředníci vrchnostenští napříště nezvali se nikdy „hejtmany", aby nebyly o to spletky s vojskem.[8])

[4]) O tom srovnati lze zvláště protokol dvorské komise z 1. dub. 1777 o lepším zařízení krajských úřadů v Čechách; arch. dvor. kanc. III A 5. V prvých letech vlády tereziánské patenty krajských hejtmanů (na způsob patentů o svolání sněmů) byly napřed po celé šíři papíru české, pod tím německé (tak i za Karla VII. r. 1742; srov. Kraj. Zř. I, 227 n. 5). Z pozdější doby v archivu místodrž. patenty nám do rukou nepřišly. Při renovaci r. 1763 uvádí se, že byly „v jazyku českém i německém" (arch dv. kanc. III A 5); ještě r. 1784 byly císařem vlastnoručně podpisovány (dle listu nejv. kancléře z 4. břez. t. r. tamže III A 4).

[5]) D'Elvert, Verwaltgsg. 353 uvádí o tom pro Moravu patent z 6. ún. 1749; nám předpis sám se nenaskytl, arci však řada dokladů (kop. dodat. 1749, květen 26, 29, 45, 46, 47, 48, 49, červen 19, 21; 1749, srp. 9). Dle toho mělo se tohoto titulu dostati vůbec veškerým král. hejtmanům, když oň zažádali; po přijetí za c. k. radu bývali předvoláni do Prahy k vykonání povinnosti (t. přísahy), ačkoli to zajisté byla hodnost pouze čestná. Příklady z pozdější doby v reskr. z 8. květ. 1762 (kop. 24) a ve dvor. dekretu z 3. květ. 1771 (kop. 193), tuto současně s vlastním jmenováním za kraj. hejtmana (dvor. dekret z 3. květ. t. r., kop. 20); možno že již nebylo třeba zvláštní žádosti. — Za císaře Josefa titul ten asi nebyl udílen, jelikož hejtmanům dostalo se titulu gub. radů.

[6]) Tak na př. uvádí se již při renovaci r. 1743, že hrabě Morzin dostal dekret tajného rady, což prý je „incompatible" s úřadem krajským (arch. dv. kanc. III, A 5); i později bylo tomu tak. Arci krajští hejtmané po vystoupení z úřadu mohli státi se tajnými rady; tak ku př. při renovaci v říj. 1763 propuštěn byl dlouholetý hejtman Čáslavský Václav Dobřenský svob. p. z Dobřenic, a reskriptem z 3. pros. 1763 (kop. 164) byl jmenován tajným radou. Příklady hejtmanů jako c. k. komoří podává d'Elvert, Verwaltgsg., 672 sl. (hrabě Althann, Zinzendorf, Salm, svob. pán Sobek).

[7]) Reglement o pořadí z 8. květ. 1751 u Krop. I, 291—3; k tomu reskript z 18. břez. 1752 (kop. 52, Rang mit dem jüngsten Obristlieutenant, vor den Obristwachtmeistern), též reskr. z 16. pros. 1752 (kop. 48). Radové repraesentace měli pořadí jako nejmladší čili poslední plukovníci.

[8]) Reskript ve Vídni z 13. pros. 1749, Krop. I, 133. Zákaz ten zajisté byl i ve prospěch krajských hejtmanů, jimž ostatně v češtině říkáno také prostě „pan krajský".

Připomenouti jest, že jako r. 1785 tak i r. 1786 hrabě Nostic, a spolu s ním i vicepraesident gubernia hrabě Lažanský mínili, že v celé zemi nebylo krajského hejtmana, vyjma hraběte Sweertsa, který by byl spůsobilým zastávati místo rady při guberniu. Tehda císař sám hraběte Sweertsa přeložil z Litoměřic do Prahy ke guberniu; a potom přece ještě jednoho krajského hejtmana jmenoval radou při guberniu.[32])

Z líčení našeho viděti jest, že císař Josef znamenitě povznesl zevnější důstojenství krajských hejtmanů, a podobným spůsobem zlepšil také hmotné poměry těchto úředníků, jak toho také povznešené jich postavení vyžadovalo. Mimo to se vzrůstem zevnější hodnosti vzrůstala i vnitřní úřední váznost a moc hejtmanů. Čestná (a podobně i hmotná) jejich práva byla vlastně odleskem vzrůstající jejich autority, a to netoliko ve vedení úřadu lépe organisovaného s četnějším úřednictvem, ale také v donucovací a trestní moci naproti zemským stavům či vrchnostem a patrimoniálním úředníkům, i vůbec odleskem vzmáhající se rozhodovací a jednací moci krajských úřadů.

II. 1. Nová berní soustava z r. 1748 sice žádala na krajských hejtmanech větší službu, ale přinesla jim také vyšší služné. Kdežto té doby krajští hejtmané stavu panského měli 1200 a hejtmané stavu rytířského 800 zl. ročně od stavů, při obnově úřadů v červenci r. 1748 vyměřeno napříště jednomu každému bez rozdílu stavu po 2000 zl., jež zčásti vyplácelo stavovské domestikum, zčásti erár. Avšak reskript z 31. července 1748 podotýkal, že přídavek služného bude jim vyplácen teprve

---

stavové ze sedmi uchazečů opatřených dekretem volitelnosti zvolili všemi hlasy barona Macnevena a většinou hlasů (16 ze 23) hr. Cavrianiho, kteří byli potvrzeni reskr. z 4. pros. 1786 (arch dvor. kanc. IV H 4; opis také v zem. arch.). — Vilém svob. pán Macneven ó Kelly z Aghrimu, znamenitý původce stavovských desiderií za Leopolda II., již dne 28. března 1784, tedy před prvou volbou stav. repraesentantů žádal za breve eligibilitatis, jehož se mu sice dostalo, ale repraesentantem přece se nestal; byl tehdáž radou nového zemského soudu a před tím již 7 let sloužil u starého soudu appellačního (arch. dv. kanc., IV H 4; opis zem. arch.). Nejvyššímu purkrabí hraběti Nosticovi r. 1785 patrně záleželo na tom, aby po hr. Sweertsovi nastoupil Macneven, což císař tehda překazil předpisem o volbě z kraj. hejtmanů. Ostatně také Václav hrabě Cavriani byl asi Nosticem podporován za stav. repraesentanta, když císař proti návrhu úřadů odmítal jmenovati jej krajským hejtmanem (§ 7, n. 15).

[32]) Akt st. r. 1786 n. 4206. Míst byli sproštěni oba stav. repraesentanti a tři gub. radové. Jedno z těchto dostal hr. Sweerts, druhé dvor. sekretář Rosenthal, a na třetí jmenoval císař rozhodnutím z 12. ledna 1787 kraj. hejtmana Berounského Josefa de Boulles, pro nějž se vyslovila dvor. kancelář, kdežto hr. Nostic navrhl jej teprve 2° loco (na prvém místě moravského appellačního radu p. z Leineru; akt st. r. 1787 n. 84). — Ostatně není nám známo, zdali nový purkrabí Ludvík hrabě Cavriani užil kdy své moci k vystřídání hejtmanů a gub. radů.

koncem roku, když postarají se o řádný odvod berně; a zapovídalo se jim přijímati dary a bráti přípřeže. Nad to bylo účelem vyššího platu, aby krajští hejtmané chovali dobrou kancelář; neboť v dobách, kdy většinou sídlili na svých statcích, vydržování kanceláře přirozeně zůstávalo v jejich rukou, třeba že stát již přihlížel, aby sekretáři byli dostatečně placeni. Berní soustava z r. 1748 pak vzhledem ku přídavku služného šla ještě dále, a zavazovala krajské hejtmany, aby si opatřili osobu znalou účetnictví za příčinou revise vrchnostenských kontribučních účtů, jakož aby platili také krajské posly. Podobně také krajským hejtmanům na Moravě dostalo se r. 1748 služného 2000 zl. (ex camerali) se závazkem nakládati na sekretáře a písaře, i na jiné potřeby.[33])

Krátce potom, při reformě r. 1751 práce krajských hejmanů v Čechách zase vzrůstaly, jelikož ve krajích, resp. krajských podílech bylo po jednom hejtmanu. Protož vzhledem ke sníženému počtu hejtmanů ze 24 na 16 postavení zbývajících bylo potud zlepšeno, že pro krajské sekretáře vyměřeno služné zvláště, a přes to ponecháno hejtmanům po 2000 zl. Za to vzrostly také jejich výdaje, když napříště musili bydliti ve krajském městě, a tam vydržovati úřední kancelář. Od té doby služné vyplácelo se jim výhradně kasou komorní, do které plynul stavovský příspěvek na hejtmany.[34]) Na Moravě pak služné sekretářů převzali r. 1754 stavové, tak že i tu hejtmanům se ulehčilo.

Při vlastní politické krajské správě hejtmanům nepříslušely žádné diéty ani odměny; jen jednotlivé při obsáhlých nových záležitostech nebo za mimořádných okolností ustupovalo se od tohoto pravidla.[35]) Instrukce z r. 1748

[33]) Renovační dekret z 31. července 1748 (ještě český) neuvádí zvýšení číselně, nýbrž jiný reskript z 31. července t. r. v arch. dvor. kanc. III A 5 a v arch. místodr. contrib. H 1:1; také nařízení místodržících z 27. srpna 1748 v arch. míst. K 26:1, opis v zem. arch. Dále srov. system. patent a hejtmanskou instrukci k němu přiloženou. Ostatně, jak se zdá, nebýval hejtmanům přídavek zadržován; arci se jim tím hrozívalo, když berně řádně nedocházely (o tom při berní správě). — Mylně praví Mayern, Kreis. Wiss. č. 4, že hejtmané až do r. 1751 brali ročně 1200 a 800 zl., a teprve od té doby po 2000 zl. a to prý zčásti ex camerali, zčásti ex fundo domestico statuum. O Moravě d'Elvert, Verwaltgsg., 353. O rozdílech mezi Čechy, Moravou a Slezskem bude řeč níže.

[34]) Pohnutka zvýšení platu uvedena ve přednesení direktoria z 14. ledna 1751; ostatně v. reskript z 23. ledna 1751. Srov. výše o nákladu na krajskou správu, str. 24—26, a v § 6 str. 130.

[35]) Ku př. dv. dekret z 29. září 1770 (kop. 150) povolil krajským hejtmanům, v jichž kraji konskripce v zimě se děla, příspěvek 100 zl. na byt, topení, světlo a psací náčiní. R. 1777 při adjustování robotních seznamů hejtmanům zprvu nedány diéty, ale slíbena jim nejv. odměna (dekr. kom. z 10. března t. r., kop. 40); potom však přece byly jim povoleny diéty 4 zl. denně tak jako adjunktům a komisařům

ponechala hejtmanům pouze požitky z uzamčení stavovských pozůstalostí, honoráry za komise k volbě prelátů, a diéty, pokud jim jaké byly nebo budou vyměřeny při vyšetřování rušené držby (in causis momentaneae possessionis) nebo za jiné zvláštní výkony, jež nedotýkaly se řádných poplatníků, totiž poddaných. Naproti těmto nepravidelným požitkům mohlo se však uváděti, že krajští hejtmané byli povinni, když toho úřad jejich žádal, konati cesty v kraji na vlastní útraty.[36]) O požívání diét rozhodovalo starší normale z r. 1734; ale diéty samy byly r. 1748 sníženy; později také přihlíželo se, aby komise v soukromých záležitostech nebyly na útraty stran protahovány, a aby denníkem prokazoval se čas strávený na cestě a komisi. Dle normálu z r. 1734 při podobných komisích, zvláště v záležitostech rušené držby, hejtmanům uvnitř jich vlastního kraje vlastně nenáležely diéty, nýbrž jen zaopatření a povoz sem i tam; ale nebývalo toho dbáno. Proto později dvor. dekret z 23. června 1775 znova jim zapovídal bráti ještě diéty, leč by šlo o komise v jiném kraji.[37]) Honorář

(dv. dekr. z 11. a 21. dubna 1777, kop. 44, 80). — Za sedmileté války reskriptem z 2. října 1756 (kop. 14) hejtmanu Hradeckému byl dán přídavek 200 zl. měsíčně k lepší substinenci na čas, dokud vojenský sbor pod kníž. Piccolominim bude v jeho kraji státi. Naproti tomu hejtmanu Kouřimskému r. 1757 nedáno žádného adjuta za čas, kdy vojsko v jeho kraji stálo, a byl pouze potěšen, že jeho služební horlivost bude jinak odměněna (reskr. z 10. září t. r., kop. 29). Za války o bavorské dědictví povolena byla odměna 100 dukátů kraj. hejtmanu Hradeckému a Boleslavskému (dv. dekr. z 14. května 1779, kop. 88), potom také Bydžovskému a Žateckému (dv. dekr. z 11. února a 7. října 1780, kop. 166, 31).

[36]) O požitcích instrukce kraj. hejtmanů přidaná k patentu systemálnímu, ad 9. Repraesentace pravila ve zprávě z 9. prosince 1750 (contrib. H 1 : 16), že požitek hejtmanů z výkonů judiciálních je komputován in partem salarii, a pro svou řídkost malý, tak že by hejtman nestačil z něho uhraditi potřebné cesty v kraji, a tím méně vydržovati svůj kancelářský personál; vskutku také krajští hejtmané žádali tehda za zvýšení služného k uhražení nákladu na posly. — Ostatně dvor. rozhodnutí z 2. ún. r. 1754 (Krop. II, 322) odstranilo také všeliké kancelářské sportule při krajských úřadech. Bezprávné vybírání nebo přijímání diét trestáno jako jiné dary a zištnosti; srov. § 5, str. 107 sl., Mayern, Kreis. Wiss., č. 481.

[37]) Dle dvor. dekretu z 23. června 1775 (Mayern, Kreis. Wiss., č. 481) krajští hejtmané nepožívali diét při komisích in causis momentaneae possessionis, ani vůbec in causis privatorum uvnitř svého svěřeného kraje, — tu impetrant dával vyšetřovací komisi zaopatření a příležitost k cestě tam i zpět. Diéty byly dovoleny jen když komise extra locum officii konala se v cizím kraji, a hejtmané byli k ní na žádost strany guberniem poukázáni, a sice jen diéty snížené, dle diétního reglementu z r. 1748, (při tom bylo jim vésti náležité diarium). Pohnutkou tohoto dv. dekretu bylo, že Marie Terezie když hejtmanům českých zemí r. 1774 služné zvýšila, vyžádala si ještě zprávu, zda-li krajským hejtmanům v Čechách, jak se proslýchalo, byly odňaty bývalé jich sportule in possessorio momentaneo. České gubernium prohlásilo, že hejtmané na komisích osobili si vedlé stravy a povozu také diéty proti znění hlavního normálu

koncem roku, když postarají se o řádný odvod berně; a zapovídalo se jim přijímati dary a bráti přípřeže. Nad to bylo účelem vyššího platu, aby krajští hejtmané chovali dobrou kancelář; neboť v dobách, kdy většinou sídlili na svých statcích, vydržování kanceláře přirozeně zůstávalo v jejich rukou, třeba že stát již přihlížel, aby sekretáři byli dostatečně placeni. Berní soustava z r. 1748 pak vzhledem ku přídavku služného šla ještě dále, a zavazovala krajské hejtmany, aby si opatřili osobu znalou účetnictví za příčinou revise vrchnostenských kontribučních účtů, jakož aby platili také krajské posly. Podobně také krajským hejtmanům na Moravě dostalo se r. 1748 služného 2000 zl. (ex camerali) se závazkem nakládati na sekretáře a písaře, i na jiné potřeby.[33])

Krátce potom, při reformě r. 1751 práce krajských hejmanů v Čechách zase vzrůstaly, jelikož ve krajích, resp. krajských podílech bylo po jednom hejtmanu. Protož vzhledem ke sníženému počtu hejtmanů ze 24 na 16 postavení zbývajících bylo potud zlepšeno, že pro krajské sekretáře vyměřeno služné zvláště, a přes to ponecháno hejtmanům po 2000 zl. Za to vzrostly také jejich výdaje, když napříště musili bydliti ve krajském městě, a tam vydržovati úřední kancelář. Od té doby služné vypláceló se jim výhradně kasou komorní, do které plynul stavovský příspěvek na hejtmany.[34]) Na Moravě pak služné sekretářů převzali r. 1754 stavové, tak že i tu hejtmanům se ulehčilo.

Při vlastní politické krajské správě hejtmanům nepříslušely žádné diéty ani odměny; jen jednotlivé při obsáhlých nových záležitostech nebo za mimořádných okolností ustupovalo se od tohoto pravidla.[35]) Instrukce z r. 1748

---

[33]) Renovační dekret z 31. července 1748 (ještě český) neuvádí zvýšení číselně, nýbrž jiný reskript z 31. července t. r. v arch. dvor. kanc. III A 5 a v arch. místodr. contrib. H 1 : 1; také nařízení místodržících z 27. srpna 1748 v arch. míst. K 26 : 1, opis v zem. arch. Dále srov. system. patent a hejtmanskou instrukci k němu přiloženou. Ostatně, jak se zdá, nebýval hejtmanům přídavek zadržován; arci se jim tím hrozívalo, když berně řádně nedocházely (o tom při berní správě). — Mylně praví Mayern, Kreis. Wiss. č. 4, že hejtmané až do r. 1751 brali ročně 1200 a 800 zl., a teprve od té doby po 2000 zl. a to prý zčásti ex camerali, zčásti ex fundo domestico statuum. O Moravě d'Elvert, Verwaltgsg., 353. O rozdílech mezi Čechy, Moravou a Slezskem bude řeč níže.

[34]) Pohnutka zvýšení platu uvedena ve přednesení direktoria z 14. ledna 1751; ostatně v. reskript z 23. ledna 1751. Srov. výše o nákladu na krajskou správu, str. 24—26, a v § 6 str. 130.

[35]) Ku př. dv. dekret z 29. září 1770 (kop. 150) povolil krajským hejtmanům, v jichž kraji konskripce v zimě se dála, příspěvek 100 zl. na byt, topení, světlo a psací náčiní. R. 1777 při adjustování robotních seznamů hejtmanům zprvu nedány diéty, ale slíbena jim nejv. odměna (dekr. kom. z 10. března t. r., kop. 40); potom však přece byly jim povoleny diéty 4 zl. denně tak jako adjunktům a komisařům

ponechala hejtmanům pouze požitky z uzamčení stavovských pozůstalostí, honoráry za komise k volbě prelátů, a diéty, pokud jim jaké byly nebo budou vyměřeny při vyšetřování rušené držby (in causis momentaneae possessionis) nebo za jiné zvláštní výkony, jež nedotýkaly se řádných poplatníků, totiž poddaných. Naproti těmto nepravidelným požitkům mohlo se však uváděti, že krajští hejtmané byli povinni, když toho úřad jejich žádal, konati cesty v kraji na vlastní útraty.[36]) O požívání diét rozhodovalo starší normale z r. 1734; ale diéty samy byly r. 1748 sníženy; později také přihlíželo se, aby komise v soukromých záležitostech nebyly na útraty stran protahovány, a aby denníkem prokazoval se čas strávený na cestě a komisi. Dle normálu z r. 1734 při podobných komisích, zvláště v záležitostech rušené držby, hejtmanům uvnitř jich vlastního kraje vlastně nenáležely diéty, nýbrž jen zaopatření a povoz sem i tam; ale nebývalo toho dbáno. Proto později dvor. dekret z 23. června 1775 znova jim zapovídal bráti ještě diéty, leč by šlo o komise v jiném kraji.[37]) Honorář

(dv. dekr. z 11. a 21. dubna 1777, kop. 44, 80). — Za sedmileté války reskriptem z 2. října 1756 (kop. 14) hejtmanu Hradeckému byl dán přídavek 200 zl. měsíčně k lepší subsistenci na čas, dokud vojenský sbor pod kníž. Piccolominim bude v jeho kraji státi. Naproti tomu hejtmanu Kouřimskému r. 1757 nedáno žádného adjuta za čas, kdy vojsko v jeho kraji stálo, a byl pouze potěšen, že jeho služební horlivost bude jinak odměněna (reskr. z 10. září t. r., kop. 29). Za války o bavorské dědictví povolena byla odměna 100 dukátů kraj. hejtmanu Hradeckému a Boleslavskému (dv. dekr. z 14. května 1779, kop. 88), potom také Bydžovskému a Žateckému (dv. dekr. z 11. února a 7. října 1780, kop. 166, 31).

[36]) O požitcích instrukce kraj. hejtmanů přidaná k patentu systemálnímu, ad 9. Repraesentace pravila ve zprávě z 9. prosince 1750 (contrib. H 1:16), že požitek hejtmanů z výkonů judiciálních je komputován in partem salarii, a pro svou řídkost malý, tak že by hejtman nestačil z něho uhraditi potřebné cesty v kraji, a tím méně vydržovati svůj kancelářský personál; vskutku také krajští hejtmané žádali tehda za zvýšení služného k uhražení nákladu na posly. — Ostatně dvor. rozhodnutí z 2. ún. r. 1754 (Krop. II, 322) odstranilo také všeliké kancelářské sportule při krajských úřadech. Bezprávné vybírání nebo přijímání diét trestáno jako jiné dary a zištnosti; srov. § 5, str. 107 sl., Mayern, Kreis. Wiss., č. 481.

[37]) Dle dvor. dekretu z 23. června 1775 (Mayern, Kreis. Wiss., č. 481) krajští hejtmané nepožívali diét při komisích in causis momentaneae possessionis, ani vůbec in causis privatorum uvnitř svého svěřeného kraje, — tu impetrant dával vyšetřovací komisi zaopatření a příležitost k cestě tam i zpět. Diéty byly dovoleny jen když komise extra locum officii konala se v cizím kraji, a hejtmané byli k ní na žádost strany guberniem poukázáni, a sice jen diéty snížené, dle diétního reglementu z r. 1748, (při tom bylo jim vésti náležité diarium). Pohnutkou tohoto dv. dekretu bylo, že Marie Terezie když hejtmanům českých zemí r. 1774 služné zvýšila, vyžádala si ještě zprávu, zda-li krajským hejtmanům v Čechách, jak se proslýchalo, byly odňaty bývalé jich sportule in possessorio momentaneo. České gubernium prohlásilo, že hejtmané na komisích osobili si vedlé stravy a povozu také diéty proti znění hlavního normálu

z uzamčení a otevření pozůstalosti byl r. 1750 zvláště stanoven na 1 zl. z tisíce, ale tak aby nepřesahoval 100 dukátů.[35])

Naproti nové úpravě požitků sluší postaviti nové poplatky. R. 1748 byly nově vyměřeny taxy za jmenování nebo potvrzení krajských hejtmanů. Ani tu nečinil se více rozdíl mezi stavem panským a rytířským, a přede-

z 10. prosince 1734, a že tedy cirkulářem poukázalo je na toto normale. Když to bylo sděleno nejv. soudnímu místu, toto vyžádalo si mínění českého gubernia, zdali by nebylo lépe hejtmanům na místě stravy a povozu povoliti diéty r. 1748 snížené. Gubernium zase vyslechlo o tom hejtmany, král. desky zemské i komoru appellační. Hejtmané vesměs požadovali, aby napříště byly jim dopřány diéty dle normálu z r. 1734 a sice panskému stavu 15 zl., rytířskému stavu 10 zl. denně. Naproti tomu král. desky byly proti dietám, ukazujíce k nedostatku peněz a dostatku potravin, k tomu, že mnohá místa krajským úřadům ze zvláštní uctivosti dávala vedlé diét ještě stravu (čímž vznikaly dvojí útraty), a že krajské úřady, nemajíce obtížné a nepříležité starosti o své zaopatření, bez závady budou se moci věnovati toliko svojí komisi. S tímto náhledem souhlasily appellační komora, gubernium i nejv. soudní místo; toto s dodatkem, že kdekoli normale z r. 1734 diéty dovolovalo, neměly se vybírati nežli v částce stanovené reglementem z r. 1748. Podlé toho pak vydán byl dv. dekret z 23. června 1775 (akt stát. rady n. 1594). — Jinak normály z r. 1734 a 1748 nemáme po ruce. Jak pro Moravu uvedl d'Elvert (Verwaltgsg., 236, 243), reskript z 8. list. r. 1715 nedopouštěl hejtmanům za komise ve vlastním kraji bráti jaké diéty, pouze subdelegované osoby panského stavu braly 15 zl. a rytířského 10 zl. denně; potom reskript z 10. pros. 1734 povolil krajským hejtmanům na komisích v soukromých záležitostech požívati plných diét, byla-li komise v cizím kraji, a diét polovičních ve vlastním kraji. Možno sice domnívati se, že tak bylo i v Čechách; avšak dle zpráv z r. 1746 (Kraj. Zříz. I, 243 n. 26) a z r. 1775 přece musíme souditi, že tehda hejtmané čeští ve vlastním kraji diét vůbec neměli. Také dle resoluce z 24. dubna r. 1756 hejtmané (aspoň v Čechách) směli bráti diéty jen při komisi kromě svého kraje, a sice hejtman panského stavu 6 zl. 40 kr., rytířského 4 zl. a aktuár komise 2 zl. denně (dle dekr. kom. z 22. května 1777, kop. 72). Dle reskriptu ve Vídni z 6. července 1754 (Krop. II, 360) krajský hejtman — v Rakousích — požíval od stran za ohledání nebo jiné vyšetření v soukromých záležitostech (kromě úřední stanice) 6 zl. 40 kr. a jeho aktuár 2 zl. denně. Na Moravě diéty hejtmanů byly upraveny dekretem tamějšího tribunálu z 23. list. 1753 (d'Elvert, u. m. 353). O neprotahování místních komisí a vedení denníků srov. dvor. rozhod. z 17. listopadu 1770 a z 3. prosince 1772, Krop. VI, 304, 549.

[35]) Reskript z 9. dubna 1750 uvedený Mayerem v Kreis. Wiss., otáz. 452. V otázce 453 uvádí se, že všecky pochybnosti nejsou rozřešeny. Vzhledem k taxe deskové poukazuje se k rozdílu dědiců nutných a oblažených (lachende Erben), a k rozdílu pozůstalosti 400 zl. a 2 millionů; pak proč prý obmezovati honorár na 100 dukátů, když všecka panství zesnulého leží v jednom kraji a zaujímají většinu kraje, kdežto jsou-li v několika krajích, onen honorár musil by zaplatiti se několikráte. — Reskriptem z 18. ledna 1755 (kop. 119) zvýšen byl honorár městských hejtmanů Pražských z uzamykání domovního a movitého majetku z 1 na 5 per mille. Také honorár od praelátů, když hejtman byl přítomen jako volební komisař, by pevně vyměřen; srov. Mayern, č. 481.

psána taxa bez rozdílu stavu hejtmanům nově jmenovaným na 60 zl. pro českou dvorskou kancelář (později direktorium) a 30 zl. pro kancelář místodržících (později repraesentace a komory), hejtmanům potvrzeným na 24 a 10 zl.; mimo to musil každý hejtman platiti za přísahu 8 zl. a za rekognici 1 zl. 30 kr. Avšak r. 1751 taxa za jmenování byla zrušena, a bez rozdílu placena vždy taxa předepsaná pro potvrzení, tedy 34, resp. $43^1/_2$ zl. ročně.[39]) Toto poplatkové břímě pak menšilo se protahováním renovace a r. 1769 při všeobecném zavedení tříleté obnovy hejtmanů povinnost platiti taxu za potvrzení dokonce byla zrušena.[40]) Vedlé toho však krajským hejtmanům stále srážela se ze služného arrha celých 10%, tak že skutečně činilo jen 1800 zl.[41])

2. Ve druhém období vlády terezínské, při dalším rozvoji veřejné správy, jednalo se zase o zvýšení služného krajských hejtmanů. Zprvu ozval se ještě také hlas opačný. Když totiž r. 1762 jednalo se o novou organisaci zemských úřadů v českých zemích, mínila dvor. účetní komora resp. předseda její hrabě Zinzendorf, že by krajští hejtmané neměli míti jiného platu, než jaký měli před novou berní soustavou. Avšak koncertace dvorských úřadů v lednu r. 1763 opřela se tomuto mínění, jelikož by prý stavové potom odepřeli svůj dosavadní příspěvek na hejtmany, a nikdo by se nenašel k tak namáhavému úřadu, „na němž v českých zemích vše záleží, a od něhož jediné závisí správné dobytí contributionalis“.[42])

---

[39]) Kraj. Zř. I, 243 n. 26. O taxe dvorské reskript z 31. července 1748 v arch. dv. kanc. III, A 5, i contrib. H 1:1; o taxe zemské nařízení místodržících z 27. srpna r. 1748, K 26:1, op. v zem. arch. Hejtmané před složením taxy neměli býti připuštěni ku přísaze. R. 1751 stěžoval si nově ustanovený hejtman Kouřimský, Voříkovský z Kundratic, že mu taxatura Pražská vyměřila taxu 90 zl. vedlé jiných výloh. Bezpochyby následkem toho zač. srpna 1751 dle noty taxovního úřadu direktoriálního ustoupeno od taxy za nové jmenování, a hejtmanovi onomu předepsáno pouze $43^1/_2$ zl. O vedlejších poplatcích a zmíněné notě zpráva repraesentace ze dne 6. srpna 1751, v contrib. H 1:7; k tomu dvor. dekrety z 31. července a 28. srpna r. 1751 v kop. 64, 95.

[40]) Dvor. dekr. z 7. ledna 1769 v arch. dv. kanc., III A 5; contrib. F 2:1, kop. 42. Mluví se tu o renovaci „ohne einiger weiterer Taxentrichtung“; hejtman nově jmenovaný patrně asi podléhal placení taxy.

[41]) Dle zprávy repraesentace z 5. března 1751 náleželo vypláceti kraj. hejtmanům 1800 zl., totiž po srážce 10% „majetkové daně“; camerale pak platilo tajné pokladně arrhu ze salárů kraj. a měst. hejtmanů per 2452 zl. 30 kr. Tato částka povstávala srážkou 10% z komorního fondu na služné hejtmanů krajských (24.000), a srážkou 5% z komorního fondu pro hejtmany městské (1050 zl.). Ze stavovského příspěvku však arrha se nepočítala. Viz výše str. 25 n. 19 a str. 26 n. 20 a 21.

[42]) Přednesení z 12. ledna 1763 v arch. dv. kanc. III A 4. Přítomni byli nejv. kancléř hr. Chotek, předseda dvor. komory hr. Herberstein, místopřed. nejv. soudního

tedy dal hraběte Nostice důtklivě upomenouti na povinnost konati krajsk visitace, a vůbec předepsal uvedené již normale o postupu politickéh úřednictva z 6. května 1785 (pro všecky země neuherské). Hned tak hraběte Sweertsa jmenoval krajským hejtmanem do Litoměřic, a stavov měli nového deputovaného voliti si dle nového řádu o postupu.[28])

Krajským hejtmanům tedy bylo dáno přední právo na místa sk tečných radů i zároveň stavovských přísedících při guberniu; jedi dvorní sekretáři mohli s nimi o tato místa soutěžiti. Naproti tomu stavov byli ve volbě svých dvou zástupců nově obmezeni. Mohliť dosud voli každého, kdo zvláštním dekretem byl uznán za volitelna; nyní výběr b obmezen nad to ještě na krajské hejtmany nebo dvorní sekretáře, ar pokud byli domácího stavu panského nebo rytířského, — však již v ledi 1782 mínil státní rada Gebler, že by za stavovské zástupce hodili zvláště krajští úředníci.[29]) Obmezení toho však ve skutečnosti potom n bylo naskrze šetřeno. Především bylo nutno ihned ustoupiti od nověl pravidla v Haliči, kde jediný krajský hejtmana ve Stryji jako „nationalista byl spůsobilým býti volen za stavovského deputovaného.[30]) Ale tal v Čechách, kde císař r. 1786 oba tehdejší deputované sprostil jich míst stavové za své zástupce zvolili radu zemského soudu Viléma svob. pán Macnevena a prvého krajského komisaře Bydžovského Václava hrabě Cavrianiho, a panovník schválil tuto volbu opět s přípovědí, že dle z sluhy dostanou později trvalá místa guberniálních radů.[31])

---

[28]) Akt státní rady 1785 n. 1669, s nejv. rozhodnutím z 28. dub. t. r. Vo státních radů nebyla jednostejná.

[29]) Votum Geblerovo z 28. ledna 1782 v aktu stát. r. n. 241. Dvor. dekr z 6. května 1785 mluví jen o volbě hejtmanů. Avšak dle nejv. rozhodnutí z 28. du t. r. stavové na místě hraběte Sweertsa měli voliti buďto krajského hejtmana neb dvor. sekretáře, — a v tom smyslu náleží asi také vykládati vyhlášené normal Však dvor. sekretáři mohli také přímo býti povoláni za gub. rady.

[30]) Dvor. kancelář podporovala mínění stavů haličských, že zatím nelze st vovské deputované voliti z kraj. hejtmanů, jelikož dle patentu o zemských stavec jen ti šlechtici mohli za stavy býti voleni, kteří skutečně měli vocem activam; z tehdejšího stavovského zřízení bude prý to možno teprve tehdy, až větší počet n tionalistů postoupí za krajské hejtmany. Císař na to přistoupil rozhodnutím z 8. sr 1785 (akt st. r. n. 3172).

[31]) Když hrabě Sweerts r. 1785 byl jmenován kraj. hejtmanem Litoměřickým stavové na jeho místo volili rovnými hlasy krajského hejtmana Boleslavského Max miliána svob. pána Ehrenburga a profesora polit. věd Josefa Bučka, a prvý byl p tvrzen reskriptem z 7. září t. r. (arch. dv. kanc., IV H 4). Avšak r. 1786 hr. Nosti i hr. Lažanský vyslovili se proti oběma stav. repraesentantům, Ehrenburgovi a J. z Leineru (někdejšímu řediteli berničného úřadu): císař tedy jubiloval tohoto a Ehre burga učinil zase kraj. hejtmanem v Litoměřicích (akt st. r. 1786 n. 4206). Na t

úřednictvu dostalo se slíbeného dobrodiní, jelikož ve svých stísněných poměrech přídavku mělo potřebí, kdežto eráru nové břímě tím nepřirostlo; neboť tyto přídavky tak jako jiné mimořádné příspěvky zas odpadnou, až bude zvýšeno řádné služné. A tak tedy ve 4 krajích hejtmanům a adjunktům tehda dostalo se přídavku kommerčního.[46])

Avšak i nehledě ku commerciale uznávala se potřeba zvýšiti náklad na krajskou správu českých zemí. Při příležitosti cesty císaře Josefa r. 1771 české gubernium mimo jiné domáhalo se toho, aby také hejtmanům samým služné bylo zvýšeno, neboť prý jim ze skutečných 1800 zl. vlastně nezbývala ani polovice, když se odečetly výdaje na protokolisty, revidenty, kancelisty, krajské posly a na útraty kancelářské. Za takových poměrů prý úřadování důstojné, poctivé a horlivé nebylo dobře možným. Hejtmanům mělo by zbývati celých 1800 zl., a rovněž bylo nutno polepšiti také plat druhých úředníků. Také král. úřad ve Slezsku požadoval, aby zemským starostům dostalo se vyššího platu a sice téhož, jaký měli krajští hejtmané.[47]) Ano i sám císař Josef mínil v relaci o své cestě po českých zemích, že by krajský hejtman měl míti služné 2000 zl., (ale za to neměl býti v témže kraji usedlým). Neméně státní rada, jednajíc r. 1772 o výsledcích lonské cesty císařovy, uznávala, že krajští hejmané v Čechách byli tuze málo placeni. Hrabě Hatzfeld však soudil, že 1500 zl. bylo by dostatečným služným, když by hejtmané byli sproštěni břemene platiti krajský personál, neboť nebylo prý radno, aby ve služném vyrovnali se guberniálním radům; tito nejlépe budou se vybírati z obratlých hejtmanů, kteří by však bez většího platu nežádali jimi se státi.[48])

---

[46]) Dvorské dekrety z 25. února a 22. července 1780 v arch. dv. kanc. III A 5, kop. 123, 103. Gubernium zprvu mělo navrhnouti nejhodnější. Uprázdnilo se 1200 zl. úmrtím kommerčních komisařů v kraji Chrudimském, Boleslavském a Berounském; i byla pak tato částka dle návrhu gubernia tak rozdělena, že hejtmanům těchto krajů dostalo se po 200 zl. a adjunktům (kteří byli zároveň prvými průvodčími komisaři) jen po 100 zl., mimo to dáno 200 zl. hejtmanu Kouřimskému, jenž již od r. 1773 neměl kommerčního komisaře, a 100 zl. jeho adjunktu i prvému komisaři. Za to všichni měli s plnou horlivostí pečovati o kommerční záležitosti.

[47]) Nedatovaná odpověď čes. gubernia na 15 otázek císaře Josefa z r. 1771, ad 7 (v aktech stát. r. 1772 I.II, ad n. 76). Královský úřad v Opavě ve své odpovědi na 15 otázek dne 18. října 1771 dokládal, že zemští starostové Opavský a Těšínský měli po 1400, Nisský 1200 zl., a že téměř polovici musili vydati na kancelářské platy a potřeby; žádal tedy mimo jiné, aby měli plat jako krajští hejtmané v Čechách a Moravě, pak také placené sekretáře. Moravské gubernium ve své odpovědi z 18. list. 1771. poukazovalo hlavně k reorganisaci ostatního personálu (akta st. r. n. u. m.).

[48]) Druhé oddělení císařovy relace z 8 list. 1771 (akt st. r. 1772 I.I, ad n. 76); také v pamětním spisu z 27. října 1773 císař mínil, že krajské hejtmany nutno dobře platiti (Hock-Bidermann, 30). Ve státní radě r. 1772 svob. p. Löhr prohlásil to za velice

koncem roku, když postarají se o řádný odvod berně; a zapovídalo se jim přijímati dary a bráti přípřeže. Nad to bylo účelem vyššího platu, aby krajští hejtmané chovali dobrou kancelář; neboť v dobách, kdy většinou sídlili na svých statcích, vydržování kanceláře přirozeně zůstávalo v jejich rukou, třeba že stát již přihlížel, aby sekretáři byli dostatečně placeni. Berní soustava z r. 1748 pak vzhledem ku přídavku služného šla ještě dále, a zavazovala krajské hejtmany, aby si opatřili osobu znalou účetnictví za příčinou revise vrchnostenských kontribučních účtů, jakož aby platili také krajské posly. Podobně také krajským hejtmanům na Moravě dostalo se r. 1748 služného 2000 zl. (ex camerali) se závazkem nakládati na sekretáře a písaře, i na jiné potřeby.[33])

Krátce potom, při reformě r. 1751 práce krajských hejmanů v Čechách zase vzrůstaly, jelikož ve krajích, resp. krajských podílech bylo po jednom hejtmanu. Protož vzhledem ke sníženému počtu hejtmanů ze 24 na 16 postavení zbývajících bylo potud zlepšeno, že pro krajské sekretáře vyměřeno služné zvláště, a přes to ponecháno hejtmanům po 2000 zl. Za to vzrostly také jejich výdaje, když napříště musili bydliti ve krajském městě, a tam vydržovati úřední kancelář. Od té doby služné vyplácelo se jim výhradně kasou komorní, do které plynul stavovský příspěvek na hejtmany.[34]) Na Moravě pak služné sekretářů převzali r. 1754 stavové, tak že i tu hejtmanům se ulehčilo.

Při vlastní politické krajské správě hejtmanům nepříslušely žádné diéty ani odměny: jen jednotlivě při obsáhlých nových záležitostech nebo za mimořádných okolností ustupovalo se od tohoto pravidla.[35]) Instrukce z r. 1748

---

[33]) Renovační dekret z 31. července 1748 (ještě český) neuvádí zvýšení číselně, nýbrž jiný reskript z 31. července t. r. v arch. dvor. kanc. III A 5 a v arch. místodr. contrib. H 1 : 1; také nařízení místodržících z 27. srpna 1748 v arch. míst. K 26 : 1, opis v zem. arch. Dále srov. system. patent a hejtmanskou instrukci k němu přiloženou. Ostatně, jak se zdá, nebýval hejtmanům přídavek zadržován; arci se jim tím hrozívalo, když berně řádně nedocházely (o tom při berní správě). — Mylně praví Mayern, Kreis. Wiss. č. 4, že hejtmané až do r. 1751 brali ročně 1200 a 800 zl., a teprve od té doby po 2000 zl. a to prý zčásti ex camerali, zčásti ex fundo domestico statuum. O Moravě d'Elvert, Verwaltgsg., 353. O rozdílech mezi Čechy, Moravou a Slezskem bude řeč níže.

[34]) Pohnutka zvýšení platu uvedena ve přednesení direktoria z 14. ledna 1751; ostatně v. reskript z 23. ledna 1751. Srov. výše o nákladu na krajskou správu, str. 24—26, a v § 6 str. 130.

[35]) Ku př. dv. dekret z 29. září 1770 (kop. 150) povolil krajským hejtmanům, v jichž kraji konskripce v zimě se dála, příspěvek 100 zl. na byt, topení, světlo a psací náčiní. R. 1777 při adjustování robotních seznamů hejtmanům zprvu nedány diéty, ale slíbena jim nejv. odměna (dekr. kom. z 10. března t. r., kop. 40); potom však přece byly jim povoleny diéty 4 zl. denně tak jako adjunktům a komisařům

Dvorská kancelář na jaře r. 1774 horlivě ujímala se těchto požadavků, jelikož právě pro české země bylo již nejednou za nutné uznáno, aby v zájmu dobré státní služby krajští hejtmané byli opatřeni lepší výživou; však také kontribuční agenda hejtmanů v zemích českých byla podstatně větší, než v jiných zemích rakouských.[51]) Dvorská kancelář navrhla úhrnem zvýšení platů pro 16 hejtmanů v Čechách o 8.300 zl., pro 6 na Moravě o 2.700 zl. a pro 3 zemské starosty ve Slezsku o 650 zl.[52]) Naproti tomu dvorská komora spolu s dvor. účetní komorou sice uznávaly důležitost i namáhavost krajských úřadů, a tedy také nárok na dostatečný plat, avšak nebylo prý na ten čas možno erár nové obtížiti, leč by se zároveň vynašly nové důchody; proto radily především k dosazování zámožných osob stavu panského a rytířského. Dle mínění dvorské kanceláře nebylo však možno, docíliti nových důchodů, když ani stávající dávky nedocházely, a když dědičné země dle úmyslu panovnice nenáleželo většími dávkami obtěžovati; a rovněž tak byl pochopitelným nedostatek uchazečů zámožných, v kraji usedlých. Trvala tedy na tom, že žádoucí spůsobilé osoby ke službě krajské povzbudí nejspíše zvýšení platů, přítomný prospěch více než nejistá vyhlídka na vyšší postup; a když hejtmané budou moci lépe vycházeti, že spíše bude lze na ně

úřadě dále vedl záležitosti konskripční. — Praesident král. úřadu v rak. podílu Slezska udával služné zemských starostů v Opavě a Těšíně na 1400 zl., v Nise pak na 1200 zl., výlohy na 547, 247 a 100 zl.; jiných požitků neměli mimo diéty za komise krom svých okresů, jež byly řídké. Žádal pro prvé dva služné 1500 a 300 zl. na kancelářský personál, pro třetího jen 1200 a 200 zl. (tedy méně než r. 1771). — Také dvor. kancelář potom vyslovila se, že hejtmanům v Č. a na M. na výživu nezbývalo mnoho přes 1000 zl., a z toho prý ještě náleželo platiti činži, jež někde, zejm. ve hlavních městech byla velmi drahá, a daň dluhovou (Schuldensteuer).

[51]) O tom srov. vyjádření dvorské kanceláře a státního rady svob. p. Geblera na str. 8 n. 4. Svob. pán Kresel ve svém votu podotýkal, že obtížení krajských hejtmanů v českých zemích záleželo v tom, že byli povinni platiti služebný personál (akt stát. r. n. 914). Ostatně v českých zemích více než kde jinde ukazovala se nutnost opravy poměrů poddanských.

[52]) Úhrnné zvýšení platů o 11.650 zl. (jež časem mohlo klesnouti úsporou toho, co by se hejtmanům dostalo z platů komerčních) rozpadalo se tak, že 3 krajským hejtmanům v Praze sídlícím, jednomu v Brně a dvěma v Olomúci mělo se přidati po 500 zl. ostatním 13 českým a 3 moravským po 400 zl., zemským starostům v Opavě, Těšíně a Nise 300, 200 a 150 zl. Dále za příčinou rovnosti mezi Čechy a Moravou měl erár v Č. převzíti od hejtmanů vydržování 2 krajských poslů, jako již sám druhé dva platil (celkem 1600 zl.). Zvláštní vydání hejtmanů českých na revidenty odpadalo, když po příkladě Moravy revise kontribučních účtů přikazovala se účtárně guberniální. K vedlejším příjmům nebylo lze hleděti vzhledem k cestám po kraji na vlastní náklad.

Konečně r. 1773 stálé prosby a stížnosti hejtmanů z českých zemí pohnuly Marii Terezii, že nejvyššímu kancléři hr. z Blümegen ústně vyjádřila úmysl dopřáti jim mírného přídavku, tak aby ve svých požitcích nevyrovnali se guberniálním radům. Vyžádány tedy od chefů českých zemí podrobné zprávy.[49]) Nejvyšší purkrabí český, kníže Fürstenberg počítal úřední výlohy, jež krajský hejtman musil hraditi, na 800 zl., tak že mu na vlastní výživu zbývalo pouze 1000 zl. Mimořádné příjmy ze stavovských pozůstalostí, z voleb prelátův a p. vynášely sice průměrně 300 až 400 zl. za rok, avšak četné cesty, jež hejtman v kraji musil bezplatně konati, spojené s nimi útraty a placení přípřeží zase je pohlcovaly. Proto nejvyšší purkrabí mínil, že by se mělo přidati krajským hejtmanům na venkově po 400 až 500 zl. a v Praze po 600 až 700 zl. Podobně zněly zprávy moravského zemského hejtmana a praesidenta král. úřadu slezského; i oni žádali přiměřené zvýšení platu krajských hejtmanů, resp. zemských starostů. Číslice, jež uváděli, nebyly ovšem stejné, neboť také úřední výlohy nebyly ve všech třech českých zemích jednostejné; největší byly v Čechách, tak že krajští hejtmané moravští (jako již před Marií Terezií) stáli si lépe nežli čeští, kdežto zemští starostové ve Slezsku měli vůbec služné menší, než krajští hejtmané čeští i moravští.[50])

nutné, aby se zvýšil plat hejtmanů i subalternů; také Gebler souhlasil, poukazuje k tomu, že otázka ta od r. 1769 vězela u dvorské komory. Hrabě Hatzfeld byl by si přál, aby gubernium bylo rozpočtem vykázalo, že hejtmanům zbývalo pouze 900 zl. platu, zatím chtěl tomu věřiti; 1500 zl. měl tím spíše za dostatečné, že hejtmané měli ještě jiné dovolené příjmy, zvláště ze zapečetění pozůstalostí, kdežto naopak guberniální radové měli v Praze větší výdaje (vota připojená ku protokolu státní rady z 21. a 26. dubna, 2. a 9. května. 1772, n. 2181). České gubernium potom uvádělo, když hejtman z vlastního vydržuje aspoň jednoho protokolistu, kancelistu a revidenta, že ze služného 2000 zl. resp. po srážce arrhy jen 1800 zl. nezbývá jemu než 1000 zl. (zpráva z 29. října 1772, contrib. F 4: 1). K tomu sluší poznamenati, že dekretem dvor. komory z 21. května 1774 (kop. 128) Inocenci hraběti z Bubna, jmenovanému hejtmanu Budějovickému poukázán byl „obyčejný plat 1905 zl.", — skutečná částka tedy neuváděla se vždy stejně.

[49]) Zprávy zemských předsedů z Čech, Moravy a Slezska uvedeny jsou ve přednesení dvor. kanceláře z 8. dub. 1774; tu také uvedeny náhledy dvorské komory spolu se dvor. účetní komorou dle protokolu z 19. břez. t. r. (arch. dvor. kanc., III A 5). K tomu akt státní rady 1774 n. 914, s nejv. rozhodnutím z 22. dub. t. r.

[50]) V Čechách krajský hejtman platil protokolistu, kancelistu, revidenta, 2 krajské posly, topení a j. útraty kancelářské. Naproti tomu hejtman na Moravě neplatil 2 krajské posly, k čemu v Čechách bylo potřebí 100 zl., a rovněž nemusil držeti revidenta kontribučních účtů (150 zl.) — Zemský hejtman na Moravě počítal úřední výlohy krajského hejtmana na 450 zl. bez činže z bytu, ta pak v Brně dosahovala 3, 4 až 5 set zl.; diéty a akcidence z pozůstalostí páčil asi na 400 zl. ročně. Proto požadoval přídavek 500 zl. a mimo to 100 zl. pro toho, kdo by při krajském

Dvorská kancelář na jaře r. 1774 horlivě ujímala se těchto požadavků, jelikož právě pro české země bylo již nejednou za nutné uznáno, aby v zájmu dobré státní služby krajští hejtmané byli opatřeni lepší výživou; však také kontribuční agenda hejtmanů v zemích českých byla podstatně větší, než v jiných zemích rakouských.[51]) Dvorská kancelář navrhla úhrnem zvýšení platů pro 16 hejtmanů v Čechách o 8.300 zl., pro 6 na Moravě o 2.700 zl. a pro 3 zemské starosty ve Slezsku o 650 zl.[52]) Naproti tomu dvorská komora spolu s dvor. účetní komorou sice uznávaly důležitost i namáhavost krajských úřadů, a tedy také nárok na dostatečný plat, avšak nebylo prý na ten čas možno erár nově obtížiti, leč by se zároveň vynašly nové důchody; proto radily především k dosazování zámožných osob stavu panského a rytířského. Dle mínění dvorské kanceláře nebylo však možno, docíliti nových důchodů, když ani stávající dávky nedocházely, a když dědičné země dle úmyslu panovnice nenáleželo většími dávkami obtěžovati; a rovněž tak byl pochopitelným nedostatek uchazečů zámožných, v kraji usedlých. Trvala tedy na tom, že žádoucí spůsobilé osoby ke službě krajské povzbudí nejspíše zvýšení platů, přítomný prospěch více než nejistá vyhlídka na vyšší postup; a když hejtmané budou moci lépe vycházeti, že spíše bude lze na ně

úřadě dále vedl záležitosti konskripční. — Praesident král. úřadu v rak. podílu **Slezska** udával služné zemských starostů v Opavě a Těšíně na 1400 zl., v Nise pak na 1200 zl., výlohy na 547, 247 a 100 zl.; jiných požitků neměli mimo diéty za komise krom svých okresů, jež byly řídké. Žádal pro prvé dva služné 1500 a 300 zl. na kancelářský personál, pro třetího jen 1200 a 200 zl. (tedy méně než r. 1771). — Také dvor. kancelář potom vyslovila se, že hejtmanům v Č. a na M. na výživu nezbývalo mnoho přes 1000 zl., a z toho prý ještě náleželo platiti činži, jež někde, zejm. ve hlavních městech byla velmi drahá, a daň dluhovou (Schuldensteuer).

[51]) O tom srov. vyjádření dvorské kanceláře a státního rady svob. p. Geblera na str. 8 n. 4. Svob. pán Kresel ve svém votu podotýkal, že obtížení krajských hejtmanů v českých zemích záleželo v tom, že byli povinni platiti služebný personál (akt stát. r. n. 914). Ostatně v českých zemích více než kde jinde ukazovala se nutnost opravy poměrů poddanských.

[52]) Úhrnné zvýšení platů o 11.650 zl. (jež časem mohlo klesnouti úsporou toho, co by se hejtmanům dostalo z platů komerčních) rozpadalo se tak, že 3 krajským hejtmanům v Praze sídlícím, jednomu v Brně a dvěma v Olomúci mělo se přidati po 500 zl. ostatním 13 českým a 3 moravským po 400 zl., zemským starostům v Opavě, Těšíně a Nise 300, 200 a 150 zl. Dále za příčinou rovnosti mezi Čechy a Moravou měl erár v Č. převzíti od hejtmanů vydržování 2 krajských poslů, jako již sám druhé dva platil (celkem 1600 zl.). Zvláštní vydání hejtmanů českých na revidenty odpadalo, když po příkladě Moravy revise kontribučních účtů přikazovala se účtárně guberniální. K vedlejším příjmům nebylo lze hleděti vzhledem k cestám po kraji na vlastní náklad.

naléhati, aby své úřední povinnosti plnili řádně, také s potřebnou důstojností a nestranností.[53])

Státní rada veskrze souhlasila, že nutno bylo zvýšiti státní náklad na krajskou správu českých zemí. Svob. pán Kresel a hrabě Hatzfeld odchylovali se od dvorské kanceláře jediné v tom, že dle jich náhledu krajskému hejtmanu, když nebude musiti platiti kancelářský personál, postačí služné 1500 zl., tak aby nevyrovnal se radovi guberniálnímu se 2000 zl. platu.[54]) Marie Terezie rozhodla konečně proti dvorské komoře; přidržela se však celkem rozpočtu hraběte Hatzfelda, tak že především byly lépe srovnány (pokud se týče zmenšeny) úřední výlohy hejtmanů českých a moravských, a zvláště stanoveny platy personálu kancelářského; úhrnný pak náklad ve všech českých zemích vzrostl jen o 3.600 zl. místo navržených 11.650 zl. Dvorské dekrety z 4. a 24. června 1774 vyměřily obojím hejtmanům vesměs roční služné 2150 zl., ale pod ztrátou služby byli povinni užiti 650 zl. pro kancelářský personál i útraty; zbývalo jim tedy vlastního služného 1500 zl., a jediné z této částky měli platiti obyčejnou arrhu.[55]) Naproti tomu zemským starostům Opavskému a Tě-

[53]) Srov. str. 38. Dvorská komora také připomínala, že hejtmanům, kteří snad dříve se zadlužili, několika sty mnoho se nepomůže; také by se nesnažili postoupiti, když by se guberniálním radům téměř vyrovnali. Avšak dvor. kancelář hájila hejtmanů proti posudku dle několika nemajetných, a mínila, že přednosti guberniálních radů in utili et honorifico budou dostatečnou pobídkou hejtmanům, aby se domáhali postupu, jako již mnozí hejtmané byli ustanoveni při českém a moravském guberniu (gub. radové požívali některých příjemností, jako integrálního požitku celého služného, měli menší odpovědnost a p.). Dvorská komora mínila, že by se pro krajské hejtmany dalo něco uspořiti snížením přílišného počtu radů při zemských úřadech. Ale dvor. kancelář tvrdila, že sama na to pamatovala, kde možná; tak v Čechách status gubernia nedávno byl snížen ze 12 na 8 placených radů (arci ještě místa nebyla uprázdněna), kdežto na Moravě a ve Slezsku bylo to nemožno.

[54]) Svob. páni Gebler, Stupan a Löhr byli úplně srozuměni s návrhy dvor. kanceláře, jakožto slušnými a nutnými. Svob. pán Gebler (13. dub. 1774) pravil: „Že krajští hejtmané jako exequenti všech částí zákonodárství a nejbližší dozorci ke všem vluzujícím se nepořádkům nejvíce dobrého pro stát mohou působiti (úřady dvorské a zemské jen rozkazují), je před očima. Že jich výkony každým rokem rostou, a čím horlivěji svou povinnost plní, růsti musí, je rovněž tak známo. Že konečně za příčinou mnohých cest ex offo a nutného chování personálu mají výdaje, po nichž jim z platu málo zbývá, lze snadně vypočísti.“

[55]) Dekret dvor. komory z 4. června a dvor. kanceláře z 24. června 1772 v arch. dvor. kanc., v contrib. F 2:1, v kop. 45, 121. Čeho dostalo se krajským hejtmanům z platů komerčních, časem mělo se zase sraziti. — Náklad státní zvýšil se jen o 150 zl. za kraj; ale přece vlastní služné hejtmanů vzrostlo o víc zejm. v Čechách, kde hejtmanům odpadl náklad na revidenta. Ve příčině krajských poslů nejv. rozhodnutí nečinilo rozdílu mezi Čechy a Moravou; mezi povinným kancelářským

šínskému (jak navrhl hrabě Hatzfeld) od toho času zbývalo čistých 1200 zl.; Nisskému pak přes 1000 zl.[56])

Ve druhém období vlády terezínské bylo to jediné i poslední zvýšení služného krajských hejtmanů. Napotom jednalo se především o rozmnožení a lepší placení ostatního úřednictva; snad i hejtmané byli by při tom něco získali. Tak aspoň, když r. 1777 kraje české a moravské měly se rozděliti na okresy, do nichž by se položilo sídlo komisařů, zároveň navrhovalo se pro každého hejtmana až 400 zl. na diéty při objížďce, tak sice aby spokojoval se denně 5 zl., byť i byl tajným radou nebo komořím; dosud ovšem krajští hejtmané za úřední cesty v kraji vůbec žádných diét nemívali.[57])

3. Císař Josef pak služné krajských hejtmanů ve všech zemích českých i rakouských znova a to značně zvýšil, jelikož jich agendy zase vzrůstaly, a jmenovitě měli konati pravidelné visitace neboli objížďky svých krajů. Z Čech bylo na to naléháno již r. 1781. Zvláště sám nejvyšší purkrabí kníže Fürstenberg v září t. r. v podání k císaři vykládal, že krajský hejtman, zvláště měl-li rodinu, nikterak nemohl slušně vystačiti s platem 1500 zl., a že tedy tím méně mohl na vlastní útraty častěji kraj projížděti, jak to bylo žádoucí pro lepší kontrolu správy vrchnostenské.[58]) Avšak návrhy z Čech zůstávaly zatím ležeti u dvorské komory

nákladem přichází 100 zl. jako přídavek krajským poslům stejně pro obě země. Ostatně srov. o personálu § 12. Nejv. rozhodnutí docela pominulo návrhu, jejž i státní rada (také hr. Hatzfeld) podporovala, aby hejtmanům ve hlavních městech byl dán zvláštní přídavek vzhledem ku drahotě bytů. — Mayern, Kreis. Wiss., v č. 4 mluví o „snížení“ platů hejtmanských na 1500 zl., dvor. dekret sám však o „zvýšení“ na 2150 zl.; ve věci bylo to jedno vzhledem k nákladu na kancel. personál.

[56]) Hrabě Hatzfeld uváděl, že obvody slezských starostů byly mnohem menší než obvody českých a moravských hejtmanů, a že také radové král. úřadu slezského měli pouze 1500 zl. služného. Proto mínil, že by starostům ve knížectví Opavském a Těšínském mělo se vyměřiti takové služné, aby po srážce nutných vydání zbývalo jim 1200 zl., kdežto starosta docela malého okresu Nisského měl spokojiti se s dosavadním služným 1200 zl., z něhož mu zbývalo přes 1000 zl. Tak také rozhodla Marie Terezie dne 22. dub. 1774. Následkem toho prvým dvěma starostům zvýšeno služné na 1550 (o 150 zl. více), ale byli povinni vydávati z toho 350 zl., totiž 230 zl. na kancelářský personál a 120 zl. na potřeby a topivo.

[57]) Zápis mimořádné koncertace z 13. břez 1777 v arch. dvor. kanc. III, A 5; stát. r. n. 692. — Již r. 1776 mínil kníže Fürstenberg, že nutno o něco zlepšiti poměry hejtmanů, aby mohli zříditi spůsobilý personál. Zdali ve statu, jejž navrhla dvor. porada dne 14. ún. 1778, pomýšlelo se na nějaké přilepšení hejtmanům, není nám známo; avšak guberniální zpráva z 29. květ. 1778 žádala to. O dietách srov. výše n. 37.

[58]) Dle zprávy kníž. Fürstenberga k císaři Josefovi z 9. září 1781 (contrib. F: 2: 1) krajský hejtman zhusta musil u sebe viděti cizince a vojíny, a namnoze nemohl

a dvor. účetní komory. Když tedy na jaře r. 1782 hejtmanům skutečně byla uložena občasná krajská visitace, navrhovaly se pro ně zatím diéty 4 zl. denně; ale císaři taková úprava nebyla po chuti, a raději ještě upustil od pravidelných visitací hejtmanských.[59])

Zatím císař Josef ve svých zásadách pro politickou organisaci zemí z 24. ledna 1782 uznal vzhledem ku krajským objížďkám, že také služné hejtmanů bude třeba nově upraviti, a sice dle větší nebo menší drahoty v jednotlivých zemích. Po projednání ve státní radě pak předepsal billetem z 1. března t. r., že dolnorakouští krajští hejtmané ve služném i pořadí měli úplně býti na rovni tamějším vládním radům, tak aby mohli sloužiti buď u zemské vlády jako radové nebo ve krajích jako hejtmané.[60])

V Čechách hnulo se otázkou teprve v listopadu 1782 za nového nejvyššího purkrabí hraběte Nostice. Tento navrhl, aby služné hejtmanů zvýšilo se z 1500 na 2000 zl., mimo příspěvek 120 zl. na kancelářské potřeby; platy všeho personálu byly zvláště počítány. Spojený dvorský úřad se své strany souhlasil se služným 2000 zl., když hejtman ponese kancelářské potřeby a ze zbytku platiti bude arrhu 5%; takové polepšení (vlastně jen o 361 zl.) však pokládalo se za nutné, jelikož úřední práce vzrostly, a bylo potřebí získati obratných osob za krajské hejtmany. Ve státní radě hrabě Hatzfeld (jako již r. 1772) mínil dokonce, že by hejtmané měli se spokojiti 1500 zl. Naproti tomu císař hned dne 20. pros. 1782 i pro Čechy stanovil zásadu, že krajský hejtman pořadím i služným

---

vyhnouti se jistému pohostinství. Během roku měl na vlastní útraty konati četné cesty po kraji, a vzdálen jsa rodiny, musil žíti za hotové, opatřovati si vozy, k pojížďkám držeti si koně. Rovněž musil sám nésti mnohé náklady na četné psanice a potřebný personál, více než bylo na to vyměřeno. Pak ale nebyl s to, aby ze zbytku služného vyživil sebe a rodinu, aby vychoval své děti a udržel zevnější decorum. — Také v říjnu t. r. Fürstenberg poukázal guberniální komisi, aby ve zprávě o lepším obsazení krajských úřadů žádala za vyšší služné hejtmanů, kdyžby své kraje měli častěji osobně visitovati. Komise dne 5. listop. 1781 dovolávala se o tom již starší zprávy z 29. května 1778, a kladla váhu na to, že by před jinými zlepšiti se měl plat 3 krajských hejtmanů v Praze sídlících vzhledem k tamější drahotě naproti venkovu. Svob. pán Kotz dokonce myslil, že by hejtmanský plat měl zvýšiti se na 2400 zl.; ale druzí guberniální radové vzhledem ke svému vlastnímu hmotnému postavení s tím nesouhlasili. Podle toho zaslány návrhy do Vídně (contrib. F 2, ad 1).

[59]) O krajských objížďkách srov. § 18.

[60]) Cís. billety z 24. ledna a 1. března 1782 v aktech stát. r. n. 241. Svob. pán Gebler (28. ledna) mínil, když hejtman bude sproštěn břemene, aby z vlastního vydržoval podřízený personál, že docela dobře vystačí se 2000 nebo 1500 zl. dle rozdílu zemí. Druzí členové státní rady zvláštního vota o tom nepodali.

měl býti postaven na roveň guberniálním radům.[61]) Pravidlo to provádělo se i v jiných zemích, a tak konečně reskript z 27. října 1783 vyměřil hejtmanům v Čechách služné 2000 zl., arci se srážkou arrhy 10%, ale mimo to zvláštní přídavek 200 zl. beze srážky na kancelářské potřeby. Dle dvor. dekretu z 12. února 1784 hejtmané potvrzení požívali nový plat od 1. ledna t. r., nově jmenovaní teprve ode dne přísahy.[62]) Také hejtmanům moravskoslezským byl dán týž plat.[63])

Takto za Josefa II. došlo se vlastně vrchole ve hmotném postavení krajských hejtmanů, neboť služné to bylo poměrně i vůbec znamenité, zvláště když pomyslíme, že bylo stanoveno před 100 lety.[64]) Činilo sice 2000 zl. tak jako při prvých reformách terezínských; ale byl podstatný rozdíl v tom, že tato částka nyní připadala jen hejtmanům samým (vedlé 200 zl. na útraty kancelářské), kdežto r. 1748 musili z ní vydržovati celý krajský úřad kromě průvodčích komisařů, a r. 1751 aspoň kancelářské síly a potřeby kromě krajského sekretáře. Ostatně sluší dodati, že krajským hejtmanům v Dolních Rakousích dostalo se od císaře Josefa vyššího platu, než hejtmanům jiných zemí, a příčinou této přednosti byla prý větší drahota v této zemi.[65])

---

[61]) Zápis dvorské porady s hrabětem Nosticem z 13. prosince 1782, s cís. rozhodnutím z 20. prosince t. r. (v arch. dv. kanc. III A 4; akt státní r. n. 4303). Hrabě Hatzfeld (19. pros.) mínil, že hejtmané vzhledem ke gub. radům měli by spokojiti se svým služným; měliť ještě diéty a dovolené příjmy in judicialibus a ze zapečetění pozůstalostí.

[62]) V poradách, jež nejv. kancléř hrabě Kolovrat a dvorní rada Zenker měli s guberniem v Praze v září 1782, ukazovalo se ku příkladu jiných zemí, i navrhovalo se služné 2000 zl. Ve státní radě svob. pán Martini (13. října) připomenul, že by těchto 2000 zl. mělo se rozuměti bez potřeb kancelářských, sic jinak by vznikala nerovnost mezi hejtmany a gub. rady, když by se měli střídati. Dle toho rozhodl císař reskriptem z 27. října 1783 ad 7 (arch. dv. kanc. III A 4; stát. r. n. 3482). Dvor. dekret z 12. ún. 1784 ad 8 (III A 4; stát. r. 1783 n. 4517; publ. A I, 23).

[63]) Pro Moravu a Slezsko předepsal dvor. dekret z 15. března 1783, že krajští hejtmané měli býti guberniálními rady in honorifico et utili; i bylo jim vyměřeno rovněž 2000 zl. služného a 200 zl. na kancelářské potřeby (d'Elvert, Verwaltgsg., 450, 485).

[64]) Domin, Neuere öst. Rechtgesch., 92—93, porovnávaje služné úředníků soudních v Dolních Rakousích z doby Josefa II. se současným (1869), prohlásil ono za vyšší relativně, i skutečně. Uvádíť, že před stoletím životní potřeby a požadavky byly menší (průměrem daly prý se ukojiti pětinou nynější potřeby), a že služba byla tehdáž méně namáhavou. Při tom sluší ukázati i k rozdílu v hodnotě peněz a v ceně věcí.

[65]) Tak se uvádí v aktu státní rady r. 1786 n. 3768, když krajští hejtmané v Rakousích n. E. domáhali se téhož platu jako v zemi p. E.: mohli prý býti na rovni pouze s kraj. hejtmany ve Vnitrorakousku, Čechách, Slezsku, ale nikoli v Rakousku p. E.

Vedlé platu krajští hejtmané v záležitostech úředních a také poddanských po celou dobu josefinskou žádných diét nemívali. Císař Josef nejprve dvor. dekretem z 13. ledna 1781 zastavil vůbec i ty diéty, které in officiosis dosud byly úředníkům dovoleny, a zpravidla měly se jim nahražovati pouze vykázané cestovní útraty, neboť prý vždy jen na jednom místě jednu službu vykonávali, a nebylo třeba dvojnásobně je platiti, nýbrž pouze nepůsobiti jim škodu výdaji, jichž by v úředním sídle neměli; jen výjimkou chtěl císař po vykonaných pracích zasloužilé úředníky odměniti. Následkem toho přestaly také diéty hejtmanů na komisích v cizím kraji, a teprve r. 1784 bylo zase dovoleno, aby gubernium v jednotlivých případech od nejvyššího místa vyžádalo si pro ně jistou náhradu.[66]) Ano r. 1784 krajskému úřednictvu, jelikož prý bylo naskrze lépe placeno než dříve, zastavena i všecka náhrada útrat při officiosních komisích ve vlastním kraji, jediné s výjimkou pravidelných krajských objížděk. A r. 1787 prohlášeno, že krajští hejtmané napříště i své roční objížďky, tak jako jiné officiósní cesty ve vlastním kraji, musí konati na vlastní náklad, bez náhrady cestovních a stravních útrat.[67])

Naproti tomu krajským úřadům v době josefinské dovoleny byly diéty v soukromých záležitostech na účet dotyčných stran, ale s výjimkou záležitostí poddanských, v nichž komise tak jak in officiosis musily bezplatně se odbývati. Především pro krajské úřady zůstávaly v platnosti poplatky vyměřené soudním taxovním řádem ve věcech sporných z 1. list. 1781. Při ostatních komisích ve přímých záležitostech stran, nechať byly soudní nebo politické, zachovány sic obvyklé normální diéty; nicméně císař dvor. dekretem z 16. list. 1782 pečoval o to, aby soukromé strany nebyly nemírně obtěžovány protahováním komisí se strany krajského úřadu. Krajští úředníci, hejtmané a komisaři, netoliko byli povinni vésti a předkládati o nich řádné denníky, tak aby úřad in merito příslušný mohl diéty adjustovati, ale jakmile komise trvala přes 14 dní, náleželo

[66]) Dvor. dekret z 13. ledna 1781, Krop. IV, 94, V, 115 (185), Roth I č. 20. Dvor. dekret z 10. května 1784, Krop. VII, 919 (917), Roth II č. 141. Lépe než hejtmané stáli si v těch ohledech kraj. komisaři, o nichž srov. § 10. — Mimořádně byly hejtmanům povolovány diéty při zrušení klášterů, při zavádění abolice roboty, jak svým místem doložíme.

[67]) Dvor. dekrety z 21. května a 18. listopadu 1784, Krop. VII, 920, 921 (918, 919), Roth II č. 152, 330: tyto dvor. dekrety nemluví sice zvláště o hejtmanech, ale patrně byly na ně vztahovány. Dvor. dekret z 10. dubna 1787, Krop. XIV, 638, 1024, kop. gen. 1786—7, 290. Tento dvor. dekret vydán pro všecky země na základě nejv. rozhodnutí z 2. dub. 1787, jímž krajským hejtmanům v Tyrolsku de praeterito útraty ty ještě byly povoleny (akt státní rady n. 1412). — Ostatně srov. v § 10 výklad o diétách a cestovném kraj. komisařů.

další diéty snížiti vesměs na polovici, leč by gubernium v některém případě z důležitých příčin delší lhůtu za nutnou uznalo; teprve po dokončení komise při dokázané horlivosti úředníkově mohly diéty dodatečně zvýšiti se na plnou částku.[68])

Zvláště sluší zmíniti se o osudech honoráru krajských hejtmanů z uzamykání stavovských pozůstalostí, kterýž byl předním z jich vedlejších příjmů. Při josefinské soudní reorganisaci r. 1783 nesporné záležitosti českých stavů i šlechty vůbec byly přikázány novému zemskému soudu; tedy také zamykání či pečetění pozůstalosti bylo vyňato z oboru krajských hejtmanů, a taxy za ně měly plynouti do kamerálního fondu taxovního.[69]) Potom však začátkem r. 1784 krajským úřadům bylo přikázáno, aby v zájmu eráru, dědické daně a práv sirotků ihned prováděli uzamčení prozatímné, a bez prodlení podávali oznámení zemskému soudu za příčinou uzamčení soudního.[70]) Mimo to zemskému soudu pro vzdálenost nebývalo dobře možno, aby příslušné výkony na venkově obstarával, i musil od případu k případu delegovati krajské hejtmany.

Proto krajští hejtmané v Čechách r. 1784 zase podali panovníkovi prosbu za ponechání starého honoráře. Tento dal o tom vyslechnouti

---

[68]) Kdy krajským hejtmanům — na rozdíl ode dvor. dekretu z 23. června 1775 (srov. výše n. 37) — dovoleny byly diéty v „záležitostech stran", určitě nám nelze říci; za josefinské doby jedná se o nich vůbec jak o dovolené věci. Císař již vlastním listem z 4. květ. 1782 přikázal uvážiti, jakým opatřením by se obmezilo libovolné protahování komisí v záležitostech stran, jehož dle doslechu krajští hejtmané častěji se dopouštěli za příčinou diét jim připadajících (dvor. dekret z 7. května 1782, kop. 132). Zemské úřady (vyjma vnitrorakouský) tedy podaly o tom své zprávy, také nejvyšší soudní místo za příčinou komisí judiciálních; a dne 8. list. 1782 dvor. kancelář předložila panovníkovi své návrhy, hlavně o žurnalisování komisí; císař v nejv. rozhodnutí z 13. list. t. r. připojil k tomu předpis o snížení diét po 14 dnech, a dle toho vydán dvor. dekret z 16. list. 1782 (Roth I č. 636, Krop. V, 187 v 1. vyd.; arch. dv. kanc. III A 5, akt st. r. n. 3825). Tento dvor. dekret napotom zůstával v platnosti; srov. dvor. dekret z 18. list. 1784, a pro Čechy z 27. února 1786 ad 3, Krop. VII, 921, XI, 836 sl., Roth II č. 330 a 886. Jak veliké byly diéty hejtmanů, se tu neuvádí; diéty komisařů činily 2 zl. denně.

[69]) Srov. soudní zřízení pro Čechy z 14. dubna 1783, čl. 4—6 (Krop. IV, 425 sl.); působnost nového zemského soudu začala 1. července t. r. Když zemřel svob. pán Dobřenský, a městský hejtman Nového města Pražského vykonal uzamčení pozůstalosti, zemský soud si na to stěžoval; i bylo rozhodnuto dvor. dekretem z 17. listopadu r. 1783, že uzamčení takové přestává samo sebou nařízeným zrušením Pražských městských hejtmanů, kdežto ve příčině hejtmanů krajských bylo učiněno opatření instrukcí zemského soudu, při níž má zůstati, tak aby příště nebylo kollisí, (kop. 79; Krop. V, 62, Roth I, č. 981).

[70]) České gub. nařízení z 31. ledna 1784, Roth II, č. 28, Krop. VII, 881, „Provinzialsperre" (sic). O pečetění nebo-li zamykání pozůstalostí srov. Kraj. Zř. I, 315.

kompilační komisi. Většina hlasů odpírala požadavku; naproti tomu zástupce dvor. kanceláře, dvor. rada Zenker ujímal se českých krajských hejmanů, a také hrabě Hatzfeld ve státní radě ukazoval, kdyby čeští hejtmané ztratili dotyčný honorář, že by všeobecná parifikace platů hejtmanských ve všech ostatních zemích znamenala polepšení, jen poměry českých krajských hejtmanů, jichž kraje byly téměř největší, by se zhoršily, jelikož přídavek, jejž dostali, nenahražoval ztrátu honoráře ze stavovských pozůstalostí. Císař konečné rozhodl ve prospěch krajských hejtmanů.[71])

Byl tedy krajským hejtmanům v Čechách zase povolen starý honorář za uzamčení pozůstalosti (1 per mille, ne přes 100 dukátů). Ale následkem toho v pros. 1784 zrušeno následující zamýkání soudem zemským jako zbytečné meškání; jen uzamčení v Praze konal zemský soud sám.[72])

---

[71]) Dvor. kancelář přednesením z 21. srpna 1784 přimlouvala se za signovanou prosbu všech kraj. hejtmanů v Čechách, kteří dovolávali se reskriptů z r. 1647, 1750 a své instrukce z r. 1731, a dovozovali, že nyní ex potestate delegata obstarávali tolikéž, ano více než dříve, totiž nejen prozatímné, ale i soudní uzamčení a otevření pozůstalosti. Císař nejprve rozhodnutím z 24. srpna 1784 vyžádal si zdání kompilační komise, „jelikož normálie o soudních taxách ve všech provinciích mají se říditi stejnými zásadami“ (akt st. r. n. 3405). Dle přednesení dvor. kompilační komise ze dne 4. září 1784 uzamykání nepatřilo již k úřadu krajských hejtmanů, byla to pouhá delegace od zemského soudu; a dle většiny hlasů náležely jim vlastně od stran povoz a strava přiměřená jich hodnosti. Dv. rada Zenker mínil, že hejtmané již před delegací ihned musili pozůstalost uzamykati ex ratione politica, aby se zabezpečila zejména za příčinou berní, dědické daně a ostatních práv fiska, a že by starý honorár ze zeměpanské milosti měl jim býti ponechán. Avšak namítalo se mu, že cokoli se činí z důvodu politického, jest věcí úřední, za niž nepřísluší zvláštní odměna, a že nelze mluviti o zeměpanské milosti ze sáčku dědiců. Ostatně komise odpovídala, že normálie o soudních taxách nebylo lze stejně zaříditi, dokud samo nobile officium judicis nebude dle stejných zásad upraveno, k čemuž třeba bylo čekati na codex civilis. Z toho důvodu komise nevcházela do otázky, slušelo-li krajským úřadům v Čechách dotyčný honorár (prozatím) vzíti nebo ponechati; při taxách ve věcech nesporných vůbec měl se zachovati status quo, a na starých taxách měl se dopřáti podíl tomu, kdo novou soudní regulací byl povolán k působnosti starého soudu. — Ve státní radě Martini a Reischach mínili, že honorár měl přestati, a že staré taxy plynouti měly do všeobecného taxovního úřadu. Hejtmanům chtěli dopřáti pouze útraty povozu a stravy od stran; však prý krajské úřady v Čechách měly stejný plat jako jinde. Ale proti tomu hrabě Hatzfeld (10. září) tvrdil, že krajské úřady německých dědičných zemí skoro veskrz dostaly přídavek a některým služné dokonce zdvojnásobeno, že však právě české sluší z toho vyjmouti. Císař dne 18. září 1784 rozhodl dle vota hraběte Sinzendorfa a p. z Zenkru, resp. hraběte Hatzfelda (akt st. r. n. 3659).

[72]) O ponechání honoráru dvor. dekret z 27. září 1784, kop. 430. Dle dvor. dekretu pro Čechy z 10. prosince 1784 postačovalo uzamčení či zapečetění krajským úřadem (beze zvláštní delegace), i bylo dále na vůli zemského soudu, zdali chtěl

Podlé Čech pak uzamčení i příslušný honorář ponechány krajským hejtmanům také na Moravě a ve Slezsku.[73]) Bylo pak r. 1785 zvláště vyhlášeno, že tento honorár dle nejvyššího rozhodnutí vůbec měl býti jaksi náhradou za časté jiné úřední komise, jež krajští hejtmané konati museli bez diét a cestovného. Proto také krajský komisař, jenž spolu s hejtmanem k uzamčení se vypravil, směl pro sebe zvláště požadovati honorář, ve výši jedné čtvrtiny honoráře hejtmanova, a veškeří komisaři měli se v tom střídati. Hejtmanům samým byly také nahraženy honoráře za dobu, kdy uzamčení příslušelo zemskému soudu.[74])

Tu však dne 13. září 1786 vydán řád soudních tax ve věcech nesporných, a honorář krajských hejtmanů v českých zemích byl tím znova uveden v nejistotu. Dvor. dekretem z 4. října 1787 bylo sice prohlášeno, že i nadále nezměnitelně se zachovával. Avšak nejvyšší soudní úřad namítal, že nikterak se neshodoval s novým řádem, kdežto dvor. kancelář ujímala se zase hejtmanů; císař pak dal si o tom podati společné zdání obou úřadů. Následkem toho koncem května r. 1788 byl honorář za pečetění šlechtických pozůstalostí přece zrušen, a krajským hejtmanům povolena pouze náhrada adjustovaného cestovného a diét.[75]) Avšak již

druhý akt projednávání pozůstalosti, totiž inventuru, uložiti krajskému úřadu nebo vyslati k ní zvláštní komisaře; v Praze honorár měl připadati zemskému soudu (Krop. VII, 712; sb. z. s. č. 377). Při tom mluví se vůbec o pozůstalosti osoby podléhající zemskému soudu.

[73]) O Moravě dvor. dekret z 17. ledna 1785, č. 380, sb. z. s., o Slezsku dvor. dekret z 21. prosince 1785, č. 507, sb. z. s.; obojí též u Krop. VII, 714, 715 (prvý ad 7. led.), d'Elvert, Verwaltgsg. 241 n., 457. Ve Slezsku bylo to nařízeno aspoň pro status minores. Ale mohlo se dotýkati také čtyř knížat slezských ve příčině pozůstalosti ve Slezsku, neboť projednávání této příslušelo moravskoslezskému zemskému soudu na základě stálé delegace (tak jako právomocnost ve věcech sporných).

[74]) Dvor. dekrety z 23. března a 31. března 1785; Krop. IX, 714, XI, 700, Roth II, č. 467, 468. Za to také dvor. dekretem z 20. ledna 1786 hejtmané byli poukázáni k většímu pořádku a zevrubnosti dle opravené soudní instrukce z 9. září 1785 (II. díl, 5. odst.); Krop. XI, 699, Roth II, č. 845. — Nejv. rozhodnutím z 29. března r. 1785 bylo povoleno vyplatiti krajskému hejtmanu Rakovnickému, Berounskému, Táborskému a Litoměřickému honorár z uzamčení pozůstalosti Ferdinanda knížete Lobkovice, jenž jim byl zadržen před rozhodnutím věci ve prospěch hejtmanů. Avšak zemský soud otálel s výplatou; hejtmané musili dvorním agentem Janem Maškem z Maasburgu domáhati se prosbou u panovníka, aby zemskému soudu bylo přikázáno vydati jim 2000 zl. z Lobkovické pozůstalosti, arci po srážce za Pražské domy; v červenci 1785 nejv. soudní místo v skutku vydalo žádaný příkaz (akta stát. r. n. 1201 a 2838).

[75]) Dvor. dekret z 4. října 1787, Krop. XIV, 758 (1016 ad 5. října), Roth III, č. 337. Nejv. soudní úřad podal námitky, dvorská kancelář obranu, a císař dne 24. října 1787 nařídil společné přednesení (akt st. r. n. 4318). Dvor. dekret ze dne 29. května 1788, Roth III, č. 569, a z 10. června t. r. č. 841 sb. z. s.

začátkem r. 1789 přestal i tento příjem, jelikož hejtmané podobného zamykání byli nadobro sproštěni.[76] —

Ku konci budiž ještě zmínka o výslužném krajských hejtmanů. V době, kdy jejich úřad byl dočasným, podléhal renovaci, neměli vlastně nároku na pensi, ani oni, ani jich vdovy a děti. Nemohlo však býti pochybno, že rozvojem zeměpanské služby nebude lze jim odpírati podobné odměny. Pokračovalatě stabilisace postátěného úřadu hejtmanského (i přes renovaci) zajisté nemenší snad měrou, než jakou vůbec se šířil a pronikal náhled, že zeměpanští úředníci a jich rodiny netoliko z nejvyšší milosti, ale přímo z práva očekávati a požadovati mohou, aby osud jejich byl zabezpečen neb ulehčen po zásluze života státní službě věnovaného. Protož konečně již za Marie Terezie krajští hejtmané obecně pokládali se za pense schopné, což bylo tím správnější, že za hejtmany postupovali úředníci, kteří před tím zastávali místa úředníků stálých, renovaci nepodléhajících. Tak aspoň v posledním desítiletí terezínské vlády lze doložiti, že hejtmanům, jakož i jich vdovám a sirotkům byly pense povolovány, a to v celé řadě případů.[77])

[76]) Dvor. dekretem pro Čechy z 6. ledna 1789 odňato hejtmanům pečetění pozůstalosti, tak že zemský soud, pokud by nestačoval, delegovati měl nejbližšího vrchnostenského justiciáře (Krop. XVIII, 480, Roth III, č. 839; též dv. dekret ze dne 20. ledna 1789 č. 957 sb. z. s.). Krajští hejmané měli uložiti hospodářským úřadům i městům, aby úmrtí vrchností a šlechticů za příčinou zapečetění oznamovaly přímo zemskému soudu; gub. nař. v Čechách z 10. ún. 1789, Krop. XVIII, 481, Roth III, č. 884.

[77]) Ještě ku př. dvor. dekret z 23. března 1768 (kop. 100) prohlásil, že vdově po býv. kraj. hejtmanu Loketském Haugvicovi z Biskupic nebylo lze dáti pensi „wegen der Consequenz". Naproti tomu dv. dekretem z 19. břez. 1773 (kop. 143) vdově vysloužilého hejtmana Hradeckého barona Vančury povoleno bylo pensionis nomine 300 zl., a pro každou z 5 nezaopatřených dcer 100 zl. — Dvor. dekret z 14. čna. a 31. srp. 1771 (kop. 193,224) dovolil Hradeckému hejtmanu Václavu Ferd. Vančurovi z Řehnic, aby po 34leté službě z úřadu odstoupil, a vzhledem k jeho špatným poměrům propůjčil mu doživotně pensi 1500 zl. Dvor. dekretem z 13. září 1771 (kop. 90) panovnice přijala resignaci Plzeňského hejtmana Karla hraběte Michny a vyžádala si od gubernia zprávu o jeho pensijní žádosti a stavu jeho majetku; potom dostalo se mu 600 zl. (a sice od času, kdy přestal bráti služné, dle dvor. dekr. z 11. čce. 1772, kop. 66). Zvláštní případ pense — na ujmu nástupce — uvedli jsme k r. 1774 při Boleslavském hejtmanu Rašínovi z Riesenburgu v § 7 n. 7. Dvor. dekretem z 4. března 1774 (kop. 21) k vlastní žádosti byl jubilován Budějovický hejtman svob. pán Des Feigny la Tournelle se 1200 zl. ročně. Sesazenému hejtmanu Hradeckému S. z V. dána k výživě pense 400 zl. ročně, dekr. kom. z 13. srp. 1774 (kop. 67). Dvor. dekretem z 19. led. 1776 (kop. 41) zrušeno další vyšetřování proti suspendovanému hejtmanu Budějovickému hraběti B., a dovoleno mu resignovati s pensí 600 ročně. Dvor. dekretem z 13. září 1776 (kop. 111) Prachenský hejtman Lipovský z Lipovic byl pro své stáří jubilován s celým platem 1500 zl. Dvor.

Pozoruhodna jsou ustanovení terezinského normálu z 30. list. 1771 o výslužném vdov a sirotků po státních úřednících. Pensijní schopnost jejich zakládala se na tom, že zesnulý manžel neb otec věrně a dobře sloužil, a že je zůstavil v nuzných poměrech. Proto vdovy a děti, jež z vlastních prostředků měly tolik ročního důchodu, kolik by činilo normální výslužné, zpravidla neměly na výslužné žádných nároků. Jestliže se prokázalo, že vlastní roční důchod nečinil ani polovici normální pense, jednalo se tak, jakoby tu žádného jmění nebylo; pakliže činil polovici nebo přes ni, tedy náleželo za výslužné vyměřiti jen tolik, aby vlastní důchod doplnil se jím do výše normální pense; podobně výslužné již vyměřené mělo později přestávati nebo se snížiti dle toho, jakého snad jmění vdově ještě potom se dostalo. Výslužné vyměřovalo se pro vdovu i s nezletilými dětmi zpravidla na třetinu pevného služného zemřelého úředníka (bez přídavků), pro děti bez vdovy na šestinu; protož také zemřela-li vdova, zůstala dětem jen polovice předešlého výslužného. Nároků na pensi neměly děti již zaopatřené nebo hoši po dokonaném 22. a děvčata po 20. roce věku svého.[78])

Podstatným pokrokem bylo normale josefinské z 31. března 1781, jež potom přes 80 let bylo základem pensijních nároků rakouského úřednictva. Úředníci, kteří po věrné a horlivé službě aspoň desítileté byli jubilováni nebo dočasně quieskováni, měli nárok na pensi, jinak pouze na odbytné (na jednoroční služné; vdovy na úmrtní čtvrtletné). Při službě pod 25 let úředníci dostávali za doživotní pensi jednu třetinu pevného služného, při službě od 25 až pod 40 let polovici, při 40 letech dvě třetiny, a při službě více než 40leté celé služné. Nicméně dle předpisu z r. 1786 při pensionování menších úředníků, ano i radů a krajských hejtmanů slušelo k nejvyššímu rozhodnutí pokaždé předkládati otázku, zdali by snad úroky z vlastního jmění neměly od pense se srážeti.

---

dekretem z 13. pros. 1776 (kop. 52) přijata byla resignace Berounského hejtmana Frant. hrab. Čejky, ale bez žádané pense, pročež potom bylo mu povoleno, aby mohl býti zase ustanoven, dvor. dekretem z 31. led. 1777 (kop. 113). Táborský hejtman baron W. byl propuštěn, ale pro své vojenské zásluhy dostal pensi 600 zl. a na děti zvláště 600 zl., dvor. dekrety z 22. čce. a 1. září 1780 (kop. 82 sl., 21). Jubilovanému hejtmanu Rakovnickému baronu Langendorfovi bylo propůjčeno 1500 zl., tedy pense rovná platu hejtmanskému po srážce úředních výloh. — Nezdá se, že by při tomto povolování výslužného byla rozhodovala pevná pravidla, nýbrž volné posouzení a milost.

[78]) Všechny pensijní předpisy nelze nám tu uváděti. Srov. dvor. dekret z 30. list. 1771 v kopiáři 208—217. Také v době josefinské přihlíželo se k tomu, jaké jmění vdovy samy měly, a dle toho normální třetina výslužného po příp. byla jim odpírána nebo snižována.

Podobně byly z pense vůbec vyloučeny vdovy, jichž soukromý důchod přesahoval normální pensi, jež by jim jinak byla příslušela. Ostatně vdovám úředníků s platem přes 1000 zl. byly vyměřeny pense dle manželovy hodnosti, tudíž také vdovám guberniálních radů (a kraj. hejtmanů) per 500 zl. Normální věk, do něhož dětem výslužné pro příště se mělo propůjčovati, určen byl r. 1785 na 20 let pro hochy a 18 pro děvčata.[79])

[79]) Dvor. dekret z 31. břez. 1781, Krop. IV, 86–9, Roth I č. 82; k tomu dvor. dekret z 14. dubna 1781, kop. 73. Dvorský dekret z 31. března 1781 uvádí z pensijního normale jen tolik, kolik bylo na veřejnost vyhlášeno; více uved. Hock-Bidermann u. m., 148—150. Dále § 69 dvor. dekretu z 26. květ. 1786, Krop. XIV. 970; o normálním věku dětí dvor. dekrety z 13. čna. 1785 a 24. srp. 1787, Krop. IX, 367, XIV, 634, Roth II č. 606, a dvor. dekr. z 3. září 1787 v kop. 546. I tu vedlo by nás daleko uváděti předpisy podrobněji; obšírně jednal o věci dle předpisů terezínských a josefinských, ale také pozdějších Kopetz, Oest. polit. Gesetzkunde, II. str. 440 sl. v § 966—998. — Normale z r. 1781 nařídilo zároveň revisi všech pensí před tím povolených, tedy také případnou redukci mimořádných milostí terezínských; arci že normale stanovilo uvedené podíly služného teprve pro příští pense. Úředník, jenž byl propuštěn ze služby pro špatné chování nebo mravní vady, vůbec neměl žádného nároku. Při neschopnosti k výdělku následkem nezaviněného šílenství, nemoci neb oslepnutí měla se již před uplynutím desíti let služby povolovati pense 1/4 služného, po případě i více, staloli se to v úřední činnosti. Dle Hocka-Bidermanna když měl muž služné do 600 zl., výslužné vdovské činilo polovici jeho, při služném do 1000 zl. třetinu, nicméně nemělo klesnouti pod 100 zl., ani přesahovati výslužné, jež by bylo připadlo muži samému. Naproti tomu Kopec v § 980 mluví z pravidla o třetině služného a t. d. — Také jednotlivé předpisy cís. Leopolda II. jsou u Kopce uvedeny. Tu stůj pouze tolik, že dle dvor. dekretu z 9. srpna 1790 důchod z vlastního jmění měl se odečítati ode vdovské pense jen potud, pokud přesahoval její čtvrtinu (tak že při 200 zl. vlastního důchodu z normální pense 400 zl. sráželo se pouze 100 zl. a při důchodu do 100 zl. žádná srážka se nečinila; Krop. II, 12).

§ 9. Krajští adjunkti a průvodčí komisaři za Marie Terezie.

Byrokratické zařízení úřadu krajského. 1. Zavedení zeměpanských, stálých průvodčích komisařů v Čechách r. 1748, po 3 v kraji. Vyšetření tohoto zřízení hrabětem Larischem r. 1750. R. 1751 ustanoveni po 2 v kraji. Jejich příjmy. 2. Zavedení krajských adjunktů v Čechách r. 1751; jich poměry. Volná kombinace této hodnosti s místy průvodčích komisařů. Počet obou vzrůstal hlavně za 7leté války úředníky bezplatnými, přespočetnými. 3. Také ve druhém období vlády terezinské status adjunktů a komisařů byl podobně rozmnožen. Jmenování adjunktů r. 1770 vyhraženo samé panovnici; úřad zemský domáhal se moci jmenovati průvodčí komisaře, zčásti se zdarem. Špatné postavení krajského personálu, sotva diétami polepšované. Vzdalování se krajské kanceláře; teprve r. 1776 placení úředníci zavázáni zase k návštěvě úřadu.

Kollegiální vedení krajské správy dvěma hejtmany v Čechách vzalo za své r. 1751, a odtud úřady krajské napořád zůstávaly zařízeny byrokraticky. Na tom ničeho neměnilo, že hejtmanům byli přidáni stálí úředníci: průvodčí komisaři a krajští adjunkti. Krajský úřad nestal se kollegiálním, a to ani ne ve smyslu kollegia poradného, kde by snad hejtman v důležitých záležitostech musil užívati rady přidaných úředníků, třebas by napotom konečné rozhodnutí příslušelo pouze jemu samému. Krajským úřadem byl tedy vlastně krajský hejtman, a druzí úředníci byli pouze podřízenými jeho pomocníky.

Proto ku př. císař Josef v relaci o své cestě po českých zemích r. 1771 takto vyslovil se o krajské správě: „všecko závisí na jednom muži, podobá se despotovi, a přece také není s to, aby co dobrého konal, poněvadž všude jsou mu ruce svázány, a jeho finanční poměry činí mu nemožnými pravou bedlivost záležející většinou v osobní dohlídce, i objíždění, co vše jde na jeho útraty“. Císař tímto výrokem cílil především k lepšímu soustředění správ politické, vojenské, kommerční a bankální, neboť prý tehda byli v kraji čtyři rozliční velitelé, kteří vespolek se nedorozumívali, a na obyvatelstvu vesměs žádali poslušnost, totiž: krajský hejtman, plukovní velitel, kommerční inspektor a bankální úředník.[1]) Avšak i nehledě k možné koncentraci správních záležitostí, uvedený výrok byl zajisté potud správný, že při všem byrokratickém zařízení krajský

[1]) Relation von des Kaisers Reise durch Mähren, Schlesien u. Böhmen; anderte Abtheilung vom 8. Nov. 1771, v aktech stát. rady 1772 I. I, ad n. 76.

hejtman sám míval přece jen malou moc rozhodovací a jednací, že správní záležitosti meritorně závisely na úřadech vyšších, jak na jiném místě ukážeme.

Není nezajímavo pozorovati, že za Marie Terezie ozývaly se hlasy, že by krajské úřady za příkladem soudů a vyšších správních úřadů mohly býti zařízeny kollegiálně. Tak za císařovy cesty v Čechách r. 1771 Zelenka ze Starchenfeldu předložil jemu návrh na kollegiální řízení ve krajské správě;[2]) a potom v Dolních Rakousích byl císaři podán dokonce návrh na zavedení samosprávných rad krajských.[3]) Důležitější než takovéto soukromé myšlénky bylo, že i císař Josef sám tehda klonil se k tomu, aby o některých záležitostech správy vojenské při krajském úřadě jednalo se spůsobem kollegiálním.[4]) Také jinak v úředních kruzích byla, jak se zdá, myšlenka krajského kollegia uvažována. Avšak státní kancléř kníže Kounic nemeškal r. 1773 proti ní se postaviti, a patrně vůbec ani nedošlo k nějakým přípravám v tom směru.[5])

---

[2]) Zelenka ze Starchenfeldu podal císaři Josefovi r. 1771 rozličná zdání; mimo jiné též odpověď na 15 čís. otázek zemským úřadům předložených. K 7. otázce o krajských úřadech mínil, že by adjunkti (a komisaři) měli bydliti v sídle krajského úřadu, čímž by se dosáhlo toho, že „tres faciunt kollegium“. Jeden měl by míti přidělena militaria et contributionalia (spolu s každoročním vyšetřováním podezřelých dominií), druhý publica et politica, třetí judicialia, criminalia et commercialia, tak aby každý ve svém departementu dělal referáty, expedice a protokoloval. Praegravace poddaných, účetní vady a špatná správa kontribuční — mohly by od celého krajského personálu býti společně uvažovány a v 1. instanci rozhodovány, proti stížnosti bez odkladacího účinku. Podobně prý by mohlo býti při politicum a při judicialiích minoris indaginis (když by strany praevia sententia dominicali obrátily se in appellatorio ku krajským úřadům, čímž by se uspořila drahá právní cesta; arci by žaloby musily býti shotoveny toliko přísežnými syndiky). — Státní rada r. 1772 mínila, že zdání Zelenkova neměla v sobě zvláštní ceny a novoty, a že užití jich třeba nebylo.

[3]) Matěj Perger, továrník horské zeleni v Linci, německý školdozorce školy kláštera Immingerského, podal císaři dne 12. listopadu 1771 své myšlénky o 15 otázkách. Mínil (ad 7.), že by byl jeden dobrý a nenákladný prostředek, kterým by aktivita krajského úřadu velice se posílila, a všechny lidské svévolnosti obmezily. Při krajském úřadě měli by prý býti „kreisamtliche Districtsräthe“, a sice aspoň po dvou zkušených mužích ze stavu vojenského, městského a selského, a rovněž dva úředníci vrchnostenští, kteří by byli zběhlí a milovali „die Rechtschaffenheit, das Gesammt u. sondere, dann das Vaterland, den Staat u. den Fürsten“; — a bez těchto radů nesměl by žádný rozhodný výměr krajským hejtmanem platně býti vydán. Takovéto čestné hodnosti, jež by nežádaly značného nákladu, zcela jistě by prý probudily v každém onom stavu zvláštní popud ku přirozené ctižádosti, a zavedly a zvelebily by počestnost v náboženství a morálce více, nežli nedělní kázaní a náboženské missie.

[4]) O srov. výše § 6, str. 132, n. 12.

[5]) Kníže Kounic navrhuje r. 1773, aby po krajích zavedli se úředníci okresní, hleděl již zpředu vyvrátiti možné námitky. Za první námitku položil mínění, že by

Naopak císař Josef sám pokládal potom byrokratické zařízení krajských úřadů za přirozené, a právě proto r. 1779 vykládal, že místo hejtmanské jest daleko obtížnější nežli zastávání nějakého praesidia, rady podporovaného, poněvadž hejtman „jediné sám na sobě závisí", a sám jednati musí.[6]) Když potom tento císař sám dostal se ku panování, tu byrokratické zařízení všech politických úřadů bylo jemu dogmem neporušitelným. Zůstávalo tedy za Marie Terezie i za Josefa II. stále při tom, že vlastně krajský hejtman představoval právomocnost krajského úřadu — jak to bylo vlastně odkazem staršího historického vývoje; nový vývoj orgánů vedlejších nikterak nedospěl až k zařízení kollegiálnímu, jež při jiných politických úřadech mělo svůj starý původ.

1. Zkušenosti z války o rakouské dědictví nutily stát k nové úpravě ústavu průvodčích komisařů, jež stavové v Čechách platiti odmítali. Již r. 1747 jednalo se o vydání řádné instrukce pro ně.[7]) Avšak teprve nová berní a vojenská soustava r. 1748 přičinila se o to, aby se z nich stali stálí, zeměpanští krajští úředníci, a sice ne jen pro správu vojenskou, nýbrž také berní. Obojí tyto záležitosti byly přiděleny král. deputaci; tato — nikoli místodržící — byla vyzvána, aby panovnici navrhla, jaký počet komisařů napříště by se měl trvale ustanoviti, a s jakým platem. Ti měli krajským hejtmanům býti stále po ruce a poslušně plniti také uložené jim komise a exekuce, jelikož prý vzhledem k nově zařízenému ubytování vojenské pochody nebudou časté.[8]) Proto potom systemální

bylo lépe přidati krajskému hejtmanu viceheitmana, adjunkta a dle potřeby několik komisařů k objížďkám a dohledu, neboť by pak všichni byli jemu na ruku a mohli tvořiti spůsob krajského consilia. Tuto námitku vyvracel Kounic poukázáním, že to vůbec mívá škodlivé následky, ustanoví-li se více osob k direkci. Naopak by bylo lépe vicehejtmany a adjunty docela uspořiti; však prý mezi hejtmany a jimi zřídka bývalo dorozumění, a zeměpanská služba stěžovala se žárlivostí, nepřátelstvím, křižováním se v pracích. (Arch. stát. kanceláře, přednášky, ad 20. dub. 1773).

[6]) Návrh o úřadech krajských, jejž císař Josef dne 23. čec. 1779 doručil nejv. kancléři hraběti Blümegenovi (dle přednesení dvor. kanceláře a dvor. komory z 4. list. 1779 v arch. dv. kanc. III A 5).

[7]) O průvodčích komisařích v. Kraj. Zříz. I, 356—359. Dle reskriptu z 11. listopadu 1747 krajští hejtmané měli vyslechnouti některé hospodářské úředníky, kteří by dobře byli zpraveni o zlořádech a výstupcích, jichž průvodčí komisaři při vojenských pochodech se dopouštěli; potom měli místodržícím podati svá připomenutí a návrhy k zosnování řádné instrukce pro průvodčí komisaře (arch. dv. kanc., III A 5).

[8]) Instrukce deputace z 14. července 1748, I, čl. 9 (contrib. A 1 : 1). Vojenský regulament z 13. července 1748 (arch. míst., kniha pat. č. 1098; Krop. I, 46 sl.) mluví ještě pouze o „landschaftliche Marsch- o. Kriegs- o. Führungskommissarien", neboť v různých zemích průvodčí komisaři bývali placeni zemskými stavy. Avšak v Čechách náklad na průvodčí komisaře uhražoval erár z řádné berně vojenské, a stavové stále

patent průvodčím komisařům přikázal obstarávati také sequestrace vrchností berni dlužících, i vyšetřovati a vysvědčovati škody živelní za účelem náhrady.[9])

Vzhledem k těmto vojenským i berním úkolům Marie Terezie při systemisaci platů r. 1748 určila 12.000 zl. od eráru na roční služné průvodčích komisařů v Čechách. Deputace vyslechla krajské hejtmany, uvážila velikost krajů, četnost vojenských pochodů v jednotlivých krajích, a hlavně také jich kontribuční stav: i navrhla, aby se zřídilo 39 stálých průvodčích komisařů, 21 se služným 400 zl. ročně, 18 po 200 zl., a sice po 3 v kraji; jen v Bechyňsku a Plzeňsku po 4, a za to v Chrudimsku a Litoměřicku po 2, kdežto 3 byli určeni pro města Pražská. Reskriptem z 25. října 1748 panovnice schválila tyto návrhy, načež krajští hejtmané byli poukázáni, aby nové průvodčí komisaře vzali do předepsané přísahy; byliť v prvé řadě podřízeni jim, a dále toliko zeměpanské deputaci. A tak v Čechách r. 1748 byl položen pevný základ ústavu komisařů krajských, — ačkoli úředně až do josefinské reorganisace sluli vlastně: komisaři průvodčí, a jen vedlé toho přicházel do užívání také název komisařů krajských.[10])

Marie Terezie chtěla, aby deputace při obsazení nových míst zachovala zřetel předně k důstojníkům, kteří tehda redukcí zemské milice přišli o místo, potom ku komisařům, kteří již dříve ve krajích užitečné byli sloužili, a to zvláště k takovým, kteří byli zemskými stavy a pokud možno usedlými, tak aby se z nich časem mohli vychovati dobří krajští

---

hájili se, aby jej nemusili převzíti mezi domestikální výdaje; tak také po nové deprekaci semel pro semper stavové čeští byli toho konečně nadobro ušetřeni reskriptem z 8. ledna 1748 (dle sněmu 1749). To snad také přispělo, že erár hleděl zavésti jistý počet komisařů stálých. Srov. výše, str. 24 n. 18, a Kraj. Zř. I, str. 359 n. 42.

[9]) Systemalní patent 1748, cap. IV, p. 2, cap. VII; instrukce hejtmanská čl. 9. O sekvestraci k vymahání vrchnostenského extraordinaria přidána k systemalnímu patentu zvláštní instrukce pro průvodčí komisaře; Krop. I, 82.

[10]) Zvláštní exekutoři dle berního exekučního řádu z r. 1725 (Kraj. Zř. I, 336 sl.) ovšem vzali za své. Zpráva deputace ke dvoru z 10. října 1748, a nařízení do krajů z 30. října t. r., contrib. H 2:2; reskript z 25. října 1748 v kop. dodat. 74. Krajští hejtmané měli komisaře vzíti do přísahy v patentech předepsané, dodati každému exemplář nové vojenské a berní soustavy, a podlé toho hned jich stále užívati při pochodech a ubytování vojenském, i v záležitostech kontribučních a sequestračních. Dne 28. listopadu 1748 zaslána do krajů ještě zvláště formule přísahy průvodčích komisařů; později reskript z 29. října 1751 (kop. 142) připomínal repraesentaci pečovati o přidržení všech prův. komisařů ke služební přísaze při krajských úřadech. Německy sluli: beständige o. perpetuirliche Führungs-Commissarien, později prostě F. C. — Komisaře ve Pražských městech měli městští hejtmané poukázati k vykonání přísahy při deputaci.

hejtmané. Deputace sice řídila se dle tohoto nejvyššího úmyslu; nicméně pak bylo na ni z Vídně naléháno, aby umístila ještě větší počet redukovaných důstojníků.[11]) Konečně reskriptem z 15. února 1749 vůbec předepsáno, aby deputace uprázdněná místa průvodčích komisařů příště sama přímo neobsazovala, nýbrž podávala návrh dvorské kanceláři, později politickému direktoriu; tomu též od konce r. 1749 předkládaly se pololetní konduitní zprávy o podřízeném krajském úřednictvu.[12])

Ve krajích, v nichž byli ustanoveni 3 komisaři, oba krajští hejtmané měli se dorozuměti o jich rozdělení mezi sebe tak, aby dva připadli hejtmanovi, kterému byl přidělen větší díl kraje, bez ohledu na to, zdali byl hejtman stavu panského nebo rytířského. Avšak v menších krajích doporučovala se dělba komisařů dle oboru, tak aby jeden zastával záležitosti vojenské, druhý vyšetřování živelních škod, a třetí berní sequestrace vrchností.[13]) Dle okolností pak užíváno průvodčích komisařů také při

---

[11]) Zpráva deputace z 10. října 1748, spolu s návrhem komisařů; deputace zároveň učinila opatření, aby krajští hejtmané navržených osob zatím již užívali při nastávajícím ubytování vojska, a dle potřeby vysílali je do krajů. Reskript ze dne 25. října 1748 však uložil deputaci ještě zřetel k 6 redukovaným důstojníkům české zemské milice, zdali by je nemohla umístiti za průvodčí komisaře, a za to jiné navržené vynechati. Deputace přes to pokládala osoby od ní navržené za potvrzené. Tu však reskript z 8. list. 1748 (kop. dodat. 61) prohlásil, že sice deputace dobře měla hlavní zření k těm, kdo dříve dávali se v komisích dobře potřebovati, a byli jí navrženi od krajských úřadů, avšak že neméně bylo slušno hleděti také na ty, kdo jinak o panovníka a zemi se zasloužili; proto nařízeno, nebylo-li zvláštních výtek proti způsobilosti oněch 6 důstojníků, aby přece byli za komisaře přijati, a za to 6 skutečných komisařů zase abdikováno, s výhradou přednosti pro příští uprázdnění. Deputace tedy umístila ještě tři důstojníky; jeden uznán za nehodna, jiný za nespůsobilého pro stáří, jiný byl prý opatřen tím, že již požíval platu 300 zl. (reskript z 7. pros. 1748, kop. dodat. 67). Pokud redukovaní důstojníci zemské milice nehodili se za průvodčí komisaře, dostalo se jim pense z fondu hr. Corduy (reskr. z 4. pros. r. 1748, kop. za leden 1749, 38—40). O ustanovení důstojníků viz ještě reskript z 10. května a 29. listopadu 1749 (kop. dodat. 3, kop. 88).

[12]) Podnětem k obmezení moci deputace byl případ, že baron Sebottendorf, dříve hejtman a velitel praporu české zemské milice, žádal za slušné zaopatření kromě invalidovny. Jelikož se proslýchalo, že místo 1. průvodčího komisaře v Žatecku se uprázdnilo, tedy reskript z 25. ledna 1749 (kop. 54) nařídil užiti žadatele k tomuto místu, „ob er schon kein Böhmisches Landkind, doch aber ein geborener Schlesier, mithin aus einem zu Böheim incorporirten Lande ist". Avšak deputace dne 30. ledna t. r. odvětila, že místa v Žatecku a Pracheňsku již obsadila; proto reskript z 15. ún. r. 1749 (kop. 17) sice pro tenkráte obsazení těchto dvou míst ponechal v platnosti, ale napříště deputaci odňal bezprostřední obsazování těchto míst. — O konduitních zprávách srov. výše str. 111—112.

[13]) Instrukce hejtmanská r. 1748 čl. 9. — Zvláště sluší vytknouti, že následkem žádosti města Chebi za zvláštního průvodčího komisaře jeden z komisařů kraje Ža-

hejtman sám míval přece jen malou moc rozhodovací a jednací, že správní záležitosti meritorně závisely na úřadech vyšších, jak na jiném místě ukážeme.

Není nezajímavo pozorovati, že za Marie Terezie ozývaly se hlasy, že by krajské úřady za příkladem soudů a vyšších správních úřadů mohly býti zařízeny kollegiálně. Tak za císařovy cesty v Čechách r. 1771 Zelenka ze Starchenfeldu předložil jemu návrh na kollegiální řízení ve krajské správě;[2] a potom v Dolních Rakousích byl císaři podán dokonce návrh na zavedení samosprávných rad krajských.[3] Důležitější než takovéto soukromé myšlénky bylo, že i císař Josef sám tehda klonil se k tomu, aby o některých záležitostech správy vojenské při krajském úřadě jednalo se spůsobem kollegiálním.[4] Také jinak v úředních kruzích byla, jak se zdá, myšlenka krajského kollegia uvažována. Avšak státní kancléř kníže Kounic nemeškal r. 1773 proti ní se postaviti, a patrně vůbec ani nedošlo k nějakým přípravám v tom směru.[5]

[2]) Zelenka ze Starchenfeldu podal císaři Josefovi r. 1771 rozličná zdání; mimo jiné též odpověď na 15 čís. otázek zemským úřadům předložených. K 7. otázce o krajských úřadech mínil, že by adjunkti (a komisaři) měli bydliti v sídle krajského úřadu, čímž by se dosáhlo toho, že „tres faciunt kollegium". Jeden měl by míti přidělena militaria et contributionalia (spolu s každoročním vyšetřováním podezřelých dominii), druhý publica et politica, třetí judicialia, criminalia et commercialia, tak aby každý ve svém departementu dělal referáty, expedice a protokoloval. Praegravace poddaných, účetní vady a špatná správa kontribuční — mohly by od celého krajského personálu býti společně uvažovány a v 1. instanci rozhodovány, proti stížnosti bez odkladacího účinku. Podobně prý by mohlo býti při politicum a při judicialiích minoris indaginis (když by strany praevia sententia dominicali obrátily se in appellatorio ku krajským úřadům, čímž by se uspořila drahá právní cesta; arci by žaloby musily býti shotoveny toliko přísežnými syndiky). — Státní rada r. 1772 mínila, že zdání Zelenkova neměla v sobě zvláštní ceny a novoty, a že užiti jich třeba nebylo.

[3]) Matěj Perger, továrník horské zeleni v Linci, německý školdozorce školy kláštera Immingerského, podal císaři dne 12. listopadu 1771 své myšlénky o 15 otázkách. Mínil (ad 7.), že by byl jeden dobrý a nenákladný prostředek, kterým by aktivita krajského úřadu velice se posílila, a všechny lidské svévolnosti obmezily. Při krajském úřadě měli by prý býti „kreisamtliche Districtsräthe", a sice aspoň po dvou zkušených mužích ze stavu vojenského, městského a selského, a rovněž dva úřednící vrchnostenští, kteří by byli zběhlí a milovali „die Rechtschaffenheit, das Gesammt u. sondere, dann das Vaterland, den Staat u. den Fürsten"; — a bez těchto radů nesměl by žádný rozhodný výměr krajským hejtmanem platně býti vydán. Takovéto čestné hodnosti, jež by nežádaly značného nákladu, zcela jistě by prý probudily v každém onom stavu zvláštní popud ku přirozené ctižádosti, a zavedly a zvelebily by počestnost v náboženství a morálce více, nežli nedělní kázaní a náboženské missie.

[4]) O srov. výše § 6, str. 132, n. 12.

[5]) Kníže Kounic navrhuje r. 1773, aby po krajích zavedli se úředníci okresní, hleděl již zpředu vyvrátiti možné námitky. Za první námitku položil mínění, že by

V Čechách však za nedlouho vyšetřující král. komisař hr. Larisch shledal, že průvodčí komisaři, jsouce prý nezkušení a neschopní, řádně nekonali berních sequestrací. I bylo repraesentaci vyčítáno, že prve za komisaře byly navrženy vesměs prý osoby, jež buď neměly píle, buď potřebné spůsobilosti, zejména nebyly dosti znalé hospodářství a účetnictví. Zároveň reskript z 31. července 1750, nařídil, aby napříště průvodčí komisaři byli každého roku — obnovováni, jako se dálo s krajskými hejtmany, tak aby dobří a pilní byli potvrzeni, špatní a nedbalí zaměněni. Renovace hned se měla provésti; repraesentace, vyslechnouc krajské hejtmany, měla na místo osob nespůsobilých navrhnouti nové, a sice — bez rozdílu stavu šlechtického nebo měšťanského. Žádala se pouze horlivost a poctivost, zkušenost v berních a hospodářských záležitostech, a zvláště znalost účetnictví. Mimo to průvodčí komisaři, nechať byli stavové nebo ne, nadále měli býti úplně podřízeni autoritě krajských hejtmanů, tak sice, že kdyby nedbali svých povinností, hejtmané mohli je nejprve se vší důtklivostí varovati, a kdyby to nespomohlo, také s úřadu suspendovati, a podati o tom zprávu zemskému úřadu.[16])

Při následující pak reformě krajských úřadů z r. 1751 snížen počet průvodčích komisařů z 39 na 34. Byli totiž po 2 v 16 krajích a dva ve Pražských městech; ano k návrhu repraesentace odpadlo ještě jedno místo komisařské v Chrudimsku vzhledem k tomu, že tamější agenda nebyla

---

nich 2 prův. komisaři). Komisaři přespočetní požívali pouze diéty na pochodech a polovice policejních pokut. Komisaři mimořádní, kteří krajskému úřadu na čas pomáhali, brali při vyšetřování živelních škod a provádění vojska diéty 1 zl. 6 kr. denně z kasy domestikální. Srovn. i níže o krajských substitutech na Moravě. — Slezští komisaři exekuční zastávali tytéž záležitosti, jako průvodčí komisaři na Moravě.

[16]) Reskript z 31. července 1750, ad 5; v kop. za srpen 115, 118—120; zvláště výslovně se připomínalo, pokud by se zase navrhovaly osoby ze stavů, že musily by vždy míti potřebnou bezúhonnost a schopnost. — Stůj tu několik dokladů, že se dohlíželo, aby komisaři dosti činili svým povinnostem. Reskript z 16. led. 1751 (kop. 29) suspendoval jednoho komisaře na měsíc s úřadu i služného, jelikož sám neprozkoumal chybné výkazy padlého dobytka, a bonifikace stala se podlé nich. V Hradecku suspendován komisař následkem zpronevěry při živelních bonifikacích, a po 2 leta neměl se hlásiti do služby (reskript z 13. břez. 1751 a 6. květ. 1752, kop. 13, 76). Reskript z 29. říj. 1751 (kop. 139 sl.) kázal v Bechyňsku propustiti dva komisaře, třetímu pohroziti propuštěním, čtvrtého napomenouti a z podílu Budějovického přikázati do Táborského, kde bydlel. Hrabě Larisch totiž shledal, že prví tři komisaři nebyli vzati do přísahy, že řádně nekonali svých povinností při vojenských pochodech a ohledání živelních škod, a že přijímali diskrece zakázané systemálním patentem. Mimo to jeden z prvých dvou nedal se k žádným komisím potřebovati, druhý obstarával soukromé hospodářství krajského hejtmana. Srov. i výše str. 112 n. 45.

velikou. Redukce komisařů byla hned provedena, a všichni bez rozdílu stavu poukázáni k assistenci krajským hejtmanům, tak aby obstarávali záležitosti menší důležitosti. Služební přísahu skládali při krajském úřadě.[17]) Naproti tomu mlčky sešlo s nařízené každoroční renovace, a bezpochyby také s moci krajských hejtmanů, aby komisaře po případě suspendovali. Místa byla i nadále z Vídně obsazována, a stále náleželo podávati direktoriu pololetní zprávy o chování všeho podřízeného personálu krajských úřadů, totiž nově zavedených adjunktů, i komisařů a sekretářů. I zdá se, že průvodčí komisaři své povinnosti plnili lépe než dříve; aspoň nenacházíme o nich úsudku tak všeobecně nepříznivého jako r. 1750, a nejednou byla vyslovena nejvyšší spokojenost s celým podřízeným krajským personálem.[18])

Při tom hmotné poměry komisařů zůstávaly tytéž jako r. 1748, ano vyjma některé diéty nepolepšily se až za Josefa II. Dvojí třída služného po 400 a po 200 zl. byla r. 1751 zachována; jen počet míst s platem prvé třídy byl snížen z 21 na 17, počet míst druhé třídy klesl z 18 na 16, a tato systemisace pak byla v platnosti až do r. 1784. Průvodčí komisaři musili r. 1748 za své jmenování platiti taxu 20 zl. ze služného 1. třídy, a 10 zl. ve 2. třídě; mimo to každoročně srážело se jim 5% na arrhu.[19]) Dle hejtmanské instrukce z r. 1748 byli povinni přestávati na tomto platu a na naději postupu; pod trestem sesazení neměli přijímati darů, obtěžovati krajany posílkami, žádati přípřeží; měli chovati aspoň jednoho koně a užívati své vlastní příležitosti nebo zjednané. Vyšetřování škod živelních musili tehdáž konati docela bez diét, z úřední povinnosti; rovněž bezplatně účastnili se zemských policejních přehlídek.

[17]) Reskr. z 23. led. 1751 s přednesením direktoria ze 14. led. a zprávou repraesentace z 5. břez. 1751. Reskript z 27. břez. 1751 (kop. 103 sl.) schválil návrhy repraesentace ve příčině komisařů; pouze nepotvrdil jednoho nedbalého komisaře v Čáslavsku, jenž jako býv. důstojník zemské milice poukázán zase ad statum pensionis. Dle reskriptu z 29. říj. 1751 (kop. 142) repraesentace měla všecky průvodčí komisaře přidržovati ku přísaze u krajských úřadů, a dáti si to vykázati.

[18]) Renovace komisařů patrně se neujala, když r. 1751 nebyla znova přikázána, toho roku nebylo ani hejtmanské renovace. Renovační reskr. z 11. list. 1752 (kop. 55—59) sice jednal též o personálu kraj. úřadů, ale nikoli jak o nějaké formalné renovaci; také renovační reskript z 13. list. 1756 (kop. 10) jednal spolu o chování krajského personálu. Avšak zůstalo při pololetních konduitních zprávách tohoto personálu; v. výše str. 111—2. — Dle reskriptu z 30. list. 1754 ad 8 (kop. 136) náleželo vyžádati nejvyšší rozhodnutí při uprázdnění všech služeb, s nimiž bylo spojeno pevné služné nebo jiný požitek.

[19]) Takovou taxu měli od nich vybrati a deputaci zaslati krajští hejtmané dle nař. deputace z 30. říj. 1748, contrib. H 2:2. Po srážce arrhy obnášel plat komisařský 380 resp. 190 zl., dle zprávy repraesentace z 15. dub. 1751, contrib. H 5:1.

Naproti tomu požívali denních diét 30 kr. při sequestračním vymáhání dlužné berně vrchnostenské; také při officiosní administraci poddanské kontribuce brali požitky kontribučních úředníků. Pokud byli vyššího stavu, mohli na místě hejtmanův nebo s nimi účastniti se mimořádných komisí, jež poddaných poplatníků se netýkaly, a tedy také honorářů a diét s tím spojených.[20]) Za sedmileté války však bylo také zase vytknuto, že stálí průvodčí komisaři byli povinni, provádění vojska a vojenské dopravy ve svém kraji na své útraty, bez diét obstarávati.[21])

2. O málo později než stálí průvodčí komisaři vznikli jako zvláštní krajské orgány adjunkti.

Dokud byli v Čechách dva hejtmané v každém kraji, nebylo tu potřebí substitutů neb adjunktů. Byl-li jeden hejtman nepřítomen nebo nemocen, zastával jej druhý. Jen kde by snad nepostačil, zemský úřad zřizoval z krajských stavů náměstka k vedení nutných záležitostí. Také někdy zejména při úmrtí jednoho z hejtmanů byl ustanoven prozatímný správce krajského úřadu až do příští renovace.[22]) Větší potřeba zástupců

[20]) Instrukce kraj. hejtmanů k systemálnímu patentu, čl. 9; instr. komisařů o sequestracích čl. 6, Krop. I, 83; system. patent cap. VII o živelních škodách; nař. repraes. z 29. srp. 1749 o polic. zem. visitacích, contrib. B 1:12. — Systemální patent neznal komisarické správy při poddanské kontribuci, neboť náleželo ji vůbec vymáhati exekucí vojenskou. Ale když tato všude nepomáhala, přišla, jak se zdá, již deputace na myšlénku ustanovovati zvláštní kontribuční administratory, tak aby poddaní byli ušetřeni drahé vojenské exekuce, kdežto administrator pro rata temporis užíval ročního platu kontribučního účetního, i s jeho deputátem a akcidencemi; srov. instrukci pro kontribuční administratory na statcích octnuvších se v kontribučním úpadku, z r. 1748 nebo 1749; a zprávu repraes. z 12. srp. 1749 (contrib. B 1:2). Když to nebylo z Vídně zapovězeno, repraesentace po dalším vyšetření poměrů nařízením z 5. ún. 1750 znova zachovala toto zařízení; jelikož ale průvodčí komisaři mívali různé práce na starosti, a nemohli tedy trvati stále na místě, bylo výslovně vytknuto, že administrací přestává pouze utile kontribučních účetních, nikoli však jejich povinnost, (contrib. H 1:16). Potom však hr. Larisch shledal, že někde administratoři brali denně 30 kr. od poddaných, podobně jako při sequestraci důchodů vrchnostenských (reskr. z 30. července 1750, kop. 115). Jinak ústav administratorů poddanské kontribuce byl reskriptem z 23. led. 1751 ad III dále zachován (kop. 162). Srov. i výše str. 60 n. 19.

[21]) Reskripty z 2. dub. a 6. dub. 1757, kop. 63, 67.

[22]) Kraj. Zříz. I, 263. — Ku př. reskriptem z 19. července 1749 Kouřimský krajský hejtman panského stavu dovolen na 8 dní do Moravy, ale jeho soudruh rytířského stavu měl zatím zastávati záležitosti celého kraje, ne pouze svého podílu; dovolená ta pak byla o 3 neděle prodloužena (contrib. H 1:7, kop. dodat. 32). Reskript z 15. břez. 1749 přikázal, aby na dobu absenční licence krajského hejtmana Žateckého byl ustanoven spůsobilý náměstek, jelikož by jeho úřední soudruh při rozsáhlosti kraje sám nestačil zastati všecky práce (contrib. H 1:13). Dne 20. břez. 1749 deputace ustanovila náměstka jiného hejtmana po srozumění s místodržícími (tamtéž).

než v Čechách, jevila se na Moravě, kde bylo po jednom hejtmanu v krajích. Tu při neprázdni druhdy sám hejtman, později král. tribunál svěřoval úřadování osobě z vyšších stavů v kraji usedlé; a po zavedení nové terezínské berní soustavy reskript z 20. říj. 1749 zřídil stálé bezplatné krajské „substituty“, po 1 v kraji, ve větších krajích po dvou. K tomuto čestnému úřadu povoláváni nadále stavové, a panovnice po případě povolila jednotlivcům mimořádný plat či příspěvek, „pensi“.[23])

Jakmile v českých krajích měl se zavésti jediný hejtman, bylo nutno učiniti podobné zařízení jako na Moravě. Proto reskript z 23. led. 1751 poručil přidati krajským hejtmanům obratné mladé muže pod přísahou, aby vůbec cvičili se ve krajské správě berní a politické, a dle potřeby zastupovali hejtmany v jich neprázdni; tak také budou prý se připravovati ke svému příštímu postupu. Dle žádosti stavů tito krajští „adjunkti“ (v Čechách nesluli substituty jako v Moravě) měli qualifikovati se také v soudním oboru konsessu nejvyšších zemských úředníků. Ostatně byli poukázáni na své představené krajské hejtmany, a svoji přísahu činili při krajském úřadě. Tímto způsobem bylo tedy jaksi v pevnou formu uvedeno dosavadní pouze případné potahování vyšších stavů k čestné, bezplatné službě ve krajích, a tedy k také potřebnému výcviku ve vedení veřejných záležitostí.[24]) Napotom již jen jednotlivě vyskytali se také zvláštní „správcové“ krajského úřadu.[25])

Reskript z 18. dub. 1750 (kop. 25) přikázal, aby repraesentace ihned prozatímně opatřila místo uprázdněné úmrtím hejtmanovým v Litoměřicku, aby však také navrhla osobu spůsobilou za hejtmana skutečného. Hejtmanství to pak bylo uděleno prozatímně až do podzimní renovace, a správce jeho bral plný plat pro tempore suae administrationis (reskr. z 30. květ. a 31. říj. 1750, kop. 127 a za listop. 7). Když repraesentace po úmrtí kraj. hejtmana Chrudimského uložila jistému náměstkovi vedení úředních záležitostí, bylo jí uloženo, aby vzhledem k tomu, že renovace ještě nějakou dobu se protáhne, sama někoho prozatímně ustanovila na místo hejtmanské, s požíváním služného (reskr. 7. a 28. list. 1750, v kop. 19, 91).

[23]) D'Elvert, Verwaltgsgesch. 354; v. Kraj. Zříz. I, 248. Také ve Slezsku byli dosazeni substituti zemských starostů; d'Elvert, u. m., 337.

[24]) Reskr. z 23. led. a 27. břez. 1751, kop. 146, 105—6. Druhým reskriptem schváleny za adjunkty vesměs osoby, jež primo loco navrhla repraesentace; tu sluli „Kreisamts-Adjunkten“, ale pravidelný název býval „Kreisadjunkten“. O podřízení hejtmanům a přísaze gub. missiv z 16. list. 1751; Mayern, Kreis. Wiss. č. 7. Přednesení direktoria z 14. led. 1751 ukazovalo, že po příkladě Moravy nutno hejtmanům v Čechách přidati pomocníky nebo adjunkty pro příp. nemoci nebo když by snad některý hejtman chtěl někdy na několik dní dohlédnouti ku svému hospodářství v kraji, mimo to i k assistenci ve krajské správě. Nejv. purkrabí hr. Kolovrat a nejv. komorník hr. Buquoy žádali dne 18. led. 1751, aby adjunkti byli instruováni též o povinnostech in justicialibus. — Ku př. když kraj. hejtmanovi Plzeňskému byla dána čtyrnedělní dovolená (licence), měl jej zastávati adjunkt, reskr. 14. srp. 1751,

Krajští adjunkti neměli služného, a hodnost jejich zůstala stále bezplatnou; pouze jednotlivci dožádali se za Marie Terezie mimořádného příspěvku z milosti.[26]) Jako skuteční úředníci požívali však slušného úředního pořadí; při schůzce s vojskem, když krajské hejtmany zastupovali, měli stejné pořadí s nejmladšími majory (kraj. hejtmané sami těmto předcházeli), jináče jen pořadí nejmladších hejtmanů.[27]) Pokud prozatímně vedli krajský úřad, povolovaly se jim obyčejně remunerace neb interkaláře platu hejtmanského; normálem byl jim interkalár všeobecně povolen teprve r. 1764, arci jen tehdy, když tu krajského hejtmana vůbec nebylo. Důvodem toho byl zvláště závazek, který z hejtmana přecházel na adjunkta, aby z hejtmanského platu byl vydržován kancelářský personál

---

kop. 22. Když byl suspendován kraj. hejtman Žatecký, adjunkt prozatím měl krajský úřad spravovati, reskr. 13. srp. 1757, kop. 42. Když Táborský krajský správce byl povolán ke službě při nově zřízené vojenské komisi v Praze, adjunkt měl zatím obstarávati kraj. záležitosti, reskr. 3. břez. 1760, kop. 21. Když Prachеňský krajský hejtman P. r. 1770 se pomátl, obstarávání kraje bylo uloženo prvému adjunktovi Václ. Engelb. Lipovskému z Lipovic, jenž potom po hejtmanově smrti sám stal se hejtmanem (dvor. dekrety z 17. srp., 28. září a 21. pros. 1770, kop. 83, 139, 175).

[25]) Tak appellační rada hrabě Clary byl „Kreisamtsverwalter" (srov. výše str. 161 v n. 20); podobně byli po nějaký čas krajskými správci (nikoli hejtmany) radové repraesentace hrabě Bubna a hr. Vratislav (v. § 15). — Táborsko r. 1752 „prozatímně spravoval" svob. pán W., i byl tam pak jmenován hejtmanem (reskr. z 21. říj. 1752, kop. 82); avšak pro nedbalost a nepořádek byl úřadu toho záhy zase zbaven, a po případě měl býti zase ustanoven za kraj. adjunkta (reskr. z 21. dub. 1753 (kop. 128—131).

[26]) Tak i později, když jak uvidíme, místa adjunktů byla spojována s místy průvodčích komisařů, vždy ještě uvádělo se, že krajský adjunkt qua talis žádného saláře nepožívá. Srov. ku příkl. odpověď českého gub. k 7. otázce cís. Josefa z r. 1771 (stát. r. 1772 I II, ad 76); Mayern, Kreis. Wiss. č. 3. Později byl sice úmysl, vyměřiti jim služné, ale nebyl proveden.

[27]) Tak stanovil reskript z 16. pros. 1752 (kop. 48); srov. § 8, I. Avšak r. 1764 zapovězeno krajským adjunktům a průvodčím komisařům (byť i prve byli důstojníky), aby si neosobili čestných odznaků vojenských, jako stejnokroje nebo port d'epée na pobočné zbrani, — tím prý hleděli si zjednati větší vážnost naproti stavu městskému a venkovskému úřednictvu, ale zavdávala se příležitost k bitkám (dle čes. gub. missivů z 21. května 1764 a 1. čna. 1775 ve Kreis. Wiss. č. 8, a reskriptu ve Vídni z 9. čna. 1764 u Krop. IV, 266). Při té příležitosti budiž také uvedeno, že reskriptem z 23. břez. 1754 (kop. 145) všem „krajským a průvodčím komisařům" přísně bylo zakázáno, honiti na cizí půdě; příčinu k tomu zavdala stížnost na Kouřimského prův. komisaře. — Když král. krajští substituti na Moravě žádali, aby jim při uzavírání a inventuře stavovských pozůstalostí bylo vyměřeno pořadí před zemským purkrabím tamějších zemských desk, vyžádána před rozhodnutím věci zpráva od repraesentace v Čechách, s podotknutím, že tento zemský purkrabí vyrovnal se asi starostovi českých desk zemských (reskript z 5. ún. 1752, kop. 77).

a jiné úřední výdaje; jen ostatek byl jich odměnou.[28]) Naproti tomu za zastávání hejtmana nepřítomného neb nemocného podobný nárok adjunktům nepříslušel.[29]) Ostatně mívali podíl na vedlejších požitcích, jež plynuly z některých komisí v kraji; avšak žádalo se na nich, aby zastávali také komise, při kterých žádného příjmu nebylo.[30])

Bylo by snad bývalo jednodušší, kdyby r. 1751 na místě zavedení zvláštních krajských adjunktů ústav stálých průvodčích komisařů tak se byl uspůsobil, aby prvý komisař dle potřeby mohl hejtmana zastávati. Avšak to nikterak nebylo vládním úmyslem, a i napotom zůstávaly obě hodnosti vedlé sebe, ač tak, že namnoze bývaly kombinovány. V skutku hned záhy místa některých adjunktů byla spojena s místy placených průvodčích komisařů, resp. naopak; příčina toho snad byla, že nebyl vždy

---

[28]) Dvor. dekret z 29. list. 1764 (kop. 97); dekret ten zakládal se na nejv. rozhodnutí z 12. list. t. r., jak uvádí dvor. dekret z 4. září 1783 (kop. 25), kdy toto normale o interkaláru ještě bylo v platnosti. — Ku př. reskript z 31. čec. 1751 (kop. 59) povolil měsíční interkalár prozatímně ustanovenému hejtmanu. Repraesentace dne 9. květ. 1752 (contr. H 1:4) radila, aby kraj. adjunktovi Boleslavskému dán byl interkalár platu hejtmanského vzhledem ku placení kancelářských sluhů, kraj. poslů a rozličných výdajů. Bývalo od případu k případu za to žádáno, a nahoře nebyla k tomu vždy stejná ochota; tak dvor. dekret z 18. čna. 1763 (kop. 72) povolil adjunktovi Pracheňskému náklady, jež měl na kancelářský personál a posly, ale nikoli celý plat hejtmanský za dobu, kdy úřad vedl, nýbrž jen polovici interkaláru titulo remunerationis. V tom nastala příznivá změna normálem z r. 1764 (nejednou připomínaným, ku př. ve dvor. dekretu z 6. dub. 1772, kop. 40). Normál ten však jednal jen o úplném uprázdnění místa hejtmanského. Když ku př. suspendován byl krajský hejtman Žatecký, náleželo prý sice z jeho slušného platiti kancelářský personál i jiné výdaje, jež by nejsa suspendován musil nésti; s ostatkem se zatím nedisponovalo (dvor. dekr. z 20. květ. 1768, kop. 85); potom však interkalár ponechán byl kraj. adjunktovi, jenž byl úřad zastával (dvor. dekr. z 2. září 1768, kop. 9). K čemuž buď připomenuto, že dle dvor. dekretu z 5. čna. 1773 úředníkovi jenž svou suspensi a salario zavinil, po zrušení suspense slušné z pravidla se nenahražovalo (Krop. VI, 601).

[29]) Dne 24. dubna 1767 bylo vydáno zvláštní normále substituční, jehož znění nám není známo. Jen z několika dvor. dekretů z r. 1783 (z 13. břez., 28. července, 31. července a 25. září kop. 23, 169, 225, 91), kdy ještě bylo v platnosti, soudíme, že krajskému adjunktu, jenž vůbec byl bez platu, příslušelo za zastávání hejtmana legitime nepřítomného nebo nemocného 60% platu; pakliže však požíval platu komisařského, nenáležel mu dále ani příspěvek, ani remunerace.

[30]) Tak dle výnosu repraesentace z 14. list. 1754 (contrib. H 1: 13) hejtmanu Loketskému krajský adjunkt byl sice povinen vykonávati komise, jež mu hejtman v kraji uloží, třeba by nebyly spojeny s diétami (kde byly v obyčeji, měl jich požívati), ale naproti tomu komise bez diét kromě vlastního kraje, ku př. v Ašsku měl krajský hejtman jakožto úředník salarovaný vzíti sám na sebe. — Ve příčině diét a jiných příjmů srov. § 8, II o hejtmanech, a tuto n. 20, také níže.

Naproti tomu požívali denních diét 30 kr. při sequestračním vymáhání dlužné berně vrchnostenské; také při officiosní administraci poddanské kontribuce brali požitky kontribučních úředníků. Pokud byli vyššího stavu, mohli na místě hejtmanův nebo s nimi účastniti se mimořádných komisí, jež poddaných poplatníků se netýkaly, a tedy také honorárů a diét s tím spojených.[20]) Za sedmileté války však bylo také zase vytknuto, že stálí průvodčí komisaři byli povinni, provádění vojska a vojenské dopravy ve svém kraji na své útraty, bez diét obstarávati.[21])

2. O málo později než stálí průvodčí komisaři vznikli jako zvláštní krajské orgány adjunkti.

Dokud byli v Čechách dva hejtmané v každém kraji, nebylo tu potřebí substitutů neb adjunktů. Byl-li jeden hejtman nepřítomen nebo nemocen, zastával jej druhý. Jen kde by snad nepostačil, zemský úřad zřizoval z krajských stavů náměstka k vedení nutných záležitostí. Také někdy zejména při úmrtí jednoho z hejtmanů byl ustanoven prozatímný správce krajského úřadu až do příští renovace.[22]) Větší potřeba zástupců

[20]) Instrukce kraj. hejtmanů k systemálnímu patentu, čl. 9; instr. komisařů o sequestracích čl. 6, Krop. I, 83; system. patent cap. VII o živelních škodách; nař. repraes. z 29. srp. 1749 o polic. zem. visitacích, contrib. B 1:12. — Systemální patent neznal komisarické správy při poddanské kontribuci, neboť náleželo ji vůbec vymáhati exekucí vojenskou. Ale když tato všude nepomáhala, přišla, jak se zdá, již deputace na myšlénku ustanovovati zvláštní kontribuční administratory, tak aby poddaní byli ušetřeni drahé vojenské exekuce, kdežto administrator pro rata temporis užíval ročního platu kontribučního účetního, i s jeho deputátem a akcidencemi; srov. instrukci pro kontribuční administratory na statcích octnuvších se v kontribučním úpadku, z r. 1748 nebo 1749; a zprávu repraes. z 12. srp. 1749 (contrib. B 1:2). Když to nebylo z Vídně zapovězeno, repraesentace po dalším vyšetření poměrů nařízením z 5. ún. 1750 znova zachovala toto zařízení; jelikož ale průvodčí komisaři mívali různé práce na starosti, a nemohli tedy trvati stále na místě, bylo výslovně vytknuto, že administrací přestává pouze utile kontribučních účetních, nikoli však jejich povinnost, (contrib. H 1:16). Potom však hr. Larisch shledal, že někde administratoři brali denně 30 kr. od poddaných, podobně jako při sequestraci důchodů vrchnostenských (reskr. z 30. července 1750, kop. 115). Jinak ústav administratorů poddanské kontribuce byl reskriptem z 23. led. 1751 ad III dále zachován (kop. 162). Srov. i výše str. 60 n. 19.

[21]) Reskripty z 2. dub. a 6. dub. 1757, kop. 63, 67.

[22]) Kraj. Zříz. I, 263. — Ku př. reskriptem z 19. července 1749 Kouřimský krajský hejtman panského stavu dovolen na 8 dní do Moravy, ale jeho soudruh rytířského stavu měl zatím zastávati záležitosti celého kraje, ne pouze svého podílu; dovolená ta pak byla o 3 neděle prodloužena (contrib. H 1:7, kop. dodat. 32). Reskript z 15. břez. 1749 přikázal, aby na dobu absenční licence krajského hejtmana Žateckého byl ustanoven spůsobilý náměstek, jelikož by jeho úřední soudruh při rozsáhlosti kraje sám nestačil zastati všecky práce (contrib. H 1:13). Dne 20. břez. 1749 deputace ustanovila náměstka jiného hejtmana po srozumění s místodržícími (tamtéž).

a jiné úřední výdaje; jen ostatek byl jich odměnou.[28]) Naproti tomu za zastávání hejtmana nepřítomného neb nemocného podobný nárok adjunktům nepříslušel.[29]) Ostatně mívali podíl na vedlejších požitcích, jež plynuly z některých komisí v kraji; avšak žádalo se na nich, aby zastávali také komise, při kterých žádného příjmu nebylo.[30])

Bylo by snad bývalo jednodušší, kdyby r. 1751 na místě zavedení zvláštních krajských adjunktů ústav stálých průvodčích komisařů tak se byl uspůsobil, aby prvý komisař dle potřeby mohl hejtmana zastávati. Avšak to nikterak nebylo vládním úmyslem, a i napotom zůstávaly obě hodnosti vedlé sebe, ač tak, že namnoze bývaly kombinovány. V skutku hned záhy místa některých adjunktů byla spojena s místy placených průvodčích komisařů, resp. naopak; příčina toho snad byla, že nebyl vždy

[28]) Dvor. dekret z 29. list. 1764 (kop. 97); dekret ten zakládal se na nejv. rozhodnutí z 12. list. t. r., jak uvádí dvor. dekret z 4. září 1783 (kop. 25), kdy toto normale o interkaláru ještě bylo v platnosti. — Ku př. reskript z 31. čce. 1751 (kop. 59) povolil měsíční interkalár prozatímně ustanovenému hejtmanu. Repraesentace dne 9. květ. 1752 (contr. H 1:4) radila, aby kraj. adjunktovi Boleslavskému dán byl interkalár platu hejtmanského vzhledem ku placení kancelářských sluhů, kraj. poslů a rozličných výdajů. Bývalo od případu k případu za to žádáno, a nahoře nebyla k tomu vždy stejná ochota; tak dvor. dekret z 18. čna. 1763 (kop. 72) povolil adjunktovi Pracheňskému náklady, jež měl na kancelářský personál a posly, ale nikoli celý plat hejtmanský za dobu, kdy úřad vedl, nýbrž jen polovici interkaláru titulo remunerationis. V tom nastala příznivá změna normálem z r. 1764 (nejednou připomínaným, ku př. ve dvor. dekretu z 6. dub. 1772, kop. 40). Normál ten však jednal jen o úplném uprázdnění místa hejtmanského. Když ku př. **suspendován** byl krajský hejtman Žatecký, náleželo prý sice z jeho služného platiti kancelářský personál i jiné výdaje, jež by nejsa suspendován musil nésti; s ostatkem se zatím nedisponovalo (dvor. dekr. z 20. květ. 1768, kop. 85); potom však interkalár ponechán byl kraj. adjunktovi, jenž byl úřad zastával (dvor. dekr. z 2. září 1768, kop. 9). K čemuž buď připomenuto, že dle dvor. dekretu z 5. čna. 1773 úředníkovi jenž svou suspensi a salario zavinil, po zrušení suspense služné z pravidla se nenahražovalo (Krop. VI, 601).

[29]) Dne 24. dubna 1767 bylo vydáno zvláštní normále substituční, jehož znění nám není známo. Jen z několika dvor. dekretů z r. 1783 (z 13. břez., 28. července, 31. července a 25. září kop. 23, 169, 225, 91), kdy ještě bylo v platnosti, soudíme, že krajskému adjunktu, jenž vůbec byl bez platu, příslušelo za zastávání hejtmana legitime nepřítomného nebo nemocného 60% platu; pakliže však požíval platu komisařského, nenáležel mu dále ani příspěvek, ani remunerace.

[30]) Tak dle výnosu repraesentace z 14. list. 1754 (contrib. H 1: 13) hejtmanu Loketskému krajský adjunkt byl sice povinen vykonávati komise, jež mu hejtman v kraji uloží, třeba by nebyly spojeny s diétami (kde byly v obyčeji, měl jich požívati), ale naproti tomu komise bez diét kromě vlastního kraje, ku př. v Ašsku měl krajský hejtman jakožto úředník salarovaný vzíti sám na sebe. — Ve příčině diét a jiných příjmů srov. § 8, II o hejtmanech, a tuto n. 20, také níže.

dostatek uchazečův o služby bezplatné, za pouhou naději postupu, také že jednotlivci chtěli ve správě krajské všestranněji se vycvičiti. Časem dosti zhusta tytéž osoby bývaly adjunkty a zároveň prvými průvodčími komisaři. Nicméně vlastně nebylo to vůbec přikázáno, a namnoze obě hodnosti zase se lišily; však také průvodčí komisaři byli předně a hlavně zaměstknáni prováděním vojska, berními sequestracemi a vyšetřováním živelních škod, kdežto krajští adjunkti měli hejtmanům vůbec ve krajské správě vypomáhati, nabývati v ní cviku a přehledu, a říditi krajské úřady v jejich neprázdni.[31]) Mimo to místa adjunktů zůstávala vyhražena stavu panskému a rytířskému, kdežto za komisaře tehda připouštěli se také pouzí šlechtici nebo měšťané, kteřížto nebyli způsobilí hejtmany zastávati.[32])

Celkem tedy naproti r. 1748 počet podřízených orgánů krajských vskutku něco se rozmnožil, když spojování míst kraj. adjunktů a průvodčích komisařů nebylo veskrze provedeno. Při tom zvláště sluší dodati, že dle potřeby a příležitosti ve krajích byli jmenováni také druzí adjunkti, nebo adjunkti přespočetní, při čemž jednotlivě vyskytl se i název místoadjunkta. Dálo se tak zejména za sedmileté války, kdy krajští úředníci nemohli všem úkolům dostačiti. Mimo to supernumeráři při kraj. úřadě byli vlastně jistým spů-

---

[31]) Kombinace obou hodností zprvu nebyla nikterak ustálena, jak možno doložiti. Kraj. adjunktovi hr. Ogilvymu uděleno místo průvodčího komisaře se 400 zl. reskriptem z 1. pros. 1753 (kop. 9). Appellačnímu radovi hr. Clarymu propůjčeno místo kraj. adjunkta při jednom ze 3 kraj. úřadů v Praze, a náleželo mu dáti plat komisařský, jenž nejprve se uprázdní, reskript z 1. pros. 1753 (contr. H 2: 1). Repraesentace měla míti zřetel k žádosti Plzeňského kraj. adjunkta, jenž byl zároveň manufakturním komisařem, za propůjčení místa placeného průvodčího komisaře, dle reskriptu z 10. květ. 1755 (kop. 43). Hradecký kraj. adjunkt, tehda zároveň zemský komisař, dostal místo komisařské v Rakovnicku s tou podmínkou, aby vzdal se zemského komisařství a zastával nový úřad beze zřízení náměstka, dle reskr. z 7. list. 1761 (kop. 11). Kouřimský druhý adjunkt, zároveň prův. komisař, jmenován průvod. komisařem 1. třídy v Rakovnicku reskriptem z 19. list. 1762, (kop. 44). Naproti tomu Čáslavský průvodčí komisař resignoval, a k jeho žádosti bylo mu nadále ponecháno místo krajského adjunkta dle reskr. z 23. srp. 1755 (kop. 107). Komisaři prvé třídy jmenováni krajskými adjunkty s ponecháním dosavadních míst a platů v reskriptu z 3. července 1756 (kop. 7.) a 12. břez. 1757 (kop. 27). Kouřimský prův. komisař jmenován za své služby druhým krajským adjunktem s ponecháním místa a platu komisařského, reskript 30. pros. 1758 (kop. 130). Když v Litoměřicku druhý adjunkt postoupil na místo prvého, jmenován zase nový druhý adjunkt, a tomuto zároveň propůjčeno uprázdněné místo komisařské se služným 400 zl., reskr. 12. února a 10. břez. 1763 (kop. 14, 15).

[32]) Nenaskytl se nám ani jediný případ, kde by byl někdo jmenován krajským adjunktem, nejsa stavu panského neb rytířského; srov. také výše str. 41—2, str. 62 n. 25.

a jiné úřední výdaje; jen ostatek byl jich odměnou.[28]) Naproti tomu za zastávání hejtmana nepřítomného neb nemocného podobný nárok adjunktům nepříslušel.[29]) Ostatně mívali podíl na vedlejších požitcích, jež plynuly z některých komisí v kraji; avšak žádalo se na nich, aby zastávali také komise, při kterých žádného příjmu nebylo.[30])

Bylo by snad bývalo jednodušší, kdyby r. 1751 na místě zavedení zvláštních krajských adjunktů ústav stálých průvodčích komisařů tak se byl uspůsobil, aby prvý komisař dle potřeby mohl hejtmana zastávati. Avšak to nikterak nebylo vládním úmyslem, a i napotom zůstávaly obě hodnosti vedlé sebe, ač tak, že namnoze bývaly kombinovány. V skutku hned záhy místa některých adjunktů byla spojena s místy placených průvodčích komisařů, resp. naopak; příčina toho snad byla, že nebyl vždy

[28]) Dvor. dekret z 29. list. 1764 (kop. 97); dekret ten zakládal se na nejv. rozhodnutí z 12. list. t. r., jak uvádí dvor. dekret z 4. září 1783 (kop. 25), kdy toto normale o interkaláru ještě bylo v platnosti. — Ku př. reskript z 31. čce. 1751 (kop. 59) povolil měsíční interkalár prozatímně ustanovenému hejtmanu. Repraesentace dne 9. květ. 1752 (contr. H 1:4) radila, aby kraj. adjunktovi Boleslavskému dán byl interkalár p'atu hejtmanského vzhledem ku placení kancelářských sluhů, kraj. poslů a rozličných výdajů. Bývalo od případu k případu za to žádáno, a nahoře nebyla k tomu vždy stejná ochota; tak dvor. dekret z 18. čna. 1763 (kop. 72) povolil adjunktovi Pracheňskému náklady, jež měl na kancelářský personál a posly, ale nikoli ce'ý plat hejtmanský za dobu, kdy úřad vedl, nýbrž jen polovici interkaláru titulo remunerationis. V tom nastala příznivá změna normálem z r. 1764 (nejednou připomínaným, ku př. ve dvor. dekretu z 6. dub. 1772, kop. 40). Normál ten však jednal jen o úplném uprázdnění místa hejtmanského. Když ku př. suspendován byl krajský hejtman Žatecký, náleželo prý sice z jeho služného p'atiti kancelářský personál i jiné výdaje, jež by nejsa suspendován musil nésti; s ostatkem se zatím nedisponova'o (dvor. dekr. z 20. květ. 1768, kop. 85); potom však interkalár ponechán byl kraj. adjunktovi, jenž byl úřad zastával (dvor. dekr. z 2. září 1768, kop. 9). K čemuž buď připomenuto, že dle dvor. dekretu z 5. čna. 1773 úředníkovi jenž svou suspensi a salario zavinil, po zrušení suspense služné z pravidla se nenahražovalo (Krop. VI, 601).

[29]) Dne 24. dubna 1767 bylo vydáno zvláštní normále substituční, jehož znění nám není známo. Jen z několika dvor. dekretů z r. 1783 (z 13. břez., 28. července, 31. července a 25. září kop. 23, 169, 225, 91), kdy ještě bylo v platnosti, soudíme, že krajskému adjunktu, jenž vůbec byl bez platu, příslušelo za zastávání hejtmana legitime nepřítomného nebo nemocného 60% platu; pakliže však požíval platu komisařského, nenáležel mu dále ani příspěvek, ani remunerace.

[30]) Tak dle výnosu repraesentace z 14. list. 1754 (contrib. H 1: 13) hejtmanu Loketskému krajský adjunkt byl sice povinen vykonávati komise, jež mu hejtman v kraji uloží, třeba by nebyly spojeny s diétami (kde byly v obyčeji, měl jich požívati), ale naproti tomu komise bez diét kromě vlastního kraje, ku př. v Ašsku měl krajský hejtman jakožto úředník salarovaný vzíti sám na sebe. — Ve příčině diét a jiných příjmů srov. § 8, II o hejtmanech, a tuto n. 20, také níže.

dostatek uchazečův o služby bezplatné, za pouhou naději postupu, také že jednotlivci chtěli ve správě krajské všestranněji se vycvičiti. Časem dosti zhusta tytéž osoby bývaly adjunkty a zároveň prvými průvodčími komisaři. Nicméně vlastně nebylo to vůbec přikázáno, a namnoze obě hodnosti zase se lišily; však také průvodčí komisaři byli předně a hlavně zaměstknáni prováděním vojska, berními sequestracemi a vyšetřováním živelních škod, kdežto krajští adjunkti měli hejtmanům vůbec ve krajské správě vypomáhati, nabývati v ní cviku a přehledu, a říditi krajské úřady v jejich neprázdni.[31]) Mimo to místa adjunktů zůstávala vyhražena stavu panskému a rytířskému, kdežto za komisaře tehda připouštěli se také pouzí šlechtici nebo měšťané, kteřížto nebyli způsobilí hejtmany zastávati.[32])

Celkem tedy naproti r. 1748 počet podřízených orgánů krajských vskutku něco se rozmnožil, když spojování míst kraj. adjunktů a průvodčích komisařů nebylo veskrze provedeno. Při tom zvláště sluší dodati, že dle potřeby a příležitosti ve krajích byli jmenováni také druzí adjunkti, nebo adjunkti přespočetní, při čemž jednotlivě vyskytl se i název místoadjunkta. Dálo se tak zejména za sedmileté války, kdy krajští úředníci nemohli všem úkolům dostačiti. Mimo to supernumeráři při kraj. úřadě byli vlastně jistým spů-

---

[31]) Kombinace obou hodností zprvu nebyla nikterak ustálena, jak možno doložiti. Kraj. adjunktovi hr. Ogilvymu uděleno místo průvodčího komisaře se 400 zl. reskriptem z 1. pros. 1753 (kop. 9). Appellačnímu radovi hr. Clarymu propůjčeno místo kraj. adjunkta při jednom ze 3 kraj. úřadů v Praze, a náleželo mu dáti plat komisařský, jenž nejprve se uprázdní, reskript z 1. pros. 1753 (contr. II 2: 1). Repraesentace měla míti zřetel k žádosti Plzeňského kraj. adjunkta, jenž byl zároveň manufakturním komisařem, za propůjčení místa placeného průvodčího komisaře, dle reskriptu z 10. květ. 1755 (kop. 43). Hradecký kraj. adjunkt, tehda zároveň zemský komisař, dostal místo komisařské v Rakovnicku s tou podmínkou, aby vzdal se zemského komisařství a zastával nový úřad beze zřízení náměstka, dle reskr. z 7. list. 1761 (kop. 11). Kouřimský druhý adjunkt, zároveň prův. komisař, jmenován průvod. komisařem 1. třídy v Rakovnicku reskriptem z 19. list. 1762, (kop. 44). Naproti tomu Čáslavský průvodčí komisař resignoval, a k jeho žádosti bylo mu nadále ponecháno místo krajského adjunkta dle reskr. z 23. srp. 1755 (kop. 107). Komisaři prvé třídy jmenováni krajskými adjunkty s ponecháním dosavadních míst a platů v reskriptu z 3. července 1756 (kop. 7.) a 12. břez. 1757 (kop. 27). Kouřimský prův. komisař jmenován za své služby druhým krajským adjunktem s ponecháním místa a platu komisařského, reskript 30. pros. 1758 (kop. 130). Když v Litoměřicku druhý adjunkt postoupil na místo prvého, jmenován zase nový druhý adjunkt, a tomuto zároveň propůjčeno uprázdněné místo komisařské se služným 400 zl., reskr. 12. února a 10. břez. 1763 (kop. 14, 15).

[32]) Nenaskytl se nám ani jediný případ, kde by byl někdo jmenován krajským adjunktem, nejsa stavu panského neb rytířského; srov. také výše str. 41—2, str. 62 n. 25.

sobem praktikantů.[33]) Rovněž tak byli za sedmileté války zřizováni přespočetní komisaři ku provádění vojska a k opatření vojenských dodávek vedlé toho i průvodčí komisaři pouze dočasní, a pak také zvláštní konduktoři pro dopravu zásob.[34]) Naproti tomu někteří stálí průvodčí komisaři zastávali tehda hodnost vojenských zemských komisařů.[35])

---

[33]) Srov. výše str. 51 a 53, a zde n. 31. Některé příklady: Když Josef hrab Bubna nabídl se k bezplatné službě, měla jej repraesentace v některém kraji ustanoviti za adjunkta a prův. komisaře přespočetného, dle reskriptu z 20. prosince 175. (kop. 49). V Loketsku jmenován přespočetný krajský adjunkt, protože tamější adjunkt byl zaměstknán při vojsku, reskript 28. října 1758 (kop. 97). Když v Loketsku skutečný krajský adjunkt resignoval, přespočetný mohl tam nastoupiti ve skutečnost dle reskriptu z 18. července 1761 (kop. 79). V Táborsku jmenován bezplatný druhý krajský adjunkt za příčinou lepšího opatření tamější agendy a k ulehčení krajskému adjunktovi, jenž stále churavěl, reskriptem z 5. května 1759 (kop. 9). V Rakovnicku jmenován druhý krajský adjunkt bez platu vzhledem ke svým službám a znalosti manipulace při krajských úřadech, reskr. 30. června 1759 (kop. 67). Podobně v Klatovsku ustanoven k bezplatné službě viceadjunkt vzhledem ke své schopnosti a znalosti krajské správy, reskriptem z 12. července 1760 (kop. 22). V Kouřimsku napomínán krajský viceadjunkt a prův. komisař k lepšímu zastávání svého úřadu, reskr. 26. ledna 1760 (kop. 77). V Prachеňsku mohl býti ustanoven jistý přespočetný kraj. adjunkt ke vzdělání své schopnosti, dle reskriptu z 14. srpna 1762 (kop. 24). Kraj. hejtmanu Hradeckému reskriptem z 8. července 1758 (kop. 18) bylo povoleno, aby jeho syn byl u něho ustanoven bez platu za kraj. viceadjunkta ke snadnějšímu navedení ve službě. Ku prosbě krajského hejtmana Plzeňského ponechán u něho jeho syn ad practicandum, a propůjčen mu také titul přespočetného kraj. adjunkta, ale bez praejudikování starším zasloužilým adjunktům co do pořadí a ostatních komissionálních příkazův a prací, dle reskriptu z 8. ledna 1763 (kop. 62). V Žatecku ustanoven druhý adjunkt bez platu vzhledem ke svým schopnostem reskriptem z 7. května 1763 (kop. 15).

[34]) Srov. str. 60—61 (n. 20) o sporu českých stavů s erárem ve příčině diét dočasných prův. komisařů, i dopravních konduktorů. — Kolínský radní Paroubek, jenž již nabyl spůsobilosti ve výkonech krajského úřadu, mohl bez obtížení eráru býti jmenován přespočetným prův. komisařem v Kouřimsku, dle reskriptu z 22. července 1758 (kop. 47). Bezplatné přespočetné průvodčí komisaře ustanovují ku př. reskripty: z 12. srpna 1758 (kop. 25) v Plzeňsku, z 7. dubna a 28. července 1759 (kop. 5, 73) v Čáslavsku, z 30. srpna 1760 (kop. 87) v Berounsku, z 7. srpna 1762 (kop. 4) v Litoměřicku, z 18. června 1763 v Hradecku (kop. 73).

[35]) Již r. 1756 k ruce nejv. zemského komisaře vojenského byli zřízeni takoví zemští komisaři (srov. reskr. z 29. list. a 10 prosince 1756, kop. 100, 35); mezi nimi byli z krajského personálu Mladota ze Solopysk a Jeřabina, kteří r. 1763 stali se krajskými hejtmany. Původně tito komisaři brali diéty ex camerali, ale potom čeští stavové převzali diéty 8 zem. komisařů ex fundo domestico (reskript z 6 února a 6. dubna. 1757, kop. 61, 68). I později užívalo se krajských úředníků za zemské vojenské komisaře, tak že ve krajích nastávala nutnost vypomáhati si supernumeráry. Ku př. dle reskriptu z 21. září 1759 a 7. listopadu 1761 (kop. 63, 11) krajský adjunkt byl zároveň zemským komisařem. Reskriptem z 26. dubna 1760 (kop. 65) ustanoven zemský komisař s podržením místa komisaře průvodčího. Krajského komisaře Lito-

3. Ve druhém období terezinské vlády stát jal se činiti časem vyšší požadavky na uchazečích o místa adjunktů a komisařů. Tak již reskript z 24. října 1763 chtěl, aby krajští komisaři v Čechách před ustanovením byli guberniem zkoušeni, jak tomu bylo při krajských sekretářích. Ale sotva tento předpis nabyl v praxi větší váhy, bylo-li ho vůbec šetřeno.[36]) Za to po několika letech přihlíželo se, aby noví krajští adjunkti a komisaři, byť byli pouze přespočetní, vykázali se odborným studiem a úřední praxí;[37]) nicméně připouštěli se také důstojníci.[38]) Z jiné strany místa krajských adjunktů a komisařů zejména od r. 1771 byla vyhražována zase osobám

měřického, jenž jakožto zemský komisař byl nepřítomen, měl zastupovati bezplatný komisař přespočetný, dle reskriptu z 7. srpna 1762 (kop. 4). Bývalý průvodčí komisař Litoměřický měl prokázati, že vedle svého služného bral po jistou dobu zároveň plat zemského vojen. komisaře 100 zl. měsíčně, dle reskriptu z 16. července 1763 (kop. 49). — Na Václava Košinu z Freudenthalu, jakožto velice schopného zasloužilého muže, který byl dříve českým zem. voj. komisařem, potom cís. a říš. polním komisařem, náleželo míti zvláštní ohled při uprázdnění místa krajského komisaře neb jinak, dle reskriptu z 2. dubna 1763 (kop. 10).

[36]) Nejvyšší purkrabí, Filip hrabě Kolovrat, navrhl r. 1763 za své přítomnosti ve Vídni, aby komisaři byli dříve guberniem zkoušeni, a nejv. kancléř Rudolf hr. Chotek s tím souhlasil; Marie Terezie tudíž rozhodla: sollen „taugliche creiis secretarien erwählt und die anstellende creiis comissarien vorhero von gouverno geprifft werden“. Následkem toho při renovaci krajských hejtmanů reskript z 24. října 1763 připomínal guberniu předpisy z r. 1751, a žádal bedlivé šetření toho „damit nicht allein taugliche u. ohninteressirte Kreissekretarien fürgewählet u. nebst den anstellenden Kreiskommissarien vorhero von euch geprüft werden mögen“, — tedy mluvil o zkoušce komisařů jen jako mimochodem (arch. dvor. kanc. III A 5, kop. 115—8). Také dvor. dekret z 28. dubna 1764 ve příčině krajských sekretářů a komisařů zase připomínal — tantum pro Bohemia — reskripty z 23. ledna 1751 a 24. října 1763 (u. m. a kop. 99). Přes to vše nenaskytly se nám doklady o zkouškách komisařů (neb adjunktů).

[37]) Srov. o praxi § 3, str. 53 sl., o studiu § 4, str. 76 sl. K dokladům budiž ještě připojeno, že dvor. dekret z 7. prosince 1770 (kop. 37) žádal ode dvou žadatelů za přespočetná místa adjunktů a prův. komisařů, aby prve vykázali se studiem věd policejních a komorních; dvor. dekret z 31. ledna 1772 (kop. 230) povolil ustanovení za bezplatného přespočetného komisaře v Boleslavsku, jestliže dotyčný uchazeč vykáže se vysvědčením, že slyšel vědy policejní a komorní.

[38]) Ku př. bylo povoleno, aby Max. svob. pán Ehrenburg ze šlechtické tělesné gardy byl ustanoven kraj. adjunktem Boleslavským, dle dvor. dekr. z 21. září 1766 (kop. 21). Dragounský hejtman Jan Frant. hr. Deym mohl býti ustanoven druhým adjunktem v Táborsku, dle dvor. dekr. z 21. list. 1766 (kop. 128). Panovnice schválila dohodnutí mezi Litoměřickým kraj. adjunktem a 1. prův. komisařem baronem Sobkem a hejtmanem velkého generálního štábu Karlem Jos. z Bienenbergu o vzájemné postoupení jejich míst, dle dvor. dekr. z 13. ledna 1769 (kop. 85). Kyrysnický nadporučík Josef z Boulles jmenován druhým krajským adjunktem v Klatovsku, a dán mu plat 400 zl. ročně až do nějaké apertury, dle dvor. dekretu z 25. ledna 1771 (kop. 106). Marie Terezie rozhodla se uděliti hraběti z Bubna místo kraj. adjunkta

stavu panského a rytířského; měšťané, kteří již sloužili jako průvod- komisaři, nemohli postoupiti na místa prvých komisařů, pokud tato d- poměrů byla spojena s místy adjunktů.[39])

Ostatně po sedmileté válce po kolik let bylo potřebí přihlížeti, al- ponenáhlu byla zavedena soustavná rovnost mezi kraji, tak aby dle z- řízení z r. 1751 v každém kraji byli dva stálí komisaři, jeden se služný- prvé třídy, druhý druhé třídy; neboť za války sedmileté, ano zčásti i před ní pravidla toho nebylo dosti šetřeno.[40]) Vedlé toho i v době mí- nadále vypomáhali adjunkti a komisaři přespočetní, ano stát hleděl toho- to zařízení využitkovati nejen k opatření zkušeného dorostu, nýbrž vůbec, aby nemusil rozšiřovati počet úřednictva placeného.[41]) Vzhledem k tomu náleželo v titulárních kalendářích od r. 1770 uváděti po krajských hejtmanech také placené i neplacené krajské adjunkty a průvodčí komisaře.[42])

Tím způsobem v letech 70tých krajské úřady v Čechách mívaly většinou dva krajské adjunkty, a tři, čtyři průvodčí komisaře. Při tom sice místa adjunktů bývala spojována s místy komisařů, ale přece kombinace ta nebyla tak ustálenou, aby smazávala rozdíl mezi jednou a druhou

a 1. prův. komisaře (se 400 zl.) proti tomu, aby k nejv. disposici postoupil své místo majora, dle dvor. dekr. z 10. ledna 1772 (kop. 161). Tito všichni kromě Sobka byli později krajskými hejtmany v Čechách.

[39]) Srov. o požadavku vyššího stavu výše str. 41, zejm. n. 21 a 22; str. 53; str. 62 n. 25; str. 65 sl., n. 31.

[40]) Již dvor. dekret ze 7. ledna a reskript z 6. února 1764 (kop. 66, 120), propůjčujíce tři místa krajských adjunktů spolu s místy 1. průvodčích komisařů, žádaly na guberniu řádnější rozdělení placených krajských komisařů, arci s nejv. schválením. Potom dle zprávy gubernia o vhodnějším roztřídění krajských adjunktů nařízena byla 3 přesazení, a guberniu i pro příští apertury ukládalo se pamatovati na soustavnou rovnost krajů, dvor. dekretem z 18. května 1764 (kop. 105). Podobně činily dvor. dekrety z 30. května 1766 (kop. 188), z 1. července 1768 (kop. 10), z 29. září 1769 (kop. 114), z 11. dubna 1770 (kop. 118—120). — Již před válkou rovnost mezi kraji byla porušena, když reskript z 13. ledna 1753 (kop. 29) „obzvláště vynikajícímu" průvodčímu komisaři a kraj. adjunktu v Boleslavsku, Josefu Rašínovi z Riesenburku přidal 200 zl. na útraty nově jmenovaného komisaře Žateckého (jemuž ale vzhledem k jeho nemajetnosti r. 1754 dostalo se zase 200 zl. pensionis nomine). Naproti tomu reskript z 29. března 1755 (kop. 133) nepovolil, aby proti dosavadní soustavě 200 zl. ze Žatecka bylo přiděleno kraj. adjunktovi Táborskému.

[41]) České gubernium hned po válce r. 1764 chtělo ustanoviti několik krajských komisařů supra numerum, a dvor. dekret z 18. května t. r. (kop. 105) schválil jeho návrh potud, aby byli dosazeni v Čáslavsku, Boleslavsku a Chrudimsku. O jmenování přespočetných komisařů nebo adjunktů ku př. dv. dekrety z 30. května 1766 (kop. 188), 14. května 1767 (kop. 74), 22. dubna 1768 (kop. 108), 6. a 9. října 1770 (kop. 146, 28), z 12. ledna 1776 (kop. 79), atd. Mnohé doklady v násl. notách.

[42]) Dvor. dekret z 11. dubna 1770 (118 sl.) nařídil tak v Čechách, jelikož také v jiných zemích to bylo zavedeno.

odností. Úřad adjunkta jako takového i nadále zůstával bez služného, podobně bezplatnými byli třetí a čtvrtý prův. komisař.[43]) Přece však takovýmto úředníkům byly namnoze z milosti propůjčovány zvláštní platy („pense“), tak že mimořádně přece vzrůstaly náklady státu na personál krajský; také komisařům, kteří měli pevné služné, vzhledem k jeho nedostatečnosti jednotlivě dostávalo se podobných příspěvků.[44]) Viděti z toho, kterak status krajský bezděky rozšiřoval se, byť ne způsobem právě pořádaným, nýbrž spíše kusým i jakoby pokusným; kterak pomalým

[43]) České gubernium v odpovědi k 15 otázkám cís. Jos. z r. 1771 praví, že krajský adjunkt, byl-li zároveň prvým komisařem, měl služné 400 zl., byl-li druhým komisařem, jen 200 zl.; pakliže nebyl ani prvým, ani druhým komisařem (stálým), neměl žádného služného, tak jako jeho neměl třetí a čtvrtý prův. komisař (stát. 1772 I/II ad n. 76). Dvor. dekret z 2. září 1774 (kop. 94) vzhledem k tomu, že krajský hejtman Plzeňský býval zaměstnán hraničným komisařstvím dal ustanoviti druhého komisaře druhým kraj. adjunktem (s ponecháním platu komisařského), a dovadního praktikanta za třetího a přespočetného kraj. adjunkta, arci dokud se neprázdní nějaký krajský plat, bez saláře. — Přese vše spojování hodností adjunkta komisaře, vyskytují se i v této době adjunkti bez místa a platu komisařského. Tu př. dvor. dekret z 30. prosince 1768 (kop. 147) teprve přikázal míti zřetel na kraj. adjunkta Táborského, až by se uprázdnil plat komisařský. V Pracheňsku jmenován neplacený adjunkt dv. dekretem z 6. července 1770 (kop. 11); tamže pak ustanoven druhý adjunkt bez platu dv. dekretem z 28. září 1770 (kop. 139). V Táborsku byli dvor. dekretem z 26. července 1771 (kop. 154) jmenováni prvý a druhý adjunkt, a ve příčině nějakého platu byli oba odkázáni čekati, až na ně dojde řada. Supernumerární adjunkt v Loketsku byl jmenován skutečným adjunktem v témže kraji, ale bez platu, tak jako jeho předchůdce, dle dvor. dekretu z 9. srpna 1771 (kop. 208). V Litoměřicku na místo suspendovaného 1. adjunkta dosazen Václav Reiský svob. pán z Dubnic, ale bez platu, dvor. dekretem z 23. dubna 1779 (kop. 85).

[44]) Marie Terezie z vlastního podnětu povolila kraj. adjunktovi Rakovnickému nad služné 400 zl. ještě pensi 600 zl., až by dosáhl vyššího platu, dle dekretu kom. z 15. května 1770 (kop. 80). Srov. jmenování dvou druhých adjunktů s pensí 400 zl. ve dvor. dekretech z 25. ledna 1771 (kop. 106), z 22. ledna a 13. února 1773 (kop. 130, 168), přespočetného adjunkta s pensí 300 zl. ve dvor. dekretu z 16. a 29. břez. 1776 (kop. 165, 164). Císařovna z vlastního podnětu přidala kraj. adjunktu Berounskému ku platu 200 zl. ještě 200 zl. (dekr. kom. z 5. února 1774, kop. 222); přespočetný kraj. adjunkt v Praze vedle pense 300 zl. dostal ještě 100 zl., až by nastoupil do pevného služného (dvor. dekret z 24. února 1776, kop. 152); druhému adjunktu Hradeckému povoleno ponechání pense 200 zl. i pro případ, že nastoupí řádné služné druhého komisaře (dv. dekret z 16. ledna 1778, kop. 36). — Podobně bylo při komisařích. Přespočetný komisař dostal roční pensi 200 zl. až do nastoupení řádného služného (dvor. dekret z 18. a 20. května 1768, kop. 59, 87); jmenován přespočetný kraj. komisař s pensí 400 zl. ročně (dv. dekret z 25. května 1771, kop. 144); dvěma komisařům pro stísněné poměry majetkové povoleny pense 200 zl., dokud nepostoupí do vyššího platu (dvor. dekret z 8. července 1775, kop. 93); přespočetnému komisaři propůjčeno služné z milosti 200 zl. (dvor. dekr. z 11. října a 5. pros. 1776, kop. 98, 35).

a nepevným někdy býval další vývoj systemisace státních úřadů. A podobně neustáleným bývalo také samo úřednické právo, aspoň ve dřívějších letech terezínské vlády, kdy ještě vyskytala se narovnání o úřední místa nebo substituce sestárlých neb churavých úředníků za jistý důchod na spůsob výslužného;[45]) nicméně záhy také vdovám adjunktů a komisařů byly povolovány aspoň pense z milosti.[46])

[45]) Když Táborský prův. komisař r. 1754 prosil za výslužbu, měla repraesentace po případě na jeho místo navrhnouti někoho jiného, kdo by se spokojil polovičkou platu, kdežto by prosebníkovi doživotně zůstala druhá polovice, dle reskr. z 7. prosince 1754 (kop. 23). Naproti tomu reskript z 10. prosince 1757 (kop. 17) povolil jednomu žadateli, aby byl adjungován sestárlému prův. komisaři, ale beze všelikého emolumentu. Reskript z 12. září 1761 (kop. 34) sice prohlásil, že se nestalo dobře, když prvý prův. komisař Táborský bez nejv. schválení srovnal se s jinou osobou, aby zastávala jeho úřední práce za polovici služného a veškeré akcidence; ale jelikož nebylo slušno docela jej propustiti, když pro chatrné zdraví nemohl dobře službu zastávati, narovnání toto bylo již ponecháno. Když Rakovnický kraj. adjunkt a prův. komisař Ř. z D. r. 1764 chtěl své místo postoupiti jinému za 2500 zl., tu třetí osoba suplikovala při dvoře za toto místo činíc totéž nabídnutí; z Vídně byla o tom vyžádána zpráva s dodatkem, že císařovna podobné srovnání příště nechce povolovati, a kdyby Ř. místo své nemohl zastávati, aby byla za něho navržena jiná spůsobilá osoba (dle dvor. dekretů z 15. a 22. června 1764, kop. 136, 137). Později vzhledem k tomu že Ř. byl sestárlým, ale zasloužilým úředníkem, bylo guberniu uloženo, aby vyhledalo někoho, kdo by do jeho smrti službu zdarma zastával sub spe futurae promotionis; takovýto substitut se našel, ale druhému adjunktovi byla vyhražena přednost (dle dvor. dekretu z 18. ledna a 21. června 1765, kop. 53, 124). Podobně když sestárlý prův. komisař v Klatovsku nemohl své povinnosti zastávati, byl tam jmenován komisař přespočetný, požívající již pense 100 zl. (dv. dekr. z 23. února 1770, kop. 83). Když Loketský komisař chtěl místo své postoupiti hraběti S., nebylo to dovoleno, a tomuto bylo dáno na srozuměnou, aby k podobnému placenému místu hleděl si získati potřebnou znalost a osvědčiti svou schopnost (dvor. dekret z 5. čec. 1771, kop. 37).

[46]) Když vdova po krajském adjunktu a průvodčím komisaři žádala za odbytné, ba i roční pensi, prohlásil sice reskript z 3. května 1755 (kop. 5), že není obyčejem, aby podobným vdovám to neb ono se povolovalo, ale tentokráte povolil odbytné 400 zl. Podobně povolil reskript z 6. března 1756 (kop. 15!) vdově po prův. komisaři odbytné 300 zl.; reskript z 18. března 1758 (kop. 89) vdově po kraj. adjunktu a prův. komisaři ze zvláštní milosti pensi 400 zl.; dv. dekret z 30. dubna 1766 (kop. 100) vdově po kraj. „substitutovi“ doživotní pensi ⅓ služného manželova, per 133 zl. 20 kr.; dv. dekret z 5. čec. 1769 (kop. 23) vdově po krajském adjunktovi a 4 dětem pensi 600 zl.; dvor. dekret z 12. března 1773 (kop. 82) vdově kraj. adjunkta pensi 200 zl. in hoc casu specifico. — Dvor. dekret z 29. dubna 1774 (kop. 154) jubiloval Boleslavského krajského adjunkta a 1. komisaře s ponecháním služného 400 zl.; podobně dv. dekret z 20. ledna 1776 (kop. 95) Táborského komisaře se 400 zl.; dv. dekret z 13. září 1776 (kop. 111) druhého komisaře Prácheňského s celým platem 200 zl.; dv. dekrety z 14. ún. a 11. září 1772 (kop. 104, 81) komisaře Loketského a Táborského. Srov. vůbec o vývoji výslužného § 8 ku konci.

Jako v Čechách, tak arci také na Moravě šířila se nesoustavná soustava bezplatných a přespočetných krajských úředníků, jimž nehledě k některým platům z milosti připadal jediné podíl v nečetných diétách a podobných požitcích.[47]) Při tom zůstávalo po celou dobu Marie Terezie, jelikož jednání o novou systemisaci krajského úřednictva stále se protahovala. České gubernium r. 1778 žádalo, aby dokonce i při zamýšleném rozmnožení krajského personálu dovoleno bylo dosaditi v každém kraji ještě jednoho komisaře přespočetného. Také téhož roku zase rozmnožili se supernumeráři po krajích následkem doby válečné, která krajské úřady četnými pracemi tak zanesla, že potřebovaly výpomoci. Gubernium v Čechách arci pak neopominulo ujímati se přespočetných krajských úředníků proti záměru vlády, aby dle možnosti byli v zemi umístěni úředníci, kteří rozpuštěním zemské správy v Temešvárském banátu byli dáni na dočasný odpočinek.[48]) Nebylo však vůbec pochyby, že ústav supernumerářů neměl

[47]) D'Elvert, Verwaltgsg., 354—5. Dle statistiky moravské asi z r. 1756 byli tam v každém kraji jeden nebo dva krajští substituti, kterým nebyl vyměřen řádný salár, nýbrž sloužili zdarma nebo byli opatřeni pensemi. Dle jistého sepsání kolem r. 1770 nejstarší krajský substitut v každém kraji míval slušné průvodčího komisaře, druzí substituti však pouze podíl v nečetných úředních emolumentech. Byly však v obyčeji také malé pense a dary z milosti.

[48]) Návrhy českého gubernia z 29. května 1778 o dostatečném obsazení krajských úřadů (contrib. A 2, ad 1). Kníže Fürstenberg dne 29. list. t. r. naléhal na vyřízení těchto návrhů, jelikož krajské úřady ve své rozsáhlé agendě tehda postrádaly svého personálu, kterýž za válečných poměrů na rozkaz císařův musil konati mnohá vyšetřování a visitace, a starati se o dodávky a dopravy. Avšak nejv. kancléř hrabě Blümegen odpověděl dne 3. prosince t. r., že za válečné doby nutno vypomáhati si přespočetnými, bezplatnými komisaři, a že také z quieskovaného krajského personálu Temešvárského budou vyhledány spůsobilé osoby, aby se jich použilo, kde nejvíce třeba. Tu však české gubernium dne 27. prosince 1778 podalo představku proti Temešvárským quiescentům, a dvor. dekret z 8. ledna 1779 (kop. 10) prozatím spokojil se tím, že gubernium nedostatku odpomohlo a ještě mohlo odpomoci ustanovením několika dobře zkoušených mladíků, kteří sloužili bezplatně sub spe futurae promotionis. Kdyžby však eráru měly přirůsti výdaje přes pevný status salariorum, nebo kdyby zeměpanská služba nutně žádala většího placeného personálu při krajských úřadech, nebylo by prý lze obejíti výpomoc Temešvárských quiescentů; také bylo by zbytečno, podrobiti je dříve zkoušce, jelikož bylo úmyslem poslati do Čech pouze dobré úředníky, kteří by snadně nahradili, co jim scházelo na „znalosti provinciální“. — Avšak tím ještě nebyla věc odbyta. Dle dv. dekretu z 13. břez. 1779 (také z 1. dubna t. r., kop. 58) císařovna nařídila co nejdříve umístiti 84 úředníků, kteří byli s polovičním platem quieskováni při rozpuštění zemské administrace Banátské, i náleželo do 14 dnů podati zprávu, pokud lze tomu v Čechách vyhověti. Komora appellační dne 8. dubna 1779 úplně je odmítala také pro „neznalost zdejší ústavy“; gubernium dne 22. dubna ve příčině úřadů krajských dovolávalo se dvor.

hodnoty skutečných placených úředníků, a vládní kruhy konečně netajily se tím, že by snad jisté obmezení bylo na místě. Tak aspoň r. 1779 hrabě Hatzfeld jal se ve státní radě odporovati dosazování přespočetných adjunktů, uváděje, že když supernumeráři dlouho nedocházeli místa skutečného, zřizovaly se pro ně nové platy, a že při apperturách namnoze bránili postupu uchazečů schopnějších.[49])

Důležitými byly předpisy o jmenování adjunktů a komisařů, jež v této době příslušelo zprvu dvorské kanceláři. Jakkoli moc úřadů dvorských a zemských byla rozšiřována, přece Marie Terezie v říjnu r. 1770 rozhodla se, že napříště o dosazení krajských adjunktů a komisařů v Čechách slušelo pokaždé podávati jí samé zvláštní přednesení. Dvorská kancelář nemeškala namítati, že od svého zřízení ještě nikdy nečinila zvláštních přednášek o těchto místech v českých zemích, leč když panovnice v jednotlivém případě toho zvláště žádala; neboť krajští adjunkti byli tu úředníky bezplatnými, a služné komisařů nevyrovnalo se ani služnému kancelistů, které ustanovovaly dvorská kancelář a zemské úřady. Přes to panovnice setrvala na svém rozhodnutí, protože prý ona místa měla větší důležitost dle svých výkonů.[50])

Tím však nebyla otázka na dobro rozřešena. Koncem r. 1771 byla působnost zemských úřadů znova rozšířena; na tom základě české gubernium netoliko jalo se jmenovati průvodčí komisaře, ale chtělo tak činiti také s krajskými adjunkty, což mu nepříslušelo. Z Vídně bylo mu tedy odporováno; dokonce žádalo se, aby gubernium též o místech komisařských

---

dekretu z 8. ledna t. r., a dne 30. t. m. zase obracelo se proti Temešvárským quiescentům, proti odstrčení bezplatných úředníků domácích. Přes to bylo potom v zemích zakázáno obsazovati menší služby, a to tak dlouho, až by quiescenti služby schopní byli umístěni (srov. dvor. dekret z 13. list. 1779). Akta vesměs v contrib., A 2, ad 1.

[49]) Dvorská kancelář dne 15. května 1779 navrhla, aby synovi kraj. hejtmana v Táborsku bylo uděleno místo přespočetného adjunkta v témže kraji. S tím souhlasili ve státní radě Gebler a Löhr, nikoli však Hatzfeld; a Marie Terezie dne 22. května t. r. rozhodla dle tohoto (akt st. r. n. 698). Dle Hatzfelda také veliký počet supernumerárů byl právě příčinou, že tak mnohá místa byla „přeplněna“.

[50]) Prvé rozhodnutí (před 20. říj. t. r.) učinila Marie Terezie na protokollu dvor. kanceláře z 5. a 6. říj. 1770, kterýž obsahoval obsazení míst kraj. adjunktů a komisařů v Čechách (žádala zvláštní přednesení vůbec „über dergleichen Dienstersetzungen“). Dvor. kancelář pak vyžádala si ještě jednou rozhodnutí této otázky. Dokládala také, že většinou šlo jen o další postup z menšího služného do většího, aneb o přeložení z jednoho kraje do druhého, a že nutno bylo vůbec říditi se návrhem zemských úřadů, jelikož dvorské kanceláři krajský personál nebyl znám; zvláštními přednáškami by proti nejv. záměru jen zase množily se „psanice“. Než Marie Terezie dne 17. list. 1770 znova rozhodla jinak (arch. dvor. kanc. III, A 5).

podávalo pouze dobré zdání tak jako dříve.[51]) Když gubernium v té příčiné se hájilo, tu sice ve Vídni uznali rozdíl míst komisařských, se kterými souvisela hodnost adjunkta, a míst ostatních, kde toho nebylo, tak že gubernium tato místa správně mohlo propůjčovati; jelikož však jmenování adjunktů bylo vyhraženo panovnici, také spojená místa komisařská náleželo ponechávati nejvyššímu rozhodnutí, a to tím spíše, že pokaždé nenajdou se osoby ochotné zastávati místa bezplatných krajských adjunktů, a tak by snad eráru vzniklo nové břímě na služném nebo zvláštních platech čili pensích. Proto dvor. dekret z 27. břez. 1772 konečně zase kázal, aby gubernium pokaždé svým dobrým zdáním dožádalo se nejvyššího rozhodnutí o uprázdněných místech adjunktů a komisařů, nechať byla spojena se služným 400 nebo 200 zl., anebo byla docela bez služného.[52]) Potom ale r. 1773 a znova r. 1774 bylo guberniu zase ponecháno obsazovati místa krajských komisařů (pokud nebyla s nimi spojena hodnost adjunktů), kdežto jmenování krajských adjunktů opětně bylo vybraženo samé panovnici.[53]) Nicméně byly také ještě jiné neshody o příslušnost gubernia.[54])

[51]) O aktivitě gubernia reskript z 4. list. 1771 (kop. 13—18), na jehož základě potom reskript z 12. list. t. r. (kop. 76) vytkl, že k umenšení psanic guberniu vůbec ponechávalo se přímo obsazovati místa, jichž služné nepřesahovalo 200 zl. Podlé toho na př. již dvor. dekret o konduitě krajského personálu z 13. pros. 1771 (kop. 99—102) poukázal české gubernium, aby hned samo sesadilo průvodčího komisaře Litoměřického, kdyby do 6 neděl nedostavil se do svého kraje a náležitě neplnil svých povinností, a aby pak z moci sobě propůjčené ustanovilo tam jiného spůsobilého krajského komisaře. Když však gubernium samo chtělo obsaditi 3 místa krajských adjunktů, bylo mu to zabráněno dvor. dekretem z 28. ún. 1772 (kop. 251), protože panovnice, přepouštějíc dne 4. list. m. r. dosazování krajských komisařů guberniu, jmenování adjunktů výslovně si vyhradila; i ve příčině míst komisařských náleželo by guberniu podávati zase jen pouhé zdání, jako před nejv. rozhodnutím z 4. list. 1771. O aktivitě úřadů zemských r. 1759 a r. 1764 viz d'Elvert, Verwaltgungsg., 410).

[52]) Dvor. dekret z 27. břez. 1772 (kop. 205); jináče prý působnost gubernia dle reskriptu z 12. list. 1771 vztahovala se pouze na služby se služným nepřesahujícím 200 zl. Gubernium mělo tehda při obsazení uprázdněných míst adjunktských přihlížeti zvláště k těm osobám, jež v těchže krajích navrhovalo za prvé komisaře. — Potom gubernium označilo své návrhy na místa 4 kraj. adjunktů jako skutečné gradualní promoce, a nemohlo prý při nedostatku spůsobilých osob najíti více kandidátů pro každé místo. Tentokráte bylo to dne 25. dub. 1772 schváleno, ale pro příště bylo gubernium poukázáno, aby při podobných návrzích šetřilo předepsaného pořádku (Arch. dv. kanc. III, A 5).

[53]) Když dvor. dekret z 16. dub. 1773 guberniu zase ponechal obsazovati místa komisařská, toto zas tázalo se, slušelo-li tuto moc rozuměti také na krajské adjunkty, kteří většinou byli zároveň krajskými komisaři. Bylo však poučeno dvor. dekretem z 18. června 1773, že panovnice i tentokráte ve vlastnoručním rozhodnutí z 15. dub. t. r. výslovně si vyhradila jmenování krajských adjunktů, a že v tom nemohlo činiti roz-

Bylo to jistě povznesením hodnosti krajských adjunktů, že byli jmenováni samou panovnicí. Naproti tomu bylo v jistém odporu s uznáváním důležitosti krajské správy, i také důležitosti míst krajských adjunktů a komisařů, že hmotné poměry jejich zůstávaly tak, jak byly upraveny při prvých reformách terezínských. Platy vedlejšího krajského personálu jevily se čím dál tím více nedostatečnými, a jakkoli to bylo plně uznáváno, nedocházelo ku platné nápravě. Zlepšení platů krajského úřednictva, také kancelářského, bylo sice od r. 1770 nejednou slibováno, jakmile to jen dopustí špatné poměry státních financí; ale pouze postavení úředníků kancelářských bylo r. 1774 vskutku polepšeno, kdežto krajským komisařům dostalo se pouze přípovědi přídavků kommerčních.[55]) České gubernium r. 1771 také toho se domáhalo, aby krajským adjunktům a komisařům aspoň byly vyměřeny řádné diéty v určitých případech, ale ani

dílu, byli-li spolu kraj. komisaři (arch. dv. kanc. III A 5, kop. 88). Neméně reskript o statu osob a platů českého gubernia in publicis z 14. říj. 1774 ad 5 (kop. 84) ponechal jemu obsazovati místa komisařská, ale jmenování adjunktů vyhradil samé panovnici. Srov. akt státní rady 1774 n. 759, v němž se uvádí přednesení dvor. kanceláře z 9. led. 1773 o návrzích, jež české gubernium podalo o rozšíření své aktivity, a co o tom bylo rozhodnuto. — Ostatně r. 1771 gubernium bylo oprávněno měniti, přesazovati a propouštěti úředníky jichž místa samo zadávalo (d'Elvert, u. m. 411).

[54]) Ku př. r. 1778 české gubernium musilo se zodpovídati, qua auctoritate prý sobě osobilo zadávání míst krajských adjunktů, vyhražené císařskému jmenování. Ale gubernium vymlouvalo se, že věc zakládala se na přepsání, neboť jmenovalo v Táborsku toliko přespočetného komisaře, a nikoli přespočetného adjunkta (dvor. dekrety z 23. pros. 1778 a 12. ún. 1779, kop. 76, 23). — Jiný způsob a případ nesprávného výkladu příslušnosti byl, když gubernium r. 1772 při rozdělování krajských platů rozdělilo mezi 2 prův. komisaře také zvláštní „pensi" 400 zl., jež bral býv. kraj. adjunkt Klatovský jakožto hraničný komisař. Dvor. dekret z 25. čce. 1772 (kop. 151) vytkl guberniu, že rozhodnutím z 4. listop. 1771 byla mu propůjčena pouze moc zadávati systemisované platy průvodčích komisařů, nikoli také platy mimořádné.

[55]) Dvor. dekret z 12. ledna 1770 (kop. 51—2) vyslovuje spokojenost s chováním pilného krajského úřednictva, odkazoval k tomu, že bude vydáno nejv. rozhodnutí o žádosti za platební přídavek jemu. Podobně dle dvor. dekretu z 6. čce. r. 1770 (kop. 11) krajští hejtmané Pracheňský a Berounský, kteří žádali za přídavek svému personálu, měli míti strpení až do nejv. rozhodnutí. Dvor. dekret z 13. pros. r. 1771 (kop. 99 sl.) opět kázal vysloviti nejvyšší spokojenost krajským úředníkům dobře se chovajícím, a potěšiti je, že bude dbáno zlepšení jich služného, jakmile to dopustí poměry přetíženého eráru. Totéž nařizoval i dvor. dekret z 24. čce. 1772 (kop. 99), dovolávaje se toho, že krajskému úřednictvu již měly připadati také přídavky z uprázdněných platů kommerčních. — O kommerčních přídavcích srov. str. 192 sl.; o služném personálu kancelářského, str. 196 a § 12.

v tom nedošlo tehdáž úspěchu; bylof státu za těžko ustoupiti od pravidla, že krajským úředníkům v politické správě krajské nepříslušely diéty.[56])

Konečně však poměry krajských adjunktů a komisařů přece poněkud polepšily se některými diétami. Zčásti nebylo to ve přímém odporu s platnou soustavou, když jim byly povolovány diéty při mimořádných nebo zvláště důležitých komisích, jako byla konskripce r. 1770, upravování robotních seznamů r. 1777, finalisování smluv o abolici roboty na statcích komorních, exjesuitských a městských r. 1780, mimo to od r. 1775 také při vyšetřování živelních škod na náklad stavů.[57]) Avšak ještě důležitějším a skutečnou odchylkou od dosavadní soustavy bylo, když začátkem r. 1777 krajským úředníkům, a sice bezplatným i placeným — ale vždy s výjimkou samého hejtmana — povoleny byly diéty a přípřežní poplatek, kdykoli gubernium uznalo za nutné, vyslati je do kraje na místní vyšetřování poměrů poplatnictva za účelem vymáhání dlužných kontribucí. Ovšem neměly tyto požitky při menším statku táhnouti se přes 3 dny, při větším přes 6 dní, a vyplácely se teprve, když krajský hejtman guberniu prokázal, že vyšetřování bylo účelu přiměřené, a že komisař jednal dle systemálních předpisů. Teprve tímto povolením diét, o něž přičinili se zejména nejvyšší purkrabí kníže Fürstenberg a král. komisař hrabě

---

[56]) Dle dvor. dekretu z 13. čce. 1771 (kop. 75) mělo následovati nejv. rozodnutí o žádosti českého gubernia, aby veškerému úřednictvu ve vytknutých přídech byly propůjčeny diéty k dostatečnému vyjití; zároveň náleželo vysloviti zase ejv. spokojenost těm z podřízeného kraj. personálu, kteří plnili své povinnosti. — však dle dvor. dekretu z 23. června 1775 krajští hejtmané i druzí úředníci musili etné komise uvnitř svého kraje konati bez diét; srov. o tom str. 189.

[57]) Při všeobecném popisu obyvatelstva r. 1770 povoleny z komorní kasy diéty rajským adjunktům po 2 zl. denně, řádným i mimořádným prův. komisařům původně o 1 zl., později všem „provinciálním“ (občanským) komisařům po 2 zl. denně; mimo jim náleželo cestovné, neměli však užívati pošty, nýbrž zemské přípřeže (reskript 10. března 1770 ad 9, v kop. 214; dvor. dekrety z 6. února, 21. července a 6. října 1770, v kop. 27, 97, 17). Dekretem dv. kom. z 10. března 1777 (kop. 40) povoleny ři adjustování robotních seznamů krajským adjunktům neb substitutům diéty 4 zl., nižšímu krajskému úřednictvu, totiž kancelistovi 2 zl. denně; mimo to i přípřež, a ce dle dv. dekr. z 24. dubna t. r. (kop. 89) počítaly se pro kraj. adjunkty 3 koně, ro kancelistu dva koně. Při finalisování aboličních smluv povoleny byly diéty cestovné dle hodnosti úřednictva z důchodů dotyčných statků, dle dvor. dekretu 3. června 1780 (kop. 14). — Po zavedení nové soustavy v bonifikaci živelních škod ejprve dvor. dekret z 13. ledna 1775 ad 35 (kop. 101) schválil návrh gubernia, aby raj. komisařům byly povoleny 2 zl. za oběd; ale dle dvor. dekretu z 12. květ. 1775 kop. 6) byly jim vyměřeny diéty 45 kr. denně z kasy domestikální, mimo to mohli idati příležitost k cestě sem i tam; také Mayern, Kreis. Wiss., č. 38.

Wallis, podobná místní vyšetřování kontribuční správy vrchnostenské nabývala větší účinnosti.[58])

Vůbec asi při samém konci vlády terezínské krajští adjunkti a komisaři plnili své úřední povinnosti aspoň něco lépe než dříve. V Čechách celkem zejména od r. 1771 žalovalo se na ně, že jejich služba byla tak nedostatečná, jak chatrné bylo jich služné. Kterak prý také bylo možno, od úředníků tak špatně placených nebo vůbec neplacených žádati poctivou a horlivou službu?[59]) Hlavní břímě krajského úřadování lpělo spíše na krajském sekretáři, kdežto adjunkti a komisaři úřední kanceláře řádně nenavštěvovali, a nejvíce jen vypomáhali v jednotlivých komisích po kraji.[60])

---

[58]) Srov. následující výklady knížete Fürstenberga z r. 1776. Když král. komisař Olivier hrabě Wallis r. 1776 krajské úřednictvo Kouřimské, Rakovnické a Berounské vyslal do krajů ku spořádání kontributionálu, navrhovalo se, aby úředníkům bezplatným byly povoleny diéty a přípřežné, i bylo o tom slíbeno nejv. rozhodnutí dvor. dekretem z 11. října 1776 (kop. 11). Potom dvor. dekret z 4. ledna a 9. ledna r. 1777 (kop. 4, 75) vyhověl tomu i ve příčině personálu placeného nejen tehdáž, ale i pro příště. Nařízení to bylo znova připomenuto dvor. dekretem z 22. dubna 1779 (kop. 61) při podobném místním vyšetřování dluhujícího poplatnictva, a sice tak, že dle přepisů daných o robotních seznamech náležely adjunktovi neb substitutovi 4 zl., nižším úředníkům krajským 2 zl. denně. — Naproti tomu ku př. bylo přísně s hrozbou propuštění vytknuto dvěma kraj. adjunktům Táborským, když bezprávně dali si zaplatiti diéty na místních komisích za příčinou poddanských stížností v Choustníku a Jindřichově Hradci, a sice jeden z důchodů vrchnostenských, druhý z pokladny kontribuční; i měli to nahraditi, a sice dvojnásobně, pokud šlo o pokladnu kontribuční (dle dvor. dekretu z 22. ćce. 1780, kop. 82 sl.).

[59]) České gubernium v odpovědi na 15 otázek cís Josefa z r. 1771, vytknuvši špatné služné krajských hejtmanů i podřízených úředníků, napsalo doslovně: „Jak pak jest možno, aby se dala očekávati věrnost, horlivost a neunavnost od úředníků tak špatně placených nebo vůbec neplacených, kteří by přece měli netoliko ke svým častým krajským visitacím koně chovati, ale také býti zabezpečeni proti úplatkům a vedlejším úmyslům, vůbec však schopni býti důstojnosti službě potřebné, a pokud možná míti jistý klid mysli? Každý, kdo v tomto nepříznivém položení dosud zůstal poctivým a horlivým služebníkem, jistě byl skoro nade všecky lidské slabosti povznešen, a dával přednost pouhému vnitřnímu svědectví přede všemi zevnějšími prospěchy a životními pohodlnostmi“ (akta stát. r. 1772 I/II, ad n. 76).

[60]) Dle vyjádření Zelenky ze Starchenfeldu z r. 1771 krajští adjunkti a komisaři bydlívali na svých statcích nebo v jiných stanicích, a málo získávali z pravé práce krajského úřadu, jejíž břímě spočívalo nejvíce na krajském sekretáři; oni sami dávali se potřebovati při vojenských průchodech, živelních škodách a jiných soukromých komisích (stát. r., u. m.). — Mayern ve svém Kreisamtl. Wissenschaft, vykládaje veliký rozsah manipulace krajského úřadu, praví, že kancelářský personál sám k ní nestačuje. „Práce se nyní tak znásobila, že personál od rána do večera každý den, ani nejsvětější a největší svátky nevyjímaje, v kanceláři musí seděti a pracovati. Jediné rozvrh práce, a chtějí-li král. komisaři a supernumeráři ruku přiložiti, může něco přispěti k ulehčení a urychlení práce“ (č. 477). Arci bylo povinností adjunktů

Moravští krajští substituti sice lépe zastávali agendu svého úřadu, ale ani tam správa krajská při tehdejší systemisaci nemohla nijak stačiti k náležité kontrole správy vrchnostenské, k dohledu, aby nařízení státní byla ne pouze vyhlašována, ale také skutečně plněna.[61])

Poměry ty nutily k jednáním o lepší systemisaci krajského úřednictva, jež teprve za císaře Josefa byla provedena; i vypíšeme je zvláště (§ 10). Zde budiž jen uvedeno, kterak jináče hleděla se v Čechách zjednati jistá náprava, jejíž potřebu pohnutá doba selského povstání r. 1775 tím jasněji byla ukázala. Nejvyšší purkrabí kníže Fürstenberg začátkem r. 1776 přímým podáním ku panovnici líčil špatný stav krajských úřadů, jenž i na úpadek celé země měl prý nemalý vliv. Za přední vadu krajského ústrojí považoval skrovný plat komisařů a adjunktů, kteří se svými ...dinami sotva mohli zjednati si nejnutnější výživu, kteří při své nema...tnosti každý příkaz hejtmanův in officiosis (kde nebylo diét) pokládali za zhoršení svého stavu, a při místních komisích musili od hospodářských úředníků bezplatně stravu přijímati, což nezřídka mohlo se neshodovati s nestranným vyšetřováním poddanských stížností. Vedlé toho kn. Fürstenberg vytýkal, že adjunktům a komisařům povolovalo se zdržovati se na ...ch hospodářstvích kromě krajského města, tak že úřední kancelář navštěvovali málo nebo nic, nepřiučili se povinnostem krajského přednosty, když se stali hejtmany, záviseli vlastně na krajském sekretáři.

Takovéto žaloby vedly k vydání dvor. dekretu ze 17. dub. 1776, jenž znova zakázal a sice pod propuštěním, aby adjunkti a komisaři na komisích u vrchnostenských úředníků zdarma se nestravovali, a co více, především předepsal, aby všichni krajští adjunkti a komisaři, kteří měli ...lužné nebo mimořádný plat, od té doby měli stálé bydliště ve krajských městech, — jak prý to bylo zavedeno na Moravě a v některých jiných zemích. Měli tedy denně navštěvovati kancelář, sepisovati zprávy a nařízení (s hejtmanovou approbací), vykonávati komise v kraji, a jinak neopouštěti krajského města beze zvláštního dovolení hejtmanova. Hejtmané pak byli povinni v pololetních konduitních listách činiti svědomitá udání ...sídlení a služební horlivosti adjunktů a komisařů; také sami odpovídati

---

komisařů, aby plnili příkazy hejtmanovy, a neměli naproti němu zapomínati své subordinace a dobrého dorozumění (tamže č. 7).

[61]) Dle vyjádření, jež moravské gubernium dne 18. list. 1771 podalo o otázkách ...s. Josefa, krajští substituti obstarávali nejvýše agendu in loco, a velmi zřídka mohli ...o kraje. Na t. zv. krajské komisaře hejtman v důležitějších záležitostech vůbec ...emohl počítati, jelikož skoro vesměs sloužili bezplatně; obstarávali jen vojenské průchody a menší příkazy. Bylo tedy dle mínění gubernia potřebí zvláštních jízdných komisařů ke stálé dohlídce v kraji (stát. r. 1772 1/II, ad n. 76). Srov. také níže § 10.

za shovívání všeliké jich ziskuchtivosti. Zároveň byl připomínán požadavek zkoušky ze krajské úřední vědy a pokud možná jisté praxe. Za to zasloužilým adjunktům slibována přednost při jmenování krajských hejtmanů.[62]) Naproti tomu žádost za zvýšení platů byla odmítnuta; a když české gubernium v květnu t. r. znova se ho domáhalo, dovozujíc, že krajský personál bez vydatné pomoci musí býti ke službě nedostatečným, bylo jen slíbeno dle možnosti na to pamatovati; zatím ukládalo se guberniu o to pečovati, aby krajským adjunktům a komisařům ve městech, v nichž za příčinou úřadu měli sídliti, dostalo se potřebného bytu za mírné nájemné, i nepochybovalo prý se, že vojsko samo z ohledu k zeměpanské službě potřebná obydlí jim přenechá.[63])

[62]) Přednesení dvor. kanceláře z 30. března 1776 a dvor. dekret ze 17. dubna t. r, (arch. dv. kanc. III A 5; stát. r. n. 833; contrib. F 1: 1; Krop. VII, 516—8). — Patrně bylo následkem tehdejších stesků na krajský personál, že když r. 1776 na místo hejtmana Budějovického navrženi byli dva krajští adjunkti, J. Otto z Ottenthalu a Vavřinec Schönpflug z Gamsenbergu, oba měli před nejv. rozhodnutím podrobiti se zvláštní zkoušce při dvorské kanceláři, dle dvor. dekretu z 5. července t. r. (kop. 52). Prvý byl potom jmenován hejtmanem Budějovickým dvor. dekretem z 24. srpna t. r. (kop. 147), druhý pak Pracheňským dvor. dekretem z 13. září t. r. (kop. 111).

[63]) Zpráva českého gubernia z 2. května 1776, a dvor. dekret z 24. května t. r. (contrib. F 1: 1, 20, kop. 65). Guberniu prý nebylo známo, že krajský personál bral bezplatně stravu u vrchnostenských úředníků, srov. výše str. 108—109.

§ 10. Reforma krajských komisařů; jich okresy.

I. Záměr zříditi komisaře policejní r. 1768. Státohospodářská deputace r. 1769 avrhuje spojiti personál policejní a kommerční s krajskými úřady, a tyto ve všech emích nově systemisovati. České gubernium r. 1771 navrhuje visitační okresy ve rajích; marné jednání o větší status krajský v Čechách. Kníže Kounic r. 1773 odoručuje úředníky okresní. Od r. 1776 nové naléhání z Čech. Návrhy hraběte Kolorata r. 1777 o rozmnožení krajského statu v Čechách; o okresních exposituráach. . 1778 nová systemisace komisařů již nařízena. Nové odklady.

II. Potřeba stálého dohledu k plnění zákonů. Kníže Fürstenberg r. 1781 domáhá e komisařů se sídlem v okresích. Cís. Josef zač. r. 1782 rozhodl se pro komisaře ři krajském úřadě, ale s visitačními okresy. Pokus provésti to před novou systemisací. rabě Nostic koncem r. 1782 zase navrhuje komisaře okresní. Průtah nejv. rozhodnutí o října 1783. Nový status krajských komisařů a objížďkové okresy r. 1784. Nařízení postupu komisařů; právo je jmenovati.

V organisaci krajských úřadův od dokonaného jich postátění r. 1751 ebylo důležitějšího skutku nad reformu krajských komisařů, kterou proedl císař Josef r. 1784. Jí teprve správa krajská dosáhla pravé účinosti po krajích, a tak říkajíc věstila zároveň příští neboli počátky správy kresní. Tato reforma připravovala se po dlouhou dobu již za Marie 'erezie, a její přípravná genesis není nezajímava.

Pozoru hodno, že dříve než našla obliby myšlénka rozmnožiti krajský ersonál za účelem jisté dělby territoriální, myslilo se spíše na dělbu ředmětovou, na differencování nebo specialisaci správních orgánů dle ednotlivých odvětví, tak že mimo vlastní správu krajskou mělo vznikouti zejména zvláštní ústrojí národohospodářské a policejní. Obzvláště českých zemích byli dosti záhy po krajích zřízeni zvláštní inspektoři ommerční, podřízení zvláštnímu kommerčnímu konsessu při úřadě emském.[1]) Potom r. 1768 nejprve v Korutansku (a Slezsku) „ke zlepšení šeobecného státního hospodářství“ byly nařízeny zvláštní komise poli-

---

[1]) Srov. § 13 o kommerčním konsessu, a § 11 o kommerčních komisařech. ' protokollu státní rady z 12., 15., 17. a 19. srp. 1768 (ad n. 3095), praví se, že sonderheitlich in den böhm. Ländern eigene Commercien-Inspectoren in den Kreisen ereits angestellt sind“.

cejní s podřízenými policejními komisaři, a šlo o to, aby i v ostatních zemích byli ustanoveni „policejní a oekonomičtí komisaři“.[2]) Zároveň bylo tehdáž úmyslem vlády při každém krajském úřadě trvale systemisovati dvě místa adjunktů. Neboť když r. 1768 začalo se jednati o reformách ve vnitřní vládní soustavě, pokládalo se za vadu téměř ze všech největší, že státní nařízení v zemích sice se vyhlašovala, ale nikoli v skutku vykonávala; a tu záleželo zvláště na krajských úřadech, aby byly s to, k plnění zákonů platně dohlížeti.[3])

Záhy však ozýval se též odpor proti zamýšlené dekoncentraci správních odvětví, a žádalo se, pokud by kde byly zvláštní odborné orgány, aby byly podřízeny krajským úřadům neboli s nimi spojeny. Již r. 1768 nejvyšší kancléř Rudolf hrabě Chotek přál si kombinovati místa policejních inspektorů s místy krajských adjunktů.[4]) Nově zřízená „státohospodářská deputace“, jejímž předsedou byl týž hrabě Chotek, ve přednesení ze 7. května 1769 pak rozhodně vyslovila se, že záležitosti zemské policie nutno zúplna svěřiti krajským hejtmanům, poněvadž s ostatními výkony krajského úřadu byly tak úzce svázány a beze škody nebylo lze jich odloučiti; proto kdekoli nebylo zvláštních policejních inspektorů, také jich nebylo potřebí, a všeho, co tehdáž předpisovala osnova „generální zemské policejní instrukce“, dalo prý se lépe dosíci krajskými adjunkty, substituty a komisaři. Rovněž tak mínila státohospodářská deputace, že

---

[2]) Dle dvor. dekretu z 27. srp. 1768 (kop. 102) ve všech dědičných zemích měly se zavésti zvláštní policejní komise, jaké byly již nařízeny v Předních zemích, v Korutanech a Slezsku; českému guberniu byly tedy poslány dvě schválené instrukce, aby se vyslovilo o jich adaptaci pro Čechy, jakož i o tom, kolik „Landoekonomie- und Polizei-Commissarien“, s jakým služným a ze kterého fondu by se mělo v zemi ustanoviti. Rovněž tak dvor. dekret z 5. list. 1768 (kop. 11) zase poukazoval gubernium, že za příkladem Korutanska a Předních zemí ve všech „německých“ zemích náleželo zříditi zvláštní policejní komise a na nich závislé „policejní inspektory“ dobře obeznalé ve venkovské oekonomii: aby tedy gubernium provedlo adaptac[i] instrukcí pro komisi a komisaře, a časem udalo osoby spůsobilé pro místa inspektorů. Ve státní radě v srpnu t. r. (ad n. 3095) pravilo se, že ve zřizování zvláštních policejních komisařů prvý počátek konečně již učiněn byl v Korutansku.

[3]) Ve státní radě v srpnu 1768 (ad n. 3095) svob. pán Borié navrhl, aby každému krajskému úřadu byli trvale přiděleni dva spůsobilí adjunkti (srov. výše str. 180); a v prosinci t. r. (ib.) mluvilo se též o „nařízeném“ jich ustanovení.

[4]) Hrabě Chotek mínil, že v těch krajích, kde dosud byl pouze jeden adjunkt, dal by se „návrh“ na zřízení dvou provésti beze zvláštního nákladu tím spůsobem, že by místo druhého adjunkta bylo spojeno s policejní inspekcí (i s dotyčným služným). O tom prý by státohospodářské deputaci, jež se tehda měla zříditi, náleželo podati bližší zdání; i mohla již zpředu býti poukázána, že na místa těchto adjunktů náleželo navrhovati pouze osoby, jež vedlé dostatečného studia zároveň měly potřebnou známost věd policejních a kamerálních (protokol státní rady z 6. pros. 1768; ad n. 3095).

kommerční personál na venkově časem ponenáhlu měl by se spojiti s krajským, a působiti pod vedením a dohledem krajských hejtmanů. Naproti tomu uznávalo se, když krajským úřadům přiroste práce generální policejní instrukcí, jakož i vůbec novou instrukcí pro krajské hejtmany (jež obě deputace panovnici předkládala), že nutno bude status krajských úřadů rozmnožiti, a zvýšiti platy úřednictva. Nehledě k adjutu, jež by se dalo hejtmanovi, soudilo se, že v každém kraji měli býti dva vicehejtmané, jeden se služným, druhý bez něho (za tento titul našli by se ve šlechtě uchazeči), dále dva komisaři, jichž plat by se zvýšil, jeden komisař přespočetný a placený krajský sekretář.[5])

Také Marie Terezie v červenci r. 1769 v zásadě souhlasila, aby policie i commerciale byly podřízeny vedení krajského úřadu, což prý bylo návrhem docela podstatným; ale prve ještě žádala, aby deputace ve spolku se dvor. úřady finančními vypracovala podrobný plán systemisace krajské správy se zřetelem na rozdílné ústavy zemí i na rozdíly samých krajů. Šlo tu o dosti značný náklad, jelikož od počátku jednání pomýšlelo se na všeobecnou jednostejnou reformu v zemích českých i rakouských zároveň; ale to právě bylo příčinou víceletého odkladu, jenž také tím byl podporován, že rovněž tak nedařila se kompilace generálního policejního řádu pro všecky země.[6]) Ačkoli však status krajských úřadů tehda nebyl rozšířen, přece také nepomýšlelo se více na dekoncentraci správy národohospodářské a policejní. Naopak naléhalo se na spojení úřednictva kommerčního, po případě i bankálního se krajským, a r. 1772 personál kommerční vskutku byl přidělen krajským úřadům.[7])

[5]) O zřízení státohospodářské deputace s přísedícími od různých úřadů srov. Arneth, Gesch. M. T. IX, 453. Přednesení této deputace ze 7. května 1769 i s rozhodnutím panovnice v arch. dvor. kanc. IV M 1. Doplněná „osnova k instrukci pro krajské hejtmany v dědičných zemích“ (jejíž znění po ruce nemáme) jednala v 8. oddělení o personálu krajského úřadu nepochybně podlé tohoto přednesení.

[6]) Srov. výše str. 11 a 192. Marie Terezie zatím si vyhradila časem rozhodnouti o úplném spojení policie a kommerciálního dohledu s krajskými úřady. Zatím hejtmané měli tak jako dosud pečovati o policii na venkově; také měla se panovnici ještě podati zpráva, jaký užitek přinášelo zavedení zvláštních policejních komisařů v Korutansku (dle přednesení deputace některým ustanoveným policejním inspektorům bylo povoleno 800 a 1000 zl. platu). — Srov. také náš článek: O snaze kompilovati politické zákony v Čechách za Marie Terezie a Josefa II.; Právník 1891, str. 801 sl.

[7]) Jmenovitě císař Josef ve 2. oddělení relace o své cestě v českých zemích z 8. listopadu 1771 naléhal na větší sestředění správy, a chtěl aby commerciale a bancale ve krajích bylo svěřeno pouze krajským úřadům (státní r. 1772 I-I, ad n. 76). Podobně státní kancléř kníže Kounic v pamětním spisu z r. 1773 kladl na to váhu, že bylo nutno camerale, bancale i commerciale zúplna svěřiti zemským a kraj-

Když takto mysli odvracely se od tvoření nových orgánů dle předmětů neb oborů, vystoupila zřejměji myšlénka, aby úřednictvo krajské jistou měrou podělilo se o území celého kraje za účelem soustavného dohledu ke správě patrimoniální. Pokud nám známo, především české gubernium ujímalo se této myšlénky. Odpovídajíc r. 1771 k otázce císaře Josefa, kterak rozšířiti aktivitu krajských hejtmanů, a zabezpečiti jejich dohled k plnění zákonů po krajích, pokládalo za přední podmínku, aby každý hejtman svůj kraj rozdělil na tolik krajin, kolik měl podřízených úředníků, a tedy každému adjunktu a komisaři svěřil jeden krajský podíl k častější visitaci a dohledu, zdali se tam zákony plní; hejtman měl by aspoň každého měsíce vyžádati si od nich visitační protokol, aby poznal všeliké nepořádky a přestupky ve svém kraji, a mohl je odstraniti. Mimo to žádalo se, aby adjunktům a komisařům dostalo se řádného platu, neboť jinak prý nebylo možno očekávati od nich poctivou a horlivou službu.[8]) Touže dobou také král. úřad ve Slezsku,[9]) a rovněž gubernium moravské,[10]) byť nemluvily o okresích, uznávaly potřebu, aby krajští úředníci po venkově objížděli a dohlíželi k plnění zákonů; neméně žádaly za jich rozmnožení a lepší placení.

---

ským úřadům (arch. stát. kanceláře, přednášky 1773 ad 20. dub.). — O připojení kommerčního personálu v. § 11.

[8]) Nedatovaný spis českého gubernia z r. 1771 o 15 otázkách cís. Josefa (v akt. stát. rady 1772 I/II, ad n. 76), jejž podepsali: Karel Egon kníže Fürstenberg, Frant. Ant. hrabě Nostic, Frant. Karel svob. pán Kresel, Jan svob. pán Wassmuth, Filip hrabě Clary Aldringen, Jan Marcell z Hennetu, Frant. z Blancu, Mat. Jos. ze Smitmeru, Jan ze Strernwitzu.

[9]) Královský úřad Slezský dne 18. října 1771 v odpovědi k 15 otázkám cís. Josefa pokládal za potřebné, aby zemským starostům, tak jako krajským hejtmanům v Čechách a na Moravě byl přidán substitut poněkud placený, i adjunkt bezplatný sub spe successionis; mimo to aby pro commerciale, jež tehda bylo starostům přiděleno, v každém kraji zřídil se kommerční inspektor, a ve městech místní živnostenský představený, a sice s platy. Exekuční komisaři měli by prý čtvrtletně kraj objížděti a podávati zprávy zemskému starostovi; podobně král. zemští dragouni mohli by po roznesení patentů a kurrend podávati písemnou relaci o stavu země. Exekuční komisaři měli 333 zl., zemští dragouni 170 zl., a obojí musili si opatřovati a vydržovati koně; i mínilo se, že by se prvým mělo přidati 100 zl., druhým bezplatně nahražovati koně, jež jim pojdou (z vymustrovaných koní husarských). — Opavský městský administrator, jenž byl spolu profesorem policejních věd, měl 600 zl.; administratoři v Krňově a Těšíně však jen 300 zl. (Akta st. r. n. u. m.)

[10]) Moravské gubernium ve zdání o cís. otázkách z 18. list. 1771 myslilo, že v každém kraji bylo nutno zříditi a dostatečně platiti jízdného komisaře, ano v Olomúckém, Přerovském a Brněnském po dvou, kteří by většinu času trávili na venkově, objížděli a dohlíželi (tak referoval guberniální rada pán z Friedenthalu; akta státní rady, u. m.)

Myšlenka visitačních okresů tehda ještě nenacházela dostatečné přízně a ohlasu.[11]) Císař Josef, od něhož vyšel podnět k návrhům na reformy ve krajské správě českých zemí, přestával na mínění, že by krajský hejtman měl míti aspoň dva placené adjunkty, vlastně vicehejtmana s 1500 zl. a adjunkta s 1200 zl., a že by prvý měl úřadovati ve zvláštním odděleném okresu.[12]) Státní rada r. 1772 upomínala pouze návrhy státohospodářské deputace z r. 1769, jež ležely u předsedy dvorské komory; mimo to na její podnět bylo dvorské kanceláři k úvaze sděleno mínění, jež vyslovil hrabě Hatzfeld, že by krajský hejtman v Čechách měl míti 2 placené adjunkty se 700 a 500 zl. služného, a mimo to 4 krajské komisaře se 400 a 200 zl.[13]) Ale vše to tehdáž nemělo výsledku. Na špatných poměrech krajského personálu ničeho se neměnilo, ačkoli ku př. české gubernium r. 1772 naproti návrhu (Hatzfeldovu), aby Čechy rozdělily se na větší počet krajů, nemeškalo zase ukázati k nedostatečnému počtu a platu podřízeného krajského úřednictva, konceptního i kancelářského.[14]) Rovněž tak r. 1774, kdy bylo zvýšeno služné krajských hejtmanů v českých zemích, byl zamítnut návrh českého gubernia, aby v každém kraji byli ustanoveni a rozděleni čtyři krajští komisaři (aby tedy byla systemisována 2 nová místa).[15])

Zatím myšlénku děliti kraje na okresy rozšířil a za svou přijal r. 1773 státní kancléř kníže Kounic.[16]) Vycházel z náhledu, že jednou

---

[11]) Ve státní radě r. 1772 svob. pán Gebler návrhy českého gubernia sice vůbec nazval velmi dobrými, ale zároveň soudil, že bylo nutno vyslechnouti o nich dvorskou kancelář. Naproti tomu svob. pán Löhr ve svém votu vyslovil se proti zavedení okresů. Krajský hejtman prý musí znáti zvláštní schopnosti personálu a dle toho jeho užívati; kdyby se zavedly distrikty, podřízení by myslili, že se jich nic jiného netýká, a hejtman sám, maje se zodpovídati, vymlouval by se na úředníka, kterému dotyčný distrikt byl přikázán. Ve schůzích státní rady, jež se potom konaly, o věci té zvláště se nemluvilo (1772 n. 2181).

[12]) O tom výše str. 131—2, n. 12.

[13]) Protocollum commissionis de sessionibus habitis die 21. et 26. Apr., 2. et 9. Maji 1772 (n. 2181); k tomu billet z 8. srp. t. r. k nejvyššímu kancléři hraběti Blümegenovi.

[14]) Zpráva českého gub. z 29. října 1772; contrib. F 4: 1 Srov. § 9 a str. 132.

[15]) Dvorský dekret z 8. července 1774 (kop. 36—7) slíbil za krátko nejvyšší rozhodnutí o tomto návrhu gubernia; dvor. dekret z 9. září 1774 (kop. 56—7) však s návrhem nesouhlasil, jelikož prý nebylo nutno ještě více rozmnožiti — značný krajský personál (jinak nemáme bližších zpráv o tomto návrhu). Skutečné nedostatečnosti krajského personálu mínilo se tehdáž pomáhati povolením, aby k berním sekvestracím užívalo se osob vyššího a měšťanského stavu (srov. výše str. 59—60).

[16]) A. gdgst. anbefohlenes Gutachten über die Verbesserung des Systematis in internis dd. 1. Mai 1773, (arch. stát. kanc., přednášky ad 20. dubna t. r.): již dne 20. dubna 1773 císař Josef zvláštním billetem Kounicovi vrátil tento pamětný spis (panovnici teprve potom podaný) s připojením svých reflexí. — Státní kancléř jednal o okresní správě nejprve všeobecně, potom zvláště pro Halič.

Snad tento hlas, nebo vůbec těžké zkušenosti, které terezínský stát v Čechách učinil, zejména nouze v l. 1770—72 a selské povstání z r. 1775, jichž následky ještě se pociťovaly, přec konečně přispěly k tomu, že za krátko smýšlení zase obrátilo se na prospěch Čech. Již řadu let všeliké návrhy na krajskou reformu odpočívaly u dvorské komory. Ale začátkem r. 1777, ne-li něco dříve, sám její předseda Leopold hrabě Kolovrat, jenž kdysi sloužil v Čechách, a v l. 1775—76 znova poznal smutné tamější poměry při finančních jednáních s českými stavy, patrně byv vyzván od samé panovnice, předložil rozsáhlý elaborát „o lepším zařízení krajských úřadů v království Českém“, ve kterém horlivě se ujal potřebné reformy.[20]) Marii Terezii tehda záleželo na rychlém vyřízení záležitosti. Proto v polovici března r. 1777 konaly se rychle za sebou dvě porady o Kolovratově spisu, ve kterých účastnily se dvorská kancelář, dvor. komora a státní rada, a celkem skutečně dohodly se o navržené reformě. Podlé toho, co bude rozhodnuto o krajských úřadech v Čechách, chtělo se pak přispůsobiti zařízení těchto úřadů i na Moravě se zřetelem k tamější ústavě a zemským poměrům.[21])

---

známo, že ve službě dostane se jim pouze 200 nebo 400 zl. Podobně prý také tehdejší platy hejtmanů nemohly býti příčinou špatného zařízení úřadů (kanceláří), nebo dokonce spolupříčinou úpadku Čech; však prý druhdy bývalo postavení hejtmanů horší, a přece poddaní byli zámožní, pokojní a platili správně kontribuci. — Naproti tomu uváděl svob. pán Gebler (6. dub.), že již často byla uznána ta pravda, že krajské platy byly nedostatečnými; proto bylo navrhováno zlepšiti služné podřízeného personálu (jak tomu již bylo v Temešvárském Banátě), v některých krajích ustanoviti více adjunktů, a vykázati jim určité okresy, ale se sídlem ve krajském městě. „V tolika jiných větvích vládních byla kdysi potíž za příčinou státního blaha zvýšiti platy a personál. Proč jediné při krajských úřadech, které opravdu jsou velmi důležitým předmětem, a na jichž lepší obsazení již koncem r. 1768 a zač. r. 1769 vážně se pomýšlelo, má pouze obava většího výdaje stále in suspenso nechávati vykonání toho, čeho si přejeme?“

[20]) Celého elaborátu nemohli jsme se dopíditi ani v archivu státní rady, ani dvorské kanceláře (min. vnitra), ani dvor. komory (min. říš. fin.). Známe jej tedy pouze z následujícího projednávání; tím však elaborát celý není nahražen, poněvadž jeho obsah se neopakoval (jak tomu obyčejně bývalo), nýbrž uváděly se hlavně odchylné úsudky nebo přídavky.

[21]) Protocollum concertationis extraordinariae 13. Mart. 1777 (arch. dv. kanc. III A 5), za přítomnosti nejv. kancléře hr. Blümegena, předsedy dvor. komory hr. Kolovrata, místokancléře hr. Claryho, státního rady svob. p. Kresla, dvor. radů Stupana a Zenekra, dv. sekretáře Haumedra. Císařovna totiž přikázala, aby dříve než státní ministr hr. Hatzfeld o elaborátu Kolovratově bude odbývati komisi, projednala se věc v užší schůzi s hr. Kolovratem a svob. p. Kreslem. Potom protocollum commissionis 15. Mart. 1777 (stát. r. n. 692), za předsedání hraběte Hatzfelda a přítomnosti hr. Kolovrata, státních radů baronů Kresla, Geblera a Löhra, dvor. radů bar. Stupana a rytíře Zenekra, sekretáře státní rady Rosenthala. Následkem nejvyššího rozkazu náleželo věc rychle vyříditi.

Hlavní oprava, na kterou se pomýšlelo, bylo znamenité rozmnožení a lepší placení krajského personálu, a při tom zároveň dělba krajů na okresy.[22]) Na místě adjunktů navrhovalo se zříditi vicehejtmana se služným 600 zl., po případě také přespočetného vicehejtmana bez platu. Vedlé toho měli býti krajští komisaři s 800, 700 a 600 zl. (tu již nemluvilo se o komisařích průvodčích).[23]) Prvá dvorská porada souhlasila s návrhem Kolovratovým, aby podlé velikosti krajů bylo v Čechách celkem 45 komisařů, totiž ve 2 krajích po 4, v 9 po 3 a v 5 po 2 komisařích; avšak potom všeobecně souhlasilo se s návrhem hr. Hatzfelda, aby počet jejich zvýšil se až na 53, tak aby v Pracheňsku bylo 5 krajských komisařů, v 6 krajích po 4, v 6 po 3 a ve 3 po dvou komisařích. Tím spůsobem mělo na každého krajského komisaře připadnouti průměrem 20—25 dominií a statků.[24]) Vicehejtmané i komisaři měli tak jako hejtmané podléhati tříleté konfirmaci.[25])

[22]) Vedlé toho šlo zejména o povznesení hodnosti hejtmanské (str. 181); srov. též o dělbě krajů (str. 133), o novém dosazení hejtmanů (str. 170). — Kolovratův návrh neobmezoval se pouze na reformu krajských úřadů, ale ve dvor. poradě ze dne 13. března 1777 jen tato se projednávala, jakožto „základ k lepšímu zařízení celé země“. Vedlé toho šlo hlavně o kompilaci politických zákonů v českých zemích, a o vliv státu na vrchnostenské úředníky (zejména jmenování kontribučních výběrčí).

[23]) Co se týkalo vicehejtmanů, prvá dvorská porada byla by s hr. Kolovratem ráda vítala, aby jako druhdy členové prvých a bohatých rodin dali se za ně bezplatně potřebovati. Jelikož prý to tehda již nešlo, a vicehejtmané byli nutni pro službu samu i k vytvoření spůsobilých hejtmanů, a dosavadní adjunkti by bez saláře nemohli žíti, dohodla se porada na platu 600 zl., kdežto členové bohatých nebo dobrých rodin (stavu panského a rytířského), kteří by se chtěli ke službě připraviti, ustanovovali by se bez platu jako přespočetní krajští vicehejtmané. Tuto nutnost platu uznala také druhá porada, dodávajíc, že by panovnice vynikajícím ochotníkům mohla slíbiti zvláštní zřetel při propůjčování míst vicehejtmanských. Pouze skutečným, nikoli přespočetným vicehejtmanům měl dávati se titul „cís. kr. radů“. — Druhá porada vesměs souhlasila s platy dle návrhů Kolovratových.

[24]) Dle hr. Kolovrata mělo býti po 4 komisařích v Pracheňsku a Žatecku, po 3 v Čáslavsku, Kouřimsku, Táborsku, Plzeňsku, Klatovsku, Loketsku s Chebským okresem, Litoměřicku, Berounsku a Rakovnicku, po 2 v Boleslavsku, Hradecku, Bydžovsku, Chrudimsku a Budějovicku. Naproti tomu dle hr. Hatzfelda: 5 v Pracheňsku, po 4 v Čáslavsku, Plzeňsku, Klatovsku, Žatecku, Loketsku s Cheb. okresem a Litoměřicku, po 3 v Boleslavsku, Hradecku, Táborsku, Rakovnicku, Berounsku a Kouřimsku, po 2 v Bydžovsku, Chrudimsku a Budějovicku. Dle Kolovrata bylo by na 1 komisaře připadlo 30 nebo nejvýše 32—33 dominií; avšak hr. Hatzfeld pokládal přehled tolika dominií za přílišné břímě, ostatně prý práci komisařů slušelo posuzovati ne tak dle velikosti krajů, jako spíše dle množství obyvatelstva, počtu velikých panství, polohy krajů a jich sousedství s cizími zeměmi. Vzhledem k tomu, že ve Pracheňsku mělo býti pět komisařů, měl prvý míti služné 800 zl., dva po 700 a dva po 600 zl.

[25]) Potvrzování vždy na 3 leta mělo se díti bez tax i kolku. Po třech letech krajští úředníci (kromě krajského sekretáře) měli k rukoum svého hejtmana podati

Každý krajský komisař měl dohlížeti na jistý okres kraje. A sice prvá porada dohodla se s hrabětem Kolovratem na tom, aby komisař měl trvalé bydliště ve svém okresu; to že bude lepším, než aby sídlil ve krajském městě a pouze dojížděl do okresu k dohledu a visitaci. Při tom nikterak nebylo úmyslem porady zavésti snad skutečné okresní úřady (které snad časem byly by se odvětvily z vyššího ústrojí krajského). Tehdáž pokládalo se to za příliš nebezpečné, propůjčiti krajským komisařům v okresích jakou moc rozhodovací, — ta měla býti vyhražena jediné krajskému hejtmanovi. Měli ve svém okresu pečovati o vyhlášení obecných nařízení a dohlížeti, aby se plnila; mohli přijímati od poddaných stížnosti na výměry vrchnostenské, zároveň věci vyšetřovati a bez vlastního rozhodnutí podávati zprávy hejtmanovi; každoročně měli konati visitaci dominií. Byl-li hejtman sám v okresu na komisi, měl přibírati také komisaře, jelikož pak tomuto náleželo pečovati o výkon. Komisaři vůbec měli býti povinni, o svých pracích a opatřeních podávati hejtmanovi každých 14 dní zevrubný protokol; k tomu a pro jiné zprávy měl každému komisaři přidati se úřední písař, na nějž počítalo se 100 zl., ostatní útraty pak hraditi měl komisař ze svého služného. Krajskému úřadu samému prý mnoho psanice nepřibude, neboť i tak dle hejtmanské instrukce kraj musil již děliti se ve 3 nebo 4 čtvrti za příčinou rychlejšího vyhlašování všech nařízení.[26])

Naproti tomu druhá porada za předsedání hraběte Hatzfelda nepřála podobným okresním expositurám. Pokládala přece za prospěšnější, aby krajští komisaři bydlili při krajském úřadě, a odtud vykonávali dohled ke svému okresu a jej visitovali. Pak by vždy ve 3 letech mohlo nastati vystřídání okresů mezi komisaři, tak aby celý kraj dokonale poznali. Vedlé toho by se uspořily mnohé psanice.[27])

resignaci, aby ji doprovodil dále zprávou konduitní (pololetní zprávy konduitní by odpadly; konfirmace nevadila by i ve třiletí učiniti osobní změny, když by toho nějaké vady žádaly. Takováto konfirmace (nepravilo se renovace) pokládala se za velice prospěšnou; arci připomínala druhá porada, že nejv. purkrabí musí úřednictvo posuzovati bez všelikých ohledů, přísně toliko dle služební schopnosti.

[26]) Zvláště působnost krajského personálu nelze dostatečně vylíčiti ze zápisů porad; tu zvláště postrádati jest spisu Kolovratova. Prvá porada připomínala zvláště také dohled ku školství a ke stavu venkovských silnic, vůbec pilný zřetel k plnění předpisů policejních. — Co se týče publikace, bylo by prý potřebí tolika krajských poslů, kolik by bylo komisařů (Kolovrat navrhl jen 2 v kraji); posel, jenž komisaři přinese nařízení hejtmanova, obstará také doručení krajských cirkulářů dominiím. a jen v nejdůležitějších a nejkvapnějších případech komisaři měli vyhlášku obstarávati kurrendami prostředkem selského lidu z místa na místo. (Každé nařízení obíhalo v kraji ve 3 neb 4 opisech).

[27]) Povinnosti krajských komisařů byly by tím nabyly jiné podoby, než dle návrhu Kolovratova. Zejména měl odpadnouti 14denní protokol, péče o publikaci

Nebylo asi valné pochybnosti, že návrhy, jež následkem naléhání samé panovnice tak rychle byly projednány, a o něž přední dvorské úřady skutečně se již dohodly, budou také přijaty. Tu však celé podniknutí zmařil císař Josef, prohlásiv (v březnu 1777), že nikterak by nemohl býti srozuměn s těmito „nic neznamenajícími" návrhy. Naopak žádal, aby v Čechách nad krajskými úřady zřídili se čtyři vrchní ředitelé (ve čtvrtích); i musilo se tedy jednati o této jeho myšlénce, se kterou zase přední úřady souhlasiti nechtěly (viz § 14).

Po takovém odkladu krajské reformy Marie Terezie začátkem r. 1778 nařídila při dvoře zase novou poradu o lepší organisaci českých krajských úřadů, kteréž súčastnil se také generalmajor Olivier hrabě Wallis, jenž předtím jako král. komisař v Čechách seznal poměry krajské správy; referentem pak byl tehda český guberniální rada (hned potom dvorní rada) Margelik.[28]) Nehledíme-li tu k otázce vrchních ředitelů, porada navrhla panovnici status krajského personálu na 77.520 zl., o 25.520 zl. více než dosud, dokládajíc, že hleděla sloučiti pravé požadavky zeměpanské služby s nejpřesnější hospodárností. Náklad ten byl prý však nutný; měltě nedostatečný počet a plat krajského personálu smutný vliv na běh veřejné správy, jak to byl hrabě Kolovrat živě vylíčil. Skutečně Marie Terezie, ačkoli hrozily doby válečné, tehda schválila navrženou systemisaci, jež nežádala tak velikého nákladu, jako konečné návrhy porad z předešlého roku; zároveň nařídila, aby se jí podaly návrhy na obsazení míst takto systemisovaných.[29])

---

v okresech, přijímání stížností, leč by komisař byl právě v okresu na vyšetřování. Za příčinou dohledu ke svěřenému okresu každý komisař měl nahlížeti do konceptů všech expedicí svého okresu, a opatřovati je svým vidit (také dodatečně poznati, co by za jeho nepřítomnosti bylo vyšlo). Také měl býti opatřen jedním úředním písařem, jenž by sice náležel k personálu krajského úřadu, ale komisaři hejtmanem ke stálé službě byl přikázán. Krajští poslové mohli zůstati dva; jen ve větších krajích hejtmané měli držeti tři, jmenovitě v Bolesl., Hrad., Čásl., Prach., Klat., Žat., Loket. a Litoměřicku.

[28]) Protocollum commissionis 14. Febr. 1778, za přítomnosti nejv. kancléře hr. Blümegena, předsedy dv. komory hr. Kolovrata, vicekancléře hr. Claryho, hr. Wallisa, dvor. radů barona Stupana a rytířů Zenkra a Streruwitze, gub. rady Margelika, dvor. koncipisty Lansera.

[29]) Náklad měl býti ještě něco menší, než navrhla porada z 13. března 1777, hlavně spojením místa vicehejtmanského s místem prvého komisaře; počet komisařů měl býti asi takový, jaký navrhl hrabě Kolovrat, celkem 48 (srov. n. 30). K navrženému statu připomínalo se, že mnozí krajští substituti, adjunkti a komisaři měli platy mimořádné, pense, jež by odpadly, když by byli dosazeni za prvé krajské komisaře. — Ve státní radě vzhledem k nebezpečí válečnému klonili se celkem k odkladu záležitosti, až by se mohla zároveň vyříditi otázka vrchních ředitelů nad kraji,

Dle dvor. dekretu z 14. března 1778 tedy náleželo v Čechách v každém kraji zříditi vicehejtmana, jenž by byl zároveň prvým krajským komisařem, se služným 800 zl., dále druhého a třetího komisaře se 700 a 600 zl.; jediné v Bydžovsku nepočítal se třetí komisař, za to v Prácheňsku ještě čtvrtý se 600 zl. A podobně bylo nařízeno pro Moravu, aby ve větších krajích byli ustanoveni tři komisaři po 800, 700 a 600 zl., v menších však pouze dva s 800 a 700 zl. Zároveň zamýšlel se návrat k okresním expositurám dle lonského návrhu Kolovratova. Mělo ť gubernium vyslechnouti krajské hejtmany, kterak by se větší kraje daly rozděliti na tři, a menší na dvě části, a kde by se nejlépe ustanovila sídla krajských komisařů.[30]) Ostatně žádalo se, aby gubernium přesně posoudilo osoby, jež za komisaře navrhne, tak aby se položil „základ dobrého a stálého polepšení i dorostu krajského personálu"; nejprve mělo zříti na personál již ustanovený, skutečný i přespočetný, pak i na zachovalé, zasloužilé krajské sekretáře, a konečně i na jiné spůsobilé a počestné uchazeče.[31])

České gubernium svěřilo péči o nové ustanovení krajských komisařů užší komisi ze svého středu, složené z nejvyššího sudí dvorského Frant. Ant. hraběte Nostice, jakožto předsedy, a tří radů krajské správy zkušených. Dle zpráv krajských úřadů tato komise sestavila obšírný spis o novém obsazení krajských úřadů, a gubernium dne 29. května 1778 podalo svou zprávu do Vídně.[32]) Vedlé osobních návrhů pro všecka místa

a rovněž otázka, nesluší-li zříditi zeměpanské kontribuční výběrčí (o tom v § 14, § 17). Avšak hrabě Hatzfeld dne 2. břez. 1778 souhlasil s komisí (dvor. kanceláří): a radil zatím odložiti otázku vrchních ředitelů a zeměpanských výběrčí; kníže Kounic prostě s ním souhlasil. Dle toho bylo vydáno nejv. rozhodnutí z 10. břez. 1778 (stát r. n. 406).

[30]) Dvor. dekret z 14. března 1778 pro Čechy a Moravu v arch. dv. kanc. III A 5; contrib. A 2, ad 1, kop. 62.

[31]) Gubernium mělo býti odpovědno, kdyby nejvyšší záměr — s tak značným nákladem spojený a pouze k dobru státu směřující — zmařilo návrhem špatných osob. Náleželo mu navrhnouti především úředníky při krajských úřadech již ustanovené, pokud by jim nevadila neschopnost, nedbalost nebo špatná konduita (zapuzující potřebnou důvěru); na senium služby mělo hleděti se pouze při stejných zásluhách a schopnostech. V další řadě také krajským sekretářům měl se otevříti postup na místa komisařů (o tom v. § 12). Konečně náleželo bez veřejné vyhlášky vyhledati také jiné spůsobilé osoby prostředkem krajských hejtmanů a jiných zemských úřadů. — Úředníci, od nichž nebylo očekávati užitečné „zeměpanské služby" (a. h. Dienst) buď pro stáří nebo jiné příčiny, měli býti jubilováni: gubernium mělo vyjádřiti se, pokud by jim mělo býti dáno výslužné.

[32]) Členy komise byli dva bývalí krajští hejtmané Jan svob. pán Wassmuth a Jan Markvart svob. pán Kotz, dále býv. krajský sekretář, prof. krajské úřední vědy Jan šl. Mayern. Komise již začátkem dubna žádala, aby gubernium zvláštním cirkulářem zpravilo o věci krajské hejtmany, a vyžádalo si bližší konduitní údaje

nového statu v každém kraji byly vykázány „podíly“ prvého, druhého i třetího krajského komisaře, bez ohledu na to, že prvý byl zároveň vicehejtmanem. Arci prvý komisař měl svou „stanici“ míti v místě krajského úřadu, tak aby dle potřeby mohl hejtmana zastupovati; ostatní komisaři měli míti stanice ve krajských podílech (někteří hejtmané navrhovali, aby také prvý komisař byl umístěn ve svém podílu). V Prácheňsku navrhovaly se 4 podíly či okresy, v Bydžovsku pouze 2, ve shodě s počtem komisařů. Mimo to žádalo se, aby v každém kraji byl ještě zřízen jeden bezplatný, přespočetný komisař, jenž by byl na ruku krajskému sekretáři, a dle potřeby mohl druhé komisaře zastupovati.[33])

Pohříchu návrhy, jež české a rovněž i moravské gubernium na základě schválené již systemisace podaly, ani tentokráte nebyly uskutečněny. Neboť vzhledem k válce o bavorské dědictví „zdálo“ prý se dvorské kanceláři, že by nový náklad mohl býti na odpor nejvyšší zápovědi, dle které prozatím přestati měly „všeliké neobyčejné erogace“; tedy poptávala se dvorské komory, zdali by snad návrhy českého gubernia neměly se odložiti na dobu příhodnější? Na tom přirozeně záležitost uvázla.[34]) Teprve v letě r. 1779 pohnul zas otázkou krajské reformy císař Josef, žádaje již po kolikáté za zřízení zvláštních dozorců nad krajskými úřady. Tu Marie Terezie v listopadu t. r. nařídila, aby z Čech i z Moravy podaly se jí nové návrhy na obsazení krajských úřadů (protože zatím nastaly mnohé osobní změny), mimo to návrhy o lepším dohledu k nim, spolu s osnovou nové krajské instrukce.[35]) České gubernium také tentokráte

---

o krajském personálu. Tak se stalo cirkulářem z 9. dub. 1778, ve kterém mluvilo se o rozdělení krajů na 3 díly, jen Bydžovska na 2 a Prácheňska na 4 díly. Potom ve zprávě komise i ve zprávě gubernia z 29. květ. 1778 obšírně vypsána spůsobilost krajských úředníků v každém kraji zvláště; zároveň při každém jednotlivci poznamenáno, jaké měl dosud služné nebo mimořádný plat. Zprávy ty zachovaly se v arch. míst., contrib. A 2, ad 1, 56; také v arch. dv. kanc. III A 5.

[33]) Návrh okresních podílův a stanic z 29. května 1778 uveden celkem již ve Kraj. Zříz. I, str. 15, n. 18. — Na supernumerárech měla se před ustanovením žádati zkouška z krajské úřední vědy, a když by vstoupili do skutečnosti, examinatoři uložili by jim vypracovati protokol komise a nějakou zprávu, aby se prokázalo, umí-li užívati generalií a manipulovati v úřadě; mimo to žádala se od nich znalost českého jazyka (výše str. 49). Srov. též o sekretářích § 12.

[34]) Nota z 26. června 1778 ku předsedovi dvor. komory a banka, v arch. dv. kanc. III A 5.

[35]) Přednesení společné koncertace dvor. kanceláře a dvor. komory z 4. list. 1779, s nejv. rozhodnutím z 19. listopadu t. r., v arch. dv. kanceláře III A 5; akt st. r. n. 1639. Na tom základě vyšel dvor. dekret z 25. listopadu 1779, contrib. A 2, ad 1, kop. 111. — Také vytýkalo se guberniálnímu návrhu z 29. května 1778, že veskrze nevyhověl příkazům dvor. dekretu z 14. března t. r., jelikož gubernium ve svém ná-

svěřilo celou záležitost užší komisi ze svého středu za předsedání hraběte Nostice. V únoru r. 1780 podány z Čech zase obšírné osobní návrhy dle statu r. 1778 schváleného, potom v dubnu také zdání o instrukci a dohledu ku krajským úřadům.[36])

Dvorská kancelář ze své strany, majíc patrně na mysli, že celá věc byla již jednou rozhodnuta, neviděla toho potřebu, aby se snad prve dorozuměla se dvorskou komorou; tedy sama o sobě začátkem května roku 1780 žádala panovnici za schválení nového statu komisařů pro Čechy. Nadála se jeho, ačkoli náklad na krajské komisaře měl tím vystoupiti z 9.600 zl. najednou na 33.600 zl.; neboť byl prý to náklad nevyhnutelně nutný, jelikož od úředníků s platem 400 a 200 zl. nebylo možno očekávati bedlivou a horlivou službu. Avšak Marie Terezie vlastním listem z 3. června 1780 nařídila, aby celý stav osob i platů byl ještě jednou zevrubně projednán ve společné úradě dvorské kanceláře s finančními úřady, a zároveň byla jí navržena úhrada nového nákladu.[37]) A tak za této panovnice po více než desítiletých poradách k reformě krajských komisařů v skutku již nedošlo; systemisaci r. 1778 již usnesenou zmařily doba válečná a zvýšená tíseň finanční.

---

vrhu obmezilo se výhradně na osoby ve krajských službách již se nacházející. Mělo tedy zvláště vyslechnouti větší soud zemský, soud komorní, komoru appellační a konsess in C. S. P., nebylo-li by tam spůsobilých uchazečů.

[36]) Guberniální komise, v níž vedlé hr. Nostice byli Karel hrabě Clary (býv. kraj. hejtman), Jan svob. pán Wassmuth a Jan šl. Mayern, podala nejprve zprávu o obsazení krajských úřadů dne 5. února 1780, podlé toho gubernium dne 17. února t. r. Tu opět vylíčena spůsobilost všech jednotlivých úředníků v každém kraji; také mluvilo se o supernumerárech, jakož i komisarech kommerčních. Přes to návrh obmezoval se zase na osoby, jež prý po kolik let ve krajské správě dobře se osvědčily, a tedy důkladně byly s to, by zastávali „a. h. Herrndienst". Jinak přihlásily se pouze 2 uchazeči od soudu appellačního a 1 od konsessu in C. S. P. — Dvor. dekret z 10. března 1780 (kop. 68) poukázal české gubernium, že před rozhodnutím o osobních návrzích nutno dodati zdání o dohledu a instrukci (k němuž guberniální komisi viděla se potřebnou ještě delší úvaha). Zdání to bylo pak podáno zprávou gubernia z 7. dub. 1780. Contr. A 2, ad 1; arch. dv. kanc. III A 5.

[37]) Přednesení dvor. kanceláře z 5. května 1780 a vlastní billet Marie Terezie z 3. června 1780, v arch. dv. kanc. III A 5 (vota státní rady nepřišla nám do rukou). Moravské gubernium zatím ještě žádného návrhu a zdání nepodalo; tedy přednesení týkalo se pouze Čech a to jen rozmnožení personálu a jeho platů; přednesení o krajské instrukci a dohledu ku krajským úřadům odkládalo se, až dojde zpráva z Moravy. Ostatně dvorská kancelář poznamenávala, že v Čechách horlivost ku krajským službám již úplně utuchla; ze tří uchazečů od úřadů soudních měl jeden býti ustanoven v Haliči, na druhé dva měl se míti zřetel. — Marie Terezie žádala řádnou individualní tabellu o dosavadním obsazení a nákladu krajských úřadů v Čechách, a kterak se za nutné pokládalo, aby status osob a platů napříště byl zařízen.

II. Když císař Josef začátkem r. 1781 prohlásil svůj úmysl, aby činnost krajských úřadů se rozšířila, zejména aby bylo dobře postaráno o stálý dohled k plnění zákonů, státní rada nemeškala jej upozorniti, že by někteří krajští úředníci měli míti za své stálé zaměstnání dohlížeti ku správě vrchnostenské. Zvláště pak hrabě Hatzfeld soudil, že by každý kraj dle své velikosti měl rozděliti se na 3 neb 4 podíly či okresy, a že by mělo býti jmenováno tolikéž komisařů, tak aby každý z nich během tří let osobně visitoval všecka dominia podílu sobě přikázaného, a po třech letech komisaři v okresích se vystřídali.[38]) Císař tedy dvor. dekretem z 31. března 1781 sice požadoval, aby krajští hejtmané všem krajským substitutům a komisařům ukládali za „zvláštní zaměstnání, pátravým dohledem stále bdíti“ nad plněním státních nařízení, avšak při tom nikterak nezmínil se o rozmnožení míst komisařských; přikázal pouze dobré obsazení míst hejtmanských.[39])

České gubernium odkázalo otázku nového obsazení míst hejtmanských užší komisi, které před tím svěřena byla péče o lepší zařízení krajských úřadů. Tato zároveň připomínala potřebu většího počtu i platu podřízených úředníků dle návrhů poddaných r. 1780; neboť nedalo prý se popírati, že krajský hejtman sám beze spůsobilých pomocníků nemohl kraj přehlédnouti a v pořádku udržeti, zvláště když úřední agenda již se zdvojnásobila proti době, kdy byla zavedena terezínská kontribuční soustava. Ale císař na dotyčnou žádost gubernia z května r. 1781 nedal odpovědi.[40])

Tu sám nejv. purkrabí kníže Fürstenberg dne 9. září 1781 ve zprávě k císaři horlivě jal se ukazovati k potřebným reformám.[41]) Krajský

[38]) Akt státní rady 1781 n. 252, s cís. vlastním listem z 31. ledna t. r. a voty Löhra, Kresla, hr. Hatzfelda a kn. Kounice (zdání Geblerovo schází). Svob. pán Löhr prvý vyslovil se, že by dle velikosti krajů jeden nebo dva krajští substituti měli míti za zvláštní zaměstnání, pátravým dohledem stále bdíti nad plněním zákonů; svob. pán Kresel doporoučel vůbec objíždění v kraji; hr. Hatzfeld žádal zavedení 3—4 visitačních okresů; také kn. Kounic mínil, že by dohled měl býti „jediným zaměstnáním jistých král. úředníků.“ Také Hock-Bidermann, Staatsrath, 110.

[39]) Dvor. dekret z 31. března 1781, contrib. F 2, ad 1, kop. 80, d'Elvert, Verwaltgsg. 443 sl. Srov. o novém obsazení míst hejtmanských výše str. 170 a násl.

[40]) Gub. zpráva 25. května 1781, i se zprávou užší komise; contrib. F 2, ad 1, dv. kanc. III A 5; stát. r. n. 1478. Dvor. kancelář připomínala, že rozmnožení krajského personálu bylo odkázáno dvorské komoře k dorozumění, a že tam věc posud vězela. Císař v rozhodnutí z 1. čec. 1781 o personálu pomlčel. Srov. str. 171, n. 44 a 45, — Ostatně dvor. dekretem z 12. května 1781 (kop. 62) byla z Vídně vyžádána svědomitá individuální zpráva o vlastnostech, schopnosti a služební horlivosti tehdejšího krajského personálu spolu s osobními návrhy.

[41]) Zpráva Fürstenbergova císaři z 9. září 1781, v arch. míst., contrib. F 2, ad 1 (guberniu byla poslána na jeho žádost z Vídně v listopadu 1782, neboť prý nemělo ji po ruce). Srov. také str. 172.

hejtman byl prý jaksi guvernérem obstojně veliké země, čítající 7, 8, 9 a více set vesnic a 20 a více měst a městeček, a tu prý nemoha sám kraj svůj vždy dle potřeby projížděti, musil to činiti svými adjunkty a komisaři, kteří jízdy po kraji musili konati na vlastní útraty, a vůbec požívali pouze 200 nebo 400 zl. služného, ano mnozí z nich byli bez platu. Za takových poměrů nebylo prý lze od nich žádati užitečnou službu, aniž očekávati spůsobilý, užitečný dorost; k obecnému dobru bylo nutno zvýšit počet a plat krajských adjunktů a komisařů, a pak teprve budou možny další opravy. Fürstenberg ujímal se zvláště myšlénky, aby kraje rozdělily se na 2, 3 nebo 4 okresy, ve kterých by se ustanovili a sídlili krajští komisaři tak, aby jejich činnost vztahovala se na vlastní jich okres podobně jako činnost hejtmanova na celý kraj. Právě tak, jako byla již nařízena nenadálá visitace krajských úřadů guberniálními rady, krajští hejtmané ze své strany měli neočekávaně vyšetřovati své úřady okresní, a krajští komisaři dále podřízené úřady vrchnostenské a magistráty. Tyto měly býti povinny, o všech úředních jednáních vésti protokoly, aby komisaři po okresích do nich nahlíželi; komisaři sami měli své úřední protokoly pravidelně posílati hejtmanovi, na němž by záviseli a od něho potřebné příkazy dostávali. Krajský hejtman měl také míti moc, z důležitých příčin komisařům jiný okres přikázati; při podobném střídání poznali by ponenáhlu celý kraj, a vzdělali by se na spůsobilé krajské přednosty. Mimo komisaře hejtman měl míti vedlé sebe adjunkta, jenž by jej s plnou mocí zastupoval, když by byl sám v kraji na visitaci nebo byl nemocen. Konečně za příčinou dorostu mohli by hejtmanovi přidati se jeden nebo dva komisaři přespočetní bez platu, kteří by v okresech praktikovali, anebo tam byli dosazováni, až by před guberniální komisí odbyli praktickou zkoušku ze krajské správy. Při všech místech záleželo by na výběru nejlepších sil, a podlé byrokratické soustavy náleželo by obsazování zemskému chefovi.[42]) V podobném směru české gubernium také koncem téhož roku žádalo zase za rozmnožení krajského statu a rozdělení krajů mezi komisaře.[43])

---

[42]) Fürstenberg počítal, že adjunktovi nutno dáti 800 zl., komisařům okresním aspoň 500 zl. vedlé svobodného bytu. Komisaři musili by míti vlastního kancelistu s platem aspoň 200 zl. (zvláště když měl cestovati po okresu). Při krajském úřadě sekretář měl míti jako dosud 500 zl., protokolista 400 a dva kancelisté po 300 zl.

[43]) Když gub. komise pro lepší obsazení krajských úřadů podala nový návrh o místech hejtmanských, Fürstenberg praesidiálním dekretem z 6. října 1781 ji poukázal, aby také navrhla: rozděliti kraje na několik okresů pod komisaři, závislými na hejtmanu, vedoucími protokoly, se zvláštním kancelistou; vybrati z tehdejších úředníků nejschopnější, ustanoviti je s dostatečným platem do okresů, ostatní propustiti nebo dáti na odpočinek; přidati dobře placeného adjunkta k zastupování kraj-

České gubernium bezpochyby se nadálo, že nyní po kolikaletém projednávání rozhodnutí nebude dlouho odkládáno, a to tím spíše, že císař Josef zamýšleje opravy hned začátkem r. 1781 zapověděl, aby prozatím až do dalšího nejvyššího nařízení uprázdněná místa úřednická se neobsazovala.[44]) Skutečně císař billetem z 24. ledna 1782 ustanovil se — pro všecky země neuherské — na tom, že v každém kraji náleželo hejtmanovi přidati 3 neb 4 komisaře, kteří by tolikéž distriktů visitovali; samy zemské úřady měly je dosazovati, ale pouze dvorský úřad propouštěti; komisaři ti pak měli dostati služné dle rozdílu jednotlivých zemí, a mimo to diurna za příčinou objížděk. Císař tedy a pak i státní rada dávali přednost tomu, aby komisaři do svých okresů toliko dojížděli a jinak sídlili při krajském úřadě.[45])

ského hejtmana; konečně že je radno dáti krajskému úřadu 2 přespočetné komisaře, ze kterých by se stávali okresní komisaři, jakož i zavésti guberniální praktickou zkoušku z řízení krajských úřadů. — Komise v těch příčinách mínila, že gubernium o tom většinou již podalo své zdání dne 29. května 1778 (též o okresích), i dovolávala se jeho; také prý potřebí přidati vicehejtmana, jenž by meškal v sídle kraj. úřadu, 1 nebo dva komisaře přespočetné, komisařům v okresích přidati kancelisty po 200 zl., a každému krajskému úřadu ještě jednoho posla. Co do platů komise přidržovala se návrhů z r. 1778; jen svob. pán Kotz ve zvláštním zdání navrhoval vicehejtmanovi 1000 zl., prvému komisaři 800 a druhému 500 zl. Dle toho byla sestavena zpráva gubernia z 29. listopadu 1781 (contrib. F 2, ad 1; srov. také str. 172, n. 46).

[44]) Dle dvor. dekretu z 25. května 1781 (kop. 117) císař nařídil, aby prozatím žádná služba, ani služné při uprázdnění se neobsazovaly, tedy ani ty, jež zadávati mohly samy zemské úřady. A již před tím všeliké přídavky k platům prozatím přestaly se udíleti (doklad ku př. ve dvor. dekretu z 28. února 1781, kop. 81). Zápověď ta pak trvala ještě r. 1783! Ku př. dvor. dekret z 18. března 1782 (kop. 194) poučil české gubernium, že nebylo lze vyříditi jeho zprávu o obsazení místa krajského adjunkta a prvého komisaře v Berounsku, jelikož dle nejv. rozhodnutí dne 25. květ. r. 1781 guberniu sděleného žádná místa nesměla se obsazovati; protož prý v Berounsku prozatím měl službu zastávati některý spůsobilý přespočetný komisař. Podobně když krajský hejtman Plzeňský udal nedostatečnost svého malého personálu, dvor. dekret z 14. června 1782 (kop. 83) poukázal gubernium, aby až do nejv. rozhodnutí o lepším obsazení krajských úřadů prozatím zjednalo v Plzeňsku nutnou výpomoc personálem, jenž by po příp. v jiných krajích byl pohřešitelným a přespočetným. Dvor. dekret z 13. února 1783 (kop. 67) ukládal guberniu, aby hledělo práce mezi tehdejší personál tak rozděliti, aby zeměpanská služba v žádném směru netrpěla a se nezdržovala, neboť až do regulování statu všecka obsazování míst a vyměření služného byla zastavena. — Naproti tomu nebylo snadně možno nechati neobsazena místa krajských hejtmanů (srov. str. 171).

[45]) Zásady pro zařízení zemí z 24. ledna 1782, ad 1 (stát. r. n. 241). Ve státní radě svob. pán Gebler dne 28. ledna t. r. podotýkal, že již častěji bylo úřadům nařízeno, podati dobré zdání o lepším zařízení krajských úřadů; nyní že bude záležeti,

hejtman byl prý jaksi guvernérem obstojně veliké země, čítající 7, 8, 9 a více set vesnic a 20 a více měst a městeček, a tu prý nemoha sám kraj svůj vždy dle potřeby projížděti, musil to činiti svými adjunkty a komisaři, kteří jízdy po kraji musili konati na vlastní útraty, a vůbec požívali pouze 200 nebo 400 zl. služného, ano mnozí z nich byli bez platu. Za takových poměrů nebylo prý lze od nich žádati užitečnou službu, aniž očekávati spůsobilý, užitečný dorost; k obecnému dobru bylo nutno zvýšit počet a plat krajských adjunktů a komisařů, a pak teprve budou možny další opravy. Fürstenberg ujímal se zvláště myšlénky, aby kraje rozdělily se na 2, 3 nebo 4 okresy, ve kterých by se ustanovili a sídlili krajští komisaři tak, aby jejich činnost vztahovala se na vlastní jich okres podobně jako činnost hejtmanova na celý kraj. Právě tak, jako byla již nařízena nenadálá visitace krajských úřadů guberniálními rady, krajští hejtmané ze své strany měli neočekávaně vyšetřovati své úřady okresní, a krajští komisaři dále podřízené úřady vrchnostenské a magistráty. Tyto měly býti povinny, o všech úředních jednáních vésti protokoly, aby komisaři po okresích do nich nahlíželi; komisaři sami měli své úřední protokoly pravidelně posílati hejtmanovi, na němž by záviseli a od něho potřebné příkazy dostávali. Krajský hejtman měl také míti moc, z důležitých příčin komisařům jiný okres přikázati; při podobném střídání poznali by ponenáhlu celý kraj, a vzdělali by se na spůsobilé krajské přednosty. Mimo komisaře hejtman měl míti vedlé sebe adjunkta, jenž by jej s plnou mocí zastupoval, když by byl sám v kraji na visitaci nebo byl nemocen. Konečně za příčinou dorostu mohli by hejtmanovi přidati se jeden nebo dva komisaři přespočetní bez platu, kteří by v okresech praktikovali, anebo tam byli dosazováni, až by před guberniální komisí odbyli praktickou zkoušku ze krajské správy. Při všech místech záleželo by na výběru nejlepších sil, a podlé byrokratické soustavy náleželo by obsazování zemskému chefovi.[42]) V podobném směru české gubernium také koncem téhož roku žádalo zase za rozmnožení krajského statu a rozdělení krajů mezi komisaře.[43])

[42]) Fürstenberg počítal, že adjunktovi nutno dáti 800 zl., komisařům okresním aspoň 500 zl. vedlé svobodného bytu. Komisaři musili by míti vlastního kancelistu s platem aspoň 200 zl. (zvláště když měl cestovati po okresu). Při krajském úřadě sekretář měl míti jako dosud 500 zl., protokolista 400 a dva kancelisté po 300 zl.

[43]) Když gub. komise pro lepší obsazení krajských úřadů podala nový návrh o místech hejtmanských, Fürstenberg praesidiálním dekretem z 6. října 1781 ji poukázal, aby také navrhla: rozděliti kraje na několik okresů pod komisaři, závislými na hejtmanu, vedoucími protokoly, se zvláštním kancelistou; vybrati z tehdejších úředníků nejschopnější, ustanoviti je s dostatečným platem do okresů, ostatní propustiti nebo dáti na odpočinek; přidati dobře placeného adjunkta k zastupování kraj-

České gubernium bezpochyby se nadálo, že nyní po kolikaletém projednávání rozhodnutí nebude dlouho odkládáno, a to tím spíše, že císař Josef zamýšleje opravy hned začátkem r. 1781 zapověděl, aby prozatím až do dalšího nejvyššího nařízení uprázdněná místa úřednická se neobsazovala.[44]) Skutečně císař billetem z 24. ledna 1782 ustanovil se — pro všecky země neuherské — na tom, že v každém kraji náleželo hejtmanovi přidati 3 neb 4 komisaře, kteří by tolikéž distriktů visitovali; samy zemské úřady měly je dosazovati, ale pouze dvorský úřad propouštěti; komisaři ti pak měli dostati služné dle rozdílu jednotlivých zemí, a mimo to diurna za příčinou objížděk. Císař tedy a pak i státní rada dávali přednost tomu, aby komisaři do svých okresů toliko dojížděli a jinak sídlili při krajském úřadě.[45])

ského hejtmana; konečně že je radno dáti krajskému úřadu 2 přespočetné komisaře, ze kterých by se stávali okresní komisaři, jakož i zavésti guberniální praktickou zkoušku z řízení krajských úřadů. — Komise v těch příčinách mínila, že gubernium o tom většinou již podalo své zdání dne 29. května 1778 (též o okresích), i dovolávala se jeho; také prý potřebí přidati vicehejtmana, jenž by meškal v sídle kraj. úřadu, 1 nebo dva komisaře přespočetné, komisařům v okresích přidati kancelisty po 200 zl., a každému krajskému úřadu ještě jednoho posla. Co do platů komise přidržovala se návrhů z r. 1778; jen svob. pán Kotz ve zvláštním zdání navrhoval vicehejtmanovi 1000 zl., prvému komisaři 800 a druhému 500 zl. Dle toho byla sestavena zpráva gubernia z 29. listopadu 1781 (contrib. F 2, ad 1; srov. také str. 172, n. 46).

[44]) Dle dvor. dekretu z 25. května 1781 (kop. 117) císař nařídil, aby prozatím žádná služba, ani služné při uprázdnění se neobsazovaly, tedy ani ty, jež zadávati mohly samy zemské úřady. A již před tím všelíké přídavky k platům prozatím přestaly se udíleti (doklad ku př. ve dvor. dekretu z 28. února 1781, kop. 81). Zápověď ta pak trvala ještě r. 1783! Ku př. dvor. dekret z 18. března 1782 (kop. 194) poučil české gubernium, že nebylo lze vyříditi jeho zprávu o obsazení místa krajského adjunkta a prvého komisaře v Berounsku, jelikož dle nejv. rozhodnutí dne 25. květ. r. 1781 guberniu sděleného žádná místa nesměla se obsazovati; protož prý v Berounsku prozatím měl službu zastávati některý spůsobilý přespočetný komisař. Podobně když krajský hejtman Plzeňský udal nedostatečnost svého malého personálu, dvor. dekret z 14. června 1782 (kop. 83) poukázal gubernium, aby až do nejv. rozhodnutí o lepším obsazení krajských úřadů prozatím zjednalo v Plzeňsku nutnou výpomoc personálem, jenž by po příp. v jiných krajích byl pohřešitelným a přespočetným. Dvor. dekret z 13. února 1783 (kop. 67) ukládal guberniu, aby hledělo práce mezi tehdejší personál tak rozděliti, aby zeměpanská služba v žádném směru netrpěla a se nezdržovala, neboť až do regulování statu všecka obsazování míst a vyměření služného byla zastavena. — Naproti tomu nebylo snadně možno nechati neobsazena místa krajských hejtmanů (srov. str. 171).

[45]) Zásady pro zařízení zemí z 24. ledna 1782, ad 1 (stát. r. n. 241). Ve státní radě svob. pán Gebler dne 28. ledna t. r. podotýkal, že již častěji bylo úřadům nařízeno, podati dobré zdání o lepším zařízení krajských úřadů; nyní že bude záležeti,

Přes to císař nikterak nespěchal, aby zásady, na nichž se rozhodl, v Čechách brzy provedl; dal o nich jednati dříve v Dolních Rakousích, kdežto v Haliči došlo k nové reorganisaci krajských úřadů již v únoru 1782.[46]) Zatím dle nejv. rozhodnutí o krajské instrukci haličské dvorský dekret z 22. března 1782 přikázal, zejména také do Čech, Moravy a Slezska, aby krajský hejtman každému adjunktu a komisaři vykázal vlastní okres se závazkem několikráte za rok jej procestovati (bydliti měli vesměs ve krajském městě). Proto české gubernium v červenci r. 1782 (již po resignaci kn. Fürstenberga), majíc na zřeteli také přespočetné komisaře, navrhlo nové rozdělení krajů na visitační čtvrti; toliko kraje Chrudimský a Budějovický měly míti jen 3 čtvrti, za to největší Pracheňský 5 čtvrtí. Avšak gubernium, jsouc věrno starším návrhům, zároveň namítalo, že podobné krajské objížďky, spojené se značnými diétami nebudou míti toho účinku, jaký by mělo rozložení komisařů (s lepším služným) do okresů; vždyť také nehledě k objížďkám bude vždy ještě nutno, aby zvláštní utiskování poddaných a spletené případy byly komisí na místě vyšetřovány. V skutku celý ten pokus, aby s krajskými objížďkami začalo se již prve, než dojde k nové systemisaci komisařů, skončil v Čechách s úplným nezdarem; však ani počet, ani obvody okresů nebyly ještě

---

aby císařovy zásady byly konkretně pro každou zemi upraveny dle místních poměrů. Málo krajů bude prý potřebovati více než tří komisařů; ve příštím kraji Gorickém v Krajině snad by stačili dva. Stanice jejich buď by mohla býti při krajském úřadě, anebo měniti se s přidělením okresů, kdež by pak ponenáhlu nabyli známosti celého kraje, a vypěstili by se z nich spůsobilí hejtmané. Komisař vystačil by dobře s platem 1000 neb 800 zl., čítaje v to diurna; o obsazení míst zemský úřad mohl by pokaždé činiti oznámení ke dvoru a uvésti všechny uchazeče i důvody přednosti. Svob. pán Kresel dne 30. ledna t. r. podobně připomínal, že před delší dobou nejvyšším rozhodnutím bylo za užitečné uznáno, děliti kraje na 3 neb 4, také 2 distrikty dle velikosti a polohy, ale pokládal časté, měsíční objížďky za nevhodné, a služné za lepší než diurna. Hrabě Hatzfeld dne 31. ledna 1782 soudil, že rozdělení krajů bylo nutné, ale že musilo býti navrženo zeměmi; komisaři v čele distriktů stojící a je visitující měli bydliti při krajském úřadě. — Cís. billet z 1. března 1782 ke dvorské kanceláři a k hraběti Pergenovi (u. m.) zachoval při komisařích úplně zásady z 24. ledna t. r., vyjma otázku, jak častou měla býti visitace.

[46]) Viz str. 17, n. 12 o Rakousích, n. 13 o Haliči; o této také str. 16, n. 11. V zásadách pro politické zařízení zemí z 24. ledna 1782 ad 5. pravilo se, že v Haliči nebylo lze zemskou správu jednostejně zaříditi, t. správu stavovskou spojiti s guberniem, protože zřízení stavů bylo ještě tuze nové. Svob. pán Gebler však mínil, že přece ve příčině správy krajské již od té chvíle mohla by snad aspoň usnešena býti uniformita Haliče s jinými zeměmi; v billetu z 1. března 1782 pak ono místo bylo vůbec vypuštěno (st. r. 1782 n. 241).

určeny.[47]) Kníže Fürstenberg zatím v červnu t. r. resignoval na hodnost nejvyššího purkrabí a předsedy gubernia, když byl ze své strany ještě nedlouho předtím naléhal na všeobecnou krajskou reformu od předností až k poslednímu komisaři, sic jináče bezpečné plnění nejvyšších rozkazů zůstane prý pouhým přáním. Neboť za tehdejších poměrů krajští adjunkti a komisaři nikterak nepostačovali velikým úkolům krajské správy, nově zvýšeným požadavkům doby josefinské.[48])

Potom císař Josef v list. 1782 vyzval nového nejvyššího purkrabí Frant. Ant. hr. Nostice, aby jemu předložil zevrubný plán administrativního zařízení král. Českého. Hr. Nostic hned koncem téhož měsíce podal své prvé návrhy, hlavně o guberniu a krajských úřadech, neboť tu pokládal pomoc za nejnutnější, kdežto jináče „zlepšení zeměpanské služby k opětnému povznesení království Českého vyžadovalo vůbec přemýšlení a času i kombinace šťastnějších okolností". Obšírná osnova o zařízení krajských úřadů, kterou hr. Nostic podal, byla sestavena na základě starších zpráv za pomoci

---

[47]) O krajských objížďkách šíře v § 18. Dv. dekret z 22. března 1782 v kop. 131. O rozdělení krajů na čtvrti byli vyslechnuti krajští hejtmané, a na základě jich zpráv podala své vyjádření z 25. července 1782 užší guberniální komise, v níž byli hrabě Nostic, Karel hr. Clary, Jan Fr. svob. pán Wassmuth a Jan šl. Mayern. Vyjádření zachováno při zprávě gubernia z 31. července t. r. a schůzi dvorské kanceláře z 16. a 17. srpna 1782 (arch. dv. kanc. III A 5). Krajský hejtman Žatecký a Kouřimský navrhovali 6 čtvrtí, Loketský, Litoměřický a Rakovnický 5, Boleslavský, Táborský a Plzeňský jen 3, naproti tomu Chrudimský a Budějovický 4 čtvrti. Dominií čítaly kraje: Pražský 158 (velkých a malých, pak jednotlivé dvorce), Klatovský 59, Budějovický 30, Boleslavský 67, Táborský 63, Žatecký 69, Prácheňský 102, Bydžovský 48, Hradecký 43, Loketský 80, Chrudimský 30, Čáslavský 74, Kouřimský 98, Plzeňský 64, Litoměřický 85 a Rakovnický 64. Chrudimský dělil čtvrti ne dle dominií, nýbrž dle usedlostí tak, že jednou čtvrtí mělo býti samo panství Pardubické s 1022 usedlými. Dvor. dekretem z 17. srpna 1782 vyžádáno individuální rozdělení okresů každého kraje, jak je mínilo provésti gubernium; protož toto 4. září 1782 zase vyzvalo hejtmany, pokud jich návrhy byly rozdílné, ku podání nového návrhu (po 4 čtvrtích, v Chrud. a Buděj. po 3; contrib. A 9 : 15). Hned na to dvor. dekretem z 31. srpna 1782 vyžádán byl též individualní výkaz krajův a počtu komisařů okresních, jak je měl na mysli odstoupivší nejvyšší purkrabí ve zprávě z 9. září 1781, uváděje, že v několika nepříliš velikých krajích stačili by 2, v jiných 3 a snad i 4 komisaři okresní (arch. dv. kanc. III A 5).

[48]) Srov. o tom již str. 20, 172—3. V listu Fürstenbergově z 24. dubna 1782 pravilo se, arci trochu nemírnými výrazy, že „podřízený personál krajský většinou nemá pražádné hodnoty, a jsa chudým na talenty a jmění, stal se k podobným službám docela neschopným; většina z nich je vůbec bez platu a jen málo jich tak nedostatečně placeno, že důvodně nelze od nich očekávati pražádné užitečné služby!" — Ostatně i jinak ze zkušenosti i z konduitních list bylo tehda známo, že obsazení krajských úřadů v Čechách nebylo dobré, zejména ve příčině adjunktů a komisařů (stát. r. 1782 n. 1643).

profesora krajské vědy, gub. rady šl. z Mayern.[49]) Také tentokráte navrhovalo se děliti kraje na 4 okresy (Pracheňsko na 5, Budějovicko a Chrudimsko na 3), a sice tak, aby každý komisař ve svém okresu bydlil a úřadoval, jelikož by tam takto lépe zachovával pořádek; po 2 nebo 3 letech mohli by se v okresech vystřídati, aby posloupně poznali celý kraj. Naproti tomu dvorský úřad v prosinci r. 1782, projednávaje s hrabětem Nosticem ve Vídni přítomným jeho návrhy, soudil, že podlé nejvyšší vůle vyslovené při jiné příležitosti nutno bylo přijmouti za obecné pravidlo, že každý krajský komisař musil bydliti ve krajském městě, a odtud býti vysýlán do svého okresu na visitaci. Však kdyby komisaři sídlili v okresech, rozmnožila by se psanice, u každého z nich by povstala zvláštní registratura, a brzo by prý z toho vzrostlo tolik „malých krajských úřadů", kolik bylo okresů, a stát musil by ještě zvýšiti svůj náklad na krajský status. A tak tehda znova a naposled byla odmítnuta snaha po zavedení komisařů skutečně okresních.

Ostatně porada soudila, že rozdělení krajů na okresy pouze visitační mělo se v Čechách provésti ne dle počtu dominií, nýbrž dle vsí, jelikož rozličné záležitosti poddanské nejvíce krajskou správu zaměstknávaly, a práce měla mezi komisaři rovně býti rozdělována. Střídání komisařů v okresích po 2 nebo 3 letech by pak záviselo pouze na uznání hejtmanově. Při tom prý netřeba čtyř okresů v kraji, nýbrž pouze tři; jen v Pracheňsku mohly býti čtyři, za to v Budějovicku a Chrudimsku pouze dva. Jen při krajských úřadech v Praze sídlících, jakož i v Čáslavsku a Loketsku výjimkou by mohl jeden komisař přiměřeně býti jinam exponován, jak se toho tam zdála zvláštní potřeba; avšak státní rada Martini pokládal za užitečnější, aby v těchto krajích krajský úřad sám byl přeložen do vhodnějšího místa.

Současně s otázkou dělby krajů požadoval hrabě Nostic, aby krajskému adjunktu vyměřil se plat 800 zl., prvnímu krajskému komisaři

[49]) Viz podání hraběte Nostice císaři z 29. listopadu 1782 v arch. dv. kanc., III A 4; byla mu přiložena osnova o krajských úřadech, podepsaná také prof. z Mayern, — té však jsme se nedopídili. Obsah její uvádí se však v protokolu „společného sestoupení" s hrabětem Nosticem z 13. pros. 1782 (tamže) a v jednání státní rady t. r. n. 4303. Před společnou schůzí z 13. pros. t. r. konala se předběžná komise, aby se sjednotila na zásadách, dle kterých by se potom plán projednával za přítomnosti hr. Nostice; společné schůzi pak byli vedle hr. Nostice přítomni: nejv. kancléř hrab. Kolovrat, českorakouský dv. kancléř hr. Chotek, českorakouský místokancléř svob. pán Gebler, dvorní radové: hrabě Rottenhan, p. z Zenckru, z Ungrechtsbergu, ze Streruwitzu, a dv. sekretář Haumeder, jakožto protokollista. Ve státní radě podali vota Reischach, Martini a hr. Hatzfeld vesměs dne 19. pros. t. r., jelikož věc byla naznačena jako kvapná; ve příčině krajských úřadů jen málo co připomenuli.

700 a druhému 600 zl.; pevnému služnému dával přednost před diétami. V tom dvorský úřad s ním souhlasil s tím formálným rozdílem, že krajského adjunkta nazýval zároveň prvým krajským komisařem, a mluvil dále o druhém a třetím placeném komisaři krajském. Také radilo se stanoviti všude bezplatného supernumeráře, tak aby všecky objížďkové okresy byly obstarány. Ve státní radě jediné hrabě Hatzfeld vyslovil se, že komisařům dostačil by plat 600 a 500 zl.

Když návrhy společné porady dostaly se do rukou panovníkových, tento dne 20. pros. 1782 s politováním prohlásil, že „to všecko není k žádné potřebě“, aby tedy na místě „této psanice“ dvorská kancelář s hrabětem Nosticem zase „od počátku začala“ dle zásad, které zároveň zvláště předepsal. Odpor císařův zakládal se hlavně v tom, že se pomíjelo sloučiti správu stavovskou se zeměpanským guberniem, — proti uvedeným návrhům o krajském personálu ničeho nepodotkl. Ale přece nikterak nechtěl reformu krajských úřadů provésti před ostatní organisací zemské správy, ačkoli dvorská kancelář zase za to žádala, dokládajíc mimo jiné, že beze zlepšení platů nebylo lze na komisařích dosáhnouti dobré služby, a té že již co nejnutněji bylo potřebí. Císař mínil, že jsou-li kteří úředníci nespůsobilí, náleží je ihned odstraniti, a pokud možná dosaditi za ně síly nejlepší. Teprve při vypracování celé administrativní reformy může prý ukázati se pravý poměr mezi navrhovaným zvýšením salářů a mezi úsporou, která povstane „simplifikací a sjednocením“ některých správních orgánů.[50])

Nové další zprávy, které hrabě Nostic začátkem r. 1783 podal o provedení předepsaných jemu zásad, nedotýkaly se reformy komisařů, jež nebyla spornou. Teprve za přítomnosti císaře Josefa II. v Praze v září r. 1783 konaly se zase konečné porady o reformě vnitřní správy království Českého a sice mezi nejv. kancléřem Leopoldem hr. Kolovratem, dvorním radou Janem Bernardem rytířem Zenkrem a českým guberniem. Výsledky těchto porad byly pak předloženy přímo státní radě, načež císař

[50]) Nejv. rozhodnutí z 20. pros. 1782 v aktech v předešlé notě uvedených: k tomu přednesení dvor. kanceláře z 22. pros. t. r. a nejv. rozhodnutí z 24. pros. t. r. (arch. dv. kanc. III A 4; stát. r. n. 4356). Císař vytýkal, že dvor. kancelář měla hraběte Nostice poučiti o zásadách panovníkem přijatých, jež mu nemohly býti známy; tato omlouvala se, že se tušil císařův odjezd, že pro krátkost času podalo se přednesení pouze o guberniu a krajských úřadech, že hraběti Nosticovi byl sdělen plán gouvernéra vnitrorakouského hr. Khevenhüllera, a j. I žádalo se, aby hraběti Nosticovi povolila se lhůta několika měsíců k dalšímu vypracování v Praze (jako i jiným zemským přednostům byla povolena). To císař dovolil, podotýkaje že Khevenhüllerův plán může hr. Nosticovi sloužiti pouze k jisté vědomosti, neboť císař zásady reorganisace pro Čechy již zvláště vytkl. — Srov. také výše str. 20 a 173; k odstranění některého úřednictva zatím nedošlo (str. 174, n. 52).

dne 19. října t. r. vydal své konečné rozhodnutí. Reskriptem z 27. října 178 byla tudíž reorganisace v Čechách v skutku nařízena.[51])

Ve skutečnou platnost vešel nový status krajských komisařů teprv r. 1784. Náleželoť dodati ještě osobní návrhy; nad to pak hrabě Nosti — důtklivými představkami proti odstranění zemského výboru v jakéko podobě — bezděky zdržel zároveň nové ustanovení krajského personálı jež stalo se teprve dvor. dekretem z 12. ún. 1784 (s poukázáním vyššíc platů z části od 1. led. t. r.) Při tom rozdělení krajů na objížďkov okresy ani tehda nebylo ještě opatřeno, jelikož měli se o něm vyslovi noví krajští hejtmané, právě teprve v únoru t. r. jmenovaní.[52]) Dle zprá hejtmanů pak nejv. purkrabí podrobně navrhl rozdělení 16 českých kraj na 47 okresů, totiž po 3 v kraji, jen v Pracheňsku po 4, v Budějovick a Chrudimsku po 2 (tedy tak jak již v pros. 1782 bylo uraděno); dvo dekretem z 27. května 1784 bylo vzato k vědomosti, jelikož prý krajš hejtmané asi nejlépe znali své kraje, i mělo zůstati při tomto rozdělen dokud by se neukázala potřeba nařiditi něco jiného.[53]) Přirozeně nebyl

[51]) Protokol společných „sestoupení" v Praze z 11., 14. a 16. září 1783; ved uvedených dvou osob byli přítomni nejv. purkrabí hr. Nostic, gub. radové Henn Smitmer, Mayern, Hermann, dvor. sekretář Haumeder a gub. sekretář Hickisch (arc dv. kanc. III A 4). Ve státní radě podali vota Martini, Reischach a kníže Koun (n. 3482). Reskript z 27. říj. 1783 v arch. dv. kanc. III A 4 (výtahy také III A 5 gub. arch., publ. 1784—85 A II, 90, 1786—95, XVI, 13.

[52]) V představce z 27. list. 1783 hrabě Nostic podal zároveň návrh krajskéh personálu, tak že od 1. led. 1784 mohl býti ustanoven s novým platem; rozděle krajů chtěl dodati po vyslechnutí hejtmanů. Přednesení dv. kanceláře z 11. pros. 178 mínilo, aby komisaři, které zemský chef navrhl, byli potvrzeni, jelikož se lze domn vati, že vyvolil nejlepší. Ve státní radě (1783 n. 4517) nebylo o tom ničeho připome nuto. Rozhodnutím v Římě z 20. led. 1784 císař schválil zdání dvor. kanceláře v t příčině, i byl tedy Nosticův návrh krajských komisařů schválen dv. dekrete z 12. ún. 1784, ad 8; nově jmenovaní měli požívati upraveného služného z Pražsk komorní pokladny ode dne přísahy, ti kdo již byli ustanoveni, od 1. led. t. r. O roz dělení krajů na distrikty srov. též list hr. Nostice hr. Kolovratovi z 25. ún. 178 a odpověď tohoto z 4. břez. 1784 (arch. dv. kanc. III A 4). — Dle gub. na z 21. dub. 1785 (Krop. IX, 868, Roth II č. 499) bylo zapovězeno, aby kterémuko krajskému úředníku z krajské kasy služné před splatností bylo vydáváno; gub. na z 23. ún. 1787 (Krop. XIV, 1010, Roth III č. 75) vůbec dovolilo krajským úředníkům splatné služné vybírati si při filiální kase v kraji.

[53]) Dvorský dekret z 27. května 1784 o návrhu nejv. purkrabí z 15. května t. r v archivu dv. kanc. A III 5; tamže najdou se jménem uvedena dominia, která každém z krajských komisařů byla přidělena (celý seznam nelze tu uvésti). Srov. i gub. na v Čechách z 14. června 1784, Krop. VII, 939, Roth II č. 176. Není nám známo bylo-li toto rozdělení později změněno. V Žatecku schválilo gubernium dne 22. květ 1789 návrh hejtmanův, aby kraj na čas byl rozdělen pouze ve 2 okresy, a procesto

to rozdělení tak pevné a stálé povahy, jako kdyby byla v okresích povstala zároveň úřední sídla komisařů, tedy jistý způsob či základ okresních úřadů.

Nový status stanovil služné prvého krajského komisaře na 800 zl., druhého na 700 zl. a třetího na 600 zl.; v Budějovicku a Chrudimsku nebylo třetího komisaře, za to v Prachensku byl ještě čtvrtý se 600 zl. Byly to tytéž platy, jaké byly v Čechách nařízeny již r. 1778 (jen bylo nyní o 1 komisaře v zemi méně). Proti dosavadnímu stavu, kdy byla v kraji systemisována pouze 2 místa komisařská se 400 a 200 zl., byl to podstatný a najednou neobyčejný pokrok; mělť i ten poslední komisař sám tolik platu, jako dříve prvý a druhý dohromady. Vedlé tří placených pak bylo ustanoveno ještě po jednom bezplatném komisaři přespočetném s nadějí postupu na místa placená, tak aby objížďka všech okresů v kraji byla pojištěna. Takovouto systemisací arci znamenitě stoupl náklad státu na krajské úřady; ale v poradách Pražských ze září 1783 byl tento náklad pokládán za „docela nevyhnutelný“ a jen ve skutečném prospěchu zeměpanské služby, neboť prý oprava tak důležitého správního odvětví, jako byly krajské úřady, a v tak rozsáhlém království byla již „nanejvýše nutnou“, kdežto navržené platy byly pokud možná malé.

Lze z toho poznati, oč také josefinské požadavky na úřednictvo byly vyšší, než byly terezínské, ještě při reformách z r. 1748 a 1751, a kterak nyní musilo se zúplna věnovati se státní službě. Nebyli tu již pouzí komisaři průvodčí, kterých by se užívalo jen k jednotlivým výkonům a komisím, byli tu již skuteční úředníci, kteří musili děliti se o všecku práci krajského úřadu. Bydlili totiž při krajském úřadě, a krajský hejtman dle svého uznání jim přiděloval agendu i okresy, do nichž je posílal na visitace a vyšetřování, při čemž jim náležela náhrada výdajů; jináče diét in officiosis neměli.[54]) Především právě v těchto okresních objížďkách

ván jak již r. 1787 pouze dvěma komisaři, poněvadž jeden z nich neuměl česky, kdežto prvý krajský komisař byl tehda vůbec zaměstknán vedením podkomise pro regulaci berně a dávek urbárních (publ. A II, n. 190).

[54]) Předpisy o diétách byly komisařům příznivější než hejtmanům. Pokud šlo o komise v soukromých záležitostech, byli si rovni, až na to, že diéty komisařů byly poměrně menší (o tom srov. výše str. 200, a n. 68). Ve příčině komisí v cizím kraji dvor. dekretem z 10. května 1784 byly komisařům povoleny diéty 2 zl. mimo cestovné, jež ve vlastním kraji bývalo obsaženo v diurnech; neměli však nic požadovati za aktuára (Krop. VII., 919, Roth II č. 141). Ostatně přikázal dvor. dekret z 23. března 1784, aby aktuár při komisích jezdil v témže voze s radou nebo komisařem (kop. 122, Krop. VII, 919, Roth. II č. 91). Ve vlastním kraji úředníci nemívali diét ve věcech poddanských nebo in officiosis. Ale před novou systemisací dvor. dekret z 22. břez. 1782 povolil krajským adjunktům a komisařům přece diéty při pravidelných objížď-

(§ 18) zjevila se plná účinnost josefinských krajských orgánů, jejich vnikání do oboru správy vrchnostenské; a tím způsobem podávala se jistá náhrada za nezdařenou snahu, aby i stálá sídla zeměpanské správy rozprostřela nebo přenesla se do okresů. Pouze v Čáslavsku, Loketsku a při 3 krajských úřadech Pražských bylo dovoleno exponovati jednoho krajského komisaře na místo přiměřeně položené, tak aby veliká vzdálenost dominií a poddaných od krajského úřadu byla skrácena. Podobné zařízení ostatně nebylo nové, neboť již za Marie Terezie byli komisaři poukázáni k sídle k Chebi a v Něm. Brodě.[55])

Také v jiných zemích byla podobná systemisace krajských komisařů provedena a dále se neměnila.[56]) Pouze přibyli ještě zvláštní krajští

---

kách (o tom v § 18). Komisařům také napotom reskript z 27. říj. 1783 (dv. kanc. III A 4) dovoloval při objížďkách ne sice diéty, ale náhradu prokázaných výdajů, tedy také přípřežného. Arci byli zeměpanští úředníci povinni všecky výdaje vykazovati ve svém cestovním partikuláři, jenž podléhal adjustování dle dvor. dekretu z 22. led. 1784 (ad 23. led. kop. 33, Krop. VII, 580, 918, Roth II. č. 20). Úředníci krajští však neměli ve vlastním kraji nároku na náhradu útrat při officiosních cestách vůbec, nýbrž právě jen při objížďkách, dle dvor. dekretů z 21. květ. a 18. list. 1784 (Krop. VII, 920, 921, Roth II č. 152. 330). Předpisy o diétách v jedno shrnul dvor. dekret pro Čechy z 27. února 1786 (Krop. XI, 836—8, Roth II č. 886); dle toho ovšem bezplatným, přespočetným komisařům i tam, kde placení ničeho neměli, patřila náhrada prokázaných výdajů z kasy komorní, — avšak hejtmané neměli jich vysílati na komise kromě krajského města, dokud byli po ruce úředníci placení, a zapověděl to také dvor. dekret z 16. čna. 1786 (Krop. XI, 839, Roth II č. 1014). Při krajských objížďkách zůstal komisařům nárok na náhradu útrat, i když r. 1787 hejtmanům výslovně byl odepřen. Ostatně srov. také § 18.

[55]) O Chebi srov. str. 211 n. 13, 149. Krajský komisař v Německém Brodě jmenuje se ku př. v reskriptu z 24. dub. 1760 (kop. 81), kdežto reskript z 28. ún. 1761 (kop. 74) uložil jemu zvlášť obstarávati silnici od Jihlavy až za Čáslav do Církvice. Mimo to nebylo sice vlastním exponováním, když se dovolovalo jednotlivcům bydliti také kromě krajského města, ale přece bylo to poněkud podobno, aspoň tehdy, když se to dělo již po vydání dv. dekretu ze 17. dub. 1776, jenž krajské adjunkty a komisaře znova zavázal k sídlení při úřadě (srov. dovolení bydleti v Rychnově dle dv. dekr. z 9. srp. 1776, kop. 76; bydleti v Kolíně dle dv. dekr. z 11. říj. 1776, kop. 52). Také ještě dvor. dekret z 3. srp. 1782 (kop. 8) přeložil dva krajské adjunkty Táborské, druhého a přespočetného, do Jindřichova Hradce k dohledu na tamější německé okolí. — Když krajský úřad Bydžovský r. 1784 přeložen byl do Jičína, žádal jeden krajský komisař, aby mohl nadále zůstati v Bydžově; ačkoli to guberninm odporučovalo, byla žádost zamítnuta, jelikož reskriptem z 27. října 1783 zvláště byly vytknuty kraje, ve kterých komisař mohl býti ustanoven na „separovaných místech“ (dvor. dekrety z 29. list. 1784 a 24. led. 1785, publ. A II., 77).

[56]) K josefinské systemisaci v Moravě a Slezsku ukázali jsme již na str. 21—22: srov. d' Elvert, Verwaltgsg. 451, 454, 485, 490. Dle manipulační instrukce krajských úřadů -- všech zemí neuherských — ze zač. r. 1787 měl krajský úřad 3 až 4 krajské komisaře a kraj dělil se na 2 nebo 3 visitační okresy (§ 1, 12; Krop. XI, 874, 881).

komisaři školní, a r. 1789 byla část komisařů politických quieskována, aby na jich místa nastoupili krajští komisaři oekonomičtí, to však za Leopolda II. bylo zase napraveno (v. § 11). Název krajských adjunktů docela zanikl; v reskriptu z 27. října 1783 sice pravilo se, že krajský adjunkt je prvým komisařem (nebo spíše naopak), ale ve vlastním statu onoho názvu se neužívalo. Ano, byrokratické zřízení přineslo sebou i ten následek, že zástupcem hejtmanna nepřítomného nebo nemocného, tedy úřadujícím komisařem nebýval vždy prvý krajský komisař, nýbrž ten, kterého hejtman v konduitní listě nejlépe líčil, neboli v jehož počestnost, horlivost a obratnost měl největší důvěru; tak to také stanovila manipulační instrukce krajských úřadů ze zač. r. 1787.[57]) Ostatně také pořadí komisařů naproti vojsku bylo menší, než kdysi krajských adjunktů, neboť tito rovnali se posledním setníkům, kdežto r. 1784 císař komisaře postavil na roveň posledním poručíkům. R. 1787 pak bylo rozhodnuto, že prvý krajský komisař rovnal se druhému místožupanu a sekretáři král. komisařů uherských, kdežto druhý komisař stál o stupeň, a třetí nebo čtvrtý komisař o dva stupně níže.[58])

Císař Josef také určil řád pro pořadí i postup politického úřednictva. R. 1785 mínil jen tolik, aby z praktikantů krajských a potom guberniálních stávali se koncipisté při zemském úřadě, a z těchto krajští komisaři; tito zase měli postupovati buď při krajských úřadech nebo za guberniální sekretáře, potom za hejtmany a dále za gub. rady. Řád z r. 1787 byl zevrubnější. Dle něho na prvém místě stál dvorní rada; potom 2. gub. rada byl na stejném stupni s krajským hejtmanem, dále následoval v hodnosti 3. dvorní sekretář, 4. gub. sekretář na rovni s prvým krajským komisařem, 5. dvorní koncipista na rovni s 2., 3. a 4. krajským komi-

---

Mayern, Handb. des Kreisamtsdienstes in den k. k. Staaten (str. 132) počítal k personálu krajského úřadu 2, 3 až 4 krajské komisaře. Ostatně ku př. pro Vnitrorakousko stanovil císař pro posledního kraj. komisaře původně pouze služné 500, ale pak na žádost zem. chefa hr. Khevenhüllera povolil 600 zl. rozhodnutím z 17. srp. 1783 (stát. r. n. 2886).

[57]) Manipul. instrukce kraj. úřadů v § 11, Krop XI, 880; k tomu akt stát. rady 1786 n. 5125, kdež to tak nařídil císař v nejv. rozhodnutí z 30. pros. 1786.

[58]) Že krajští komisaři měli míti pouze pořadí nejmladších poručíků, mělo svůj původ v nejv. rozhodnutí z 8. říj. 1784 (stát. r. n. 4002), jež bylo vydáno proti zdání gubernia, dvor. kanceláře i státní rady. Dle toho vyšel dvor. dekret z 30. září 1784 (arch. dv. kanc. III. A 5). Dle dvor. dekretu z 22. dub. 1787 (kop. 1786—7, 358; publ. XVI, 1) druhý krajský komisař rovnal se uherskému vrchnímu notáři, vrchnímu služnému a filialnímu perceptoru, třetí a čtvrtý komisař pak místonotáři, fiskálovi a místoslužnému, kraj. sekretář komitátnímu registrátoru, krajský kancelista komitátnímu kancelistovi; při stejném stupni rozhodovalo senium hodnosti.

sařem, 6. gub. koncipista, 7. krajský sekretář, konečně 8. krajský protokolista, 9. kancelista guberniální a 10. kancelista krajský. Dle této gradace měli političtí úředníci býti povyšováni s některými předpisy opatrnosti ve příčině úředníků, kteří nemohli se vykázati právním a politickým studiem (v. § 12). Praktikanti, kteří studia odbyli, mohli býti ustanovováni buďto za 3. a 4. komisaře krajské, nebo za guberniální koncipisty.[59])

Tyto předpisy čelily také ku střídání úředníků krajských, zemských a dvorských, a následkem toho měly svůj vliv i na právo obsazovati místa krajských komisařů. Císař Josef, když konečně docházelo k nové systemisaci krajských úřadů, propůjčil zemským chefům moc, aby příště tato místa sami obsazovali, jak to byl vytkl již ve svých zásadách ze dne 24. ledna 1782 (pouze ku propuštění bylo třeba dvorského schválení).[60]) Avšak r. 1785 císař, ustanovuje jistý pořádek postupu, chtěl vystříhati se „rozdílu mezi státními úředníky ve Vídni, v provinciálních hlavních městech a na venkově“, aby prý místní a praktické vědomosti se spojovaly, aby „při prvých vztahovaly se za linii, při druhých za městské brány, a třetím aby zjednala se příležitost k poznání celku s jeho částmi“. Bylo tedy nutno aspoň poukázati úřady zemské, by při obsazování míst hleděly také k úředníkům spojeného úřadu dvorského, a naopak úřad dvorský k povolávání úředníků ze zemí; mimo to pak vznikala otázka, nesluší-ti také pozměniti předpisy o příslušnosti k dosazování úřednictva.

Skutečně již dvor. dekret ze 17. list. 1785 vzhledem k tomu, že také podřízení úředníci úřadů dvorských měli se dostávati do krajských služeb, a že mělo býti střídání mezi dvorskými a zemskými úřady, poukázal české gubernium, když by šlo o místo 1. nebo 2. krajského komisaře, aby pokaždé podávalo teprve zprávy a zdání o uchazečích.[61]) Ale české gubernium jalo se hájiti své příslušnosti, a císař následkem toho rozhodl z 25. pros. t. r., že všem zemským úřadům mělo se pře-

---

[59]) Nejv. rozhodnutí z 28. dub. 1785 a billet z 8. ún. 1787 (stát. r. n. 1669 resp. 629). Podle toho vyšly dvor. dekret z 6. květ. 1785, kop. 245, Krop IX, 882, Roth II č. 525, a dvor. dekret z 8. břez. 1787, kop. 585, Krop XIV, 1027 sl., Roth III č. 99. K tomu srov. zejm. o vyloučení komisařů nestudovaných z postupu na místa krajských hejtmanů výše str. 80, 175.

[60]) V. reskript z 27. října 1783 k hr. Nosticovi, ad 11 (dv. kanc. III A 4; III B 13); výše str. 249.

[61]) Dvor. dekret ze 7. list. 1785, publ. A II, 1. Bezpochyby byl vydán při příležitosti, kdy se jednalo o aktivitě zemských úřadů, k jejíž konečnému vyměření došlo pak teprve r. 1786; srov. nejv. rozhodnutí z 9. září 1785 (akt st. r. n. 3647), v němž mluvilo se o střídání ve službě krajské, zemské a dvorské. — Naproti tomu ještě dvor. dekret z 2. čna. 1785 (publ. u. m.) pravil, že obsazování míst kraj. komisařů a menších služeb krajských náleželo guberniu, arci s ohledem na uchazeče z úředníků dvorských

nechati jmenování krajských komisařů, ale tak, aby dříve pokaždé vyslechli dotyčné krajské hejtmany, a bez důležité příčiny od jich návrhu se neodchylovali. Mimo to pak dvorská kancelář měla guberniím napřed oznamovati jména uchazečů z úřednictva dvorského, jichž schopnost by byla potvrzena, tak aby gubernia při příležitosti mohla k nim míti zřetel, a sice zvláště při dosazování druhých a třetích krajských komisařů.[62])

Ale hned po vydání tohoto rozhodnutí císař zas upustil od obmezování gubernií návrhem krajských hejtmanů. Dvor. dekretem z 2. led. 1786 bylo jen prohlášeno, že guberniu tak jako dříve bylo ponecháno obsazovati místa krajských komisařů. Ale nemělo se říditi seniem uchazečů, nýbrž také jejich schopnostmi, vědomostmi, přičiněním a mravní povahou, jež zemskému chefu a krajským referentům musily býti známy ze styku osobního i z písemných elaborátů; mimo to náleželo ex officio slyšeti krajské hejtmany, aby i jejich úsudku se mohlo použíti; a konečně míti také zřetel ku schopným uchazečům spojeného dvorského úřadu. Podlé toho také politická zemská instrukce z 26. května 1786 ponechávala zemským chefům obsazování všech podřízených míst při guberniích i při podřízených úřadech (s výjimkou personálu účetního a pokladního). Ale jakkoli mohli tato místa bez další poptávky zadávati, přece při místech krajských komisařů neb gub. sekretářů byli povinni, míti zření k doporučeným dvorským koncipistům a praktikantům. Za to prý zase krajským komisařům a gub. sekretářům bude se dostávati míst dvorních sekretářů a koncipistů.[63]) V skutku lze doložiti, že císař Josef tehdáž toho dbal, aby ke spojenému dvorskému úřadu byli dosazováni úředníci z Čech.[64])

[62]) Nejv. rozhodnutí z 26. pros. 1785 na přednesení dvor. kanceláře z 15. t. m. (arch. dv. kanc. III A 5; stát. r. n. 5391). Za Marie Terezie nenaskytl se nám výslovný předpis, že by vůbec hejtman toho kraje, ve kterém komisař měl býti jmenován, musil býti dříve slyšán. Dálo se tak zajisté jen tehdy, kdy uchazeč již v témže kraji sloužil, — a vůbec krajští hejtmané podávali zemskému úřadu zdání a konduitní zprávy jen o těch úřednících, kteří byli jim podřízeni. Někdy bylo to také výslovně přikazováno; ku př. dle reskriptu z 15. ún. 1755 náleželo o žádosti za místo adjunkta a 1. komisaře žateckého vyslechnouti krajského hejtmana.

[63]) Dvor. dekret z 2. led. 1786 v arch. dv. kanceláře III A 5; publ. II n. 1, XXVI, 5. Dvor. dekret z 26. květ. 1786, § 43, Krop. XIV, 959.

[64]) Nejv. rozhodnutím z 22. ún. 1786 (stát. r. n. 757) bylo přikázáno obsaditi místo dvor. koncipisty z Čech. Billet sdělený dne 24. října 1786 (st. r. n. 4206) nařídil na místa gub. sekretářů v Praze, jež náleželo jubilovati, dosaditi nejobratnější dvor. koncipisty nebo krajské komisaře a nejschopnějšího z komisařů těch povolati do Vídně za dvor. sekretáře; císař pak povolal na toto místo praesidiálního guber. sekretáře z Prahy, kdežto navržený krajský komisař odkázán ke guberniu (st. r. n. 4533). — Ostatně 3 místa sekretářů čes. gubernia náležela tehda obsaditi krajským komisaři, a mělo se tak díti všeobecně dle nejv. rozhodnutí z 19. list. 1786 (st. r. n.

sařem, 6. gub. koncipista, 7. krajský sekretář, konečně 8. krajský protokolista, 9. kancelista guberniální a 10. kancelista krajský. Dle této gradace měli političtí úředníci býti povyšováni s některými předpisy opatrnosti ve příčině úředníků, kteří nemohli se vykázati právním a politickým studiem (v. § 12). Praktikanti, kteří studia odbyli, mohli býti ustanovováni buďto za 3. a 4. komisaře krajské, nebo za guberniální koncipisty.[59])

Tyto předpisy čelily také ku střídání úředníků krajských, zemských a dvorských, a následkem toho měly svůj vliv i na právo obsazovati místa krajských komisařů. Císař Josef, když konečně docházelo k nové systemisaci krajských úřadů, propůjčil zemským chefům moc, aby příště tato místa sami obsazovali, jak to byl vytkl již ve svých zásadách ze dne 24. ledna 1782 (pouze ku propuštění bylo třeba dvorského schválení).[60]) Avšak r. 1785 císař, ustanovuje jistý pořádek postupu, chtěl vystříhati se „rozdílu mezi státními úředníky ve Vídni, v provinciálních hlavních městech a na venkově“, aby prý místní a praktické vědomosti se spojovaly, aby „při prvých vztahovaly se za linii, při druhých za městské brány, a třetím aby zjednala se příležitost k poznání celku s jeho částmi“. Bylo tedy nutno aspoň poukázati úřady zemské, by při obsazování míst hleděly také k úředníkům spojeného úřadu dvorského, a naopak úřad dvorský k povolávání úředníků ze zemí; mimo to pak vznikala otázka, neslušíti také pozměniti předpisy o příslušnosti k dosazování úřednictva.

Skutečně již dvor. dekret ze 17. list. 1785 vzhledem k tomu, že také podřízení úředníci úřadů dvorských měli se dostávati do krajských služeb, a že mělo býti střídání mezi dvorskými a zemskými úřady, poukázal české gubernium, když by šlo o místo 1. nebo 2. krajského komisaře, aby pokaždé podávalo teprve zprávy a zdání o uchazečích.[61]) Ale české gubernium jalo se hájiti své příslušnosti, a císař následkem toho rozhodl z 25. pros. t. r., že všem zemským úřadům mělo se pře-

[59]) Nejv. rozhodnutí z 28. dub. 1785 a billet z 8. ún. 1787 (stát. r. n. 1669 resp. 629). Podle toho vyšly dvor. dekret z 6. květ. 1785, kop. 245, Krop IX, 882, Roth II č. 525, a dvor. dekret z 8. břez. 1787, kop. 585, Krop XIV, 1027 sl., Roth III č. 99. K tomu srov. zejm. o vyloučení komisařů nestudovaných z postupu na místa krajských hejtmanů výše str. 80, 175.

[60]) V. reskript z 27. října 1783 k hr. Nosticovi, ad 11 (dv. kanc. III A 4; III B 13); výše str. 249.

[61]) Dvor. dekret ze 7. list. 1785, publ. A II, 1. Bezpochyby byl vydán při příležitosti, kdy se jednalo o aktivitě zemských úřadů, k jejíž konečnému vyměření došlo pak teprve r. 1786; srov. nejv. rozhodnutí z 9. září 1785 (akt st. r. n. 3647), v němž mluvilo se o střídání ve službě krajské, zemské a dvorské. — Naproti tomu ještě dvor. dekret z 2. čna. 1785 (publ. u. m.) pravil, že obsazování míst kraj. komisařů a menších služeb krajských náleželo gubernin, arci s ohledem na uchazeče z úředníků dvorských

nechati jmenování krajských komisařů, ale tak, aby dříve pokaždé vyslechli dotyčné krajské hejtmany, a bez důležité příčiny od jich návrhu se neodchylovali. Mimo to pak dvorská kancelář měla guberniím napřed oznamovati jména uchazečů z úřednictva dvorského, jichž schopnost by byla potvrzena, tak aby gubernia při příležitosti mohla k nim míti zřetel, a sice zvláště při dosazování druhých a třetích krajských komisařů.[62])

Ale hned po vydání tohoto rozhodnutí císař zas upustil od obmezování gubernií návrhem krajských hejtmanů. Dvor. dekretem z 2. led. 1786 bylo jen prohlášeno, že guberniu tak jako dříve bylo ponecháno obsazovati místa krajských komisařů. Ale nemělo se říditi seniem uchazečů, nýbrž také jejich schopnostmi, vědomostmi, přičiněním a mravní povahou, jež zemskému chefu a krajským referentům musily býti známy ze styku osobního i z písemných elaborátů; mimo to náleželo ex officio slyšeti krajské hejtmany, aby i jejich úsudku se mohlo použíti; a konečně míti také zřetel ku schopným uchazečům spojeného dvorského úřadu. Podlé toho také politická zemská instrukce z 26. května 1786 ponechávala zemským chefům obsazování všech podřízených míst při guberniích i při podřízených úřadech (s výjimkou personálu účetního a pokladního). Ale jakkoli mohli tato místa bez další poptávky zadávati, přece při místech krajských komisařů neb gub. sekretářů byli povinni, míti zření k doporučeným dvorským koncipistům a praktikantům. Za to prý zase krajským komisařům a gub. sekretářům bude se dostávati míst dvorních sekretářů a koncipistů.[63]) V skutku lze doložiti, že císař Josef tehdáž toho dbal, aby ke spojenému dvorskému úřadu byli dosazováni úředníci z Čech.[64])

[62]) Nejv. rozhodnutí z 26. pros. 1785 na přednesení dvor. kanceláře z 15. t. m. (arch. dv. kanc. III A 5; stát. r. n. 5391). Za Marie Terezie nenaskytl se nám výslovný předpis, že by vůbec hejtman toho kraje, ve kterém komisař měl býti jmenován, musil býti dříve slyšán. Dálo se tak zajisté jen tehdy, kdy uchazeč již v témže kraji sloužil, — a vůbec krajští hejtmané podávali zemskému úřadu zdání a konduitní zprávy jen o těch úřednících, kteří byli jim podřízeni. Někdy bylo to také výslovně přikazováno; ku př. dle reskriptu z 15. ún. 1755 náleželo o žádosti za místo adjunkta a 1. komisaře žateckého vyslechnouti krajského hejtmana.

[63]) Dvor. dekret z 2. led. 1786 v arch. dv. kanceláře III A 5; publ. II n. 1, XXVI, 5. Dvor. dekret z 26. květ. 1786, § 43, Krop. XIV, 959.

[64]) Nejv. rozhodnutím z 22. ún. 1786 (stát. r. n. 757) bylo přikázáno obsaditi místo dvor. koncipisty z Čech. Billet sdělený dne 24. října 1786 (st. r. n. 4206) nařídil na místa gub. sekretářů v Praze, jež náleželo jubilovati, dosaditi nejobratnější dvor. koncipisty nebo krajské komisaře a nejschopnějšího z komisařů těch povolati do Vídně za dvor. sekretáře; císař pak povolal na toto místo praesidiálního guber. sekretáře z Prahy, kdežto navržený krajský komisař odkázán ke guberniu (st. r. n. 4533). — Ostatně 3 místa sekretářů čes. gubernia náležela tehda obsaditi krajským komisaři, a mělo se tak díti všeobecně dle nejv. rozhodnutí z 19. list. 1786 (st. r. n.

Pozoru hodno, že při samém konci josefinské vlády byrokratická moc chefů zemských nad úřednictvem, jejíž hlavním prostředkem byly listy konduitní, doznala přece jistého zúžení v tom směru, že císař dvor. dekretem z 15. října 1789 nařídil, aby o obsazení míst, jež gubernium zadávalo, pokaždé pořádně v radě bylo hlasováno, a usnesení řídilo se většinou hlasů; zemskému chefovi, když by s většinou nesouhlasil, bylo volno, předložiti záležitost nejvyššímu rozhodnutí.[65]) Ostatně, jak jsme jinde ukázali, pro místa komisařů již nežádal se vyšší stav — řád postupu z r. 1785 výslovně to pravil, že stav nečiní žádného rozdílu; za to však požadovaly se studium a praxe. Zvláštní přednost pak poskytovala se těm úředníkům, kteří si získali zásluh při úpravě josefinské pozemkové berně.[66])

Leopold II. ve svých zásadách k dobrému obsazování politických služeb z r. 1791 docela změnil dosavadní poměry příslušnosti. Vyhradil sobě jmenovati také gub. sekretáře i koncipisty, a neméně krajské komisaře i sekretáře. Za gub. sekretáře kázal voliti zvláště buďto dvor. koncipisty nebo krajské komisaře; komisařem nemohl se státi, komu v témže kraji náležel statek.[67]) Status komisařů a zařízení objížďkových okresů se nezměnily.

4534). Naproti tomu císař ještě dne 4. list. t. r. přece jmenoval dvor. koncipistu Debroisa sekretářem čes. gubernia, „da er Böhm u. der Landessprache mächtig ist“ (stát. r. n. 4826).

[65]) Dvor. dekret z 15. říj. 1789, kop. 610, publ. I, 1.

[66]) O personálu regulačním srov. výše str. 176, n. 59 a 60. — Ostatně budiž ještě připomenuto, že dle čes. gub. nařízení z 15. květ. 1787 při přesazení nebo povýšení komisařů k jinému úřadu tito nemusili činiti novou přísahu, jak tomu bývalo (Krop. XIV, 1012, Roth III, č. 185).

[67]) Cís. vlastní list ze dne 7. břez. a dekret „české“ dvorské kanceláře z 2. září 1791 ad 1, 4. 7 (Krop. IV, 328 sl.).

§ 11. Komisaři zvláštní. Krajští kasíři a lékaři.

I. 1. Kommerční krajští komisaři v l. 1772—84. 2. Krajští školní komisaři za Josefa II. V Čechách nařízeni r. 1786; zachováni Leopoldem. II. 3. Hospodářští krajští komisaři r. 1789, bez dalšího trvání.

II. Orgány částečně stavovské. 1. Krajští kasíři a kontroloři. R. 1751 zvýšen počet jejich na 16. Obmezení stavů v jich dosazování za Josefa II. R. 1789 měli nabýti povahy úředníků zeměpanských. Současně zavedeni zeměpanští výběrčí okresní, ale r. 1790 zas odstraněni. 2. Krajští fysikové a chirurgové. Počet jich rozmnožen r. 1773, poměr k úřadu krajskému. Spor o jich dosazování za Josefa II.

I. Rozmanitost veřejné správy vedla k tomu, že pro jednotlivá odvětví vytvořily se zvláštní orgány, kteréž věnovaly se především jen záležitostem svého oboru, a po případě vykazovaly se také zvláštními vědomostmi odbornými, na rozdíl od úředníků, jichž povoláním byla politická správa vůbec, a na nichž obecně požadovalo se studium právní a politické, i jistá správní praxe. Na nás jest pouze přihlednouti, pokud tyto zvláštní orgány blíže souvisely se správou krajskou, vlastně časem se přimknuly k jejímu ústrojí, a byly zvláštními částěmi krajských úřadů.

1. V Čechách záhy rozvinula se zvláštní organisace kommerční pro záležitosti živnostenské a obchodní; krajští hejtmané pak již za Karla VI. byli ve přímém dopisování s kommerčním kollegiem při úřadě zemském. Neméně i za Marie Terezie byli povinni svou měrou pečovati o národohospodářskou správu, a trvali ve spojení s kommerčním konsessem, na čas také zvláštním manufakturním kollegiem. Zároveň bývaly i jisté styky mezi úřednictvem krajským a úřednictvem kommerčním, hlavně manufakturním.[1]) Avšak již r. 1769 státohospodářská deputace žádala, aby kom-

---

[1]) O kommerčním konsessu srov. § 13. — Příklady konnexe: Repraesentace měla míti na zřeteli žádost Plzeňského krajského adjunkta, jenž byl zároveň manufakturním komisařem, za místo placeného průvodčího komisaře, dle reskr. ze dne 10. května 1755 (kop. 43). Podobně měla míti na zřeteli jiného uchazeče, jenž dával se zdarma potřebovati za manufakturního komisaře, dle reskr. z 13. prosince 1755 (kop. 20). Manufakturní komisař byl jmenován druhým průvodčím komisařem v Čáslavsku, zatím bez služného, reskriptem z 12. března 1757 (kop. 27). Průvodčí komisař, bydlící v Něm. Brodě, byl zároveň manufakturním komisařem, a mimo to bylo mu uloženo, aby na místě dosavadního piqueura v Čáslavsku obstarával silnici od Jihlavy až za Čáslav do Církvice, dle reskr. z 28. února 1761 (kop. 74). — Ostatně

merční personál na venkově časem byl spojen s krajským, a působil pod vedením krajských hejtmanů; Marie Terezie v zásadě s tím souhlasila a jen prozatím ponechala dosavadní zařízení beze změny. Nicméně bylo na to naléháno; české gubernium r. 1771 vyslovilo se, že kommerční personál od krajských úřadů dosavad neodvislý nebyl v zemi k ničemu než ke zmatkům, a že by náklad naň měl spíše věnovati se na krajský personál, jenž by prý také commerciale lépe obstarával než kommerční inspektoři a manufakturní komisaři, kteří tvořili tak říkajíc „statum in statu".[2])

Skutečně reskript s 18. května 1772 v Čechách nařídil, aby kommerční záležitosti na venkově napříště byly obstarávány krajskými hejtmany, a v Praze městskými. Zároveň dosavadní kommerční inspektoři a manufakturní komisaři měli po jednom býti přidáni krajským úřadům k výpomoci pod titulem krajských komisařů, a sice nejzručnější do krajů, které vynikaly kommerční agendou. V srpnu t. r. byl také schválen návrh gubernia, kterak bývalé kommerční úřednictvo mělo konečně býti rozděleno mezi krajské úřady. Napříště nenáleželo uprázdněná místa více obsazovati, nýbrž kommerční úkoly převzíti měli obyčejní krajští komisaři, za čež jim i hejtmanům slíben přídavek ze služného po kommerčním personálu ušetřeného.[3])

poměry krajských úřadů k orgánům kommerčním nebyly asi vždy příznivé. Ku př. dle dvor. dekretu z 6. března 1766 (kop. 12) krajský úřad Litoměřický měl se zodpovídati, proč nedbaje rozkazu dlouhý čas v kraji nevyhlásil ustanovení kommerčního inspektora Eberta, po případě náleželo hejtmanovi dáti důtku a varovati jej, že při nedbalosti v kommerčních opatřeních podlehne ještě těžšímu odpovídání a konečně bude zbaven úřadu, — a tuto výstrahu a připomenutí náleželo zároveň učiniti všem krajským úřadům.

[2]) Srov. výše § 10, str. 235. Odpověď českého gubernia na 15 otázek cís. Josefa z r. 1771, ad 7 (akta stát. r. 1772 I II, ad n. 76).

[3]) Reskript z 18. května 1772, kop. 220 sl., a dvor. dekret z 10. srpna 1772, kop. 196 sl.; k tomu srov. výše str. 192—3, n. 45 a 46. Dle prvého nařízení z r. 1772 kommerční úředníci měli jakožto krajští komisaři obstarávati prozatím ten kraj, ve kterém právě úřadovali; nejzručnější však náleželo rozděliti podle kommerciálnosti krajů. Konečné rozdělení, při kterém se přihlíželo také k tomu, kde kdo byl usedlým, bylo schváleno dvor. dekretem z 10. srpna 1772, ale přílohy E., ve které bylo uvedeno, jsme se nedopídili. Dle tohoto dv. dekretu také kraj. úřad Loketský měl stále dbáti, by nový kraj. komisař Limbeck plnil své povinnosti — neboť byl zároveň purkmistrem města Chebi. — Když r. 1773 uprázdnilo se místo kommerčního komisaře v Kouřimsku, a Klatovský kommerční komisař, zděděv v Praze dům, žádal za přeložení do kraje Kouřimského, bylo mu to odepřeno, jelikož nemohlo se hleděti k usedlosti později nabyté; místo uprázdněné pak zůstalo neobsazeno (dv. dekr. 6. září 1773, kop. 7). Naproti tomu dle dv. dekretu z 2. ledna 1775 (kop. 47) gubernium a kommerční komise měli býti pamětlivi, aby v Boleslavsku, jakožto v jednom z krajů

Krajské úřady užívaly „kommerčních krajských komisařů“ i nadále zvláště v záležitostech kommerčních, ale zároveň také jiných. Avšak ti, kteří bývali prve manufakturními komisaři a měli jen 300 zl. služného, byli r. 1774 sproštěni povinnosti každoročního procestování kraje, kterému byli přiděleni.[4]) Počet těchto zvláštních komisařů časem se tenčil, a novou organisací josefinskou r. 1784 vzal konečně za své; kromě řádně systemisovaných nebylo žádných mimořádných placených komisařů.[5]) Tak jako

kommercialných, kommerční záležitosti nebyly pod správou samojediného kraj. úřadu zanedbávány, a dle potřeby aby tam byl přesazen kommerční komisař z některého kraje méně znamenitého.

[4]) Tak nařídil dvor. dekr. z 10. října 1774 (kop. 8), když komerční krajský komisař v Boleslavsku, Václav Schäz, žádal za zvýšení svého služného 300 zl., jelikož musil na projížďku svěřeného kraje věnovati přes 180 zl. ročně. (Naproti tomu kommerční inspektoři mívali služné 600 zl. a 300 zl. cestovného.) Dle dvor. dekretu z 21. června 1773 (kop. 109) krajští hejtmané nemusili podávati ani čtvrtletní ani roční zprávu o službách vykonaných kommerčními kraj. komisaři (komisi kommerční), jelikož tito byli jim tehda pouze k výpomoci přidáni, a samým hejtmanům náleželo obstarávati kommerční záležitosti. Když ku př. za příčinou jiných úředních povinností kraj. hejtmana Bydžovského záležitosti tkalcovské školy Vrchlabské byly svěřeny kommerčnímu komisaři p. ze Schmelzingu, měly nicméně vždy ještě býti obstarávány s dorozuměním a uvážením krajského úřadu, jemuž beztoho byl přidělen; i byl tento komisař opětně poukázán, aby vůbec náležitě zastával všecku kommerční agendu, kterou mu krajský úřad uloží, dle dvor. dekretů z 6. list. 1773 a 17. ledna 1774 (kop. 151, 115). Když v Bydžovsku později uprázdnilo se místo prvého kraj. adjunkta, gubernium mělo při svém návrhu za příčinou nařizovaných úspor míti zření na p. ze Schmelzingu, jenž v tomtéž kraji sloužil in linea commerciali s platem 1200 zl., a jenž prý v tehdejší válečné době jistě osvědčí svou znalost krajiny i svou činnost a obratnost, dle dv. dekretu z 24. července 1778 (kop. 75).

[5]) Když české gubernium dne 17. února 1780 podalo obšírný návrh krajských komisařů dle statu r. 1778 schváleného (po 3 v kraji); nepočítalo kommerčních krajských komisařů do normálního počtu, nýbrž uvádělo je zvláště (contrib. F 2: 1). — Ostatně při uprázdnění míst kommerčních, jako za Marie Terezie (str. 192—3), tak za císaře Josefa krajským úředníkům zase byly odpírány slíbené kommerční přídavky. Když r. 1782 v Bydžovsku uprázdnilo se kommerční služné p. ze Schmelzingu, gubernium sice krajskému hejtmanovi a prvnímu adjunktovi udělilo přídavek. Tu však druhý, bezplatný adjunkt žádal, aby mu byla propůjčena zbývající část per 300 zl., i mělo gubernium dle dvor. dekretu z 21. pros. 1782 (95) podati vysvětlení, kterak si mohlo osobiti disposici jednou částí onoho platu bez poukázání dvorské komory, neboť jakkoli se dokládalo nařízení z 18. května 1772 — ve Vídni prý neznámého (!), přece toto jistě pozbylo platnosti pozdějšími nejv. resolucemi, zapovídajícími všechny přídavky ke služnému. Na tom stanovisku setrval i dvor. dekret z 6. února 1782 (kop. 18), dokládaje, že by i před zápovědí všelikých přídavků bylo náleželo vyžádati nejv. svolení; proto gubernium musilo přídavky v Bydžovsku udělené zase zpět vymoci. (Naproti tomu kraj. hejtmanu Chrudimskému Duchetovi dostalo se kommerčního přídavku 200 zl. tak jako jej měl hejtman předešlý, dle dvor. dekretu z 17. června 1782, kop. 121.)

v Čechách i na Moravě zvláštní personál kommerční r. 1772 byl přidělen krajským úřadům, ale i tu podobná místa extra statum přestala při josefinské reorganisaci. Ostatně císař Josef v Moravě a Slezsku na čas také bankální úředníky přidělil krajským úřadům jakožto krajské komisaře, ale zase z toho sešlo.[6])

2. Císař Josef nebyl s tím spokojen, že dle terezínské organisace dohled k obecnému školství vykonávali krajští děkanové. Proto již systemálním rozhodnutím z 30. srpna 1783 předepsal při každém krajském úřadě zříditi světského školdozorce nad školami triviálními a normálními, kterýž by byl podřízen krajskému hejtmanu a měl pořadí a služné krajského komisaře.[7]) Avšak toto posvětštění a plné postátnění školského dozoru nedalo se hned provésti. Sama státní rada r. 1785 rozpakovala se uvaliti nové finanční břímě na dědičné země. Ano i císař sám v únoru t. r. jakkoliv odmítl rozšířiti biskupskou visitační moc na obecné školství, konečně v zásadě byl hotov zase spokojiti se dozorem děkanů přiměřeně vybíraných: přece však raději přikázal, aby prozatím, než prý bude dostatek spůsobilých kněží, školní dozor v Rakousích p. E. vykonávaly světské osoby.[8]) Byli tedy nejprve v této zemi zřízeni krajští školní komisaři.[9])

---

[6]) D'Elvert, Verwaltgsg., 376, 411—2 o kommerčním konsessu v Moravě i Slezsku; 453 sl., 485 (490) o úřednících bankálních. O těchto srov. také výše str. 21—22, n. 17, o kommerčních přídavcích str. 192, n. 45. — Když reskript z 10. září 1772 zrušil kommerční konsess moravský, krajským úřadům byli za krajské komisaře přiděleni stávající 4 kommerční inspektoři s 900 zl. a 3 manufakturní komisaři se 300 zl.

[7]) Cís. rozhodnutí z 30. srpna 1783 v aktu stát. r. n. 2934; Hock-Bidermann, Oest. Staatsrath, 526—7; pod dátem 31. srpna t. r. otiskl je Meynert, K. Josef II, 79. Toto rozhodnutí za příčinou příprav bylo sděleno také českému guberniu dvor. dekretem z 16. října 1783, kop. 73—77. Že císař rozhodnutí své nespouštěl s mysli, ukazuje resoluce z 26. srpna 1784, kdež znova vypsal úkol krajských školdozorců (Meynert n. u. m. 85).

[8]) Když v lednu 1785 dvorská kancelář v dorozumění se dvor. komisí studijní navrhovaly pro krajské školní komisaře služné 600 zl., ve státní radě poznamenávali, že by tím dědičným zemím vzrostl náklad 50 000 zl. ročně; svob. pán Martini mínil, kdyby dozorci právě nemusili bydliti v sídle krajského úřadu, že by dohled také mohl svěřiti se spůsobilým děkanům a farářům; podobné bylo mínění hraběte Hatzfelda, jenž však vedlé toho chtěl visitaci obecných škol spojiti s visitacemi biskupskými: cís. rozhodl se o tom dne 11. ún. t. r. (Hock n. u. m. 528).

[9]) V Rakousích pod Enží zavedeni při krajských úřadech školní visitatoři se služným prvých krajských komisařů a se 150 zl. na povozné, mýta a korrespondenci, zatím z fondu normálních škol, dle dvor. dekretu z 24. března 1785, čl. 14, Krop. VIII, 480 sl. (474). Vrchní školdozorce německých škol v Dol. Rakousích pak předložil osnovu instrukce pro nové 4 krajské komisaře „in Schulsachen", o níž císař rozhodl se dne 19. srpna 1785 (stát. r. n. 3342).

Po roce dvor. dekretem z 14. září 1786 nařízeni „krajští visitační školní komisaři“ čili jak potom se nazývali: krajští školní komisaři také v Čechách; r. 1787 byli skutečně již dosazeni. Vyměřeno jim vůbec služné 600 zl. a 150 zl. cestovného, a sice ze školního fondu, jemuž potom stavové musili na to přispívati.[10]) Podobně také na Moravě r. 1787 byli zavedeni krajští školní komisaři.[11])

Úkolem těchto komisařů bylo pečovati o rozvoj vyučování a vzdělání učitelů, o školní návštěvu a kázeň, o zařízení škol a úpravu příjmů učitelských. I měli proto v kraji konati visitace a všude na místě přihlížeti, aby školská nařízení byla řádně vykonávána. Za tou příčinou při konkursu, jenž na jich místa v září r. 1786 byl vypsán, požadovala se dvojí spůsobilost, jednak paedagogická a methodická z oboru normálního školství, jednak průkaz, že dovedou náležitě jednati s krajskými úřady, s vrchním školním ředitelstvím, ano i s guberniem, a zejména úřadům podávati potřebné zprávy. Ve své školské působnosti, jak jinde uvidíme, byli podřízeni vrchnímu dohledu krajských hejtmanů; ale i vůbec tvořili zajisté část krajského úřadu.[12]) Dle obšírné instrukce z 9. února 1789 krajský školní komisař byl arci zvláštním pomocníkem krajského úřadu pro školství, ale podřízeným tomuto úřadu stejně jako každý jiný krajský komisař. Od začátku října do polovice března a po přestávce jednoho

[10]) Dvor. dekret z 14. září a gub. nař. z 29. září 1786, Krop. X, 569 (565), Roth II, č. 1111. Skutečné ustanovení přece ještě se protáhlo. Dle nejv. rozhodnutí z 10. srpna 1787 (stát. r. n. 3266) mělo již nařízené ustanovení školních komisařů v Čechách a na Moravě bez okolku se provésti, ale jen pokud stačoval studijní a školní fond a důchody jim věnované (hrabě Hatzfeld radil ještě k odkladu). O stavovském příspěvku v Čechách srov. níže n. 17. — Z platu 600 zl. měla se jim srážeti arrha 5%, jelikož byli rovni jiným krajským komisařům, dle čes. gub. nař. z 26. ún. 1789, Krop. XVIII, 403, Roth III č. 905. Korrespondence vrchního školdozorce Kindermanna ze Schulsteinu s krajskými školními komisaři měla jakožto officiosum býti prostředkována guberniem a krajskými úřady, dle dvor. dekretu z 17. července 1787, Krop. XIV, 1031 (dd. 7. čce.) Roth III č. 241; později vůbec úřední korrespondence vrchních školdozorců, kraj. škol. komisařů, gymnas. praefektů a ředitelů hlavních škol prohlášena za prostou porta, dle dvor. dekretu z 20. dub. 1789, Krop. XVII, 582, 603, Roth III č. 974. Při cestování po kraji poukazována školním tak jako jiným krajským komisařům přípřež za hotové placení 15 kr. z koně a míle, dle dvor. dekr. z 24. ún. 1788, Krop. XVI, 1212, Roth III č. 489; avšak na správku vozů nebylo jim nic dále povoleno, jelikož ji měli hraditi ze svého cestovného, dle dvor. dekretu z 24. břez. 1789, Krop. XVIII, 544, Roth III č. 933.

[11]) D'Elvert, Verwaltgsg. 190, dle něhož zase přestali dvor. dekretem z 19. čce. 1798. O ustanovení jich srov. nejv. rozhodnutí z 23. čna. a 10 srp. 1787 (stát. r. n. 2507 a 3266).

[12]) O povolání a působnosti krajských školních komisařů pojednáme blíže při výkladu správy školské.

v Čechách i na Moravě zvláštní personál kommerční r. 1772 byl přidělen krajským úřadům, ale i tu podobná místa extra statum přestala při josefinské reorganisaci. Ostatně císař Josef v Moravě a Slezsku na čas také bankální úředníky přidělil krajským úřadům jakožto krajské komisaře, ale zase z toho sešlo.[6])

2. Císař Josef nebyl s tím spokojen, že dle terezínské organisace dohled k obecnému školství vykonávali krajští děkanové. Proto již systemálním rozhodnutím z 30. srpna 1783 předepsal při každém krajském úřadě zříditi světského školdozorce nad školami triviálními a normálními, kterýž by byl podřízen krajskému hejtmanu a měl pořadí a služné krajského komisaře.[7]) Avšak toto posvětštění a plné postátění školského dozoru nedalo se hned provésti. Sama státní rada r. 1785 rozpakovala se uvaliti nové finanční břímě na dědičné země. Ano i císař sám v únoru t. r. jakkoliv odmítl rozšířiti biskupskou visitační moc na obecné školství, konečně v zásadě byl hotov zase spokojiti se dozorem děkanů přiměřeně vybíraných: přece však raději přikázal, aby prozatím, než prý bude dostatek spůsobilých kněží, školní dozor v Rakousích p. E. vykonávaly světské osoby.[8]) Byli tedy nejprve v této zemi zřízeni krajští školní komisaři.[9])

---

[6]) D'Elvert, Verwaltgsg., 376, 411—2 o kommerčním konsessu v Moravě i Slezsku; 453 sl., 485 (490) o úřednících bankálních. O těchto srov. také výše str. 21—22, n. 17, o kommerčních přídavcích str. 192, n. 45. — Když reskript z 10. září 1772 zrušil kommerční konsess moravský, krajským úřadům byli za krajské komisaře přiděleni stávající 4 kommerční inspektoři s 900 zl. a 3 manufakturní komisaři se 300 zl.

[7]) Cís. rozhodnutí z 30. srpna 1783 v aktu stát. r. n. 2934; Hock-Bidermann, Oest. Staatsrath, 526—7; pod dátem 31. srpna t. r. otiskl je Meynert, K. Josef II, 79. Toto rozhodnutí za příčinou příprav bylo sděleno také českému guberniu dvor. dekretem z 16. října 1783, kop. 73—77. Že císař rozhodnutí své nespouštěl s mysli, ukazuje resoluce z 26. srpna 1784, kdež znova vypsal úkol krajských školdozorců (Meynert n. u. m. 85).

[8]) Když v lednu 1785 dvorská kancelář v dorozumění se dvor. komisí studijní navrhovaly pro krajské školní komisaře služné 600 zl., ve státní radě poznamenávali, že by tím dědičným zemím vzrostl náklad 50 000 zl. ročně; svob. pán Martini mínil, kdyby dozorci právě nemusili bydliti v sídle krajského úřadu, že by dohled také mohl svěřiti se spůsobilým děkanům a farářům; podobné bylo mínění hraběte Hatzfelda, jenž však vedle toho chtěl visitaci obecných škol spojiti s visitacemi biskupskými; cís. rozhodl se o tom dne 11. ún. t. r. (Hock n. u. m. 528).

[9]) V Rakousích pod Enží zavedeni při krajských úřadech školní visitatoři se služným prvých krajských komisařů a se 150 zl. na povozné, mýta a korrespondenci, zatím z fondu normálních škol, dle dvor. dekretu z 24. března 1785, čl. 14, Krop. VIII. 480 sl. (474). Vrchní školdozorce německých škol v Dol. Rakousích pak předložil osnovu instrukce pro nové 4 krajské komisaře „in Schulsachen", o níž císař rozhodl se dne 19. srpna 1785 (stát. r. n. 3342).

Po roce dvor. dekretem z 14. září 1786 nařízeni „krajští visitační školní komisaři“ čili jak potom se nazývali: krajští školní komisaři také v Čechách; r. 1787 byli skutečně již dosazeni. Vyměřeno jim vůbec služné 600 zl. a 150 zl. cestovného, a sice ze školního fondu, jemuž potom stavové musili na to přispívati.[10]) Podobně také na Moravě r. 1787 byli zavedeni krajští školní komisaři.[11])

Úkolem těchto komisařů bylo pečovati o rozvoj vyučování a vzdělání učitelů, o školní návštěvu a kázeň, o zařízení škol a úpravu příjmů učitelských. I měli proto v kraji konati visitace a všude na místě přihlížeti, aby školská nařízení byla řádně vykonávána. Za tou příčinou při konkursu, jenž na jich místa v září r. 1786 byl vypsán, požadovala se dvojí spůsobilost, jednak paedagogická a methodická z oboru normálního školství, jednak průkaz, že dovedou náležitě jednati s krajskými úřady, s vrchním školním ředitelstvím, ano i s guberniem, a zejména úřadům podávati potřebné zprávy. Ve své školské působnosti, jak jinde uvidíme, byli podřízeni vrchnímu dohledu krajských hejtmanů; ale i vůbec tvořili zajisté část krajského úřadu.[12]) Dle obšírné instrukce z 9. února 1789 krajský školní komisař byl arci zvláštním pomocníkem krajského úřadu pro školství, ale podřízeným tomuto úřadu stejně jako každý jiný krajský komisař. Od začátku října do polovice března a po přestávce jednoho

[10]) Dvor. dekret z 14. září a gub. nař. z 29. září 1786, Krop. X, 569 (565), Roth II, č. 1111. Skutečné ustanovení přece ještě se protáhlo. Dle nejv. rozhodnutí z 10. srpna 1787 (stát. r. n. 3266) mělo již nařízené ustanovení školních komisařů v Čechách a na Moravě bez okolku se provésti, ale jen pokud stačoval studijní a školní fond a důchody jim věnované (hrabě Hatzfeld radil ještě k odkladu). O stavovském příspěvku v Čechách srov. níže n. 17. — Z platu 600 zl. měla se jim srážeti arrha 5%, jelikož byli rovni jiným krajským komisařům, dle čes. gub. nař. z 26. ún. 1789, Krop. XVIII, 403, Roth III č. 905. Korrespondence vrchního školdozorce Kindermanna ze Schulsteinu s krajskými školními komisaři měla jakožto officiosum býti prostředkována guberniem a krajskými úřady, dle dvor. dekretu z 17. července 1787, Krop. XIV, 1031 (dd. 7. čce.) Roth III č. 241; později vůbec úřední korrespondence vrchních školdozorců, kraj. škol. komisařů, gymnas. praefektů a ředitelů hlavních škol prohlášena za prostou porta, dle dvor. dekretu z 20. dub. 1789, Krop. XVII, 582, 603, Roth III č. 974. Při cestování po kraji poukazována školním tak jako jiným krajským komisařům přípřež za hotové placení 15 kr. z koně a míle, dle dvor. dekr. z 24. ún. 1788, Krop. XVI, 1212, Roth III č. 489; avšak na správku vozů nebylo jim nic dále povoleno, jelikož ji měli hraditi ze svého cestovného, dle dvor. dekretu z 24. břez. 1789, Krop. XVIII, 544, Roth III č. 933.

[11]) D'Elvert, Verwaltgsg. 490, dle něhož zase přestali dvor. dekretem z 19. čce. 1798. O ustanovení jich srov. nejv. rozhodnutí z 23. čna. a 10 srp. 1787 (stát. r. n. 2507 a 3266).

[12]) O povolání a působnosti krajských školních komisařů pojednáme blíže při výkladu správy školské.

měsíce opět až do konce července konati měl své školní visitace, ale pokaždé s pravidelnými přestávkami v polovici každého měsíce, kdy měl býti přítomen stáním při krajském úřadě ve věcech školských (zvláště ve příčině školních staveb a poměrů učitelstva); v době tří měsíců, kdy nekonal visitací, povinen byl řádně navštěvovati kancelář krajského úřadu.[13])

Zvláště sluší tu vytknouti, že školní komisaři kromě své školské působnosti měli také vypomáhati ve správě krajské. Již r. 1786 krajským hejtmanům bylo dovoleno jich užívati dle zbývajícího času a dle spůsobilosti také k některým jiným pracem krajského úřadu; a nejspíše tedy ukládali jim některé místní komise, jelikož většinu roku byli na krajské objížďce. Marné byly tehda námitky dvorské komise studijní; císař prostě setrval na svém dovolení.[14]) Dle instrukce z r. 1789 krajští školní komisaři měli se dáti užívati k mimoškolským záležitostem krajského úřadu, jak při svých objížďkách, tak i vůbec, pokud to dopouštěly školské záležitosti; tedy v době tří měsíců, kdy byli při úřadě, měli si všímati také záležitostí politických, avšak aspoň v prvých letech neslušelo na ně uvalovati záležitosti rozsáhlé.[15]) Když potom následkem zřízení hospodářských krajských komisařů měl snížiti se počet komisařů politických, bylo krajským úřadům znova nařízeno, aby ke svým pracem užívaly komisařů školních, jelikož prý beztoho nebyli dostatečně zaměstnáni. Tu dokonce vyskytla se myšlénka, že by krajských školních komisařů dalo se užívati zároveň k záležitostem berním a urbárním. Avšak tehdáž císař Josef rozhodl, že komisaři školní dle svého určení musili především zaměstnávati se školstvím, a ponechal to vždy na uváženou krajských hejtmanů, kterak by měli podnikati také jiné záležitosti krajského úřadu, což prý při svých školních objížďkách docela příhodně mohli činiti.[16])

Ústav krajských školních komisařů nikterak nebyl po chuti stavů. Po smrti císaře Josefa stavové čeští žádali, aby školní komisaři zase byli odstraněni, a pokladna domestikální aby byla sproštěna příspěvku 12.000 zl., jejž dosud (snad z nejvyšší vůle) platila na tyto komisaře školnímu fondu.

---

[13]) Instrukce (pouze písemná) z 9. ún. 1789, čl. 14, 16 a manipulační předpis k ní připojený, v kop. 1789 ad 192 a 193.

[14]) Dvor. dekret z 9. října 1786, Roth II. č. 1117, Krop. X, 572 (568); a nejv. rozhodnutí z 31. říj. 1786 (stát. r. n. 4226). Srov. i dvor. dekret z 24. ún. 1788, Krop. XVI, 1212. Roth III č. 489. Také ku př. dle gub. nař. v Čechách z 10. dub. 1788 vedlé krajských také školní komisaři měli na svých objížďkách přihlížeti, aby dobytek nebyl pasen po různu; Krop. XVI, 1202, Roth III č. 538.

[15]) Instrukce z r. 1789 čl. 14 ku konci a předpis manipulační na zač.

[16]) Dvor. dekrety z 8. list. 1789 v kop. 672 a z 7. ún. 1790 v kop. 50.

Avšak císař Leopold dvor. dekretem z 28. října 1791 rozhodl, že nelze zrušiti tyto komisaře s dobrým prospěchem zřízené, a očekával od stavů, když napříště tato částka bude od nich řádně postulována, že ku podpoře školství jí neodepřou. Školní fond při své nedostatečnosti prý nemohl příspěvku toho postrádati a erár nemohl jeho poskytovati, pokud panovník nechtěl na poplatnictvo uvaliti nové břímě; ostatně prý školní fond převezme služné školních komisařů, jakmile jeho prostředky to dopustí. Pokud tito komisaři ve prokázaných případech skutečně snad zasloužili pokárání pro spory s duchovními správci a s patrony, náleželo je poukázati ku větší mírnosti; krajské úřady měly podobné spory v dobrotě srovnávati, po případě předkládati k rozhodnutí guberniu. Ostatně bylo stavům dáno na vůli, aby ve školství vůbec podali návrhy opravné.[17])

3. Zavedení josefinské pozemkové daně dotklo se též samého ústrojí krajských úřadů. Náleželoť při každém krajském úřadě uspořiti jednoho krajského komisaře, a ustanoviti zaň „hospodářského krajského komisaře“.

Od 1. listop. 1789 všecky záležitosti nové úpravy berní a urbární, jež dosud zastávaly krajské podkomise, převzaly zase krajské úřady, ovšem pod vedením zemské vrchní komise. Ale k dokonalému výkonu a rozvoji nové soustavy přece zdálo se potřebí zvláštních, zkušených orgánů. Proto císař Josef dvor. dekretem z 8. listop. 1789 netoliko co nejpřísněji hrozil krajským hejtmanům ztrátou služby, když by znáti dali nejmenší nechuť k nové soustavě, nebo jevili se nedbalými ve vymahání berně nebo vůbec nějak nečinnými v nových záležitostech berních a urbárních; ale také nařídil ihned při každém krajském úřadě ustanoviti osobu znalou hospodářství a zásad nové berní úpravy, a sice za oekonomického či hospodářského krajského komisaře. Úkolem komisaře bylo, aby především v prvých dvou reklamačních letech a pak i napříště vyšetřoval berní a urbární stížnosti; neměl snad sám vésti záležitosti nové soustavy to zůstalo krajskému hejtmanu anebo, jestliže nebyl ve věci obeznalým, politickému krajskému komisaři zvláště k tomu určenému, ovšem za pomoci komisaře hospodářského. Ostatně krajské úřady mohly hospodářského komisaře, tak jako komisaře školního používati ke svým úředním pracím.[18])

---

[17]) Dvor. dekret z 28. říj. 1791 ad 1, kop. 431.

[18]) Dvor. dekret z 8. list. 1789. kop. 672. Vzhledem k tomu, že v reklamačních letech očekávala se četná místní vyšetřování a objížďky, povoleny (odchylkou od obecného pravidla) krajskému hejtmanu nebo věci vedoucímu kraj. komisaři diéty 3 zl., komisaři hospodářskému 2 zl, mimo náhradu cestovného. Působnost kraj. úřadu ve věcech nové soustavy nařízena již dvor. dekretem 23. říj. 1789, kop. 633.

měřen příspěvek na dopravu berních peněz k berničnému úřadu do Prahy. Ze své strany kasíři musili skládati kauci 10.000 zl. (v obligacích nebo zajištěním); avšak r. 1782 byla snížena na polovici.[29]) Jaký byl jejich poměr k úřadům krajským, seznáme lépe při líčení správy berní.

Zvláště sluší zmíniti se o změnách, které arci na krátko nastávaly koncem r. 1789 při zavedení nové pozemkové daně (od 1. list. t. r.), a sice jednak plným postátěním berního ústrojí krajského, jednak zavedením zeměpanských výběrčí okresních. Krátce před tím dvor. dekretem ze dne 15. září 1789 bylo všude v zemích nařízeno, bez rozdílu, nechať byli kde stavovští filialní kasíři, nebo ne — ustanoviti zeměpanské krajské berní se služným 800 až 900 zl. a podobně kontrolory se 400 až 500 zl., avšak ku polehčení poplatnictva částka, kterou stavové některé země platili na dosavadní krajské kasíry a kontrolory, i nadále měla ze stavovské kasy odváděti se na služné nových úředníků. Ustanovení jich bylo svěřeno zemským vrchním komisím pro úpravu pozemkové berně ve shodě s dvorským komisařem, a za krajské berní náleželo voliti zejména oekonomy krajských podkomisí pro úpravu berně.[30])

Nicméně potom v říjnu t. r. bylo rozhodnuto, aby v zemích, kde již byli krajští kasíři a kontroloři, tito byli ponecháni, jelikož by byli musili od státu dostati pensi nebo příplatky, kdežto oekonomy krajských berních podkomisí bylo prý lze umístiti také za výběrčí okresní. Ovšem i tito dosavadní krajští kasíři a kontroloři napříště měli nabyti povahy úředníků zeměpanských, neboť cokoli stavové dosud platili na krajské kasíry a kontrolory na služném, cestovném a nákladu kancelářském, to od 1. list. 1789 měli odváděti do kasy komorní; kasírům i kontrolorům

(kop. 576). — Ostatně bylo úmyslem reskriptu z 27. října 1783 ad 1, aby všichni úředníci zeměpanští a stavovští jistou měrou se pomísili, a proto obojí bez rozdílu měli bráti služné z kasy kamerální, kdežto stavové měli do ní platiti určitý roční příspěvek na služné. Avšak při spojování agend v jiných zemích seznána nemožnost sloučiti kasu stavovskou a kamerální, a tudíž i v Čechách byla ponechána kasa stavovská, dle dvor. dekretu a praesid. dvor. listu z 16. srp. 1784 (kop. 357).

[29]) Příliš veliká kauce snížena dv. dekretem z 15. června 1782 (kop. 86). Dle dvor. dekretu z 16. dub. 1789 (Krop. XVII, 87, Roth III č. 966) kasíři byli povinni dopravu peněz ke hlavní kase v Praze obstarávati z vyměřeného paušálu; jen mimořádně (při větším návalu měděné mince mohl jim krajský úřad povoliti přípřežný vůz za obyčejný plat 10 kr. za koně a míli na náklad eráru.

[30]) Dvor. dekret z 15. září 1789, zejm. d) a i) (kop. ad 536, Roth III, č. 1120, Krop. XVII, 256). Dvor. komisař svob. pán Kaschnitz měl sejíti se s vrchními komisemi českou, moravskou a haličskou, vládní rada Holzmeister s vrchními komisemi rakouskými, a dohodnouti se o provedení nového berního ústrojí krajského i okresního. V Haliči však již byly erární krajské kasy (srov. dvor. dekret z 8. led. 1789, Krop. XVII, 86).

byl pak vykázán nový, vyšší plat při komorní kase, a příslušelo guberniu ve srozumění s vrchní komisí pro úpravu berně, aby na uprázdněná místa dosazovalo oekonomy podkomisí.[31]) Než potom ve Vídni po několika dnech najednou vzpomněli si, že dosavadním filialním kasírům lze ponechati také jenom služné dosavadní, a zrušili poukaz daný prve kase kamerální, tak že cokoli snad bylo více vyplaceno, náleželo zpět nahraditi. Avšak po nastoupení Leopolda II. bylo v Čechách r. 1790 zase prohlášeno, že obsazování míst filialních kasírů i kontrolorů patřilo vůbec mezi práva stavům propůčená.[32])

Ještě důležitější bylo, že koncem r. 1789 zároveň na místě vrchnostenských kontribučních byli zavedeni výběrčí okresní, pouze od krajských úřadů závislí. Byl to jistý základní rozvrat dosavadního patrimoniálního zřízení, zároveň vytvoření jistého zeměpanského ústrojí okresního. Již za Marie Terezie v l. 1777—8 vážně jednalo se v Čechách o zavedení kontribučních výběrčí, kteří by od vrchností byli neodvislí. Ačkoli tehda zemský výbor o věci slyšaný opíral se záměru takovému, gubernium velmi horlivě se jeho ujímalo, míníc, aby bylo ustanoveno 80 až 100 zeměpanských kontribučních výběrčí po okresech, jež by dle počtu usedlostí navrhli krajští hejtmané. Avšak dvorská porada v únoru 1778 zase upustila od této myšlénky vzhledem k tomu, že se tehda zamýšlelo rozmnožiti počet krajských komisařů a vykázati jim úřední sídla v okresích, kdež by pak na vrchnostenské kontribuční mohli platněji dohlížeti. [33]) Příkladu toho následoval císař Josef při nové pozemkové berni. Když tuto berni zaváděl z moci zeměpanské, bylo to zajisté důsledné, aby také

---

[31]) Dle dvor. dekretu z 22. říj. 1789 (kop. 629) náleželo podržeti dosavadní krajské kasíry a kontrolory, leč by již nebyli ke službě spůsobilí a tedy mělo s nimi býti naloženo dle normálu. O kase stavovské a komorní, jakož o obsazování vakancí v. dvor. dekret z 30. říj. 1789 (kop. 654), kterýmž také nařízeno bylo obsaditi uprázdněná místa kraj. kasírů Královéhradeckého a Táborského.

[32]) Kdežto dv. dekret z 30. října 1789 mluvil stejně o kasírech a kontrolorech dosavadních i nově přistupujících, mínil dv. dekret z 8. list. 1789 (kop. 672), že sluší dosavadní filialní kasíry neboli tak zvané stavovské výběrčí (Landschaftseinnehmer) podržeti se služným dosavadním v dosavadní služební kategorii, a pouze přidati jim náleží již resolvované kontrolory s vyměřeným služným. Následkem toho pak zase dvorský dekret z 14. listopadu 1789 (kop. 682 výslovně stanovil, že dosavadní krajští kasíři i kontroloři mají dostávati pouze platy dosavadní. Kauci nově dosazovaných krajských kasírů určil dvor. dekret z 16. listopadu 1789 (kop. 685) na 5000 zl., kauci kontrolorů na 2000 zl., (srov. i dvorský dekret z 19. října 1789, kop. 618, a dv. dekret z 15. července 1790, Krop. I, 394). — Dvorský dekret z 1. července 1790, kop. 293. Nařízením z 3. květ. 1792 byli výslovně podřízeni stavovskému zemskému výboru (Blaseck, VI, 335).

[33]) O tom více v § 17.

její vybírání neboli berní správu svěřil orgánům zeměpanským. Učinil tak ovšem teprve po jistém váhání, neboť zprvu mínil spokojiti se kontribučními výběrčími, jež by ustanovoval jistý počet dominií vedoucích, a kteří by však jináče byli odvislí vlastně jen od krajských úřadů.[34]) Avšak z tohoto stupně pak najednou snadně pokročil k zeměpanským výběrčím okresním, jelikož od výběrčí vrchnostenských hrubě neočekával potřebných vědomostí a dobré vůle ku provádění nové berní soustavy.

Dvorským dekretem z 15. září 1789 nařízeno zemským vrchním komisím pro berní úpravu, aby ve shodě s dvorským komisařem — v Čechách, na Moravě a Haliči byl to svob. pán Kaschnitz — rozdělily každý kraj na několik větších okresů tak, aby žádná obec nebyla přes 2 míle vzdálena od zeměpanského vyběrčí, jemuž se mělo vykázati sídlo pokud možná ve středu okresu. Okresní výběrčí neboli berní (Bezirkssteuereinnehmer), pro něž náleželo sestaviti zvláštní instrukci, měli býti úředníky bezprostředně zeměpanskými, odvislými nikoli od dominií, nýbrž od krajských úřadů a od vrchní komise. Neboť od 1. listop. 1789, kdy začalo placení nové pozemkové daně, na místě krajských podkomisí krajské úřady zase převzaly záležitosti nové úpravy berní a urbární, kdežto zemská vrchní komise byla zachována, a jen její personál přivtělen byl guberniu.[35])

Jako maximální záloha na služné okresních berníků, na odměny rychtářů a jiné výdaje byla předepsána předběžná přirážka 1% z hrubého výnosu pozemků. Služné těchto výběrčí vyměřeno na 500 až 600 zl. (v Haliči zatím 400 až 450 zl.); naproti tomu byli povinni ku kauci reální nebo zaručovací ve výši měsíční daně. Mimo to měli zvláštní postavení v tom ohledu, že byli sprostěni pravidelných úřednických tax (karenční, karakterní a arrhy); za to však i se svými rodinami nebyli spůsobilí ku pensi neb odbytnému, i měli onoho prominutí tax používati pro příští zaopatření, po příp. k utvoření vlastního pensijního fondu.[36]) Při obsazování míst vrchní berní komise měla přihlížeti k osobám, jež

---

[34]) Též o tom srov. § 17.

[35]) Dvor. dekret z 15. září 1789 v kop. ad 536, Roth III, č. 1120, Krop. XVII, 256. O odvislosti okresních výběrčí § 4. patentu z 17. září 1789, Roth III č. 1121, Krop. XVII. 246. O působnosti krajských úřadů a vrchní komise dvor. dekrety z 23. října a 8. list. 179, kop. 633, 672. Instrukce berníků okresních a krajských v Krop. XVII, 280, 284.

[36]) O kaucích srovnej také dvor. dekret z 16. list. 1789, kop. 685; dále dvor. dekret z 19. října 1789, kop. 618. Když potom na místa okresních výběrčí přestoupili úředníci, kteří dříve byli k pensi spůsobilí, vysloveno bylo dvorským dekretem z 31. prosince 1789 (kop. 781), že se tím neruší pensijní nároky dle předešlé služby, že však potom při pensi nehledí se na léta služby a na plat, který kdo měl jakožto okresní výběrčí.

dříve sloužily při krajských podkomisích pro berní úpravu, a ke schopným státním quiescentům a pensistům; osoby, jež v dorozumění s dvor. komisařem vyvolí, náleželo ihned ustanoviti a při krajských úřadech ve přítomnosti zástupce vrchní komise do přísahy vzíti. Skutečně jich ustanovení zdrželo se přece o měsíc, když zatím císař rozhodl se, že na místa berních krajských nedosadí oekonomy krajských podkomisí, nýbrž ponechá dosavadní krajské kasíry. Nastoupili tedy okresní výběrčí prosincem r. 1789, kdežto novou berni pozemkovou prozatím musili ještě vybírati vrchnostenští kontribuční.[37])

Na tom základě 16 českých krajů bylo rozděleno na 184 berní)kresy se 6050 berními obcemi. Okresy ty byly menší než okresy vykázané k objížďkám komisařů, jichž bylo pouze 47. Ostatně nové zařízení dlouho nepotrvalo. Leopold II. již dvor. dekretem z 22. břez. 1790 rozhodl k polehčení poplatnictva zase ze služby propustiti berní okresní, jakmile vybírání daní jinak bude opatřeno; o tom mělo gubernium ihned se stavy se poraditi, a při náležitém dohodnutí nečekajíc dalšího nejv. rozhodnutí hned propuštění provésti. Nicméně z ohledů slušnosti měli propouštění při příležitosti zase dle své schopnosti býti ustanovováni. Zatím bylo jim velmi přísně pohrozeno, kdyby snad lid selský proti novým opatřením chtěli pobuřovati, a tím své vlastní existenci dodati zdání nezbytnosti; naopak slíben jim zvláštní ohled při smýšlení a chování příznivém. A tak dne 1. května 1790 nastoupili zase kontribuční vrchnostenští; vrchnosti však byly žádány, aby za své kontribuční volily obzvláště propuštěné)kresní výběrčí, jelikož by jim stavovský fond jinak musil dávati plat quiescentů.[38])

---

[37]) Dle dvorského dekretu z 15. září 1789 i) náleželo bráti za krajské berní zvláště oekonomy podkomisí, za okresní berní obratné, věci nakloněné obchodvedoucí (Geschäftsleiter), vystouplé úředníky, junkery nejsoucí ve vrchnostenských službách, schopné vrchní rychtáře, také spůsobilé státní pensisty nebo quiescenty. Dle dvor. lekr. z 22. říj. 1789 (kop. 629) stačilo k odměně oekonomů a obchodvedoucích, pokud i zvláště získali zásluh při berní úpravě, když budou ustanoveni za výběrčí okresní a budou míti naději postoupiti za kasíry krajské. Jako berní okresní mohou prý podstatněji prospěti ku provedení a zdokonalení nové berní soustavy, než při krajské kase. O průtahu nové organisace srov. dvor. dekret z 30. října 1789 (kop. 654). Dle nařízení z 4. pros. 1789, jež dvorská komise pro berní úpravu na základě cís. rozhodnutí dala vrchním komisím české, moravské a haličské o nové berní organisaci (na základě úmluvy se svob. pánem Kaschnitzem), byla schválena vykonaná volba okresních výběrčí v důvěře, že při tom bylo dbáno náležité opatrnosti; také zůstalo při umluveném plánu dislokačním a platebním; dvorský dekret z 9. pros. 1789 kop. 741.

[38]) O počtu okresů srov. dvor. dvor. dekret z 17. list. 1790, kop. 458. Dvorní dekret z 22. břez. 1790, kop. 121, Krop. I, 59; gubernium mělo po srozumění se

2. Před Marií Terezií bylo to právem českých stavů, že zřizovali a dosazovali krajské fysiky a chirurgy. Poměr ten změnil se poněkud, když Marie Terezie ve veřejném zdravotnictví podnětem svého lékaře Gerharda van Swieten jala se prováděti reformy. Reskriptem z 13. led. r. 1753 nařídila do všech zemí dědičných, aby na každé místo městského nebo zemského fysika, jež se obsazovalo stavy nebo jinak, byla jí navrhována terna doktorů, kteří na domácích universitách studovali, tu také byli graduováni, a zvláště v téže zemi byli rodilí; dle možnosti také stavovští chirurgové měli býti na domácí universitě zkoušení tuzemci. A tak od té doby také v Čechách stavové sami anebo stavovský výbor krajské lékaře panovnici pouze navrhovali, kteráž sama je jmenovala, pokud se týče potvrzovala. Ostatně nebyly ve všech zemích poměry stejné; na Moravě krajští fysikové neměli té částečně stavovské povahy, jako v Čechách, nýbrž za Marie Terezie byli již placeni ex camerali a byli vlastně úředníky zeměpanskými.[40])

stavy vysloviti se též o tom, kterak s propuštěnými výběrčími a hospodářskými komisaři prozatím, než by byli znovu ustanoveni, slušelo nakládati nebo snad dáti jim odbytné. O vybírání berní úředníky vrchnostenskými v Čechách gub. nař. z 6. dub. 1790, Krop. I, 81, dvor. dekret z 9. květ. 1790, kop. 199 a patent z téhož dne Krop. I, 209, 218. Za příčinou žádoucího brzkého umístění okresních výběrčí dvor. dekret z 23. března 1790 (kop. 125) přikázal direkci mýtní celní) a tabákové, aby měla na ně zvláštní zřetel, a podobně i dvorské účetní komoře, když by se uprázdnila místa při zemských účtárnách.

[39]) Kraj. Zříz. I, 299—300. Reskript z 13. ledna 1753, Krop. II, 11. Podle toho v Čechách ku př. reskriptem z 6. října 1753 (kop. 12) potvrzen byl za krajského chirurga Berounského Filip Vil. Proskovský, jejž stavové ve svém návrhu (podaném panovnici nejvyšším purkrabím) položili primo loco, a jenž také od medicinské fakulty byl uznán za spůsobilého; repraesentace měla o tomto potvrzení zpraviti stavovský výbor. Reskript z 16. února 1754 (kop. 101) přikázal vzíti místo krajskému fysiku Královi v Litoměřicku, jelikož repraesentaci nepodal zprávy o nemocích v tom kraji, nevyhledal jich příčiny a lékárny špatně visitoval, i žádal od repraesentace, aby navrhla někoho jiného. Tím však asi nemělo býti zkráceno navrhovací právo stavů, neboť když potom bývalý kraj. fysik Král podal žádost restituční, byla sdělena zemskému výboru (reskr. z 27. dubna 1754, kop. 118), a když Král zemřel, byl za fysika Litoměřického k návrhu stavů schválen MDr. Eugen Mac Mahon (reskr. z 4. říj. 1755, kop. 3). Dvor. dekretem z 8. list. 1765 (kop. 129) potvrzen krajský chirurg Plzeňský k návrhu stavovského výboru. Dvor. dekretem z 18. května 1765 (kop. 112) obsazena místa přísežných kraj. chirurgů v Bechyňsku a Kouřimsku.

[40]) Na Moravě krajští fysikové, jak se zdá, již r. 1748 stali se úředníky zeměpanskými. Reskriptem z 25. října 1748 bylo jmenováno ve všech šesti krajích po jednom fysiku, mimo to in medio zemského úřadu jeden protomedik; krajští fysikové měli tam po 466 zl. 30 kr. ex camerali (d'Elvert, Verwaltgsgesch., 354, 355). Také josefinský status z r. 1784 a 1786 uvádí 6 krajských fysiků ve krajích moravských s platem po 466 zl. 40 kr. ex camerali, kdežto ve 2 krajích slezských jich nebylo;

Počet krajských lékařů v Čechách dlouho zůstával týž jako za Karla VI. Když za hladu r. 1771—2 vzmáhaly se v zemi nemoce, nejprve stavové na opatření lékařské pomoci věnovali mimořádný příspěvek, a potom vláda ze své strany učinila tolikéž ještě větší měrou. Příspěvky ty sloužily především k vyslání většího počtu medikův a chirurgů do krajů a sice za diéty nebo za měsíční plat; zprvu povoleno ustanoviti v jednotlivém kraji dočasně až pět chirurgů, později směl i tento počet se překročiti, ale konečně v září r. 1772 zase přestala činnost těchto mimořádných lékařů na útraty eráru.[41]) Nicméně zkušenosti tyto ukázaly nutnost toho, aby lékařská organisace po krajích byla doplněna. A tak po srozumění se zemským výborem dvor. dekret z 6. února 1773 ve 3 krajích r. 1751 rozdělených, totiž v Plzeňsku, Bechyňsku a Hradecku, nově systemisoval tři místa fysiků a tři místa chirurgů, a mimo to jedno místo chirurga v Loketsku, kde zvláštní fysik bezpochyby již byl, ačkoli také v r. 1751 bylo odděleno od Žatecka. Služné nových i starých krajských fysiků po 233 zl. 20 kr. a chirurgů po 116 zl. 40 kr. platili stavové z domestikální pokladny, tak že celkový náklad stavů na krajské lékaře dostoupil výše 5600 zl. (po 350 zl. na kraj); náklad ten ovšem nebyl velikým, a služné lékařů v Čechách bylo menší než na Moravě. Při tom Marie Terezie, rozšiřujíc vůbec působnost zemských úřadů, vzdala se vlastního jmenování krajských fysiků a chirurgů, a přenechala dosazování jich guberniu, arci jen osobami v dědičných zemích zkoušenými a schválenými. Tím arci nebylo zrušeno navrhovací právo stavů.[42])

Jakkoli krajští lékaři ve svých základech byli ústroji stavovskými, ve své působnosti podléhali v době terezínské především dohledu úřadů zeměpanských. Nehledíme-li tu k jistému vlivu medicinské fakulty a zem-

ve Slezsku dle statu z r. 1786 platili stavové protomedika se 400 zl., zvěrolékaře se 200 zl. a zemského chirurga, zároveň babického učitele se 300 zl. (d'Elvert, u. m., 485, 488, 490).

[41]) O tom více při výkladu správy zdravotní.

[42]) Dvor. dekret z 6. února 1773, kop. 29; stavové převzali tehda na sebe 1166 zl. 40 kr. Již r. 1771 české gubernium stěžovalo si, že plat 233 zl. byl nedostatečným pro fysika, jenž musil obstarávati kraj se 7, 8 a 9 sty vesnic (odpověď k otázkám cís. Jos., ad 12; stát. r. 1772 I/II ad n. 76); ale přes to zůstal starý plat. — Již r. 1771 povolovalo se guberniím přímo obsazovati místa krajských fysiků (d'Elvert, u. m. 410). V Čechách po rozmnožení lékařů vysvětloval dvor. dekret z 25. června 1773 (kop. 116), že cís. resolucí (snad z 15. dubna t. r.) sešlo z výhrady nejvyššího obsazování, jež byla obsažena v sanitním normativu, že tedy obsazení míst kraj. fysiků a chirurgů přísluší guberniu. Totéž stanovil reskript z 14. října 1774 sub 7 (kop. 82 sl.). — O tom, pokud krajští lékaři byli povinni k léčení zdarma, a pokud požívali přece ještě diét, a byli prosti mýta i poštovného, pojednáme při výkladu správy zdravotní.

ského protomedika, jejž r. 1773 ve všech dědičných zemích zříditi přikázáno, krajští fysikové a chirurgové jak dle lékařského řádu pro království České z r. 1753, tak i dle všeobecného zdravotního řádu z r. 1770 a jeho dodatku z r. 1773 byli podřízeni zčásti krajským hejtmanům, ostatně zvláštní zdravotní komisi při zemském úřadě. Především musili krajským úřadům bez prodlení činiti oznámení o všelikých nakažlivých nemocech lidských i dobytčích, a také jinak podávati jim zprávy o zdravotním stavu kraje. Krajští fysikové také dle své úřední přísahy nesměli pryč odcházeti bez dovolení resp. vědomosti hejtmanů, kdežto hejtmanům náleželo dohlížeti, zdali fysikové své povinnosti řádně plnili. Zdravotní řád z r. 1770 vůbec svěřil všecky zdravotní záležitosti na venkově krajským hejtmanům za pomoci krajského fysika nebo chirurga a jednoho rozvážného městského radního na způsob krajské zdravotní komise. Když pak začátkem r. 1776 zemská zdravotní komise byla zrušena a úkoly její převzalo samo gubernium, tu zajisté vliv a dohled politických úřadů na činnost všeho ústrojí lékařského vůbec znova se upevnil.[43])

Přes to vše v Čechách ani při josefinské systemisaci úřadů z r. 1784 krajští fysikové a chirurgové netvořili část krajských úřadů, kdežto na Moravě krajští fysikové, jsouce placeni od eráru, byli k nim počítáni. Avšak manipulační instrukce krajských úřadů z ledna r. 1787, vydaná pro všecky země neuherské, uváděla krajského lékaře i krajského ranlékaře výslovně jako část krajského úřadu, a rovněž tak i krajskou babičku.[44]) Povinnosti jich všech připomínala jen stručně, jelikož koncem r. 1785 byla vydána zvláštní instrukce pro lékaře krajské; byliť to zvláštní techničtí pomocníci krajské správy.[45])

[43]) Řád lékařský pro král. České z r. 1753 otiskl Fr. Dvorský v Časopisu lékařů českých, 1880. Řády z r. 1770 a 1773 u Krop. VI, 1 sl., 581 sl.; dvor. dekret z 4. ledna 1776, kop. 7, Krop. VII, 489. Ostatně více při výkladu správy zdravotní: o zemské zdravotní komisi také v § 13.

[44]) O vzniku a hmotném postavení krajských babiček nemáme na ten čas bližší vědomosti. Arci ku př. již r. 1773 vyjednávalo české gubernium se stavovským výborem o jich zřízení, tehda však marně (akta stav. výboru 1773, září č. 40).

[45]) O Moravě v. n. 40. V Čechách status doložený hr. Nosticem na zač. r. 1783 počítal náklad na krajské fysiky a chirurgy mezi výdaje stavovské, ale bez udání výše; nově upravený status dle dvor. dekr. z 16. srpna 1784 (kop. 357) uváděl náklad na krajské a městské fysiky a chirurgy zvláště per 8200 zl., z toho pro Pražská města 2600 zl., pro kraje 5600 zl., totiž v každém kraji po jednom fysiku se 233 zl. 20 kr. a jednom chirurgu se 116 zl. 40 kr., — tak že tedy služné jejich ani tehda nijak nebylo zvýšeno. — Instrukce krajských lékařů z 28. list. 1785, Krop. VIII. 517—530 (513 sl.), Roth II č. 773; zejm. v. § 30 a 31 o pobytu v bydlišti. Instrukce pro manipulaci krajských úřadů z r. 1787 v § 1 g, h, i, 19—21; Krop. XI, 876 sl. Ostatně sluší dodati, že krajský fysik a chirurg nemusili nutně sídliti v sídle kraj-

Z druhé strany krajští fysikové a chirurgové i nadále brali své předešlé služné z kasy stavovské; a stavové snad i po zrušení stálého zemského výboru r. 1783 zachovali si jistý vliv na jich dosazování. Ovšem nařídilo politické zřízení z 26. května 1786 ve čl. 44., že dosazování krajských lékařů, ranlékařů a babiček přísluší zemským úřadům, tak že zemský chef má prve vyžádati si mínění protomedika, jenž navrhovati smí pouze osoby schválené na fakultách tuzemských; tu tedy bylo mlčky pominuto navrhovacího práva stavů. Avšak totéž zřízení ve čl. 49 ponechávalo stavům volbu zachovaných ještě úředníků stavovských, ač jen s obmezením na osoby, jež zemský chef prve uznal za volitelné. Vzhledem k tomu, když po hraběti Nosticovi r. 1787 nejvyšším purkrabím stal se větší byrokrat, Ludvík hr. Cavriani, mezi guberniem a zemským výborem, kterýžto v jiné podobě ještě dále trval, povstal, jak se zdá, tuhý spor o praktický dosah obou vedených předpisů. Začátkem r. 1788 byl sice zemský výbor poučen v ten smysl, že uvedený článek 49. slušelo rozuměti pouze o stavovských zástupcích při guberniu, kteří před volbou na sněmě musili býti opatřeni dekretem volitelnosti od zemského chefa, že tedy ostatní stavovští úředníci nepotřebovali podobného dekretu, nýbrž že jako dosud zemský výbor navrhovati měl nejvhodnější uchazeče ke schválení guberniálnímu, — nicméně že přece ve příčině krajských lékařů, ranhojičů a babiček zůstati mělo při jasném znění čl. 44.

Proti takovému výkladu stavové nemeškali podati námitky, ve kterých bezpochyby dovolávali se dvor. dekretu z 27. října 1783 o systemisaci úřadů v Čechách, kterýž ponechal jim obsazování stavovských služeb na předešlý způsob, ač jen v mezích volitelnosti uznané zemským chefem. Avšak dle návrhu hraběte Cavrianiho, jenž představku stavů ani nechtěl ke dvoru doprovoditi, stavové byli s požadavky svými odbyti, a poukázáni znova na jasné znění čl. 44 dv. dekretu z 26. května 1786, dle něhož krajské lékaře jmenovalo gubernium, při němž prý beztoho seděli dva stavovští zástupci, kdežto starší dekret z 27. října 1783 pozbyl platnosti. Však prý z toho, že krajští lékaři a ranlékaři byli placeni ze stavovské kasy, ještě nesledovalo, že by stavům bezprostředně nebo výhradně příslušelo také jejich jmenování, jakož prý podobně nejmenovali úředníky

---

ského úřadu (srov. nařízení z 16. a 30. října 1788, Roth III, č. 736 a 752). Potom sice následkem vad, jež byly v Čechách shledány při krajských objížďkách, bylo nařízeno, aby krajský úřad přidržel je k bydlení ve krajském místě, když by jejich vzdáleností pomoc při epidemii nebo dobytčí nákaze se zpozďovala (gub. nař. ze dne 16. března 1789, kop. 155—156); ale pak prohlášeno, že stačí, když krajský lékař bydlí a jest usídlen nedaleko krajského úřadu (dvor. dekret z 14. září 1789, Roth III, č. 1119).

ského protomedika, jejž r. 1773 ve všech dědičných zemích zříditi přikázáno, krajští fysikové a chirurgové jak dle lékařského řádu pro království České z r. 1753, tak i dle všeobecného zdravotního řádu z r. 1770 a jeho dodatku z r. 1773 byli podřízeni zčásti krajským hejtmanům, ostatně zvláštní zdravotní komisi při zemském úřadě. Především musili krajským úřadům bez prodlení činiti oznámení o všelikých nakažlivých nemocech lidských i dobytčích, a také jinak podávati jim zprávy o zdravotním stavu kraje. Krajští fysikové také dle své úřední přísahy nesměli pryč odcházeti bez dovolení resp. vědomosti hejtmanů, kdežto hejtmanům náleželo dohlížeti, zdali fysikové své povinnosti řádně plnili. Zdravotní řád z r. 1770 vůbec svěřil všecky zdravotní záležitosti na venkově krajským hejtmanům za pomoci krajského fysika nebo chirurga a jednoho rozvážného městského radního na způsob krajské zdravotní komise. Když pak začátkem r. 1776 zemská zdravotní komise byla zrušena a úkoly její převzalo samo gubernium, tu zajisté vliv a dohled politických úřadů na činnost všeho ústrojí lékařského vůbec znova se upevnil.[43])

Přes to vše v Čechách ani při josefinské systemisaci úřadů z r. 1784 krajští fysikové a chirurgové netvořili část krajských úřadů, kdežto na Moravě krajští fysikové, jsouce placeni od eráru, byli k nim počítáni. Avšak manipulační instrukce krajských úřadů z ledna r. 1787, vydaná pro všecky země neuherské, uváděla krajského lékaře i krajského ranlékaře výslovně jako část krajského úřadu, a rovněž tak i krajskou babičku.[44]) Povinnosti jich všech připomínala jen stručně, jelikož koncem r. 1785 byla vydána zvláštní instrukce pro lékaře krajské; bylit to zvláštní techničtí pomocníci krajské správy.[45])

[43]) Řád lékařský pro král. České z r. 1753 otiskl Fr. Dvorský v Časopisu lékařů českých, 1880. Řády z r. 1770 a 1773 u Krop. VI, 1 sl., 581 sl.; dvor. dekret z 4. ledna 1776, kop. 7, Krop. VII, 489. Ostatně více při výkladu správy zdravotní; o zemské zdravotní komisi také v § 13.

[44]) O vzniku a hmotném postavení krajských babiček nemáme na ten čas bližší vědomosti. Arci ku př. již r. 1773 vyjednávalo české gubernium se stavovským výborem o jich zřízení, tehda však marně (akta stav. výboru 1773, září č. 40).

[45]) O Moravě v. n. 40. V Čechách status doložený hr. Nosticem na zač. r. 1783 počítal náklad na krajské fysiky a chirurgy mezi výdaje stavovské, ale bez udání výše; nově upravený status dle dvor. dekr. z 16. srpna 1784 (kop. 357) uváděl náklad na krajské a městské fysiky a chirurgy zvláště per 8200 zl., z toho pro Pražská města 2600 zl., pro kraje 5600 zl., totiž v každém kraji po jednom fysiku se 233 zl. 20 kr. a jednom chirurgu se 116 zl. 40 kr., — tak že tedy služné jejich ani tehda nijak nebylo zvýšeno. — Instrukce krajských lékařů z 28. list. 1785, Krop. VIII. 517—530 (513 sl.), Roth II č. 773; zejm. v. § 30 a 31 o pobytu v bydlišti. Instrukce pro manipulaci krajských úřadů z r. 1787 v § 1 g, h, i, 19—21; Krop. XI, 876 sl. Ostatně sluší dodati, že krajský fysik a chirurg nemusili nutně sídliti v sídle kraj-

Z druhé strany krajští fysikové a chirurgové i nadále brali své předešlé služné z kasy stavovské; a stavové snad i po zrušení stálého zemského výboru r. 1783 zachovali si jistý vliv na jich dosazování. Ovšem nařídilo politické zřízení z 26. května 1786 ve čl. 44., že dosazování krajských lékařů, ranlékařů a babiček přísluší zemským úřadům, tak že zemský chef má prve vyžádati si mínění protomedika, jenž navrhovati smí pouze osoby schválené na fakultách tuzemských; tu tedy bylo mlčky pominuto navrhovacího práva stavů. Avšak totéž zřízení ve čl. 49 ponechávalo stavům volbu zachovaných ještě úředníků stavovských, ač jen s obmezením na osoby, jež zemský chef prve uznal za volitelné. Vzhledem k tomu, když po hraběti Nosticovi r. 1787 nejvyšším purkrabím stal se větší byrokrat, Ludvík hr. Cavriani, mezi guberniem a zemským výborem, kterýžto v jiné podobě ještě dále trval, povstal, jak se zdá, tuhý spor o praktický dosah obou vedených předpisů. Začátkem r. 1788 byl sice zemský výbor poučen v ten smysl, že uvedený článek 49. slušelo rozuměti pouze o stavovských zástupcích při guberniu, kteří před volbou na sněmě musili býti opatřeni dekretem volitelnosti od zemského chefa, že tedy ostatní stavovští úředníci nepotřebovali podobného dekretu, nýbrž že jako dosud zemský výbor navrhovati měl nejvhodnější uchazeče ke schválení guberniálnímu, — nicméně že přece ve příčině krajských lékařů, ranhojičů a babiček zůstati mělo při jasném znění čl. 44.

Proti takovému výkladu stavové nemeškali podati námitky, ve kterých bezpochyby dovolávali se dvor. dekretu z 27. října 1783 o systemisaci úřadů v Čechách, kterýž ponechal jim obsazování stavovských služeb na předešlý způsob, ač jen v mezích volitelnosti uznané zemským chefem. Avšak dle návrhu hraběte Cavrianiho, jenž představku stavů ani nechtěl ke dvoru doprovoditi, stavové byli s požadavky svými odbyti, a poukázáni znova na jasné znění čl. 44 dv. dekretu z 26. května 1786, dle něhož krajské lékaře jmenovalo gubernium, při němž prý beztoho seděli dva stavovští zástupci, kdežto starší dekret z 27. října 1783 pozbyl platnosti. Však prý z toho, že krajští lékaři a ranlékaři byli placeni ze stavovské kasy, ještě nesledovalo, že by stavům bezprostředně nebo výhradně příslušelo také jejich jmenování, jakož prý podobně nejmenovali úředníky

---

ského úřadu (srov. nařízení z 16. a 30. října 1788, Roth III, č. 736 a 752). Potom sice následkem vad, jež byly v Čechách shledány při krajských objížďkách, bylo nařízeno, aby krajský úřad přidržel je k bydlení ve krajském místě, když by jejich vzdáleností pomoc při epidemii nebo dobytčí nákaze se zpozďovala (gub. nař. ze dne 16. března 1789, kop. 155—156); ale pak prohlášeno, že stačí, když krajský lékař bydlí a jest usídlen nedaleko krajského úřadu (dvor. dekret z 14. září 1789, Roth III, č. 1119).

stavovské účtárny, ačkoli byli placeni z kasy stavovské. Mimo to, jak prý dobře podotkla zpráva gubernialní, slušelo krajské lékaře, ranlékaře a babičky považovati „ne vlastně za stavovské, nýbrž spíše a přímo za úředníky ustanovené k veřejně všeobecnému blahobytu a ku konání medicinské policie, bezprostředně podřízené krajským úřadům".[46])

[46]) Polit. zřízení z r. 1786, Krop. XIV. 960, 961. Dvor. dekret z 11. ún. 1788, kop. 78, a dvor. dekret z 5. června 1788, kop. 232; v obou mluví se o slyšení medicinské fakulty, a nikoli protomedika. Podotknouti sluší, že reskript resp. dvor. dekret z 27. října 1783 obsazování míst stavovské účtárny výslovně vyňal z moci stavovské, ale podobně nedotekl se míst krajských lékařů (dvor. kanc. III, A 4).

§ 12. Sekretáři krajští a kancelářský personál.

1. Krajským sekretářům v Čechách r. 1751 dostalo se platu od státu. Praesen-ce hejtmanů; guberniální zkouška; význam sekretářů. Císař Josef r. 1783 ponechal savadní systemisaci. Postup sekretářů krajských. 2. Krajští hejtmané drží protoko-ty a kancelisty, v Čechách do r. 1773 také účetní revidenty. Místa a služné proto-listů a kancelistů systemisována státem r. 1774. Zvýšení platů z r. 1783; postup. Zvláštní poslové krajští r. 1748 a 1751; r. 1774. Místo nich nastoupili r. 1784 zv. zemští dragouni; r. 1791 vedlé těchto také pěší poslové krajští.

1. Stará povaha krajských sekretářů, jakožto osobních písařů a slu-bníků hejtmanských, jevila se ještě v tom, že krajští hejtmané sekre-ře přijímali a propouštěli, také je vydržovali a sami za ně vesměs ručili. prvé polovici 18. století sekretáři dosáhli však již patrně povahy veřejných edníků v tom, že stát jim předepsal přísahu a instrukci, a že zemský ad přihlížel netoliko k šetření těchto svých předpisů, ale také k tomu, y za krajské sekretáře byly přijímány osoby k úřadu tomu způsobilé byly též opatřeny dostatečným platem. Reformy z r. 1748 pak ničeho měnily na této dvojí stránce v postavení sekretářů, jež zůstávalo tak, k je upravily instrukce hejtmanská a sekretářská z r. 1731.[1])

Naproti tomu reforma krajských úřadů z r. 1751 zase podstatně do-rdila veřejnoprávný ráz sekretářů krajských, a napotom za Marie Terezie měr jich k hejtmanům zůstal již beze změny. Podnět k novým státním edpisům zavdalo vyšetřování král. komisaře hr. Larische z 1750, při erém se ukázalo, že jednou z příčin nepořádnosti krajských registratur vali chatrní sekretáři. Vzhledem k tomu král. repraesentace mínila, že se hejtmanům zase mělo uložiti, aby ustanovovali spůsobilé, v kance-řském pořádku zběhlé sekretáře, a to s dostatečným služným, jelikož

---

[1]) Kraj. Zříz. I, 266—8; zejména též o potřebných vlastnostech. Místodržící volávajíce dne 27. srpna 1748 krajské hejtmany ku přísaze, připomínali jim, kdyby ad který sekretář nebyl ještě přísahou zavázán, aby jej s sebou vzali k vykonání ísahy před místodržícími. V Praze potom hejtmanům bylo ukládáno, aby své sekre-ře přidržovali k pilnosti, nenechávali jim chartas biancas a nedopouštěli jim žádných movolných expedicí. Formule sekretářské přísahy z r. 1748 lišila se od formule r. 1731 svou hlavou, jež vztahovala se na Marii Terezii jakožto dědičnou královnu skou i na všechny potomní dědičné krále České podlé posloupnosti pragmaticky tálené. (Arch. míst. K 26: 1, opisy v zem. arch.)

r. 1748 dostalo se jim proto přídavku. Ale ve Vídni začátkem r. 1751 připadli na opatření mnohem platnější. Když tam proniklo přesvědčení, že krajští hejtmané měli sídliti ve krajských méstech při kasách, odpadala tím přední příčina hmotné závislosti sekretářů, neboť dokud hejtmané bydlili na svých statcích, přirozeně sami je vydržovali. Zároveň pak úspora, jež r. 1751 vznikala ustanovením jen jediného hejtmana v kraji, poskytovala státu prostředky, aby služné sekretářů sám na sebe převzal a dle toho také zvýšil své požadavky v zájmu dobré služby a správy. Původně Marie Terezie ve státní konferenci projevila toliko úmysl, z úspory při místech hejtmanských dáti hejtmanům přídavek na vydržování sekretářů ve krajských městech; ale potom direktorium ujalo se věci v ten smysl, aby krajští sekretáři příště dostávali určité, dobré služné a sice z kasy komorní, a skutečně se mu podařilo provésti tuto hmotnou emancipaci sekretářů od hejtmanů.[2])

Reskript z 23. ledna 1751 tedy ponechal krajským hejtmanům, jak praví, přijímání sekretářů, ale byla to spíše praesentace. Neboť hejtmané netoliko byli povinni přihlížeti k lidem obratným a zkušeným, oni musili je zemskému úřadu oznamovati a představovati ke zkoušce, schválení a přísaze. Za to bylo krajským hejtmanům ponecháno propouštěti potvrzené sekretáře, kdyžby se jim nehodili, úkolu svému nedostačovali nebo měli chyby a nectnosti; propuštění náleželo ihned oznámiti zemskému úřadu a navrhnouti mu jiného sekretáře. Hejtmané nadále nebyli oprávněni užívati sekretářů k soukromým nebo jiným nepříslušným službám, nýbrž toliko v záležitostech úředních. Z druhé strany hejtmané byli sproštěni břemene vydržovati sekretáře; těmto vyměřeno služné 500 zl. z kasy kamerální (po srážce 5% arrhy), a zároveň dle zásluhy byl jim slíben zřetel při obsazování míst u zeměpanských dikasterií i ve službách zemských. Král. repraesentace sice potom navrhovala, že by 400 zl. bylo pro sekretáře platem dostatečným, ale ve Vídni setrvali na 500 zl. Tím způsobem stát doufal ku krajskému sekretářství spíše získati osob spůsobilých i poctivých. Bylof tehda sekretářům pod ztrátou úřadu zakázáno, aby nepřijímali jakých

---

[2]) Reskript z 31. července 1750 o vyšetřování hraběte Larische v Čáslavsku, ad 9; ad 7 žádalo se, aby krajští hejtmané opatřili se sekretáři znalými účetnictví za příčinou revise kontribučních účtů (kop. za srpen 131, 126). Zpráva repraesentace z 9. prosince 1750 (contrib. II 1: 16), přednesení direktoria z 14. ledna 1751 (dv. kanc. III A 5). — V reskriptu z 23. led. 1751 dokonce se praví, že dosud při většině krajských úřadů velice (gar sehr) nedostávalo se spůsobilých sekretářů. Ve zdání z ledna 1751 o renovaci hejtmanů hrabě Larisch vytýkal navrženým krajským hejtmanům Žateckému a Kouřimskému, že o úřední správu málo se starali, a ponechávali ji vlastně svým sekretářům (dv. kanc. III A 5).

diskreci, tak jak prý to již bylo přísně odstraněno na Moravě a ve Slezsku.[3]) Pouze sekretářům městských hejtmanů Pražských nedostalo se žádného platu od eráru, i záviseli tedy dále na svých hejtmanech.[4]) Na Moravě krajští sekretáři nestáli si tak dobře, jako v Čechách: tam erár ničeho jim neplatil, ale stavové moravští r. 1754 převzali služné jejich po 300 zl. mezi výdaje fondu domestikálního. Ve Slezsku zemští starostové nemívali sekretářů; vydržovali si sami kancelisty.[5])

Předpisy reskriptu z 23. led. 1751 byly po sedmileté válce r. 1763 a 1764 znova připomínány, i mělo gubernium pečlivě toho dbáti, aby krajští hejtmané volili za sekretáře osoby spůsobilé a nezištné, jež by

---

[3]) Reskript z 23. ledna 1751 (contrib. H 5: 1, kop. 148—150). Zápověď diskreci v reskriptu z 9. ledna 1751 o vyšetřování hr. Larische v Hradecku ad 5 (kop. 47 sl., Krop. I, 247); podobný trest stanovily již instrukce z r. 1731, hejtmanská ve čl. 25 a sekretářská ve čl. 3. Při zamykání stavovské pozůstalosti byl sekretářům r. 1750 vyměřen honorář zvláště, a sice ve výši jedné pětiny honoráře hejtmanova (srov. výše str. 190 n. 38). — Svobodný pán Netolický počítal, že při reformě r. 1751 vybude pro 16 krajských a 3 městské sekretáře resp. na 1 krajskou expedici něco přes 568 zl.; na tom základě direktorium navrhlo služné 500 zl., a reskript z 23. ledna 1751 vyměřil je eventualiter, až do podání zprávy Pražskou repraesentací. Tato dne 5. března t. r. navrhovala pouze 400 zl.; ale reskript z 27. března 1751 nepřijal takového snížení, poněvadž prý musilo vždy záležeti na získání osob spůsobilých, jež by i se svou rodinou ze služného mohly býti živy, když jiné příjmy byly zakázány pod kasací (kop. 105, contr. H 5: 1; srov. výše str. 25, n. 19). — Že 500 zl. na svou dobu bylo platem zajisté dobrým (komisaři měli jen 400 a 200 zl.), vysvítá ku př. z poptávky kraj. hejtmana Plzeňského, zdali prý těchto 500 zl. není určeno zároveň pro kancelistu a kancelářské potřeby, jináče by prý sekretář stál si lépe než hejtman, jenž vzdálen jsa rodiny musil ve městě býti draze živ; repraesentace dne 6. dubna 1751 odvětila, že sekretář sám dostati měl celých 500 zl. (contrib. H 1: 10). Reskript z 27. května 1752 připomínal repraesentaci, aby hleděla, by za krajské sekretáře byly navrhovány schopné osoby a dostávaly plat z komorní výplatny přímo proti své vlastní kvitanci (contrib. H 5: 1).

[4]) Předseda repraesentace, svob. pán Netolický přimlouval se za to, aby městským hejtmanům dostalo se stejného platu jako krajským, a podobně obojím sekretářům. Ale direktorium dne 14. ledna 1751 poukazovalo k tomu, že sekretářům krajským dostane se služného hlavně vzhledem ku přesídlení ze statků do kraj. měst, čehož při městských není; mimo to městští hejtmané v Praze prý mnohem snáze najdou spůsobilé osoby za sekretáře, a nemají daleko tolik práce in re tributaria a s vyšetřováním na místě, jako hejtmané krajští (dv. kanc., III A 5). — Podobně reskript z 16. list. 1754 (kop. 93) zamítl žádost městských hejtmanů za zvýšení služného nebo přídavek na sekretáře. Dvor. dekret z 3. září 1766 (kop. 96) žádal zprávu, zdali městští hejtmané v Praze byli úředně povinni držeti sekretáře, a jaké vydání s tím bylo spojeno.

[5]) D'Elvert, Verwaltgsg., 354, 355, 337. O Slezsku viz také zde str. 193 n. 47, 195 n. 50.

r. 1748 dostalo se jim proto přídavku. Ale ve Vídni začátkem r. 1751 připadli na opatření mnohem platnější. Když tam proniklo přesvědčení, že krajští hejtmané měli sídliti ve krajských městech při kasách, odpadala tím přední příčina hmotné závislosti sekretářů, neboť dokud hejtmané bydlili na svých statcích, přirozeně sami je vydržovali. Zároveň pak úspora, jež r. 1751 vznikala ustanovením jen jediného hejtmana v kraji, poskytovala státu prostředky, aby služné sekretářů sám na sebe převzal a dle toho také zvýšil své požadavky v zájmu dobré služby a správy. Původně Marie Terezie ve státní konferenci projevila toliko úmysl, z úspory při místech hejtmanských dáti hejtmanům přídavek na vydržování sekretářů ve krajských městech; ale potom direktorium ujalo se věci v ten smysl, aby krajští sekretáři příště dostávali určité, dobré služné a sice z kasy komorní, a skutečně se mu podařilo provésti tuto hmotnou emancipaci sekretářů od hejtmanů.[2])

Reskript z 23. ledna 1751 tedy ponechal krajským hejtmanům, jak praví, přijímání sekretářů, ale byla to spíše praesentace. Neboť hejtmané netoliko byli povinni přihlížeti k lidem obratným a zkušeným, oni musili je zemskému úřadu oznamovati a představovati ke zkoušce, schválení a přísaze. Za to bylo krajským hejtmanům ponecháno propouštěti potvrzené sekretáře, kdyžby se jim nehodili, úkolu svému nedostačovali nebo měli chyby a nectnosti: propuštění náleželo ihned oznámiti zemskému úřadu a navrhnouti mu jiného sekretáře. Hejtmané nadále nebyli oprávněni užívati sekretářů k soukromým nebo jiným nepříslušným službám, nýbrž toliko v záležitostech úředních. Z druhé strany hejtmané byli sproštěni břemene vydržovati sekretáře; těmto vyměřeno služné 500 zl. z kasy kamerální (po srážce 5% arrhy), a zároveň dle zásluhy byl jim slíben zřetel při obsazování míst u zeměpanských dikasterií i ve službách zemských. Král. repraesentace sice potom navrhovala, že by 400 zl. bylo pro sekretáře platem dostatečným, ale ve Vídni setrvali na 500 zl. Tím způsobem stát doufal ku krajskému sekretářství spíše získati osob spůsobilých i poctivých. Byloť tehda sekretářům pod ztrátou úřadu zakázáno, aby nepřijímali jakých

---

[2]) Reskript z 31. července 1750 o vyšetřování hraběte Lariscbe v Čáslavsku, ad 9; ad 7 žádalo se, aby krajští hejtmané opatřili se sekretáři znalými účetnictví za příčinou revise kontribučních účtů (kop. za srpen 131, 126). Zpráva repraesentace z 9. prosince 1750 (contrib. H 1: 16), přednesení direktoria z 14. ledna 1751 (dv. kanc. III A 5). — V reskriptu z 23. led. 1751 dokonce se praví, že dosud při většině krajských úřadů velice (gar sehr) nedostávalo se spůsobilých sekretářů. Ve zdání z ledna 1751 o renovaci hejtmanů hrabě Larisch vytýkal navrženým krajským hejtmanům Žateckému a Kouřimskému, že o úřední správu málo se starali, a ponechávali ji vlastně svým sekretářům (dv. kanc. III A 5).

diskrecí, tak jak prý to již bylo přísně odstraněno na Moravě a ve Slezsku.[3]) Pouze sekretářům městských hejtmanů Pražských nedostalo se žádného platu od eráru, i záviseli tedy dále na svých hejtmanech.[4]) Na Moravě krajští sekretáři nestáli si tak dobře, jako v Čechách: tam erár ničeho jim neplatil, ale stavové moravští r. 1754 převzali služné jejich po 300 zl. mezi výdaje fondu domestikálního. Ve Slezsku zemští starostové nemívali sekretářů; vydržovali si sami kancelisty.[5])

Předpisy reskriptu z 23. led. 1751 byly po sedmileté válce r. 1763 a 1764 znova připomínány, i mělo gubernium pečlivě toho dbáti, aby krajští hejtmané volili za sekretáře osoby spůsobilé a nezištné, jež by

---

[3]) Reskript z 23. ledna 1751 (contrib. H 5: 1, kop. 148—150). Zápověď diskrecí v reskriptu z 9. ledna 1751 o vyšetřování hr. Larische v Hradecku ad 5 (kop. 47 sl., Krop. I, 247); podobný trest stanovily již instrukce z r. 1731, hejtmanská ve čl. 25 a sekretářská ve čl. 3. Při zamykání stavovské pozůstalosti byl sekretářům r. 1750 vyměřen honorář zvláště, a sice ve výši jedné pětiny honoráře hejtmanova (srov. výše str. 190 n. 38). — Svobodný pán Netolický počítal, že při reformě r. 1751 vybude pro 16 krajských a 3 městské sekretáře resp. na 1 krajskou expedici něco přes 568 zl.; na tom základě direktorium navrhlo služné 500 zl., a reskript z 23. ledna 1751 vyměřil je eventualiter, až do podání zprávy Pražskou repraesentací. Tato dne 5. března t. r. navrhovala pouze 400 zl.; ale reskript z 27. března 1751 nepřijal takového snížení, poněvadž prý musilo vždy záležeti na získání osob spůsobilých, jež by i se svou rodinou ze služného mohly býti živy, když jiné příjmy byly zakázány pod kasací (kop. 105, contr. H 5: 1; srov. výše str. 25, n. 19). — Že 500 zl. na svou dobu bylo platem zajisté dobrým (komisaři měli jen 400 a 200 zl.), vysvítá ku př. z poptávky kraj. hejtmana Plzeňského, zdali prý těchto 500 zl. není určeno zároveň pro kancelistu a kancelářské potřeby, jináče by prý sekretář stál si lépe než hejtman, jenž vzdálen jsa rodiny musil ve městě býti draze živ; repraesentace dne 6. dubna 1751 odvětila, že sekretář sám dostati měl celých 500 zl. (contrib. H 1: 10). Reskript z 27. května 1752 připomínal repraesentaci, aby hleděla, by za krajské sekretáře byly navrhovány schopné osoby a dostávaly plat z komorní výplatny přímo proti své vlastní kvitanci (contrib. H 5: 1).

[4]) Předseda repraesentace, svob. pán Netolický přimlouval se za to, aby městským hejtmanům dostalo se stejného platu jako krajským, a podobně obojím sekretářům. Ale direktorium dne 14. ledna 1751 poukazovalo k tomu, že sekretářům krajským dostane se služného hlavně vzhledem ku přesídlení ze statků do kraj. měst, čehož při městských není; mimo to městští hejtmané v Praze prý mnohem snáze najdou spůsobilé osoby za sekretáře, a nemají daleko tolik práce in re tributaria a s vyšetřováním na místě, jako hejtmané krajští (dv. kanc., III A 5). — Podobně reskript z 16. list. 1754 (kop. 93) zamítl žádost městských hejtmanů za zvýšení služného nebo přídavek na sekretáře. Dvor. dekret z 3. září 1766 (kop. 96) žádal zprávu, zdali městští hejtmané v Praze byli úředně povinni držeti sekretáře, a jaké vydání s tím bylo spojeno.

[5]) D'Elvert, Verwaltgsg., 354, 355, 337. O Slezsku viz také zde str. 193 n. 47, 195 n. 50.

prve byly zkoušeny u gubernia.[6]) Vědomosti, jež při těchto sekretářských zkouškách se žádaly, byly dosti veliké, jak možno souditi z jistého sepsání zkušebních otázek z r. 1755. Přihlíželo se zvláště ke znalosti všech nařízení o nové berní soustavě od r. 1748, o kontribučních poměrech poddanských; dle toho zkušený sekretář snadně mohl býti pravou rukou krajského úřadu.[7]) Ostatně o krajských sekretářích, podobně jak o průvodčích komisarech již od r. 1749 podávaly se úřadu zemskému i dvorskému pololetní zprávy konduitní.[8])

Tím, že služné sekretářů bylo docela dobré, sluší si vysvětlovati, že dlouho nepocifovala se při nich potřeba nových předpisů, jak tomu bylo u jiných krajských úředníků. Také služba jejich byla stálejší povahy, než tomu bylo při komisařích a adjunktech; bylif právě úplně úředníky z povolání, kterýmž připadaly všecky písemné práce krajské kanceláře. Měli býti bezpečným základem pořádného úřadování po krajích, v němž mohli časem nabýti značné routiny. Jelikož pak také četné úřední koncepty na nich závisely, není divu, že bývali vnitřním jádrem krajských úřadů.[9]) Stát sám byl si toho vědom, a nepodceňoval úřadu krajských sekretářů:

[6]) Reskript o dvouleté obnově hejtmanů z 24. října 1763 a dvor. dekret o tříleté renovaci z 28. dubna 1764 (arch. dv. kanc. III A 5; kop. 115 sl., 99). Dle rozdělení referátů při guberniu z r. 1765 zkoušky krajských sekretářů byly přiděleny Janu Krystiánu z Peche, býv. řediteli vrchního berničného úřadu (contrib. A 5: 1).

[7]) V archivu místodrž. (contrib. A 7) zachovaly se z r. 1755: Fragstücke an einen neu anzustellen kommenden Kreissekretarium. Jest to 31 otázka pokaždé s odpovědí zevrubně vypracovanou, s uvedením všech zákonných předpisů — po způsobu pozdější: Einleitg zur Kreisämtl. Wissenschaft od Jana šl. Mayerna, ale jen z oboru správy kontribuční. Nelze jistiti, že by všecky vědomosti tu snesené byly při zkouškách od sekretářů žádány; zajisté však je to svědectvím, na jakém stupni autor vědomosti krajských sekretářů míti si přál. Sepsání to mohlo by býti rukovětí pro samé zkušební komisaře, a snad je literární prací krajského sekretáře Kouřimského Mayera, pozdějšího učitele krajské úřední praxe. Aspoň z textu lze souditi, že sepsání to vzniklo v některé krajské kanceláři. — Otázky probírají subrepartici, vybírání, vymáhání i účtování berní. Přihlížejí k držbě rustikálních pozemků vrchnostmi, k výměně pozemků, k pozemkům pustým, ku prodeji výměnků, k zastavení pozemků nebo setí na polovici, k vrchnostenským obilním půjčkám nebo ku kontribučnímu obilnímu fondu, k živelním bonifikacím, k válečným škodám, k nákladům na zemskou milici, k mísení kontribuce s vrchnostenskými důchody, ke zkracování kontribučních kas vrchnostmi i úředníky, k akcidencím těchto a p. Dotýkají se také dohledu na krajskou filiální kasu; rovněž dohledu ke kontribuční správě královských a jiných zvláště katastrovaných měst, také ku městské policii.

[8]) Srov. zde str. 111 sl.

[9]) Želenka ze Starchenfeldu r. 1771 mínil, že největší břímě krajského úřadování spočívalo na bedrách krajského sekretáře (stát. r. 1772 I II ad n. 76) Dvorský dekret ze 17. dubna 1776 uváděl dle zprávy knížete Fürstenberga, že adjunkti a

a pečuje o nový rozvoj krajského organismu, také sekretářům v letech 70. věnoval příznivou pozornost a podporu.[10])

Jmenovitě při dvorských poradách r. 1777 bylo uznáno žádoucím, aby na povzbuzenou krajských sekretářů, začasté velmi obratných, byla jim dána naděje a příležitost k dosažení míst komisařských. Protož dvor. dekr. z 14. března 1778, byť i tito sekretáři byli stavu občanského, otevíral se jim postup do vyšších krajských služeb, neboť tehda Marie Terezie chtěla v Čechách a na Moravě místa krajských komisařů nadati lepším platem, a nově obsaditi je v prvé řadě úředníky skutečnými nebo přespočetnými, ve druhé také dobře zachovalými, zasloužilými krajskými sekretáři.[11]) Vzhledem k tomu u českého gubernia považovalo se za vhodné, aby také pro místa sekretářská činily se některé vyšší požadavky. Užší komise guberniální uvažujíc, že „nyní blahobyt státu z největší části závisí na na dobrém obsazení úřadů, a že nynějším osvíceným opatřením krajským sekretářům otevírá se cesta k vyšším službám“, v květnu 1778 navrhla, aby uchazeči o místa sekretářská byli při guberniu zkoušeni nejen ze znalosti zákonných předpisů jako dosud, ale také ze spůsobilosti, řádně a v dobrém slohu hotoviti výtahy ze spisů a zprávy. Gubernium pak dodalo, že by krajským hejtmanům vybírání sekretářů mělo se stížiti soutěží, tak aby navrhovali tři kandidáty, kteří by se podrobili zkoušce. Za Marie

---

komisaři, stanouce se hejtmany, bývali závislými na svých sekretářích, poněvadž dříve krajskou kancelář špatně navštěvovali (Krop. VII, 516). Dvorská porada z 13. března 1777, chtějíc aby se zavedla tříletá resignace a konfirmace krajského úřednictva vůbec, vyjímala z toho krajské sekretáře, poněvadž k tomuto úřadu nenajdou se vždy spůsobilé osoby (dvor. kanc. III, A 5). — Jan šl. Mayern, jenž sám byl krajským sekretářem, ve své Kreis. Wiss. v 1. oddělení mluví pouze o adjunktech a komisarech, a teprve v přídavku o kancelářské manipulaci též o sekretářích, kde počítá je k personálu kancelářskému (č. 477), ale z úkolů, jež jim přiděluje (č. 478, A), dobře se ukazuje jejich důležitost.

[10]) Stabilita a váha sekretářství jevila se zejména ve hmotném ohledě. Tak ku př. krajský sekretář Berounský, Ant. Schreiber byl jubilován s celým platem 500 zl. a se zlatou medailí, na povzbuzenou ostatních sektretářů, dvor. dekretem z 18. břez. 1774 (kop. 203). Téhož roku dne 15. dubna (kop. 51) jubilován krajský sekretář Táborský rovněž s celým platem a dne 30. dubna t. r. (kop. 183) krajskému sekretáři Plzeňskému, jenž měl 6 malých dětí, udělen příspěvek 400 zl. — Ostatně dle dvor. dekr. z 28. čna. 1777 (kop. 104) gubernium mělo udati, kam a s jakým platem jistá osoba dle nejvyš. úmyslu měla býti ustanovena za kraj. sekretáře supernumerárního.

[11]) Dv. dekret z 14. břez. 1778 pro Čechy a Moravu v kop. 62, contrib. A 2: 1, arch. dv. kanc. III, A 5. Zápis komise z 15. břez. 1777 za předsedání hrab. Hatzfelda (stát. r. n. 692); mínilo se, že ceteris paribus mělo by se hleděti na služební leta, tak že ku př. kdyby zemřel komisař se 700 zl., nepostoupil by na jeho místo komisař se 600 zl., když by za místo žádal sekretář déle sloužící; — tu by příslušela přednost tomuto.

Terezie však nestalo se již ničeho; sama osnova nové instrukce hejtmanské, jak ji navrhlo české gubernium z jara r. 1780, nečinila žádné změny v dosavadním poměru mezi hejtmany a sekretáři.[12])

Za císaře Josefa dobří krajští sekretáři vskutku postoupili na místa komisařská. Jinak při reorganisaci z r. 1783 byli zůstaveni při dosavadním dostatečném služném 500 zl.[13]) Na Moravě a v Slezsku byla tehdáž jednostejně systemisována místa krajských sekretářů s 500 zl. z kasy komorní.[14]) Ostatně krajští hejtmané sice spolupůsobili při dosazování krajských sekretářů, ale vliv ten nejevil se již tak pozůstatkem někdejší osobní závislosti sekretářů na nich, jako spíše následkem soustavy byrokratické: také nebyli více oprávněni dle svého uznání je propouštěti.[15]) Zkoušky

[12]) Zpráva gubernia z 29. května 1778, se zprávou komise (contrib. A 2:1). Dosud prý bylo zvykem, že při uprázdnění místa kraj. sekretáře hejtman guberniu navrhl osobu jemu v kraji známou, a že tato vždycky bývala potvrzena, jestliže nebylo jiných uchazečů a nevadila jí neschopnost. Čl. 30 instrukce z 1780 rovná se článku 25. instrukce z 1731 s tou změnou, že hejtmanům nepříslušelo sekretáře přijímati a propouštěti, nýbrž guberniu je navrhovati a k řádné zkoušce schopnosti představovati, a když by je propustili, guberniu i s důvody to oznámiti (arch. dv. kanc. III, A 5). Nebyla však vyloučena amoce krajského sekretáře z vyšší moci, jak jsou toho doklady ve dvor. dekretu z 22. čec. 1780 (kop. 82 sl.) a 3. srp. 1782 (kop. 8).

[13]) Reskript z 27. říj. 1783 ad 16; jak kníže Fürstenberg dne 9. září 1781, tak i hr. Nostic v pros. 1782 navrhovali ponechati krajské sekretáře při 500 zl. — Ku konci r. 1781 svob. pán Kotz mínil, že postačí, když krajským sekretářům a jiným osobám stavu občanského, jež se chtějí věnovati službám krajským, dopřáno bude postupu jen až k místu vicehejtmana; dle úsudku gubernialní komise úředníci nešlechtičtí neměli býti vyloučeni ze žádné služby krajské, byť to bylo se zvláštní král. dispensí (v. str. 39, n. 17). Nový nejvyš. purkrabí hr. Nostic chtěl několik kraj. sekretářů navrhnouti za komisaře, ale jelikož noví komisaři prozatím měli zůstati při dosavadním služném, byli by tito sekretáři přišli do nižšího platu, než dosud měli; to prý byla příčina, pro kterou již dříve nepodal zprávy o krajských hejtmanech a personálu. Teprve když nejvyšší kancléř hr. Kolovrat soukromým listem z 4. ún. 1783 jemu vysvětlil, že dle normálu při podobném přeložení na místa s nižším platem úředníkům zůstane vyšší plat, a že pouze na tom záleželo, aby návrh byl podán, hrabě Nostic dne 26. ún. 1783 podal napřed návrh o jubilování některých hejtmanů, ustanovení jiných, i o ostatním personálu dle dosavadních platů, ponechávaje si podati potom hlavní návrh o rozmnožení krajského úřednictva (dv. kanc. III, A 4). Před systemisací ke změnám nedošlo, a uprázdněná místa krajských sekretářů zůstávala zatím neobsazena. Tak ku př. 2 krajští kancelisté dostali interkalár 30% za zastávání krajského sekretářství, dle dv. dekretu z 5. květ. 1783 (kop. 124).

[14]) Dʳ Elvert, Verwaltsgsg., 451, 485. Nicméně stavové moravští až do r. 1819 musili přispívati 1800 zl. ročně na plat krajských sekretářů, tak jak byli břímě to převzali r. 1751 (tamže 354).

[15]) Ku podivu nenašli jsme žádného výslovného předpisu o právu jmenovati kraj. sekretáře. Ale nezbývá než vztahovati na ně předpisy, jež zemskému chefovi vůbec propůjčují právo obsazovati menší místa úřednická v zemi, — nelze říci, zdali

sekretářské při českém guberniu trvaly na dále a r. 1786 uváděly se mezi záležitostmi, jež byly přiděleny krajským referentům. O chování a píli sekretářů pak vyslovovali se krajští hejtmané v obyčejných listách konduitních.[16])

Postup na místa komisařská zůstával krajským sekretářům otevřen. Avšak dle řádu z r. 1787, jestliže se řádně nevykázali studiem právním a politickým, nemohli postoupiti výše než až na místo dvorního sekretáře, a i tak měli býti vyloučeni ze zemských referátů při dvorském úřadě, neboť při těchto referátech znalost věd právních a politických pokládala se za nevyhnutelnou. Místo krajských sekretářů samých pokládalo se vlastně také za službu konceptní, a napříště praktikanti a noví úředníci bez průkazu studií nesměli postoupiti než až za krajské protokolisty. Sekretář krajský pořadím následoval po gubernialním koncipistovi.[17]) Za josefinské organisace přirozeně neměl celkem té váhy, jakou v době terezínské míval v porovnání s komisaři; nyní komisaři krajští stali se stálými úředními pracovníky tak, jako kdysi pouze sekretář. Je však zajisté dobrým dokladem náležité vážnosti, že cís. Leopold II. r. 1791 sám vyhradil si jmenování krajských sekretářů, tak jak to učinil také při místech komisarů.[18])

2. Déle, než sám sekretář, ostatní kancelářský personál krajského úřadu nebyl předmětem normativní péče státní; rozvíjel se ponenáhlu spíše skutečnou potřebou, se vzrůstem úřední práce, zůstávaje venkoncem odvislý od krajských hejtmanů. Služné hejtmanů bylo r. 1748 a 1751 také proto zvýšeno, aby snáze chovali potřebné síly kancelářské; ale kdežto sekretářům r. 1751 bylo vysazeno služné zvlášť od eráru, krajské protokolisty a kancelářské nadále vydržovali hejtmané, kteří je také přijímali a propouštěli. Za příčinou výcviku připouštěli se také kancelářští praktikanti.[19])

---

hejtmané zachovali nadále právo praesentační; bývali však jistě asi slyšáni o obsazení míst sekretářských, aspoň pokud šlo o povýšení protokolistů nebo kancelistů v kraji sloužících. Srov. zejména reskript z 27. říj. 1783 ad 11 (arch. dv. kanc. III A 4), a § 43 a 47. dvor. dekretu z 26. květ. 1786 (Krop. XIV, 959).

[16]) O konduitních listách viz str. 114 sl. O krajských referátech bude řeč níže v § 15.

[17]) Billet z 8. ún. 1787 a dvor. dekret z 8. břez. 1787 (stát. r. n. 629; Krop. XIV, 1029, Roth III č. 99). Srov. zde str. 80.

[18]) Cís. vlastní list ze 7. břez. 1791 ad 1, Krop IV, 329.

[19]) Z prvé doby terezínské vlády nejsou nám známy bližší normalie o protokolistech a kancelářských; protokolisté, jakožto síly vyššího stupně, povstali asi v zápětí nového zařízení úředních protokolů z r. 1751. Reskript z 27. květ. 1752 připomínal, že krajští hejtmané měli kancelisty vydržovati ex propriis (contrib. II 5:1).

Vedlé toho za Marie Terezie povstali při krajských úřadech v Čechách zvláštní revidenti kontribučních účtů, kdežto prvotně revisi konali hlavně sekretáři, od nichž se žádala znalost účetnictví. Konečná superrevise konala se při účtárně zemského úřadu; ale když tam velice vázla, jednalo se r. 1771 o to, aby revise berních účtů úplně byla svěřena krajským úřadům, tak aby každému byl přidán přísežný revisor od státu. Než r. 1773 naopak celá ta revise byla přidělena přímo účtárně guberniální, a tudíž odpadli i ti krajští revidenti, jež hejtmané v Čechách dosud ze svého platili.[20]) Na Moravě systemalní patent z r. 1748 sice zavedl tři krajské revidenty se 400 zl. platu, ale následujícího roku nastoupila na jich místo nová účtárna zemského úřadu.[21]) Nepřestala však jistá potřeba účetnické při krajském úřadě, vzhledem k jiné berní působnosti a zejména k místním vyšetřováním kontribučního stavu poddaných.[22])

Hrabě Pachta, vyšetřuje některé krajské registratury, při Chrudimsku uznal za dobré vytknouti, že kromě sekretáře ostatní kancelářští úředníci měli býti placeni od hejtmanů ex proprio, kdežto při Hradecku vytkl, že vedlé sekretáře bylo potřebí dobrého kancelisty nebo protokolisty (dle zprávy jeho k repraesentaci z 5. ún. 1752; contrib. H 1 : 6). Následkem vyšetření v Rakovnicku tamější hejtman byl poukázán, aby počasní protokolisté a kancelisté skládali aspoň přísahu mlčelivosti; bylof mu vytknuto, že místní berní vyšetřování uložil nepřísežnému protokolistovi, jenž ostatně jsa krajské správy znalým, aspiroval na místo průvodčího komisaře (reskr. z 11. list. 1752, kop. 110 sl.). Tudíž dle reskriptu z 11. list. 1752 hejtmané netoliko platili, ale libovolně přijímali a do přísahy brali personál kancelářský, kromě sekretáře (Mayern, Kreis. Wiss., č. 4). O praktikantech srov. výše str. 53, n. 4.

[20]) Revise berních knížek a účtů krajským úřadem (za příkladem exekučního řádu z r. 1725) byla nařízena hejtmanskou instrukcí z r. 1748 a reskripty z 23. led. 1751 a 14. října 1752; ty však nezmiňují se o zvláštních revidentech krajských. Zpráva repraesentace z 12. srp. 1749 (contrib B 1 : 2) prostě uvádí, že hejtmané povinni jsou opatřiti se osobou znalou účetnictví: a ještě reskript z 31. srp. 1750 (ad 6, kop. za srp. 126) za příčinou revise berních účtů poukazoval krajské hejtmany, aby se opatřili sekretáři účtů znalými. Reskript z 14. července 1753 (kop. 54 sl.) vytýkal, že kraj. hejtman Berounský revisi berních účtů a zkoumání subrepartici ponechával pouze nezkušenému kancepistovi, a schvaloval je, aniž by do nich blíže nahlédl. Snad potřeba sama a naléhání zemského úřadu vedly vůbec k opatření zvláštních revidentů. V Táborsku za sedmileté války revident krajského úřadu súčastnil se obchodů při vojenských dodávkách: i nařídil reskript z 22. led. 1763 (kop. 101), aby byl služby sproštěn a někým jiným nahražen. — O revisi berních účtů krajskými revisory, resp. účtárnou guberniální srov. dvor. dekrety z 4. června 1771 (kop. 19), z 31. srp. a 10. září 1773 (kop. 137, 17). Dle přednesení dvor. kanceláře z 8. dub. 1774 (III A 5) platívalo se krajskému revidentovi v Čechách 150 zl., ale revise berních účtů za příkladem Moravy byla tehda již přikázána guberniální účtárně.

[21]) D'Elvert, Verwaltgsg., 364, 409. Srov. zde str. 194, n. 50.

[22]) K této potřebě ukazoval Mayern, Kreis. Wiss. (č. 59, 60, 75); prohlásil dokonce, že znalost účtů je nutný kus krajské úřední vědy a správy, a že vlastně nikdo není schopen ku krajské službě, jestliže nerozumí účetnictví.

V posledním desítiletí vláda terezínská konečně r. 1774 systemisovala místa sil kancelářských, a tak platně zabezpečila jich úřední povahu a hmotné bytí. Bylo toho potřebí, jelikož hejtmané byli velice obtíženi břemenem nákladu na krajskou kancelář, a nemohli její personál dostatečně platiti. Proto opětně žádali za zlepšení hmotných jeho poměrů nějakým přídavkem, a v letech 70. vláda slibovala tomu vyhověti. Když r. 1772 jednalo se o rozdělení Čech na větší počet krajů, české gubernium neopominulo prohlásiti, že hlavním nedostatkem krajské správy byl nedostatečný počet a plat podřízených úředníků, a vykládalo, jak nutným byl zejména personál kancelářský, že tedy jedinou pomocí bylo rozmnožiti jeho místa a platy; však by také guberniální působnost byla bez účinku, kdyby snad i nejdůtklivější nařízení nebyla krajskými úřady skutečně plněna.[23]) Počítalo se tehda, že hejtmané v Čechách téměř polovici svého platu musili věnovati na chování krajské kanceláře, totiž aspoň jednoho protokolisty, kancelisty, revidenta a dvou poslů. Marie Terezie tedy se rozhodla, že hejtmanům v Čechách i na Moravě, také zemským starostům ve Slezsku dá jistý přídavek, a za tím účelem přednostové tří českých zemí musili jí podati podrobné zprávy o nákladech krajské kanceláře.[24])

Výsledek jednání byl, že v červnu r. 1774 krajským hejtmanům českým a moravským bylo zvýšeno služné, a 650 zl. z něho bylo určeno na úřední náklady. Hejtmané pod ztrátou služby musili vydávati protokolistovi 200 zl., dvěma kancelistům po 115 zl., dvěma poslům po 100 zl. a na kancelářské potřeby s topením 120 zl. (krajští revidenti zatím přestali). Personál dostával tyto platy prostředkem hejtmana, jenž komorní pokladně příjem peněz sám stvrzoval; ostatně hejtmanům také nadále příslušelo místa kancelářská obsazovati.[25])

---

[23]) O slibech přídavku viz str. 228 n. 55. V guberniální zprávě z 29. října 1772 (contrib. F 4: 1) pravilo se, že hejtman musí guberniální nařízení expedovati a vyhlašovati, konati vyšetřování a zprávy, upomínati dlužné zprávy od vrchností a úřadů, kancelář, protokolly a registraturu chovati v dobrém pořádku a zastati revisi kontribučních účtů; proto musí míti kancelářský personál, a zvětšení jeho počtu a platu je „jediným prostředkem“ k lepšímu zvelebení zeměpanské služby.

[24]) O tom srov. str. 193—4, zejm. n. 50. Ve Slezsku bylo po jednom kancelistovi, a žádného sekretáře; na Moravě platil hejtman protokolistu a kancelistu, (d'Elvert, Verwaltgsg. 554, dle zprávy z r. 1770 uvádí, že vedlé protokolisty bývali 2 kancelisté).

[25]) Dv. dekrety z 4. a 24. června 1774, kop. 45, 121; srov. str. 196. Dvorská kancelář v přednesení z 8. dubna t. r. (III A 5) počítala, že bylo potřebí na protokolistu 200 zl., na kancelistu 150 zl., ale že se jedním nevystačí, pak na topení a písařské potřeby 100 zl. Naproti tomu hrabě Hatzfeld navrhl částky nahoře uvedené, jež Marie Terezie schválila (stát. r. 1774 n. 914). Ve Slezsku starosta Opavský a Tě-

I po této terezínské úpravě bylo si stýskáno, že krajský sekretář s protokolistou a 2 kancelisty celý den od rána do večera měli činiti, aby úřední práce zastali.[26]) Protož za cís. Josefa začalo se zase jednati o lepší služné. R. 1781 kníže Fürstenberg žádal pro protokolistu plat 400 a pro oba kancelisty po 300 zl.; koncem následujícího roku hrabě Nostic navrhl tyto platy na 300 a 200 zl., a císař Josef konečně schváli tento návrh reskriptem z 27. říj. 1783. Také v 8 krajích moravskoslezských byl dle josefinské systemisace z r. 1783 týž počet i plat kancelářského personálu. Od té doby také nižší personál krajského úřadu sloužil s nárokem na výslužné.[27]) Napotom status zůstával beze změny, až při zavádění nové pozemkové daně bylo povoleno zříditi při každém krajském úřadě ještě nového krajského kancelistu a sice se 300 zl.[28])

šínský měli vydávati 230 zl. na kacelářský personál, — dle toho měli bezpochyby pouze 2 kancelisty, žádného protokolistu. — Dle Kreis. Wiss. č. 4 byl ještě (r. 1776) v platnosti reskript z 11. listopadu 1752 o přijímání kancelářského personálu hejtmanem; předpisy z r. 1771 a 1774 rozšiřující působnost gubernia o tom mlčí. Ve dvorské poradě z 13. března 1777 (III A 5) navrhovalo se, aby hejtmané kancelistů a sluhů dále sami neplatili. Avšak dle osnovy krajské instrukce z r. 1780 čl. 30 hejtman sám kvitoval za kancelářský personál, ovšem s výjimkou krajského sekretáře, jenž svůj plat bral přímo (III A 5).

[26]) Mayern, Kreis. Wiss. č. 447. Také kníže Fürstenberg již r. 1776 mínil, že by poměry hejtmanů měly se o něco zlepšiti, aby mohli zříditi spůsobilý personál (přednesení dvor. kanc. z 30. března 1776, III A 5); kdežto r. 1781 uváděl, že hejtmané musili na četné psanice a potřebný personál vydávati více, než bylo vyměřeno (zpráva z 9. září t. r., contrib. F 2, ad 1).

[27]) Zpráva Fürstenbergova z 9. září 1781 (u. m.); protokol dvorské porady s hrabětem Nosticem z 13. prosince 1782 i protokol porad Pražských ze září 1783, reskript z 27. října 1783, ad 16 (dv. kanc. III A 4); také zemský status dle dvor. dekretu z 16. srpna 1784, kop. 357. D'Elvert, Verwaltgsg., 451, 485, 490 (přece však ve statu z r. 1784 uvádělo se v 8 krajích pouze 22 kancelistů, nikoli 24). — V manipulační instrukci pro krajské úřady všech zemí v § 1 uvádějí se pouze 2 kancelisté a pak praktikanti; o protokolistovi vůbec není řeči (Krop. XI, 874). O nějaké redukci personálu v Čechách a Moravě není nám však známo (v jiných zemích snad nebývalo protokolisty); také Mayern, Handbuch ze 1788 (str. 132) uvádí mezi personálem krajského úřadu protokolistu a 2 kancelisty. — Když r. 1784 Bydžovský krajský protokolista Krouželka po 30leté službě byl churavý a měl jen velmi malé jmění, tak že se žádalo za jeho jubilaci, dvor. kancelář vyslovila se, že nižší personál krajského úřadu, placený jen od hejtmana, „zpravidla“ nebyl schopným formální pense, že je tomu tak teprv od času nového statu; císař arci z milosti povolil Krouželkovi roční pensi 150 zl. ročně rozhodnutím z 10. října 1784 (stát. r. n. 4066).

[28]) Na základě zprávy českého gubernia z 12. prosince 1789 bylo dvor. dekretem z 21. ledna 1790 konečně předepsáno, aby noví krajští kancelisté se 300 zl. byli jmenováni dle návrhu krajských hejtmanů, ale přece ještě měla býti dříve slyšána vrchní berní komise, zdali snad si nepřála umístiti některé menší a zasloužilé síly za krajské kancelisty (arch. dv. kanc., V, B 1). Dalších zpráv nemáme; patrně

Dosazování krajských protokolistů a kancelistů příslušelo aspoň zčásti krajským hejtmanům; ale i tu dal se časem pocítiti vliv předpisů o postupu.[29]) Dle řádu z r. 1787 neslušelo krajských protokolistů a kancelistů, i rovněž kancelistů guberniálních užívati ku konceptu nebo jiné důležité službě, jestliže se nevykázali právními a politickými vědomostmi; praktikanti a noví úředníci bez podobného průkazu mohli postoupiti jen až za krajského protokolistu. Jelikož předpisy o postupu čelily také ku střídání služby při zemském a krajském úřadě, bylo pak prohlášeno, že přední praktikanty guberniální náleželo povyšovati za krajské kancelisty, pročež krajští hejtmané byli zavázáni, aby o uprázdnění těchto míst podávali oznámení gubernium a očekávali rozhodnutí. Za to arci kancelisté krajští měli postupovati za guberniální.[30])

3. Berní soustava z r. 1748 hleděla zmenšiti různé výdaje, jež se uhražovaly z kas kontribučních dle robotního patentu z r. 1738, a tudíž také sprostila „chudého poplatníka" dosti značné výlohy na poselné krajským poslům. Za to systemální patent kontribuční nařídil krajským hejtmanům, jelikož byl jim zvýšen plat, aby z vlastních prostředků vydržovali zvláštní krajské posly s ročním platem, a sice v menších krajích aspoň tři, ve větších čtyři i více. Pokud by tito stálí poslové nestačili,

---

byl to následek podobného josefinského opatření, že na Moravě r. 1792 bylo povoleno, aby při krajském úřadě zřídil se ještě třetí kancelista (d'Elvert, u. m., 464).

[29]) Postrádáme o tom určitých předpisů. Reskript z 27. října 1783, ad 11 nemluvil výslovně o krajském menším úřednictvu. Dvor. dekret z 26. května 1786 (Krop. XIV, 959, 962) ve čl. 43 dával zemským chefům moc zadávati všecka podřízená místa při gubernium i podřízených jemu úřadech; ve čl. 50 pak praví se, že úřadům krajským příště odpadalo podávání tabell o obsazení služeb, jež teď obsazovalo gubernium, a že krajské úřady měly tomuto pouze tehda podávati oznámení, když by dle moci sobě propůjčené provedli nějakou změnu služeb, načež gubernium dotyčná slušně poukazovalo. — Krajští hejtmané tedy obsazovali nižší služby (jistě kancelisty); nanejméně příslušela jim praesentace tam, kde by snad konečné jmenování, vlastně schválení přece bylo potaženo v moc zemského úřadu. Srov. i notu následující. — Dvor. dekretem z 14. července 1785 bylo na základě cís. vlastního listu z 12. t. m. přikázáno, aby také subalterní úředníci krajští, kde se tak ještě nestalo, byli přidržáni ku přísaze (arch. dv. kanc. III A 5, Krop. IX, 883, Roth II č. 634).

[30]) Bilet z 8. února a dvor. dekret z 8. března 1787 (stát. r. n. 629, Krop. XIV, 1029, Roth III č. 99). Dvor. dekret z 12. dubna 1787 (Krop. XIV, 1017) o povýšení gub. praktikantů; a dle toho čes. gub. nařízení z 26. dubna t. r. (Blaseck VI, 328). O postupu kraj. kancelistů také dv. dekret z 26. června 1788 (dv. kanc. III A 4). Pokud kancelářský personál býval přece na komisích, uvedeme jinde. — Cís. Leopold r. 1791 i od protokolistů (také krajských?) požadoval vysvědčení z právních i politických věd (Krop. IV, 332). Dle dekretu dv. kanc. z 12. dubna 1800 bylo hejtmanům ponecháno pouze obsazování míst kancelistů a ostatního nižšího personálu, kdežto místa kraj. protokolistů zadával úřad zemský (Blaseck VI, 353).

záleželo na hejtmanech, aby expedice jinak obstarali. Jedině v záležitostech soukromých jednotlivé strany jako dosud tak i nadále platily ještě poselné.[31]) Z druhé strany poselstva od vrchností a měst ku krajským úřadům, měli po řadě zastávati podruzi, kteří ku kontribuci nepřispívali; pokud při větších dominiích stálý posel byl nevyhnutelným, plat jeho rozvrhován pouze mezi podruhy.[32])

Krajští hejtmané však neradi posly vydržovali, a zdálo se, že za nového zařízení kurrendy a vyhlášky se zdržovaly. Proto reskript z 2. květ. 1750, dovolávaje se toho, že v ostatních zemích poselstva konati musili krajští obyvatelé bez odplaty hejtmanů, nařídil, aby také v Čechách krajští obyvatelé jako dříve chůze po řadě obstarávali. Tu však repraesentace namítala, že v Čechách poselstva nikdy střídavě se nekonala, a že dobře nelze to zavésti, z ohledů úředních, i proto, že by menší místa byla přetížena proti větším; býváliť v Čechách zvláštní poslové krajští, jimž kontribuční kasy každého místa od chůze platily, a k zamezení neplech bylo r. 1741 nutno vydati novou instrukci o poselném. Repraesentace pokládala zařízení r. 1748 za vhodnější poddanému poplatnictvu, a dávala na uváženou, zdali by erár na chování krajských poslů hejtmanům něčím nepřispěl. Následkem toho reskriptem z 5. října 1750 byla zachována povinnost krajských hejtmanů obstarávati krajské poselství, ale repraesentaci bylo uloženo, aby přimluvila se u stavů, zdali by oni nedali se pohnouti, aby z domestikální kasy poselství platili anebo krajským hejtmanům nějakou částku na ně vysadili, jelikož prý také stavům mnoho záleží na urychlení oběžníků a vyhlášek. Avšak stavové asi nestáli o podobnou ochotu vlády, kterou jim kynuly pouze nové výdaje.[33])

---

[31]) Kraj. Zříz. I, 268—70. Systemalní patent z r. 1748 cap. IV, p. 4 (arch. míst., contrib. A 4). — Dne 13. ledna 1750 (contrib. H 4: 2) repraesentace poučila krajský úřad Chrudimský, že průvodčí komisaři, když k nim přijde krajský posel s intimací, ze které měli nějaký požitek, ku př. se sekvestrací nebo kontribuční administrací, byli povinni platiti poselné, ač tak, že jim příslušel regress na vrchnosti nebo úředníku, kde zaváděla se sekvestrace neb administrace; naproti tomu krajští hejtmané musili posla uspokojiti ex proprio v jiných politických případech (publicum regni), jako bylo ohledání živelních škod, průchody vojska a p.

[32]) Systemální patent n. u. m. Podobně stanovil ještě cirkulář gubernia z 26. ledna 1776 (contrib. F 13: 1), že officiosní zprávy ku krajskému úřadu, když dotýkaly se universí, mohly se posílati poddanými po řadě anebo při větších dominiích zvláštním poslem; v soukromých záležitostech měl však zprávu dodati ten, v jehož záležitosti byla vyžádána, nechať to byla vrchnost, poddaný aneb člověk svobodný.

[33]) Reskripty z 2. května a 5. září 1750 v arch. dvor. kanc. III, A 5; arch. míst., contrib. H 4: 1: zpráva repraesentace z 13. srpna 1750 v arch. míst. n. u. m. Také krajští hejtmané byli slyšáni o věci a podali své návrhy, ale způsoby, jež navrhli, nebylo prý lze přijmouti.

Pomoc vyskytla se při plném postátnění krajských úřadů z r. 1751. Snížením počtu hejtmanů a komisařů vznikla úspora, a za to v každém kraji mělo se chovati také několik přísežných krajských poslů. Potom dle návrhu repraesentace, jež z této úspory chtěla získati služné pro jednoho svého radu, zřízeno bylo v 16 krajích pouze 32 krajských poslů ročním nákladem 1600 zl., totiž po 50 zl. na jednoho.[34]) Vedlé tohoto nákladu erárního krajští hejtmané zůstali ještě zavázáni vydržovati posly ostatní. I bývalo k tomu přihlíženo, aby této povinnosti činili zadost, tak aby jednak úřední vyhlášky rychle se vykonávaly, jednak aby vrchnosti a poddaní nebyli z krajských kanceláří obtěžováni používáním vrchnostenských poslů z roboty nebo ukládáním poselného poplatnictvu.[35])

K urychlení vyhlášek později jednalo se o další reformu ústavu krajských poslů, ale za Marie Terezie nestalo se již jiného, nežli že r. 1774 byl zlepšen plat krajských hejtmanů, a že při tom byli zavázáni ze svého platu vydati (mimo jiné) 100 zl. na krajské posly.[36]) Dvor. kancelář

[34]) Přednesení direktoria z 14. ledna a reskript z 23. ledna 1751 (dv. kanc. III, A 5). Zprávy repraesentace z 5. března a 15. dubna 1751 (contrib. H 5: 1); dle toho také krajským poslům činila se srážka 5%. O ustanovení dvou poslů v kraji z fondu při kase kamerální vykázaného v. též contrib. H 4: 2. Mayer, Kreis. Wiss. č. 5 (o arrze mlčí).

[35]) Cirkulář repraesentace z 16. listopadu 1751 připomínal všem krajským hejtmanům, že dle reskriptu z 29. října t. r. o vyšetřování v Bechyňsku povinni byli všecka poselství platiti ex augmento salarii vzhledem ku předpisu kontribučního patentu cap. 4. p. 4 (contrib. H 4: 1); to však zajisté nebylo odvoláním uvedeného nákladu erárního. Hrabě Pachta shledal r. 1752 při visitaci Rakovnicka, že hejtman skutečně choval 4 krajské posly (ib. H 1: 12); při visitaci Loketska shledal, že hejtman zvláště vynikal chováním dostatku poslů, i bylo mu proto vysloveno nejv. zalíbení (reskr. z 17. list. 1753, kop. 128); naopak shledal při visitaci Žatecka, že krajský hejtman choval pouze dva „ordinární“ krajské posly s velmi špatným platem, i byla hned opatřena náprava (reskript z 31. srpna 1753, kop. 116). Později shledáno v Klatovsku, že hejtman k uspoření poselného častěji místo krajského posla posílal s vyhláškami po kraji nespůsobilého kluka svých poddaných z roboty; i nařídil reskript z 27. března 1756 všem hejtmanům, aby, jestliže tak dosud neučinili, vydržovali zvláštní posly krajské, jelikož jim na to po zavedení nového systému 100 zl. bylo zvláště vysazeno (contrib. B 1: 5, kop. 99 sl.). Cirkulářem z 15. září 1757 (contrib. B 1: 5) hejtmané byli napomenuti, aby kurrendy in publ. et contrib. nerozesílaly vrchnostenskými posly z roboty, anebo za poselné ukládané poplatnictvu; dominia a magistráty měly za příčinou náhrady učiniti přímé udání repraesentaci, jestliže dominia neb obce krajskými kancelářemi nebo zřízenci byly praegravovány na chůzích z naturální roboty anebo hotovým připlácením.

[36]) Když r. 1769 jednalo se o zrychlení publikací, z Vídně vyžádali si obšírnou zprávu o počtu krajských poslů, též o tom, jak a odkud mají plat přes příspěvek erární, a odkud po případě by se dal vzíti fond k jich rozmnožení (dvor. dekret z 16. červ. 1769, kop. 51). Dle akt z r. 1772 (contrib. F 13: 1) vydržování poslů

poukazovala také k tomu, že krajští hejtmané na Moravě ničeho neplatili na krajské posly, a že by tedy za příčinou rovnosti hejtmanů moravských a českých erár měl v Čechách převzíti vydržování dvou krajských poslů, jež musili chovati hejtmané, tak jako již platil druhé dva krajské posly. Marie Terezie pak také moravským hejtmanům uložila náklad 100 zl. na krajské posly.[37])

Na začátku doby josefinské české gubernium hlavně asi vzhledem k zamýšlenému usídlení komisařů v okresích navrhovalo, aby krajským úřadům erár přidal ještě třetího posla s platem 50 zl.[38]) Avšak císař Josef měl jiný záměr. Předpisuje dne 1. března 1782 zásady pro politické zařízení Dolních Rakous, kázal uvážiti, zdali by tam na místě krajských poslů neměli se zavésti jízdní zemští dragouni, jako byli ve Slezsku, a sice, že za ně mohli bráni býti zasloužilí vojenští poddůstojníci, čtení a psaní znalí. Při císařově zálibě ve vojenských řádech nebylo asi pochyby, že z tohoto návrhu stane se rozkaz. Následujícího roku pak jednalo se o to, aby dle rozhodnutí pro Dolní Rakousy také v Čechách zavedli se jízdní zemští dragouni, a námitky, jimiž mělo býti obhájeno dosavadní zřízení krajských poslů neprospěly. Reskriptem z 27. října 1783 na místě nich nařízeno zavésti při každém krajském úřadě 3 zemské dragouny, jimž erár mimo koně, zbroj a monturu poskytovati měl po 250 zl. ročně; dragouny těmi měli býti vesměs zasloužilí a obratní prostí vojáci nebo poddůstojníci, jichž jména udávati příslušelo generálnímu velitelstvu. Týž počet a plat dragounů nařízen byl i ve krajích moravskoslezských.[39])

náleželo krajským hejtmanům. Dle zprávy nejv. purkrabí knížete Fürstenberga z roku 1774 krajští hejtmané v Čechách musili ze svého služného platiti 100 zl. na 2 krajské posly (a sice, jak aspoň pravila dvor. kancelář, dle krajské úřední instrukce), — tak že dle toho bylo po čtyřech poslech v kraji. Neurčitě praví Mayern Kreis. Wiss. č. 34 ad 4, že „několik" krajských poslů platilo camerale, a hejtmané nemusili všechny posly vydržovati.

[37]) Marie Terezie ve svém rozhodnutí nečinila žádného rozdílu mezi Čechy a Moravou. Zdali dotyčný předpis dvor. dekretů z 4. a 24. června 1774 (kop. 45, 121) byl skutečně proveden, o tom nemáme určité zprávy. Na Moravě krajské posly platívalo poplatnictvo, neboť dle d'Elverta (Verwaltgsesch., 355) poslové ti vůbec neměli služného. Ve Slezsku brali 170 zl. ex cam. a 30 zl. ex domestico (to však byli poslové jízdní).

[38]) Zpráva gubernia z 29. list. 1781; dv. dekret z 31. srpna 1782 (III, A 5); zápis dvorské porady s hr. Nosticem z 13. pros. 1782 (III, A 4). Již r. 1777 připomínalo se, že při dělbě krajů na okresy, bude potřebí tolik krajských poslů, kolik bude okresů a komisařů v okresích.

[39]) Billet z 1. března 1782 (stát. r. n. 241). Porada Pražská v září 1783 mínila, že v Čechách nelze dobře užíti jízdných zemských dragounů, poněvadž by aspoň v horách za špatného počasí a sněhu uvázli. Avšak cís. Josef soudil právě naopak,

Přes půl leta prošlo, než nové zařízení bylo vskutku provedeno. Vyhlášeno bylo v březnu 1784, ale teprve dvor. dekretem z 30. května t. r. byl konečně schválen počet zemských dragounů v Čechách na 47, podlé okresů ve krajích, tak že v Pracheňsku byli 4, v Chrudimsku a Budějovicku po 2, v ostatních krajích po třech.[40]) Zároveň bylo ještě povoleno (dle rozhodnutí pro Halič vydaného), aby na poprve zasloužilí, obratní krajští poslové byli podržáni za zemské dragouny, a pouze na místo méně spůsobilých byli dosazeni zasloužilí obratní vojáci; příště náleželo voliti pouze vojíny. Též o tom, jakých vlastností bylo potřebí k místům dragounským, byly z počátku spory mezi guberniem a generálním velitelstvem, až konečně v dubnu 1784 bylo rozhodnuto, že netřeba voliti nějaký corps d'élite z vojínů, kteří by mohli ještě dobře sloužiti, nýbrž dle nejvyššího úmyslu zasloužilé schopné poloviční invalidy, tak jako ve válce bývali dragouni štábní; ostatně měla stačiti spolehlivost a poctivost.[41]) Veškerý náklad nového zařízení nesl politický erár (camerale). Vojenská správa pouze prostředkovala opatření montury a zbroje, mimo to dobře zachovalým zemským dragounům ponechán byl nárok na zaopatření vysloužilecké dle předešlé vojenské hodnosti, když by se stali služby neschopnými; z toho důvodu však nesměli se oženiti prve, dokud nevěsty jejich obvyklým reversem nezřekly se nároku na podobné zaopatření.[42])

že právě za příčinou hornatých krajin zemští gragouni budou tu k největšímu užitku. Reskript z 27. října 1783 ad 16 (dv. kanc. III A 4). Dragouni měli ze svého služného sebe i koně stravovati: sluli zemskými na rozdíl od vojenských; měli býti dobrými vyřídili (ausrichtsam).

[40]) Nařízení z 22. března 1784, Krop. VII, 938, Roth II č. 89. Dvor. dekret z 30. května 1784, kop. 251, i dvor. dekret z 16. srpna 1784 o statu českém, kop. 357.

[41]) Dvor. dekrety z 30. května a 13. dubna 1784, kop. 251, 157; nařízení z 16. dubna 1784, Krop. VII, 938, Roth II č. 114. — Když dvor. dekret z 12. ún. 1784 poháněl zprávu o ustanovení zemských dragounů, hrabě Nostic psal hraběti Kolovratovi dne 25. února t. r., že čeká dalšího rozhodnutí o udání gubernia, že vojenské velitelstvo poukázalo ke službě této většinou lidi s vadami, nespůsobilé a cizí, jichž zejm. na hranicích užiti bylo povážlivo; načež hr. Kolovrat mu odvětil, že již byla požádána dvor. vojenská rada o nařízení generálnímu velitelstvu, aby za zemské dragouny dávalo lidi schopnější (dv. kanc. III A 4); viz-i dvor. dekrety z 19. února a 11. března 1784, kop. 79, 104. — Také později bylo pozorováno, že vojsko za krajské dragouny dávalo opilce a osoby s mravními vadami, i bylo to dvor. dekretem z 10. června 1788 zapovězeno, a politické správě dána moc podobné lidi zhola propustiti a dotyčnému pluku na jeho útraty vrátiti; krajské úřady mohly o to zakročiti při guberniu (Krop. XVI, 1200; čes. nař. z 19. června t. r. u Rotha III č. 606).

[42]) Dle dvor. dekretu z 22. ledna 1784 (kop. 29) měly pluky na požádání gubernia poskytovati potřebné muže za zemské dragouny, ale politicum samo mělo opatřiti koně, zbroj a kroj (tak i dle uved. nařízení z 22. března t. r.). O této výpravě gubernium radilo se s vojenskou hospodářskou komisí, načež dle dvor. dekretu

Noví jízdní poslové zváni později dragouny krajskými. Dle manipulační instrukce krajských úřadů z r. 1787 bylo povinností těchto dragounů a také úředních sluhů, aby úřední spisy správně doručovali a kancelář v čistotě drželi; pak měli vypomáhati v opisování, jestliže byly naléhavé a četnější práce, ale nikterak neměli se dáti potřebovati za exekventy nebo k jakýmkoli pracem soukromým. Mimo to zajisté po josefinsku bylo krajským dragounům uloženo, aby krajskému hejtmanu činili udání, kdyžby při svých jízdách zpozorovali patrné nešetření zákonů, vady proti generaliím a jiné zlořády, jako svěcení zrušených svátků, zanedbání cest, mostů a hrází, stavbu dřevěných nebo slaměných komínů a p. [43])

Nový výtvor josefinský potrval do našeho století. Leopold II. však r. 1791 v Čechách dovolil, aby kdekoli toho důvodně žádal prospěch služby, místo jízdného krajského dragouna zřízeni byli 2 pěší krajští poslové; a tak potom obojí druh poslů trval podlé sebe.[44])

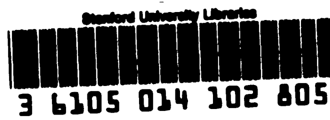
---

z 30. května 1784 (kop. 251) dvorská vojenská rada povolila, aby tato komise vydávala potřebnou monturu a zbroj pro zemské dragouny za vlastní cenu; zároveň byla pro ně schválena určitá montura (dle noty dvor. voj. rady kroj i zbroj muže bez koně neměl státi více než 45 zl. 15 kr.). Guberniu náleželo postarati se lacino o schopné koně. Ostatně srov. lze dvor. dekret z 2. června r. 1786 o adjustování zemských dragounů (kop. 188; Roth II, č. 1009 ad 12. června t. r.); v arch. dv. kanc. při dv. dekr. z 30. května 1784 (III, A 5) zachováno vyobrazení původního stejnokroje. — Zaopatření invalidní přislíbeno zemským dragounům dvor. dekretem z 23. února 1784 (kop. 86); o povolení ženitby viz dvor. dekret z 15. pros. 1784, Krop. VII, 938, Roth II, č. 357, též dv. dekr. z 3. ún. 1785 v arch. dv. kanc. III, A 5 a v kop. 59. Vzhledem k tomu, že platy dragounské sloužily také k vydržování úředních koní, a že dragouni vybírali plat čtvrtletně napřed a zatím mohli se státi neschopnými nebo zemříti, bylo zapovězeno krajským úřadům poukazovati platy tyto při filialní kase dříve než po uplynutí každého měsíce; nař. v Čechách z 22. srpna 1785, Krop. IX, 867, Roth II, č. 672. Pokud zemští dragouni byli vojíny, neplatili taxy z hodnosti, pokud byli civilisty, platili ji po odrážce 70 zl., jež se počítaly na vydržování koně, dle dvor. dekr. z 7. ledna 1785 (kop. 17). — V Haliči měli noví zemští dragouni 150 zl. rýn., v čemž bylo obsaženo 70 zl. na koně, dle gub. nař. z 11. pros. 1789; za trvající drahoty píce vydávaly se jim koňské porce z voj. zásobáren za cenu dle reglementu, dle dvor. dekr. z 4. dubna 1789, Krop. XVIII, 534.

[43]) Instrukce z 1787, § 17 a 18 (Krop. XVI, 883). Přisuzována jim spůsobilost k takovýmto pozorováním, jelikož uprázdněná místa krajských dragounů musila se obsazovati zasloužilými a činnými, čísti a psáti umějícími poddůstojníky, jež generální kommando gubernium jmenovalo.

[44]) Dvor. dekret z 15. dubna 1791, Blaseck VI, 318, se sazbou všech částek kroje i zbroje kraj. dragounů z r. 1804. Na Moravě krajští dragouni byli r. 1792 odstraněni a zavedeni krajští poslové (d'Elvert, u. m. 464).

Stanford University Libraries
3 6105 014 102 805

